

57.010.01(075.8)
Д 76
Зінаїда Друзь

ХРЕСТОМАТІЯ

з методики виховання

особистості

Том 2

Частина перша

37.01(07)(075.8)

Д 76

З.В. Друзь

**ХРЕСТОМАТІЯ
З МЕТОДИКИ ВИХОВАННЯ
ОСОБИСТОСТІ**

**Настільна робоча книга
У трьох томах**

Том 2

Частина перша

*Методична конкретика основних напрямів виховання
за кредитно-модульного підходу*

**Кривий Ріг
2008**

639482

УДК 37(075.8)
ББК 74.00я73-3

Друзь З.В. Хрестоматія з методики виховання особистості: Настільна робоча книга: У 3-х тт. – Т. 2.: Ч. 1: Методична конкретика основних напрямів виховання за кредитно-модульного підходу: Навч.-метод. видання. – Кривий Ріг, 2008. – 525 с.

У методичному комплексі навчальних посібників зібрано і систематизовано надбання народної педагогіки, уривки з творів педагогів-вчених, досвід вчителів з проблем виховання підростаючої особистості. Людина – центр усього нашого буття, найбільше багатство суспільства. Матеріал укладено відповідно до вузівської програми "Методика виховної роботи" з позицій особистісно орієнтованого та компетентнісного підходу у вихованні, з урахуванням особливостей освітнього простору Болонського процесу.

Для студентів педагогічних навчальних закладів, класних керівників, методистів, аспірантів.

ISBN 966-7767-91-4

ЗМІСТ

ВСТУП	4
Основні напрями виховання	7
• Пріоритетні напрями національного виховання	7
• Технології організації виховного процесу.....	22
• Форми виховної роботи.....	28
Формування духовного світу особистості	37
• Ключові поняття	37
• Народні традиції та звичаї як підґрунтя духовності особистості	43
• Програма "Формуємо підвалини духовності"	49
• Формування духовності особистості засобами художнього слова.....	56
• Самотворення Я-духовного за модульно-розвивального навчання	96
Досвід громадянського виховання	111
• Ключові поняття	111
• Основні напрямки реалізації громадянського виховання в практичній діяльності навчальних закладів	115
• Авторська програма виховної роботи з учнями 1-4 класів "Паростки надії"	118
• Методичні розробки виховних заходів	124
Досвід морально-етичного виховання	147
• Ключові поняття	147
• Азбука моральних заповідей.....	154
• Програма "Чотирьох азбук"	166
• Правила культури поведінки	176
• Методичні розробки виховних заходів	197
• Етикет в вопросах и ответах	234
Досвід правового виховання	261
Методика виховної роботи педколективу з використанням національних традицій	309

ВСТУП

Нова філософія освіти утверджує погляд на особистість як на найвищу цінність суспільства. Виховання повинне виходити з необхідності розвитку у дітей рис, які допоможуть реалізувати себе як члена суспільства, як неповторну індивідуальність зі своїми специфічними запитами, індивідуальними планами самореалізації, творення власної концепції життєвої самотворчості. Головним знаряддям суспільства у вихованні особистості є школа.

Саме школа має допомогти дитині визначитися в тому, якою їй бути. Головне – як жити, як влаштувати свій індивідуальний спосіб життя, вибрати режим інтелектуального, емоційного навантаження, спосіб подолання труднощів і перешкод. **Пріоритетним у виховній роботі є забезпечення всебічного й гармонійного розвитку особистості, самовиховання й самореалізації, прагнення у своїй діяльності керуватися загальнолюдськими цінностями, глибоко розуміти традиції свого народу. У зв'язку з цим виховна діяльність школи повинна бути спрямована на виховання духовності, становлення моральних орієнтирів, формування емоційного комплексу особистості, зокрема розвиток таких рис, як співчуття, доброта, справедливість, совісність, сприймання краси, терпимості, розуміння радості того, хто поряд, почуття особистої гідності та гідності іншої людини; розвиток самостійного мислення дитини, її індивідуальних творчих здібностей.**

В основі сучасних педагогічних технологій виховання покладено комплексний підхід, що здійснюється через:

- поєднання виховання і самовиховання;
- єдність цілей, змісту, форм і методів виховання;
- систему виховних заходів.

У виховній роботі вчитель дотримується принципу особистісного підходу до дитини, а саме:

- постійно вивчати і добре знати індивідуальні особливості темпераменту, риси характеру, погляди, смаки учнів;
- уміти діагностувати і знати реальний рівень сформованості якостей (образ мислення, мотивація, спрямованість, ставлення до життя, праці, плани на майбутнє тощо);
- постійно організовувати розвивальну діяльність дитини;
- максимально спиратися на власну активність особистості;
- створювати належні умови для саморозвитку та самореалізації;

- поєднувати виховання з самовихованням, допомагати у виборі мети, методів і форм самовиховання;
- розвивати самостійність, ініціативу, самодіяльність учнів;
- організовувати і спрямовувати діяльність для досягнення успіху.

Особистісно зорієнтована взаємодія можлива лише за умови дотримання демократичного стилю спілкування, за якого позиція вчителя випливає з інтересів дитини і перспектив її подальшого розвитку. Ще В.О. Сухомлинський підкреслював, що вчитель, який сповідує гуманну педагогіку, "повинен бути другом і однодумцем, тобто переживати разом зі своїми вихованцями радість боротьби за досягнення мети, разом перемагати труднощі".

Зміст національного виховання учнів визначає тріада: **громадянин – патріот – гуманіст**.

Форми організації виховання постають як виховні заходи, що втілюють у собі зміст виховної діяльності. Це – інформації, класні години, бесіди за "круглим столом", диспути, усні журнали, колективні творчі справи, брейн-ринг, конкурси, читачькі конференції, гуртки, олімпіади, імітаційно-рольові ігри, тематичні вечори, дискотеки, КВК, тижні науки і культури, свята народного календаря, клуби та об'єднання за інтересами тощо.

Завдання **методики виховної роботи** – розкрити основні напрями і принципи, форми і методи організації виховної роботи, допомогти педагогам оволодіти мистецтвом виховання.

У *Хрестоматії* дібрані і систематизовані за тематичним принципом курсу "Методика виховної роботи" надбання народної педагогіки, уривки з творів педагогів-вчених, досвід упровадження інноваційних виховних технологій, сучасних методик, ефективних засобів й інтерактивних форм з основних напрямів виховної роботи з учнями різних вікових груп. Творчо використано періодичні видання: "Виховна робота в школі", "Початкова школа", "Рідна школа", "Позакласний час", "Позакласний час плюс", "Українська мова і література в школі", "Шкільний світ", "Обдарована дитина", "Педагогіка і психологія", "Все для вчителя" та ін.

Навчальний посібник складається з трьох томів. Перша книга присвячена загальним питанням теорії і методики виховання особистості. У другій і третій книгах розглядається методична конкретика пріоритетних напрямів виховання за кредитно-модульного підходу.

Для впровадження кредитно-модульної системи організації виховного процесу слід дотримуватись таких принципів: *кредитності; модульності; організаційної динамічності; пріоритетності змістової й організаційної самостійності та зворотного зв'язку; науковості та прогностичності; технологічності та інноваційності.*

Головним орієнтиром виховання є людина, яка втілює якості і властивості, що є загальноприйнятими цінностями і характеризують її як неповторну індивідуальність.

Людина з кооперантним (розуміючим, приймаючим, віддаючим, довіряючим) типом свідомості, планетарним мисленням, "філософією серця" має безмежну могутність, має майбутнє.

Хрестоматія є настільною робочою книгою, як складова частина навчально-методичного комплексу у процесі професійної підготовки студентів з МВР.

*Основні напрями
виховання*

1. ПРИОРИТЕТНІ НАПРЯМИ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

Головною метою національного виховання на сучасному етапі є передача молодому поколінню соціального досвіду, багатства духовної культури народу, його національної ментальності, своєрідності світогляду і на цій основі формування особистісних рис громадянина України, які включають у себе національну самосвідомість, розвинену духовність, моральну, художньо-естетичну, правову, трудову, фізичну, екологічну культуру, розвиток індивідуальних здібностей і таланту.

Найважливішою громадянською рисою особистості є сформованість національної самосвідомості, любові до рідної землі, свого народу, готовності до праці в ім'я України. Формування національної самосвідомості передбачає освоєння молоддю своєї етнічної спільності, національних цінностей (мови, території, культури), відчуття своєї причетності до розбудови національної державності, патріотизм, що сприяє утвердженню власної національної гідності, внутрішньої свободи, гордості за свою землю. Національна ідея має бути не просто атрибутом національної свідомості, чисто духовним феноменом, а поштовхом до практичних справ, як було у кращих синів і дочок нашого народу споконвіку.

Мова – це основа національної гідності, і ставлення до неї є виявом національної самосвідомості, а відтак і громадянської позиції. Підвищення мовної культури, статусу національних мов сприятиме зміцненню міжетнічних стосунків, культури відносин людини і нації, а також виробленню доброзичливого ставлення до представників інших етносів та народів, загальнолюдських цінностей.

Духовність особистості означає її інтелектуальний розвиток, що здійснюється як у процесі взаємодії людини з суспільством, природою, так і шляхом цілеспрямованої навчально-виховної роботи за умови нерозривної єдності національних і загальнолюдських надбань науково-професійної думки.

У формуванні духовності особистості чільне місце посідає світогляд як узагальнена система поглядів на світ і на своє місце в ньому, розуміння смислу життя. Світогляд є визначальним у житті людини, спрямовує її поведінку, пізнавальну і творчу діяльність, приводить у систему одержані знання, враження, спостереження.

Важливе місце у системі національного виховання займає утвердження принципів загальнолюдської моралі: правди, любові, справедливості, патріотизму, доброти, працелюбності, інших добродійностей. При цьому має вагу не тільки і не стільки просвітницька діяльність, скільки перетворення моральних знань, яких набуває молодь, у її переконання, стійкі моральні почуття і вчинки.

Ефективність морального виховання значно зростає в разі його опори на народну мораль, традиції, звичаї, обряди, які містять у собі високі моральні цінності (ідеї, ідеали, погляди, поведінкові норми), збагачені тисячолітнім досвідом мудрості народу, несуть могутній моральний потенціал, спрямований на виховання особистості.

Формування громадянських рис передбачає художньо-естетичну освіченість і вихованість особистості. Народ завжди прагнув будувати своє життя, культуру, побут, дозволя за законами краси. Виховуючи в молоді народні естетичні погляди, смаки, які ґрунтуються на народній естетиці, національне виховання передбачає формування навичок гарної поведінки, доброзичливого ставлення до людей, вироблення умінь власноручно примножувати культурно-мистецькі надбання народу.

Трудова активність, сформованість творчої, працелюбної особистості, цивілізованого господаря формується як під впливом соціального середовища, так і в процесі трудового навчання і виховання, спрямованого на вироблення відповідних навичок та умінь, професійної майстерності, готовності до життєдіяльності в умовах ринкових відносин. Істотне значення має використання надбань народної педагогіки, трудових традицій українців, зокрема запорозьких козаків, мудрих хліборобів, а також прилучення учнівської і студентської молоді до ведення фермерських господарств, створення госпрозрахункових трудових об'єднань, майстерень, кооперативів, асоціацій, молодіжно-козацьких господарств різного профілю. У цій справі важливо пропагувати розвиток традиційних народних художніх промислів.

Фізична культура – невід'ємний елемент загальної культури особистості. Повноцінний фізичний розвиток особистості, сформованість її фізичних здібностей, зміцнення здоров'я, гармонії тіла і духу, людини і природи – основа фізичного виховання.

Вершиною національного фізичного виховання, самовдосконалення тіла і духу була епоха Запорізької Січі. Тут сила і витривалість, тілогартування у повсякденному житті і військових справах проходили в постійних іграх, забавах, танцях, змагальних вправах тощо. Всі ці історичні національні надбання послужать надійною основою для повноцінного фізичного розвитку молоді, зміцнення її здоров'я.

Пріоритетним напрямом морального становлення громадянина є виховання у дітей і молоді поваги до Конституції, законів України, національної символіки, глибокого усвідомлення взаємозв'язку між діями свободи, правами людини та її громадянською відповідальністю. Все це становить *правову культуру* особистості. У громадянському становленні дитини відіграє роль національна, державна символіка, знання про її історичне походження, глибоке розуміння її значущості в житті суспільства.

Формування екологічної культури, гармонійних відносин людини і природи посідає в Україні особливе місце. Це викликано багатьма причинами і, насамперед, наслідками чорнобильської катастрофи, високим рівнем радіаційної, хімічної забрудненості навколишнього середовища. Нашим дітям украй необхідні відчуття відповідальності за природу як національну і загальнолюдську цінність, основу життя на землі, господарські, гуманні принципи природокористування.

Активізації екологічного виховання, підвищенню його ефективності сприятиме тісний зв'язок з традиційним народним вихованням любові до природи, спирання на педагогіку народного календаря, де всі пори року, кожна дата, свята тісно пов'язані з природою рідного краю, з природою самої людини.

Розвиток індивідуальних здібностей і таланту молоді, забезпечення умов їх самореалізації є пріоритетним напрямом виховної роботи. Для відродження, пошуку і підтримки національних талантів необхідно подбати про задоволення різнобічних потреб учнівської молоді у сфері науково-технічної, художньої, декоративно-прикладної творчості, еколого-натуралістичній, туристсько-краєзнавчій, фізкультурно-спортивній діяльності.

*Схвалена Всеукраїнською педагогічною радою працівників освіти
30 червня 1994 року*

СИСТЕМА АКТУАЛЬНИХ ВИХОВНИХ ЗАВДАНЬ

Загальна мета виховання реалізується через систему виховних завдань, які об'єднані в напрями.

Інтелектуальне (розумове) виховання:

– засвоєння системи знань, яка спроектована з відповідних навчальних предметів і містить перелік смислових елементів суспільного досвіду (фактів, понять, означень, теорем, законів, положень, правил, алгоритмів діяльності тощо);

– розвиток інтелектуальності дитини: пізнавального інтересу, творчої активності, культури мислення, раціональної організації навчальної праці;

– вироблення вміння самостійно здобувати знання;

– готовність до застосування знань, умінь в практичній діяльності;

– формування особистісного світогляду – узагальненого розуміння всього світу в цілому на ґрунті великої кількості впорядкованих поглядів, переконань, ідеалів;

– вироблення ціннісного ставлення до власного життя;

– формування визначеності сенсу життя в умовах соціально-економічних змін, нових форм господарювання.

Патріотичне виховання:

- виховання любові до рідної землі, родини, свого народу, Батьківщини;
- формування національної свідомості;
- культивування кращих рис української ментальності – працелюбності, індивідуальної свободи, глибокого зв'язку з природою та ін.;
- виховання бережливого ставлення до національного багатства країни: мови, культури, традицій;
- формування готовності до творчої праці на благо людей, героїчного подвигу в ім'я процвітання держави;
- формування відповідальності за долю Батьківщини;
- виховання громадянського обов'язку перед країною, суспільством;
- формування об'єктивних уявлень про історію розвитку суспільства та його політичну систему;
- формування політичної культури;
- вироблення високої етики міжнаціональних стосунків;
- служіння загальнолюдським ідеалам.

Правове виховання:

- прищеплення поваги до прав та свобод людини і громадянина;
- виховання поваги до Конституції, законів України, державних символів (Герба, Прапора, Гімну);
- вільне володіння державною мовою;
- засвоєння основ державного, трудового, цивільного, сімейного і кримінального права;
- активна протидія випадкам порушення законів;
- формування глибокого усвідомлення взаємозв'язку між ідеями свободи, правами людини та її громадянською відповідальністю;
- повага прав і свобод інших людей.

Моральне виховання:

- формування в учнів розуміння норм загальнолюдської і народної моралі;
- розвиток моральних почуттів і рис особистості: совісності, порядності, тактовності, співчуття, милосердя, доброти, чесності, гуманності, толерантності та інших добродійностей;
- виховання поваги до батьків, духовної єдності поколінь;
- виховання почуття власної гідності: честі, свободи, рівності, працелюбності, самодисципліни;
- подвижництво у подоланні такої спадщини тоталітаризму, як страх, насильство, жорстокість, помста;
- виховання культури поведінки;
- готовність будувати своє життя за принципами гуманізму.

Художньо-естетичне виховання:

- оволодіння основами народного мистецтва, музики, архітектури, усної народної творчості, національної пісенної і танцювальної культури, побуту, ремесел, гри,

- формування системи знань про світову культуру і мистецтво;
- розвиток естетичних потреб і почуттів;
- розвиток художніх здібностей і творчої діяльності;
- формування естетичного ідеалу демократичного суспільства;
- готовність будувати власне життя за законами краси.

Трудове виховання:

- вироблення свідомого ставлення до праці як вищої цінності людини і суспільства;
- формування трудових навичок та умінь;
- формування вміння самостійно й ефективно працювати;
- розвиток потреби в творчій праці;
- виховання діловитості, підприємливості;
- виховання почуття господаря й господарської відповідальності;
- формування готовності до праці в умовах ринкової економіки.

Екологічне виховання:

- формування у школяра розуміння необхідної гармонії людини з природою;
- оволодіння знаннями про природу свого краю;
- виховання почуття відповідальності за природу як національне багатство, основу життя на землі;
- формування готовності до активної екологічної діяльності;
- формування основ глобального екологічного мислення.

Фізичне виховання:

- озброєння школярів знаннями про роль фізичної культури в житті людини;
- забезпечення повноцінного фізичного розвитку дітей і молоді;
- фізичне, духовне і психічне загартування;
- виховання відповідального ставлення до зміцнення свого здоров'я;
- формування навичок дотримуватися санітарно-гігієнічних норм, режиму дня та харчування;
- розвиток потреби у здоровому способі життя.

Статеве виховання:

- психосексуальна підготовка;
- формування готовності вкласти шлюб і виконувати сімейні обов'язки;
- формування культури сімейних і статевих відносин.

Соціальні ідеї, які представлені у напрямках виховної роботи у вигляді завдань виховання, автоматично не формують тієї чи іншої якості школяра. Сучасного вихованця не задовольняє повідомлення педагога про те, що кожна людина повинна одержати розумове, моральне, естетичне та інше виховання. Він неминуче поставить практичне запитання: що це дасть? Стимулятором формування позитивного ставлення до

змісту виховання може бути його практичний аспект – підготовка молодшої людини до трьох головних ролей в житті: *громадянина, працівника, сім'янина*. Спробуємо згрупувати конкретні якості й обов'язки людини за напрямками:

Громадянин

Любов до рідної землі, родини, свого народу, Батьківщини.

Виконання громадянських обов'язків перед країною, суспільством, батьками.

Почуття власної гідності і патріотизму.

Вільне володіння державною мовою.

Повага до Конституції, законів країни, державних символів (Герба, Прапора, Гімну).

Відповідальність за долю країни.

Активна громадянська позиція.

Бережне ставлення до національного багатства країни: культури, традицій, звичаїв та ін.

Бережне ставлення до природи.

Повага прав і свобод інших людей.

Політична культура.

Совісність, чесність, правдивість, порядність.

Гуманне ставлення до людей.

Відповідальність за свої справи і вчинки.

Повага до народів інших країн.

Висока етика міжнаціональних стосунків та багато іншого.

Працівник

Загальні, спеціальні, економічні, політичні, правові знання.

Уміння самостійно й ефективно працювати.

Творче ставлення до праці.

Організованість і відповідальність.

Діловитість і підприємливість.

Цивілізоване господарювання.

Здатність до саморегуляції в трудовій діяльності.

Самодисципліна в праці.

Бережне ставлення до природи.

Професійна майстерність.

Повага до людей праці.

Уміння працювати разом з іншими людьми.

Естетичне ставлення до праці, діяльності.

Готовність плідно працювати на користь країни, суспільства та ін.

Сім'янин

Працелюбність, відповідальність.

Тактовність, ввічливість, культура спілкування.

Уміння поводити себе в суспільстві.

Охайність, гігієнічні навички.

Звичка до активного способу життя.

Знання загальних норм, законів.

Знання загальної психології, етики.

Уміння виховувати дітей.

Естетична культура.

Психосексуальна підготовка.

Готовність до виконання сімейних обов'язків.

Повага до батьків, людей похилого віку.

Турбота про здоров'я сім'ї та інші якості.

Звичайно, названі якості не повною мірою характеризують громадянина, працівника, сім'янина. Крім того, у виділених групах багато якостей повторюється. Це свідчить про органічну цілісність виховання всіх якостей і сторін особистості і вказує шлях досягнення цієї цілісності – комплексний підхід до виховання.

Див.: Мойсеюк Н.Є. Педагогіка. – К., 1999. – С. 262-267.

Підсумуємо. *Зміст національного виховання* відображає в єдності його загальну мету, завдання й складові частини. Основними складовими виховання, реалізація яких забезпечує всебічний і гармонійний розвиток особистості, є:

– *громадянське виховання*: формування громадянськості, яка дає змогу людині відчувати себе юридично, соціально, морально й політично дієздатною;

– *розумове виховання*: озброєння учнів знаннями основ наук, формування наукового світогляду та національної самосвідомості, оволодіння основними мислительними операціями, вироблення умінь і навичок культури розумової праці;

– *моральне виховання*: формування в учнів загальнолюдських норм гуманістичної моралі (добра, взаєморозуміння, милосердя, віри у творчі можливості людини), моральних понять, поглядів, переконань, моральних почуттів, вироблення навичок і звичок моральної поведінки, культури спілкування, культивування інтелігентності;

– *трудове виховання*: ознайомлення учнів з науковими основами сучасного виробництва, практична й психологічна підготовка їх до праці, свідомого вибору професії;

– *естетичне виховання*: формування естетичних понять, поглядів, переконань, виховання естетичних смаків, вироблення вмій і навичок привносити в життя красу, розвиток в учнів творчих здібностей;

– *фізичне виховання*: виховання здорової зміни, підготовка до фізичної праці, захисту Батьківщини.

Пріоритетним стає *гуманістичне виховання* – створення умов для цілеспрямованого систематичного розвитку людини як суб'єкта діяльності, особистості, індивідуальності.

Основні завдання виховної діяльності зумовлені пріоритетними напрямками реформування школи, визначеними Державною національною програмою "Освіта" ("Україна ХХІ століття"), до яких належать:

- формування національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу, бажання працювати задля держави, готовності її захищати;
- забезпечення духовної єдності поколінь, виховання поваги до батьків, жінки-матері, культури та історії свого народу;
- формування високої мовної культури, оволодіння українською мовою;
- прищеплення шанобливого ставлення до культури, звичаїв, традицій українців та представників інших національностей, які мешкають на території України;
- виховання духовної культури особистості, створення умов для вибору нею своєї світоглядної позиції;
- утвердження принципів вселюдської моралі: правди, справедливості, патріотизму, доброти, працелюбності та інших чеснот;
- формування творчої, працелюбної особистості, виховання цивілізованого господаря;
- забезпечення повноцінного фізичного розвитку дітей і молоді, охорони та зміцнення їх здоров'я;
- виховання поваги до Конституції, законодавства України, державної символіки;
- формування глибокого усвідомлення взаємозв'язку між ідеями свободи, правами людини та громадянською відповідальністю;
- розвиток індивідуальних здібностей і талантів молоді, забезпечення умов її самореалізації;
- формування у дітей і молоді уміння міжособистісного спілкування та підготовка їх до життя за ринкових відносин.

Найсуттєвішими рисами гуманістичної школи виховання є:

1) особливе ціннісне ставлення до вихованця, визнання розвитку особистості (інтелектуального, фізичного, морального, естетичного, трудового) головним завданням школи, а становлення індивідуальності особистості – її головним результатом;

2) гуманістичні моделі передбачають створення культурно-виховного середовища, у якому відбувається вільний вибір особистістю способів творчої самореалізації, її саморозвиток у гармонії із собою і суспільством;

3) кожна виховна система веде власний творчий пошук змісту, методів, форм і засобів виховання; гуманістична спрямованість передбачає свободу і творчість як вихованців, так і вихователів;

4) вихователь є наставником і другом дитини, він постійно враховує її потреби, допомагає набутти природності (доброї, вільної, кмітливої), реалізувати можливості; підтримує кожного вихованця.

Ідеал українського національного виховання – гармонійно і всебічно розвинена особа українця з багатогранними знаннями, глибокою національною свідомістю, високими інтелектуально-творчими, духовно-моральними й естетичними якостями, патріотичними почуттями та працьовитістю. Він базується на засадах народних чеснот українців і християнської моралі, позитивних героїв літописних творів княжих часів і української літератури нового часу, педагогічній думці України від "Повчання дітей" Володимира Мономаха до "Виховного ідеалу" Григорія Ващенко.

Державна національна програма "Освіта" визначила стратегію розвитку освіти в Україні, пріоритетні напрямки та шляхи "створення життєздатної системи безперервного навчання і виховання для досягнення високих освітніх рівнів, забезпечення можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального та культурного потенціалу як найвищої цінності нації".

В.О. Сухомлинський

ПРО ВИХОВАННЯ ВСЕБІЧНО РОЗВИНЕНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Виховання всебічно розвиненої особистості – це не якась серія спеціально придуманих заходів. Здійснення ідеї всебічного розвитку людини в школі, в класі, в роботі з окремими дітьми – від того моменту, коли вони переступають поріг першого класу або підготовчої групи до зрілості, до вступу на шлях самостійного трудового життя – це глибоке вдосконалення всього виховного процесу. Виховання всебічно розвиненої особистості як педагогічне керівництво різноманітними її відношеннями до навколишнього природного і суспільного середовища залежить від найрізноманітніших умов, від великої кількості явищ, що їх бачить і осмислює дитина, в яких перед нею відкривається світ.

Бути мудрим вихователем – означає насамперед розуміти причинно-наслідкові зв'язки в усьому, що ми повсякденно бачимо, робимо, чого ми чекаємо.

Процес виховання всебічно розвиненої, гармонійної особистості полягає в тому, що, дбаючи про досконалість кожної грані, сторони, риси людини, вихователь одночасно ніколи не випускає з поля зору ту обставину, що гармонія всіх людських граней, сторін, рис визначається чимось провідним, основним. Жива людська плоть і кров всебічно розвиненої людини втілює в собі повноту й гармонію сил, здібностей, пристрастей, потреб, в якій вихователь бачить такі сторони, риси, граці, як моральну, ідейну, громадянську, розумову, творчу, трудову, естетичну, емоційну, фізичну досконалість. Провідним, визначальним компонентом у цій гармонії є моральність.

Кожна людина вже в роки дитинства й особливо в отрочстві й ранній юності повинна досягнути щастя повноти свого духовного життя, радості праці й творчості.

Майстерність і мистецтво виховання всебічно розвиненої особистості полягає в умінні педагога відкрити буквально перед кожним, отже й перед найпосереднішим, найважчим вихованцем ті сфери розвитку його духу, де він може досягти вершини, виявити себе, заявити про своє Я, черпати сили з джерела людської гідності, почувати себе не обділеним, а духовно багатим.

Цією сферою і є *моральний розвиток*. Тут жодній людині не закрита дорога до вершин, тут справжня і безмежна рівність, тут кожний може бути великим і неповторним.

Гармонійний розвиток особистості можливий лише за тих умов, коли з дитинства на власному досвіді людина переконується, що в житті є поняття важко, є велике напруження фізичних і духовних сил, є допустиме і недопустиме, похвальне й негоже, морально благородне і мерзенне. Завдання вихователя полягає в тому, щоб його вихованцеві було важко: саме в осяганні важкого – джерело здібності – здібності глибоко моральної – цінувати матеріальні й духовні багатства, які даються старшими поколіннями. Осягнення ж важкого як джерела щастя і радості особистості відбувається там, де є строга гармонія між тим, що людина одержує від суспільства, і тим, що вона дає суспільству.

Тут ми підходимо до *третьої* проблеми всебічного розвитку особистості – *виховання потреб*. Завдання полягає не тільки в тому, щоб виховувати різнобічні матеріальні й духовні потреби. Споживання – не така вже важка справа. Значно складніше досягти гармонійного розвитку матеріальних і духовних потреб і особливо того, щоб у житті людини була активна діяльність, мета якої – становлення і задоволення потреб вищого порядку – потреб духу. Виховання *культури бажань* – один з найяскравіших відтінків тієї складної речі, яку ми називаємо моральним смислом шкільного життя. Тільки людина, яка вміє по-людському бажати, розуміє і відчуває, що таке важко, що дозволено і що не дозволено. Культура бажань – зворотний бік повинності. Виховуючи високоморальні, благородні бажання й утримуючи від бажань недопустимих і недозволених, ми тим самим запобігаємо великому лиху – розкладанню й розбещенню внаслідок невтримного задоволення примх.

Виховання культури бажань великою мірою визначається тим, *наскільки мудра гармонія встановлюється у житті людини між задоволенням матеріальних потреб і становленням, розвитком, задоволенням потреб духовних*. Це *четверта*, така ж складна і нелегка, проблема всебічного розвитку особистості.

Духовне життя школи – дуже широке поняття. Це й пробудження, розвиток, задоволення різноманітних інтелектуальних інтересів, не пов'язаних безпосередньо з обов'язковим навчанням, і те, що ми називаємо рухом, життям знань (застосування знань на практиці, активна діяльність, у процесі якої відбувається обмін знаннями в колективі). Це й

творча праця. і самостійний інтелектуальний розвиток, становлення індивідуальних здібностей, покликання, життєвої мети.

Радість розумової праці – ось що стає доступним людині, якщо її духовне життя пройняте почуттям оптимістичної впевненості у своїх силах, почуттям власної гідності.

Знання потрібні не тільки для праці, але й для багатого, різнобічного, щасливого духовного життя, не пов'язаного безпосередньо з працею. Ця виховна спрямованість загальноосвітньої школи висуває *п'яту* проблему ідеї всебічного розвитку: *людину, яка здобуває середню освіту, треба підготувати, настроїти на просту, "чорнову", буденну працю робітника і селянина.* Треба виховати не просто готовність – практичну й моральну – до цієї праці, але й прагнення, бажання, потяг присвятити їй усе своє життя. Ця проблема є однією з найскладніших, вона тісно пов'язана з попередніми.

Засвоєння міцних, глибоких осмислених знань, вироблення на все життя невикорінного людського бажання знати більше, ніж я знаю сьогодні – така *шоста* проблема ідеї всебічного розвитку.

Висока педагогічна культура сім'ї – це *сьома* проблема, яка висувається життям у зв'язку із здійсненням ідеї всебічного розвитку людини. Удосконалення, поглиблення суспільного характеру виховання означає не применшення, а посилення ролі сім'ї. Гармонійний, всебічний розвиток можливий лише там, де два вихователі – школа і сім'я – не тільки діють одностаїно, ставлячи перед дітьми ті самі вимоги, а є одностайними, поділяють ті самі переконання, завжди виходять із тих самих принципів, не допускають ніколи розходжень ні в меті, ні в процесі, ні в засобах виховання.

Важливим завданням сім'ї і школи є формування у вихованців моральної готовності до батьківства й материнства. Без цієї готовності неможливо уявити всебічний розвиток людини. Готовність до високої місії батька й матері – це одна з найважливіших сторін громадянськості людей.

Виховання моральної зрілості – *восьма* проблема всебічного розвитку. Школа – світ щасливого дитинства, але цей світ повинна осявати думка про те, що діти завтра стануть дорослими. "Дорослі" думки, турботи, ідеї – все це повинно поступово входити в світ безтурботного дитинства. Виховання моральної зрілості – складний процес, який зачіпає всі сфери відношень особистості, що формується, до природного і суспільного середовища, починаючи від взаємовідносин у сім'ї і закінчуючи виконанням громадянського обов'язку. Моральна зрілість, "дорослість" вихованця визначається ставленням до праці, точніше, місцем, яке займає праця в духовному житті. Ступінь зрілості залежить від того, чим живе людина, які турботи, тривоги сповнюють її життя, в якій мірі вона розуміє і відчуває її особливу роль у житті людини.

Дослідна робота, яку ми провели в органічній єдності з практикою, дає підстави зробити ряд висновків, що мають певне значення для дальшого здійснення ідеї виховання всебічно розвинутої особистості, для розв'язання насущних теоретичних і практичних проблем. Ось ці висновки:

1. Як навчальний заклад, створений і постійно вдосконалюваний нашим суспільством для виховання всебічно розвинутих людей заклад, покликаний готувати нові покоління громадян, передаючи їм соціальні, наукові, моральні, естетичні багатства і цінності, школа повинна працювати, орієнтуючись на майбутнє, враховуючи об'єктивні тенденції суспільного, морального, інтелектуального, технічного прогресу. Щоб сформувати в людині ті якості, які розкриватимуться протягом багатьох років творчої праці, школі, педагогічному колективу, кожному вихователю необхідно в певному розумінні передбачати майбутнє, проектувати багатогранні риси комуністичної особистості в її найскладніших аспектах, взаємозалежностях і взаємозв'язках. Це передбачення вимагає насамперед того, щоб вихователі мали яскраве уявлення про ідеал суспільства та ідеал особистості.

2. Орієнтація на ідеал, спрямованість усього, що робиться в школі, у майбутнє, проектування і створення людини, здатної стати активною творчою силою суспільного розвитку і сьогодні, і в майбутньому, – в цьому полягають найважливіші передумови того, щоб максимальною мірою розкрити, використати всі можливості виховного впливу старших поколінь, насамперед учителів і батьків. Мистецтво виховання всебічно розвинутої особистості – це насамперед уміння бачити в сьогоденній нашій праці той засів, який дасть паростки і перетвориться в могутню поросль через роки й роки. Бути справжнім вихователем – це означає бачити в дитячому колективі покоління, творчі сили якого розкриються на суспільній ниві через значний проміжок часу. За поточними, повсякденними справами педагог ніколи не повинен випускати з думки перспективи, він повинен бачити, якими стануть його вихованці через десять, двадцять, тридцять років. Треба мати на увазі, зокрема, і те, що в школі, у виховній роботі з дітьми закладаються ідейні, моральні, етичні, естетичні основи сім'ї майбутнього.

3. У суспільстві інтелектуальний, моральний і технічний прогрес, початки якого закладаються в школі, здійснюється в ім'я розвитку людської особистості. Гармонія суспільного розвитку немислима без розквіту сил, здібностей, обдарувань кожної людини, неможлива без її щастя. Чим більше ми наближаємося до ідеалу суспільства, який є метою нашого життя, нашої праці, тим глибше виявляється взаємозв'язок між цим ідеалом і щастям кожного нашого вихованця – майбутнього будівника комунізму. Але повноцінне, духовно багате, щасливе життя його сьогодні не може і не повинно бути життям без труднощів і боротьби за їх подолання. У зв'язку з цим особливо важливо підкреслити, що людина,

яку школа не зуміла виховати, в якій в шкільні роки не сформувалися трудові нахили та інтереси, не розкрилися творчі сили й здібності, яка *не знайшла себе*, не визначила свого місця в суспільстві, стає особисто нещасливою, а кожний нещасливий – це лихо суспільства.

4. У наше суспільство прийшла загальна освіченість, до нас має прийти і загальна вихованість – у цій гармонії полягає одна з вирішальних передумов всебічного розвитку всіх. Освіченість, яку ми даємо молодому поколінню, вимагає високої ідейної, моральної, естетичної, емоційної вихованості, великої людської культури. Єдність і взаємозалежність освіченості й вихованості – одна з найскладніших проблем, від правильного розв'язання якої залежить рівень, якість навчально-виховної роботи школи, а отже, і духовне обличчя людини, яку ми виховуємо. Цю проблему треба бачити, розуміти в усій її складності. Знання виховують – виховують своїм змістом. Але багато що залежить від того, як викладаються знання, на якому фоні відбувається розумове життя вихованця. Знайти, створити, забезпечити умови, які найбільшою мірою розкривають виховну силу знань, освіти, – в цьому полягає одна з передумов того, щоб і спеціальна, особлива, у певному розумінні незалежна від освіти виховна робота давала максимально високі результати.

5. Успіх процесу виховання всебічно розвиненої особистості величезною мірою залежить від того, наскільки глибоко розуміють кожний вихователь і педагогічний колектив в цілому взаємозалежність і взаємообумовленість елементів, сторін гармонійного розвитку людини. У тому, щоб усвідомлення цієї взаємозалежності і взаємообумовленості стало дійовим фактором освіти і виховання, самоосвіти і самовиховання, полягає дуже важливий момент педагогічної майстерності. Не можна ні на хвилину забувати, що освіченість – це одна з найскладніших граней всебічного розвитку особистості. Без освіченості, без міцних знань, без багатой розумової культури і різнобічних інтелектуальних інтересів немислимо в наш час підняти людину на високу сходику моральної гідності. Недоучки не можуть почувати себе в нашому суспільстві щасливими, неутво нічим не заміниш і не заповниш. Знання, освіченість – велике благо суспільства, але це благо треба відкрити перед кожним вихованцем. Прагнення до оволодіння знаннями, жадоба освіченості, збагачення власної інтелектуальної культури й здорових інтересів та потреб – усе це залежить від тієї гармонії шкільного виховання, в якій зливаються воедино моральне, розумове, естетичне, емоційне становлення особистості. Право на освіту <...> перетворилося нині в право кожної людської особистості на гармонійний всебічний розвиток. Одне з найскладніших завдань навчання і виховання на сучасному етапі полягає в тому, щоб у стінах школи ніхто не був обділений в інтелектуальному розвитку. А для цього, у зв'язку з процесом оволодіння знаннями, повинен постійно і планомірно здійснюватися процес морального виховання як процес особливий, своєрідний, у певному розумінні незалежний від обсягу багажу знань, що його дає школа.

6. Для нашого суспільства характерна дедалі більша спрямованість кожної особистості, кожної людської співдружності, зокрема сім'ї, до багатого духовного життя. Гармонія праці й багатства інтелектуальних інтересів, духовна насиченість праці, прагнення не обмежуватися в своєму житті добуванням "хліба насущного" – ці внутрішні тенденції розвитку і вдосконалювання людських стосунків покладають на школу велику відповідальність. Усе, що робиться в школі, усе, чим одухотворені, запалені вихованці, повинно мати яскраво виражене моральне забарвлення, проходити через призму людської гідності, підносити людину. Це стосується насамперед гармонії духовного життя в усій різноманітності його виявів у праці. Уже в стінах школи людина повинна *морально виразити* себе в праці, що є джерелом почуття громадянської гордості. Етично піднесена і благородна спрямованість усієї діяльності вихованця, всіх взаємовідносин у колективі робить моральну сторону всебічного виховання визначальною.

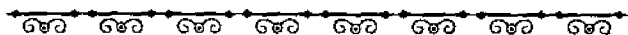
7. Великої, пильної уваги педагогічного колективу і кожної школи вимагають *сфери вираження* особистості. Розв'язання питання про те, *ким стати*, як увійти в життя, в наші дні розширюється від усталеного уявлення про професійну орієнтацію до широкого уявлення – про життєву орієнтацію, про те, *яким бути*. Не тільки знайти себе в певній вузькій професії, але й, розкривши повністю свої задатки, розвиваючи здібності, виразити себе саме в тій сфері, в тій галузі суспільної діяльності, яка дасть особисте щастя і сприятиме найефективнішій праці на благо народу. Завдання полягає в тому, щоб уже в стінах школи вихованець обрав працю, яка на все життя стала б не тільки улюбленою справою, але й благодатним полем для постійного самовиховання і самовдосконалення.

8. Процес виховання всебічно розвинутої особистості визначається багатством ідейних, моральних, інтелектуальних, естетичних відносин у шкільному колективі, які в своїй єдності становлять духовне життя колективу. Знання, життєва практика, багатогранні відношення - особистості до природного й суспільного оточення, становлення колективу як середовища, в якому діє особистість, – усе це повинно постійно перебувати в найтіснішому взаємозв'язку і взаємозалежності. <...> У самому стилі мислення, у взаємовідносинах між членами колективу важливу роль відіграє почуття причетності кожного до всього життя суспільства. У зв'язку в цим у "техніці", у "технології" педагогічного процесу, спрямованого на виховання всебічно розвинутої особистості, виняткове значення має *миття переконань*. Переконання не можуть затвердитися в свідомості, якщо вони складаються в голові тільки у вигляді знань. Громадянське начало всебічного розвитку розквітає в людині тільки за тієї умови, якщо її вчинки, поведінка, відносини підпорядковані високим суспільним ідеалам.

9. Людину виховують соціальні умови, в яких вона живе, ідеї, які панують у суспільстві. Але ідеї не є чимось абстрактним, відірваним від людських взаємовідносин, вони *живуть* у людині, в її діях. Тому школа тільки тоді стає осередком всебічного розвитку своїх вихованців, коли педагогічний колектив становить єдність високоідейних і яскраво виражених особистостей. Такий педагогічний колектив створює багатогранність відносин, завдяки яким творяться, відшліфовуються грані гармонійно розвиненої особистості.

Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5 т. – Т. 1. – К., 1976. – С. 55-208.

2. ТЕХНОЛОГІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ¹

Ефективність реалізації будь-якої системи, зокрема системи виховання, забезпечує технологічний підхід. Технологія – це конструювання процесу (навчального, виховного). Це проект способу його організації з послідовною орієнтацією на чітко визначені цілі, моделювання кінцевого результату, способів його досягнення, підсистем, блоків виховання, усієї системи виховання як цілісного процесу.

У чому ж полягає сутність технологічної спрямованості педагогічних досліджень і розробок, а відповідно і педагогічної технології в цілому?

1. Завдяки педагогічній технології вчителі прагнуть звести до мінімуму педагогічні експромти в практичній діяльності і спрямувати їх на шлях попереднього проектування навчально-виховного процесу.

2. Педагогічна технологія передбачає створення проекту навчально-виховного процесу, який визначає структуру і зміст навчально-виховної діяльності самого учня.

3. Істотна риса педагогічної технології – процес цілеутворення. У педагогічній технології – це центральна проблема, яка розглядається у двох аспектах: 1) діагностичного цілеутворення й об'єктивного контролю за результатами; 2) розвитку особистості загалом. Беручи до уваги предмет педагогічної технології як проект відповідної педагогічної системи, можна сформулювати важливий принцип розроблення педагогічної технології і реалізації на практиці – принцип цілісності, структурної і змістової, всього навчально-виховного процесу².

До структури педагогічної технології входять (див.: Педагогічні технології. Досвід. Практика. – Полтава, 1999):

1) концептуальна основа;

2) змістова частина навчання: цілі навчання, зміст навчального матеріалу;

3) процесуальна частина – технологічний процес: організація навчального процесу; методи і форми навчальної діяльності школярів; методи і форми роботи вчителів; діяльність учителя з управління процесом засвоєння матеріалу;

4) діагностика навчального процесу.

¹ Додатково див.: Друзь З.В. Виховні технології в сучасній школі. – КДПУ, 2005. – 260.; Друзь З.В. та ін. Формування творчої особистості учня в позачасний час. – Кривий Ріг, 2006. – 250 с.

² Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – М.: Педагогика, 1989. – С. 12-13.

Будь-яка педагогічна технологія має відповідати деяким основним критеріям технологічності:

- **концептуальність** (кожній педтехнології має бути притаманна опора на певну наукову концепцію, що містить філософське, дидактичне та соціально-педагогічне досягнення цілей);
- **системність** (у педагогічній технології мають простежуватися всі ознаки системи: логіка процесу, взаємозв'язок його частин, цілісність);
- **керованість** (передбачається можливість діагностики досягнення цілей, планування процесу навчання);
- **ефективність** (технологія має вибиратися відповідно до результатів і оптимальних затрат, гарантувати досягнення певного стандарту навчання);
- **відтворюваність** (можливість застосування педтехнології в інших однотипних освітніх закладах іншими суб'єктами).

Виховна технологія – це строго обґрунтована система педагогічних засобів, форм, методів, їх етапність, націленість на вирішення конкретного виховного завдання. Кожне завдання має адекватну технологію виховання. Зміна завдання веде до зміни технології.

Технологічний підхід до виховання передбачає:

- чітку постановку вчителем цілей, їх уточнення з організацією на досягнення результатів;
- чітку орієнтацію всього процесу виховання;
- підготовку дидактичних матеріалів та організацію виховання відповідно до наперед визначених цілей;
- оцінювання поточних результатів, корекцію виховання, спрямовану на досягнення поставлених цілей;
- підсумкову оцінку результатів.

Термін "**педагогічна технологія**" не слід ототожнювати з терміном "**педагогічна техніка**", що відображає винятково суб'єктивні фактори навчально-виховного процесу (управління педагогом своїми емоціями, настроєм, поведінкою, соціальна перцепція, техніка мови).

Техніка – сукупність прийомів. Її засоби – мова і невербальні засоби спілкування.

У поняття "**педагогічна техніка**" прийнято включати дві групи компонентів.

Перша група компонентів пов'язана з умінням педагога управляти своєю поведінкою: володіння своїм організмом (міміка, пантоміміка); управління емоціями, настроєм (зняття зайвої психічної напруги, створення творчого самопочуття); соціально-перцептивні здібності (увага, ува, спостережливість,); техніка мови (дихання, постановка голосу, дикція, темп мови).

Друга група компонентів педагогічної техніки пов'язана з умінням впливати на особистість та колектив і розкриває технологічну сторону

процесу виховання і навчання: дидактичні, організаторські, конструктивні, комунікативні уміння; технологічні прийоми пред'явлення вимог, управління педагогічним спілкуванням, організації колективних творчих справ і т.п.

У своєму конкретному вигляді педагогічна технологія є описом системи дій вихователя і вихованців, які необхідно виконати під час оптимальної реалізації виховного процесу. *Виховні технології можуть функціонувати лише в спілкуванні.*

Що дає сучасній практиці виховання педагогічна технологія?

1. Контекст "виховне завдання – технологія виховання" зводить до мінімуму педагогічні експромти у практичній діяльності і переводить останню на шлях попереднього проектування виховного процесу.

2. Замість окремих "виховних заходів" технологія виховання пропонує проект виховного процесу, який визначає зміст і відповідні види діяльності кожного вихованця.

3. Ієрархія цілей (визначення трьох рівнів цілеутворення: *глобального* – на рівні замовлення суспільства, *етапного* – на рівні етапів навчання, *оперативного* – на рівні конкретних виховних завдань) дозволяє досягнути гармонійної взаємодії всіх компонентів виховної системи по горизонталі (у межах одного періоду навчання – навчального року, півріччя, чверті) і вертикалі (на весь період навчання у школі).

4. Позбавитися формалізму. Формалізм у вихованні означає неухвалне, шаблонне ставлення до вихованця чи колективу, а значить односторонність і неадекватність виховних впливів.

У практичній технології ідея цілісності виховного процесу реалізується шляхом комплексного підходу. *Комплексність* – це єдність цілей, завдань, змісту, методів і форм виховного впливу і взаємодії. Комплексний підхід до виховання виконує одночасно декілька функцій: 1) орієнтує побудову системи виховання на цілісну особистість, а не на окремі її якості; 2) сприяє всебічному розвитку особистості, який є результатом комплексного вирішення виховних завдань; 3) сприяє гармонійному розвитку особистості шляхом здійснення єдності і взаємозв'язку всіх напрямів сучасного виховання, їх певного співвідношення і супідрядності; 4) сприяє ефективності виховання: одночасне вирішення не однієї, а декількох виховних завдань, природно, підвищує його результативність.

Сучасні технології виховання реалізують основні функції комплексного підходу шляхом:

1. Впливу на свідомість, почуття і поведінку вихованців.

2. Органічного поєднання виховання (зовнішнього педагогічного впливу) і самовиховання особистості.

3. Єдності та координації виховних зусиль усіх соціальних інститутів і об'єднань, які займаються вихованням: сім'ї, школи, колективів і груп, засобів масової інформації, літератури, мистецтва, органів влади тощо.

4. Використання системи конкретних виховних справ, які одночасно вирішують завдання інтелектуального, фізичного, патріотичного, морального, естетичного й екологічного виховання в єдиному виховному процесі.

5. Системного підходу до процесу виховання – послідовності і суцільності всіх компонентів виховання, їх взаємозв'язків і взаємовпливу.

6. Урахування зовнішніх і внутрішніх факторів, які сприяють чи перешкоджають одержанню найоптимальніших результатів виховної роботи. У виховному процесі, що протікає у формі взаємопов'язаної діяльності вихователів і вихованців, у ролі таких причин (факторів) виступають:

а) уже сформований спосіб життя школяра, який може сприяти розвитку запланованих якостей або (за певних умов) перешкоджати йому;

б) умови життя, які спричиняють становлення певного способу життя у межах різних регіонів: національні особливості (національна психологія, характер, свідомість, світогляд) найближчого оточення вихованця; традиції, звичаї, обряди; особливості географічного і природного середовища;

в) засоби масової інформації і пропаганди;

г) рівень розвитку й умови життя колективу, які безпосередньо впливають на особистість школяра (виховна система, що склалася у ньому, громадська думка, ціннісні орієнтації, моральні норми, психологічний клімат);

д) норми взаємин, що склалися у первинних колективах, позиція учня у системі колективних відносин;

е) індивідуальні особливості вихованця.

Див.: *Мойсеюк Н.Є.* Педагогіка. – К., 1999. – С. 319-321.

Виховна дієвість *особистісно орієнтованих технологій* залежить від тієї методологічної основи, яка безпосередньо визначає характер їх *практичного* розгортання. Ця основа конкретизується в сукупності таких взаємоузгоджених принципів.

1. Принцип цілеспрямованого створення емоційно збагачених виховних ситуацій.

2. Принцип особистісно розвиваючого спілкування.

3. Принцип використання співпереживання як психологічного механізму у вихованні особистості.

4. Принцип систематичного аналізу вихованцем власних і чужих вчинків.

Формування ідеальної моделі, ідеального образу себе стає орієнтиром особистісного становлення, надає вихованцеві сили. Ідеальна модель не є моделлю граничної досконалості. Вона являє собою модель наступного кроку вихованця по шляху його саморозвитку, наприклад виховання якоїсь бажаної якості чи низки якостей. Таким чином, це реалістична модель можливого внутрішнього й зовнішнього життя, модель, до здійснення якої можна наблизитися і яку можна мірою дослідження поступово змінювати й розширювати. Тут доцільними будуть спеціальні вправи з ідеальною моделлю.

Вихованець має уважно прочитати такі судження.

■ Усі ми так чи інакше себе недооцінюємо. У кожного з нас є образ себе гіршого, ніж ми є насправді.

■ У чомусь я себе переоцінюю. У мене є внутрішній образ себе кращого, ніж я є насправді.

■ Я потайки уявляю також пишний образ себе такого, яким би мені хотілося бути, – ідеалізовану модель своєї особистості, що практично недосяжна і тому безплідна.

■ У мене є також образ того, яким мені хотілося б здаватись оточенню, – протилежний тому, яким я є насправді.

■ У мені присутні також образи того, яким мене бачать інші люди, яким вони мене вважають; деякі з цих образів мені подобаються, а деякі викликають у мене протест.

■ Нарешті, у мене є образ того, яким мене хотіли б бачити інші люди, – образ очікуваних ними змін моєї особистості.

Після кожного висловлювання вихованцеві слід заплющити очі і певний час поміркувати над цим образом. Нехай він виникне перед його внутрішнім зором; нехай вихованець чітко побачить його, зверне увагу на пов'язані з ним почуття. Вихованець має відповісти самому собі, на основі яких мотивів, цінностей, цілей, переживань свій особистісний образ він вважає ідеальним.

Наведені вправи доцільно закінчити заявою вихованця про те, що він сповнений рішучості поводитись щодня відповідно до ідеальної моделі.

Умови особистісно орієнтованого виховання спонукають до виникнення і розвитку у дитини особистісного самовизначення як здатності визначати й реалізовувати ціннісну ієрархію своєї життєдіяльності, вміння переосмислювати власну моральну сутність залежно від конкретної культурно-історичної ситуації. Говорячи про особистісне самовизначення, мають також на увазі вибір суб'єктом життєвого стилю і самого способу життя.

Ориентация педагогического процесса на личность ученика обуславливает необходимость *имитационно-игрового* подхода к воспитанию.

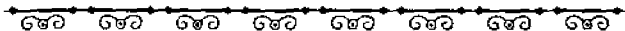
Характерными признаками имитационно-игрового подхода к воспитанию и обучению являются:

- имитационное моделирование;
- описание ситуаций и типов целесообразных действий и общения;
- проблемный характер школьных ситуаций;
- нравственная направленность игровых ролей, распределение их между участниками игры с учетом их возможностей, способностей, подготовленности и личностных установок;
- положительное эмоциональное напряжение участников имитационно-игровой деятельности;
- поиск различных решений поставленных задач в имитационно-игровой ситуации;
- многовариантность решений;
- обсуждение итогов имитационно-игровой деятельности;
- четкость критериев оценивания действий школьников в имитационно-игровых, коммуникативных ситуациях.

Названные признаки характеризуют учебно-воспитательную деятельность как имитационную, предполагающую использование имитационных методов; игровую, предусматривающую необходимость игровых методов, и активно-познавательную, в которой школьники вынуждены проявлять активность, выполняя разнообразные роли в преднамеренно созданных воспитательных ситуациях". (За Л.В. Кондрашовой).

Педагогічно доцільними можна вважати ті виховні впливи, які знімають конфлікти між різними актуалізованими потягами особистості та обмеженнями, що накладаються на них умовами соціального порядку, а також вимогами міжособистісних стосунків і здорової соціальної інтеграції. Очевидно, розв'язання лежить на шляхах гармонійного об'єднання всіх потягів в один сукупний ансамбль особистості за допомогою справжньої узгодженості між ними та підпорядкування, а також шляхом перетворення їх в особистісно важливі цінності людини.

3. ФОРМИ ВИХОВНОЇ РОБОТИ

Коротко охарактеризуємо особливості окремих *форм виховної роботи* "філологічного спрямування". Так, в групі масових форм виділяються лінгвістичні бюлетені, рукописні журнали, стінна газета з української мови, загальношкільний куток. З точки зору основних функцій мови (в даному випадку друкованого слова) – спілкування, повідомлення, вплив – то всі ці форми виконують переважно функцію повідомлення. Активними учасниками в роботі над рукописними виданнями є невеликі групи школярів, а основна маса учнів знайомиться з уже готовою "продукцією". Роль читачів у порівнянні з "видавцями" виявляється пасивною.

Більшість усних повідомлень – доповідей, лекцій, радіопередач, усних журналів, зустрічей з цікавими людьми і т.ін. – базується на завчасно складеному тексті, який може готувати не група осіб, а одна людина. Вона нерідко є й виконавцем. Спілкування з аудиторією в процесі проведення заходу дозволяє відступати від тексту, використовувати нові, більш переконливі приклади, тобто домагатися більш активного сприйняття матеріалу слухачами. Вплив при усному повідомленні, безперечно, виявляється сильнішим, активність учасників більшою.

На позаурочних заходах типу вечорів, ранків яскраво вираженою є функція впливу. Вони проводяться за жорстким сценарієм, завчасно складеним, добре відрепетированим. Поєднання публіцистичності, урочистості, яскравості (для цього використовуються вірші, музика; приміщення спеціально оформляється) дуже впливає емоційно на школярів. Активних учасників тут значно більше, але і просто слухачів теж чимало.

Значно зростає активність школярів на диспутах, конференціях. Ці форми позбавлені чітко розписаного сценарію, для їх проведення складається план, при реалізації якого допускаються певні відхилення, уточнення, деталізація питань ведучим, репліки з місць і т.п., тобто тут обов'язкова частка імпровізації, у виступах багато особистого, нав'язного попередніми виступами. Вплив на слухачів досягається не зовнішніми засобами, а безпосередньою силою слова виступаючих, переконливістю їх доведень, яскравістю прикладів.

Окремо виділимо позаурочні заходи типу змагання: вікторини, олімпіади, конкурси, турніри. При їх проведенні активний кожний, він не слухач, не сторонній спостерігач, а безпосередній учасник, який цікавиться всіма деталями роботи. Характерним для більшості змагань є відсутність сценарію. Для одних (конкурси на краший твір, краший наочний посібник тощо) важлива лише тема (або теми), для інших (вікторина, олімпіада, граматичний турнір) – перелік завдань. Інтригуючим моментом, своєрідним засобом впливу на інтерес школярів, крім змісту і особливостей завдань, слугує тут сама ідея змагання, виявлення переможців.

І нарешті, слід назвати свята (Тиждень української мови), які є комбінованими формами масової позаурочної роботи: тут і конкурси, і лекції, і бесіди, і вечори та ін. Включені до сценарію свята, вони не зберігають своєї повної самостійності, об'єднуються або загальною для свята темою (наприклад, "Українська мова на меридіанах земної кулі", "Чарівна таємничість мови"), або формою проведення ("Мандрівка в країну Української Мови", "Незвичні пригоди в Словарії"). Свято має чіткий план (жорсткий сценарій), він передбачає активність усіх учасників. Поєднання у святі двох начал – інтелектуального та емоційного – і визначає його специфіку.

Основою для проведення гуртків, екскурсій, експедицій слугує більш-менш докладний план. Обмежений склад учасників заходу, певна однорідність їхніх інтересів, увага вчителя до особистих запитів кожного учня передбачає гнучкість плану, внесення до нього змін. Шкільний клуб любителів української мови охоплює учнів різних класів. У клубі на правах секції працюють гуртки української мови: тематичні (культури мови і стилістики, лексики і фразеології) із різноплановою тематикою (гуртки цікавої граматики, "Юний лінгвіст"). Рада клубу організовує позаурочну роботу з української мови за єдиним загальношкільним планом.

Індивідуальна робота школярів у позаурочний час буває двох видів: *виконавська* (елемент творчості незначний, а то і зовсім відсутній: виготовлення наочних посібників, оформлення альбому, підготовка реферативної доповіді або повідомлення за дорученнями гуртка, класного колективу, вчителя) і *творча* (містить елементи дослідження, наприклад: підготовка теми "Народні назви рослин нашої місцевості" вимагає від учня ознайомлення з літературою, вміння користуватися словником, збирання матеріалу, його обробки, опису, публічного виступу). Творчі роботи розраховані на більш тривалий час, ніж виконавські, проводяться під керівництвом вчителя.

Зазначені відмінності організаційних форм передбачають комплексне їх використання. У побудові виховного процесу важливо враховувати, що вчитель не завжди може досягти необхідного ефекту дії слова на дитину і що пояснення суті суспільно важливого вчинку не завжди приводить до готовності слідувати йому. У цьому зв'язку виникає проблема підвищення регулюючої функції слова. Засобом підсилення її можуть бути наочні опори. Якраз ця закономірність вимагає, поряд з роз'ясненням, демонструвати учням ті чи інші способи моральної поведінки. Вихователь повинен володіти глибокими науковими (передусім психологічними) знаннями про учня. Звичайно, в процесі роботи він набуває цінного професійного досвіду як орієнтовної основи власної діяльності. Лише доцільне поєднання цих двох складових забезпечить високий перетворюючий результат виховної роботи.

Перелік можливих справ класу

Справи класу можуть бути найрізноманітнішими, перелічити їх важко, тому звернемо увагу на такі моменти. Під час організації будь-якої класної справи треба прагнути до розв'язання її за допомогою комплексу виховних завдань, а саме:

- розвиток пізнавальних інтересів;
- виховання високої естетичної культури;
- формування навичок здорового способу життя;
- формування трудових навичок;
- виховання почуття обов'язку та відповідальності;
- створення в класі атмосфери дружби, взаєморозуміння та підтримки;
- розвиток творчих можливостей учнів;
- формування єдиного колективу учнів, батьків, класного керівника.

Приклади загальнокласних справ:

- * тематичні класні години (двічі на місяць);
- * класні збори (один раз на чверть);
- * різноманітні тематичні ігри пізнавально-розважального характеру типу "Що, де, коли?", "Брейн-ринг", "Щасливий випадок" та ін.;
- * класні вечори, "вогники", дні іменинника;
- * вечори та зустрічі разом із батьками "Тато, мама і я – дружна сім'я";
- * екскурсії пізнавального та естетичного характеру;
- * культпоходи в театр, на концерти та святкові гуляння;
- * трудові справи (участь в актах милосердя, суботниках, допомога молодшим за себе та людям похилого віку);
- * спортивні змагання, ігри типу "Тато, мама і я – спортивна сім'я";
- * дальні екскурсійні поїздки;
- * турпоходи;
- * випуски класної газети та класних літературно-творчих журналів;
- * робота з оформлення свого закріпленого кабінету;
- * день народження класу.

Приклади загальношкільних справ:

- * 1 вересня – свято першого шкільного дзвінка, День знань.
- * Участь в Дні міста.
- * Шкільний інтелектуальний марафон.
- * Традиційний день школи.
- * Шкільний конкурс авторської пісні.
- * Декада знань.
- * Традиційний загальношкільний ярмарок.
- * День культури – весняне свято мистецтва.
- * Свято останнього шкільного дзвінка.

* Шкільне спортивне свято.

* Традиційний весняний суботник і підготовка школи до нового навчального року.

Для прикладу розглянемо вимоги до організації та проведення найбільш поширеної форми позакласної виховної роботи – *класної години*.

Класна година – форма позакласної виховної роботи, яка передбачає створення оптимальних умов для продуктивного спілкування класного керівника з учнями на рівні педагогіки співробітництва з метою формування у них соціальної зрілості.

Щоб досягти ефективності кожної класної години в системі виховної роботи, класному керівникові напередодні її проведення потрібно поставити перед собою ряд запитань і відповісти на них: "Якою вона буде? Кому потрібна класна година – педагогу чи учням? Які можливі результати?" Поряд з цим треба відповісти і на такі організаційні запитання: "Як обрати тему класної години? Як потрібно готуватися до класної години? Чи складати план? Кого залучити до підготовки класної години?"

У процесі підготовки та проведення класної години доречно дотримуватися певних правил.

1. Проводьте класні години систематично.
2. Не влаштовуйте на класних годинах педагогічних "розборок" випадків життєдіяльності учнів, що накопичилися впродовж певного часу.
3. На кожну годину виносьте розгляд питання, яке цікавить учнів, сприяє задоволенню їх інтересів.
4. Складайте план проведення класної години.
5. Добирайте до класної години цікавий матеріал, який спонукав би учнів до вільного висловлювання своїх думок;
6. Забезпечуйте мажорний тон у спілкуванні учнів.
7. Заохочуйте учнів до вільного висловлювання своїх думок, не дорікайте їм за помилковість суджень.
8. Враховуйте особливості соціально-психічного розвитку дітей певного віку.
9. Створюйте умови для психічного і соціального розвитку школярів у процесі вільного спілкування.
10. Навчайте учнів ставити запитання, слухати відповіді, спілкуватися, виховуйте у них терпимість.
11. Поважайте думки усіх вихованців, особливо нестандартні.
12. Залучайте всіх учнів до розмови, не залишайте поза увагою неспіливих.
13. Вивчайте інтереси учнів для визначення подальших тем класних годин.
14. Не обмежуйте проведення класних годин стінами класної кімнати. Проводьте їх в музеях, на природі, за місцем праці батьків та ін.

КАРТОТЕКА ВИХОВНИХ ЗАХОДІВ

Напрямок морального виховання

1. Поведінка в театрі, транспорті, громадських місцях.
2. Анкетування та аналіз відповідей "Портрет мого класу".
3. Класна година "Я – особистість".
4. Клуб цікавих зустрічей.
5. Класна година "Життя людини – найвища цінність" (психологічна гра "Субмарина").
6. Спільні збори учнів, вчителів та батьків "Яким би я хотів бачити наш клас?"
7. Круглий стіл з розгляду філософських питань.
8. Урок мужності.
9. Зустріч з поетом-ветераном війни.
10. Конкурс ввічливості.
11. День народження школи.
12. Зустріч з психологом "Знайомимося з собою".
13. Конференція з ідеологічних проблем.
14. Зустріч з вчителями – ветеранами праці.
15. Зустріч з випускниками школи.
16. Ювілейний вечір вчителя – ветерана праці.
17. Вечори-диспути "Будувати життя або пристосовуватися до нього?"
18. Майбутнє школи

"Я знаю: школа буде.

Я знаю: саду квітнути,

Коли такі талановиті

вчителі в ній є!"

19. Суд над лінню.
20. Веселий суд над нашими негативними вчинками.
21. Зустріч з робітниками міліції, прокуратури, адвокатури, медично-слідчої експертизи.
22. Відвідування засідання міського суду.
23. Випускний вечір.
24. Твори-роздуми "Найщасливіший день у школі", "Найцікавіший урок за цей рік", "Коли я відчував себе нещасливим?"

Напрямок військово-патріотичного та громадянського виховання

1. Суд над колонізаторами.
2. Урок миру.
3. Політ-вистава "Тероризм, його джерела й наслідки".
4. Конкурс плакатів.

5. Конкурс творів про війну.
6. Вахта пам'яті.
7. Науково-теоретична конференція "Наслідки екологічної катастрофи", "Наслідки ядерної війни".
8. Газети "Чи пам'ятаєш ти?", "Як там у світі?", "Новини нашого світу".
9. Мітинг до Дня Перемоги.
10. Радіогазета.
11. Усний журнал.
12. День самоврядування.
13. Диспут-клуб.
14. Учнівські збори.
15. Бесіда за круглим столом.

Напрямок сприяння творчому розвитку особистості

1. Інтелектуальний аукціон.
2. Літературна вікторина "Початок і кінець".
3. Моя улюблена книга.
4. "Найрозумніший".
5. Інтелектуальна гра "Еврика" з різних предметів.
6. "Щасливий випадок".
7. Навчально-теоретична конференція.
8. Шкільний лекторій "Підліток ХХІ століття".
9. Інсценування літературних творів.
10. Мандрівка у країну знань.
11. Екскурсії до музеїв.
12. Навчально-пізнавальна екскурсія по своєму місту.
13. Світ наших захоплень.
14. КВК.
15. Таємниці історії (*географії, фізики, астрономії...*)
16. Галерея творчих робіт.
17. "Весела наука".
18. Година допомоги.
19. Логіка – шлях до розуміння.
20. Мандрівка у невідоме.
21. Проекти майбутнього.
22. Зустріч з гостями "Ви питаєте – ми розповідаємо".
23. "І знову про любов" (*за літературними творами*).
24. Міні-вистави: "Пам'яті Висоцького", "Ахматова і Жданов", "Плаче серце, як дитина" (*про еміграцію в Україні*).
25. Круглий стіл із наукових проблем.
26. Ерудит-лото "У сиву давнину".
27. Туристичні поїздки у інші міста України, місця збереження природи, музеї під відкритим небом.

28. Фотовиставки "Де я був літом?"
29. "Що говорять зорі" (*астрологія та астрономія*).

Трудовий напрямок

1. Місто веселих майстрів.
2. "Своїми руками".
3. "Моя мама (*тато*) – дивовижна майстриня".
4. Генеральне прибирання класу та школи.
5. Прибирання парку біля школи.
6. Свято праці.
7. Трудовий десант.
8. Допоможемо малюкам.
9. Святкове прибирання класу.
10. "Цікава професія".
11. Відвідування підприємств міста "...хай мене научать".
12. Розвідка корисних справ.
13. Догляд за квітами.
14. Подарунки до свята.
15. Тиждень добрих справ.
16. Майстерня Діда Мороза.

Художньо-естетичний напрямок

1. КВК між батьками та учнями.
2. Лекції "Майстри імпресіонізму".
3. Відвідування художніх салонів.
4. Відвідування театру.
5. Конкурс малюнків та ілюстрацій.
6. Концерт до свята.
7. "Алло, ми шукаємо таланти!".
8. Музичний словник.
9. Новорічний КВК.
10. Вечори пісень та віршів.
11. Виставка квітів та букетів до різних свят.
12. Конкурс поетів.
13. Складання гімну класу.
14. Класна година "Навіщо людині мистецтво?"
15. Вечір казок на сучасний лад.
16. Прислів'я народів світу.
17. Колядки та щедрівки України та їх місце у народній творчості.
18. Класна година "Що говорить колір?"
19. Ми знімаємо кіно про наш клас.
20. Конкурс на найцікавішу прикрасу для новорічної ялинки.
21. Міні-вистави про життя та творчість найвідоміших художників.

22. Архітектурні ансамблі див світу.
23. Архітектура нашого міста (*зустріч з головним архітектором*).
24. Мій улюблений фільм.
25. Мій улюблений співак.
26. Обговорення вистав міського театру (*шкільного театру*).
27. Новорічний вечір.
28. Вечір танців.

Напрямок формування здорового способу життя

1. Туристичний похід.
2. "Анумо, хлопці!".
3. День здоров'я.
4. Огляд спортивних новин.
5. Спортивні зустрічі.
6. Дружні змагання.
7. Спортивна сім'я.
8. Наші досягнення у спорті.
9. Бесіда з батьками "Профілактика та подолання наркотичної орієнтації підлітків".
10. Тиждень профілактики поганих звичок.
11. Класна година "Паління та розумова діяльність підлітків".
12. Зустрічі з наркологом міста, лікарями, тренерами спортивних секцій.
13. Класна година "Японська гімнастика – ушу".
14. Відвідування спортивних змагань міста, області, України.

Родинно-сімейний напрямок

1. Класна година "Давайте познайомимось" (*якщо у класі новий учень, новий учитель...*).
2. Свято для мам.
3. Сімейні вечори.
4. День іменинника.
5. Бесіда про товаришування.
6. Класна година "Про жіночу дружбу", "Про чоловічу дружбу".
7. Диспут "Коли тебе зрадив друг".
8. Карнавал.
9. Солодкий стіл "Ми зробили все це самі".
10. Танцювальний вечір.
11. "Ще раз про любов". Вистава у віршах.
12. Прогулянка по весняному парку.
13. Поїздка на Андріївський узвіз.
14. Вечір народних ігор.
15. Народні традиції веселих свят.

16. Класна година "Подивимось на зорі".
17. Читання – якщо це насолода...
18. Розкажи всім про свою улюблену книгу.
19. Бал квітів.
20. Свято іграшки.
21. Година класичної музики.
22. Святкова пошта друзів.
23. Як треба писати листа або вітати зі святом? "Напиши мені два рядки!"
24. Вечір. Сучасні танці "Навчи й мене".
25. "Щість капелюхів".

ВИХОВНІ ІНВАРІАНТИ У РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Дорослі, орієнтуючись у виховному процесі на співробітництво з дітьми, враховують їх думку, відгукуються на їхні проблеми, підтримують вияви самостійності. Такі взаємини можуть розвиватися на основі одного з *інваріантів*, які надаватимуть виховному процесу більшої прогнозованості й ефективності.

Інваріант 1 – формування в дитини здатності й бажання усвідомлювати себе як особистість.

Інваріант 2 – культивування у вихованця усвідомлення цінності іншої людини.

Інваріант 3 – формування у вихованця образу "хорошого іншого".

Інваріант 4 – використання "ефекту генерації" у виховному процесі (йдеться про таке спрямування виховного процесу, коли дитині не нав'язують чужих моральних норм, стандартів, етичних правил, вимог, а вона час від часу сама їх активно творить).

Інваріант 5 – використання у виховному процесі "ефекту присутності" (означає вплив педагога на дитину своєю сутністю, своїми духовними надбаннями).

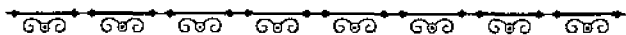
Інваріант 6 – культивування у вихованця досвіду свободи самому вирішувати різні проблеми.

Інваріант 7 – культивування зворушливого виховного впливу внаслідок використання таких категорій, як совість, любов до інших, піклування про них, рівень усвідомлення свого "Я".

Формування духовного
світу особистості

1. КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ

Серед пріоритетних завдань Української держави найактуальнішим і найважливішим є збереження незалежності, захист інтересів народу та виховання високоморальної, духовно розвиненої особистості громадянина.

Вирішення цих завдань неможливе без подолання духовної кризи суспільства, без духовного відродження нації. Адже моральність, духовність – це той рівень розвитку і особистості, і суспільства, який покликаний стати консолідуючим началом, здатний об'єднати людей; це та сила, яка стимулює національне відродження України, забезпечуючи громадянський мир і злагоду в суспільстві.

З іншого боку, процес розбудови й утвердження Української держави тісно пов'язаний із вихованням вільної, відкритої особистості на засадах загальнолюдських і національних цінностей, яким є цінності християнської світової культури. Перевернені тисячолітнім практичним досвідом людства, визнані багатьма країнами і державами світу, вони покликані допомогти наступним поколінням адаптуватися до умов життя у конкретному суспільстві, з його вимогами, здобутками і втратами.

"Виховання дітей та молоді, формування у них системи цінностей і духовних пріоритетів, – зазначається у матеріалах парламентських слухань Верховної Ради України на тему "Духовна криза суспільства і шляхи її подолання", – є першочерговим завданням навчальних закладів, а впровадження системи духовно-морального виховання дітей і молоді на засадах загальнолюдських і національних цінностей – важливим соціальним замовленням держави загальноосвітнім навчальним закладам. Саме тому в ситуації гострого дефіциту ціннісних установок і орієнтацій дедалі більшу роль повинні відігравати християнські моральні цінності, які є основою гуманістичних цінностей, що виробило людство упродовж тисячоліть".

Вимоги часу змістили акценти побудови навчально-виховного процесу у загальноосвітніх навчальних закладах у бік культурної спрямованості. Саме знання світових та вітчизняних художніх і культурних цінностей, пам'яток матеріальної та духовної культури стають основою для утвердження у свідомості учнів високих моральних цінностей, притаманних українському народові, сприяють розвитку моральних почуттів і рис поведінки.

Українська національна ідея – висока духовність особистості.

Творчість, мислення і розуміння породжують особливий світ - духовність.

Що ж міститься у понятті "духовність"? Буквально: вона означає те, що віє, дмухає, як щось невидиме; найтонкіше повітря, дихання, духмяність, запашистість тощо. Духовність – це сила, яка впливає на душу людини, хвилює її, захоплює і надихає на активність.

Духовність – особливість психічної організації індивіда, що виявляється у його суттєво-емоційній сфері і є визначальною у формуванні особистісних якостей, світогляду, ціннісних орієнтацій людини, якими визначаються її життєві домагання, потреби, діяльнісна сфера тощо. Духовність – звернення людини до духовних цінностей, науки, релігії; мистецтва, моралі, причому моральність – основа духовності. Духовність – стрижень, фундамент внутрішнього світу людини. Йому не можна навчити з допомогою настанов. Можна вказати шлях, але не можна примусити по ньому йти. Духовність – це те, що відрізняє людину, що властиве лише їй одній. Духовність особистості – якість, що визначає спрямованість усіх її характеристик – розумових, емоційно-чуттєвих, вольових – і надає їй можливість вести осмислене життя. Діяльність – творча спрямованість, насага людини; певний тип світо-відношення: триєдність ставлення до абсолюту, до світу – природи, суспільства, інших людей, самого себе. Виходити з розуміння людини як духовної істоти означає, що ми визначаємо за нею безумовне право на духовну самостійність, самодіяльність, тобто сприймаємо її як справжнього суб'єкта власної життєдіяльності, який несе відповідальність за її здійснення.

Духовність *діяльна*; вона дає енергію та інформацію кожній людині, закликає людину до безпосередньої дії, до творчого процесу, а не тільки до переживання почуттів. І найголовніше – до розвитку в кожній людині механізмів психіки.

Духовність – продукт роботи механізму творчості, перетворення живого, душевного на духовне.

Духовність – це психічна якість людини, складне поєднання таких особливостей інтелектуальної, почуттєво-емоційної та вольової сфер людської психіки, якій сприяють формуванню потреби у пізнанні світу, себе, інших людей та засвоєнню духовних цінностей. Отже, *духовність* доцільно тлумачити як *здатність людини до психічного та особистісного вдосконалення та самовдосконалення*.

Духовність – індивідуальна вираженість у системі мотивів особистості двох фундаментальних потреб: ідеальної потреби пізнання й соціальної потреби жити, діяти "для інших". Під духовністю переважно розуміють першу з цих потреб, під душевністю – другу. Душевність характеризується добрим ставленням особи до людей, які її оточують, увагою, готовністю прийти на допомогу, розділити радість і горе. З категорією духовності співвідноситься потреба пізнання світу, себе, смислу і призначення свого життя. Людина духовна в тій мірі, в якій вона задумується над цими питаннями і прагне дістати на них відповідь. Втрата духовності рівнозначна втраті людяності. Формування духовних потреб особистості є найважливішим завданням виховання.

Духовність – це передусім активні зусилля особистості, що забезпечують перетворення інтелектуальних, моральних, естетичних поглядів, переконань про внутрішні цінності (Л.В. Кондрашова).

Духовність О.І. Зеліченко визначає як розвиток (пошук), як життя з Богом, у Богові, як любов до Бога і несення божественного світла божові людям, дарування їм творчого божественного світла.

Любов – це і творчість, і пошук, і розвиток, бо вона сама весь час розвивається, формується, шукає нові й нові форми вияву.

Розвиток, пошук реалізують прагнення людини до:

- гармонії;
- рефлексії (знання, розуміння);
- виходу за чуттєві межі ("за завісу");
- до духовного.

Релігійність, життя з Богом реалізує прагнення до:

- виходу за чуттєві межі;
- до духовного.

Любов реалізує прагнення людини до:

- поширення ("изливання") себе на світ;
- до злиття зі світом;
- до духовного.

Творчість реалізує прагнення до:

- поширення себе на світ (втілення себе у матеріальній формі – матеріалізації),

- до гармонії,
- до рефлексії,
- до духовного.

Як бачимо, в усіх чотирьох формах індивідуального духу, які О.І. Зеліченко називає законами, що управляють його життям, сукупно реалізуються 6 основних прагнень:

- 1) прагнення до гармонії;
- 2) до рефлексії (знання, розуміння);
- 3) виходу за чуттєві межі ("за завісу");
- 4) до духовного;
- 5) до поширення ("изливання");
- 6) прагнення до злиття зі світом.

Отже, за О.І. Зеліченко, ДУХ перебуває у постійному русі, бо і сам є РУХОМ. Він – джерело ЕНЕРГІЇ і сама енергія психічної діяльності.

Індивідуальний дух – причина психічної діяльності, а вольовий акт – згусток духу.

Дух кристалізується у формі психічних органів, які реалізують його функції: це "Я", системи уявлень, ставлень, діяльностей, інтелект, інтуїція, здібності тощо.

Дух прагне пізнати світ, а психічним органом рефлексії духу виступає свідомість.

Дух прагне до поширення себе за межі індивіда через творчість – самооформлення у матеріальній формі. Він є вільний, накладає на себе самообмеження.

Закон тяжіння є універсальним: духовне притягується духовним, а психічною формою тяжіння є любов, гармонія.

У пізнанні – це відсутність протиріч. У сприйнятті – це краса. У психічному житті гармонія – це можливість енергії розрядитися, а бажань – реалізовуватись.

Вищою метою *духовної педагогіки (педагогіки духовності)* слід вважати сприяння максимально ефективному духовному розвитку особистості. Це, в свою чергу, формуватиме духовну культуру суспільства, яка має об'єктивний вияв через форми суспільної свідомості: науку, мистецтво, мораль, релігію.

Наука – це сукупність наукових знань людини в системі духовної культури, які представлені у спеціальних текстах із знаково-символічною формою вираження змісту пізнавально-теоретичної сфери свідомості.

Мистецтво – естетична форма суспільної свідомості, здатна до діалогічного спілкування через багатоманітні асоціації.

Мораль – особлива форма регуляційної діяльності з відповідною формою світогляду, яка виступає у формі моральної свідомості.

Релігія (релігійна віра) – об'єктивована у формі релігійної свідомості людини.

Усі форми суспільної свідомості забезпечують саморозвиток духовного потенціалу особистості в цілісності та гармонійності. Про це знали античні мислителі у формулі: *єдність, благо, істина, краса*.

Отже, людина в ідеалі має бути включена в таку органічну систему освіти, яка б системно активізувала її інтелектуальні, моральні, духовні, естетичні потенціали в ім'я істини, добра, краси. Криза освіти неминуче призводить до кризи суспільства, його деградаційних процесів, найстрашнішим з яких є духовна криза "людини розумної".

Концепція *гуманізації освіти* включає прагнення до виховання молоді генеративної демократичної України на основі вищих духовних цінностей на рівні: людина – природа – суспільство – космос (Див.: Лутай В.С. Філософія сучасної освіти. – К., 1996).

Духовний Кодекс Людства, в якому б утверджувалися релігійні філософії світу, утверджувалися узагальнені цінності у відносинах Людина – Суспільство – Космос, спричинить об'єднання Людства в єдину Людську Цивілізацію ненасильницьким шляхом за рахунок зростання свідомості, природного еволюційного процесу.

На Міжнародній конференції "Освіта громадян світу" (Москва, 1996) девізом було обрано символічну фразу: "Через освіту і осмислення цілісності світу – до планетарного єднання й виживання". Це була четверта конференція, а перша була під девізом: "До безконфліктного суспільства через освіту і осмислення цілісності світу" (м. Жуковський, 1993).

Освітня-новатори запропонували такі напрямки роботи:

- Нова освіта як Шлях Миру й Любові.
- Нова освіта як Шлях Здоров'я та Радості.
- Нова освіта як шлях Краси й Гармонії.

[Зязюн І.А., Сагач Г.М. Краса педагогічної дії. – К., 1997. – С. 136-137].

Компоненти духовності:

1. *Потребово-ціннісний компонент*, що містить духовні потреби та духовні ціннісні орієнтації.

2. *Пізнавально-інтелектуальний компонент*, який представлений такими особливостями розумової сфери як спостережливість, допитливість, глибина, самостійність, критичність мислення.

3. *Вольовий компонент* духовності виявляється у таких якостях особистості: цілеспрямованість, наполегливість, самовладнання, саморегуляція. Коли йдеться про духовність, слід зауважити, що спонукальними причинами до здійснення вольових дій є духовні потреби та ціннісні орієнтації.

4. *Вчинково-діяльнісний компонент* духовності передбачає здійснення духовного саморозвитку й виявляється у духовній діяльності та духовних вчинках.

5. *Почуттєво-емоційний компонент* духовності виявляється у розвиненості емоційної сфери психіки людини, тобто у здатності до переживання різноманітної гами почуттів та емоцій, а також духовних станів.

6. *Гуманістичний компонент* духовності проявляється у ставленні людини до будь-якої форми життя як вищої цінності; повазі до внутрішнього світу іншої людини; втіленні у взаємини з людьми найвищих духовних цінностей – добра, краси, любові; бережливому ставленні до довкілля.

7. *Естетичний компонент* духовності відображає прагнення людини до краси, гармонії, досконалості і виявляється в потребі сприймати та створювати красу, естетичні почуття та естетичну діяльність.

Представлені компоненти духовності можна розглядати як психологічні орієнтири під час виховання. Їх цілеспрямоване формування – одне з основних завдань духовного розвитку особистості.

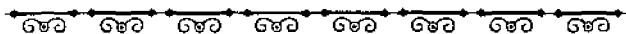
Ознаки духовно розвиненої особистості:

1. Наявність у людини (дитини) активної потреби пізнавати світ, себе, реалізація цієї потреби у пізнавальній діяльності, сенс життя.
2. Активне прагнення сприймати та створювати красу.
3. Усвідомлення явища життя як вищої цінності, єдності себе та Всесвіту, екологоохоронний тип поведінки.
4. Позитивні якісні зміни у системі ціннісних орієнтацій (визначається відповідною методикою та педагогічним спостереженням).
5. Здатність до незалежності від негативних впливів соціального оточення, завдяки вмінню розрізняти зло від добра, духовне від бездуховного, "вгамовувати" прояви зла в собі.
6. Низький рівень внутрішньої конфліктності (подолання суперечностей між думками та почуттями, бажаннями та необхідністю, любов'ю та неприязню, ворожістю через духовні уявлення та вчинки).
7. Відкритість до удосконалення себе, яка стає можливістю за умови здатності до самокритики.
8. Виявлення бажання та вміння створювати й послідовно втілювати власну програму духовного саморозвитку (у дитячому віці – за допомогою дорослих).
9. Духовний тип поведінки та духовні вчинки, що виявляються у позитивно-емоційному дійовому ставленні до життя та внутрішнього світу іншої людини, які наповнюються духовним змістом в міру того, як людини (дитина) усвідомлює: немає чужого чи свого, а лише єдність я – ти – він – вони (*За Ж. Юзвак*).

Для вихователя значущий сенс має орієнтація педагогічного процесу на виховання у школярів довготривалих духовно-моральних цінностей: життя народів у мирі й ненасиллі, партнерстві й взаємовигідному співробітництві; права і гідність людини як найвищі мірила цивілізації; любов до батьківського дому і батьківського краю; істинний гуманізм, який виражається в дієвій доброті, співстражданні й милосерді, піклуванні про довкілля, та ін.

Нам треба розробляти глибоко духовні виховні технології.

2. НАРОДНІ ТРАДИЦІЇ ТА ЗВИЧАЇ ЯК ПІДҐРУНТЯ ДУХОВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Людське життя – це творіння духу людського
С. Русова

Духовність – специфічно людська риса, що виявляється в багатстві духовного світу індивіда, його ерудиції, розвинутих інтелектуальних та емоційних запитах, моральності й передбачає оволодіння духовними цінностями – витворами людського духу.

Виховання – процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості, зумовлений законами суспільного розвитку, дією багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів.

Мета виховання – **інтелігентність**.

Як відомо, слово "інтелігент" пішло від латинського "інтелект" (розум, здатність мислити). Інтелігентність – це насамперед щирість, увага, не формальна, а справжня, причому до будь-якої людини, з якою вступає у стосунки. Так, поширена форма уваги і доброзичливості українця до людини – **ввічливість** може мати такі відтінки:

- * делікатність – тонке і бережливе ставлення до особи;
- * чемність – шанобливе ставлення з певною стриманістю;
- * люб'язність – підкреслено доброзичливе ставлення;
- * тактовність – чуйне і співчутливе ставлення з урахуванням ситуації, психічного стану людини і т.п.

Інтелігентність – це цивілізованість в собі. Культивування її зараз так необхідно.

Окреслимо окремі віхи-орієнтири проблеми базисного підґрунтя духовності особистості.

Народна духовність багатокomпонентна, розмаїта за своїм внутрішнім змістом і характером.

Один із найголовніших компонентів народної духовності можна передати давньоукраїнським поняттям **с л а в а**. Фундаментальне системоутворююче поняття "слава" як важлива сфера духовності культивувалося нашими предками ще в часи дайбожицької культури, віри. Відомо, що в далекі дохристиянські часи, поряд з іншими богами, у наших предків була Богиня перемоги Слава. У свідомості пращурів статус Богині Слави був надзвичайно високий, що свідчить про те, що силою духу, переможним духом прагнули оволодіти багато людей.

Наші предки наводили в своїх писемних творах повчальні, мудрі слова давньогрецького любомудра Геракліта: "Луччі воліють від усіх речей одну – **с л а в у**, але маса вміє лише обжиратися, як худоба".

Про високий героїчний зміст слави дуже часто згадує в своїй творчості Т.Г. Шевченко. Він прагнув відродити, утвердити в свідомості своїх сучасників та нащадків **с л а в у** і увічнити її як перлину української духовності: "...а слава – заповідь моя" українській інтелігенції.

Серед сучасних інтелігентів дуже мало таких, які б глибокий і високий, історично виправданий зміст поняття "слава" прирівнювали до свого життя, своїх дій, вчинків, діяльності.

Без відродження змісту давньоукраїнського поняття "слава" не можна глибоко прозріти ні всієї української культури попередніх епох, ні нашої національної духовності взагалі. Тому вся система національної освіти і виховання має формувати в молоді, майбутніх інтелігентів, якості спадкоємця великої слави українського народу.

Своєрідним підґрунтям духовності української інтелігенції слугують притчі – невеличкі оповідання, де в алегоричних формах даються повчання на різні випадки людського життя. Наприклад.

Запитали люди мудреця:

– Як пізнати душу людини?

– У пісні, – була відповідь.

– Як пізнати силу людини? – запитали вдруге.

– У слові, – була відповідь.

– В чому ж безсмертя людини? – запитали втретє.

– У праці, – була відповідь.

У неписаному моральному кодексі народної мудрості закріплено систему правил, що стимулює поведінку людини, в т.ч. й інтелігента, в громаді й суспільстві.

* Мужньо стій за правду, бо лише правдою сильний народ.

* Тільки в чесній праці твоя добра слава й твоє безсмертя.

* Не роби зла ні людям, ні природі, бо в людини більше обов'язків, ніж прав.

Контролюючою інстанцією поведінки й діяльності людини завжди були її совість й громадська думка.

* Найсправедливіший суддя – совість, найвірніший товариш – честь.

* Роби так, щоб батьку-матері не було соромно від людей.

* До людей з добром, то й від людей – з добром.

Носіями народних звичаїв були старші люди в сім'ї й громаді, наділені природною мудрістю, невтомністю в праці. Відомо, наприклад, яку величезну роль відіграла бабуса Мотря в письменницькій долі Івана Нечуя-Левицького, або дід Іван у розквіті поетичного й бунтарського хисту Т.Г. Шевченка. А ось слова Олеса Гончара про свою бабусю, яка була його першою вихователькою: "Бабуса була неписьменною, але без неї, певно, я не став би письменником. В її лагідній людинолюбній натурі, в її образі ніби втілювалося для мене все краще, що є в нашого народу: працьовитість, чесність, правдивість, безмежна доброта, обдарованість. Ця нічна тружениця, ця темна, неписьменна, але винятково чуйна до чужого горя жінка своєю широкою людяністю стоїть для мене поряд з тими, чії творіння нас захоплюють і кого ми називаємо за їхню діяльність справжніми гуманістами. Була вона віруючою і я пригадую, як захоплювали дитячу увагу її пристрасні розповіді – поетичні видіння набожної жінки. Вона була весела, любила жартувати,

погуляти на чиемусь весіллі – на таких святах вона була бажаною гостею. Її вплив на мій розвиток був величезний..." [Гончар Олесь. Письменницькі роздуми. – К., 1980. – С. 232].

Звернімо увагу, Олесь Гончар не говорить про інтелігентність бабусі, навіть не вживає такого слова, але ставить її поряд з великими гуманістами світу, великими інтелігентами людства.

Процеси національного відродження повертають нас до спадщини видатних творців української духовності, мислителів, учених, письменників.

Відомий шевченкознавець Е.С. Шабліовський слушно зазначав: "Народ, природа, життя для Шевченка – джерело прекрасного. Відчуття кровної спорідненості з рідною землею – це не тільки любов до рідних степів і ланів, до Дніпра, не тільки сум за тим місцем на землі, де родився і зріс. Це насамперед відповідальність за долю рідної землі, за долю народу, жагуче прагнення боротьби за майбутнє народу". Усе найкраще з народної педагогіки мало великий вплив на духовний розвиток юного Тараса. Спілкування з природою, трудовий приклад сім'ї, де старші доглядали менших і дбали про господарство, казки й розповіді старих людей, сліпці-кобзарі – ці перші дитячі враження стали добрим фундаментом у становленні поета-громадянина.

Поет був добре обізнаний із життям, побутом і звичаями українського народу. Його увагу завжди привертали народні традиції, обряди. Так, у п'єсі "Назар Стодоля" змальовано народні звичаї під час різдвяних свят, з великою майстерністю показано сцени сватання, вечорниць, колядування тощо. Ритуал сватання – цілий сценарій бесіди сватів з господарем та молодію, частування сватів і гостей, дружбу і побратимство (Назар і Гнат), чуємо казку, що розповідає старий кобзар; тут і питання шанування батька, який за непослух може проклясти свою дитину.

Знаменна і кінцівка драми: примирення колишніх ворогів, сцена прощення, милосердя. Уже в першій п'єсі бачимо великий вплив народної педагогіки на творчість нашого Кобзаря.

Українська народна педагогіка, на думку Г.С. Сковороди, – джерело формування власного українського "Я" на основі пізнання свого народу й себе.

Питання духовності є центральним, стержневим у філософсько-педагогічній системі Г.С. Сковороди. Саме з цими "нематеріальними" категоріями пов'язував він розуміння рушійних сил людської діяльності. "Душа, – наголошував Г.С. Сковорода, – то "мобіле перпетуум" – рухомість безперервна. Крилами її є думки, судження, поради; вона або бажає чого, або уникає чого: бажаючи, любить, втікаючи, боїться. Якщо не знає, чого бажати, а чого уникати, тоді вагається, сумнівається, мучиться..." [див.: Сковорода Григорій. Твори у двох томах. – К., 1961. – Т. 1. – С. 248]. Гуманістична свідомість є справжньою й істинною силою людини. Лише свідомість окреслюється коло суспільно ціннісних дій людини, її повсякденна поведінка. Духовність людини розглядав Г.С. Сковорода як чарівне зернятко, з якого проростають паростки і саме дерево нашого життя.

У педагогічній журналістиці, художніх творах І.Я. Франко сформулював вимоги до вчителя народної школи. Зокрема, педагог повинен бути кришталеву чистим у всіх своїх вчинках і діяннях, бути справжнім взірцем для своїх вихованців, палко любити їх, бути кровно зв'язаним з народом, жити з ним одним життям.

М.П. Драгоманов – талановитий педагог і просвітитель, засновник українознавства, вчений-енциклопедист у педагогічній публіцистиці розробляв концепцію духовного розвитку української нації, національного у шкільній освіті, наповнення української школи європейськими гуманістичними ідеями тощо.

Сучасний український інтелігент, завжди пам'ятаймо настанову В.О. Сухомлинського: "Люби людей. Любов до людей – це твоя моральна серцевина. Живи так, щоб твоя серцевина була здоровою, чистою і сильною..." [Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину. – М., 1990].

Нині в силу цілого ряду суспільно-політичних, ідеологічних причин вчитель поступово втрачає, на жаль, свої високі якості "акушера істини" (Сократ), мистецтво якого в античні часи порівнювали з божественним даром, коли він мав авторитет духовного порадики, просвітителя, взірця, на який рівнялися не тільки його учні, але й суспільство.

Тому на сьогодні особливої актуальності набрало правильне визначення виховного ідеалу, до якого маємо прагнути, який мусимо досягнути.

Ідеал у загальному його трактуванні означає первообраз, взірць досконалості, кінцеву, вершинну ціль людських устремлінь. Це найвища мета, до якої прагнуть люди і яка керує їхньою діяльністю. Звідси й під виховним ідеалом розуміємо еталон взірцевої особистості, що слугує головним орієнтиром у вихованні молодого покоління (М.Г. Стельмахович).

Постійним ідеалом української народної педагогіки є людина праці, шляхетна в поведженні й свідомо своєї людської й національної гідності.

Народна мудрість наголошує, що найкращою спадщиною, яку залишає кожна людина, є діла. І найкращий пам'ятник – трудовий. За народною оцінкою праця – першооснова життя суспільства, головний засіб створення духовної культури ("У праці – краса людини", "Щоб людиною стати, треба працювати").

Педагогічна система кожного народу, кожної нації має свій тип досконалої людини. У росіян – добрий молодець, у народів Кавказу – джигіт, витязь, в англійців – джентльмен, у японців – самурай. Цим наочно переконаємося, що виховний ідеал належить до категорії національної: "основи виховання і мета його, а значить, і головний його напрям, різні в кожного народу і визначаються народним характером..." (К.Д. Ушинський).

Втілення виховного ідеалу йде через рідну мову, історико-культурний досвід народу, народні традиції, народні моральні заповіді, особливості побуту і трудової діяльності, різноманітні жанри народної творчості, народний землеробський календар, народно-релігійні свята.

Рідна мова – це саме життя, найяскравіший вияв національного буття народу, його єдина універсальна скарбниця духовних надбань.

Ось тому ставлення інтелігента до мови відображає рівень національної самосвідомості й громадянської позиції. Саме засобами мови маємо глибше пізнати традиції, звичаї, психологію, національний дух українців. Тільки засвоївши досконало українську мову, інтелігент зможе по-справжньому стати носієм національного духу, культури, історичного шляху народу.

Календарні традиції, звичаї та обряди українського народу – це те життєдайне коріння, яке живить духовність кожного із нас. Вони відображають українську дійсність, національний характер народу, його самобутній культурно-історичний шлях. Народний календар включає дати і події, які мають як вселюдський, так і національний, і регіональний характер: День пам'яті (проводі) померлих людей, загиблих воїнів, День Перемоги, День Матері, Новий рік, Різдво, Великдень, Вербна неділя, Зелені свята (клевальна неділя, Трійця), Івана Купала, свято зажинок і обжинок, свято знань, День Сім'ї та Національної незалежності.

Для практичної реалізації сказаного на філологічному факультеті можна провести різні заходи (диспут, "круглий стіл", написання рефератів, курсових та дипломних робіт, кураторські години, українські вечорниці в студентському гуртожитку тощо) такої тематичної спрямованості:

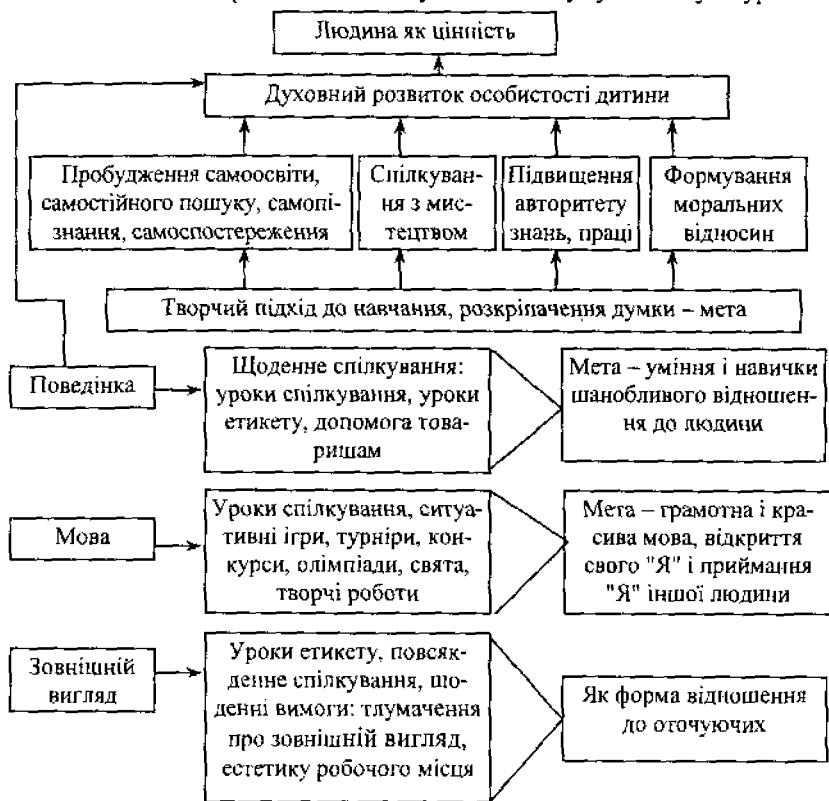
1. Народні уявлення про основи формування духовності особистості.
2. Рідна мова як найкращий народний педагог майбутнього інтелігента.
3. Українські народні звичаї, традиції, свята, обряди, символи, атрибути в духовному становленні інтелігенції.
4. Ідеал народної педагогіки, відображений І.П. Котляревським у п'єсі "Наталка Полтавка".
5. Ідеї етнопедагогіки у діалогах, віршах, байках, притчах Г.С. Сковороди.
6. Причини духовного каліцтва Готліба за повістю Івана Франка "Борислав сміється".
7. Уроки етнопедагогіки за оповіданням М.М. Кошобинського "Харитя", оповіданням С.В. Васильченка "Свекор".
8. Педагогічні погляди Лесі Українки.
9. О.В. Духнович як автор першого на Україні підручника з народної педагогіки (1857 р.).
10. Софія Русова – українська просвітителька, педагог, вихователь, громадська діячка, письменниця.

Збагачення духовності особистості передбачає освоєння як національних, так і світових надбань культури. Національне і загальнолюдське мусять розглядатися як дві сторони єдиного загальнолюдського процесу.

Майстерність педагога у синтезі духовної культури і педагогічно доцільній зовнішній виразності.

Всі компоненти духовності українського народу становлять національні цінності, які є серцевиною освіти і виховання. Це – рідна мова і література, історія, природознавство, музика та образотворче мистецтво, народна мораль, національна ідеологія, свідомість і самосвідомість.

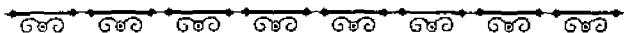
Елементарний духовний розвиток особистості дитини уявляється як підняття по сходинках вгору, де на вершині стоїть цінність людини, найбільш спільна і центральна цінність духовного світу сучасної культури.

Реалізується духовність особистості через *вчинок*, в якому людина виступає відповідальним суб'єктом процесу життєтворчості.

Усі наші сучасні біди мають, як правило, одну причину – дефіцит культури і моральності, дефіцит доброти і милосердя, краси людських стосунків. Вищою метою *педагогіки духовності* слід вважати сприяння максимально ефективному духовному розвитку особистості. Адже світ вступив у століття людини, яка сповідує ідеали Істини, Добра, Краси.

3. ПРОГРАМА "ФОРМУЄМО ПІДВАЛИНИ ДУХОВНОСТІ"

Питання моралі, духовності – найболючіша проблема для нашого суспільства. Вона є актуальною і на міжнародному рівні та обговорюється в ЮНЕСКО видатними філософами, мислителями, письменниками, художниками, які визнають, що глибока криза цінностей пронизала два попередніх століття і серйозно загрожує майбутньому людству. Свідченням духовної поруйнованості людини стали наркоманія, прагнення дармового комфорту. Не підлягає сумніву, що все це – наслідок, по-перше, втрати людиною будь-яких моральних орієнтирів, а, по-друге, сама система, середовище, яке оточує її, сприяє цьому: про зло, жорстокість, насильство пишуть на шпальтах газет, говорять по радіо, показують по телебаченню. XXI століття ООН проголосила "Століттям Людини".

Під *духовністю* розуміємо внутрішній світ людини, її самосвідомість і спрямованість останньої на різні об'єкти, на будь-які явища зовнішнього та внутрішнього світу. Адже яким буде внутрішній світ дитини, такий світ вона залишить на землі. Через духовність кожен виробляє свою життєву позицію, формує світогляд, ставлення до себе, до навколишнього середовища, через духовність проявляються дії, вчинки, помисли особистості.

Основними завданнями Програми є:

- вивчення учнями теоретичних основ духовності, формування у них понять: духовність, духовна культура, духовний світ, духовна освіта, творчість, гармонійна впорядкованість тощо;
- удосконалення набутого дітьми соціального досвіду, успадкування ними духовних надбань українського народу;
- вивчення власних потреб;
- пошук сенсу життя, гармонії в собі та суспільства;
- формування власної світоглядної позиції;
- випробовування себе в різних групах діяльності, пошук "своєї" діяльності;
- пізнання прекрасного, розуміння мистецтва;
- проведення масових заходів, спрямованих на активізацію моральної позиції дітей.

Методи виховання:

- проектування перспективних дій;
- словесної творчості;
- пізнання через побачене;
- виховання прикладом і на прикладах;
- театральної педагогіки;
- ораторського мистецтва.

Понятійний апарат Програми

Віра	–	впевненість у чомусь, надія на щось.
Діяльність	–	найбільш значна одиниця аналізу зовнішніх проявів активності, цілісний мотивований акт поведінки.
Духовність	–	людська якість, що характеризує поведінку особистості, пронизує усі форми людської свідомості – моральну, політичну, релігійну, естетичну, художню, проте найбільш суттєвою є в галузі моральних стосунків.
Духовний світ	–	це своєрідний внутрішній всесвіт: почуття, емоції, прагнення, настрої, знання та переконання, ідеали, оцінки та уявлення про цінності.
Здібності	–	індивідуально-психологічні особливості, які є суб'єктивними умовами успішного здійснення певного виду діяльності.
Інтерес	–	емоційний вияв пізнавальних потреб особистості.
Істина	–	моральний ідеал, справедливість.
Естетичні почуття	–	почуття краси, прекрасного, які породжуються явищами природи, результатами праці людей, мистецькою і творчою діяльністю.
Краса	–	властивість, якість гарного, прекрасного.
Любов	–	почуття, глибока повага, шанобливе ставлення, прихильність.
Милосердя	–	жаліслива і діяльна любов, що виражається в готовності допомагати кожному нужденному і поширюється на всіх людей і все живе.
Морально-духовний розвиток	–	процес оволодіння особистісного гуманістичними моральними цінностями, які становлять стрижень духовної культури.
Надія	–	впевненість у можливості здійснення чогось бажаного, потрібного, сподівання.
Національна свідомість	–	усвідомлення людиною своєї приналежності до певної нації.
Обдарованість	–	дар, який людина одержує від природи, спадково зумовлений.
Розвиток особистості	–	послідовні кількісні зміни свідомості та поведінки особистості від народження і до кінця життя, становлення людини, як суб'єкта культури і життєтворчості.
Самореалізація	–	прагнення людини до найповнішого вияву та розвитку своїх можливостей.
Сенс життя	–	передає найбільш узагальнену життєву мету, головний принцип життя, спосіб самореалізації особистості.
Талант	–	високий рівень розвитку здібностей.
Творчість	–	здатність особистості діяти не за шаблоном, а використовуючи оригінальні ідеї, нестандартні шляхи через розв'язання певних ситуацій.

**Реалізація програми
"Формуємо підвалини духовності"**

№	Назва заходу	Термін проведення	Хто відповідає
1	Проведення виховних годин на теми духовності	Щомісячно	Класний керівник
2	Проведення бесід, годин спілкування з учнями на морально-етичні теми	Щомісячно	Класний керівник
3	Зустрічі з видатними творчими особистостями: поетами, артистами, спортсменами	Упродовж року	Класний керівник, президент клубу "Паростки"
4	Проведення екскурсій мальовничими куточками рідного краю, відвідування театрів	Упродовж року	Класний керівник
5	Виступи з класними сценаріями про видатних діячів культури і мистецтва	Щосеместру	Класний керівник, культсектор, дизайнери
6	Публікація заміток у міській та шкільній газеті про цікаві виховні заходи	До календарних свят та як відгуки про побачене	Юнкорівський пост
7	Участь учнів у інтелектуальних іграх, брейн-рингах	Упродовж семестрів	Організатор, класний керівник, психолог
8	Проведення родинного свята	Щороку	Класний керівник, культсектор
9	Проведення Дня батьківського самоврядування (бесіди, анкетування, консультації, збори для батьків)	Щомісячно	Класний керівник, психолог
10	Анкетування учнів "Духовність очима дітей"	Вересень	Класний керівник

**План проведення методичного тижня
"Виховання духовної культури особистості та створення умов
для вільного формування в учнів власної світоглядної позиції"
Організаційно-методична робота**

Заходи	Місце	Відповідальні
1. Методична оперативка класних керівників	Кабінет	
2. Засідання творчих груп класних керівників "За здоровий спосіб життя", "Активні ігрові форми виховної роботи"	Кабінет	
3. Організація виставки методичної літератури з даної проблеми	Шкільна бібліотека	

Розвиток потреби в здоровому способі життя		
4. Заняття групи волонтерів за програмою "Рівний — рівному"	Кабінет	
5. Проведення тренінгів волонтерів за модулями	Кабінет	
Ціннісно-орієнтована діяльність		
6. Круглий стіл "Я і світ" (засідання шкільного парламенту)	Кабінет	
7. "Україна і ЮНЕСКО" Тематичний тиждень (за окремим планом)		
8. Засідання клубів: • "Інтелектуальна тусовка" • "Феміда". Тема: "Допоможи собі сам" • "Молодіжний квартал". Тема: "Діти: злочин і кара"	Кабінет	
9. Тематичні виховні години "Я і колектив" (5-11 класи) (за розкладом)	Класні кабінети	Класні керівники
10. Фестиваль екологічних агітбригад "Збережемо на Землі зелень та блакить"	Актова зала	
11. Акції: "Квітуй, Україно!" "Ліси для нащадків" "Озеленемо свій край!"		Методичне об'єднання вчителів природничих наук
Розвиток творчих здібностей		
12. Конкурс "Шлях до успіху"		
13. "Стартінейджер". Тема "Життя шкільного містечка" 7 класи 8-10 класи	Актова зала	Класні керівники
14. Семінар класних керівників "Панорама методичних ідей"	Кабінет	

Л.О. Адамець

ДУХОВНО-МОРАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ В ПОЗАШКІЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Діяльність позашкільних закладів має яскраво виражену особливість і специфіку впливу на духовно-моральний розвиток підростаючої особистості. Це добровільність і право вибору занять, різноманітність, свобода й альтернативність спілкування як з однолітками, так і з дорослими, керівниками гуртків, студій; диференціація за інтересами і захопленнями у тому виді діяльності, які приваблюють; унікальні можливості інтелектуального і духовного становлення тощо.

Педагогічний колектив Соснівського будинку дітей та молоді Березнівського району Рівненської області цілеспрямовано здійснює вплив на розвиток інтелектуальної, емоційної, моральної та духовної сфери особистості виховання, сприяє її професійному самовизначенню, забезпечує потреби у творчій самореалізації.

На базі Будинку дітей і молоді створено Центр духовної культури (*далі Центр*), який визначений як експериментальний заклад Науково-дослідної лабораторії інноваційних виховних технологій Рівненського державного гуманітарного університету. Центр є частиною безперервної освіти та структурним підрозділом позашкільного закладу, головною метою якого є: виховання у підростаючого покоління високих моральних рис, збагачення духовного світу, розвиток особистості здатної жити і творити за законами Добра, Справедливості, Краси, Честі, Гідності, Гармонії, Гуманізму, Людяності, Милосердя; вивчення вітчизняної і світової духовної спадщини; участь у розробці та впровадженні нових ефективних технологій соціалізації особистості, її соціального досвіду.

Організація навчально-виховного процесу здійснюється на основі концепції людини як духовної особистості, творця самої себе і світу свого життя. Головними завданнями Центру є: ознайомлення із світовими та вітчизняними художніми і культурними цінностями, розкриття перед вихованцями багатства досягнень морального духу; утвердження у їх свідомості історично притаманних українському народу високих моральних цінностей; оволодіння народною етикою, цілісною народною культурою; формування культурологічного підходу до християнства, пам'ятників матеріальної і духовної культури.

Діяльність Центру будується на принципах високої духовності, інтеграції в соціокультурне середовище, культуровідповідності, пріоритету духовно-практичної діяльності, гуманізації та демократизації. У своїй роботі Центр керується власним Статутом, який прийнятий і затверджений на загальних зборах. У період між загальними зборами керівництво Центром здійснює координаційна Рада, до складу якої входять вихованці, педагоги, батьки, представники громадськості. Центр взаємодії з державними, громадськими організаціями, контактує з місцевою школою та кафедрою теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету.

Пріоритетним напрямом роботи педагогічного колективу є формування національної свідомості, ознайомлення із християнською морально-етичною, родинно-побутовою вітчизняною і світовою культурою; проведення творчих справ організаційно-педагогічного, національно-культурного та просвітницького характеру; створення і дбайливе збереження традицій, передача їх від покоління до покоління як духовного надбання; гармонія високих благородних інтересів, потреб і бажань.

Для реалізації мети і змісту своєї діяльності педагогічний колектив створює умови для творчого самовдосконалення особистості, організовує навчально-пізнавальну, науково-дослідну, ціннісно-орієнтаційну, морально-етичну, художньо-естетичну, інтелектуально-дозвілєву діяльність вихованця. Тут проводяться різноманітні творчі справи, розширені засідання творчих об'єднань, забезпечується робота лекторіїв, відеосалонів тощо.

Розглянемо візуально мережу об'єднань за інтересами на схемі 1.

Схема 1.

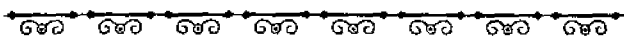
Педагогами розроблені авторські програми гуртків, студій, відповідних спецкурсів, які спрямовують діяльність вихованців на самостійне поглиблене вивчення матеріалу, організують пошукову та креативну роботу. Це дає змогу не тільки розширити їм свої знання із загальноосвітніх предметів, що визначаються в центрі, а й оволодіти основами стратегії позитивної соціальної адаптації, допомогти у визначенні соціальних орієнтацій.

Духовно-моральному розвитку особистості сприяють заняття в школі духовного розвитку, зокрема відвідання гуртків "Духовного співу" та вивчення спецкурсу "Основи християнської етики".

Однією із поширених форм духовного спілкування дітей і дорослих в Центрі є *діалог*. У ньому створюються всі умови для прояву активності, висловлення і відстоювання своїх поглядів і думок. Педагоги широко використовують цю форму роботи для розвитку логічного мислення, спонукають вихованців до безпосередньої участі в обговоренні проблем загальнолюдської моралі. Щоб духовний діалог відбувся, вони сідають на одному рівні з дітьми так, щоб їм було видно їхнє обличчя, говорять спокійним голосом, використовують мовні приклади, портрети, поширені речення, заохочують до висловлення власних думок і суджень, використовуючи навідні питання, відбирають слова, які описують почуття, уникають абстрактних понять, пояснюють дітям значення слів.

Т.М. Гавлітіна, З.О. Чикалюк

4. ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОГО СЛОВА

В Україні, як і в цілому світі, все гостріше відчувається активізація уваги до проблем духовності особистості. Програми та доктрини освіти все настирливіше ставлять питання про виховання на основі вищих духовних цінностей у системі: людина – суспільство – природа – космос.

Духовність, дух, за словником С.І. Ожегова, – свідомість, мислення, психічні здібності, те, що спонукає до дії, діяльності. Внутрішня моральна сила. Істина, зміст.

Духовність – це не просто прояви її душі і духу, це спосіб самоорієнтації, це, образно кажучи, її вихід до своїх ціннісних інстанцій, формування і конструювання індивідуального менталітету. Це – провідний фактор такого смислового поєднання і такої гармонії людини зі світом, які осяяні духом народу: "Читачу! Поглянь, усміхнись: я твій, я не вмер, я живий!" [Рильський 1970:139].

Т.Г. Шевченко в поемі "Неофіти" створив шедевр осмислення *духовної місії* творчої людини:

*Ридаю,
Молю, ридуючи: пошли,
Подай душі убогій силу,
Щоб огненно заговорила,
Щоб слово пламенем взялось,
Щоб людям серце розтопило
І на Україні понеслось,
І на Україні освятилось,
Те слово, Божєє кадило,
Кадило Істини. Амінь.* [Шевченко 1984:196]

Особистісно-цінною була глибока віра Тараса Шевченка перш за все у свій народ, його щасливу долю: "Возвеличу малих отих рабів німих. Я на сторожі коло їх поставлю слово" [Шевченко 1984:203]. Тим же духом пронизані й слова Лесі Українки: "Ні! Я жива! Я буду вічно жити! Я в серці маю те, що не вмирає..." [Українка 1989:98].

Слово письменника М.В. Гоголь прагнув показати людині, що вона не "матеріальна скотина, але високий громадянин небесного громадянства" [Гоголь 1992:48]. Письменник-мораліст закликав: "Будьте не мертві, а живі душі" [Гоголь 1992:100]. Література "повинна просвіщати душу, вести її до досконалості", – думав М.В. Гоголь і щиро й свято вірив у всемогутність художнього слова, яким можна переродити людину: "діяти зі словом треба чесно. Воно вищий подарунок Бога людині... небезпечно жартувати письменнику зі словом. Слово гниле нехай не сходить з вуст ваших!" [Гоголь 1992:220].

Г.С. Сковорода звеличував духовне начало людини в таких мудрих роздумах, якщо прикрашаєш та одягаєш тіло, то не забувай і серця. Є дві людини в людині одній та два батька – небесний і земний, і два світи – видимий і невидимий, первісний та тимчасовий, і дві натури – божественна й тілесна:

*Блажен, о блажен, хто з перших пелен
Себе присвятив Христові,
День – ніч в його мислить слові,
Взяв Іго благеє, ярмо взяв легкеє,
До того звик, до цього навик –
Це жереб святий!* [Сковорода 1994:76].

У книзі професора О.І. Зеліченка "Психологія духовності" подається оригінальна концепція духовного світу, який є вищим шаблоном у ієрархії: фізичний світ неживої природи (біосфера) – психічний світ (ноосфера) – духовний світ (спіріосфера) [Зеліченко 1996:47].

Психічними проявами духовності є любов, творчість, пошук, розвиток, релігійність. Він детально описує кожну з цих категорій, зводячи усі ці форми індивідуальних станів до єдиної, спільної домінанти – духовності.

Духовність професор О.М. Олексюк правомірно визначає як сутнісну якість людини, яка втілює в собі активне прагнення знайти найвищий смисл свого існування, співвіднести своє життя з абсолютними цінностями і, тим самим, прилучитися до духовного універсалу загальнолюдської культури [Олексюк 1997:40].

Реалізується духовність особистості, за М.М. Бахтінім, через *вчинок*, в якому людина виступає відповідальним суб'єктом процесу життєтворчості.

В цьому плані логічним видається таке тлумачення духовності: "*духовність людини* – це така суто людська, суспільна характеристика самого існування, природних та суспільних рис і ознак, дій, вчинків і самого способу життя окремої людини чи суспільств, котра базується на тому, на що саме спрямоване їхнє буття взагалі – на добро і благо собі й людям (добра чи блага духовність); на зло собі й іншим людям (зла духовність або просто духовність); ні на зло, ні на благо ні собі, ні іншим, а лише на примітивне задоволення своїх низьких фізичних та фізіологічних потреб (бездуховність). У реальності, як правило, добро і злоторення комбінується" [Козлов 2001:154].

Цей же автор пише і у вірші:

*Із цікавості, здуру, з-під палки
Можна знань нагребти, як грошей,
Та вони, не олюднені змалку,
Лиш розбещують розум людей.
Силу знань, ніби силу стихії,*

*Можна завжди підняти на "Ура!",
Та нікого вона не зігріє,
Як не буде в ній краплі добра* [Козлов 2001:1].

Духовність – специфічна людська якість, яка характеризує мотивацію і суть поведінки особистості, не притаманні ні тварині, ні моделюючим діям людини; це позиція ціннісної свідомості, властива всім її формам. Такі духовні цінності – витвори людського духу, зафіксовані у здобутках науки, мистецтва, моралі, культури.

З погляду основних видів людської діяльності *духовну культуру* можна представити таким чином:

Перевтілювальне добротворення чи злоторення (у духовній літературі вона постає як проєктивна, тобто створена у формі мислительних модулів, образів реальних і вигаданих об'єктів);

Пізнавальне добротворення чи злоторення (отримання знань про добро чи зло у світі і в людині);

Ціннісно-орієнтаційне добротворення чи злоторення (визначення цінностей і цілей людського буття, способів їх досягнення);

Комунікативне добротворення чи злоторення (духовне спілкування персонажів).

А тому з повним правом можна говорити про таке інтегративне поняття, як *духовний потенціал персонажа*, розуміючи його як здатність особи інтегрувати й спрямовувати дії на внесення гармонійної чи дисгармонійної впорядкованості в оточуючий світ – на добро чи на зло.

Вищою метою виховання засобами літератури слід вважати сприяння максимально ефективному духовному розвитку особистості. І лише стане основним фактором формування духовної культури суспільства і матиме об'єктивний вияв у формах суспільної свідомості: в науці, мистецтві, в моралі і релігії. Не дарма ж іще письменники стародавнього світу вищими цінностями й ознаками духовності називали – благо, істину і красу.

Ідеал українця – це гармонійно і всебічно розвинена людина з багатогранними знаннями, глибокою національною свідомістю, високими інтелектуально-творчими, а головне – духовно-моральними й естетичними якостями, працьовитістю. В літературі, як правило, він базується на засадах народних чеснот героїв літописних творів княжих часів, у "Повчанні" Володимира Мономаха, у творах української літератури всіх часів.

Збагачення духовності особистості передбачає освоєння як національних, так і світових надбань літератури. Національне і загальнолюдське, на нашу думку, мусять розглядатися в літературознавстві як дві сторони єдиного загальнолюдського процесу.

Той, хто на все життя обирає професію вчителя літератури, має володіти бодай трьома особливостями: уміння шанувати і любити людей

більше, ніж себе: умінням по життєво набувати з творів літератури досвід добротворення; уміння передавати все це своїм учням. Адже духовне формування майбутньої людини засобами художньої літератури – справа дуже відповідальна. Вона вимагає від такого вчителя не лише наполегливої праці і широкій любові, а й глибокого розуміння дитячих душ. Мабуть, саме це мав на увазі Іван Драч, коли у "Думі про вчителя" вустами свого героя сказав:

*Нема жахливішої роботи, ніж учительська,
Нема виснажливішої роботи від учительської,
Де нерви паляться, мов хмиз сухий,
Де серце рветься в клекоті і чаді.
Але нема щасливішої долі,
Коли Людина з Твоїх рук, Учителю,
Іде у світ – на краплю світ людніє [Драч 1981:125].*

В умовах вищої освіти майбутній педагог має бути ґрунтовно підготовлений з методики формування духовної культури учнів, стрижнем якої слугує символічна фраза-девіз: "Від людини розумної до людини духовної", "Дай руку мені, Людино, це буде наш форум Духу!" – вторить йому Ліна Костенко [Костенко 1982:105].

Мовна культура – дзеркало духовної культури людини.

Бібліографія

1. Гоголь Н. Духовна проза. – М., 1992. – 310 с.
2. Драч І. Шабля і хустина: Вірші. – К.: Радянські письменники, 1981. – 159 с.
3. Зеличенко А. Психологія духовності. – М., 1996. – 300 с.
4. Козлов А., Козлов Р. Азбука літературознавства: Навчально-методичний посібник. – Кривий Ріг, 2001. – 200 с.
5. Козлов А. Наставник академгрупи. – Кривий Ріг, 2001. – 180 с.
6. Костенко Л. Твори. – К.: Дніпро, 1982. – 136 с.
7. Олексюк О. Формування духовного потенціалу студентської молоді в процесі професійної підготовки. – К., 1997. – 125 с.
8. Рильський М. Вибрані поезії. – К.: Дніпро, 1970. – 153 с.
9. Сковорода Г. Твори в 2-х т. – К., 1994. – Т. 2. – 267 с.
10. Леся Українка. Лісова пісня. – К.: Веселка, 1989. – 100 с.
11. Шевченко Т. Твори в 5 томах. – К.: Дніпро, 1984. – Т. 2. – 301 с.

РІДНА МОВА – ЖИТТЯ ДУХОВНОГО ОСНОВА

Мета. Розкрити лексичне багатство, виражальні можливості, гнучкість, мелодійність української мови, яка належить до найрозвиненіших мов світу. Показати значення повсякденного спілкування рідною мовою в сім'ї, дитсадку, школі, на підприємстві, а також світове значення української мови та літератури. Виховувати у дітей бережливе ставлення до слів рідної мови, любові до неї, як до рідної неньки.

Свято проходить у Будинку культури. Святкову атмосферу створює музичне тло – з динаміків лунають записи українських народних пісень, пісні у виконанні ансамблів "Явір", "Гетьман": "Чуєш, брате мій", "Іхав козак на війноньку", "Ніч така місячна", "Цвіте терен", "Чорнії брови", "Дивлюсь я на небо" та інші. Лунають позивні свята (музика М. Лисенка, слова І. Франка "Вічний революціонер"). Усі заходять до зали.

Ведучий представляє гостей, які по черзі виходять на сцену. Бажано, щоб виступи гостей були короткими і неодмінно різноманітними: випадок із власного життя, розповідь про улюблену книжку, вірш, пісню, спогад про дитячі роки тощо.

Промовці говоритимуть про значення свята, його інтернаціональне і патріотичне спрямування, розкажуть про значення повсякденного спілкування рідною мовою, покажуть світове значення української мови.

Диктор (по радіо). Як гул століть, як шум віків,
Як бурі подих, – рідна мова.
[...] Життя духовного основа.

(На сцену виходять читці).

1-й читець. О мово рідна! Золота колиско,
В яких світах би не бувала я, –
З тобою серцем, і по-українськи
Я вимовляю мамине ім'я (З. Кучерява).

2-й читець. Багата і милозвучна наша рідна українська мова. Нею можна передати найтонші відтінки думок і почуттів.

3-й читець. Наша мова – одне із багатьох див, створених народом, вона віддзеркалює душу народу, його історію.

(Хор, який на той час вийшов на сцену, співає "Реве та стогне Дніпр широкий", можна використати й платівку).

4-й читець. Мужай, прекрасна наша мова,
Серед прекрасних братніх мов!
Цвіти над світом веселково,
Як мир, як щастя, як любов (М. Рильський).

5-й читець. Розквітай же, слово,
І в родині, і у школі,
Й на заводі, і у полі
Пречудово – розквітай же, слово! (П. Тичина).

Диктор (*по радіо*). Наше свято особливе. Це – День мови. В ньому є радість і гордість, але є й печаль, усвідомлений біль. Не все гаразд сьогодні з вивченням мови у школі, із вживанням її у сім'ях, на роботі. І це викликає занепокоєння.

1-й читець. Віряться – мине час, і День мови житиме щодня і щохвилини у спілкуванні людей і в будні, і в свята.

2-й читець. І всі ми, кожний із нас, дбатимемо за чистоту рідної мови, оберігаючи її від засмічування, збагачуючи її красу.

3-й читець. Мово рідна, слово рідне!

Хто вас забуває,
Той у грудях не серденько,
А лиш камінь має.
Як ту мову можна забути,
Котрою учила
Нас всіх ненька говорити,
Ненька наша мила?!

4-й читець. От тому плекайте, діти,

Рідненьку мову
І учіться говорити
Своїм рідним словом!

5-й читець. Мово рідна, слово рідне!

Хто вас забуває,
Той у грудях не серденько,
А лиш камінь має! (С. Воробкевич)

Диктор. Усе починається з матері. З її перших слів, що почує дитина, з ніжної коліскової.

(Тут доцільна народна пісня (чи на слова Б.Олійника) у виконанні самодіяльного хору. Можливе використання платівки з піснями Ніни Матвієнко. На сцені з'являється хореографічна група у національних костюмах. Поки вони ведуть повільний, замріяний танець, по радіо звучить голос диктора).

Диктор. Зі спільного джерела, з давньоруської словесності беруть свій початок мови трьох братніх народів – українського, російського, білоруського. На давніх слов'янських землях наливалося життєдайною силою, вбирало веселкову багатобарвну красу українське слово.

3-й читець. У мові – уся доля народу. Без неї немає нас як народу, немає минулого, немає і майбутнього.

4-й читець. Слово рідне ввбрало в себе віковичний плин Дніпра, шурхіт колосся, шепіт діброви, спів соловейка, пісню тударя на важкій ниві.

5-й читець. Увбрало це слово волелюбний поклик козака, який боронив рідну землю від ворожих зайд, і дзенькіт його шаблі, закличний погук Богдана Хмельницького та передсмертний стогін Івана Гонти.

(На сцені – юні танцюристи, музиканти).

Диктор. До появи славнозвісної "Енеїди" Котляревського часто можна було чути, що, мовляв, українська мова придатна лише для хатнього вжитку.

Котляревський першим проклав глибоку борозну на цілині нової української національної культури як письменник і драматург, як творець своєрідної енциклопедії українського побуту тих часів.

(Усі танцюють, грають. Читці стоять збоку сцени. На сцені – веселе ярмаркове дійство).

1-й читець. Тут їли різні потрави,
І все з полив'яних мисок,
І також гарнії приправи
З нових кленових тарілок.

2-й читець. Свинячу голову до хрону
І локшину на переміні,
Потім з підливою індик.

3-й читець. На закуску куліш і кашу,
Лемішку, зубці, пугрю, квашу
І з маком медовий шулик.

4-й читець. Бандура горлиці бринчала,
Сопілка зуба витинала,
А дудка грала по балках;
Санжарівки на скрипці грали,
Кругом дівчата танцювали
В дробушках, в чоботях, в свитках.

Диктор. У ті часи, коли царські посіпаки різними указами, інструкціями забороняли українські книжки й часописи, не дозволяли ставити в театрі українські п'єси, сіяли зневагу до народних пісень і танців, творчість письменників, митців будила в серцях людей гордість за неозіненні скарби, створені народом упродовж довгих століть.

5-й читець. Наша дума, наша пісня
Не вмре, не загине...
От де, люди, наша слава,
Слава України!

1-й читець. Віщі слова великого Тараса – письменника, бунтаря, філософа.

(Лунає пісня "Думи мої" на слова Т.Г. Шевченка).

2-й читець. Слово Кобзаря було почуте, підхоплене.

І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом.

Хлопчик *(у російському вбранні).*

И меня в семье великой,
В семье вольной, новой
Не забудьте – помяните
Добрим тихим словом.

Дівчинка (в білоруському костюмі).

І мяне у сям'ї вялікай,
Сям'ї вольнай, новай,
Памянуць вы не забудзе
Нязлым ціхім словам.

Диктор. Великий Кобзар, всевітньо відомий поет, на сторожі людської гідності, честі поставив слово.

3-й читець. Не дуріте самі себе,
Учітесь, читайте,
І чужому научайтесь,
Й свого не цурайтесь.

4-й читець. Бо хто матір забуває,
Того Бог карає,
Того діти цураються,
В хату не пускають.

(Лунає мелодія "Анастонати" Бетховена).

5-й читець. До мови доторкнешся - м'якше
М'яких вона тобі здається.
Хай слово мовлене інакше -
Та суть в нім наша зостається.

Спочатку так: немов підкова
В руках у тебе гнеться бідна,
А потім раптом - мова! мова!
Чужа - звучить мені, як рідна.

Бо то не просто мова, звуки,
Не словникові холодины -
В них чути труд, і піт, і муки,
Чуття єдиної родини. (П. Тичина)

Хлопчик (в українському вбранні).

Люблю, мов сонце, материнську мову...
Нам кожна братня мова дорога.
Грінченко й Даль ведуть у даль чудову.
О словників жага, віків снага!
А слово і голубить, і карає,
А слово і вбиває, й воскреша...
Ти, мово, - море, небо неокрає,
Несмертність наша, правда і душа.
Чи здатна розгулятися бездуховність,
Якщо в душі цвіте віків любов?
Глибинна мови рідної верховність,
Вершинна чарівливість братніх мов. (С. Литвин)

Диктор. Ми - інтернаціоналісти, ми - патріоти. Ми глибоко шануємо російську мову, мову міжнаціонального спілкування. Мову, завдяки якій розуміли один одного спеціалісти різних національностей, що ліквідували чорнобильську біду. Мову, якою спілкувались інтернаціональні бригади братніх республік, коли стихійне лихо спотворило вірменську землю.

Хлопчик (у російському вбранні). Російська мова – мова Пушкіна, Толстого, Менделєєва, Корольова, Вавилова. Знати, володіти вільно двома і більше мовами завжди було ознакою культурної, освіченої людини.

1-й читець. Є така народна мудрість: "Скільки ти знаєш мов, стільки разів ти людина".

2-й читець. Усім тим, хто зневажав українську мову й українську літературу, всьому різнокаліберному і різнонаціональному міщанству ще у 20-ті роки дав рішучу відсіч Володимир Маяковський.

Диктор. Словам 60 років, а звучать, на жаль, актуально!

Хлопчик (в українському вбранні). Знання рідної мови, культури, історії для кожного українця чи українки – священний обов'язок, національний і громадянський.

3-й читець. "У мові одсвічує материнське начало. І жоден син іншого народу не повірить вашій любові до нього, коли дізнається, що ви зневажаєте рідну матір" (Б. Олійник).

(Тут доцільна музична сторінка свята: виступ фольклорного ансамблю. А можна використати і запис пісні "Рушник", на слова А. Малишка, музику П. Майбороди).

4-й читець. Якби я втратив очі, Україно,

То зміг би жить, не бачачи ланів,
 Поліських плес, подільських ясенів,
 Дніпра, що стелить хвилі, наче сіно.
 У глибині моїх темнот і снів
 Твоя лунала б мова солов'їна;
 Той світ, що ти дала мені у віно,
 Від сйива знову б заяснів.
 Я глухоти не зможу перенести,
 Бо не вкладе ніхто в печальні жести
 Шум Черемоша, співи солов'я.
 Дивитися на радощі обнови
 Та материнської не чути мови –
 Ото була б загибель – смерть моя (Д. Павличко).

(І знову лунає пісня, на цей раз у виконанні Д. Гнатюка – магнітофонний запис чи платівка: "Треба йти до осені" або "Квітка з полоници", або "Черемшина").

5-й читець. Все в тобі з'єдналося, злилося –

Як і помістилося в одній! –
 Шепіт зачарований колосся,
 Поклик із катами на двобій.
 Ти даєш поету дужі крила,
 І що підносять правду в вишину,
 Вченому ти лагідно відкрила
 Мудрості людської глибину.
 І тобі рости й не в'януть зроду,
 Квітують в поемах і віршах,

Бо в тобі – великого народу
 Ніжна і замріяна душа.

(На сцені – всі учасники. Хор позаду, танцюристи ведуть хоровод. На авансцену виходять читці).

1-й читець. Ти постанеш в ясній обнові,
 Як пісня, линеш, рідне слово,
 Ти наше диво калинове,
 Кохана материнська мова.

2-й читець. Несеш барвінь гарячу, яру
 В небесну синь пташиним граєм
 І, сливши том від сонця жару,
 Зеленим дихаєш розмаєм.

3-й читець. Плекаймо в серці кожне гроно,
 Прозоре диво калинове.
 Хай квітне, пломенить червона
 В сім'ї великій, вольній, новій! *(Д. Білоус)*

(Хор і всі учасники виконують пісню "Виростеш ти, сину" на слова В. Симоненка, музику П. Майбороди). Урочисто лунає:

Можна все на світі вибирати, сину,
 Вибрати не можна тільки Батьківщину...

В момент, коли пісня наближається до кінця, на авансцену зліва і справа виходять діти з прапорцями або планшетами. Коли усі стануть в два ряди, глядачі бачать у верхньому ряду обкладинки книжок, а на них – прізвища майстрів культури, письменників минулого (Котляревський, Шевченко, Франко, Гребінка, Марко Вовчок, Яворницький, Панаас Мирний, Заньковецький, Крушельницька, Старицький, Саксаганський, Березовський, Грінченко, Максимович, Сковорода, Сластіон, Вересай, Леся Українка, Стефаник), нижній ряд – прізвища діячів культури і майстрів слова ХХ ст. (Тичина, Рильський, Касіян, Малишко, Чумак, Микитенко, Сосюра, Бучма, Забіла, Майборода, Стельмах, Тютюнник, Земляк, Довженко, Трублаїні, Галан, Бажан, Курбас, Білецький, Сенченко, Ревуцький, Верьовка, Лятошинський).

І знову лунають позивні свята – "Вічний революціонер", діти перевертають прапорці (або планшети), і глядачі читають:

Мужай, прекрасна наша мова,
 Серед прекрасних братніх мов!

(Учасники свята скандують на сцені разом із голосом диктора по радіо).

Мужай, прекрасна наша мова,
 Серед прекрасних братніх мов!
 Живи, народу вільне слово,
 Цвіти над нами веселково,
 Як мир, як щастя, як любов!

Свято закінчено. Лунає напутнє слово. Чується передзвін бандури.
 Диктор *(по радіо)*. Свято наше закінчено. А життя іде далі.

Дорогі друзі! До вас наше слово. Саме до вас! Це від вас залежить зараз, чи перерветься золота нитка тисячоліть, а чи оживе і заграє на сонці! Це від вас залежить, чи джерело рідної мови замулиться у ваших душах, а чи дружно і вільно дихатиме! Океаном дихатиме! Тільки від порога рідної мови ви можете виходити на широкі магістралі світу. Слово довірилося вам і повірило у вас. Не сполохайте рідного слова, захистіть його, притуліть до серця, наповніть ним своє життя. Щасливої вам долі! (І. Драч).

Додаток

Веселі, серйозні і корисні розваги

(Під час свята мови та в період підготовки до нього)

Цікаві слова

У цій грі перемагає той, хто назве найбільше слів, які читаються однаково і справа наліво, і зліва направо. Наприклад: зараз, око, Пилип, кок, дід, піп і т.д.

Ланцюжок

Учасники гри по черзі називають слова за правилом: наступний називає слово, яке починається на ту букву, якою закінчується слово попереднє. Наприклад: книга – айстра – абетка – агрус – сосна – абажур – ромашка...

Хто знає більше пісень?

Гравці розподіляються на дві команди. Одна з них співає якусь пісню, а потім говорить: "Один, два, три!". Друга команда повинна розпочати іншу пісню.

Грають доти, аж поки якась команда не зможе відразу заспівати пісню. Двічі пісень не повторювати.

Хто знає більше приказок?

Умови гри такі самі, як і в змаганні знавців пісень. Ясна річ, що замість співів пісень команди голосно і виразно проголошують приказки.

Розділові знаки

Назвіть твори художньої літератури, до назв яких входили б такі розділові знаки:

- точка ("Р.В.Р." А. Гайдара);
- кома ("Будь обережна, Марійко" В. Кави, "Золотий ключик, або Пригоди Буратіно" О. Толстого, "Мамо, іде вже зима" Лесі Українки);
- дефіс ("Гусі-лебеді летять" М. Стельмаха; "Янко-музикант" Г. Сенкевича; "Птиця-слава" С. Алексєєва, "Квітка-семицвітка" В. Катаєва);

- знак питання ("Що робити?" М. Чернишевського, "Чого вони зраділи?" М. Коцюбинського, "Хто тебе зрадив?" В. Беляєва, "Хіба ревуть воли, як ясла повні?" П. Мирного та І. Білика);

- знак оклику ("Привітайте мене, друзі!" Ю. Збанацького, "Єсть, стояти на смерть!" Д. Ткача, "Добрідень, білко!" Ю. Дмитрієва);

- тире ("Грак – птах весняний" С. Мстиславського, "Михайлик – джура козацький" М. Пригари; "Дороги – близькі і далекі" І. Сенченка);

- лапки ("Шхуна "Колумб" М. Трублаїні, "Одиниця з "обманом" В. Нестайка, "Дивак з шостого "Б" В. Железникова),

- три крапки ("А тим часом..." А. Алексіна, "На те літо, після війни..." В. Кави, "І це все про нього..." В. Ліпатова).

Ясна річ, що тут вказано лише деякі назви книжок, юні книголюби, певно, згадають більше.

Імена

Позмагайтеся, хто б згадав більше назв книжок, що складаються лише...

- з імені головного героя ("Ванька" А. Чехова, "Катерина" Т. Шевченка, "Алінка" К. Гриба, "Сашко" Л. Смілянського, "Джаміля" Ч. Айтматова, "Дюймовочка" Г.К. Андерсена);

- з імені та прізвища головного героя ("Микола Джеря" І. Нечуя-Левицького, "Ніна Сагайдак" Д. Міщенко, "Василь Тьоркін" О. Твардовського, "Платон Кречет" О. Корнійчука, "Мартін Іден" Дж. Лондона).

Математика у назвах творів

Для назв своїх творів письменники частенько використовують цифри й числа. (Згадайте оповідання Б. Комара "Дві груші і одна", повісті В. Нестайка "Таємниці трьох невідомих", романи "Три мушкетери" О. Дюма, "П'ятнадцятирічний капітан" Ж. Верна...) А тепер спробуйте згадати самі назви творів, де були 6 – 10, 12, 15, 18, 19, 20, 26, 41, 93, 100 і т.д. Хто більш згадає, той і переможець.

У назвах – метали

Не дивуйтеся. І таке буває... Лише один приклад: "Олов'яний солдатик" Г.К. Андерсена. А тепер пригадайте самі назви, де б згадувалося золото, срібло, олово, мідь...

У назвах – географія

Ясна річ, ідеться про згадки міст, річок, озер, країн у назвах віршів, повістей, романів. Для прикладу: "Це було під Ровно" Д. Медведєва, "Шлях на Київ" С. Складенка, "Київське небо", "Американський зошит..." І. Драча.

Твоє ім'я, твоє прізвище

Є імена, значення яких ясне і зрозуміле. Такими є давні слов'янські імена: Світлана, Людмила, Святослав, Володимир. Та, мабуть, ви здивуєтесь, коли дізнаєтесь, що ім'я Петро означає "камінь", Тарас – "тривожний", Олексій – "захисник" і т.д. Є такі, що вчені й досі шукають вірогідні витoki походження. А є й такі, які точно вказують, у якій місцевості жили пращури – Кияненко, Дончик, Богуславський. Інші прізвища пояснюють нам, чим саме займалися наші предки. Олійник – виготовляв олію, Ткач – виробляв полотно, Кравець – шив одяг і т.д.

Є чимало книжок, які цікаво розповідають про походження власних імен і прізвищ людей. Прочитайте їх і з'ясуєте, звідки пішли імена та прізвища ваших близьких, товаришів, родичів.

Місце, де ти живеш

Власні географічні назви – це літопис, це мова самої нашої рідної землі. Треба тільки навчитися розуміти цю мову. Нас оточують тисячі назв – міст, сіл, станцій, річок, озер... Що вони означають, як виникли? Які події ховаються за багатьма звичними і водночас (як замислитися) загадковими назвами? Чому Дніпро називають Дніпром, звідки взялася річка Ангара в Криму, і скільки є ще Києвів на світі? Чому тепле південне море зветься Чорним, а інше – Азовським?

Про все це і багато іншого ви зможете дізнатися, якщо прочитаєте книжки: "Живе слово" А. Матвієнка, "Земля говорить" М. Фененка, "Пригоди слова" А. Коваль.

Скоромовки

(для конкурсу знавців народної творчості)

- Кипить окріп при Прокопові, як і при Прокописі.
- На семеро саней по семеро в сани посідали самі.
- Три дроворуби на трьох дворах дрова рубають.
- Ти, малий, скажи малому, хай малий малому скаже, хай малий теля прив'яже.
- Босий хлопець сіно косить – роса росить ноги босі.
- Ніс Гриць пиріг через поріг, став на горіх – упав на поріг.
- Сів шпак на шпаківню, заспівав шпак півню: ти не вмєш так, як я, так, як ти, не вмю я.
- Хитру сороку спіймати морока, а на сорок сорок – сорок морок.

О МОВО! ХТО БЕЗ ТЕБЕ Я?

(Вранці всіх, хто входить до навчального закладу, зустрічають дівчата у національних костюмах. Вони вітають студентів, викладачів зі святом, бажають натхнення та творчого злету, душевної рівноваги упродовж дня).

На довші оголошення сьогодні лише одне:

День рідної мови

1. Спілкуймося українською!

2. Переклади!

У вигляді мови природою дано людині великий скарб. Не тільки користуватися ним, рідним словом, але і натхненно ростити і оберігати його коріння й леліяти його цвіт – ось тоді воно і буде запашиим та співучим, сповненим музики і чару, життєвої правдивості й поетичності. (О. Гончар)

Якщо ви виконаєте правильний переклад цього вислову російською мовою до великої перерви, – отримаєте приз!

3. "Не бійтесь заглядати у словник: Це пишний яр, а не сумне провалля" – огляд виставки словників. *(Бібліотека)*

4. "Найкращий знавець рідного слова" – експрес-пошук. *(Упродовж дня)*

5. "Український гравіккон". *(Актова зала)*

Матеріал до експрес-пошуку "Найкращий знавець рідного слова"

(Експрес-пошук триває протягом дня аж до початку "Українського гравіккону". Найкращим знавцем рідного слова оголошується той, хто відповідає правильно на 25 запитань).

1. Скільки букв в українському алфавіті? (33)

2. Скільки голосних в українській мові? (6)

3. Який знак в українській мові не є розділовим? *(Дефіс, апостроф)*

4. Назвіть останній відмінок української мови. *(Клична форма)*

5. Поставте займенник "себе" в Н.в. *(Немає Н.в.)*

6. В якому реченні одна його частина залежить від іншої? *(У складнопідрядному)*

7. Яка частина мови не належить ні до самостійних, ні до службових частин? *(Вигол)*

8. Скільки звуків у слові "куш"? (4)

9. Марко Вовчок – це псевдонім письменника чи письменниці? *(Письменниці М. Вілінської)*

10. Яка буква в українській мові не має відповідного звуку? (b)

11. Рід іменника "сирота". *(Спільний)*

12. Узагальнена, образна, головна думка твору. *(Ідея)*

13. Слово, що вживається лише в певній місцевості. (*Діалектизм*)
14. Як називається вірш, що не має рими? (*Білий*)
15. Вигадане ім'я, під яким автор друкує свій твір. (*Псевдонім*)
16. Змалювання в літературі картин природи або будь-якого незакінченого простору. (*Пейзаж*)
17. Віршований твір, який призначений для співу. (*Пісня*)
18. Слово, яке щойно з'явилося в мові. (*Неологізм*)
19. Головні члени речення. (*Підмет і присудок*)
20. Другорядний член речення, що відповідає на питання непрямих відмінків. (*Додаток*)
21. Яка частина мови вказує на предмет, але не називає його? (*Займенник*)
22. Чуже мовлення, передане дослівно. (*Пряма мова*)
23. Дослівно наведений уривок з якогось тексту. (*Цитата*)
24. Від якого слова походить слово "тринькати"? (*Від німецького trinken – пити*)
25. Поставте у кличний відмінок слово "юнак" (*Юначе*)
26. Скільки відмін має іменник? (*4*)
27. Суть Ємського указу. (*Заборона розмовляти українською, писати і друкувати твори цією мовою*)
28. Від якого слова походить слово "вишня"? (*Висіти*)
29. Назвіть твір українського письменника, в назві якого звучало б ім'я головного героя. (*І. Нечуй-Левицький "Микола Джеря", Т. Шевченко "Катерина", Л. Костенко "Маруся Чурай", І. Франко "Мойсей"*)
30. Назвіть знак, що позначає тверду, роздільну вимову на межі приголосного і голосного. (*Апостроф*)
31. Що вивчає розділ про мову "Морфологія"? (*Частини мови*)
32. Назвіть новелу М. Коцюбинського, в якій є дійові особи: Моя утома, Людське горе, Сонце... (*"Intermezzo"*)
33. Розділ науки, який вивчає звуки. (*Фонетика*)
34. Поставте дієслово "вигукувати" у наказовий спосіб. (*Вигукуй!*)
35. Яка збірка І. Франка має підзаголовок "Лірична драма"? (*"Зів'яле листя"*)
36. Назвіть автора оповідань "Олеся", "Украла", "Екзамен". (*Б. Грінченко*)
37. Перекладіть українською "Fata morgana". (*Марево*)
38. Поставте іменник "мати" у З.в. (*Матір*)
39. Назвіть слова з префіксом прі-. (*Прізвисько, прірва, прізвище*)
40. М. Коцюбинський писав у стилі... (*Імпресіонізм*)
41. Всі види невіршованої мови художніх творів. (*Проза*)
42. Можебилиця – російською мовою... (*Сказ*)
43. Скільки звуків у слові "ходжу"? (*4*)
44. Частина слова без закінчення. (*Основа слова*)
45. Закінчити: "Слово до слова – зложиться...". (*Мова*)

(На "Український гравіккон" запрошуються всі студенти та викладачі до актового зали).

Український гравіккон

(Звучить магнітофонний запис пісні "Рідна мова", муз. П. Дворського, сл. Г. Вієру).

1-й ведучий. Добрий день, дорогі друзі.

2-й ведучий. Ми раді вітати вас на українському гравікконі, що присвячений Дню рідної мови.

1-й ведучий. А що таке гравіккон?

2-й ведучий. Це гра, вікторина, конкурс!

2-й ведучий. Однією із найчисленніших мов слов'янського походження є українська мова, мова України, українського народу, наша рідна мова!

1-й ведучий.

О слово рідне!

Працюра молитво,

Громи Перуна, Велеса поля,

Софія Київська – творіння Ярослава –

Слов'яномовна, праведна земля!

2-й ведучий.

О слово рідне!

Подарунок мами,

І пісня ніжна, і розрада нам.

Я всім на світі з вами поділюся,

Та слова рідного нікому не віддам.

3-й ведучий. А чи любите ви шаради, ребуси, загадки? Чи не хотілося вам хоч раз із "шестіркою знавців" чи в команді веселих і винахідливих подумати над черговим непростим запитанням?

4-й ведучий. Отже, пропонуємо сформувати дві команди по п'ять осіб.

3-й ведучий. Є пропозиція обрати журі.

4-й ведучий. Команди готові? Почнемо перший конкурс – "Розминка".

(Командам необхідно дібрати синоніми до запропонованих слів. Перемагає той, хто останній називає синонім. Слова: дім, старий, говорити).

2-й ведучий. Другий конкурс – виїзний "Словникар".

1-й ведучий. Будь ласка, по одному учаснику з кожної команди. Вам запропоноване одне велике слово, з його літери ви повинні за 5 хвилин скласти якомога більше інших слів. Обмеження одне – записувати лише іменники. (Слово: літературознавство)

2-й ведучий. Кожна команда отримала домашнє завдання: зробити бібліографічний огляд біля книжкової виставки. Огляд готували трєтьокурсники. Будь ласка, вам слово. Дякуємо.

(Здійснюється огляд книжкової виставки "Мова – коштовний скарб народу").

1-й ведучий. Ось вже і є результати конкурсу "Словникар", журі повинно ознайомитися з ними.

3-й ведучий. Переходимо до хвилюючого етапу – це конкурс капітанів.

2-й ведучий. Перед вами назви 10 творів української літератури. У вас 11 карток із прізвищами авторів, ви повинні правильно назвати автора та його твір.

1. "Бояриня".
2. "Intermezzo".
3. "Маруся Чурай".
4. "Євшан-зілля".
5. "Екзамен".
6. "Сад Гетсиманський".
7. "Собор".
8. "Голубі олені".
9. "На колимському морозі калина".
10. "Молитва до мови".

(Л. Українка, М. Коцюбинський, Л. Костенко, М. Вороний, Б. Грінченко, І. Багряний, О. Гончар, О. Коломієць, В. Стус, К. Мотрич, О. Теліга).

4-й ведучий. Увага! Командам пропонується чорний ящик.

1-й ведучий. У чорному ящику предмет, що по-різному називається українською і російською мовами, хоч обидва слова походять від одного давнього кореня. З'явилося це слово в давньоіндійській мові, звучало приблизно як "шаккара" і означало "пісок". Згодом воно потрапило до Персії, потім до Австралії, звідти до Італії. Потім його було запозичено німцями. Від німців слово потрапило до поляків, а вже у поляків запозичили його ми, українці. Що ж у чорному ящику?

(На сцену виносять чорний ящик. Командам на роздуми дається 1 хв. Звучить метроном. Команди дають відповідь).

1-й ведучий. Увага, правильна відповідь. Українською мовою – цукор, російською – сахар. В українську мову слово потрапило через польську "цукер" з німецької, а німці, у свою чергу, запозичили його в італійців "цуккоро", до яких воно потрапило з Аравії "суккар". До російської мови йшло коротшим шляхом: від персів – до греків "сакхаром", а потім через Візантію на Русь.

2-й ведучий. У чорному ящику лежать три "яблука". Перше "яблуко" було завезене до Росії у XVII ст. із Голландії за наказом Петра I, а в Голландію потрапило з Америки. Його називали "земляне" або "чортове яблуко". Друге "яблуко" було завезене з Південної Америки. Французи та італійці називали його "яблуком кохання", "золотим яблуком". Перша згадка про це "яблуко" в Росії датована 1781 роком. У цей час його вирощували тільки в приватному ботанічному саду Демидова у Москві. Третє "яблуко" – китайське, батьківщина його – Південно-

Східна Азія. Воно так і називається – "китайське яблуко" Завдання: назвіть "яблука", що лежать у чорному ящику.

(На сцену виносять чорний ящик. Командам на роздуми дається 1 хв. Звучить метроном. Команди відповідають).

1-й ведучий. Увага! Правильна відповідь: перше "яблуко" – картопля. "Пом де тер" (франц. – "земляне яблуко"). Друге "яблуко" – помідор. "Пом д'од" (франц.), "помми ди оро" (італ.) – "золоте яблуко". Третє "яблуко" – апельсин (гол. Арре іен – з франц. Пом де чіне – "китайське яблуко").

2-й ведучий. Дякуємо командам. Тепер працює журі.

1-й ведучий. І все ж такі сьогодні для нашої мови сповнене протиріч, хоча чому лише сьогодні?

2-й ведучий. Мовне питання не переставало і не перестає турбувати письменників.

1-й ведучий. Згадаємо талановиту і трагічну постать в українській культурі, зачинателя нового українського театру – Миколу Куліша, який у своїй п'єсі "Мина Мазайло" піднімає мовні проблеми.

2-й ведучий. Уривок з цієї п'єси пропонують вашій увазі члени літературного клубу.

(Інсценізація уривка із п'єси М. Куліша "Мина Мазайло").

1-й ведучий. Мабуть, прийшов час висловити свої думки журі і підвести підсумок українського гравіккону – назвати прізвище переможця.

(Журі визначає і нагороджує переможця гравіккону; переможця експрес-пошуку "Найкращий знавець рідного слова"; студента, що виконав правильний переклад тексту).

2-й ведучий. Дякуємо. Сподіваємося, що наша зустріч допомогла вам оцінити скарби рідної мови.

1-й ведучий. *Мова рідна звучить, наша мова –
Шум гайв, шелест ниви у ній,
Кобзи пісня тривожна, діброва
У Дніпра неспокійний прибіл.*

2-й ведучий. *В ній душі глибина і прозорість,
Наша пісня і дума жива.
І суворість, і ніжність, і совість –
Уся історія в ній проплива.*

1-й ведучий. *України великої слово –
Скарб, народом перейдених літ.
Багатій, розбруньковуйся, мово,
Неосяжний чаруючий світ.*

МЕТОДИЧНІ РОЗРОБКИ УРОКІВ

Тема. Людина у світі

Мета. Допомогти учням усвідомити, що людина – найрозумніша істота на Землі, яка має дбати про удосконалення довколишнього світу і самої себе в цьому світі.

Сприяти розвитку мислення, уяви, розширенню світогляду дітей, вихованню самосвідомості, прагненню самовдосконалюватись, усвідомленню цінності людського життя.

Хід уроку

1. Організація класу.
2. Повідомлення теми і мети уроку.
3. Вивчення нового матеріалу.

• *Вступне слово вчителя*

(На дошці записаний епіграф до уроку – уривок із поезії Василя Симоненка "Ти знаєш, що ти – Людина?").

В усі часи, ще з самого початку виникнення на Землі Людини, вона замислювалася про своє призначення в житті, про своє значення для інших людей і всього світу. Про це думають і зараз, і кожен знаходить для себе свою відповідь на ці питання.

Але незмінною у всіх є думка, що кожна Людина – неповторна, унікальна, несхожа на інших. Тому і досі важливими для всього людства є слова Василя Симоненка у його поезії:

*Ти знаєш, що ти – Людина?
 Ти знаєш про це, чи ні?
 Усмішка твоя – єдина,
 Мука твоя – єдина,
 Очі твої – одні.*

• *Аналіз висловів, прислів'їв за темою.* Людина з великої літери. Людина з гарячим серцем.

(Згадуємо казку В.О. Сухомлинського "Людина з гарячим серцем", обговорюємо головну думку казки).

– Кого із свого оточення ви можете назвати Людиною з великої літери? Чому? Чи можете ви себе так назвати? Чому? Що ви хочете в собі змінити, щоб називатися так? Що для цього слід зробити?

– Як ви розумієте прислів'я: Посієш вчинок – пожнеш звичку, посієш звичку – пожнеш характер, посієш характер – пожнеш долю?

• *Робота над оповіданням В.О. Сухомлинського "Як Федько відчув у собі людину".*

– Подумайте, чи можна продовжити оповідання про Федька. Уявіть його старшим. Спробуйте дописати кілька речень, завершивши оповідання по-своєму.

• *Творчі завдання.*

А) Запишіть найкращі риси характеру людини, найцікавіші уподобання людини. Підкресліть ті риси характеру, якими ви володієте.

Б) Поспілкуйтесь зі своїм товаришем і з'ясуйте, які відмінності між вами у поведінці, рисах характеру чи уподобаннях.

4. Підсумок уроку.

- Якими зі своїх якостей ви можете поділитися з іншими? Розпитайте вдома про цікавих людей.

Тема. Краса людської душі. Захисти красу своєї душі

Мета. Допомогти учням усвідомити, що краса людської душі залежить від думок, почуттів і вчинків людини. Виховувати прагнення захистити свою душевну красу за допомогою краси світу, що нас оточує, краси своїх думок і вчинків.

Хід уроку

1. **Організація класу.**

2. **Повідомлення теми і мети уроку.**

- Що ви уявляєте, коли чуєте вислів "душа людини"?

- Чи можна точно описати, що таке душа? Чому?

- На уроці поговоримо про людську душу, її красу.

3. **Вивчення нового матеріалу.**

• *Вступна бесіда*

- Як ви вважаєте, коли народжується душа людини?

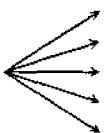
- В якій життєвій ситуації вам довелося відчутти свою душу? Опишіть почуття, які ви в той момент пережили.

- А які почуття наповнювали б душу під час споглядання красивої квітки, слухання чудової музики?

- Коли говорять, що у душі виростили крила? Які почуття у цей момент вас переповнювали?

• *Доповнення речень*

- Доповніть речення. Коли такі ситуації відбувалися з вами?

Моя душа
 болить тому, що ...
 сподівається на ...
 мріє про ...
 хвилюється через ...
 співає, бо ...

- Як би ви доповнили ці речення, якби мова йшла про душі ваших мам, тата?

- Що ви робите для того, щоб душі батьків ніколи не боліли?

- Які слова можуть зменшити душевний біль ваших батьків?

• *Бесіда про красу людської душі.*

– Якими словами ви описали б душу, яка здатна наповнюватися любов'ю, ширістю, добром?

– Чи можна назвати таку душу красивою? Чому?

– Закінчіть думку: *Краса людської душі – це ...*

– Як розуміти вислів: "Зовнішня краса втрачається з віком, душевна краса – безсмертна"?

– Як людина може зберегти красу своєї душі?

– Яка краса людини, зовнішня чи душевна, для вас важливіша? Чому?

– Які почуття знищують душевну красу людини? Чи доводилося вам їх переживати? Як ви позбувалися цих почуттів?

• *Робота над висловами:*

Скільки душі завгодно.

Стояти над душею.

Залізти в душу.

З дорогою душею.

Душа в п'ятках.

Кривити душею.

Говорити по душах.

4. Підсумок уроку.

– У чому виявляється краса душі людини?

– Хто з вас вважає свою душу красивою? Чому?

Г. Бабічева

Тема. Моя земля – земля моїх батьків

Мета. Знайомити учнів з духовною культурною спадщиною в історичному аспекті; формувати орієнтацію на вічні духовно-моральні цінності культури; виховувати духовно багату, високоморальну особистість громадянина, моральні риси характеру та поведінки, високі громадянські якості – любов до Вітчизни, історії рідного краю.

Хід уроку

I. Організація класу.

II. Актуалізація знань учнів

Слухання запису пісні про Україну (на вибір учителя).

• *Бесіда*

– Які почуття викликала прослухана пісня? Визначте ці почуття.

– З чим пов'язані ці почуття? Яка людина здатна переживати їх?

III. Повідомлення теми і мети уроку.

*Любі друзі! Хоч маленькі,
Ми вже добре про це знаєм,
Що зовемось українці
Й українських предків маєм.*

*Бо родитись українцем –
Це велика честь і слава,
Рідний край свій полюбити –
Найважливіша то справа.*

Р. Завадович

IV. Робота над темою уроку.

• Слово вчителя

Ви шойно почули слова святої любові. Святої, бо звернена вона до рідного краю. А знаєте, скільки таких слів любові сказано їй, Матері-Україні. Усі віки вони звучали одкровенням душі справжніх синів і дочок України. Рідна Мати й рідна Україна – ці слова, ніби два крила любові, які зберегли українську душу, її самобутність. Слова "мама" і "Україна" поселилися в душі кожного, хто вважав себе дитиною України.

• Дослідження виникнення назви.

На дошці запис:

*Наша славна Україна,
Наше щастя і наш рай!
Чи на світі є країна
Ще миліша за наш край?
І в щасливі, й злі години
Ми для неї живемо,
На **Вкраїні** й для **Вкраїни**
Будем жити й помремо...*

– Зверніть увагу на виділені слова. Які це слова?

– Спробуйте пояснити з опорою на виділені слова значення назви України.

– Ви вже зрозуміли, що Україна – це край, земля, країна, де жили наші предки, і живуть батьки.

• Робота над прислів'ями.

Недарма в народі кажуть: *За рідний край життя віддай; Батьківщина – мати, умій за неї постояти; Людина без Вітчизни – як соловей без пісні; Рідна земля і в жмені мила.*

– Поясніть значення прислів'їв.

– Зверніть увагу, як по-різному називають місце народження людини.

– Якими словами ви могли б продовжити синонімічний ряд назв?

– Поясніть значення кожного слова. Що в них спільного і чим вони відрізняються?

• Робота над текстом "Казка про рідний край".

- Хто з усіх мудреців дав найкращу пораду? Чому ви так думаєте?
- Поясніть мотиви поведінки пташки.
- Подумайте про її почуття і настрої. Визначте почуття пташки.
- Визначіть своє ставлення до пташки.
- Чи зрозуміли ви, що найдорожче в світі для кожної людини, пташини? Знайдіть у тексті рядки, в яких про це йдеться.
- Як би ви сказали про цей епізод своїми словами?

V. Закріплення й узагальнення знань учнів.

1. Бесіда. Про ставлення до рідного краю.
2. Робота над віршем.

*У всіх людей одна святиня,
Куди не глянь, де не спитай,
Рідніша їм своя пустиня,
Аніж земний в чужині рай.
Їм красить все їх рідний край.
Нема без кореня рослини,
А нас, людей, без Батьківщини.*

М. Чернявський

- Як поет називає свій рідний край?
 - Як би ви назвали свій край?
 - Що для нас є святинею? Відповідь у вірші. Прочитайте перші букви кожного рядка.
 - Без чого не існує рослина, а людина? Чому?
- А в народі кажуть: *Хто не любить свою Батьківщину, той сирота, той без батька і матері, без усього.*
- Поясніть афоризм.

VI. Підсумок уроку.

*Можна все на світі вибирати, сину,
Вибрати не можна тільки Батьківщину.*

В. Симоненко

Тема. Колектив починається з мене.

Мета. Створювати умови освоєння моральних правил, норм, настанов, закріплення моральних стосунків; плекати особистість, здатну духовно, духовно-морально та фізично самовдосконалюватися; виховувати духовно багату, високоморальну особистість.

Хід уроку

- I. Організація класу.
- II. Актуалізація знань учнів
 1. Робота над віршем.

*Кожна бджілка –
невеличка,
та в великому рою
всі ми дуже,
однотайні
і гуртом усіх, звичайно,
переможемо в бою.*

Наталія Забіла

- Про яку перемогу і який бій ідеться у вірші?
- Коли, на думку поетеси, можлива перемога в бою?
- А як вважаєте ви? Обґрунтуйте свою думку.
- Як розумієте значення слова "гурт"?
- Якими іншими словами можна замінити це слово?
- Коли можливий гурт? Як про це сказано у вірші?
- Що означає "однотайність"? Як по-іншому можна про це сказати?
- Поміркуйте, чому для колективу так важлива однотайність?
- Від кого це залежить?

III. Повідомлення теми і мети уроку.

- Недарма в народі кажуть: "Одному не під силу – клич товаришів".

А коли у людини можуть бути товариші, здатні за першим покликом прийти на допомогу? Тільки тоді, коли кожен із нас уміє сам бути товаришем. А об'єднання товаришів створює колектив, діяльність якого залежить від кожного, хто до нього входить.

IV. Робота над темою уроку.

1. Робота над текстом. В.О. Сухомлинський "Іванова хата горить".

- Визначте головних героїв.
- Думки якого героя співзвучні з вашими?
- Визначте своє ставлення до дій головних героїв.
- Дайте оцінку їхній поведінці. Обґрунтуйте свою думку.
- Доведіть, що поведінка Степана гідна уваги.
- Кого із героїв ви хотіли б бачити у своєму колективі? Чому?
- Про що б ви запитали у Петра? Чому?
- Які поради щодо колективного життя ви дали б Петрові?

2. "Синтез думок".

Учнівський колектив об'єднується в групи. Отримують завдання на аркуші "Колектив починається з мене, бо...".

Після виконання завдання кожна група передає свій варіант іншим групам, які доповнюють його своїми думками, підкреслюють те, з чим не погоджуються. Опрацьований таким чином аркуш повертається до вчителя. Колективно йде зіставлення всього написаного, робиться загальний звіт, і спільні думки вчитель записує на дошці.

V. Закріплення й узагальнення знань учнів.

1. Робота над прислів'ями.

Хто любить лише себе, того люди не люблять.

Одинокє дерево й вітер вириває.

Всі за одного, один за всіх – будь-яка справа має успіх.

Вчитель за бажанням проводить роботу над прислів'ями:

- відновити деформовані варіанти і пояснити їх значення;

- закінчити прислів'я і пояснити їх значення;

- вибрати прислів'я, яке найбільше сподобалось; визначити, чому.

VI. Підсумок уроку.

Тема. Мій клас – мої друзі.

Мета. Плекати особистість, здатну до духовно-морального та фізичного самовдосконалення; особистість, яка сприймає систему християнських цінностей життєустрію; формувати особистість з почуттям власної гідності, доброчесних громадян-патріотів; виховувати високоморальну особистість.

Хід уроку

I. Організація класу.

II. Актуалізація знань учнів

1. Робота над прислів'ями:

Людина без друзів, як дерево без коріння.

Дружба – велика сила.

Окраса людини – друзі.

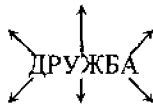
– Без чого не може існувати дерево? Чому? А людина? Чому?

– Кого можна назвати другом? Обґрунтуйте свою думку.

– У чому полягає велика сила?

– Висловіть своє розуміння поняття "дружба": Дружба – це ...

– Що необхідно для того, щоб виникла дружба?

Між ким може існувати дружба?

Я їду до класу вранці.

Ой, як радісно мені!

Бо є в мене однокласці –

Однокласники мої.

III. Робота над темою уроку.

1. Робота над оповіданням В.О. Сухомлинського "Несміливий хлопчик".

– Що свідчить про те, що Миколку прийняли в класі?

– Що дивувало однокласників у Миколці? До яких рис характеру (позитивних чи негативних) віднесли цю якість Миколки однокласники?

– Прочитайте в тексті, як про Миколку висловлювались однокласники.

– Чи справді Миколка був несміливий?

– Чи не плутають однокласники несміливість Миколки із скромністю, стриманістю? Доведіть свою думку.

– Чи є така риса характеру вадою? Обґрунтуйте свою думку.

– Перечитайте оповідання і виділіть ті риси характеру в дітей, які цінуються друзями-однокласниками.

2. Гра "Думка".

Діти об'єднуються в чотири групи.

Завдання. Ви добре знаєте свої групи. Можете про кожного висловити свою думку. Хай один із гравців кожної групи, хто хоче знати, за які якості його цінують однокласники, на 2-3 хвилини пересяде за окремий стіл. Ті, хто залишились, повинні висловити свої думки.

Гравці за окремим столом також ведуть міркування: "Наш класний колектив".

По закінченні обговорень гравці повертаються до груп. Зачитуються судження кожної групи, одне з останніх – "Наш класний колектив" (Можливе доповнення міркувань за темою дітьми інших груп).

Умова гри: говорити тільки про добре, не ображаючись ні на кого.

IV. Закріплення теми уроку.

Рекомендації. На даному етапі уроку вчитель за бажанням може використовувати для роботи кінофільми "Одиниця з обманом" за повістю В. Нестайка, "Вітя Малєєв у школі і вдома" за повістю М. Носова, мультфільм "Пригоди Незнайка" за казкою М. Носова тощо.

V. Підсумок уроку.

Тема. Добре слово душу зігрівас, життя пробуджує.

Мета. Вчити працювати спільно; продовжувати розкривати значення слова, його позитивний і негативний вплив на людей; розвивати зв'язне мовлення, вміння спілкуватися в групах і вести діалог, логічно і лаконічно висловлювати свої думки; виховувати інтерес до слова, розуміння його значення у житті людей, пробуджувати почуття відповідальності за сказане слово, заохочувати до піклування про слово і чистоту мови, зміцнювати товариські стосунки.

Хід уроку

I. Підготовка до засвоєння нового матеріалу.

1. Слухання аудіозапису і обговорення.

Учні слухають вірш "Мово рідна, слово рідне..." С. Воробкевича.

– Про що говориться у вірші?

– Без чого не звучатиме мова? (Без слова).

2. "Мозкова атака".

– Що ви знаєте про слово?

Запис на дошці: СЛОВО

Учні в групах обговорюють і записують свої ідеї на аркушах (3-4 хв.). Доповідач звітує і вивішує заповнену табличку на дошці.

Висновок. Чи є зайві ідеї про слово? Чи є ще ідеї? Які ідеї про слово стосуються людської душі? (Вчитель підкреслює).

3. Побудова "гірлянди асоціацій".

– Які асоціації, уявлення, почуття викликає у вас поняття "слово"?

Учні в групах на "виноградниках" пишуть свої асоціації (2-3 хв.). Доповідачі зачитують, учитель заповнює гроно виноградної лози, розташованої на дошці.

Висновок. Якою пишною і красивою стала виноградна лоза. Її заповнили ваші почуття і уявлення про рідне слово, а слово – це мова.

Плекайте мову

Як парость виноградної лози,

Плекайте мову.

Пильно й ненастанно

Політь бур'ян.

Чистіша від сльози

Вона хай буде.

М. Рильський

– "Плекайте мову", а отже і кожне її слово, так заповідав Максим Рильський.

– З чим поет порівняв мову?

– Виконавши наступне завдання, побачимо, з чим порівнюють слово поети України.

4. Робота "відновлення вірша".

У групах учні відновлюють деформовані вірші і виділяють слова-порівняння. Доповідачі зачитують відповіді.

Висновок. Що несуть, дають людині такі слова? (Радість, тепло, надію, силу, любов...)

– Якими є ці слова? (Добрими).

II. Повідомлення теми і мети уроку.

Отже, слова бувають добрі. А чи тільки? Образливі бувають також.

Що залишається в серці людини від добрих слів, а що – від образливих, – про це в оповіданнях В.О. Сухомлиньського.

III. Робота над темою уроку.

5. Робота над оповіданнями.

Учні читають у групах: один учень читає, група стежить за текстом і слухає.

1 і 2 групи – "Добре слово".

3 і 4 групи – "Образливе слово".

Перевірка первинного сприйняття.

– Як називаються оповідання?

– Хто головний герой?

– Що сталося з дітьми? (Хлопчик розсердився, дівчинка захворіла).

– З ким спілкувалися діти?

Групи обмінюються текстами і читають знову.

Доведення думки словами тексту.

– Які слова сказали герої оповідань і кому?

– Як слова вплинули на близьких?

– Знайдіть головну думку оповідань.

Обговорення. Що спонукало кожного героя сказати своє слово? (Хлопчик згарячу, бо розсердився; бабуся – бо дівчинці нічого не допомагало).

– Чи виправдовує хлопчика його настрій, емоційний стан?

– Що в іншому оповіданні стало цілющим засобом?

– Чого бракувало героям оповідань і бракує людям навколо нас?

6. Вправа на ввічливість.

Обдумайте в групах і доберіть добрі слова для учнів з інших груп (побажання, похвала тощо).

Висновок. Що ви відчули, слухаючи добрі слова? Чи важко було відшукати добрі слова і промовити їх? Поясніть свою думку.

IV. Закріплення знань.

1. Робота над прислів'ями.

Закінчити прислів'я, початок яких на дошці, а кінцівка на столах у кожній групі. Знайденим закінченням прислів'їв завершити думку на дошці.

1 гр. – Слово – не стріла, а ранить глибше.

Ласкаве слово, що весняний день

2 гр. – Рана загойться, а лихе слово – ні.

Добре слово краще за цукор і мед.

3 гр. – Шабля ранить тіло, а слово – душу.

Одне добре слово і в мороз зігріває.

4 гр. – Слово – не горобець, як вилетить, то вже його не спіймати.

Одне приємне слово – наче сад цвіте.

– Кожна група пояснює значення своїх прислів'їв.

– Які прислів'я виражають головну думку оповідання "Добре слово"? А які – оповідання "Образливе слово"? Доведіть свою думку.

2. Складання вірша п'ятиряддя.

Кожна група отримує картку і заповнює її. Доповідачі зачитують складені вірші.

V. Підсумок уроку.

На дошці запис: "Сьогодні на уроці для нас найбільшим відкриттям було ...".

Учні в групах виділяють головні знання, здобуті на уроці, обговорюють, а доповідачі висловлюють думку групи.

СЦЕНАРІЙ УСНОГО ФОЛЬКЛОРНО-ЕТНОГРАФІЧНОГО ЖУРНАЛУ

*В океані рідного народу
Відкривай духовні острови!*
В. Симоненко

Мета: поповнювати знання студентів про славних земляків; формувати розуміння цінності фольклорно-етнографічних досліджень у духовному житті суспільства, спонукати до вивчення народознавчої спадщини, плекати національну й громадянську свідомість молоді.

Обладнання: карта України й Запорізької області, магнітофонні записи однієї з народних чумацьких пісень, пісні "Чумаки" (сл. С. Галлябарди, муз. О. Гавриша); на дошці розміщені естетично оформлені сторінки журналу; стенд із книгами з фольклористики та етнографії.

Викладач. Сьогодні ми розповімо про малодосліджені сторінки життя й творчості наших земляків, котрі своєю невтомною працею зажили собі слави на ниві етнографії та фольклору.

Саме фольклор, багатство якого неосяжне, є невід'ємною складовою культури нашого народу. З промовистих сторінок дум, легенд, пісень, переказів, прислів'їв та приказок відкривається не лише енциклопедія народного побуту, звичаїв, обрядів і свят, а й світ настроїв і роздумів, сподіванок та мрій українців протягом тисячоліть, вдача, характер, психологія, філософія народу, його ментальність, фольклор — це не лише початок культури, її зав'язь, а всі її змістові грані, її найбільша краса.

1-ший виступаючий. З глибини століть дійшли до нас фольклорно-етнографічні надбання. Проте чи збереглися б вони, якби не працю тих, хто майже п'ять віків збирав народні перлини та передавав майбутнім поколінням.

Діяльність перших збирачів фольклору має важливе значення, адже вона сприяла і сприяє збереженню й популяризації скарбів народної мудрості.

Згадаймо кілька імен. Замисліться, чого варта їхня подвижницька праця! Відомий польський фольклорист, етнограф і композитор О. Кольберг зібрав і видав п'ять випусків "Пісень польського народу", 23 томи унікального збірника "Народ. Його звичаї, спосіб життя, мова, перекази, прислів'я, обряди, замовляння, ігри, пісні, музика і танці" (1857-1890).

30 тисяч угорських пісень записав композитор, піаніст і фольклорист Б. Барток. а наприкінці ХІХ ст. чеський художник і музикознавець Л. Куба видав п'ятнадцятитомну антологію "Слов'янство у своїх піснях". Російський краєзнавець-аматор В. Симанков записав понад 100 тисяч російських частівок.

2-гий виступаючий. Багато відомих діячів вітчизняної культури народилися й зросли на Поділлі. Легенди, перекази, пісні, казки, анекдоти цього краю записували Гнат Трохимович Танцюра, Настя Андріївна Присяжнюк, Іван Іванович Гурін.

На Слобожанщині плідно трудилися, збираючи народну творчість, Амвросій Метлинський, Олександр Потебня, Петро Іванов, Микола Суццов. Це справжні сподвижники, котрі донесли народові найдорожчий спадок – духовні надбавки. Погортаймо сторінки фольклорно-етнографічного журналу "В океані рідного народу відкривай духовні острови..."

3-тій виступаючий. У наших краях, степах Північного Приазов'я, також народилися і вирости гідні цінувальники духовної культури народу, зокрема фольклору та етнографії.

Перша сторінка фольклорно-етнографічного журналу ознайомить вас із життєписом Василя Кравченка.

Родом Василь Кравченко з Бердянська. Його життєвий шлях не був устелений трояндами. Злиденне дитинство. Батько був наймитом, мати прала чужу білизну. Працювали тяжко, день при дні. Та їхніх зусиль вистачало хіба що на те, аби восьмеро дітей не померли з голоду, мали сяку-таку одєжину. Батьки рідко бували вдома, більше по людях, що давали роботу. Василь лишався за няньку. Забавляючи малечу, самотужки вивчився читати. Десятирічним сам пішов і записався до парафіяльної школи. Батько не забороняв, сказав тільки, що нічим допомогти не зможе. Хлопчик сам заробляв собі на науку. Носив з клубу обіди вчителіві гімназії, мав за це два карбованці щомісяця. Удосвіта йшов з рибалками в море, вечорами бив молотом у коваля-сусіда. Сякий-такий заробіток давав змогу платити за навчання, дешиця перепадала сім'ї. У 1876 році Бердянську докласову школу, в якій учився Кравченко, очолив новий завідувач Василь Мартинович, виключений з четвертого курсу університету за політичні переконання. Мартинович одразу помітив здібного учня, підтримував його і добрим словом, і матеріально. Колишній студент спонукав школярів до вільнодумства, до самостійної роботи над книжкою. Організував гурток, на чолі якого поставив В. Кравченка. Вивчали твори Л. Толстого, М. Чернишевського, Д. Писарева, М. Некрасова. У 1877 році В.Кравченко закінчив школу. На тому б, мабуть, його освіта й завершилася, якби не Василь Мартинович. Учитель продав мисливську рушницю (найцінніше, що в нього було) і на виручені кошти відряджає В. Кравченка до феодосійського вчительського інституту.

Учень виправдав сподівання наставника. Учився добре, успішно закінчував інститут і вже мріяв про самостійну роботу. Та не так склалося, як гадалося: у 1880 році народовольця В. Мартиновича заарештували. Вийшли й на В. Кравченка. У його кімнаті в той час, коли він давав останню контрольну лекцію в зразковій школі, влаштували трус. Знайшли листи вчителя. Закінчилося тим, що В. Кравченкові замість диплома видали посвідчення про інститутську освіту і позбавили права викладати в школі. До того ж за наказом командуючого Одеського військового округу генерала Дрентельна неблагонадійного випускника

"для виправлення морального стану" призначили рядовим до 60-го піхотного резервного батальйону в Сімферополі. Там В. Кравченко зустрівся з товаришем дитинства Трохимом Зіньківським. Порадившись, друзі вирішили вступити до юнкерської школи в Одесі.

Тут В. Кравченко зустрів земляків-бердянців Хоєцького й Клерфона, студентів університету, активних народовольців. Антон Хоєцький керував підпільним гуртком, в якому вивчали історію французької революції, програмні документи "Народної волі". Василь Кравченко і Трохим Зіньківський відразу долучилися до роботи. Нелегальну літературу привозив із Петербурга якийсь студент, передавав її А. Хоєцькому, а той вже розподіляв її між В. Кравченком і Т. Зіньківським. Хлопці мали понад сімдесят читачів-юнкерів. Конспірація була відмінною: ніхто з читачів не знав один одного. Це і врятувало їх згодом від арешту.

Після закінчення школи (1881 р.) В. Кравченко і Т. Зіньківський служили в 126-му піхотному Рильському полку.

З квітня по жовтень 1884 року частина Рильського полку стояла в Умані. Тут В. Кравченко і Т. Зіньківський швидко зішлись з Михайлом Федоровичем Комаровим, допомагали йому в укладанні російсько-українського словника.

То був тяжкий для української культури час – українське слово нещадно переслідувалось, наукові праці, написані українською мовою, з'являлись лише за кордоном. Тож і роботу гуртка уманських ентузіастів – "Словарь російсько-український" – друкували у Львові та Відні.

Спілкуючись із солдатами, В. Кравченко почав записувати почуті від них цікаві оповіді, бувальщини, пісні, легенди, сільські звичаї. Згодом Борис Грінченко опублікував частину цих записів у перших трьох томах "Этнографических материалов", що виходили друком у Чернігові в 1895-1901 роках. "Главный и самый интересный материал, – писав у передмові до однієї з публікацій Б. Грінченко, – доставлен нам господином В.Г. Кравченком, собравшим, кроме сказок и рассказов, часть которых печатается здесь, также и много песен, еще ожидающих издателя" [1].

Офіцерська служба вже не задовольняла Василя Кравченка. Він подав прохання про відставку. З армії його звільнили 31 липня 1892 року.

4-тий виступаючий. Поселився Василь Кравченко в Житомирі. На перший погляд Житомир нічим не відрізнявся від решти губернських міст: спокій, тиша, одне слово, – провінція, майже село. Однак ця провінція мала досить поважний культурний і науковий осередок, який не обходила увагою столична Академія наук, – "Товариство дослідників Волині". Василь Кравченко швидко став одним із найвпливовіших діячів Товариства, очолив його етнографічну комісію (1901 р.). У "Трудах общества исследователей Волини" постійно публікуються його етнографічні матеріали. Пісні, примовки, легенди, фантастичні оповіді, записи про хрестини, весілля, похорони, знахарство, народну медицину, вірування, уявлення про природу, перекази про місцевості, передані ретельно, із збереженням особливостей говірки кожного оповідача, створюють живий образ волинського села. Їх високо оцінив академік О. Шахматов.

Завдячуючи його зусиллям, Російська Академія наук виділила 400 карбованців на видання етнографічних праць В.Г. Кравченка "в виду видаючогося научного інтереса, представляемого етими матеріалами".

У 1905 році застрайкували селяни, які працювали в поміщика, через те що він затримав їхню зарплатню. Трударів жорстоко покарали. В. Кравченко не витримав наруги над людьми і втрутився в дії поліції і військ. Справник написав на нього донос. Реакції на донос не було, проте під час нової хвилі заборон на діяльність українських громадських об'єднань, зважаючи на те, що дружина В. Кравченка була заступником голови волинської "Просвіти", у них вчинили обшук. Були знайдені щоденники народовольця, де він детально описував жорстокість розправи із селянами та багато іншої крамоли. Генерал-губернатор Південно-Західного краю вимагав висилки В. Кравченка за межі України, та на захист вченого став академік О. Шахматов. Аж у 1914 році – напередодні війни, коли уряд почав очищати прикордонні райони від неблагодійних осіб, фольклориста-етнографа вислали до Коврова Володимирської губернії. За клопотанням Академії наук В.Кравченка призначили на звичну роботу – акцизним доглядачем, тому він міг вільно пересуватися краєм і продовжувати збирати фольклорні матеріали. У цьому краї він зібрав найбільше частівок.

У 1917 році В.Кравченко повернувся до Житомира. На Першому робітничо-селянському й солдатському з'їзді Волині його обрали до Губернської продовольчої комісії і гласним Житомирської міської думи. Василь Григорович не раз ставив на карту власне життя, відстоюючи інтереси земляків. Як непримиренний борець проти несправедливості, В.Кравченко був переслідуваний і тому місяць переховувався на селі. Там, "у клуні дядька Трохима, лежачи на соломі, щоб заховатись якнайдалі від людського ока", писав Василь Григорович Кравченко передмову до своєї книжки "Звичаї в селі Забрідді" і з оптимізмом дивився в майбутнє: "Збирач передбачає, що ця революція, яка заподіяла такого лиха бідній Україні, врешті-решт всім її змученим мешканцям принесе щасливу долю, а тоді, кажучи словами нашого великого генія:

*І оживе добра слава
Слава України,
І світ ясний, невечірній,
Новий засяє.*

5-тий виступаючий. Він не знав, що чекає його попереду, через яку ганьбу й приниження доведеться пройти на старості років.

Спершу все складалось якнайкраще. Василь Григорович одержав нарешті можливість повністю присвятити себе улюбленій справі: кидає акцизну службу й переходить на постійну роботу до Волинського музею, де завідує етнографічним відділом. 23 вересня 1922 року В. Кравченко через житомирську газету "Селянська біднота" звертається до молоді: "Якщо тільки ми, з'явивши ще якийсь час, не зберемо ось зараз же старосвітніх матеріальних речей, не занотуємо народних пісень, звичаїв, то все те мусить хутко зникнути, і то ще за життя багатьох з

нас". Слово вченого почули – в Житомирі створюється ціла мережа етнографічних гуртків.

У 1927 році ВУАН утворила при етнографічному відділі Волинського музею аспірантуру, якою він і керував до 1931 року.

У 1929 році почався сфабрикований процес над так званою Спілкою визволення України. Заарештували й Василя Кравченка: причиною арешту став його лист, знайдений в архіві "керівника" СВУ академіка С.Єфремова. С.Єфремов, редагуючи повне зібрання творів Михайла Коцюбинського, звернувся до В.Кравченка з проханням надіслати спогади про житомирський період життя письменника. В 1898-1899 роках М.Коцюбинський працював в редакції газети "Волян", де він постійну рубрику "Свет и тени русской жизни". З Василем Григоровичем їх зв'язувала шира дружба, М. Коцюбинський, власне, й порадив В.Кравченкові видати зібрані ним етнографічні матеріали окремою книжкою, що той, зрештою, й зробив ("Пісні, хрестини та весілля"). Про це писав В.Кравченко С.Єфремову. Отож по кількох місяцях допитів В.Кравченка відпускають з тюрми, не знайшовши в його діяльності ніякої контрреволюції, поновлюють на роботі. Але місцева преса за інерцією продовжує цькувати вченого, безпідставно звинувачуючи його в українському буржуазному націоналізмі. Спокійно працювати Василю Григоровичу вже не дають. Дізнавшись про це, академік Д.І. Яворницький запрошує В.Кравченка до себе. У липні 1931 року В.Кравченко переїздить до Дніпропетровська.

6-тий виступаючий. Дніпропетровський історичний музей теж переживав не найкращі часи: брак приміщень, неукомплектованість кваліфікованими кадрами, безмежна кількість накопиченого й неопрацьованого наукового матеріалу, а до того ще й категоричні вимоги партійного начальства "реорганізувати музей в соціалістичний". Не сприяли творчій роботі й часті перевірки. Але, незважаючи на всі перешкоди, В.Кравченко зумів дати лад значній кількості експонатів, підготувати кілька експозицій.

Весною 1933 року відбувся трагічний для В. Кравченка Пленум спілки наукових робітників. Краще б він туди не йшов! До того ж і причина була: недавня, четверта вже, операція пахової грижі (нажив що болячку в революцію, рятуючи книги з палаючих бібліотек). Та – людина обов'язку – він не міг не прийти. І треба ж було вступити у балачку із заступником голови облвиконкому Броуном! Згадав, як у революцію їхав волами з Бердичева на південь і які забур'янені поля бачив дорогою. Керівний товариш відразу вловив прихований зміст тих слів і вдарив на сполох: "Партію обвинувачують у засміченні землі бур'янами!". Пленум тут таки рішуче відмежувався від контрреволюціонера-музейника й доручив відповідним органам подбати про його виправлення.

Більш абсурдної ситуації, здається, годі й вигадати. Але ж це було насправді! На очах десятків людей безсовісно перекручують тільки-но сказані слова, з безневинної людини роблять політичного злочинця – і ніхто не протестує. Навпаки, дружно піднімають руки, голосуючи за негайну розправу над новоявленим ворогом. Що це? Колективне боже-

вілля? На жаль, типова реакція заляканих державним терором людей...

Подальші події розвиваються також за типовим до банальності сценарієм: відповідно поінформований колектив виносить В. Кравченкові сувору догану. Після цього з'являється в місцевій газеті "Зоря" погромна стаття якогось А.Горба з гучною назвою: "Кубло націоналістичної контрреволюційної пропаганди (про роботу історико-археологічного музею)", де проти Василя Григоровича висувуються звинувачення: "Кравченко, колишній УПСР, у минулому активний учасник націоналістичної контрреволюції, на пленумі СНР виступив проти політики партії в сільському господарстві". Стаття стала приводом для створення компетентної комісії, яка восени 1933 року "почистила" Дніпропетровський історичний музей. Василь Григорович Кравченко позбувся роботи, а з нею і житла, і засобів до існування. Йшов йому тоді сімдесят другий рік.

Василь Григорович не міг змиритися з абсурдними звинуваченнями. Пішов, наївний, шукати правди до вищої інстанції – Обласної комісії робітничо-селянської інспекції. Його заарештували.

У тюрмі В.Кравченка тримають 32 доби. Конкретно ні в чому не звинувачують, натякають на участь в якійсь підпільній українській організації. Зрештою випускають. Василь Григорович Кравченко опиняється на вулиці. Жити ніде і ні за що: з роботи вигнано, забрано казенну квартиру.

День у день оббиває він пороги офіційних інстанцій, і, зрештою, йому таки знімають оту зловісну першу категорію (звільнених за першою категорією ні на яку роботу вже не брали). З цієї маленькою перемогою Василь Григорович Кравченко і поїхав до сина в Ростов-на-Дону.

Там і відійшов він у вічність 20 березня 1945 року.

Звучить пісня "Чумаки" (сл. С. Гаяльбарди, муз. О.Гавриша).

7-мий виступаючий. Кажуть, чумаки у Крим по сіль ходили.

Це неправда – сіль вони брали

З поту свого чола.

А на возах своїх вони перевозили зорі

І розсипали їх на всенький Чумацький шлях.

(М. Маринович)

Чумацтво – досить цікаве явище в житті українців. Василь Кравченко досліджував його. Наступна сторінка нашого журналу "Були собі чумаки..."

Наведемо кілька цікавих епізодів з лекцій Василя Кравченка, прочитаних 1923 року перед студентами Житомирських вищих педагогічних курсів.

Звідки походить слово "чумак" невідомо. Є різні думки про походження цього слова. Відомий фольклорист М.Максимович гадає, що воно походить від татарського слова "чум" або "чюм" – коряк, Г. Данилевський запевняє, що слово "чумак" взято з татарської і означає візник. А.Скальковський, Новосільський та М.Закревський одногослоно запевняють, що назва "чумак" пішла від слова "чума" (джума), котра за старих часів, коли не було жодних кордонів, не раз гуляла Україною. Чумаки, збираючись у дорогу, обмащували дьогтем штани й сорочку. І це робили навіть ще у 80-х роках минулого століття, коли, власне, чумакування вже зникло.

Узагалі назва "чумак" наприкінці 70-х років минулого століття стосувалася всіх українських візників, що доставляли чужі товари (крам). Отже, за сучасним розумінням, слово "чумак" означає дрібний крамар, промисловець риби, солі або й просто – візник, який возив до моря (Чорного чи Азовського) зерно, обіддя, горшки, колеса, а звідти привозив рибу (головним чином солону), сіль, солонину тощо.

Чумакували не тільки звичайні селяни, а й міщани та "люстрові" козаки; цього промислу не цурались навіть січовики й дрібна шляхта (підпанки), бо чумакування "можна лічити органом зовнішнього торгу України з самих старих часів її існування", як пише про це Д.М. Ревуцький.

8-ий виступаючий (*працюючи з картою*). Три шляхи було до того торгу з України на південь: Водяний – "із варяг в греки" – по Дніпру, як про те згадує літописець; "Залозний" – на Дунай у Болгарію (певне, цим самим шляхом проходив і Святослав, котрий "бажав жити в Переяславці на Дунаї... яко ту вся благая сходяся"); "Солоний", що згодом зветься Муравським – до Дону, а Доном – до Азовського моря й у Крим. Подорож ця була небезпечною. Одна людина не могла відважитись переходити там, де сиділи такі шатерники, як авари, хозари, а пізніше – половці та печеніги, а ще пізніше – ногайці вздовж північної частини Азовського моря, а в Криму – кримська орда. Тодішні купці мусили згуртуватись в артілі й подорожувати не інакше, як з ніг до голови озброєні і цілими "валками", а до того ж їх ще й супроводжували військові дружини. Але ніщо не могло врятувати – постійні військові бойовища із-за князівства, що розпинали колишню Русь протягом чотирьох віків, теж марно не проходили крамареві: і життя, і майно були не захищені. Треба було бути ризикованим, аби відважитись подорожувати за таких умов. Власне кажучи, людина повинна була бути шохвилини готовою до смерті. Ці обставини й зумовили виникнення чумацтва ще задовго до козаччини з її гетьманами та військовою історією.

Тяжкими були чумацькі шляхи. Якщо чумаки прямували до Криму по сіль та рибу, то доводилось їм долати наші південні степи. Як зазначає В.Кравченко, саме ця місцевість завжди славилась засухами. Валка може йти день і не натрапити на воду – в річках повисихала, а криниць нема – не докопашся до води. Та й не було про те кому думати, бо, як каже літописець: "не имелось ни единой стежки, ни следу, ка на море". У цьому дикому степу подорожні "познавали путь свой вдень по солнцу и горбах высоких земных и по могилам, ночью же по звездам и ветрам, и речкам». А тими найголовнішими зірками були – Чапіга, Квочка, Чумацький віз та Чумацький шлях. І на південь було два чумацьких шляхи: Чорний та Муравський. Чорний шлях через те, що на ньому найбільша була небезпека для чумака. Простий народ його ще прозвав "Шпаків шлях".

Муравський шлях, колишній Солоний, починався в осередкові України – через східні запорізькі степи. Спочатку по вершечках Царських до горішньої частини річки Берестової, що впаде в річку Самару, потім шлях прямує через запорізькі паланки до кордону, що був на річці Конці (Кінські води), а потім уже переходив на кримський бік. Назва пішла від "мурави" – дрібної травиці, що росла понад шляхом. Цими "одвічними

шляхами" з настанням весни, коли починала в степу зеленіти трава, – незчисленні чумацькі валки тягнулись повільним волячим поступом.

Ті, що йшли Чорним шляхом, як тільки доходили до запорізького кордону, де впадає Синюха в Буг, – відправляли отамана у гард (сторожа, догляд) просити провідирів. За переправу через річку брали "мостове". Звідси чумацька валка під захистом запорожців йшла до річки Мертві води, а звідти, після зміни провідирів у Інгульській паланці, доходила до Микитинога, якщо простувала в Крим, або до Кодака, якщо – в Бердянку, Марн, Таганрог або на Дін за рибою. Платня за це у кошову скарбнищу була 8 карбованців до Микитинога, а 10 крб. – до Кодака, причому давали невеличкий ралець – подарунок своїм провідирям. Мостове потрібно було платити і за переїзд поромами – від 2 до 10 копійок з хури.

9-тий виступаючий (під супровід народної чумацької пісні). А. Скальковський, відомий дослідник чумацького та козацько-бурлацького побуту, про перебування чумаків на Запоріжжі та про їхні мандри Ногайським степом пише так: "На Запоріжжі як чумаки, так і польський купець мали для себе захисток від гайдамаків і спочивок під білою хатою зимівника, що звичайно була на березі глибокої річки, в самій балці або біля викопаної криниці, обкладеної камінцями, з привішеним відерцем, дерев'яним коритом і жолобом до нього – для водопою. Господар зимівника (хутора), запорізький козак, звичайно був шинкарем; безпечність чумацьких ватаг була для нього не тільки обов'язком, а й джерелом прибутку: він добре знав, що слава доброго хуторянина розлітається хутко не тільки по всій Україні, а й за кордоном. До того ж, за винятком розбіяцьких нападів гайдамацтва (і то на поодиноких ватажан або на необережну молодь, що стерегла худобу), валки могли бути на Запоріжжі спокійними, як вдома. На випадок обиди, всяке відало, що або кордонний пан-полковник або роз'їзді команди, або навіть військова старшина тяжко накаже киями, як жартуна, так і грабіжника. Але, перейшовши Дніпро, біля Микитинога перевозу, чумаки мастили свої сорочки й одяг дьогтем, для остороги проти чуми й гаддя, набивали рушниці, брали з маж списи (пізніш кийки), а на грудях на ремінцях чіпляли свої гамани, в яких був квит. У нагайському степу вже ні села, ні хутора не здибаєш; добре ще як "уродила трава" та "вода не повисихала" в польових річках, бо вже ні в кого дістати ні корму, ні води. Від запорізького кордону до самої Перекопської башти нічого вони не побачать, крім татарських табунів та отар, що цілий рік з своїми чабанами блукають, які теж дикі, як і їхні коні... в голому степу, далеко від аула (драхви) ногайці не боялись нікого, й для них зарізати двох – трьох ватажанів, відбити худобу або хліб, лічилось молодцюватістю. А скільки обдурювань на солоних озерах, яка сила образ у башті від ріжних візирів, імамів та кайманів!" [2].

Такі пригоди чекали на південного чумака під час подорожі біля порогів. За словами відомого мандрівника Богляна, мандрувати з однією сотнею і навіть з тисячею душ – небезпечно, бо татарва, що не мала постійних помешкань, постійно швендяє по 5-10 тисяч. Це й примушувало людей триматися валки – їхати цілою громадою. Поодинокі ніхто не чумакував. Як тільки гайдамаки або татари нападали на валку, чу-

маки враз робили табір – ставали возами в два ряди, а посередині – озброєне чумацтво. Взяти такий табір не так то й легко, бо це була неприступна фортеця.

Кожна валка мала свого отамана й кухаря. Звичайний чумаки не відважувався не послухати свого отамана: його слово – закон.

Шлях був довгий, одноманітність подорожування робила той шлях ще довшим, марудним. Ця одноманітність і безмежність шляху на чумаків навіювала нудьгу та спогади. Дібравшись до Чорного моря, чумаки часто там хворіли на чуму. Не один чумаки гинув від цієї хвороби. Даремно, родина чекала на нього з далекої дороги.

Таке чумацьке життя, що складалось з повсякденних хвилювань, турбот та переживань домашніх, що часто переростали в сум та тугу, які відбивались у чумацьких піснях. Про що тільки в тих піснях не співається, проте вони яскраво змальовують образ чумака.

Викладач. Є дуже рідкісні книжки, яких навіть у великих бібліотеках не знайти. Наприклад: "Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях". Саме в ній розповідається про те, чому на Великдень гріх обідати до повернення із церкви, чому гарний господар має відрубати котові кінчик хвоста та інші цікаві відомості з глибин народної мудрості та фантазії.

До речі, про творця цієї праці теж маємо скупі біографічні дані. Погляньте на карту Запорізької області. Мала Токмачка Оріхівського району – батьківщина відомого етнографа-фольклориста Георгія Булашева. "Його життя – невтомна праця" – так ми назвали наступну сторінку журналу.

10-тий виступаючий. Георгій Онисимович Булашев закінчив Таврійську духовну семінарію та Київську духовну академію. Юнак вирізнявся своїми особливими здібностями, був представлений на здобуття Євгеніє-Рум'янівської премії. За роботу "Преосвященный Ириней Фальковский, епископ чигиринский" одержав ступінь кандидата. У 23 роки Булашев отримав магістра. Учений друкував щороку десятки своїх статей духовного змісту, критичних, бібліографічних, з питань етнографії, огляди, рецензії.

З 1884 р. по 1892 рік був редактором "Воскресного чтения", що виходив у Києві, а до 1905 р. – помічник редактора журналу "Руководство для сельских пастырей". 1905 рік – остання дата в біографії Г. Булашева. Більше ніяких даних, так само, як невідомий і рік смерті вченого.

11-тий виступаючий. Коли хочемо бути розумними, ми повинні знати, як думали до нас (Г.Булашев). Це назва наступної сторінки журналу. І продовжимо: "...коли хочемо збудувати у світі власний дім, ми повинні знати, як його будували до нас предки наші... Коли хочемо зрозуміти світ і себе у ньому, ми повинні знати, як його розуміли до нас" [3].

А справді, як?

Яскравим поетичним і релігійно-міфічним серпанком оловита українська народна ботаніка. Наприклад, Георгій Булашев розповідає, що за народними повір'ями в ніч на Купала не тільки папороть квітне й має чудесну силу, а й квітка зеленої груші, квітка розрив, трава тирлич. Автор нише:

"Слід, однак, зауважити, що Купальська ніч надає усім травам взагалі особливої сили. У Старобільському повіті кажуть: якщо опівночі проти Івана Купала накосити трави, тримаючи косу навпаки, скласти на купу в добре місце для схову, де б ніхто до неї не торкався, і на Хрещення, коли вистрілять перший раз із рушниць, розрити цю купу, то під нею виявиться сила-силенна чортів, які стануть просити господаря не розривати купу, даючи йому за це грошей і всього, чого лиш він попросить" [3].

12-тий виступаючий. Хто з нас не знає бур'ян осот і очерет, що росте на берегах нашої річки? Георгій Булашев розповідає таку легенду:

Очерет, хоч і насаджений Богом, проте ним заволоділи чорти, і очерет став їхньою господею. Якось чорт, зустрівши Спасителя, почав просити Господа віддати в його розпорядження гречку й овес – на тій підставі, що він допомагає Богу творити світ, а нічого власного не має. Спаситель каже: "Хай буде так, хай віднині овес і гречка належать тобі". Чорт так зрадів, що забув навіть подякувати Спасителю і побіг від нього підстрибом. На шляху трапився йому вовк, який, уздрівши надзвичайно радісного чорта, загорлав: "А ти чого так скачеш?" Чорт страшенно злякався несподіваної появи вовка, зовсім забув з переляку, як звуться подаровані йому Богом злаки, і замість того, аби відповісти: "Бог подарував мені гречку і овес", похапки пробелькотав: "Тому, що Бог подарував мені очерет і осот!" Кажуть, ніби чорт і по сей час ніяк не може згадати, що саме подарував йому тоді Спаситель, отож чорти й володіють лише очеретом та осотом [3].

13-тий виступаючий. Вельми зворушливу легенду переказав Г. Булашев про всім відому кропиву. Походження кропиви пов'язане з походженням однієї з дуже улюблених українцями квіток – васильків – і зозулі.

У великому лісі жив старий лісник з донькою-красунею Марусею. Батько щодня ходив на полювання, а дочка займалася хатньою роботою: збирала хмиз у лісі, приносила з річки воду – і все співала. Веселий сміх Марусі також нерідко порушував тишу темного лісу. І сподобалась красуня Маруся водяному вужу, який жив у озері. Тільки-но підходила дівчина до річки, відразу ж на протилежному березі з'являвся парубок і слухав її пісні, не зводячи з неї очей. Спочатку Маруся, угледівши незнайомця, зразу замовкала, та оскільки він щоразу благав її співати далі, то вона не могла йому відмовити. Все частіше стала Маруся ходити до річки – хлопець був стрункий, молодий і гарний, тільки смуток помічала вона в його словах і очах. Проминула весна, і літо вже було на спаді. Якось до хати лісника увійшов розкішно вдягнений молодик з товаришами і став просити руки Марусі. При цьому назвався господарем озера і лук довкола. Не хотів батько відпустити доньку з чужою людиною. Та коли Маруся пояснила, що давно знає юнака, то погодився, бо це було ще тоді, коли шлюб освячували не Церквою, а вершився лише з волі батьків. Діставши благословення, молода пара сіла в чудову карету і в супроводі почту поїхала з подвір'я. Лісник зі сльозами на очах проводжав свою красуню Марусю аж до воріт і, востаннє поцілувавши й благословивши, голосно заридав.

Карета, не зупиняючись, в'їхала в озеро і занурилась на дно. Мару-

ся опинилась у дивовижному кришталевому палаці. Дівчина прожила в ньому з чоловіком-вужем декілька років щасливо і мала вже двох дітей – хлопчика Василька та дівчинку Горпинку. Схотілося якось їй навідати свого старого батька. Довго не погоджувався вуж відпустити жінку з дітьми до тестя та нарешті поступився перед її проханнями й сльозами, взявши притому наперед із жінки клятву свято берегти його таємницю: не відкривати батькові, що чоловік її – вуж.

Старий лісник дуже зрадів, побачивши після стількох років розлуки свою улюблену доньку, та до того ж ще й з онуком і онучкою. Розпитував про життя-буття, пригортав то її, то дітей, дорікав, що раніше не навідали його. Маруся хвалилася батькові, що вони з чоловіком живуть у чудовому палаці, що чоловік її надзвичайно багатий, а головне – дуже любить її. Та тільки-но старий починав розпитувати дочку про те, чи далеко від річки їхній палац, бо ні про який палац поблизу річки він не чув, як веселість відразу ж покидала Марусю, і вона починала відповідати непевно і намагалась якомога швидше поміняти тему розмови. Це видалося лісникові підозрілим; він зрозумів, що тут криється якась таємниця, і вирішив вивідати її від онучат.

По обіді повів він Василька й Горпинку в сад, пригощав їх різними фруктами і запитав Василька: "Васю, як ви в кареті переїхали через річку?" – "Тато зробив міст, ми й переїхали", – відповів онук. Та Горпинка заперечила: "Ні, не так: тато ліг на воду і сам зробився мостом, а ми по татові переїхали; він і зараз ще лежить мостом і чекає, поки ми переїдемо назад, на той бік ріки". – "Хто ж такий, Горпинонько, ваш тато, що сам зробився мостом?" Хоч Василько й зупиняв сестричку, та вона захопилася своїми балачками і розповіла дідові все: де вони живуть і хто їхній батько.

Дід розцілував онучку, обдарував дітей рум'яними яблуками і соловодкими грушами, лишив їх бавитися в саду, а сам узяв гостру сокиру, попрямував до ріки і порубав міст на друзки.

Погостювавши у батька до вечора, Маруся з дітьми поїхала до мосту. Під'їжджають до річки – мосту немає, де був міст – о жах! – всюди кров. Зразу ж зрозуміла все Маруся. "Хто ж із вас, діти, – чи ти, Васильку, чи ти, Горпинко, – розповів дідусеві, що батько ваш зробився мостом? Хто? – вигукнула, ридаючи: – Що ж ви мовчите! Ти, Васю?" – "Ні, мамо, я нічого не казав дідусеві", – відповідав Василько крізь сльози. – "А, то, значить, це ти, Горпинко, зробила нас всіх нещасними? Ну, будь же ти за це кропивою! Ти завжди завдаватимеш людям пекучого болю, як зараз ти завдала його мені!.. А ти, мій милий Васильку, будь запашним васильком. Люди насолоджуватимуться твоїми пахощами і завжди триматимуть тебе у своїх оселях і в своїх церквах!" І ще дужче заридала Маруся і полетіла в ліс зозулею, а діти лишилися на березі рости: Василько – запашним васильком, а Горпина – жалючою кропивою.

14-тий виступаючий. А ось таку легенду про лелеку залишив у своїх записах Г.Булашев.

Легенди про походження лелеки (гайстер, бусол, гуся, боцян, чорне-чуз) мають виключно християнський апокрифічний характер... В етногра-

фічній літературі відомо дві українські легенди про походження лелеки.

Перша, записана в декількох варіантах, подає цю історію так. Коли Бог пересвідчився, що гадюки, вужі й усі отруйні комахи завдають надто багато шкоди людям, то зібрав їх усіх в один лантух і доручив якомусь чоловікові кинути його в море.

"Візьми ось цей мішок, – каже Бог чоловікові, – віднеси його до моря й кинь у воду. Але, коли нестимеш, не розв'язуй і не заглядай у мішок, неси собі так, щоб і не знав зовсім, що там є". Йде собі той чоловік з мішком до моря, і так йому кортить його розв'язати: "Як же це отак можна – несу на собі, та щоб я й не знав навіть, що несу? Чого, справді, боятися? Загляну!" Розв'язав мішок, а гади так і поповзли, так і поповзли з нього. Бог і каже тоді тому чоловікові: "Не схотів Мене послухатися, випустив гадів по всіх угодах, – іди-но тепер сам їх збирай..." І став той чоловік з того часу буслом (лелекою).

До лелеки в Україні ставляться майже як до священного птаха. Двір, де є гніздо лелеки, вважається щасливим... Не тільки розорити гніздо лелеки – великий гріх, а навіть полахати їх. За розорення гнізда лелека мститься тим, що приносить вогню головошку й підпалює хату. Таке ставлення до лелеки, яке багато в чому нагадує ставлення до ластівки, пояснюється, з одного боку, тим, що він знищує різних гадів, а з іншого – і лелека, й ластівка є радісними вісниками наближення весни.

Викладач. Георгій Булашев у передмові до своєї праці пише: "...українцям треба твердо пам'ятати, що будь-який поступальний рух на шляху не тільки зумовлюється, а й цілковито ґрунтується на його житті попередньому... Не рахуватися з панівним у народі світоглядом, з усталеним укладом життя і з його прямими і природними запитами в жодному разі не можна..." [3].

Сподіваюсь, нам вдалося зробити крок до спадщини наших славних земляків, яка має не лише пізнавальне значення, а й естетичне, яка була й залишиться духовним джерелом, до якого щораз припадатимемо вустами.

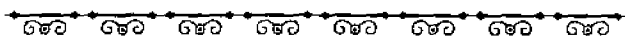
Література

1. Маланюк Михайло. Василь Кравченко. Спроба життєпису: Україна. Наука і культура. Випуск 25. – К.: АН УРСР. Тов-во "Знання України", 1991. – С. 183-190.
2. Кравченко Василь. Про чумакування: Україна. Наука і культура. Випуск 25. – К.: АН УРСР. Тов-во "Знання України", 1991. – С. 191-197.
3. Булашев Георгій. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. – К.: Довіра, 1993. – 414 с.
4. Шевчук Валерій. Георгій Булашев та його праця про український народ // Булашев Георгій. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. Вступна стаття. – К.: Довіра, 1993. – С. 5-15.
5. Степанішин Б. Космос українського фольклору // "Українська мова і література в школі". – 2000. – №2. – С.18.

І. Домалега

[Рідна школа. – 2005. – № 2. – С. 44-48].

5. САМОТВОРЕННЯ Я-ДУХОВНОГО ЗА МОДУЛЬНО-РОЗВИВАЛЬНОГО НАВЧАННЯ

Науковий проект інноваційної системи модульно-розвивального навчання вигідно відрізняється від аналогічних дослідно-теоретичних розробок тим, що пояснює, програмує та емпірично реалізовує закономірності духовного розвитку вчителя і учнів під час їхньої паритетної освітньої діяльності [13; 14]. Для цього, власне, й обґрунтована четверта, духовна фаза повного освітнього циклу неперервної розвивальної взаємодії основних співучасників організованого культуротворення. Її проектна мета – гуманізація взаємин особи і довкілля через граничні чуттєві переживання, внутрішнє плекання учнем власного "Я" і в такий спосіб духовно-естетичне збагачення його ментального досвіду, а змістова суть – удосконалення і подальший розвиток духовно-креативної складової Я-концепції кожної особистості, якій притаманні самоповага й самоприйняття, продуктивне вірування і стійке внутрішнє зростання, творча рефлексія і духовна свобода [13, с. 211-227].

Під час практичного втілення проектних цілей і завдань підготовлені вчителі-психологи реалізують духовно-креативну технологію самонакопичення людського потенціалу, яка становить одну з найцікавіших версій здійснення модульно-розвивального процесу. Освітньо-сценічна сутність цієї технології полягає в духовному очищенні учня через причетність до естетичного, вічного і доброго, прожиття життєдайних моментів саморозвитку, позитивного творення, вірування і любові, а також ситуативне досягнення стану внутрішньої гармонії почуттів, розуму і волі. Кульмінацію розвивальних педагогічних взаємин тут утверджує духовно-смысловий конфлікт між глибиною занурення учня в осягнений мислено пласт соціально-культурного досвіду і нагальною потребою психоемоційного вивільнення, прагненням до духовної свободи, краси і гармонії.

При цьому духовний період освітнього циклу, за А. В. Фурманом, обов'язково містить принаймні три етапи розгортання навчально-мистецького дійства: а) змістово-особистісне розв'язання осмислених морально-етичних проблем через духовно-естетичні переживання і вчинки-продукти власної творчості; б) згасання подій міжсуб'єктної розвивальної взаємодії і, як наслідок, духовне збагачення учня-універсума новими смислами, образами, переживаннями; в) пізнавально-світоглядна зав'язка на якісно вищому рівні самоосмислення, що дає змогу кожному учасникові інноваційного навчання внутрішньо збагнути в гармонії й нескінченності інші важливі пласти соціально-культурного досвіду [13, с. 228-242].

У модульно-розвивальному оргпроцесі найважливішим є те, що на четвертій, духовній фазі освітнього циклу відбувається пізнання себе кожним учасником міжособистісних взаємин, а відтак становлення його Я-духовного. Це водночас забезпечує актуалізацію такої форми причетності учня-універсума до організаційного творення соціально-культурного досвіду, як самореалізація. Цілком природне переважання спонтанно-креативної складової цілісної структури Я-концепції, яка плекає самодостатність Я-духовного вчителя й учнів, гармонійно взаємодоповнює когнітивну (Я-образ), емоційно-оцінкову (Я-ставлення), поведінкову (Я-вчинок), складові та ієрархічно надбудовується над ними у вигляді абсолютного духовного "Я". Четвертий період аналізованого оргциклу, на наш погляд, пізнається та проживається кожним універсумом паритетної взаємодії шляхом досягнення людської духовності в усій її змістовій повноті, феноменальній інтенційності та формотворчій багатоманітності.

Щоб глибше зрозуміти зазначену реальність, розглянемо основні напрями обґрунтування її соціально-психологічної природи. За всім розмаїттям сучасних підходів до сформульованої проблеми легко простежуються чотири основоположні і водночас сутнісно відмінні.

Перший напрям передбачає з'ясування витоків або першоджерел духовності не стільки у самій людині та її здатності до рефлексії, скільки у продуктах життєдіяльності, що об'єктивуються у вищих зразках людського духу – пам'ятках старовини, витворах науки і мистецтва, культурних досягненнях народів. Відтак духовність суб'єкта за інноваційної системи освіти може бути описана як результат його прилучення до загальнолюдських цінностей, духовної культури, а дух інтерпретований як категорія культурологічна, світоглядна [3; 6]. За такого підходу дух є тим об'єктивним явищем, яке припускає наявність потенційного змісту активності учня-універсума під час проходження четвертого періоду функціонування навчального оргмодуля. Тоді самоактивність учасників навчання закономірно спрямовуватиметься на упредметнення обстоюваних ідей, формування пріоритетних значень і смислів, які окреслюють семантичне поле актуального культуротворення, духовного наставлення недобродійних людей.

Іншим важливим джерелом становлення духовності універсума в інноваційному освітньому оргпроцесі є етичні норми, на які учень постійно орієнтується під час паритетної розвивальної взаємодії з учителем. Оскільки в етичних, естетичних та інших нормах закріплені взірці людської культури, то, вмотивований свободою власної і партнерської творчості, він переживає моменти досягнення їхньої суті та внутрішньо приймає їх як свої духовні святині. І це природно, адже духовне багатство людини зростає, коли закріплені в суспільних нормах найвищі національні і загальнолюдські цінності стають невід'ємною складовою її освітньо зорієнтованого духовного світу.

Норми і взірці поведінки, будучи зафіксовані в мовних засобах і мовленнєвих значеннях, – прискіпливий предмет дослідження філософів, соціологів, лінгвістів, психологів. У вітчизняній психологічній науці ідеї, пов'язані з формуванням значень як семантичної основи культури та духовного досвіду людства, розвивали О.М. Леонтьєв та інші вчені. Аналізуючи результати цих пошуків, В.В. Знаков [3] стверджує, що духовність людини народжується у процесі осягнення нею значень, які об'єктивовані суспільною свідомістю. З психологічного погляду, Я-духовне учасників розвивальних взаємовідносин реалізується як самобуття психоформа саме у процесах смислоутворення, що у свою чергу породжуються ними шляхом осмислення конкретних драматичних подій і ситуацій, наповнення життя власним сенсом. Отже, вочевидь джерело духовності людини треба шукати не у значеннях, а за ними – в глибинних смислах її вчинків, історичних подіях тотального повсякдення (див. схему 1).

Схема 1. Етапи становлення Я-соціального у контексті духовності як джерела і продукту творчої життєдіяльності учня

Другий напрям дослідження духовності стосується вивчення ситуативних і особистісних чинників, що сприяють виникненню в людини *духовних станів*. Духовний стан характеризується тим, що вона тимчасово "не помічає" зовнішнього світу, не відчуває своїх органічних функцій, своєї толерантності, а зосереджується на осмисленні й переживанні духовних цінностей, тобто пізнавальних, етичних чи естетичних аспектів людського буття. Умовно кажучи, духовні стани протистоять матеріальній природі й світу [3]. Тому до вершин духовності кожний універсум піднімається у моменти інтелектуальних осягнень і розв'язання внутрішніх етичних конфліктів, що науково проєктуються і психомистецьки втілюються під час проживання четвертого, духовного, періоду модульно-розвивального оргциклу. В такі моменти у ментальному досвіді учня самотворення Я-духовного можливе завдяки виходу за межі приземленості образів, моделей і стратегій трансформації зрозумілих зовнішніх подій. При цьому осмислюється прожита подія, тобто те реальне психологічне підґрунтя плекання духовної ситуації актуального часу, яке є предметом інтелектуальної рефлексії кожного універсума розвивальних організаційних взаємин.

У психології аналіз духовних станів здебільшого пов'язаний з пошуками джерел духовності в неререфлексивних глибинах несвідомого "Я" людини. На думку В. Франкла, людська духовність не лише залишається неусвідомленою, а й неминуче є сутнісно несвідомою, інтелектуально "незримою". Певною мірою природно, що рафінований і самодостатній дух є нездатним до рефлексії, оскільки його засліплює будь-яке самоспостереження, що прагне охопити цей дух у зародку, джерелі [12]. З часів З. Фрейда і К. Юнга небезпідставно обстоюється уявлення, що психічне життя за внутрішнім змістом переважно несвідоме [18]. Тому одним з оригінальних напрямів пошуку джерел духовності є спроба аналізу взаємодії вершинних пластів самоусвідомлення суб'єкта і глибинних нашарувань його психіки (особистісного несвідомого та архетипів колективного несвідомого). Не дивно, що найважливіший емпіричний метод осягнення Я-духовного на модульно-розвивальних заняттях – внутрішній проблемний діалог учня з потаємними глибинами своєї душі, який спонукає до творення добра, вдосконалення та пізнання себе.

У межах *третього напрямку* духовність розглядається як *форма саморозвитку і самореалізації* людини, звернення до вищих ціннісних інстанцій конструювання універсума. Зазначений принцип функціонує в модульно-розвивальній оргсистемі у зв'язку з тим, що розвиток і самореалізація Я-духовного кожного учня розпочинаються із витлумачення й прийняття на рівні продуктивної віри етнонаціональних і загальнолюдських духовних святинь і вартостей – істини, добра, краси, незалежності, долі, патріотизму тощо. Тому на інноваційних заняттях

учні наповнюють значеннями, смислами й квантами вірування, змодельовані соціальні ситуації, драматичні сценки, кульмінаційні моменти пізнання себе та інших. Оперування культурними універсаліями та морально-етичними категоріями свідчить не лише про визнання суб'єктивної важливості спонтанно-креативної складової Я-концепції на завершальному періоді освітнього оргмодуля, а й про психологічну готовність до добування, збагачення, поширення і творення цих універсалій і категорій. Мотиваційною засадою тут є духовні бажання і продуктивні вірування кожної індивідуальності. Під останніми К. Ясперс розумів жадобу до досягнення такого стану буття, який виявляється в цінностях – релігійних, естетичних, етичних або тих моментів, які стосуються світогляду універсума і переживаються як абсолютні чи близькі до них істини. Духовні потяги відображають складну психічну реальність, свідчать про існування фундаментального переживання, що виникає через відданість людини духовним вартостям [19].

Важливим проміжним етапом викристалізування позитивних духовних вартостей у морально-рефлексивній свідомості досягнутого школярем світу на четвертому періоді модульно-розвивального оргциклу є наявність у нього відчуття "внутрішньої, особистісної свободи", "свободи як духовного стану самовідчуття людини". І це природно, тому що розвиток духовності як психоформи самореалізації універсума неможливий без відчуття свободи. У такому контексті духовність – це здатність перевести індивідуальність учня на вищий вітокультурний рівень, на якому він набув би властивостей універсума, різнобічно вдосконалив своє внутрішнє життя, завдяки чому повніше реалізувалася б його людська собі-тотожність.

Духовний стан особистісної свободи на завершальному етапі освітнього оргмодуля виникає за умов усвідомлення учнями зовнішніх можливостей вибору і сформованої внутрішньої готовності його реалізувати. Але цього недостатньо для повноцінного функціонування етапу: модульно-розвивальний процес неможливий, якщо освітні вчинки реалізуються на засадах механічного перебирання альтернатив. Інноваційна оргмодель духовного періоду втілює їх у контекст особистісного знання, смислоутворень і безпосередньої мислєдіяльності, а відтак створює нові значеннево-смислові відносини та психічні образи бажаного майбутнього, тобто моделює соціальну ситуацію креативного змісту та ціннісно-етичного вибору. В цьому й полягає суть свободи вчинкової післядії універсума на зазначеній фазі освітнього оргмодуля.

Четвертий напрям, пов'язаний переважно з релігійною свідомістю, має чітко визначені межі, оскільки в ньому духовність подається як Боже откровення: *Бог є дух, а життя духовне – це життя з Богом і в Господі*. Цей напрям стосується головним чином спонтанно-креативної складової Я-концепції, що задіюється на духовно-естетичному етапі.

Релігійне знання ґрунтується на вірі, яка відіграє роль важливої нормотворчої системи у життєдіяльності модульно-розвивальної школи і змістово об'єктивована у принципі духовності [13, с. 49-71]. Крім того, створено програму довготривалої дослідно-експериментальної роботи – Школа віри [15], згідно з якою віра – вітокультурна реальність людського буття, якій щонайперше притаманні такі атрибутивні риси, як емоційність, спонтанність, інтуїтивність; саме з їхньою допомогою універсум компенсує дефіцит світоглядних знань та уявлень, розширює межі внутрішньої свободи і духовної самодостатності у високопроблемному навколишньому світі (див. схему 2).

Духовність як підґрунтя віри (абсолют Я)

Компенсують дефіцит світоглядних знань, норм, цінностей, уявлень та сприяють внутрішній свободі і духовній самодостатності універсума

Схема 2. Сутнісні характеристики духовності як підґрунтя віри

Мета Школи віри – "ростити волелюбну, добродійну людину з високосформованою здатністю продуктивно вірити та регулювати свої почуття, думки, вчинки" [15, с. 11], а одне із завдань – досягнення духовного рівня регуляції поведінки і діяльності випускників загальноосвітньої школи (ліцею), що можливий за одночасної наявності віри як психосоціальної структури-процесу, психічного образу і душевного стану пристрасного універсумного взаємоприйняття учасниками інноваційного навчання один одного. Багатозмістове психокультурне плетіння віри за умов дотримання вимог якісно нових принципів організації освітнього процесу ситуативно утворює надцінність ментально-духовного співбуття шкільного загалу. "Тому у Школі віри вчителі і учні є особами гуманно віруючими, й не тільки у християнському розумінні, а й у більш широкому — онтологічному, буттєво-духовному.

Звісно, віра і духовність загалом – явища змістовніші, глибші і обсяжніші за сферу раціонального освоення діяльності людським розумом. Тільки частка того, що іманентно переживається і світовідчува-

ється, кристалізується раціональними засобами пізнання (жестом, знаком, словом). Але найважливіше в обстоюваному експерименті те, що проєктуються соціально-психологічні умови, за яких розум і духовність гармонійно взаємовідносяться у внутрішньому світі особистості-універсума: розумова активність забезпечує роботу свідомості, віра надає життєдіяльності осмисленості, цільності, повноти. У такий спосіб створюється атмосфера духовно здорової, розвивальної взаємодії між учителем і учнями, квінтесенцією якої є віра – у добро і справедливість, свої можливості і щасливе майбутнє батьків і педагогів, друзів і оточення, завтрашній день і навіть те, що давно, здавалося б, забуте і чого ніколи не може трапитись" [15, с. 17-18].

Отже, проблема духовності набуває основоположного значення на духовному періоді модульно-розвивальної оргсистеми освіти, який гармонійно взаємопосєднує визначальні складові-носії цієї реальності (див. схему 3). У зв'язку з цим вкажемо на принципи самоорганізації цієї специфічної реальності, що інтегрують зазначені вище напрями і сприяють самотворенню духовного "Я" людини як універсума: а) ментальності, в якій духовність сприяє розвитку національного характеру та етнічної архетипності, утверджує цінність і самоцінність людської індивідуальності, є продуктом творчої роботи духу над природними стихіями і характеризується як динамічний процес реалізації нових вартостей і смислів, "жива" доля народів та етносів, освітніх систем і технологій за умов переважання вітокультурного над біологічним [13, с. 13-28]; б) активності, що обґрунтовує постулат: духовність – це глибинна сила несвідомого "Я", а тому відображає пріоритет внутрішнього над зовнішнім [4]; реалізується на інноваційних навчальних заняттях через спілкування з творцями та зразками духовної культури (наукові і художні тексти, картини й інші витвори мистецтва); в) саморозвитку, де духовність спрямовує всі сили внутрішнього життя людини на самовдосконалення й утверджує переважання майбутнього над минулим [4]; коли самореалізація універсума та виникнення ідеального "Я" відбуваються в особливому соціально-культурно-психологічному просторі їхнього обопільного становлення (не тільки знання, уміння, навички, норми і цінності, а й толерантність, паритетність і духовність стосунків) [13, с. 45-70]; г) ієрархічності, яка вимагає, щоб духовність була вершинною системою в ієрархії систем, а відтак утверджує переважання метасистемного над субсистемним [4], де становлення особистості як універсума внутрішньо організовується від актуалізації окремих локальних (пізнавальних, емоційних, мотиваційних, вольових) опор його ментального досвіду до суперсистемного предметно-ідеального формовиявлення духовних станів, процесів і властивостей; у результаті досягаються життєва компетентність і мудрість повноцінно функціонального універсума в осягненні сенсу свого життя (становлення Я-духовного).

1. Духовність як продукт **життєдіяльності**, що збагачує **учинковий досвід Я-соціального** (реального)

2. Духовність як джерело виникнення **духовно-сенсових станів** - глибини Я-несвідомого

Духовність у контексті вітокультурного буття універсума цілісного освітнього оргциклу: спонтанно-креативна складова Я-концепції

3. Духовність як підгрунтя віри – абсолюту Я-духовного

4. Духовність як психоформа **саморозвитку, самореалізації** універсума та людства загалом – Я-ідеальне

Схема 3. "Методологічний квадрат" основних складових – носіїв духовності у сфері етнокультурного буття універсума

Квінтесенцією інноваційної оргсистеми на четвертому періоді пробудження духовності в кожного універсума як реальної глибинно-вершинної сили його вітокультурного самоутвердження є запитання: "У чому сенс життя?" В. Франкл називав духовність "підсвідомим богом", оскільки вона відіграє стрижневу роль у розвитку кращих потенцій учня і забезпечує його цілісність. У разі її пригнічення (характерного для традиційної оргсистеми) виникає ноогенний невроз [4], тобто стан втрати сенсу життя. Тому духовність спонукає універсума до осягнення сенсу життя на етапі духовно-естетичної самопрезентації, коли незаперечною вимогою є пріоритет "суб'єктивного" в усіх його формовиявах (соціокультурному, внутрішньому, майбутньому, мета-системному) над "об'єктивним" (біологічним, зовнішнім, минулим, субсистемним) [4].

Загалом вважається, що особистість духовна тією мірою, якою замислюється над сенсом свого життя, іншими словами, для духовної людини "суб'єктивні" цінності завжди важливіші за "об'єктивні", зокрема матеріальні. Такий теоретичний концепт розвивається в міждисциплінарному підході А.В. Фурмана, де становлення духовного "Я" учня-універсума спричинюється оргтехнологічно, програмово-методично і психомистецьки, що утверджує ситуативне переважання "суб'єктивного" змісту модульно-освітніх занять над "об'єктивним". Отже, духовність – осередок універсума, що спонукає-внутрішній світ до вдосконалення та постійного пізнання себе як Богоподібної істоти.

Зауважимо, що зазначений пріоритет пропагує й гуманістична психологія [5; 7]. Проте, як не парадоксально, до обстоювання зазначеного переважання вперше прийшли фізики. Так, К. Роджерс пише: "Психологи повинні усвідомлювати так само, як це довелося зробити фізікам, а саме: неминуче побачити Всесвіт з центру, що перебуває всередині нас, і говорити про нього в термінах мови, створеної внаслідок людського спілкування. Будь-яка спроба очистити наше уявлення про світ від усього суб'єктивного, суто людського приречена призвести до абсурду" [7, с. 213].

Отже, для розуміння того, що психологія духовності є саме психологічною теорією, треба глибоко пізнати її біологічні підвалини. Водночас біологічний підхід припускає, що розвиток духовності – життєва квінтесенція кожної людини, вагомість якого значно масштабніша за сексуальні чи інші психофізіологічні потреби: якщо пригнічення інтимного життя ще не є трагедією (без нього можна якось обійтись), то пригнічення духовного "Я" – особистісна смерть людини [4]. Свого часу цю тезу підтримав А. Маслоу [5], який стверджував, що основне джерело людської діяльності – самоактуалізація, що передусім виявляється у потребі приносити оточуючим добро.

Те, що пробудження духовності – первинно біологічна потреба людини, опосередковано підтверджують дані про нейрональну активність мозку, зафіксовані у системно-еволюційній теорії В.Б. Швіркова [4; 17]. Емпіричним підґрунтям цієї теорії є відомий фундаментальний факт про те, що 97% нейронів пересічної людини "мовчать усе життя". При цьому народження нових функціональних систем виникає не за допомогою переучування 3% еволюційно старих нейронів, а шляхом пробудження нових, тобто тих, що раніше мовчали [17, с. 199-200].

Наші теоретико-експериментальні пошуки, здійснені в контексті соціально-культурної парадигматики, засвідчили, що інноваційне ведення освітнього оргпроцесу дає змогу кожному учневі на духовно-естетичному етапі, завдяки моделюванню ситуацій самотнього творення і продуктивного фантазування, розширювати внутрішні горизонти свого духовного самовдосконалення і в такий спосіб реалізувати все те краще, що закладене в ньому від людської природи. Якщо, наприклад, в учня проглядаються акторські здібності, то він відкриває це сам і внутрішньо прагне стати актором, тоді як усвідомлення задатків мислителя приводить до бажання стати в майбутньому вченим. За відсутності такої – природно-спонтанно-духовної – реалізації "Я" розвивається внутрішній конфлікт, що породжує неврози різного психотравмуючого характеру. За наявності психолого-педагогічного змісту розвивальної взаємодії під час духовного періоду оргциклу з обох партнерських сторін – учителя і учнів – модульно-розвивальна техносистема інноваційного навчання задіює окремі "мовчазні" нейрони універсума з усього набору 97% їх реалізації. У такому середовищі учні стають не лише розумними, а й культурними, високодуховними (див. схему 2).

Отже, аналізований період організаційного модуля відіграє роль глибоко-вершинної сили утвердження універсума, що первинно діє із Я-несвідомого, яке інтегрує Я-соціальне, Я-ідеальне, Я-духовне в окрему цілісність і водночас розвиває саму духовність. У психології відомі різні психоформи пробудження людського духу: лібідо (за З. Фрейдом) спонукає людину до сексуальної насолоди, "цільовий образ" (за А. Адлером) організовує її індивідуальне життя, архетипи (за К. Юнгом) на-

повинюють особу надіндивідуальною тваринною енергією далекого "минулого". Однак це далеко не так. Стратегія пробудження духовності у глибинах несвідомого "Я" учня відповідає основоположним принципам самоорганізації духовної сфери універсума і є надійним фундаментом його внутрішнього світу.

Пробудження духовності як центральної сутнісної енергії універсума супроводжується станами небаченої краси. Духовність насичує спонтанну складову Я-концепції через такі, фактично надлюдські, формовияви – Віру, Честь, Красу, Істину, Справедливість [4]. Ще В. Франкль підкреслював, що духовність – це не продукт культури, яка нав'язана ззовні. Вона – істинне єство людини, що перебуває в глибинах "несвідомого". "Пласт підсвідомої культури містить джерела і коріння всього свідомого. Тому ми знаємо і визнаємо не лише несвідоме у вигляді потягів, а й духовне несвідоме, і в ньому вбачаємо основу всієї свідомої духовності" [12, с. 96].

Із сказаного можна зробити таке узагальнення: самореалізація духовного "Я" кожного універсума передбачає переважання соціокультурного над біологічним, внутрішнього над зовнішнім, майбутнього над минулим, метасистемного над субсистемним і утверджується у свідомості як окрема іманентна самість тоді, коли в людини виникає потреба у прекрасному. Наслідуючи стратегію пізнання себе через "об'єктивований дух", вона разом з тим самовіддано плекає своє Я-духовне під час сприймання музики фантазування, акумулювання переживань та відображення їх в авторських малюнках, віршах, висловлюваннях. Таке самотворення добра не є універсальним набутком тільки самого вчителя чи учня, а виконує функції опосередкованого спілкування, щонайперше через духовні продукти життєтворення із вселенським океаном духовності взагалі, реалізує місію-мету – стати духовним універсумом. Відтак основну силу несвідомого "Я" на духовно-естетичному етапі становить той пласт духовного світу, який є першою умовою формування ідеального "Я" та абсолюту "Я" як рушійних енергоінтенцій учнівського бажання відшукати і реалізувати сенс свого життя за принципом "тут – тепер – повно – назавжди".

За відсутності буттєвого сенсу в людини виникає екзистенційний вакуум (дослівно – порожнеча існування), який спричинює ноогенні неврози (апатія, депресія, втрата інтересу до життя). За переконанням В. Франкла, якщо особа намагається жити за З. Фрейдом, тобто повно розкріпає свої тваринні інстинкти і не думає про сенс життя, то це є пряма дорога до ноогенного неврозу і, як не парадоксально, до імпотенції та фрягідності [12].

Основними умовами-чинниками пробудження духовності на четвертому періоді функціонування інноваційної оргсистеми є (див. схему 4):

Схема 4. Послідовність самотворення абсолюту Я-духовного в учня як універсума організаційно-освітнього досягнення сенсу життя за інноваційного модульно-розвивального навчання

1. *Переважання духовно-креативної технології* ведення освітнього оргпроцесу, яка моделює ситуації самотворення універсума та організується за пріоритетних умов наявності однієї з універсальних психодуховних форм присутності людини у світі – віри, честі, любові, краси, істини тощо. Останні є надуніверсумними силами несвідомого "Я", що існують для утвердження соціокультурного, внутрішнього, майбутнього та субсистемного принципів людинобуття. Крім того, зазначена технологія сприяє самовідкриттю кожним учнем духовно-сміслових опор віри в себе, співпереживанню іншим, осмисленню потреби у власному самовдосконаленні, виходу за освоєні горизонти самореалізації.

2. *Наявність механізму вчинкової діяльності.* Саме після неї універсум "відчуває справжній драматизм учинку як такого. Він розмірковує над буттям, особливо над тим, у що він вніс як активна істота свою пристрасть і наклав на зовнішній світ свою печать" [8, с. 34]. У процесі вчинкової діяльності в одних учнів виникають позитивні емоції від факту досягнення цілей і завдань, в інших – лише моменти осмислення того, що здійснений вчинок вичерпав усього один із освітніх способів самореалізації чи самовдосконалення. Це означає, що кожний вчинок, а надто освітній, викликає в людини суперечливі почуття, які стають надважливим психологічним підґрунтям для майбутніх поведінкових стратегій творення власного "Я".

3. *Динамічний розвиток найвищого рівня глобальної полімотивованої вершинної форми самотворення людини як універсума* за допомогою внутрішнього спонукання до досягнення сенсу свого буття, котре й пробуджує становлення абсолюту Я-духовного через поживлення почуття співпереживання та усунення сцен жорстокості, які пригнічу

ють. Паритетний емпатійний вплив учасників навчально-виховно-освітньої взаємодії розширює межі людського "Я" і тим самим збільшує універсумний психологічний простір самотворення їхньої позитивної Я-концепції. За Д. Андрєєвим, відчуття співпереживання, тобто емпатії, атрофується, коли особа спостерігає жорстокі, насильницькі сцени [1]. В цьому разі суб'єктивний простір людського "Я" звужується і виникає звичайний, але довершений егоїзм. З атрофованою емпатією й, відповідно, пригніченою духовністю людина перетворюється у живого "мерця". Тому осягнення сенсу істинного життя свідчить про конкретно-реальне пробудження духовності, основними ознаками якого є набуття універсумом: а) ідеального Я-образу (принцип ментальності), б) високої самооцінки (принцип активності), в) вартісного наповнення Я-вчинку (принцип саморозвитку) та г) абсолютних святинь – любові, краси, істини тощо Я-духовного (принцип ієрархічності).

Методологічне втілення прийнятого нами раціоналістичного підходу (Г.О. Балл), на наш погляд, розвиває тезу гуманістичних психологів про пріоритет суб'єктивних цінностей над об'єктивними. Зокрема, здійснений теоретичний аналіз становлення учня як суб'єкта, особистості, індивідуальності та універсума в їх основному інтеграційному ядрі – Я-концепції дає змогу виділити на вершинному самотворенні такі повноцінно функціональні характеристики: а) відкритість до переживань (спроможність слухати себе, відчувати усю сферу сенсорних, емоційних і когнітивних переживань у собі, не уникаючи загрози власному "Я"); б) екзистенційний спосіб життя (буття за принципом "тут – тепер – повно"); в) емпіричну свободу (відчуття особистої влади, здатність робити вибір і керувати собою); г) креативність (творчий потенціал) [1].

В.І. Слободчиков, Є.І. Ісаєв стверджують, що "універсалізм людського буття – це вищий рівень його духовного виміру... Саме тому ми входимо тут у сферу ризикованих пропозицій, а, можливо, й суперечливих тверджень. Але вважаємо принциповим започаткувати розмову про універсальність людського духу..." [11, с. 360]. Остання розкривається під час аналізу проблеми еквівалентності Людини і Світу [9]. Так, багато наших сучасників відчувають глибинний субстанціональний зв'язок з природою, світом, що є фундаментальнішим, ніж реальні соціальні взаємини (К. Роджерс, А. Маслоу, В.А. Роменець, С.Л. Рубінштейн, А.С. Арсеньєв, А.В. Фурман, В. Франкл). З цього приводу влучно висловився М. Боуен: "Під духовним я розумію такий момент, коли ми діємо, виходячи із нашого Внутрішнього Я, відчуваючи тим самим свій взаємозв'язок з енергією Універсума. Межі між Я – Ти – Вони – Природа – Бог зникають. Тут немає ніякого мислення, ми суть чистої свідомості, чистий досвід.

Такий духовний досвід – відчуття Внутрішнього Я, яке не є неосягнутим чи чужим для більшості з нас. Усі ми переживали той чи інший момент відчуття повноти, в якому нічого не втрачено, коли володіємо абсолютною свідомістю і відчуваємо щастя. Тоді забуваємо про власну

окремішність і стаємо повністю злитими з тим, що робимо. Межі між Я – Інший – Оточення – Бог зникають. Усе є Одне. Це може виникнути тільки тоді, коли ми проймаємося творчим процесом, ... перебуваємо в єдності з природою..." [2, с. 31].

Загалом у контексті окресленого розуміння людини через формат відносин "Людина – Всесвіт" утверджуються нова розумова діяльність, нове світобачення, за яких на перший план ставляться онтологічне (буттєве) та аксіологічне (вартісне) питання. Безсумнівно, що людина повинна розглядатися як "мікрокосмос", аналогічний за внутрішньою своєю сутністю Всесвіту ("макрокосмос"). Саме в такій взаємодієвності може з'явитися більш її цілісне розуміння. І чим глибша рефлексія психодуховних форм її життя, зокрема внутрішнього "Я", тим розгорнутішим стає трансцендування (вихід за межі явного буття, усвідомлення своєї єдності із Всесвітом як цілим), іншими словами, ґрунтовність інтроспекції (рефлексія у формі споглядання) визначає масштабність трансцендування, а відтак просування до Всесвіту як цілого, до універсальності і всезагальності [11].

Отже, учень як універсум на духовному етапі творення спонтанно-креативної складової своєї Я-концепції проживає себе як цілісна людина. Не лише процес самотворення наповнюється його раціональним мисленням та емоціями, а й уся психодуховна сфера (передусім численні складові "Я") функціонує як синергетична – надскладна і максимально ємна – довершеність. У цій найвищій точці духовного самовияву учень спроможний відчувати власну трансцендентність явного життя і співпричетність до Всесвіту як цілого.

Свого часу Г.С. Сковорода стверджував, що перш ніж пізнати світ, людина має пізнати себе як частину Всесвіту. "Якщо хочеш виміряти небо, землю і моря – повинен виміряти себе" [10, с. 162]. Пізнаючи себе і навколишній світ, людина самостверджується, розвиває свої природні нахили й здібності, обирає життєвий шлях. Звідси "основна проблема людського існування – щастя конкретної людини – розв'язується лише подвигом самопізнання, через який виявляється "внутрішня", "сердечна", "єдина" людина" [16, с. 15].

Таким чином, становлення Я-духовного в учня як універсума на духовному етапі (чуттєво-естетичний і духовно-естетичний) цілісного модульно-розвивального оргциклу психосоціальними засобами досягнення сенсу життя здійснюється за наявності духовно-креативної технології, механізму вчинкової післядії та вершинного рівня іманентності духовно-сенсових установок і надлюдських святостей (зокрема, Бога як абсолюта добра) (див. схему 4).

Отже, самореалізація Я-духовного (спонтанно-креативна складова) учня як універсума, котрий утверджує життєстійкий пріоритет суб'єктивного над об'єктивним та знаходить відображення в унікальному взаємодоповненні модальностей (Я-соціальне, Я-несвідоме, Я-ідеальне, абсолют Я-духовного), можлива в ситуації пізнання себе шляхом:

а) власної причетності до духовно-креативної технології саморозвитку "Я"; б) втілення механізму вчинкової післядії, передусім рефлексії освітньої події та результату вчинку; в) переважання духовних установок осягнення сенсу життя над буденними потребами і соціальними прагненнями. У такий спосіб учень досягає вершин проживання універсумної єдності із Всесвітом через прийняття однієї з надперсональних психоформ (віра, справедливість, краса, істина, мудрість тощо).

Література

1. Андреев Д.Л. Роза мира. — М.: Прометей, 1991.
2. Боуэн М. Духовность и личностно-центрированный подход // Вопросы психологии. — 1992. — №3-4. — С. 29-35.
3. Знаков В.В. Духовность человека в зеркале психологического знания и религиозной веры // Вопросы психологии. — 1998. — №9. — С. 104-114.
4. Колесников В.Н. Лекции по психологии индивидуальности. — М.: Институт психологии, 1996. — 224 с.
5. Маслоу А. Психология бытия: (Сер. с англ. — М.: Рефл-бук, К.: Ваклер, 1997. — 304 с.
6. Пономаренко В.А. Психология духовности. — М.: Магистр, 1998. — 164 с.
7. Роджерс К. К науке о личности // История зарубежной психологии. — М.: МГУ, 1986. — С. 199-230.
8. Роменець В.А., Маноха І.П. Історія психології ХХ століття: Навч. посібник. — К.: Либідь, 1998. — 992 с.
9. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. — СПб.: Питер, 2000. — 712 с.
10. Сковорода Г. Наркіс. Розмова про те: пізнай себе // Твори: В 2 т. — К.: АНУРСР, 1961. — Т. I. — 640 с.
11. Слободчиков В.И., Исаев Е.И. Основы психологической антропологии // Психология человека: Введение в психологию субъективности. — М.: Школа-Пресс, 1995. — 384 с.
12. Франкл В. Человек в поисках смысла. — М.: Прогресс, 1990. — 368 с.
13. Фурман А.В. Модульно-розвивальне навчання: принципи, умови, забезпечення. — К.: Правда Ярославичів, 1997. — 340 с.
14. Фурман А.В. Українська ментальність та її культурно-психологічні координати // Психологія і суспільство. — 2001. — №1. — С. 9-73.
15. Фурман А.В., Костенко В.І. Школа віри: Програма досл.-експ. роботи на 1994-2008 роки. — К.: Рада, 1996. — 47 с.
16. Храмова В. До проблеми української ментальності // Українська душа. — К.: Фенікс, 1992. — С. 3-35.
17. Швырков В.Б. Нейрональные основы памяти // Исследование памяти. — М.: Наука, 1990. — С. 193-215.
18. Юнг К.Г. Архетип и символ. — М.: Ренессанс, 1991.
19. Яелерс К. Общая психопатология. — М.: Практика, 1997.

ДУХОВНІ ЗАПОВІДІ МАТЕРІ ТЕРЕЗИ З КАЛЬКУТТИ

Даруйте світло, і п'ятьма зникає сама по собі

Вона вмерла, коли їй виповнилося 87. Подія минула майже непоміченою світом, що саме оплакував несподівану загибель принцеси Діани.

Мати Тереза не прагнула бути популярною, вона просто робила людям добро. Зокрема, створювала пересувні клітки, що й сьогодні їздять по усьому світові, надаючи допомогу, зокрема і хворим на проказу. Старанням її помічниць близько 50 тисяч чоловік отримали моральну та матеріальну допомогу. Вона організувала першу клініку для заражених СНІДом. Створила притулки для хворих у Гарлемі. Мати Тереза встигала скрізь, а світ подивом відзначив, як з роками її діяльність дедалі підсилюється.

Вона діяла швидко і вчасно, оскільки знала: на її допомогу чекають. 1979-го року вона одержала Нобелівську премію миру і всю її грошову частину вклала у свою добротинну місію. Як і інші кошти, якими її нагороджували. З лауреатства ж отримала лише одну "вигоду": Відтоді могла... зупиняти війни. Нехай ненадовго (як у Бейруті), а тільки на час, необхідний для евакуації дітей із зони вогню.

Планета осиротіла без Матері Терези. Але нам залишилися її заповіді:

Люди бувають нерозумні, не послідовні й егоїстичні.

І все ж люби їх!

Якщо ти робиш добро, люди звинуватять тебе в таємній корисливості і себелюбстві.

І все ж твори добро!

Якщо тебе супроводжує успіх, ти наживаєш уявних друзів і справжніх ворогів.

І все ж досягай успіху!

Добро, зроблене тобою, завтра ж забудуть.

І все ж твори його!

Щирість і відкритість зроблять тебе уразливим.

І все ж будь ширим і відкритим!

Те, що ти будував роками, може зруйнуватися в одну мить.

І все ж будуй!

Люди потребують допомоги, але вони згодом дорікатимуть тобі за неї.

І все ж допомагай людям!

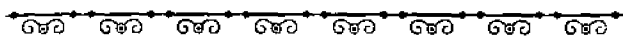
Віддай світу найкраще, що маєш, і натомість одержиш жорсткий удар.

І все ж віддай світу найкраще, що в тебе є!

**Досвід
громадянського
виховання**

1. КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ

Громадянське виховання – це формування громадянськості як інтегральної якості особистості, що дає можливість людині відчувати себе морально, соціально, політично та юридично дієздатною і захищеною.

Виховання громадянина має бути спрямованим передусім на розвиток патріотизму – любові до свого народу, до України. Важливою якістю українського патріотизму повинна бути турбота про благо народу, сприяння становленню й утвердженню України як правової, демократичної, соціальної держави, готовність відстояти незалежність Батьківщини.

Найважливішою складовою громадянської освіти є моральність особистості. Вона включає такі гуманістичні риси, як совість, чесність, чуйність, милосердя, толерантність, правдивість, працелюбність, справедливість, гідність, терпимість до людей, повага і любов до своїх батьків, роду.

Закони моралі полегшують сприйняття норм правових, які, в свою чергу, сприяють глибшому усвідомленню моральних істин. Моральна свідомість дає змогу побачити й усвідомити ту межу моральної поведінки, за якою починаються аморальні й протиправні вчинки. Високоморальна свідомість стимулює соціально цінну поведінку, застерігає від правопорушень.

З патріотизмом органічно поєднується національна самосвідомість громадян, яка ґрунтується на національній ідентифікації: вбирає в себе віру в духовні сили своєї нації, її майбутнє; волю до праці на користь народу; вміння осмислювати культурні та моральні цінності, історію, звичаї, обряди, символіку; систему вчинків, які мотивуються любов'ю, вірою, волею, осмисленням відповідальності перед своєю нацією.

Одним з головних показників громадянської зрілості є збереження української мови, досконале володіння нею.

Важливе місце в змісті громадянського виховання посідає формування культури міжетнічних відносин. Культура міжетнічних відносин – це реалізація взаємозалежних інтересів етносів, народностей у процесі економічного, політичного, соціального й духовного життя на принципах свободи, рівноправності, взаємодопомоги, миру, толерантності.

Культура міжетнічних відносин проявляється у повазі до інтересів, прав, самобутності великих і малих народів: у підготовці особистості до свідомого життя у вільному, демократичному суспільстві; готовності й умінні йти на компроміси з різними етнічними, релігійними групами заради соціального миру в державі.

Громадянське виховання має стимулювати розвиток планетарної свідомості, яка включає в себе почуття єдності й унікальності життя на Землі, повагу до всіх народів, їхніх прав, інтересів і цінностей; розуміння світу як єдності й різноманітності систем держав, які повинні мирно співіснувати, співпрацювати в умовах свободи, на засадах мора-

льних ідеалів, гуманізації міжнародних відносин, визнання головним пріоритетом права людини, націй і народів.

Визначальною характеристикою громадянської зрілості як результату громадянського виховання є розвинена правосвідомість – усвідомлення громадянином своїх прав, свобод, обов'язків; свідомого ставлення до закону, державної влади. Правосвідомість охоплює знання, почуття, волю і сферу духовного досвіду особистості.

Важливою складовою змісту громадянського виховання є розвиток політичної культури, яка включає належну політичну компетентність, знання про типи держав, політичні організації та інституції, принципи, процедури й регламенти суспільної взаємодії, виборчу систему. Політична культура виявляється у лояльному і водночас критично вимогливому ставленні громадян до держави, органів влади, у їх здатності брати участь у прийнятті рішень, які мають впливати на владу.

Громадянська зрілість підростаючого покоління включає дбайливе ставлення до природи, що є справою як внутрішньодержавною, так і міжнародною. Це ставлення виявляється в особистій причетності й відповідальності за збереження і примноження природних багатств, вироблення вміння співіснувати з природою, усвідомленні особливостей і основних екологічних проблем навколишнього середовища.

Значне місце в змісті громадянського виховання займає формування культури поведінки особистості, що виявляється в сукупності сформованих соціально значущих якостей особистості, які ґрунтуються на нормах моралі, закону, вчинків людини. Культура поведінки виражає, з одного боку, моральні вимоги суспільства, закріплені в принципах, ідеалах закону, а з іншого – засвоєння положень, що спрямовують, регулюють і контролюють вчинки та дії людини; формують позитивну мотивацію на здоровий спосіб життя.

Однією із складових змісту громадянського виховання є розвиток мотивації до праці, усвідомлення життєвої потреби трудової активності, ініціативи, підприємництва; розуміння економічних законів і проблем суспільства та шляхів їх розв'язання, готовності до соціальної творчості як умови соціальної адаптації, конкурентоспроможності й самореалізації особистості в умовах ринкової економіки.

Усвідомлення працьовитості як високої моральної цінності є одним з найістотніших свідчень громадянської позиції людини, її суспільної значущості.

Розглянемо понятійний апарат.

Громадянин – людина, яка ідентифікує себе з певною країною, де вона наділена юридичним статусом, що є основою для користування певними правами та додержання відповідних обов'язків.

Громадянство – юридичний статус особистості, який надається їй після досягнення відповідного віку і документально засвідчується. Громадянський статус пов'язаний із одержанням людиною певних юридичних, політичних, економічних та інших прав і покладенням відповідальності за додержання встановлених у державі порядків.

Громадянськість – морально-духовна цінність, світоглядна характеристика людини, зумовлена її державною самоідентифікацією, усвідомленням належності до конкретної країни. З цим пов'язані більш чи менш лояльне ставлення людини до встановлених у державі порядків, законів, інституцій влади, почуття власної гідності, знання і повага прав людини, цінностей громадянського суспільства, готовність та вміння додержувати власних прав та обов'язків.

Громадянське суспільство – це система самостійних і незалежних від держави об'єднань вільних громадян, які забезпечують умови реалізації прав людини, її інтересів і потреб, самореалізації окремих індивідів і колективів. Права, інтереси і потреби груп і індивідів виражаються і здійснюються через такі інститути громадянського суспільства як сім'я, профспілки, політичні партії, творчі об'єднання, кооперативи, соціальні рухи, органи самоорганізації населення тощо.

Громадянська компетентність – це сукупність здібностей, що дозволяють активно і ефективно реалізовувати громадянські права і обов'язки з метою розвитку демократичного суспільства.

Громадянська освіта – це навчання людей особливостям життя в умовах сучасної держави, необхідності дотримуватися її законів, і водночас навчання законному відстоюванню своїх прав за умови їх порушення владою, навчання бути громадянином демократичного суспільства.

Громадянська позиція – система ціннісних і соціальних орієнтацій та настанов, що характеризують людину як громадянина.

Законослухняність – здатність людини поважно ставитися до існуючих у суспільстві норм, правил суспільного життя, додержувати їх, визнавати й шанувати суспільні авторитети, виконувати покладені на неї громадою обов'язки.

Національне виховання – формування гармонійно розвиненої, високоосвіченої, соціально активної й національно свідомої людини, наділеної глибокою громадянською відповідальністю, здоровими інтелектуально-творчими й духовними якостями, родинними й патріотичними почуттями, працьовитістю, господарською кмітливістю, підприємливістю й ініціативою.

Національна свідомість та самосвідомість особистості – це усвідомлення себе часткою певної національної (етнічної) спільноти та оцінка себе як носія національних (етнічних) цінностей, що склалися в процесі тривалого історичного розвитку, її самореалізації як суб'єкта соціальної дії.

Національна ідентифікація – усвідомлення людиною своєї належності до певного етносу, нації, усвідомлення своєї близькості з нацією, спорідненості з нею.

Права людини – єдині для всіх людей норми без будь-яких дискримінацій, що є основним принципом побудови демократичного, громадянського, відкритого суспільства.

Правосвідомість – усвідомлення людьми того, що в їхній взаємодії є таким, що відповідає існуючим правилам і нормам (зокрема, чинним законам), ознакам справедливості й порядку, знання громадян про

норми суспільного регулювання.

Толерантність – терпеливе ставлення людини до політичних уподобань, позицій, думок та вірувань іншої людини. Є неодмінною умовою демократичного, правового, стабільного суспільно-політичного устрою.

ФОРМИ І МЕТОДИ ВИХОВАННЯ ГРОМАДЯНИНА

Процес виховання громадянина зумовлюється змістом освітніх предметів (суспільствознавство, історія, географія, природознавство, література – українська та зарубіжна, художньо-естетичного циклу відповідно до Державних стандартів освіти, спеціальних навчальних курсів) та виховними системами загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних, вищих навчальних закладів.

Ефективність громадянського виховання залежить від спрямованості виховного процесу, форм та методів його організації.

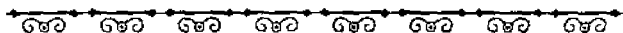
Серед форм і методів громадянського виховання пріоритетна роль належить активним методам, що ґрунтуються на демократичному стилі взаємодії, спрямовані на самостійний пошук істини і сприяють формуванню критичного мислення, ініціативи й творчості. До них належать соціальне проектування, соціодрама, метод відкритої трибуни, ситуаційно-рольова гра, соціально-психологічний тренінг, інтелектуальний аукціон, метод аналізу соціальних ситуацій з морально-етичним характером, гра-драматизація тощо. Крім цих методів, доцільно використовувати також традиційні: бесіда, диспут, лекція, семінар, різні форми роботи з книгою, періодичною пресою, самостійне рецензування тощо.

Застосування наведених форм і методів громадянського виховання покликане формувати в особистості пізнавальні та поведінкові норми, що передбачають вироблення вмінь міркувати, аналізувати, ставити питання, критично розглядати проблему, робити власні висновки, брати участь у громадському житті, набувати вмінь та навичок адаптації до нових суспільних відносин, захищати свої інтереси, поважати інтереси і права інших, самореалізуватися тощо.

Результативність громадянського виховання великою мірою залежить від того, наскільки ті чи інші форми і методи виховної діяльності стимулюють розвиток таких важливих якостей громадянина-патріота як здатність до самовизначення, морального і соціального вибору, уміння користуватися свободою на благо себе, інших людей, усвідомлювати і нести відповідальність за себе, своє життя і власний життєвий вибір. Це, в свою чергу, вимагає від людини здатності до самопізнання, самовиховання, реалізації своїх сутнісних сил.

Головною особливістю педагогічної діяльності в цьому напрямі є те, що вона має здійснюватися як підтримка потреб і дій самих вихованців. Діяльність педагогів з громадянського виховання в процесі самовиховання особистості може бути організована через клуби "Створи себе сам", "Пізнай себе", "Вчись вчитися", "Розкажи мені про мене".

2. ОСНОВНІ НАПРЯМКИ РЕАЛІЗАЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ В ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

I. Розвиток національної самосвідомості учнів

Змістом цього напрямку роботи є виховання любові до рідного краю; вивчення історії українського народу, його культурної спадщини, традицій та звичаїв; виховання поваги до Законів держави та її символів; відповідальне ставлення до державної мови, досягнень її високої культури; виховання гордості за свою країну, її народ.

Види діяльності: навчальна, ігрова, трудова, художня, спортивна, громадська.

Форми роботи: бесіди та екскурсії, походи "Козацькими шляхами", збирання краєзнавчих матеріалів, краєзнавча конференція "Мое серце лишається тут", етнографічні експедиції, свята рідної мови, створення осередків національного виховання (клуб "Берегиня", "Шевченківська світлиця").

Цікавий досвід національного виховання: НВК № 102, навчальні заклади №№ 139, 147 м. Дніпропетровська; естетично-гуманітарна гімназія, навчальний заклад № 121 м. Кривого Рогу; ЗОНЗ № 4 Апостолівського району; Пушкарівська СШ Верхньодніпровського району; гімназія м. Синельникове; Новоолександрівська СШ Дніпропетровського району; Перещепинська СШ № 1.

II. Залучення учнів до громадянських цінностей рідного народу, суспільного життя

Реалізація даного напрямку здійснюється різними способами, це: достатнє інформаційне забезпечення, яке в умовах школи відбувається через комунікативні форми діяльності.

Форми роботи: гра-діалог "Перехрестя думок"; година спілкування "Духовне самовизначення: мистецтво жити", "Людина та доля: формула успіху"; урок-роздум "Радість відповідальності"; мандрівка в майбутнє "Я – громадянин, трудівник, сім'янин"; практикум "Правила щасливої людини", "Шанс стати генералом: як вивчити свої здібності"; творчий пошук "Я громадянин. Ескізи майбутнього життя"; тренінг мотивації досягнень "Школа успіху"; створення мальованого фільму "Хроніка твого зростання".

Участь учнів у добродійних акціях, у благоустрої міст і сіл, охороні довкілля, в культурному обслуговуванні та шефській допомозі окремим верствам населення.

Ефективні модулі діяльності: екопроект "Планета Маленького принца"; "Виставка національного живопису"; соціальні проекти "Ініціатива добрих справ", "Милосердя", "Будинок без самотності"; творча програма "Історія області в долі людини".

Цей напрямок роботи сприяє засвоєнню школярами громадянських цінностей, дає змогу учням віднайти конкретні сфери діяльності, де вони змогли б докласти своїх зусиль, самореалізуватись.

III. Правове виховання

У кожній школі має бути створена система правового виховання, мета якого: сприяти соціальному зростанню учнівської молоді, утвердженню в її свідомості гуманних принципів, втілених у праві; підвищенню її громадянської активності.

Основою системи є ознайомлення учнів з основними статтями Конституції України, з положеннями Конвенції про права дитини, Декларації прав дитини.

Багато можливостей надає позаурочна виховна робота: спеціальні бесіди, тематичні години класних керівників, зустрічі з працівниками правоохоронних органів, індивідуальна робота з учнями.

Учнями сприймаються з ентузіазмом: правовий ринг, пізнавальна гра "Ох, детектив, детектив...", уроки ерудиції "Твоя правова культура", творче спілкування "Поштова скринька Верховної Ради...", філософські діалоги "Відомі філософи про місце людини у світі, її обов'язки і права", клуб цікавих зустрічей "Про гуманізм та гуманність у правосудді", усний журнал "Азбука шкільної демократії", роздуми "У дзеркалі моральності: чи задоволений я собою".

Цікавий досвід правового виховання: ЗОНЗ №№ 8, 9, 120 м. Дніпропетровська; ЗОНЗ № 52, 89, 109, фінансово-економічний ліцей, обласний ліцей сільської молоді м. Кривого Рогу; ЗОНЗ № 8 м. Жовті Води; № 1 м. Нікополя; СШ № 11 м. Марганця; СШ № 3 м. Першотравенська; Васильківська СШ № 1; Магдалинівська СШ № 1.

IV. Формування вмінь і навичок реалізації своїх патріотичних почуттів, прав та обов'язків

Без певних організаторських і комунікативних умінь, без навичок поведінки в умовах демократії, без основ політичної культури увійти в життя повноцінним громадянином учень не зуміє.

Формуванню цих умінь і навичок може сприяти:

- * діяльність дитячо-юнацьких громадянських організацій;
- * учнівське самоврядування;
- * волонтерський рух.

Діяльність дитячо-юнацьких організацій. Участь у громадських організаціях виводить учнів за стіни школи, навчає поводитись серед людей, виявляє самостійність, ініціативність у вагомих громадських заходах.

Діяльність дитячо-юнацьких організацій ДОД СОКОЛ, "Екологічна варта", скаутської організації "Скіф" – це свосередня довготривала гра, в якій учні виконують ролі організаторів, керівників, розпорядників, виконавців. Тут діють відповідні органи самоврядування, свої правила поведінки, створюються найсприятливіші умови для громадянського виховання.

Методичний анонс. Про основні завдання діяльності дитячих організацій. цікавий досвід творчої співдружності навчальних закладів з громадськими дитячими осередками читайте в методичному посібнику "Веселковий світ дитинства" (виданий відділом громадянського виховання ДОІППО).

Учнівське самоврядування – це здійснення самими школярами управління справами своїх колективів. *Самоврядування* – громадянська цінність, його метою є виховання соціально-активної, гуманістично спрямованої особистості, з високими патріотичними почуттями і національною самосвідомістю.

Органи учнівського самоврядування мають право порушувати перед адміністрацією питання щодо виховання та навчання учнів, брати участь у нарадах при директорові школи з планування та підведення підсумків навчально-виховного процесу, організації вільного часу, канікул учнів. Ці органи також організують трудові об'єднання школярів, клуби, гуртки за інтересами, випускають стіннівки, радіо- та телепередачі; проводять культурно-масову, спортивну роботу тощо.

Самоврядування – дієвий спосіб поєднання теорії та практики у вихованні громадянина демократичного суспільства. Учні на практиці застосовують свої права та обов'язки.

Аналіз педагогічного досвіду свідчить про розмаїття форм учнівського самоврядування: шкільний парламент, рада лідерів, кабінет міністрів, учнівська рада.

Цікавий досвід самоврядування: ЗОНЗ №№ 1, 46, 65, 136 м. Дніпропетровська; №№ 35, 63, 118, педагогічна гімназія м. Кривого Рогу; №№ 5, 6 м. Орджонікідзе; Апостолівський районний ліцей-інтернат; Молодіжнянська СШ Царичанського району; Томаківська СШ № 1.

Методичний анонс. Згідно з наказом управління освіти і науки облдержадміністрації № 221 від 26.03.2001 з 30. 03 по 20.11 цього року проводився конкурс на кращу модель учнівського самоврядування. Положення надіслано до регіональних відділів (управлінь освіти).

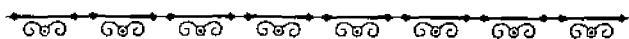
Волонтерський рух. В основі волонтерського руху є ідея суспільно-значимої, добровільної діяльності під гаслом "Молоді – молодим". Волонтери – це добровільні помічники. Сфера їхньої діяльності: допомогти учням з асоціальною поведінкою (наркоманія, алкоголізм), а також хворим, інвалідам, дітям, які потребують особливої уваги.

Цікавий досвід волонтерів: СШ №№ 8, 44, 67 м. Дніпропетровська.

Інформацію, практичну допомогу щодо організації діяльності волонтерів ви можете отримати в Дніпропетровському обласному об'єднанні спеціалістів соціальної роботи "Нове покоління", тел. 42-82-10.

О. Хомич, заввідділом громадянського виховання ДОІППО

3. АВТОРСЬКА ПРОГРАМА ВИХОВНОЇ РОБОТИ З УЧНЯМИ 1-4 КЛАСІВ "ПАРОСТКИ НАДІЇ"

Школа I ступеня є фундаментом для формування громадянської спрямованості особистості, тут активно відбувається засвоєння моральних норм і правил поведінки. Це потребує особливої уваги до *громадянського виховання* учнів початкової школи.

Досягнення означеної мети неможливе без реалізації таких конкретних завдань, як формування:

- національної свідомості та самосвідомості;
- громадянського обов'язку і відповідальності;
- позитивної мотивації вихованців на здоровий спосіб життя;
- особистісних, родинних, громадянських, національних і загальнолюдських цінностей;
- любові до рідного краю, зокрема, дбайливого ставлення до природи.

Працюючи над означеною проблемою, *Наталія Михайлівна Самійленко* розробила авторську програму виховної роботи "Паростки надії" з учнями 1-4 класів.

Програма виховної роботи з учнями "Паростки надії" ґрунтується на міцних підвалинах культури рідного народу, відтворює його емоційно-естетичний, художньо-творчий, моральний та інтелектуальний потенціали, створює умови для розвитку та розквіту природних задатків і талантів кожного учня, формує високі почуття громадянина держави Україна, їх духовний потенціал і на цій основі забезпечує пізнання кожним учнем, вихованцем самого себе як індивідуума, як частки своєї нації.

Пояснювальна записка

Враховуючи Конвенцію про права людини, Національну доктрину розвитку освіти, Концепцію загальної середньої освіти та Статут школи, Концепцію національного виховання, проект Концепції виховання громадянина України, керуючись концептуальними підходами до виховання молодого покоління, *головними завданнями* виховної роботи визначено:

- формування і розвиток соціально зрілої, творчої особистості з усвідомленою громадянською позицією, почуттями національної самосвідомості, гідності;
- виховання почуття патріотизму, загальнолюдських і родинних цінностей, дбайливого ставлення до природи та любові до рідного краю;

- формування позитивної мотивації громадян на здоровий спосіб життя.

Програма розроблена на основі діагностичних даних про дітей та їхніх батьків, призначена для учнів 1-4 класів, розрахована на 4 роки навчання у школі 1 ступеня.

Структура програми передбачає роботу з дітьми за такими *напрямами*:

- виховання почуття національної гідності;
- формування національної свідомості та самосвідомості;
- виховання загальнолюдських і родинних цінностей;
- громадянського обов'язку та відповідальності;
- почуття патріотизму;
- дбайливого ставлення до природи, формування любові до рідного краю;

- позитивної мотивації на здоровий спосіб життя.

Основною метою програми є формування духовно багатого особистості, вільного громадянина – творчого, активного, здатного розв'язувати завдання, що забезпечать поступ нації, розвиток державності.

Завдання:

- виховання почуття патріотизму, національної гідності;
- формування національної свідомості та самосвідомості;
- виховання дбайливого ставлення до природи та любові до рідного краю;
- формування моральної особистості;
- розвиток мотивації до праці, прагнення результатами праці приносити користь своїй Батьківщині.

Зміст програми

I клас

1. Виховання почуття національної гідності.

Основні форми роботи: мандрівка містом "З чого починається Батьківщина?", мальований фільм про себе "Українка я маленька", година спілкування "Ними пишається Батьківщина", "У космічні далі" – розповідь про Леоніда Каденюка – першого космонавта незалежної України.

2. Формування національної свідомості та самосвідомості.

Основні форми роботи: свято "Ми – діти козацького роду", гра "Символи мого краю", практичне заняття "Як народжується писанка", маївка "Благослови, мати, весну зустрічати" (вивчення веснянок, народних ігор), виставка дитячих робіт "Земля, яку сходить Тарас", вікторина знавців народної мудрості "Народ скаже, як зав'яже".

3. Виховання загальнолюдських і родинних цінностей.

Основні форми роботи: сюжетно-рольова гра "Ти приймаєш гостей" (про народні традиції ввічливості), година спілкування "Що означає любити тата і маму?", родинне свято "Є у кожної дитини матінка єдина", практична робота – складання родовідного дерева, конкурс малюнків "Моя сім'я", вернісаж "Альбом моєї родини".

4. Виховання громадянського обов'язку та відповідальності.

Основні форми роботи: гра-вікторина "Чия праця потрібніша?", толока на подвір'ї школи "Хай засяє чистотою наша школа дорога", операція "Сувенір ветеранові", мандрівка у минуле Батьківщини "Хто такі гетьмани?", вахта пам'яті – покладання квітів до могили Невідомого солдата.

5. Виховання почуття патріотизму.

Основні форми роботи: свято "Ми родом з України", театралізована вистава "Хата моя біла", конкурс української пісні "Чом, чом, земле моя", колективне малювання на тему "Мій край – Полісся золоте", фотовиставка "Поїзди гудуть за Ірпінню".

6. Виховання дбайливого ставлення до природи та любові до рідного краю.

Основні форми роботи: екскурсія в природу "Барви рідного краю", бесіда "Наодинці з природою", виховна година "Без верби і калини нема України", свято осені "Я люблю наше сонячне місто, наш Ірпінь – батьківщину мою", "Аптека бабусі Медунці" – збір лікарських трав.

7. Формування свідомої позитивної мотивації майбутніх громадян на здоровий спосіб життя.

Основні форми роботи: зустріч з лікарем – складання режиму дня, бесіда "Чи допоможуть вітаміни всім нам вчитися відмінно?", гра "Як стати нехворайком?", спортивне свято "Тато, мама, я – спортивна сім'я", конкурс малюнків "Мій улюблений вид спорту".

2 клас

1. Виховання почуття національної гідності.

Основні форми роботи: бесіда "Ти – громадянин своєї держави", свято "Входини сувіття "Українці молоді" до "Країни Роксоланії", конкурс читців "Таланти твої, Україно", уявна подорож "Місцями козацької слави", блиц-турнір "Що в Україні най-най...".

2. Формування національної свідомості та самосвідомості.

Основні форми роботи: година класного керівника "Україна - наша Батьківщина", пішохідна екскурсія "стежиною дитинства", виставка книг "Живе Тарас у пам'яті народній", формування традицій – День народження сувіття "Українці молоді", вечір нерозгаданих таємниць "Загадкова Україна".

3. Виховання загальнолюдських і родинних цінностей.

Основні форми роботи: обмін думками "З чого починається дружба?", родинне свято "Краса – дівоча коса", випуск класної газети "Професії моїх батьків", конкурс вігальної листівки "З днем Матері", школа ввічливості – правила культурної розмови, виховна година "Я зичу вам доброго здоров'я".

4. Виховання громадянського обов'язку та відповідальності.

Основні форми роботи: "Вони боронили твій край" – екскурсія до шкільного музею історії Українського війська, козацькі забави "На службу Україні", урок пам'яті – зустріч із ветераном війни, ранок "Їхня слава не померкне у віках", гра ерудитів "Увага! Старт!" (до дня Космонавтики).

5. Виховання почуття патріотизму.

Основні форми роботи: конкурс малюнків "Моя Україна моїми очима", пішохідна екскурсія "Місто, в якому я живу", день рідної мови "Ти наше диво калинове...", інтелектуальна вікторина "Рідний край: його історія і люди", "Мандрівка картою України".

6. Виховання дбайливого ставлення до природи та любові до рідного краю.

Основні форми роботи: урок екології "Бережи воду, козаче, і вона тобі віддячить", "Ірпінь – рідне місто моє" – екскурсія до краєзнавчого музею міста, свято квітів "Волошкове поле", творча гра "Знай, умій, дій", екологічна операція "Встанови годівничку".

7. Формування свідомої позитивної мотивації майбутніх громадян на здоровий спосіб життя.

Основні форми роботи: гра-практикум "Плануємо вихідний", бесіда "Якщо хочеш бути здоровим", конкурс малюнків на снігу "Бадяка-маняка – небачений звір", естафета-змагання "Сильні, сміливі, спритні", гра-вікторина "Будьмо здорові", година інформування "Поради лікаря Айболіта".

3 клас

1. Виховання почуття національної гідності.

Основні форми роботи: літературна вікторина "Краю мій лелечий, сторона моя", усний журнал "Хотіла б я піснею стати" (до дня народження Лесі Українки), класні збори суцвіття "Українці молоді", "Хочеш бути громадянином країни, стань громадянином школи", урок-реквієм "День пам'яті героїв Чорнобиля".

2. Формування національної свідомості та самосвідомості.

Основні форми роботи: зустріч із працівниками редакції газети "Україна молода", бесіда "Символіка України", шевченківські дні – конкурс читців "Кобзареве слово", мовний практикум "Антисуржик: моя мова і мова моїх однокласників", година духовності "Великодні дзвони", гра "Питання – відповідь" з історії України, політичний турнір "Я – українець", подорож сторінками фотолітопису "Українці молоді".

3. Виховання загальнолюдських і родинних цінностей.

Основні форми роботи: акція "Турбота" – "Допомога літнім людям", випуск стіннівки "Дозвілля моєї родини", родинні посиденьки "Заспіваймо пісню веселеньку", бесіда "Мої сімейні обов'язки", письмова сповідь "Мої роздуми біля могили предків", сімейний урок "Я – син чи донька".

4. Виховання громадянського обов'язку та відповідальності.

Основні форми роботи: благодійна акція "Ветерани живуть поруч", "Дзвони пам'яті" – поїздка до Національного музею "Чорнобиль" (м. Київ), екскурсія до шкільного музею Великої Вітчизняної війни, огляд преси "Служу народові України".

5. Виховання почуття патріотизму.

Основні форми роботи: цикл екскурсій "Тарасовими шляхами", виховна година "Рідну землю, де живемо, Україною зовемо", вечір відпочинку "Нумо, козачата!", брейн-ринг "Книги про Батьківщину", ранок "Україно, рідна моя ненько!", бібліотечне заняття – знайомство з творчістю письменників-земляків (Леонід Закордонєць).

6. Виховання дбайливого ставлення до природи та любові до рідного краю.

Основні форми роботи: трудовий десант "Посади калину біля двору", бліц-турнір "Люби і знай свій рідний край", екологічна подорож "У царстві фауни і флори", роздуми на тему "Від кого залежать краса і здоров'я міста", концерт юних артистів "Пісні рідного краю", краєзнавче лото "Чи знаєш ти свій рідний край".

7. Формування свідомої позитивної мотивації майбутніх громадян на здоровий спосіб життя.

Основні форми роботи: обмін думками "Щоб бути здоровим, треба...", конкурс на кращий комплекс вправ для ранкової зарядки "Дружу з гімнастикою", зустріч із лікарем "Нікотин та алкоголь – вороги здоров'я", година спілкування "Здоровий громадянин – здорова нація", день здоров'я "Тато, мама, я – спортивна сім'я".

4 клас

1. Виховання почуття національної гідності.

Основні форми роботи: конкурс інсценізованої козацької пісні "Ой, там на горі Січ іде", дискусія "Де найкраще місце на Землі?", екскурсія до пам'ятника В. Правика – пожежнику, який загинув під час ліквідації аварії на ЧАЕС у 1986 році, літературна композиція "Славних гетьманів вшануймо", захист назви суцвіття "Українці молоді", усний журнал "Славетні імена України".

2. Формування національної свідомості та самосвідомості.

Основні форми роботи: виховна година "Ти – громадянин своєї країни", мовне свято "Ой, яка чудова українська мова!", краєзнавча експедиція "Шляхами України", урок права "Основний Закон нашої держави", година інформування "День Соборності України".

3. Виховання загальнолюдських і родинних цінностей.

Основні форми роботи: пошукова робота – створення альбому "Пісні моєї родини", урок гарної поведінки "Не кидай слів на вітер", виставка творів декоративно-прикладного та ужиткового мистецтва

"Ремесла моєї родини", інсценізація обряду колядування "Коляд, коляд, колядниця", конкурс на кращий літопис роду, виховна година "І хліб духмяний на столі".

4. Виховання громадянського обов'язку та відповідальності.

Основні форми роботи: благодійна акція "Згадаймо всіх поіменно", урок пам'яті "Ніхто не забутий, ніщо не забуто", козацький турнір "Від роду до народу", трудовий десант "Даруйте радість людям", акція "Напиши листа солдатів".

5. Виховання почуття патріотизму.

Основні форми роботи: свято "Козацькому роду нема переводу", ранок "Кажуть, дитино, що мова наша - солов'їна", рольова гра "Я – Президент", колективна творча справа "Земля моя – моя історія жива", конкурс листів друзів за кордон "Розкажу тобі про Україну".

6. Виховання дбайливого ставлення до природи та любові до рідного краю.

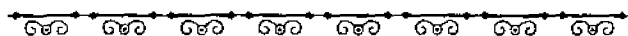
Основні форми роботи: екскурсія містом "Чим славна моя вулиця?", трудова операція "Посаджу дерево", виставка малюнків "Й живе калина на папері", урок милування серед природи "Вже браму літа замикає осінь", прес-бій "Загроза економічної катастрофи".

7. Формування свідомої позитивної мотивації майбутніх громадян на здоровий спосіб життя.

Основні форми роботи: "Турнір друзів" – спортивні змагання між командами паралельних класів, зимові розваги – катання на лижах, ковзанах, класні збори "Я і моє здоров'я", санітарний день "Чистий клас і чистий двір", практичне заняття "Ритміка, танець, рух – це здоров'я" (розучування вправ з аеробіки, елементів танцю), зустріч із лікарем "СНІД – небезпечна хвороба".

[Початкова школа, 2006. - № 2].

4. МЕТОДИЧНІ РОЗРОБКИ ВИХОВНИХ ЗАХОДІВ

Урок-свято "Твоя країна – Україна, Україна – незалежна держава"

Мета. Формувати в учнів уявлення про Україну як незалежну державу, усвідомлення своєї незалежності до держави, бажання пізнавати особливості природних умов Батьківщини. Розвивати інтерес і любов до рідного слова, до української мови. Виховувати громадянські й патріотичні почуття, інтерес до пізнання багатой історії держави, бажання вивчати та примножувати державні та народні традиції.

Обладнання: вишивані українські рушники, малюнки дітей: "Ми любимо свою Україну", зображення українського національного одягу. Вислів про Україну. Картини краєвидів рідного краю, портрети українських поетів, письменників, художників; кетяги червоної калини.

Клас святково прибраний. На дошці тема уроку, вислів:

"Красивий, щедрий рідний край
І мова наша солов'їна.
Люби, шануй, оберігай
Усе, що зветься Україна".

Хід уроку

Вступне слово вчителя.

– Дорогі діти! Сьогодні у нас незвичайний урок. Ми проведемо урок-свято. А тема його – "Твоя країна – Україна. Україна – незалежна держава". На уроці ви дізнаєтеся чимало цікавого про свою Батьківщину, яка називається Україною, про її безмежні простори, про звичаї і традиції українського народу, про співучу українську мову. Разом з ними проведуть це свято наші гості, наші друзі, учні 5 класу.

На середину класу виходять дівчина та хлопець у національних українських костюмах, учні 5 класу.

<p>Дівчина. Моя Україна – Широкі простори: Поля і левади, Долини і гори... Молитва і пісня, І слово патхнення. З чого почалась</p>	<p>Україна для мене? Чи з пісні тієї, Що в небо злітає, Чи з рідної мови, Що звуками грає, А чи з "Отченашу", Що мати навчає?..</p>
---	---

Хлопець.	– Із пісні, дитино, Що в небо злітає, І з рідної мови, Що звуками грає,	З тієї молитви, Що мати навчас, Твоя Україна Себе починає.
----------	--	---

Дівчина. Кожна людина любить той край, де народилася і живе. Вона пишається своєю рідною землею. Завжди із захопленням говорить про квітучі весняні сади, про чудовий спів солов'я, плакучу вербу, яка схилилась над стрімкою річкою, про куш червоної калини, що пишається біля криниці, квітуче поле льону, яке переливається, ніби синє море, про зелені гірські ліси, що переходять у квітучі полонини.

Хлопець. Батьківщина – це земля, на якій ти народився, де народилися твої батьки, усі ми. Батьківщина – це твоє рідне сіло, місто, вулиця і твій будинок.

Дівчина. Батьківщина – це рідна мова, якої навчили тебе тато й мама. Батьківщина у нас єдина, як мати.

Хлопець. Батьківщина – це казки, які розповідала тобі бабуся, а їй розповіла її бабуся. Це зелена травичка і блакитна річечка. Це садок біля хати і безмежні хлібні лани.

Дівчина. Це розложистий куш калини біля двору і спів солов'я літнього вечора. Це оселі, біля вікон яких палахкотять животрепетним вогнем мальви і жоржини, чорнобривці і маки, буяють нагідки, троянди, материнки, ромашка, любисток і м'ята – незрадливі оберези наші.

Хлопець. Це твоя Батьківщина – Україна!

Дівчина. Україна – це наша земля, наша країна зі славною історією, народ якої упродовж багатьох віків боровся за свободу й незалежність.

Хлопець. Україна – велика незалежна держава в Європі. Україна – це рідна мова, чарівна пісня, чудові народні традиції, мальовнича природа, талановитий народ.

Дівчина. Україна – країна краси, де найбільше люблять волю, країна палкої любові до народу, довгої віковичної боротьби за волю, в результаті якої – незалежність нашої держави наприкінці ХХ століття, на межі другого і третього тисячоліть.

Хлопець. Україна – це тихі води і ясні зорі, зелені сади, білі хати, лани золотої пшениці, медові та молочні ріки, розкішний вінок із рути, барвінку, що над ними світять золоті зорі.

Дівчина. Україна – велика і простора!

І учень. У всіх людей одна святиня,
Куди не глянь, де не спитай,
Рідніша їм своя пустиня,
Аніж земний в чужині рай.
Їм красить все їх рідний край,
Нема без кореня рослини,
А нас, людей, без Батьківщини.

Дівчина. Її оспівано в численних піснях, думках, легендах. Дніпро - національна гордість, слава України.

1 учень. Найвищі в нас гори Карпати, їх вершина – гора Говерла, яку знають в усьому світі.

2 учень. Ой високі наші гори!..
А як глянеш на долину,
Видно поле, наче море,
І всю Україну.

3 учень. Соком повниться кожна зернина,
Кожна стежка біжить до Дніпра.
Це наш сонячний край – Україна,
Це дитинства щаслива пора.

Дівчина. На берегах Дніпра стоїть прадавнє місто Київ – столиця України. Назвали його на честь засновника – князя Кия.

4 учень. Я на тебе дивлюся щовечора, Києве мій,
Із пташиного лету, де кручі Дніпрові і схили.
Над тобою яскріє стожарами зоряний рій,
Ніби хтось таємничий, прослав самоцвітовий килим.

Дівчина. Яка милозвучна, багата, дзвінка наша рідна українська мова. Для кожного народу дорога його мова, а нам, українцям, найближча до серця – українська.

1 учень. Любіть Україну у сні й наяву,
Вишневу свою Україну.
Красу її вічно живу і нову
І мову її солов'їну.

2 учень. Солов'їну, барвінкову,
Колосисту – на віки –
Українську рідну мову
В дар дали мені батьки.
Берегти її, плекати
Буду всюди й повсякчас,
Бо ж єдина – так, як мати –
Мова кожного із нас.

3 учень. Мово рідна! Слово рідне!
Хто вас забуває,
Той у грудях не серденько,
А лиш камінь має.

4 учень. Мову свою я всім серцем люблю,
Нею співаю я і розмовляю.
Мовою рідною славлю я день,
Працю і хліб, що лежить на столі.
Скільки звучить українських пісень
В різних куточках святої Землі!

5 учень. Любов до рідної мови починається ще з колиски, з маминої пісні. Народні колискові пісні зачаровують усіх, хто їх чує, надзвичайною ніжністю і простотою.

6 учень. Колискова пісня, колискова –
 То найперша материнська мова.
 Пахне вона м'ятою і цвітом,
 Чебрецевим і суничним літом,
 Пахне молоком і споришами.
 Скільки в ній ласкавості і шани.
 Скільки в ній тривожності людської
 І напій із сивини гіркої.
 Колискова пісня, колискова –
 То щаслива материнська мова.

Діти виконують українську народну колискову, передаючи ляльку з рук у руки.

Дівчина. Ви гарно заспівали українську колискову.
 Народна пісня зоряно, незгасно
 Горить в моєму серці повсякчас
 Не пломенем, що будить сівача.
 Вона мене виводить на дорогу,
 Вона мені просвітлює віки,
 Де радість і печаль мого народу
 Врослися в древа вічного гілки.

Хлопець. Вона – любов, вона печаль і вітха,
 Жива вода на виразки душі.
 Поки живе – обереже від лиха
 Понад стежками тихі спориші.
 І я готовий крізь огнисті брами
 Пройти і душу випались дотла,
 Лише б народна пісня не вмирала,
 Щоб в молодих серцях вона жила.

Лунає пісня "Зацвіла в долині червона калина".

Дівчина. Калину оспівував у своїх віршах Тарас Григорович Шевченко, український поет, він написав: "...найдеши у гаї ту калину, то пригорнись, бо я любила, моя дитино, її колиси".

І учень. Колишися, калинонько, колишися,
 Зеленими листочками розпишися,
 Сонячними променями розмалюйся,
 З дужим вітром буйнесеньким розцілуйся,
 А ще срібною рососою вмийся чисто,
 Надінь свої ягідочки, як намисто,
 Буде тобі, калинонько, дуже радо,
 Коли глянеш в чисту воду – у свічадо.

Марійка Підгірянка

Хлопець. Діти, а згадайте-но загадки!

- 6 учень.** У нашої бабусі
Сидить звір у кожусі,
Біля пічки гріється,
Без водички миється (*Котик*).
- 7 учень.** Летів птах через дах.
Сів на воротах
У червоних чоботях (*Лелека*).
- 8 учень.** На городі в нас росте
Сонце ясне, золоте.
Жовте око, жовті вії,
Та чомусь воно не гріє (*Соняшник*).
- 9 учень.** У лісі родилася,
В майстерні робилася,
А в руках плаче (*Скрипка*).

Дівчина. А хто пригадає приказки, прислів'я?

- Шабля ранило тіло, а слово – душу.
- Від теплого слова і лід розмерзає.
- Хто мовчить, той двох навчить.
- Довгим язиком тільки полумиски лизати.
- Удар забувається, а слово пам'ятається.
- Слово – не полова, а язик – не помело.
- Хто літом спеки боїться, той зимою не має чим грітися.
- Гарно того вчити, хто хоче все знати.
- Раз опечешся, а другий – остережешся.
- Шила в мішку не сховаш.

Дівчина. Діти, подивіться уважно на рушники, які ви принесли на сьогоднішнє свято. Які чудові узори! Не було в селі жодної оселі без вишитих рушників.

Хлопець. Давня традиція: гостям на рушнику підносять хліб як символ гостинності нашого народу.

Дівчинка і хлопчик з класу підходять до рушника з хлібом і ставлять його на стіл перед гостями.

Діти. Сійся, родися, жито-пшениця
І всяка пшениця.
Щоб був хліб на столі
І щоб цвіли, як квіти,
Гарні українські діти!

Дівчина. Україна – це історія її народу. Це його славні лицарі Петро Сагайдачний, Богдан Хмельницький, Устим Кармелюк, Іван Сірко та багато інших, котрі боролися і загинули за щастя народу. Це – Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка, Михайло Коцюбинський та інші видатні українські письменники, чий творчість безсмертна.

Хлопець. Це народна художниця Катерина Білокур, яка квіти увічнила в полотнах. Це Маруся Богуславка, Маруся Чурай та Роксолана (дівчина з Прикарпаття Настя Лісовська), перед пам'яттю яких схилиють голови нащадки.

Діти розповідають вірші Тараса Шевченка, Лесі Українки.

1 учень. Для мене багато не треба,
Щоб серце розквітло чудово:
Лиш латочку рідного неба,
Та матері лагідне слово,
Та краплю снаги голубої
З Дніпра, щоб у серце лилася,
Та крихту землі дорогої
З святої могили Тараса.

2 учень. Шумлять гаї березно-тополино,
Кришталіками світяться травинки.
Я твій навіки, рідна Батьківщино,
Від пісні до останньої кровинки.

Хлопець. На цьому наш святковий урок закінчено.

У сценарії використано вірші В. Симоненка, В. Сосюри, С. Черкасенка, Д. Луценка та ін.

Н. Макаренко

[Початкова школа, 2005. - № 10].

ЛІЦЕЙСЬКИЙ ОЛІМП

Положення про святковий подіум "Ліцейський олімп"

Загальні положення. З метою виконання державної програми громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності та розкриття й підтримки творчого потенціалу дітей у Тернівському ліцеї започатковується загальноліцейський подіум "Ліцейський олімп".

Мета та завдання.

1. Виявлення найталановитіших дітей ліцею.
2. Демонстрація різноманітних напрямів творчості дітей і вчителів.
3. Пропаганда досягнень талановитих дітей і педагогів.
4. Підтримка дітей-лідерів, активістів, творців.
5. Створення умов для розвитку дитячих здібностей, формування дитячої еліти.
6. Виховання активної життєвої позиції у підростаючого покоління.

Учасники конкурсу. Учні, їхні батьки та педагоги. Конкурсна програма триває упродовж навчального року, підсумки святкового подіуму підводяться в травні.

Вимоги до переможців. Номінант повинен користуватися повагою учнів та вчителів; номінант є ініціатором і активним учасником творчих справ; сумлінно ставиться до своїх обов'язків; бере участь у громадському житті; гідно представляє заклад на районних міських та регіональних олімпіадах, конкурсах, фестивалях; захищає честь закладу.

Номінації святкового подіуму "Ліцейський олімп":

"Учень року"	"Активіст року"
"Вчитель року"	"Кращий творчий дитячий колектив"
"Науковий керівник"	"Науковець року"
"Меценат року"	"Творча особистість року"
"Батьки року"	"Спортсмен року"
"Випускник року"	"Обдарованість року"
"Класний керівник року"	"Ерудит року"
"Відкриття року"	"Гордість лицею"
"Суспільний діяч року"	

Сценарій проведення святкового подіуму "Ліцейський олімп"

* Частина перша: вступ.

(Лунає українська мелодія, на тлі музики звучать слова).

Дороги іншої не треба,
Поки горить Чумацький шлях,
Я йду від Тебе і до Тебе
По золотих твоїх стежках.
Мені не можна не любити,
Тобі не можна не цвісти.
Лиш доти варто в світі жити,
Поки живеш і квітнеш Ти.

Бо ми кохаєм до нестями,
І ще не скоро наш кінець.
Ще може нашими серцями
Розпалим тисячі сердець.

Ще свічка наша не згоріла,
Ще наша молодість при нас.
А те, чи варте наше діло,
То скажуть люди, скаже час.

(Виходять ведучі).

Доброго дня вам, шановні лицеїсти, батьки, гості! Життєва стежина привела нас на "Ліцейський олімп".

Ми прийшли на наше спільне свято – свято визначення переможців, свято таланту, на якому ми називаємо найкращих учнів і вчителів, які гідно представляють заклад на районних, міських олімпіадах, конкурсах, фестивалях.

За традицією наше свято відкриває директор Тернівського ліцею.
(*Виступ директора*).

"Ліцейський олімп" було засновано на честь десятиріччя Тернівського ліцею, і сьогодні я можу впевнено сказати, що "Ліцейському олімпу" три роки.

(*Лунає музика, дівчинка виносить торт, на якому горять свічки, виконує пісню "З Днем народження, олімп..." і вручає торт директорів ліцею*).

На цьому торті три свічечки: перша – це свічка таланту, друга – свічка волі, а третя – це свічка бажання знань.

Хай палають свічки, хай палають, –

Об'єднають вони нас в цей час.

Друзів голоси нехай лунають,

Слово й музика хай об'єднають нас.

Кожна людина, йдучи дорогою дитинства, юності, стає біля штурвала свого життя. Питання в тому, чи зуміє вона утримати його, впевнено направити свій корабель до заповітних берегів. Багато в чому це залежить від того, наскільки багатий її внутрішній світ, розвинена сила волі.

Чи правда, що є люди, які ні до чого не здібні, а є такі, що здібні до всього, вміють усе і в них будь-яка справа виходить?

Ні, бо будь-яка людина на щось здатна. Можливо, це невелика кількість справ, у яких людина може проявити себе, але вони обов'язково є.

* Частина друга: нагородження переможців.

Отже, настав час перейти до оголошення номінацій та визначення переможців.

Номінація "Учень року". Однією з головних є номінація "Учень року". Багато учнів плідно працювали для того, щоб стати переможцями. А хто був найкращим, ми з вами зараз дізнаємось.

Для оголошення переможців у номінації "Учень року" ми запрошуємо на сцену заступника директора з навчально-виховної роботи.

(*Виступ завуча, оголошення переможця, вручення грамоти*).

Номінація "Учитель року". "Учитель творить Людину, – говорив В. Сухомлинський. – Велике щастя вчителя – це те, якими стали його вихованці. Вчителю треба працювати упродовж багатьох років, щоб побачити предмет своєї творчості. Вчителі віддають свою енергію, свій розум та талант, своє життя в ім'я того, щоб виховати гідне покоління".

На звання "Учитель року" претендують... Переможця оголосить директор Тернівського ліцею.

(*Номер художньої самодіяльності*).

Номінація "Кафедра року". Для здійснення науково-методичної роботи у Тернівському ліцеї працює дві кафедри: суспільно-гуманітарна (*завідувач кафедри*) та природничо-математична (*завідувач кафедри*).

Щоб дізнатися, яка з кафедр стала переможцем, ми запрошуємо на сцену нашу ученицю.

Номінація "Науковець року". Ми постійно спілкуємося з навколишнім світом, якому віддаємо сили, у якого черпаємо енергію. Світ – безмежно захоплюючий. Величезні скарби матеріальної і духовної культури, створені людським генієм, дають могутні сили до дії та роздумів.

Упродовж 5 років у Тернівському ліцеї плідно працює наукове товариство "Ньютон". Отже, ви зрозуміли, що зараз на черзі номінація "Науковець року".

(Список претендентів).

Для оголошення переможця ми запрошуємо на сцену заступника директора з науково-методичної роботи.

Номінація "Обдарованість року". Юлій Цезар пам'ятав на ім'я кожного з 30 тисяч своїх легіонерів, Сенека міг говорити, почувши лише один раз тисячі не зв'язаних за змістом слів, кардинал Маццонанті вільно говорив 57 мовами. Цей перелік можна значно розширити.

Але давайте повернемося до ліцею – номінація "Обдарованість року".

(Список претендентів та їхні досягнення).

Переможця оголосить учитель математики.

Номінація "Відкриття року". Якось запитали мудреця: "З чим можна порівняти життя людини?". Мудрець відповів: "З коливанням маятника. Людина завжди в сумнівах, завжди шукає відповідь: "так" чи "ні". Вона завжди в пошуку істини. Вона завжди відкриває себе".

Номінація "Відкриття року". Претенденти на звання...

Запрошуємо на сцену вчителя російської мови та літератури для оголошення переможця.

(Номер художньої самодіяльності).

Номінація "Творча особистість року". Озирніться навколо себе! Наше повсякденне буття надає величезні можливості збагачувати свій духовний світ. Давно помічено: коли розширюється коло духовних інтересів людини, зростає її творчий потенціал.

І це прекрасно не лише тому, що з лав ліцеїстів виходять чудові поети, художники, музиканти. Головне те, що кожен з нас, збагачуючи свій духовний світ, збагачує тим самим інших. Номінація "Творча особистість року".

Переможця в даній номінації оголосить учасник районної дитячої спілки творчо-обдарованих дітей.

Номінація "Спортсмен року". У кожному виді спорту є свої переможці. У футболі – це Андрій Шевченко, у плаванні – Яна Клочкова, у боксі – брати Клички.

А як справи зі спортивним життям у ліцеї, ми дізнаємось з вуст неодноразового чемпіона району, міста, області, нашої країни, майстра спорту з кульової стрільби, вчителя фізичного виховання, гарної жінки.

Сподіваємося, що спортивний потенціал у ліцеї буде зростати, і ліцеїсти стануть спортсменами, здатними прославити Україну.

Номінація "Класний керівник року".

Я – класний керівник:
 Це значить так багато,
 Бо 30 душ мене щодня чекають,
 Дитину кожну, як себе, повинна знати,
 Як істину, що мудрі люди знають.

Номінацію "Класний керівник року" оголосить учень нашого ліцею.

Номінація "Батьки року". Ліцейське життя на кожному кроці переконує педагогів у тому, що найкращими класами бувають, як правило, ті, в яких переважна частина батьків допомагає класному керівникові, піклується про життя не тільки класного, а й шкільного колективу.

Ліцейська родина вирішила подякувати кожному з батьків, що небайдуже ставляться до долі дітей та навчального закладу.

Запрошуємо на сцену директора Тернівського ліцею для оглошення переможця.

(Номер художньої самодіяльності).

Номінація "Суспільний діяч року". Здорове суспільство, сильна держава потребує людей, які вміють працювати і сумлінно виконують роботу не заради користі або грошей, а на громадських засадах.

Отже, номінація "Суспільний діяч року". Переможця має оголосити...

Номінація "Активіст року". Мати активну громадянську позицію, бути ерудованим, активним, упевненим у собі, а також індивідуальною особистістю вдається не кожному з нас. Активістами року ми можемо назвати... Переможця оголосить президент дитячої організації "Ліцейське братство".

Номінація "Ерудит року". А зараз давайте звернемося до словника іншомовних слів. Ерудитія – глибокі знання в певній галузі науки чи в багатьох галузях, широка обізнаність, начитаність. Ерудит – людина, яка має глибокі знання і є всебічно розвинутою.

Сподіваюся, ви зрозуміли, що зараз на черзі номінація "Ерудит року".

Вже не новина, що в ліцеї ігри ерудитів стали традиційними. І сьогодні ми оголосимо найкращу команду ерудитів.

Для оголошення переможця ми запрошуємо на сцену...

Номінація "Випускник року". На порозі дорослого життя стоять випускники. Через місяць вони вже будуть студентами, а ліцейське життя лише згадуватимуть. Будемо згадувати про випускників і ми, особливо про тих, хто прославив свій ліцей.

Хочемо назвати вам імена претендентів на звання "Випускник року". Право посити його буде належати одному з них. Ми запрошуємо на сцену... для оголошення переможця.

Номінація "Гордість ліцею". Пишатися можна чим завгодно: вродою, розумом, життєвими досягненнями. Вчитель, як завжди, пишається своїми вихованцями. На номінацію "Гордість ліцею" висувалися такі кандидатури... Для оголошення переможця запрошуємо...
(Номер художньої самодіяльності).

Частина третя: заключна.

А зараз запрошуємо на сцену всіх переможців святкового подіуму "Ліцейський олімп".

Запаліть свої маленькі вогники від факелу знань. Нехай вогонь вашого таланту, волі, палкого серця освітить дорогу до Ліцейського олімпу всім ліцеїстам.

Щоб до кінця себе відкрити, збагнуть,
 Вогнем свічі в цей день благословенний
 Він відкриває глибинну вашу суть,
 Яку дочасно проміні ховають.

Юність – це вік, коли людина робить одне з найвеличезніших своїх відкриттів – відкриває саму себе. Відкриття – це найпрекрасніше, що може відчутися людина. У цих пошуках прихований глибокий зміст: кожен може розкрити свої реальні можливості.

Звичайно, нікому не дано з цілковитою точністю визначити своє майбутнє, та кожному під силу намітити власний шлях. Нам би хотілось, щоб кожен проаналізував свої можливості і, мабуть, зрозумів: щоб стати особистістю, треба насамперед багато знати, багато хотіти і вміти відповісти на запитання: "Хто я?", "Чого я хочу?", "Що я можу?".

І вже немає ні образ, ні болю,
 Бо заіскряться крізь рожеві ранки,
 Собор душі, змурований любов'ю,
 У тиші світанкового серпанку.
 У нім – дитячі спогади і мрії
 (Того собору диво – фрески ранні),
 І дзвони кришталевої надії,
 Освітлені лампадами кохання.

І полум'я свічок тріпоче щастя,
 І дух свободи, радості і волі
 В ясну годину тихого причастя
 Схитнеться вікнами на зустріч волі.

Як ті зорі на небі зранку, зараз почнуть гаснути свічки, і почнеться новий день. Тож бажаємо успіху на шляху відкриття самого себе.

До зустрічі на "Ліцейському олімпі" у травні наступного року.

У школі-гімназії юридичного профілю № 47 м. Запоріжжя висока управлінська культура забезпечується передусім дотриманням членами учнівського самоврядування таких правил:

1. Сміливіше внось свої пропозиції щодо прийняття колективного рішення.

2. Не бійся, що вносиш ідеї прості, з банку ідей виберемо золоті.

3. Ідею іншого не маєш права критикувати, покритикуєш – не буде ідей.

4. Думку викладай розважливо, якщо потрібно – повтори.

5. Часу не марнуй, пропозиції внось коротко і ясно.

6. Чітко втямиш – краще зробиш.

7. Погодився легко – не означає сприйняв глибоко.

8. Не думай, що ти в чомусь переважаєш друзів, і не смій задаватися.

9. Довіру треба розуміти так: усе перевіряється ділом, турботою і дружбою.

10. Перш ніж приймати рішення, навчись бездоганно його виконувати.

11. Будь-яке діло вінчає результат. Не соромно помилятися. Соромно не вміти і не бажати виправитися.

12. Зауваження приймаються, пропозиції виконуються.

13. Твори, фантазуй сміливіше – шукай шляхів виконання рішень.

14. Не відкладай на завтра вирішення питання, яке необхідно і можна вирішити сьогодні.

15. Прийняв рішення – виконуй! Доручив іншим – довіряй! Довіряючи – перевіряй! Перевіряючи – допомагай! Допомагаючи – не підміняй!

Слівпраця керівництва школи з учнівським самоврядуванням передбачає: відмову від адміністративного характеру управління; в своїй основі – повагу до особистості школяра; особливу організацію діяльності, яка породжує у школярів потребу в самоврядуванні.

"МИ – ГРОМАДЯНИ СВІТУ" (виховний захід)

Мета: сформувати громадянське бачення світу згідно цінностей та орієнтацій сучасності; створити модель громадянина світу – людини з притаманними їй особистісними рисами характеру, світоглядом і способом мислення, почуттями, вчинками та поведінкою, спрямованими на саморозвиток та розвиток демократичного громадянського суспільства; розвивати вміння і навички роботи в групах, яка сприятиме розвитку критичного мислення учнів, формуванню їх комунікативних умінь, мистецтву колективного мислення і творчій праці кожного.

Оформлення класної кімнати: на дошці написано тему заняття, девіз: "Лише те молоде покоління, яке буде підготовленим до випробувань на Людяність, матиме право стверджувати: "Світ творить нас, ми творимо світ!" (І.Д. Бех); прикріплена на дошці веселка; політико-адміністративна карта України; виготовлений із паперу колосок; партії розставлені на чотири групи; поряд із дошкою – відеомагнітофон.

На початку заняття учасникам роздаються кольорові аркуші паперу, за допомогою яких кожен сідає за відповідний стіл: червоний, зелений, синій, жовтий.

Вступне слово вчителя.

– Шановні друзі! Сьогоднішня конференція делегатів асоційованих шкіл ЮНЕСКО об'єднує людей незвичайних, із особливим світоглядом і образом мислення, які усвідомили необхідність глобальної громадянськості. Хто, як не справжні громадяни своєю активною діяльністю покликані забезпечити досягнення високих цілей організації ЮНЕСКО – сприяння миру та безпеки шляхом розвитку співробітництва між країнами в галузі освіти, науки, культури.

Ми пролонуємо Вам в ході нашої роботи наповнити глибоким змістом поняття: "громадянин", "громадянство", "громадянськість", "громадянське суспільство", "громадянська позиція" (додаток А).

Ідея формування громадянського бачення світу особливо близька для нашої гімназії. Адже четвертий рік наш колектив працює над вирішенням проблеми "Особистісно орієнтована система громадянського виховання гімназиста". Ідучи шляхом даного експерименту, гімназія має значні напрацювання щодо формування громадянської грамотності, свідомості й мислення.

Давайте задумаємось, яким має бути сьогодні громадянин світу. Чи зуміє він зберегти своє людське "обличчя", пройшовши крізь завали непорозумінь, агресії, екологічних катастроф, війн, нетерпимості й байдужості? Чи стане він для Всесвіту зразком Розуму, Справедливості, Добра?

Ведучий 1. Ми живемо в державі, яка виникла зовсім недавно, але відома в усьому світі із давніх-давен своєю історією, традиціями, культурою. Розбудова молодої демократичної держави не є легкою чи швидкою справою, але вкрай потрібною для нашого майбутнього.

Ми ще учні, але не байдужі до того, що відбувається у нашій державі, ми не можемо стояти осторонь життя нашої громади, Батьківщини. Ми мріємо здобути цікаву професію, мати добру роботу, бути матеріально забезпеченими і жити у вільній демократичній державі. А чи замислювалися ми над тим, що необхідно, щоб наші мрії стали дійсністю? Як зробити так, щоб життя наших близьких і друзів стало кращим, а країна, в якій ми народилися і проживаємо, стала багатішою і процвітаючою? Потрібні, насамперед, зусилля кожного з нас – громадян держави Україна. Від того, як ми навчимося бути добрими громадянами, залежить наше майбутнє.

Учні, беручи участь у акції "Громадянин" та інших заходах, досліджуючи актуальні проблеми: забруднення довкілля, руйнування архітектурних споруд, взаємовідносини між громадянами і владою, як майбутні громадяни, пропонують власний шлях розв'язання цих та інших проблем.

І хочеться прочитати вірш Кушнірука Ігоря з м. Львова:

Із акції – "Громадянин"	І для дорослих, і малих,
Я зрозумів – що не один	І для жінок, й чоловіків,
Існую я в людському морі,	Для бідняків, і багачів
В громаді, наче в добрім хорі,	У світі є закон один:
Почесне місце є для всіх –	Людина – це громадянин!

Ведучий 2. Французький письменник Анатоль Франс висловив думку про те, що "створити світ легше, ніж його зрозуміти".

І все ж, давайте визначимо риси сьогодення, епохи, у якій ми сучасники. Якими цінностями наповнений сучасний світ? Які події найбільш характерні? Пам'ятаймо, що світ такий безмежний, такий суперечливий, багатогранний і такий різнобарвний!

Завдання 1. Перегляньте відеоряд "Світ – який він є". Визначіть риси сучасного світу, напишіть їх на різнокольорових аркушах паперу – краплинках. Представте нам своє бачення сьогоденного світу. Ваші краплинки ми прикріпимо на різні кольори веселки. І нехай вони символізують нам сучасний світ.

Учасники заняття переглядають відеоряд, який триває 4-5 хвилин. Визначають, обговорюючи в групах риси сучасного світу, записують їх на кольорових краплинках (2-3 хв).

Загальне обговорення результатів роботи, заповнення краплинками веселки.

Ось таким ми побачили світ у цілому.

Ведучий 1. Та всі його проблеми, події, характерні риси, як сонячні промені у краплинці води, віддзеркалюються у нашому рідному краю, нашій Малій Батьківщині.

Сьогодні ми, подоляни, на правах господарів надаємо вам слово, щоб дізнатися, чим живете Ви? Ваше місто, Ваша школа? Розкажіть нам про своє життя.

Завдання 2. Складіть оду своїй Малій Батьківщині. Розкажіть нам чим живете Ви, Ваша школа? Що турбує вас, що радує? Сформулюйте власне ставлення до майбутнього своєї школи, держави, світу. Чому ваша школа – асоційована школа ЮНЕСКО?

Можливо і Ви про свій край можете сказати так, як і ми про свій:

Мій отчий дім, моя Хмельниччино,
Лани й поля, зелений гай,
В піснях народом возвеличила,
Привітний, щедрий, рідний край.

(Прикріплюється значок на карті України).

Обговорення завдання у групах. Надається кожному регіону, представник якого виходить до карти України, розповідає про себе, позначає на карті свій населений пункт.

Ведучий 2. Якою має бути людина сьогодні? Давайте будемо вибирати такі якості і риси характеру нашого сучасника, якого назвемо згодом громадянином своєї Малої Батьківщини, України, світу. Задумамось, яким світоглядом він має володіти, способом мислення, які почуття його мають хвилювати, як він має діяти у різних ситуаціях нашого різнобарвного світу? Яким ви бачите громадянина сучасного світу?

Завдання 3. Перед вами піраміди, складені із цеглинок. На кожній цеглинці Ви можете написати одну, вибрану Вами, рису особистості. Але записуйте їх знизу вгору, з такою метою, щоб на вершині піраміди була найважливіша, на вашу думку, риса характеру особистості. Скористайтеся словником (додаток Б). Пам'ятаймо, що ми створюємо модель громадянина світу! Таким чином, отримаємо піраміду ієрархії цінностей громадянина світу.

Обговорення результатів роботи. Піраміди прикріплюються на дошці. Кожна піраміда-проект захищається, обговорюється, оцінюється.

Ведучий 1. Отже, штрихи портрету нашого сучасника-громадянина ми відобразили. А тепер перейдемо до визначення місії громадянина світу. Що означає – бути громадянином світу? Кожна епоха ставила вимоги до громадян. Але завжди це бачення уособлювалось із високими почуттями, із вмінням жити турботами і хвилюваннями суспільства; щоб громадянське стало особистим, щоб громадянську самосвідомість виявляти не лише в колективі, але й віч-на-віч з самим собою: щоб душа не була сповнена лише радістю споживання, не була убога, пуста, а збагачувалась морально – радістю творіння людей.

Завдання 4. Загляньте у "Скарбничку мудрості" (додаток В). Проаналізуйте і оберіть те висловлювання, яке, на вашу думку найбільш точно відображає тему нашого заняття "Ми – громадяни світу". Поясніть свою точку зору, свій вибір.

Прослухати думки присутніх із висловлювань знаменитих людей, їх докази на користь вибору.

Ведучий 2. Ось такі високі вимоги ми поставили перед громадянином світу! Продовжуємо створювати модель громадянина світу. За якими правилами він повинен жити?

Завдання 5. Розробіть кодекс поведінки громадянина світу. Скористайтеся для прикладу кодексом поведінки відомої японської електронної фірми (додаток Г). Представлення та захист проектів.

Ведучий 1. Шановні друзі, ми переконані, що серед ваших знайомих є справжні особистості, Люди з великої літери, яких ви можете нам назвати і з честю присвоїти їм ім'я "громадянин світу".

Ведучий 2. Напишіть ім'я відомих Вам людей, які заслуговують на звання "громадянин світу". Нехай кожне зерно наповнить цей золотий

колос! Бо ж хто, як не справжні Люди, Особистості, Громадяни збагачують нашу Землю щедрим урожаєм добра, миру, достатку і процвітання!

Роздати зернинки, на яких всі бажаючі записують імена найдостойніших особистостей, називають їх, знайомлять із ними присутніх. Зернинки наповнюють колос.

Учитель. Сьогоднішнє заняття для всіх нас має особливу значущість. Це – висока ідея, яка нас поєднала; це – наше громадянське бачення світу; це – та особистість, якій випадає велика честь називатися громадянином світу.

Отже, громадянин світу: "справедливий", "відповідальний", "інтелектуал", "толерантний", "успішний" (дописати зміст поняття на дошці).

Ви – частинка цього світу, він стає краший, тому що збагачується Вами, вашими помислами, вчинками, знаннями.

Розглядається зміст вислову І.Д. Беха, який визначили девізом заняття.

Бажаю вам у своєму майбутньому житті досягти благородної мети – бути Особистістю, Громадянином, Людиною!

(Звучить пісня "Україно, матінко моя!").

Додаток А

Громадянин – людина, яка ідентифікує себе з певною країною, де вона наділена певним юридичним статусом, що є основою для користування певними правами та для додержання обов'язків.

Громадянство – юридичний статус особистості, який надається їй після досягнення відповідного віку або шляхом натуралізації і засвідчується врученням їй відповідного документа. Громадянський статус пов'язаний з одержанням людиною певних юридичних, політичних, економічних та інших прав і покладенням відповідальності за додержання встановлених у державі порядків.

Громадянськість – духовно-моральна цінність, світоглядно-психологічна характеристика людини, зумовлена її державною самоідентифікацією, усвідомленням незалежності до встановлених у державі порядків, законів, інституції влади, почуття власної гідності, знання і повага до прав людини, чеснот громадянського суспільства, готовність та вміння додержуватись власних прав та обов'язків.

Громадянське суспільство – поняття, що вживається для означення сукупності існуючих у суспільстві відносин, які є державно-політичними, сфери життєдіяльності громади й окремих індивідів, що є цивільною, неказенною, приватною, перебуває поза впливом держави, її директивного регулювання й регламентації. Його існування втілюється у приватному житті громадян, функціонуванні вільного ринку, у безперешкодному поширенні духовних, релігійних, моральних і національних цін-

ностей, добровільно сформованих асоціаціях та організаціях громадян, в усій різноманітності вільно здійснюваних ними міжособистісних зв'язків (сімейні, обшинні, економічні, культурні, релігійні тощо).

Громадянська позиція – система ціннісних і соціальних орієнтацій та настанов, що характеризують людину як громадянина країни та суспільства.

Додаток Б

авторитетний	ввічливий	грамотний
агресивний	великодушний	гуманний
активний	веселий	дбайливий
байдужий	вимогливий	демократичний
безвідповідальний	винахідливий	деспот
бездушний	відважний	диктатор
безкорисливий	відповідальний	дипломат
благородний	гордий	дисциплінований
бунтар	гостинний	діловий
добрий	лідер	розумний
довірливий	лінивий	самокритичний
досвідчений	людяний	самостійний
допитливий	милосердний	сварливий
дружелюбний	миролюбний	скромний
егоїст	мрійник	сміливий
економний	мудрий	справедливий
енергійний	мужній	старанний
емоційний	надійний	тактовний
ерудит	наполегливий	талановитий
жадібний	натхненний	творчий
життєрадісний	обдарований	терплячий
жорстокий	об'єктивний	товариський
здібний	обов'язковий	толерантний
здоровий	організатор	трудолюбивий
знавець	оптиміст	уважний
ініціативний	порядний	успішний
інтелегент	правдивий	фанатик
іронічний	привітний	фахівець
інтеркультурний	присемний	хазяйновитий
комунікабельний	принциповий	хитрий
культурний	пунктуальний	чемний
легковажний	рішучий	щирий

Із скарбнички мудрості

Люблять батьківщину не за те, що вона велика, а за те, що вона твоя (*Л. Сенека*).

Громадянин у широкому розумінні є той, хто причетний і до володарювання, і до підкорення (*Аристотель*).

Створити світ легше, ніж зрозуміти його (*А. Франс*).

Усі, хто готуються стати корисним громадянином, повинні спочатку навчитися бути людьми (*М. Пірогов*).

Щоб зробити з людей справжніх громадян, їм необхідно надати можливість реалізувати свої громадянські права і виконувати свої громадянські обов'язки (*С. Смайлс*).

Твоя діяльність і тільки вона одна, визначає твою цінність (*Й. Фіхте*).

Хто не став насамперед Людиною, той поганий громадянин (*В. Белінський*).

Чим міцніші зв'язки людини з культурою свого народу, тим більшого можна сподіватися від неї як від громадянина, свідомого творця матеріальних і духовних благ, патріота і націоналіста (*В. Русанівський*).

На твоєму людському шляху – каміння, яке ти повинен прибрати, щоб іти за тобою було легше. Якщо за своє життя ти не побачив жодного каміння і не прибрав його, – ти не людина (*В.О. Сухомлинський*).

Лише те молоде покоління, яке буде підготовленим до випробувань на Людяність, матиме право стверджувати: "світ творить нас, ми творимо світ!" (*І.Бех*).

Кодекс поведінки фірми "Мацу сіта денкі"

1. Наші принципи: усвідомлення своєї відповідальності у справі прогресу і примноження достатку нашого суспільства; присвятити себе подальшому розвитку світової цивілізації.

2. Наше кредо: відданість фірмі – ключ до успіху.

3. Наші духовні цінності:

- служіння нації;
- чесність;
- гармонія і співробітництво;
- боротьба за якість;
- гідність і підлегливість;
- ідентифікація з фірмою;
- вдячність фірмі.

ЛІТЕРАТУРНИЙ ВЕЧІР "МОВО РІДНА, СЛОВО РІДНЕ..." (фрагменти)

Звучать пісні про Україну (аудіозапис).

Учитель. Багато є таємниць у світі, і одна з найбільших – це мова.

З раннього дитинства і до глибокої старості людина невіддільно пов'язана з мовою, єдиним знаряддям, що вивищує людину над світом, робить її нездоланною в пошуках істини.

Найбільше і найдорожче добро в кожного народу – його мова, ота жива схованка людського духу, його багата скарбниця, в яку народ складає і своє давнє життя, і свої сподіванки, розум, досвід, почування.

Учень. *Ну що б, здавалося, слова...
Слова та голос – більш, нічого.
А серце б'ється-ожива,
Як їх почує!..
Знать, от Бога
І голос той, і ті слова
Ідуть меж люди.*

Учитель. Ми з вами одержали у спадок багату, розвинену, мелодійну мову. Нею можна висловити все: і найглибші думки, і найпотаємніші почуття.

Учень. *Мова наша, мова –
Пісня стоголоса,
Нею мріють весни,
Нею плаче осінь,
Нею марять зими.
Нею кличе літо.*

*В ній криваві рими
Й сльози "Заповіту".*

Учень. *Ти постаси в ясній обнові,
Як пісня, линеш, рідне слово.
Ти наше диво калинове,
Кохана материнська мова.*

Учитель. Українська мова не бідна, не вульгарна, не кривоуста. Вона має свою особливу музичальність.

Ця незбагненна душа нашої мови, як золотоносна ріка, виблискує на хвилях народної пісні, переливається в душу нації, творить почуттєву нерозривність українського серця й української землі.

Геніальні композитори Моцарт і Бетховен, Глінка і Чайковський, Барток і Стравінський користувалися українськими мелодіями у своїй творчості, а це значить, що вони чули вібрацію найвищих небес нашої мови.

Учень. *Ой, яка чудова українська мова!
Де береться все це, звідкіля і як?*

Є в ній ліс – лісок – лісочок, туця, гай, діброва,
 Бір, перелісок, чорноліс. Є ще й байрак!
 І така ж розкішна і гнучка, як мрія,
 Можна "звідкіля" і "звідки", можна і "звідкіль".
 Є у ній хурделиця, віхола, завія,
 Завірюха, хуртовина, хуга, заметіль...

Учитель. Чимало фактів свідчать про багатство української мови. А найпереконливіше, як бачимо, – наші синоніми. Ось, наприклад, синонімічний ряд кольороназви "червоний": *пурпурний, пурпуровий, багрянний, багровий, шарлаховий, шарлатовий, буряковий, бурячковий, червільковий, цегляний, іржавий, вишневий, малиновий, гранатовий, кров'яний, кривавий, кармінний, карміновий, маковий, огняний, огнистий, огнястий, кумачевий, рожевий, мигдалевий, бордовий, фрез, рубіновий, кармазиновий, калиновий, кораловий.* Ці синонімічні назви уточнюють відтінки червоного кольору. А які соковиті українські прізвища! У кожному – характер людини, її вдача, зовнішність, її чесноти і вади: *Білоус, Вернидуб, Рябокінь, Вітрук, Дармограй, Рибак, Забіяка, Байдик, Лисак, Закусило, Музика, Біленький, Одинак, Коваль, Торохтій, Рудик, Письменний, Іжакевич, Убийвовк, Ткач, Гудзь, Швець, Сало, Тягнирядно, Фойда, Губа, Носань, Матюха, Нетудихата, Неїїтиво, Неїжборець, Пищик, Лопата, Горобець, Ворожбит, Завірюха, Криворучко.* Такі ж давні промовисті прізвища були і в наших письменників-класиків Григорія Сковороди, Григорія Квітки, Пантелеймона Куліша, Миколи Вороного, Михайла Коцюбинського, Григорія Стрільця, Івана Кочерга, Павла Губенка, Олеса Гончара, Михайла Стельмаха, братів Тютюнників, Івана Світличного.

Такі прізвища мають і сьогодні відомі майстри пера – Павло Мочал, Антоніна Листопад, Іван Драч, Павло Загребельний, Василь Голобородько, Борис Олійник, подружжя Калинців, Павло Глазовий.

А які незвичайні порівняння витворили українці! *Як без рук* – бути безпорадним. *Як вареник у маслі* – добре жити. *Як віл* – про працювиту людину. *Як голка в сіні* – загубити щось. *Як гриби після дощу* – у великій кількості. *Як з води* – таланить. *Як з хреста знятий* – кволий, знесилений. *Як кіт наплакав* – мало. *Як пожем відрізати* – категорично. *Як Пилип з конопель* – зненацька.

Учень. *В рідній мові своїй
 Мушиш вивчити кожне слівце,
 Доглядати його,
 Як старий садівник деревце.
 Щоб ніякий хробак
 Не точив його ніжні листки,
 Щоб у чисті слова
 Не в'їдалися зло остюки.*

Учитель. Основоположником української літературної мови є наш пророк і вчитель Т.Г. Шевченко. Для Кобзаря мова була материнською піснею і молитвою над колискою, величчю неба, ревом Дніпра, відчаєм покритки, жертвовною любов'ю матері, мужнім покликом до боротьби за свободу, незалежність.

Звучить пісня "Українська мова" (слова В. Самійленка).

Учитель. Однак наша мова, як і взагалі кожна мова, легко, без зусиль, сама до рук не дається. Мови потрібно вчитися. Наполегливо, щоденно, з радістю.

Учень. *Як парость виноградної лози,
Плекайте мову.
Чистіша від сльози
Вона хай буде.
Пильно й ненастанно
Політь бур'ян.*

Учитель. Ми неправильно вимовляємо звуки, неправильно наголошуємо слова. Вживаємо слово, часто не знаючи його значення. Стилістично неохочливо будуємо речення. Наша мова стала убогою, примітивною. Та й не мова це – а суржик. Або – сленг (жаргон). Найстрашніше, коли той сленг прописався серед молоді.

Звучить пісня "Українська мова" (слова Б. Стельмаха).

Учитель. Мова – душа народу. Як же так сталося, що ми збайдужіли до своєї душі?

А чи взагалі розмовляють українською мовою українські юнаки і дівчата?

Розмовляють, але...

У сучасної молоді знання української мови найчастіше обмежується українськими жартами, простеньким віршиком зі шкільних часів; парою цитат з пісень Ірини Білик чи "Воплів Водоплясова" та анекдотами "про хохла".

Для багатьох в Україні українська мова, на жаль, стала іноземною. Від 1959 до 1989 року українці мали право звільняти своїх дітей від вивчення рідної мови. І мільйони батьків скористалися цим правом. Ганебно, але факт. У 1989 році 5 мільйонів українців відмовилися від рідної мови. А скільки їх сьогодні? 10? 15 мільйонів?

Учень. *Над усі багатства і припливи мод
Шануймо мову серцем і вустами,
Народ без мови – це вже не народ,
Без мови всі ми б сиротами стали.
Ідуть гріхи за нами і борги.
Від них зректися – не шукаймо броду,
Шануймо мову над усі боги,
Якщо ми хочем зватися народом.*

Звучить пісня "Українська мова" (слова В. Козлачкова).

Учитель. Певна річ, не всі в Україні одразу заговорять гарною українською мовою. До тих, хто лише починає розмовляти українською, слід виявляти поблажливість. І пробачати їм певні мовні помилки. Є люди, які не мають права на помилки. Це актори, лектори, вчителі, диктори, журналісти, їхнє слово повинно бути взірцем для решти громадян України.

Носіями зразкової української мови мусять стати державні діячі, урядовці всіх рангів та їхні дружини, якщо вони спілкуються з людьми поза своєю домівкою, виступають перед аудиторією безпосередньо чи в засобах масової інформації. Б. Антоненко-Давидович писав: "Правильно й чисто говорити своєю мовою може кожний, аби тільки було бажання. Це не тільки ознака, а й обов'язок кожної культурної людини. Культурними в нас мусять бути всі, незалежно від того, працює людина розумово чи фізично".

Сьогодні звідусіль настирливо чуємо: у наш несприятливий час, час суспільних злигоднів і неймовірного зубожіння народу, передчасно говорити про українську мову, це все згодом, пізніше. Так, сьогодні Україна перебуває в стані тяжкої кризи. Але відомо, що всі кризи - політична, економічна, соціальна, культурна - наслідок національної кризи.

А що, коли ми всі почнемо говорити українською, то хіба все стане прекрасним? Хіба одразу відновиться економіка, хіба потечуть іноземні інвестиції? Звичайно, ні. Мова не є чарівним талісманом. Але мова є своєрідним показником психічного здоров'я нації. А духовно здорова нація здатна на швидке одужання у сфері політики, економіки, культури.

Звучить пісня "Мамин дар" (слова Т. Кобернюк).

Т. Бабійчук

[Українська мова і література в школі, 2004. - № 1].

*Досвід морально-
етичного виховання*

1. КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ

Морально-етичне виховання – це виховна діяльність школи і сім'ї щодо формування стійких моральних якостей, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм і принципів моралі, а саме:

- усвідомлена любов до Батьківщини, стійкий інтерес до минулого, сьогодення і майбутнього рідного краю; почуття любові й поваги до рідного народу, мови, дбайливе ставлення до природи і збільшення її багатств: гордість за вітчизняні досягнення в науці, техніці та культурі; прагнення готуватися до захисту своєї Батьківщини;

- уміння жити і працювати в суспільстві;
- потреба брати активну участь у громадському житті свого класу, школи, міста, країни;

- усвідомлення основних принципів гуманізму; розуміння високої цінності людського життя, прагнення будувати свої взаємини з людьми за законами совісті, добра і справедливості; здатність до співпереживання, шляхетності й щедрості; потреба захистити слабкого, допомогти відстаючому, піклуватися про батьків та інших членів родини, уміння поважати честь і гідність людини; дбайливе і людяне ставлення до природи, тваринного і рослинного світу;

- розуміння свідомої дисципліни як основи нормального, організованого життя і діяльності людини; дотримання встановлених норм і правил поведінки в школі, вдома і у громадських місцях; сумлінне виконання своїх обов'язків; уміння керувати своєю поведінкою, своїми потребами і бажаннями: здатність стримувати себе й інших від недисциплінованих учинків;

- розуміння морально-етичної основи культури поведінки, гармонійного поєднання культури поведінки з моральною вихованістю; потреба знати основні правила повсякденного етикету і бажання виконувати їх, уміння поводитися згідно правил культури поведінки; почуття міри і такту в спілкуванні з людьми, уміння переборювати протиріччя і конфлікти у стосунках з ними; прагнення говорити рідною мовою, збагачувати свій словниковий запас, удосконалювати свій смак;

- потреба у виробленні вольових рис характеру, здатність ставити перед собою мету і виконувати її, об'єктивно оцінювати себе; уміння відстоювати свою точку зору і вислуховувати інших; моральна стійкість і здатність протистояти дурним впливам; прагнення і готовність займатися моральним самовихованням;

- розуміння сутності гуманних, високоморальних відносин між юнаками і дівчатами; правильне уявлення про дружбу і кохання у підлітків: прагнення до чесності і скромності, краси і шляхетності у взаєминах; усвідомлення морального ідеалу родини, взаємозв'язку моральних якостей сім'янина і громадянина;

• непримиренне ставлення до відхилень від норм моральної поведінки, до проявів егоїзму, жорстокості й байдужості.

Результати морального виховання характеризуються такими поняттями: мораль, моральність, моральна свідомість, моральні переконання, моральні почуття, моральні звички і моральна спрямованість.

Мораль – система норм і принципів поведінки людей у ставленні один до одного та до суспільства.

Моральність – відповідність поведінки людей нормам моралі.

Моральна свідомість одна із сторін суспільної свідомості, яка у вигляді уявлень і понять відображає реальні відношення і регулює моральний бік діяльності людини.

Моральні переконання пережиті та узагальнені моральні принципи, норми.

Моральні почуття – запити, оцінки, відношення, спрямованість духовною розвитку особистості.

Моральні звички – корисні для суспільства стійкі форми поведінки, що стають потребою і здійснюються за будь-якої ситуації та умов.

Моральна спрямованість – стійка суспільна позиція особистості, що формується на світоглядній основі, мотивах поведінки і виявляється як властивість особистості в різних умовах.

Основою морального виховання є етика.

Етика – 1. Наука про мораль, її походження, розвиток і роль у суспільному та особистому житті людей. 2. Норми поведінки, сукупність моральних правил якого-небудь класу, суспільної організації, професії і т.ін.

Сучасна система освіти приділяє велику увагу формуванню саме морально-етичних якостей людини.

На основі загальнолюдських і національних морально духовних цінностей можна окреслити коло якостей особистості, які становлять зміст морального виховання. Це гуманність, доброта, чесність, працелюбність, повага до батьків, людей взагалі, чуйність, милосердя, дисциплінованість, совісність, доброзичливість, національна гідність, скромність, справедливість, почуття колективізму, інтелігентність, почуття патріотизму, інтернаціоналізму, материнства, екологічна і права культура.

Провідні якості моральності формуються в ранньому дитячому віці на основі так званого "соціального успадкування". Вирішальну роль у цьому процесі мають відіграти батьки: їх власна поведінка на засадах високої моральності, цілеспрямований вплив на особистість дитини і закладають основи моральних чеснот особистості. Можна навіть визначити своєрідний кодекс моральних добродійностей дитини дошкільного віку, які є аксіоматичними засадами цивілізації.

1. Не вбивай нічого живого.

2. Не кради.

3. Не зраджуй: ти завжди відповідальний за тих, кого наблизив до себе.

4. Уникай неправди, не свідчи на когось брехливо.

5. Люби і шануй батьків своїх.

6. Прагни сумлінно працювати.

7. Будь милосердним, з повагою стався до інших, намагайся допомагати їм.

8. Бережливо стався до навколишнього природного світу.

9. Остерігайся шкідливих звичок.

10. Стався до інших так, як хотів би, аби ставилися до тебе.

В.О. Сухомлинський, розвиваючи ідеї загальнолюдських моральних цінностей як основи формування духовності людини, визначив своєрідну програму морального виховання школярів.

1. Ти живеш серед людей, не забувай, що кожен твій вчинок, кожне твоє бажання позначається на людях, що тебе оточують. Знай, що є межа між тим, що тобі хочеться, і тим, що можна. Перевіряй свої вчинки, запитуючи сам себе: чи не робиш ти зла, незручності людям? Роби все так, щоб людям, які тебе оточують, було добре.

2. Ти користуєшся благами, створеними іншими людьми. Люди дають тобі щастя дитинства. Плати їм за це добром.

3. Усі блага і радощі життя створюються працею. Без праці не можна чесно жити. Народ вчить: хто не працює, той не їсть. Назавжди запам'ятай цю заповідь. Нероба, дармоїд – це трутень, що пожирає мед працюючих бджіл. Навчання – твоя перша праця. Йдучи до школи, ти йдеш на роботу.

4. Будь добрим і чуйним до людей. Допомагай слабким і беззахисним. Допомагай товаришу в біді. Не завдавай людям прикрості. Поважай і шануй матір і батька – вони дали тобі життя, вони виховують тебе, вони хочуть, щоб ти став чесним громадянином, людиною з добрим серцем і чистою душею.

5. Не будь байдужим до зла. Борись проти зла, обману, несправедливості. Будь непримиренним до того, хто прагне жити за рахунок інших людей, завдає лиха іншим людям, обкрадає суспільство.

Передумовами формування у вихованців людської гідності взагалі і національної зокрема можна назвати:

- навіювання вихованцям аксіоми про вищість і неповторність людини;

- постійне акцентування уваги людини на її духовних цінностях, необхідності утвердження їх у суспільних стосунках;

- формування почуттів совісті і честі як засобів самооцінки своїх дій;

- поважне і вимогливе ставлення вихователя (батька, матері, вчителя та ін.) до особи вихованця;

- спонукування вихованця до постійного відстоювання власної гідності перед іншими людьми;

- знання історії своєї родини;

- знання історії свого народу;
- знання культури, традицій, звичаїв, віри свого народу;
- знання життєвого шляху великих постатей власного народу (політичних діячів, вчених, діячів культури, мистецтва та ін.);
- володіння багатством рідної мови;
- участь у конкретній діяльності, спрямованій на збереження і примноження матеріальних і духовних багатств свого народу;
- моральне заохочення діяльності у сфері прояву національної гідності.

Характерною особливістю морального становлення особистості є її менталітет (ментальність). Термін ментальність походить від лат. *mentalis* – розумовий; *mens, mentis* – розум, думка, інтелект. В українському мовному обігу слово "менталітет" визначається як світосприймання, світогляд, бачення світу, національний характер, вдача.

Необхідною умовою виникнення у вихованця особистісного смислу тієї чи іншої моральної норми виступає формування у нього впевненості в її доцільності, в необхідності міжособистісних стосунків. Тому вихователь має володіти спеціальними прийомами, які сприяють створенню у дітей таких способів. Дамо їх перелік.

- Формування впевненості в процесі сумісної діяльності вихователя і вихованців, за якої вони формулюють певні моральні судження та висновки, вибирають власну поведінкову позицію.

- Формування впевненості на основі очевидних фактів поведінки людей.

- Вироблення впевненості завдяки бездоганній логіці обґрунтування, яка знаходить опору як в інтелектуальній, так і в емоційній сфері вихованця.

- Формування впевненості під впливом авторитету людей, що впливають на свідомість і почуття дитини.

- Формування впевненості під впливом громадської думки.

- Вироблення переконаності на основі використання життєвого досвіду вихованців.

Для всіх перелічених способів спільними засадами є: *по-перше*, обов'язкова наявність доказу; *по-друге*, авторитетність носіїв суспільної моралі. Перша засада дає можливість зблизити ті способи формування переконаності, які мають одне спільне – у тому чи іншому вигляді вони передбачають використання доказів. Друга засада об'єднує в одну групу способи, для яких характерний прямий зв'язок виникнення свідомого ставлення до моральної норми з глибокою довірою, яку переживають вихованці стосовно значущих людей.

На нашу думку, принциповим моментом у свідомому привласненні дитиною моральних норм і наданні їм особистісного смислу є безпосередній розгляд нею цих норм з погляду певних суспільних цінностей. На жаль, це не завжди враховується в традиційному виховному процесі. Здебільшого від вихованця вимагається, щоб він умів лише інтер-

претувати те чи інше правило або вимогу, тобто розкривати їх конкретний зміст.

Методика цілеспрямованого звернення до якоїсь моральної норми і послідовного розмірковування про неї з метою перетворення її в особистісне надбання називається *зосередженим осмисленням*. Воно дає можливість глибоко зануритися розумом у конкретну норму, відмежувавшись від усіх чинників, що розсіюють увагу, як зовнішніх (звук, світло), так і внутрішніх (фізичне, емоційне та інше напруження).

"В людині має бути все прекрасним: і обличчя, і одяг, і душа, і думки...", – писав А.П. Чехов. Щоб цього добитися, треба формувати моральну свідомість школярів. Це і є однією з головних проблем морально-етичного виховання.

Основною формою моральної освіти є *етична бесіда*, тобто діалог учителя й учня, дітей між собою. В бесіді створюються умови для виявлення активності й самостійності учнів, для висловлювання і відстоювання своїх поглядів і суджень, для розвитку логічного мислення.

У бесіді діти завжди знайдуть живі приклади, зможуть обґрунтувати свою думку. Тематика бесід являє собою не сухий перелік необхідних для засвоєння понять, а яскраві, образні визначення, близькі до афоризмів. Теми можуть бути різними, але весь цикл бесід протягом тривалого періоду повинен поступово розширювати і поглиблювати зміст морально-етичного виховання.

Дуже часто класні керівники проводять такі *бесіди*: "Твоя готовність допомогти людям", "Вчись бути організованим", "Твоя життєва позиція", "Справжня дружба. Як ти її розумієш?", "Єдність слова і діла – норма поведінки чесної людини", "Дотримуйся норм справедливості в колективі", "В чому небезпека байдужості?", "Точність, надійність людини", "Охорона і покращення оточуючого середовища – обов'язок кожного школяра", "Будь відданим другом".

Етична граMATика (тематика бесід)

5 клас

1. Що це – етикет?
2. Привіт, вітання, привітний...
3. Розмова про розмову.
4. Цінуй свій час і час інших.
5. Турбота про тих, хто поруч.
6. Про красу душі.

6 клас

1. Ввічливість як основа вихованості.
2. Громадянином бути зобов'язаний.
3. Точність, обов'язковість, акуратність.
4. Зовнішня і внутрішня вихованість людини.
5. Етичні норми етикету.

6. Правила щодня.
7. Дружба починається з посмішки.

7 клас

1. Оглянься уважно навколо.
2. Уміння бути самим собою.
3. Твій стиль поведінки.
4. Рідний дім.
5. Придивіться одне до одного.
6. Про тих, хто серце віддав дітям.
7. Скажи собі сам.

8 клас

1. Про порядність.
2. Основні вимоги етикету.
3. Поради однакові й різні.
4. В тобі дорослішає громадянин.
5. Про гідність.
6. Розкажи мені про мене.
7. Джерела доброти.

9 клас

1. Живіть довго, праведно живіть.
2. "Інтелігентус" – розуміючий (у перекладі з латинської).
3. Ази народного етикету.
4. В ім'я друга, в ім'я колективу.
5. Любов'ю дорожити вмійте.
6. Коли думки шляхетні.
7. Намагайся дати розуму якнайбільше їжі.

Не обмежуються вчителі лише бесідами, а використовують інші форми роботи. Цікавими і змістовними були конференції і лекції "Етика – наука про мораль", "Моральні якості, особливості їх вияву в різних сферах діяльності людини", "Моральна мотивація" (8-11 класи).

Дуже жваво проходять диспути, дискусії в 9-11 класах: "Моральний ідеал і його місце в житті людини", "Думка колективу чи думка особистості", "Закон товариства", "Обов'язок. Відповідальність. Свіість", "Моральні основи взаємин юнаків і дівчат", "Культура – повага до людей і до себе. Чи вважаєш ти себе культурною людиною?"

Дітям дуже подобаються ігрові форми роботи. Зокрема, змагання промовців, рольові ігри з тем: "Багатство нашої душі" (культура спілкування, ввічливість, уважність), "Естетика поведінки та етикет", "Інтелігентна Людина. Яка вона?", "Взаєморозуміння. На чому воно ґрунтується?", "Час, смак, стиль", "Культура особистості, її здатність до самовдосконалення", "Про смак і моду"; гра-тренінг з культури спілкування, гра "Словник ввічливих слів" (8-9 класи).

Для молодших школярів проведуть уроки гарної поведінки "Вмій слухати", "Розкажи мені про себе", "До дружби треба дорости", "Бути вихованим. Що це значить?", "Добра людина – яка вона", "Розділи печалі й радості іншого", "Як треба поводитися в школі, вдома, на вулиці" та інші.

Які якості притаманні культурній, вихованій людині? Освіченість, професіоналізм, висока духовність, порядність, інтелігентність.

Ми говоримо про культуру праці, побуту, культуру спілкування, а нерідко і про культуру почуттів, припускаючи, що в культурній людині повинні сполучатися моральні й етичні якості.

Існують непорушні моральні критерії, на яких заснований етикет – звід правил, що регулюють зовнішні форми поведінки людини. Це честь, совість, порядність – якості, які потрібно цінувати так само, як ми цінуємо своє здоров'я, тому що без них немає людини у справжньому, високому розумінні цього слова.

Підтримати когось, безкорисливо допомогти у важку хвилину, пожертвувати для не дуже близької, а часом і незнайомої людини, чимось важливим, не поскупитися для неї на час, турботи – усе це норма поведінки для вихованих, шляхетних людей.

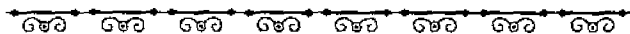
Спілкуючись з людьми, треба враховувати їхній психічний склад, внутрішній світ і для кожного намагатися знайти правильну лінію поведінки. Спілкування з недовірливою людиною вимагає обережності, терпіння. З примхливими людьми необхідні спокійний тон та ігнорування їхніх капризів. Самовдоволених охоплює іронія, але нерозумно користатися нею, коли маєш справу із сором'язливою людиною. Не можна очікувати від флегматика миттєвої реакції, і важко сподіватися, що холерик у критичній ситуації залишиться незворушним.

Вихована людина завжди ввічлива, делікатна, доброзичлива по відношенню до навколишніх. Їй притаманна тактовність. Вона правильно реагує на поведінку іншої людини, розуміє її стан, готова підтримати у важку хвилину, уникає розмов, що можуть бути неприємні кому-небудь, не показує свою перевагу, не демонструє своє благополуччя в присутності людей, яким менш пощастило. Тактовна людина не демонструє ні надмірної симпатії, ні своєї явної ворожості до окремих людей, тому що це може поставити в незручне положення не тільки їх самих, але і навколишніх. Нерідко поєднується з безтактністю виставлення на загальний огляд своїх інтимних почуттів, надмірна цікавість, читання чужих листів. Неприпустимо висміювати фізичні недоліки людей, підслухувати чужі розмови, писати анонімні листи.

Найважливіша якість вихованих людей – скромність.

Головним показником моральності людини є його справи, дії, вчинки.

2. АЗБУКА МОРАЛЬНИХ ЗАПОВІДЕЙ

(За книгою В.О. Сухомлинського "Як виховати справжню людину")

Мета рубрики "Азбука моральності" – допомогти вчителеві у засвоєнні учнями основних критеріїв етики: добра, гідності, чесності, обов'язку, відповідальності, патріотизму тощо.

- Б -

Батьківщина – твій дім, твоя колиска. У рідному домі не завжди все гаразд. Є в нас своє лихо й горе. Говорячи про них, пам'ятай: ти говориш про лихо і горе свого рідного дому... Говорити про недоліки – для цього великого розуму не треба. Зневажай демагогію й балаканину. Думай і роби все для того, щоб перемагали добро і справедливість (с. 176).

Батько – найрідніший, найдорожчий для тебе чоловік, в образі якого втілюється людська відповідальність за твою появу на світ, за кожний твій крок і вчинок, за весь твій життєвий шлях – від народження до смерті... Бути гідним свого батька – твоя особиста честь (с. 210-211).

Будьте добрими дітьми своїх батьків і матерів. Три нещастя є в людини: смерть, старість і погані діти – говорить українська народна мудрість. Старість невідворотна, смерть – невблаганна, перед цими нещастями ніхто не може зачинити двері свого дому. А від поганих дітей дім можна вберегти, як від вогню. І це залежить не тільки від твоїх батьків, а й від вас самих – дітей (с. 212).

Бути справжньою людиною – це означає віддавати сили своєї душі в ім'я того, щоб люди навколо тебе були красивішими, духовно багатшими, щоб у кожній людині, з якою ти зустрічаєшся в житті, залишилося щось хороше від тебе, від твоєї душі (с. 188).

Бережи і шануй пам'ять про померлих. У кого немає в душі минулого, в того не може бути й майбутнього. "Кожна людина – це неповторний світ. Під кожним надгробком – світова історія" (Г. Гейне).

- Г -

Гідність – це мудра влада тримати себе в руках. Благородство твоєї людської особистості виявляється в тому, наскільки мудро і тонко ти зумів визначити, що гідне і що негідне. Гідне повинно стати самою суттю твоєї духовної культури... (с. 297).

- Д -

Дідусеві й бабусі – почесне місце в домі. Якщо вирішується якась нелегка і непроста справа – перше слово нехай належить дідусеві й бабусі. Не соромся і не бійся поділитися з ними своїми радощами або горем. Вони уміють освітлювати людську радість мудрістю життя, і радість зробить тебе подвійно щасливим...

Дружба – це школа виховання благородних почуттів

Закони дружби:

1. Не залишайте друга в біді. Бути вірним дружбі – означає ділити з другом не тільки радість, а й горе.
2. Тобі не байдуже, який твій друг. Дружба – це моральне збагачення людини. Знайшовши надійного друга, ти помножуєш свої сили, стаєш морально чистішим, багатшим, красивішим.
3. Дружба – це насамперед віра в людину, вимогливість до неї і повинність.
4. Дружба і егоїзм – непримиренні і несумісні.
5. Дружба вчить віддано любити і стійко, мужньо ненавидіти, бути непримиренним. Дружбу я назвав би вершиною, з якої перед людиною відкриваються найдрібніші деталі доблесті і краси, вульгарності й потворності.
6. Дружба випробовується в біді і небезпеці.
7. Умій жити так, щоб тебе з другом об'єднувала єдність духу, ідеалів... Нехай дружба буде для тебе яскравим світлом, що осяває мету життя.
8. Юність без вірної, виданої дружби убога і порожня. Не вміючи дружити, ти обкрадаєш себе.
9. Дружба виховує відданість високому, ідеальному вже тому, що в дружбі більше віддають, ніж беруть, і по-справжньому здобувають лише тому, що віддають; найбагатшим стає найщедріший.
10. У дружбі ти проходиш справжню школу безкорисливості. Дружба дає тобі незрівнянну радість від того, що ти віддав. Дружба, по суті, відкриває нам справжній сенс життя.
11. Друг – якщо це тільки справжня дружба – стає частинкою тебе самого. Якщо ти бачиш у друга щось погане, не гідне вашої односторонності, вашого прагнення до ідеального, скажи йому відверто про це. Ти повинен бути найсправедливішим, наймужнішим і найсуворішим суддею свого друга. Взаємна відповідальність, що осяває нашу дружбу, – найважливіше джерело вірності, відданості.
12. Без відданої, вірної, вимогливої дружби неможливий колектив.
13. Бути вимогливим у дружбі – означає мати мужність розірвати її, якщо друг зраджує те, в ім'я чого склалася дружба.
14. Із цеглинок міцної, ідейно багатой дружби будується те, що я назвав би моральною силою колективу (с. 307-310).

- Ж -

Жіночність – це найвищий вияв людської краси. В цій красі народження нового життя, цвітіння, розвиток і в'янення того, що було прекрасне. Носій і творець життя, жінка, найглибше втілює високоморальне ставлення до майбутнього людства. Поважати жінку – означає поважати життя (с. 398).

- З -

Знання – неоціненне багатство, якого маєш ти набути в роки дитинства, отрочтва, ранньої юності. Те, чого ти не здобув у юні роки, ніколи не здобудеш такою самою мірою потім. Твій обов'язок – учитися в повну міру своїх сил (с. 349).

- І -

І ще є одне духовне начало в нашій людській любові. Це наша потреба в людині. Не можна жити без почуття і усвідомлення того, що ти комусь дорогий, що хтось бачить увесь сенс свого життя лише тому, що є на світі ти (с. 188).

- К -

Краса – могутній засіб виховання чутливості душі. Це вершина, з якої ти можеш побачити те, чого без розуміння й відчуття прекрасного, без захоплення і натхнення ніколи не побачиш. Краса – це яскраве світло, що осяває світ... Я б назвав красу гімнастикою душі – вона випрямляє наш дух, нашу совість, наші почуття і переконання. Краса – це дзеркало, в якому ти бачиш сам себе і завдяки йому так чи інакше ставишся сам до себе (с. 414).

- Л -

Любов до людей – це твоя моральна серцевина (с. 188).

Любов – могутня вихователька. Вона робить людину чистішою, чеснішою, ширішою, вимогливішою і суворішою в додержанні моральних основ життя... (с. 188).

Людина залишає себе насамперед у людині. У цьому наше безсмертя. У цьому найвище щастя і сенс життя. Якщо ти хочеш залишитися в серці людському – виховай своїх дітей. Виховання людини – найважливіший громадянський обов'язок (с. 368).

- М -

Мати творить твою неповторну особистість – ось у чому смисл, мистецтво і майстерність того, що ми називаєм народженням. Берегти матір – означає турбуватися про чисте джерело, з якого ти пив з часу свого першого дихання і будеш пити до останньої хвилини свого життя... (с. 391).

Мужність – це справжня краса духу й тіла, переконань і вчинків. Мужність робить людину могутньою і доброю, сильною і ласкавою.

Правила виховання мужності

1. Уміє пробудити в собі гнів на себе, злість до себе, якщо тобі чогось не хочеться. Не хочеться – це небезпечний ворог справжнього людського буття. З "не хочеться", якщо воно вийшло переможцем над "треба", починаються нікчемність і безвілля.

2. Пробуди в собі почуття настороженості, якщо тобі щось здається неможливим, нездійсненним, нездоланим. Збери всі сили свого духу, щоб неможливе стало можливим.

3. Активна ненависть до негідного – сама собою подвиг духу.

4. Умій владарювати духом, волею над слабостями свого тіла. Сила людської волі безмежна. Занепад духу в тяжкій життєвій ситуації – це твоя поразка, загибель.

5. Гідність мужчини – це заявляти про свій біль.

6. Біль, страждання, недуга, якими б сильними і невідступними вони не були, не повинні стати сильнішими за твою волю.

7. Найбільша перемога – це перемога над самим собою.

8. Якщо ти тільки вмієш підкорятися волі інших – ти виростаєш блідою тінню людини. Справжня людина вміє наказувати собі і вміє бачити обставини, де треба наказувати собі. Це і є вміння жити.

9. Ти станеш справжньою людиною тільки тоді, коли зрозумієш, що таке важко.

10. Не йди легким шляхом. Іди найважчим! Подолання труднощів підносить людину.

11. Постав над собою хоч сто вчителів – вони будуть безсилі, якщо ти сам не зможеш примусити себе й вимагати від себе (с. 249-292).

- Н -

Ніколи не забувай про свою теплу, затишну колыску, з якої ти вилетів, як пташеня, що якби не вона – ти був би ніщо, перед тобою не відчинилися б двері у величезний світ Батьківщини (с. 107).

Десять негідних речей

1. Негідно добувати своє благополуччя, радощі, втіхи, спокій за рахунок утисків, невлаштованості, горя, хвилювання іншої людини.

2. Негідно залишати товариша в біді, небезпеці, проходити байду-же повз чуже горе, страждання. Моральна глухота й сліпота, задерв'яніння серця – одна з найогидніших вад.

3. Негідно користуватися результатами праці інших, ховатися за чужу спину.

4. Негідно бути боязким, розслабленим; ганебно виявляти нерішучість, відступати перед небезпекою, хникати... Хоробрість і відвага – джерело мужності.

5. Негідно давати волю потребам і пристрастям, що ніби вийшли з-під контролю людського духу.

6. Негідно мовчати, коли твоє слово – це чесність, благородство і мужність, а мовчання – легкодухність, підлість.

7. Негідно не тільки обманювати, лицемірити, плазувати, підлазкуватися під чийсь волю, а й не мати власного погляду, втратити своє обличчя.

8. Негідно легковажно кидатися словами, давати нездійсненні обіцянки.

9. Негідною є надмірна жалісливість до самого себе, як і безжальне ставлення, байдужість до іншої людини... Негідно бути спокійним і байдужим, коли поряд із тобою важко жінці.

10. Негідні п'янство і обжерливість. Алкоголь затуманює свідомість і дає волю інстинкту, приводячи людину до тваринного стану.

(Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину // Вибр. твори: В 5 т. - К.: Рад. шк., 1976. - Т. 2. - С. 297-306).

Десять не можна

1. Не можна ледарювати, коли всі працюють.

2. Не можна сміятися над старістю і старими людьми – це величезне блюзнірство.

3. Не можна заходити в суперечку з шановними і дорослими людьми, особливо з людьми похилого віку.

4. Не можна виявляти незадоволення тим, що в тебе немає якоїсь речі..., у товариша твого є, а про тебе батьки не подбали: від своїх батьків ти не маєш права вимагати нічого.

5. Не можна допускати, щоб мати давала тобі те, чого вона не бере собі – краций шматочок на столі, смачнішу цукерку, краций одяг.

6. Не можна робити того, що осуджують старші, – ні на очах у них, ні деінде... на стороні...

7. Не можна залишати старшу рідну людину самотньою, особливо матір, якщо в неї немає нікого, крім тебе...

8. Не можна збиратися в дорогу, не спитавши дозволу і поради у старших, особливо в діда, не попрощавшись з ними, не дочекавшись від них побажання щасливої дороги і не побажавши їм щасливо залишатися.

9. Не можна сідати до столу, не запросивши старшого...

10. Не можна сидіти, коли стоїть доросла, особливо літня людина, тим більше жінка; не чекай, поки з тобою привітається старший, ти повинен перший привітати його, зустрівшись, а прощаючись, побажати доброго здоров'я.

(Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину // Вибр. твори: В 5 т. - К.: Рад. шк., 1976. - Т. 2. - С. 202-204).

Народження людини – це майбутнє народу, радість батька і матері – крихта радості всього народу (с. 365).

- О -

Опановуй головне в духовній культурі – культуру людських відносин; уміє розрізняти в людині світле і темне... Те, що ми називаємо повагою до людини, – це віра в добре начало в ній (с. 190).

- П -

Праця – це не тільки лопата і плуг, а й думка. Дуже важливо, щоб вихованці наші переконалися на власному досвіді, що думка – це нелегка праця, і саме її складність, трудність і дає людині велику радість (с. 359).

- Р -

Рід людський складається з поколінь – це велика мудрість нашого буття... Повага, шанування старших поколінь – закон нашого життя. Поважати старших треба тому, що вони мудріші, духовно багатші за тебе (с. 201).

- С -

Скромність – це дисципліна людських відносин, вчинків, бажань, думок і почуттів, волі й характеру. Бути скромним – означає ні на мить не забувати, що кожна людина, з якою ти спілкуєшся, має свою гідність, і твоє справді вільне й щасливе життя полягає в тому, щоб утверджувати гідність кожної людини (с. 276).

Совість живе в людській душі лише на поживному ґрунті совісності, сорому; совість – це *знання*, багато разів помножене на переживання, *почування*, а похідними цієї дії є сором, відповідальність і обов'язок, *повинність*.

Соромся порожнечі душі. Найбільше соромся того, що в тебе немає своїх святинь, своїх непохитних, незаперечних істин, правил, принципів.

Соромся слабівлля, безпринципності, "безхребетності". Гори від сорому, якщо відчуваєш, що в тобі заворушився мерзенний черв'ячок, ім'я якому "моя хата скраю".

Соромся байдужого ставлення до громадянського життя, виконання обов'язку.

Соромся не тільки явної підлоти, а й найменшого приводу, щоб про тебе могли подумати, як про підлу людину...

Соромся безвідповідальності, легковажності своїх почуттів, уподобань. У своїх почуттях треба бути вірним і зобов'язаним...

Соромся некультурності. Гордитися незнанням – верх глупого. Невігластво розуму і почуттів збіднюють людину, роблять її примітивною... (с. 261-263).

- Т -

Терпимість і непримиренність – дуже важливі елементи духовної культури, які тобі треба опанувати для того, щоб орієнтуватися в безмежно складному світі людських пристрастей і характерів... (с. 292).

- У -

Умій відчувати поряд із собою людину, умій розуміти її душу, бачити в її очах складний духовний світ – радість, горе, біду, нещастя (с. 253).

Умій бути вдячним. Почув похвалу – дякуй і радій, що ти рухаєшся в напрямку до людської досконалості. Почув докір, осуд – дякуй за те, що тебе вчать жити по-людському (с. 236).

Умій правильно бачити навколо себе щедрість і скнарість, справжнє багатство душі й потворну убогість і наготу (с. 272).

Умій жаліти і шкодувати, берегти і оберігати; умій побачити ту безмежно дорогу людську цінність, де від золотої купи залишилося кілька зернинок, від яскравого і гарячого багаття – кілька жаринок, від багатого плодозбору – кілька яблук (с. 198).

Умій бути скромним, оберігати себе та інших від зухвальства, несправедливості, надокучливості (с. 199).

Умій співпереживати й співчувати (с. 199).

Учитель творить Людину. Ці мудрі і вагомі слова можна сказати тільки про матір і батька. Знай, що велике щастя вчителя – бачити тебе таким, яким він створив тебе як свій ідеал (с. 341).

- Ш -

Школа – це духовна колыска народу. Чим більше піклування про свою колыску виявляє народ, тим блискучіше його майбутнє. Школярі – не просто діти, що зібралися в одне місце. Вони являють собою дитяче суспільство, що живе за своїми гармонійними законами... (с. 337).

- Ю -

Юнаки і дівчата, ви повинні знати історію свого народу, у ваші душі мають увійти кращі народні традиції, стати для вас святим законом... (с. 177).

- Я -

Якщо ти робитимеш тільки те, що хочеться, якщо активність твоя слонукатиметься тільки передчуттям задоволення, – в житті в тебе не буде нічого дорогого і святого, душа твоя не осягне, що таке любов, відданість, бажання твої будуть низькими і убогими, а життя без благодних людських бажань – порожнім і нудним (с. 187).

(Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину // Вибр. твори: В 5 т. - К.: Рад. шк., 1976. – Т. 2. – С. 138-409).

ПОЗИТИВНІ ЯКОСТІ ЛЮДИНИ

Короткий словник

- Ввічливість** – риса, що характеризує людину, для якої повага і люб'язність щодо людей стала повсякденною нормою поведінки і звичним способом спілкування з оточенням.
- Великодушність** – форма виявлення людяності в повсякденних стосунках, при якій гуманність переважає загальноприйняті норми; нерідко виявляється щодо того, хто не завжди цього заслуговує.
- Вимогливість** – висунення високих моральних вимог до людини і визнання її відповідальності за їх виконання.
- Витримка** – моральна якість, в якій знаходять конкретні вияви самовладання; охоплює: вміння людини підпорядковувати свої дії досягненню поставленої мети, здатність переборювати труднощі, здійснювати контроль над своїми почуттями, гамувати в собі роздратування, долати песимістичний чи, навпаки, авантюристичний настрій у разі зіткнення з опором оточення.
- Відвертість** – моральна якість, що характеризує особистість та її вчинки; виражається в тому, що людина робить і говорить те, в правильність чого вірить, діє заради тих міркувань, в яких готова зізнатися сама собі.
- Відповідальність** – властивість особистості, що характеризується прагненням і вмінням оцінити свою поведінку з погляду корисності чи шкоди для суспільства, підпорядковувати свої вчинки вимогам, нормам, законам суспільства, співвідносити потреби з реальними можливостями.
- Вірність** – незмінність і постійність щодо людей і справи, у виконанні обов'язку, у відданості обраним принципам і моральному ідеалу.
- Гідність** – сукупність високих соціально-моральних якостей людини, а також адекватне поцінування їх самою особистістю.
- Діловитість** – високий рівень організованості, який передбачає досягнення найвищих результатів у роботі за найменших затрат сил, засобів і часу.
- Доброчинність** – узагальнена характеристика стійких моральних якостей особистості, що ґрунтується на дійовій формі засвоєння добра (чинити добро) на противагу пасивному дотриманню принципів і норм моралі.
- Жертовність** – готовність людини добровільно поступитися власними інтересами, іноді навіть життям в ім'я високої мети, інтересів інших людей.
- Ідейність** – моральна якість, що характеризує відданість людини певній ідеї, керуючись якою вона вибирає життєву мету і здійснює свої вчинки.
- Любов** – почуття, яке характеризується високим рівнем емоційно-духовної напруженості і ґрунтується на сприйнятті конкретної людини як найвищої цінності.

- Людяність** – якість, що виражає принцип гуманного ставлення до інших людей. Охоплює низку більш конкретних якостей: доброзичливість, повагу до інших, співчуття і довіру до них, великодушність, самопожертву заради інших, а також передбачає скромність, чесність, широсердність.
- Милосердя** – співчутлива і дійова любов, що виражається в готовності допомогти кожному, хто цього потребує. В понятті милосердя поєднуються два аспекти – духовно-емоційний (переживання чужого болю як свого) і конкретно-практичний (порив до реальної допомоги).
- Мужність** – одна з основних чеснот людини, що характеризується силою характеру, відданістю ідеалу і своїм переконанням при зіткненні з несправедливістю, небезпекою. Мужність відіграє вирішальну роль в обстоюванні особистих і суспільних інтересів і цінностей.
- Оптимізм** (від лат. *optimus* – найкращий) – поняття, яке характеризує бадьоре життєствердне світовідчуття, ставлення до навколишньої об'єктивної реальності, до майбутнього.
- Патріотизм** – почуття любові до Батьківщини та свого народу, готовність служити своїй вітчизні.
- Правдивість** – риса людини, для якої є правилом говорити правду.
- Принциповість** – якість особистості, яка керується у поведінці принципами, внутрішніми переконаннями, дотримується і послідовно відстоює їх.
- Скромність** – якість людини, що характеризує її ставлення до інших людей і самої себе. Полягає в тому, що людина не любить виставляти напоказ свої чесноти й успіхи, не визнає за собою ніяких переваг чи особливих прав, добровільно підпорядковує себе вимогам суспільної дисципліни, обмежує власні потреби умовами, що існують у суспільстві, ставиться до всіх людей з повагою, виявляє терпимість до їхніх недоліків і водночас критично ставиться до своїх заслуг і недоліків.
- Сміливість** – якість, що характеризує здатність людини долати в собі почуття страху, невпевненості в успіху, сумнів перед труднощами і несприятливими для неї наслідками.
- Совісність** – здатність особистості здійснювати моральний самоконтроль, визначати для себе умови виконання і здійснювати самооцінювання власних учинків; виявлення моральної самосвідомості особистості.
- Співчутливість** – якість, що полягає в яскраво вираженій здатності співпереживати, співчувати іншій людині. Одна з форм виявлення людинолюбства.
- Працьовитість** – вимогливе ставлення людини до своєї трудової діяльності, що зовні виявляється в кількості та високій якості її суспільно значущих результатів.
- Чесність** – одна з найважливіших ознак моральності. Охоплює правдивість, принциповість, виконання узятих на себе зобов'язань, ширість, визнання і дотримання прав інших людей на те, що їм законно належить.

Чуйність – характеризує співчутливе ставлення до інших людей, турботу про їхні потреби, запити і бажання, уважне ставлення до їхніх інтересів, проблем, думок і почуттів.

НЕГАТИВНІ ЯКОСТІ ЛЮДИНИ

Аморальність – спосіб життя та поведінка людини, в яких виявляється нігілістичне ставлення і зневага до загальноприйнятих норм моралі.

Безідейність – якість, протилежна ідейності, відсутність відповідних життєвих установок, позицій, світоглядна неусталеність.

Безсоромність – свідомо і демонстративно зневага до загальноприйнятих норм поведінки.

Віроломність – якість людини, що полягає у здатності до підступних, зловмисних дій, свідомій зневазі до чужої довіри, грубому порушенні власних зобов'язань.

Заздрість – якість, що виявляється в почутті невдоволення, досади, прикrostі з приводу успіху, благополуччя, щастя, моральної, розумової, культурної переваги інших людей або їх об'єднань.

Зазнайство – якість, що полягає у втраті людиною критичного ставлення до своєї особистості, перебільшенні власних здібностей, можливостей без достатніх на те підстав, у нехтуванні загальновизнаними уявленнями щодо певної сфери життя.

Зарозумілість – зневажливе, зверхнє ставлення до інших людей (до окремих особистостей, певних соціальних прошарків чи людей взагалі), пов'язане з перебільшенням власних можливостей і себелюбством.

Кар'єризм – якість людини, метою якої є гонитва за власним успіхом, намагання будь-якими засобами просуватися по службі, до керівної посади.

Користолюбство – якість, що полягає в підпорядкуванні людиною своєї поведінки і вчинків мотивам забезпечення власної матеріальної вигоди.

Лихослів'я – якість, що виявляється у прагненні людини висловлювати негативні судження, давати негативні оцінки іншим людям.

Лицемірство – якість, що полягає у приписуванні позитивного смислу аморальним судженням і вчинкам іншої особи, здійсненям заради егоїстичних інтересів.

Мишанство – якість, типова для людей з вузьким кругозором, які керуються дріб'язковими, егоїстичними інтересами.

Підступність – якість, що виявляється в установці на лиходійство і ґрунтується на лицемірстві й обмані.

Ревнивість – якість, що виявляється у неприязно-ворожому ставленні до успіхів, досягнень чи популярності іншої особи, а також до її самостійності в діях і почуттях.

- Скиарість** – особливе ставлення до матеріальних цінностей, коли їх накопичення розглядається як самоціль, заради якої людина забуває про корисне призначення накопичених предметів.
- Фарисейство** – якість, що характеризує особистість з погляду способу виконання нею моральних вимог; одне з конкретних виражень формалізму в моралі; різновид лицемірства.
- Хабарництво** – отримання посадовою особою чи через посередників яких-небудь матеріальних цінностей чи придбання яких-небудь майнових вигод за дії (чи бездіяльність) в інтересах того, хто дає хабара.
- Цинічність** – якість, що виявляється у зневажливому ставленні людини до здобутків культури, моральних і духовних надбань людства, загальноприйнятих норм поведінки.
- Чванливість** – зверхнє, зарозуміле, зневажливе ставлення до людей, їхніх знань і досвіду; зневага до культурних здобутків минулого інших народів; необґрунтоване хизування своїм соціальним становищем чи належністю до певної нації, спільноти; зазнайство, заспокоєння на досягнутому, перебільшення своїх здібностей і прав, що ґрунтується на уявленні про особисту чи групову винятковість.

Мерзотним і гідким вважається:

наодинці із собою робити не так, як ти робив би на очах у людей;

лінуватися, бути ледарем, неробою, дармоїдом;

видавати за доблесть і заслугу те, що є твоїм обов'язком;

вимагати від батьків те, чого ти не заслужив працею;

бути жадібним, корисливим, негостинним;

гребувати простою працею своїх батьків;

глумитися із старості;

лицемірити, говорити не те, що думаєш і відчуваєш;

запобігати перед тим, хто сильніший від тебе;

давати пусті обіцянки, не додержувати слова;

нашіптувати, доносити на товариша;

бути легкодушним, уникати відповідальності за свій вчинок;

байдуже проходити повз людську біду, горе, відчай, посилаючись

на свою слабкість;

використовувати свою силу, фізичну перевагу на зло;

мовчати, коли треба говорити, й говорити, коли треба мовчати;

відступати перед небезпекою, щоб зберегти спокій, благополуччя;

добиватися для себе полегшення за рахунок товариша;

кривдити дівчинку, дівчину, жінку;

не слухати батьків, обманювати їх;

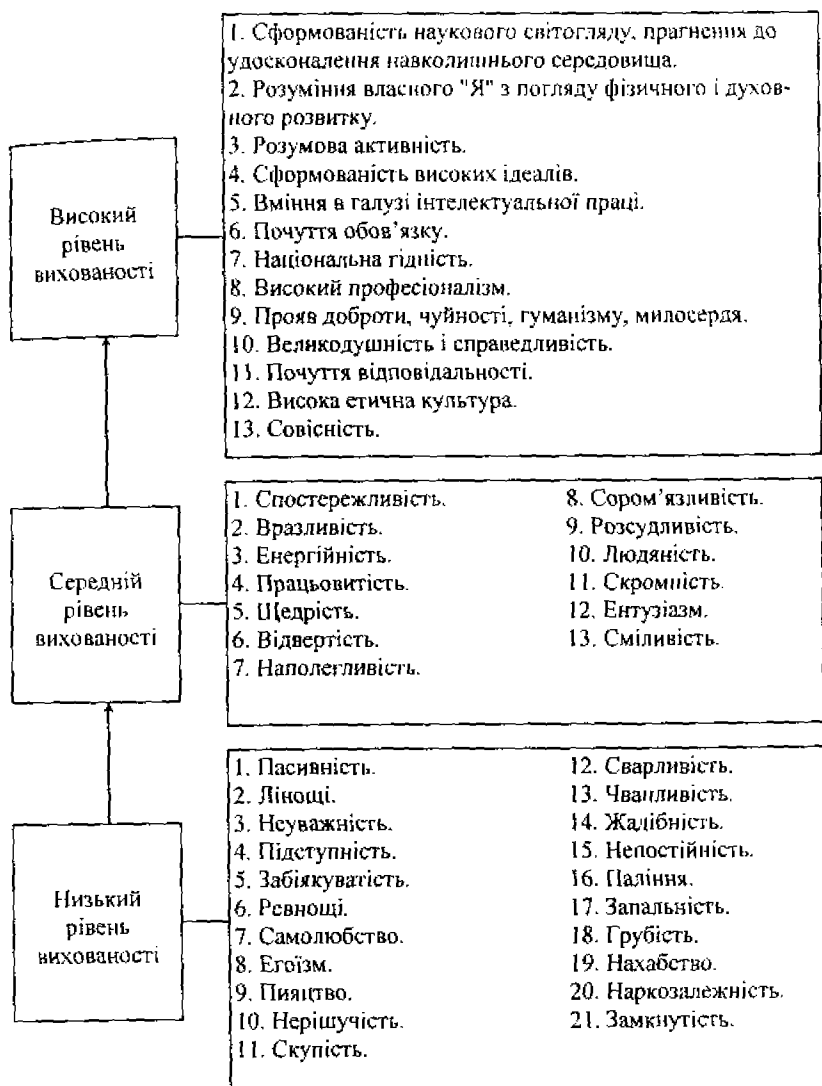
базікати;

глузувати з калік;

не любити й кривдити тварин.

(Сухомлинський В.О. Виховання високих моральних якостей і норм поведінки // Як виховати справжню людину. – К.: Рад. шк., 1975. – С. 158).

ЯКОСТІ ОСОБИСТОСТІ, ЩО ХАРАКТЕРИЗУЮТЬ РІВЕНЬ ЇЇ ВИХОВАНOSTІ

3. ПРОГРАМА "ЧОТИРЬОХ АЗБУК"

("Азбука мого "Я", "Азбука культури", "Азбука моральності",
"Азбука здоров'я")

Оновлення системи виховання в загальноосвітніх закладах здійснюється на основі нового уявлення про роль виховання в соціалізації особистості. Виховна робота має забезпечувати спеціально організований процес формування і сприйняття учнями гуманних цінностей і зразків громадянської поведінки.

Виховна система школи – це цілісна структура, яка сприяє успішній діяльності вихованця. У школах, де створено такі системи, відбувається моральне становлення учнів, формування у них творчого мислення, відповідальності, активної громадянської поведінки.

Пріоритетними у виховній роботі на сучасному етапі є: реалізація особистісно орієнтованого підходу в навчально-виховному процесі; прилучення молоді до національної культури; збереження морального, фізичного, соціального та психічного здоров'я дітей; виховання патріотизму, громадянських якостей особистості; забезпечення педагогічних умов для соціалізації учнів, виховання в них життєвої компетентності.

Особистісно орієнтоване виховання, ідеї гуманізації і демократизації шкільного життя як стержневі проблеми перебудови сучасної школи докорінно змінюють організацію і здійснення навчально-виховного процесу. Школа виходить сьогодні на новий рубіж у пошуках ефективних технологій виховання і місця в ній учителя, вихователя.

Програма "Чотирьох азбук" – це *технологія*, організації виховного процесу в аспекті особистісно орієнтованого навчання та виховання; вона є засобом включення внутрішніх рушійних сил розвитку особистості.

Головна мета цієї Програми – створення умов для ефективної соціалізації; зміцнення психологічного, духовного, соціального й фізичного здоров'я; особистісної зрілості та життєвої компетентності дитини молодшого шкільного віку.

Завдання Програми:

1. Формування у молодших учнів розвиненої соціальної мотивації, позитивного соціального досвіду та соціальної компетентності:

– формування національної гідності і самосвідомості, патріотичне виховання;

– мінімальне оволодіння комунікативною діяльністю, конструктивне поєднання власних і зовнішніх ресурсів само- та взаємодопомоги в суспільному житті;

– здатність брати відповідальність за певну діяльність, поведінку, вчинки, оточуюче довкілля;

- виховання культури та гармонійних відносин з природою;
- співробітництво, ініціатива, активна участь у соціальному житті, відкритість світові;

- вміння будувати ефективні взаємини;
- виховання любові до рідної мови і культури, повага до національно-культурних, духовних цінностей;
- утвердження принципів загальнолюдської моралі.

2. Формування особистісної компетенції:

- формування потреби в отриманні нових динамічних знань та застосуванні їх на практиці;

- розвиток творчого мислення, здібностей і талантів;

- формування позитивного "Я-образу" як системи трьох складових: когнітивної, оцінної та поведінкової;

- здатність до самопізнання, саморегуляції, самовиховання, саморозвитку, самонавчання, самостійності та самореалізації;

- формування мотивації на збереження та зміцнення психологічного, духовного та фізичного здоров'я; свідомого вибору здорового способу життя.

Головним у роботі за Програмою є принцип надання можливості молодшому учневі:

- набути позитивного власного досвіду пізнання довкілля на конкретних творчих справах шляхом організованого співробітництва та взаємодії, у сюжетно-рольових іграх, конкурсах, змаганнях;

- розкрити свої творчі здібності, отримати необхідну допомогу та підтримку;

- формувати в собі риси зрілої, компетентної особистості.

Принципи реалізації Програми "Чотирих азбук":

- принцип природовідповідності;

- принцип системності й неперервності;

- принцип сензитивності;

- принцип культуровідповідності;

- діяльнісний принцип;

- принцип цілісності у вихованні;

- принцип співробітництва за наявності спільної мети;

- принцип гуманізації та демократизації.

Очікувані позитивні результати.

Реалізація Програми "Чотирих азбук" передбачає:

1. Наявність умов для гармонійного розвитку особистості учня початкової школи, його соціальної зрілості та компетентності.

2. Сформованість у вихованців цілої низки позитивних рис і якостей:

- розвиненість пізнавальної та мотиваційної сфер;

- розвиток довільності в різних сферах (руховій, емоційно-вольовій, у сфері спілкування, у поведінці) згідно з віковими нормами;

- уміння дотримуватися певних норм і правил;
- узгодженість загальнолюдських і національних морально-духовних цінностей;
- зниження рівня невпевненості, почуття незахищеності, неповноцінності, агресивності, конфліктності, тривожності, замкненості;
- розвинена емпатія, почуття доброти, товариськості;
- нормальне самосприйняття та позитивний "Я-образ", конструктивне ставлення до себе; адекватна самооцінка й адекватний рівень домагань;
- усвідомлення своєї унікальності й унікальності будь-якої людини; активна працездатність, працелюбність;
- здатність до самореалізації;
- вміння будувати ефективні взаємини, соціально орієнтована комунікативність;
- адаптивність як здібність;
- фізична розвиненість, ставлення до свого здоров'я як до соціальної цінності.

3. Психологічну готовність і практичний досвід здійснення особистісного вибору з притаманним зрілій компетентній особистості вмінням передбачати кінцевий результат своїх дій і вчинків; брати на себе відповідальність за слова, дії, вчинки, поведінку.

Творча програма "Азбука мого "Я"

Основна мета. Сприяння збереженню та зміцненню психологічного здоров'я, адаптивній соціалізації, особистісній компетенції.

Основні завдання.

1. Вивчення індивідуальних особливостей учнів, їхніх інтересів, нахилів, здібностей (спостереження; бесіди; анкетування; метод зіткнення поглядів; метод ранжування; метод соціометричного вибору; методи оцінювання вибору; вивчення поведінки дітей у певній педагогічній ситуації; аналіз продуктів дитячої творчості).

2. Формування поняття "свого Я", його цілісного зв'язку з іншими "Я" та об'єктами природи; актуалізація індивідуального досвіду.

3. Створення умов для успішного самоствердження кожного вихованця у різних видах діяльності та суспільних норм поведінки; отримання кожним соціального статусу в середовищі однолітків ("потреба в повазі, визнанні"); усвідомлення своєї унікальності й унікальності будь-якої людини.

4. Виховання позитивної самооцінки.

5. Створення умов для опанування рефлексії як засобу самопізнання, здібності концентрувати свідомість на самому собі, внутрішньому світі та своєму місці у стосунках з іншими.

6. Навчання учнів прийомів саморегуляції.

7. Формування потреби в саморозвитку, самозмінах, що підштовхує до наступної самореалізації.

8. Створення сприятливого морально-психологічного клімату, продуктивних міжособистісних стосунків у колективі, тобто забезпечення умов захищеності кожного.

9. Створення оптимальних моделей стосунків у системі "класний керівник – вихованець – дитячий колектив".

10. Підвищення ступеня адаптованості дітей.

11. Сприяння розвитку довільності в різних сферах (емоційній, у поведінці, у сфері спілкування).

Основні форми реалізації:

- бесіди;
 - години спілкування;
 - рольові ігри;
 - психогімнастичні ігри "Таємниця мого імені", "Риси характеру", "Я – дівчинка", "Я – хлопчик", "Розкажи мені про мене", "Світлюстечко", "Познайомлю вас з собою", "Ми такі схожі, ми такі різні";
 - дискусійні ігри (з урахуванням вікових особливостей);
 - спрямоване малювання, наприклад, при прослуховуванні або створенні казок;
 - релаксаційні хвилинки;
 - створення казок;
 - ігри-імітації, ігри-перевтілювання;
 - психологічні ігри-влрави, спрямовані на зниження агресії, тривоги, розв'язання проблем і конфліктів; підвищення рівня впевненості в собі, самоповаги, самооцінки, саморегуляції, довіри, співчуття, внутрішньої компетенції: "Нічний потяг", "Шлях довіри", "Конференція тварин", "Як знайти друга", "Серце класу", "Якщо я стану королем школи", "Портрет класу" тощо;
 - самовизначення за допомогою кольору;
 - експрес-діагностика емоційного стану учнів "Настрій";
 - творчі колективні роботи: виготовлення книжок-саморобок, випуск газети з творами учнів, наприклад: "Моє улюблене..." (іграшка, казка, солодощі тощо); "Мій друг"; "Акваріум бажань".
- Підсумок роботи за програмою: свято-привал "Я, ти, він, вона – разом дружна сім'я".

Творча програма "Азбука культури"

Основна мета. Формування громадянина – патріота України; формування у дитини моральної, мовної, художньо-естетичної, правової, екологічної, трудової культури.

Основні завдання:

- виховання поваги до Конституції, державної символіки;
- виховання любові до рідної мови і культури, повага до національно-культурних, духовних цінностей;
- виховання почуття причетності до свого народу;
- виховання поваги до батьків, старших, історії рідного народу;
- забезпечення високої художньо-естетичної освіченості й вихованості особистості;
- ознайомлення з неписаними законами лицарської честі;
- формування творчої, працелюбної особистості;
- виховання екологічної культури та гармонійних відносин з природою;
- зв'язок виховання з життям.

Основні форми реалізації:

- творча гра "Чиста криниця – цілюща волиця";
 - конкурси: "Українські витівки", казкарів і байкарів, знавців народних звичаїв, прикмет, загадок, оповідань: "А я книжечку читаю, свою мову добре знаю";
 - виховні години: "Чому наш Прапор синьо-жовтий?", "Про що розповідає наш Герб", "Народні та рослинні символи України", "Хліб як символ народного добра" тощо;
 - Андріївські вечорниці, Свято Миколая, Різдвяні свята тощо;
 - інсценування українських народних пісень, казок;
 - екскурсії в шкільний музей "Світлиця" (шість тематичних екскурсій);
 - свята: "Вклонімося мамі до землі", "Свято матері", "Свято бабусь", "Міс Дюймовочка", "Рідна мова – пісня солов'їна", "Лицарські турніри";
 - подорожі у найближче: "Твій сніданок", "Королеву звати Книга".
- Підсумок роботи за програмою: свято-привал "Золота криниця мудрості".

Творча програма "Азбука моральності"

Основна мета. Формування усвідомленої потреби зміцнення духовного здоров'я в системі загальнолюдських цінностей; стійких моральних якостей, потреб, почуттів, павичок і звичок поведінки на основі засвоєння норм та принципів моралі.

Основні завдання:

- формування національної гідності, свідомості, людської гідності;
- формування духовних цінностей засобами, що відповідають віковим особливостям;
- формування загальнолюдських і морально-духовних цінностей;

– виховання позитивних рис характеру (старанність, організованість, обов'язковість, шанобливе ставлення до старших, чесність, доброта, ширість, дисциплінованість);

– засвоєння норм культури поведінки, спілкування, мовленнєвого етикету, культури взаємостосунків у сім'ї;

– ознайомлення з неписаними законами лицарської честі.

Основні форми реалізації:

– визначення головних заповідей, за якими житиме колектив;

– бесіди-збори: "Про людей, які варті пошани", "Як знайти вірних друзів", "Як боротися із самим собою", "Як чуже добро руки обпало", "Чи тяжко прощати";

– проведення творчих конкурсів, вернісажів, виставок, складання казок, віршів, оповідань: "Де живе доброта", "Мій пухнастий друг", "Обережно – гілочка", "Якби я був ..."; інсценування казок;

– виховні години: "Ознайомлення з Біблією для дітей", "Правда – кривда";

– рольові ігри "Правила етикету";

– обговорення текстів-замальовок: "Люди", "Рідні", "Люблю", "Друга мама", "Краса і вчинок", "Настрій", "Розгубленість і страх", "Правда про ворогів", "Совість", "Чесне слово" тощо;

– випуск усних журналів, газет; колективне читання та обговорення статей, вміщених у дитячих газетах і журналах;

– ігри-перетворення: "Котик", "Дуб", "Перетворення в орла", "Дельфін";

– трудовий десант, операція "Книжчина лікарня";

– екскурсії.

Підсумок роботи за програмою: свято-привал "Думай добре, погане на думку не піде".

Творча програма "Азбука здоров'я"

Основна мета. Формувати ставлення до власного здоров'я як до соціальної цінності. Розвивати гармонію тіла і духу, людини і природи.

Основні завдання:

– формувати свідому мотивацію на здоровий спосіб життя;

– прищеплювати елементарні навички загартування, дотримання режиму дня, виконання вимог гігієни та раціонального харчування, поведінки в екстремальних ситуаціях;

– сприяти фізичній розвиненості дітей.

Основні форми реалізації:

– свята "Мийдодір", "Королева Зубна Щітка та принц Гребінець", "Аеробіка тварин", "Мама, тато, я – спортивна сім'я";

– у гостях у клубі "Пан Вітамін";

– бесіди: "Від маківки й до п'ят літи хочуть себе знати", "Корисні і шкідливі звички", "Щоб бути до праці готовим, треба бути завжди здоровим", ознайомлення з азами санітарії, фармакології, дієтології, правилами загартування;

– діалоги на теми "Шкідливі звички", "Що таке конфлікт", "Бійка до добра не доведе";

– виконання творчих завдань на різні теми ("Видатні спортсмени України", "Твоя Батьківщина і здоров'я", "Поведінка і здоров'я");

– рольові ігри ("Ситуації", "Не той пропав, хто в біді попав, а той, хто духом занепав", "Діємо за сигналом 508" тощо);

– проведення одноденних туристичних походів, далеких прогулянок;

– конкурс "Кращий бігун, кращий плавець – всяк молодець!";

– веселі естафети, змагання на санчатах, "Метання снігових кульок", "Веселі старту", "Лицарські турніри", "Козацькі турніри", командні змагання.

Підсумок роботи за програмою: свято-привал "Секрети здоров'я".

Науково-методичне забезпечення програми "Чотирьох азбук"

Творче використання цієї програми залежить від володіння педагогами початкової школи знаннями про сутність, зміст, форми і методи виховання, закономірності та принципи організації життєдіяльності учнівського колективу: проектування виховного процесу; аналіз своєї та учнівської діяльності; створення умов для навчання прийомів семи "само-" (*самопізнання, саморегуляція, самовиховання, саморозвитку, самонавчання, розвитку дитячого самоврядування для оптимальної соціалізації та самореалізації в майбутньому дорослому житті*), забезпечення сприятливого морально-психологічного клімату, продуктивних міжособистісних стосунків у колективі, тобто забезпечення умов підтримки та захищеності кожного учня.

Щоб учителі початкової школи оволоділи необхідними знаннями та навичками для реалізації цієї програми, у школі використовуються такі форми роботи:

1. Діагностика педагогів з метою виявлення їхньої підготовки до реалізації програми.

2. Проведення педагогічних рад:

- "Творчість учителя: шляхи звільнення від стереотипів і шаблонів";

- "Роль особистості вчителя початкової школи у формуванні творчого працездатного колективу учнів";

- "Ініціативні аспекти діяльності вчителя початкових класів у сучасних умовах".

3. Психолого-педагогічні семінари. Семінари-практикуми:

- "Технології особистісно зорієнтованої педагогічної взаємодії";
- "Актуальні питання психології педагогічного спілкування з учнями";
- "Надання допомоги батькам у сімейному вихованні";
- "Активізація особистісного потенціалу учнів у навчанні і вихованні";
- "Впровадження нових освітніх технологій на всіх етапах навчання та виховання (активні та інтерактивні технології, проектні технології);
- "Психологічні аспекти роботи педагога з сім'єю".

4. Педагогічний турнір "Від авторитарно-каральної педагогіки до співробітництва".

5. Засідання кафедри вчителів початкових класів:

- особистісно зорієнтовані технології виховання;
- панорама методичних знахідок "Методи і форми роботи за програмою "Азбука мого "Я";
- шляхи реалізації Програми "Чотирьох азбук";
- розвиток особистості: самопізнання, самовиховання, самовизначення;
- активні ігрові форми виховної роботи;
- спільна діяльність школи та сім'ї щодо вдосконалення виховання учнів;
- методичні аспекти організації самовиховання учнів.

6. Організація методичних виставок з питань інноваційних технологій виховання.

У роботі з учителями використовуються нетрадиційні форми роботи: тренінги, організаційно-діяльнісні ігри, рольові та ділові ігри, дискусійна трибуна, вивчення й розповсюдження досвіду роботи кращих учителів початкових класів.

Маршрутний лист до привалу "Секрети здоров'я"

Завдання для 3 класу.

1. Взяти участь у проведенні веселої перерви "Аеробіка тварин".
2. Провести класну годину "Видатні спортсмени України".
3. Ознайомитися з казкою К.Чуковського "Мийдодір" і створити казку на аналогічну тему.
4. Взяти участь у засіданні клубу "Пан Вітамін".
5. Придумати власний комплекс ранкової гімнастики.
6. Підготуватися до конкурсу "Прислів'я, приказки, загадки про здоров'я".
7. Запросити батьків на свято "Тато, мама, я – спортивна сім'я".

8. Підготуватися до червеневого туристичного походу до лісосмуги. Ознайомитися з правилами поведінки під час відпочинку на природі та правилами поведінки в екстремальних ситуаціях.

9. Провести рольові ігри "Ситуації".

10. Діалоги на тему "Шкідливі звички".

11. Підготувати команду до проведення свята-привалу "Секрети здоров'я".

Маршрутний лист до привалу "Золота криниця мудрості"

Завдання для 3 класу.

1. Продовжити ознайомлення з державною символікою України.

2. Ознайомитися з народними символами-оберегами.

3. Побувати на екскурсії "Бабусина скриня".

4. Якогома більше дізнатися про народні зимові свята.

5. Інсценувати українську народну казку.

6. Взяти участь у конкурсі виразного читання "Наша країна – Україна".

7. Провести творчу гру "Чиста криниця – цілюща водиця".

8. Провести виховні години: "Чому наш прапор синьо-жовтий?", "Хліб як символ народного добра".

9. Провести свято "Андріївські вечорниці".

10. Провести уявну подорож за маршрутом: "Твій сніданок", "Історія тарілки супу".

11. Підготувати команду до свята-привалу "Золота криниця мудрості".

Маршрутний лист до привалу "Думай добре, погане на думку не підє"

Завдання для 3 класу.

1. Побувати на екскурсії "Дивна річ – у хаті піч".

2. Провести класні бесіди-збори на теми: "Про людей, які варті пошани", "Обов'язок – найцінніша людська якість".

3. Провести обговорення текстів-замальовок І.З.Постоловського: "Смішно", "Ображення", "Брехня і війна", "Правда про ворогів", "Чесне слово", "Совість", "Про віру та терпимість".

4. Провести конкурс оповідань "Де живе доброта".

5. Взяти участь в іграх-перетвореннях: "Молоко", "Перетворення в орла", "Дельфін", "Їжак".

6. Оформити альбом загадок, висловлювань, легенд про мораль.

7. Провести операцію "Книжчина лікаря".

8. Підготувати вітання жінкам.

9. Провести рольову гру "Правила етикету".
10. Провести операцію "Трудовий десант".
11. Підготувати команду до свята-привалу "Думай добре, погане на думку не піде".

Маршрутний лист до привалу "Я, ти, він, вона – разом дружна сім'я"

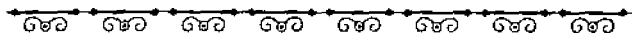
Завдання для 3 класу.

1. Провести колективні ігри: "Познайомлю вас з собою", "Риси характеру", "Я психологом родився...", "Самоповага", "Довіра та підтримка", "Чарівне коло".
2. Провести бесіди "Я і мій характер", "Рецепт знаходження друга".
3. Провести класні години: "Хочу в майбутньому – роблю зараз", "Хто така вільна людина", "Права та обов'язки", "Моє майбутнє".
4. Взяти участь у виставці робіт з природного матеріалу.
5. Взяти участь у груповому створенні оповідань "Чарівний мішечок", "Сонце, вода, дім".
6. Провести тематичні виставки малюнків: "Конференція тварин", "Малюємо почуття", "Моя сім'я".
7. Провести колективну творчу гру "Портрет класу".
8. Брати участь у конкурсах та іграх: "Чомучка", "Дзеркало", "Перетворення у тварину", "Моє улюблене".
9. Підготувати альбом розповідей про професії своїх батьків.
10. Підготувати команду до свята-привалу "Я, ти, він, вона – разом дружна сім'я".

Е.М. Демченко, Л.А. Єрофєєва

{Початкова школа. – 2006. – № 8}.

4. ПРАВИЛА КУЛЬТУРИ ПОВЕДІНКИ

Пропонуємо перелік правил, які необхідно ґрунтовно з'ясувати самому класному керівникові, а потім донести їх зміст до свідомості учнів, щоб на їх основі сформувані навички культури поведінки.

Заняття 1. Конституція – основний закон нашої України

1. Обов'язки підлітка-школяра, які випливають із Конституції:

- наполегливо і старанно вчитися, уважно слухати пояснення вчителя, виконувати його вимоги;
- з повагою ставитися до вчителя та інших працівників школи, цінувати їхню працю та досвід;
- старанно працювати; дбати про чистоту не тільки в класі, а й у школі та на прилеглих територіях;
- брати участь у суспільному житті свого класу, школи, міста, країни;
- берегти майно школи, яке держава дає для безкоштовного користування, а в разі його втрати або пошкодження – ремонтувати або відшкодувати вартість;
- брати участь у самоврядуванні та самообслуговуванні;
- дотримуватися Статуту школи, правил внутрішнього розпорядку;
- цінувати і поважати гідність і права інших учнів, не створювати умов, які б заважали навчанню та праці інших;
- дотримуватися режиму роботи школи, правил особистої гігієни;
- бути уважним, чуйним, ввічливим; шанувати своїх батьків, сім'ю, Батьківщину;
- поступатися старшим дорогою, місцем у транспорті і громадських місцях;
- берегти й охороняти природу;
- завжди бути акуратно одягненим і причесаним.

2. Кожен учень має права:

- на вибір навчального закладу згідно з рівнем своєї підготовки, здібностей, інтересів;
- безкоштовно навчатися і бути атестованим для одержання документа про освіту;
- на захист від експлуатації, насильства, від дій, які порушують права або принижують честь і гідність учня;
- на безпечні і нешкідливі умови навчання та праці, медичну допомогу;
- користуватися матеріальною базою школи;
- на перерви у навчанні – канікули, вихідні, перерви;
- на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів, переконань, на свободу світогляду і віросповідання;

- на створення у школі первинних організацій, об'єднань, членами яких вони є;
- на участь у шкільних масових заходах, гуртках, секціях, зборах.

Заняття 2. Культура мови

Мова служить засобом спілкування людей. У ній проявляється культура людини, її вміння висловлювати свої думки чітко, ясно, грамотно.

Вміння говорити просто, без зайвих слів, образно, жваво, з правильними інтонаціями досягається не одразу. Для цього потрібні правила роботи з розширення запасу слів, оволодінню граматичним ладом мови, правильною вимовою. Потрібно виробляти в себе правильну інтонацію, яка може передавати різні почуття, переживання, ставлення до того, що відображається навколо нас.

Культурна людина в розмові повинна дотримуватися певних правил:

- намагатися говорити просто і правильно, не вживаючи в розмові грубих слів і жаргонних висловів;
- дивитися на того, з ким розмовляєте, нетактовно відвертатись, поглядати на годинник;
- не говорити про те, чого ви не знаєте, не вживати слів, значення яких ви не розумієте;
- невіжливо самому заволодівати всією розмовою і говорити тільки про себе; потрібно вміти терпляче вислуховувати співрозмовника навіть тоді, коли він висловлює думку, з якою ви не можете погодитися;
- не говоріть із зайвою збудженістю і швидко. Не намагайтеся लेकरичати співрозмовника, якщо він говорить дуже голосно, починайте говорити тихо – співрозмовник теж перестане кричати;
- не втручайтеся без дозволу в розмову інших людей, а якщо це дуже необхідно, варто звернутися до мовців зі словами: "Пробачте, я вас перепрошую";
- під час розмови не слід розмахувати руками, голосно сміятися, зловживати мімікою; дуже голосна розмова або нерозбірливе бурмотіння, надмірне жестикулювання і кривляння під час розмови, невміння дослухати співрозмовника до кінця – все це ознаки недостатньої культури у спілкуванні;
- не давайте прізвиськ іншим людям; образливе прізвисько нерідко відлучає підлітка від колективу, примушує замкнутися в собі.

Заняття 3. Правила ввічливості

Ввічливість – елементарна вимога культури поведінки. Це форма спілкування з людьми, яка виявляє повагу до гідності людини і почуття

власної гідності. Ввічливість проявляється в словах, тоні, жестах, міміці. "Добрий день", "дякую", "будь ласка" й інші слова, сказані грубим тоном, підкріпленим зневажливим жестом або мімікою, перестають бути ввічливими і можуть або образити, або скривдити людину.

Ввічливість необхідно проявляти у ставленні до знайомих і незнайомих людей, старших і молодших, до дорослих, товаришів, вдома, в школі, на вулиці, в громадських місцях.

До старших і незнайомих потрібно звертатися на "Ви", а на людей, ім'я яких ви знаєте, називати ім'я та по-батькові. Вітатися, прощатися, дякувати, питати про щось, щось просити треба доброзичливо, привітливо, не забувати при цьому ввічливих слів ("дякую", "будь ласка", "пробачте" та ін.).

Не слід чекати, коли вас попросять про послуги, потрібно бути уважним до оточуючих і без спеціального прохання підняти річ, яка упала, і віддати її володарю, допомогти піднятися людині, котра впала, поступитися місцем в автобусі, тролейбусі, метро. Неввічливо втручатися в розмову старших і перебивати співрозмовника.

Неввічливо сміятися над незручністю і необачністю інших людей. Необхідно зробити вигляд, що ви не помітили що необачність або незручність. Не слід сплякати своєї уваги на людині, яка має помітні фізичні вади. Неввічливо не відповідати зовсім або відповідати неакуратно на листи. Писати листи і підписувати їх потрібно розбірливо, обов'язково ставити дату. Не можна без дозволу відкривати і читати листи, адресовані не вам.

Заняття 4. Правила точності й обов'язковості

Культурна людина повинна бути точною та обов'язковою. У цьому проявляється її повага до інших людей. Точність потрібна в усьому: в приході до певного строку до школи, на збори, в кіно, в театр, у виконанні обіцянок, у ставленні до справи.

Бути обов'язковим означає точно виконувати свої обіцянки, загальні для всіх правила, намагатися відповісти послугою на послугу, допомогою на допомогу.

Точна й обов'язкова людина повинна виконувати такі правила. Кожен з нас знаходиться серед людей і пов'язаний з ними різними відношеннями і зобов'язаннями. Необхідно вміти цінувати свій час і час інших людей, дорослих і ваших товаришів, ніколи і нікуди не запізнюватися. Якщо щось трапилось і ви не зможете виконати обіцянки, потрібно повідомити про це.

Якщо ви виходите з дому, попередьте батьків про те, куди ви йдете і коли повернетесь. Якщо до вас хтось обіцяв прийти на певну годину, чекайте його і так сплануйте свій час, щоб у цей момент не було інших справ.

Вчіться заздалегідь складати розклад дня. Беручись до будь-якої справи, визначте термін її виконання і намагайся дотримуватися його.

Виконуйте загальні й обов'язкові для всіх правила: не намагайтеся пройти раніше за тих, хто попереду вас, у магазині, в міському транспорті. Підтримуйте чистоту і порядок вдома, у школі, на вулиці, в громадських місцях.

Заняття 5. Культура поведінки підлітка на уроках

Прагни наполегливо опановувати знання, вміння і навички. Систематично відвідуй уроки, не запізнюйся. Беззаперечно виконуй розпорядження учителів, уповноважених класного та шкільного колективів. Під час уроку сиди прямо, не спирайся на парту і не розлягайся, уважно слухай, не займайся сторонніми справами. Якщо знаєш відповідь на запитання, мовчки підними руку, не тягнись і вигукуй – будь скромним. Уважно слухай відповіді товаришів. Не глузуй з товариша, що припустився помилки, неточності у відповіді.

Будь ввічливим з учителями і товаришами: проси вибачення, коли ненавмисно вчинив якусь прикрість, постійно користуйся словами ввічливості.

Допомагай товаришам у навчанні. Тримай у чистоті і порядку своє робоче місце в класі, кабінеті, майстерні. Не затримуй хід уроку, не став запитань, які не стосуються теми. Виправляй відповідь товариша у доброзичливій формі, не підкреслюй свої переваги. Якщо не підготувався до уроку, скажи про це й не намагайся відповідати, цим ти збережеш час і для себе, і для товаришів.

Заняття 6. Культура поведінки підлітка на перерві

Не затримуйся після дзвінка на робочому місці – одразу ж виходь із класу, кабінету. Доцільно використовуй своє дозвілля. Не бігай по коридору, не кричи. Вийди на свіже повітря, візьми участь у якій-небудь грі. Не ображай менших, не влаштовуй сварки з товаришами.

Беззаперечно виконуй всі вимоги чергових. Бережливо і з повагою стався до праці товаришів, які відповідають за чистоту класу, школи. Повертаючись з подвір'я, старанно витри ноги, зніми головний убір і верхній одяг. Будь стриманим у виявленні своїх почуттів. Не гарячкуй, якщо чимось схвильований. Говори спокійно, ввічливо.

Бережи шкільне майно, охороняй рідну природу. Надавай потрібну допомогу і роби послуги своїм меншим товаришам, дівчатам. Чітко виконуй усі правила внутрішнього розпорядку. Зулняй тих, хто порушує дисципліну і порядок. Будь прикладом для молодших. Не пали, не забруднюй місць загального користування.

Заняття 7. Правила поведінки в громадських місцях, на вулиці, в транспорті

В усіх громадських місцях (театрі, кіно, в музеї, на стадіоні) не можна порушувати встановлених порядків. Не запізнюйтесь до початку сеансу, спектаклю. Не займайте чужі місця. Проходити на своє місце між рядами треба, повернувшись лицем до сидячих. У приміщенні театру, музею необхідно знімати головний убір, верхній одяг.

У залі слід поводитися так, щоб не заважати оточуючим: не вставати, не стукати стільцями, не їсти під час вистави або сеансу, не кричати і не свистіти, виражати свої емоції стримано.

Під час виходу з театру, кінотеатру підтримувати спокій, не штовхатися, не затримуватися у дверях. Суворо дотримуватися правил дорожнього руху: ходити по тротуару з правого боку, переходити вулицю тільки у зазначених місцях і на зелене світло світлофора, очікувати автобуса, тролейбуса на спеціально відведених зупинках. Не кидати сміття на вулицях.

Вихована людина ніколи не кине на землю використаний білет, недогризене яблуко, лушпиння зернят. Якщо йдете вулицею компанією, не займайте весь тротуар. Непристойно голосно кричати і сміятися, звертаючи на себе увагу перехожих.

Якщо у вас питають дорогу, потрібно зупинитися і пояснити, як пройти. Якщо ви не можете пояснити незнайомій людині, необхідно сказати: "Пробачте, я не знаю". Якщо на переході зустрінете незрячу людину інваліда, людину похилого віку або маленьку дитину, допоможіть їм перейти вулицю. Якщо людина впала, допоможіть їй піднятися, зібрати розкидані речі. В автобусі, тролейбусі, трамваї, на залізничних вокзалах та вагонах треба точно виконувати існуючі там правила і не робити для себе винятку.

Під час посадки в міський транспорт почекайте, поки вийдуть пасажери на даній зупинці і лише після цього заходьте в салон. Завжди купуйте квитки і правильно платіть за проїзд.

У трамваї, автобусі, тролейбусі не можна голосно розмовляти, сміятися, звертати на себе увагу оточуючих. Не займайте місця, призначені для інвалідів, похилих людей, жінок з дітьми.

Своєчасно готуйтеся до виходу на зупинці, яка вам потрібна, намагайтеся не розштовхувати силою людей, ввічливо звертайтеся: "Дозвольте пройти", "Пропустіть, будь ласка".

Заняття 8. Загальні правила культурної поведінки підлітка в незнайомих обставинах

Неможливо скласти правила культурної поведінки на всі випадки життя. Може трапитись такий випадок, коли підліток потрапляє в непередбачену ситуацію і не знає, як потрібно поводитись у даній конк-

ретній ситуації. Головне правило в цьому випадку – залишатися самим собою: поводити себе з гідністю і поважати інших людей. Поведінка в незнайомих обставинах потребує спостережливості. Можна скористатися досвідом інших людей, для яких ці обставини зрозумілі. Наприклад, якщо ви не знаєте, як і чим їдять ту або іншу страву, як користуватися тими або іншими приладами, то необхідно декілька хвилин почекати, подивитися, що і як роблять інші.

У незнайомих ситуаціях слід бути особливо тактовним, тобто знайти, виходячи із загальних правил культурної людини, необхідну форму спілкування з іншими людьми. Культурна людина ніколи не буде відповідати грубістю на грубість, не буде надмірно самовпевненою, нав'язливою, нескромною.

Заняття 9. Правила гостинності (для хазяїв і гостей)

Не слід примушувати себе просити, коли вас запрошують у гості, треба прийняти запрошення або ввічливо відмовитися від нього. В гості треба приходити у визначений строк – неввічливо примушувати себе чекати. Якщо у вас виникла необхідність відмовитися від раніше прийнятого запрошення, то про це необхідно повідомити хазяїв.

Будьте гостинними: господарі зустрічають гостей у передній кімнаті, допомагають їм роздягнутися, знайомлять гостей одне з одним, при знайомстві відрекондують молодшого старшому, чоловіка жінці. В гостях потрібно бути веселим і привітним. Якщо ви в поганому настрої, втомились або вам недобре, краще залишитися вдома, ніж йти в гості. В гостях необхідно поводити себе просто і невимушено: непристойно голосно сміятися, кричати, шуміти. Не слід усамітнюватися, секретничати, сидіти набундючившись, ні з ким не розмовляти.

Якщо ви умієте співати, танцювати, розповідати і вас просять про це, не слід відмовлятися, потрібно погоджуватись, не маніжитися. Не можна пильно оглядати і вголос критично обговорювати одяг присутніх гостей.

Про подарунки

Непристойно замовляти собі бажаний подарунок. Приймати подарунок слід з цікавістю і бажанням, обов'язково подякувати. Гарний той подарунок, котрий піднесений з бажанням зробити приємне, тому про подарунок треба подумати заздалегідь і вибирати його відповідно до смаку тієї людини, котрій він призначається.

Про поведінку за столом

Вмійте правильно і красиво накрити стіл. Тарілки слід ставити на рівній відстані одна від одної. Справа від тарілки кладуть ніж та ложку поглибленням догори, зліва – виделку зубцями догори. Біля столового

набору повинна бути серветка. Сидіти за столом потрібно прямо: не на кінчику стільця і не привалюючись до його спинки, не слід класти лікті на стіл. Ніж тримати у правій, виделку у лівій руці і діяти ними одночасно. Не перебирайте їжу, яка лежить на загальному блюді, візьміть той шматок, який лежить ближче до вас. Їсти потрібно без квапливості і жадібності, не можна їсти дуже швидко і повільно. Пригощаючи, хазяйка не повинна бути нав'язливою. Відмовляючись від якого-небудь блюда, не кажіть, що воно вам не подобається.

Якщо за столом трапилась якась незручність (щось впало, розлилось або розбилось), краще не звертати на це особливої уваги.

Про танці

Необхідно вміти ввічливо і красиво запрошувати і приймати запрошення до танцю. Не слід запрошувати на танець, якого ви самі не вмієте танцювати, бо ви цим ставите в незручне становище свого партнера. Під час танцю необхідно триматися вільно і невимушено, не слід відвертатися від партнера. Після закінчення танцю потрібно подякувати і проводити дівчину на місце.

Заняття 10. Культура стосунків підлітків-хлопців і дівчат, ввічливість і повага одне до одного

Існує ціла низка правил, котрі визначають поведінку хлопчиків і дівчаток стосовно одне одного. Деякі з цих правил пов'язані з традиціями. Хлопці повинні бути уважними і люб'язними до дівчаток. Вони повинні вміти подати їм пальто, пропустити уперед себе в дверях, поступитися місцем в автобусі, тролейбусі, метро.

Хлопчики повинні допомагати дівчаткам у важких ситуаціях: наприклад, перейти слизьке місце на вулиці, нести важкі речі, захищати, якщо хтось кривдить.

Допомогу в таких випадках слід запропонувати, не чекаючи прохання з боку дівчаток, доброзичливо. В цьому і проявляється уважність і люб'язність.

Дівчата повинні вміти прийняти ці послуги і подякувати за них або ввічливо відмовитися, сказавши "спасибі", "дякую".

Заняття 11. Культура зовнішнього вигляду, постави, зачіски

Костюм, взуття повинні бути завжди чистими, штани, сорочки, плаття – добре відпрасованими. Перед тим, як одягнути костюм, плаття, перевір, у якому вони стані, чи не відірвані гулзики, петлі, вішалки. У кишені завжди має бути чистий носовичок.

Виходячи з дому, подивись у дзеркало і перевір, чи все на тобі так, як треба. Заходячи в школу, в театр, у гості, зніми головний убір, поправ костюм, пригладь волосся. Не розкидай по кімнаті зняті речі, акуратно складай їх, якщо відірвалося щось, приший.

Костюм одягай відповідно до заняття: на урок – учнівську форму, для роботи в майстерні, на пришкольній ділянці – робочий одяг, на спортивні заняття – спортивний костюм, у театр, у гості – святковий одяг.

Форма не терпить ніяких прикрас: брошок, медальйонів, намист. Пам'ятай: привабливою роблять людину не дорогі речі та прикраси, а чистота й охайність.

Щоб виробити правильну, гарну поставу, щодня роби фіззарядку. Під час ходьби випрям спину і розправ грудну клітку. Щоб надати правильного положення грудям, стань прямо, зроби глибокий вдих і видих. Завжди будь підтягнутим, зібраним. Руки тримай вільно уздовж тулуба. Зачіску обирай, зважаючи на особливості свого обличчя. Постійно доглядай за волоссям, своєчасно мий, стрижи його.

Методичні поради класному керівникові щодо виховання культури поведінки підлітків

Виховання культури поведінки підлітків перебуває в тісній залежності від поведінки дорослих, насамперед вчителів, єдності вимог з боку всього педагогічного колективу школи, вчителів і батьків.

Поведінка вчителя, його зовнішній вигляд, тон і стиль звертання до других вчителів, батьків, підлітків має важливе значення у формуванні вихованого учня. Вчитель повинен бути тим зразком поведінки, який хотів би наслідувати учень. Значну роль відіграють загальні умови в школі. Якщо в класі, в школі брудно і неприбрано, дозволяється ходити і навіть сидіти на уроках у верхньому одязі, то важко вимагати від школярів чистоти, охайності, підтягнутості в зовнішньому вигляді.

У вихованні культури поведінки підлітків значне місце посідають навички і звички, які формуються шляхом багаторазового повторення. Тому необхідна система вправ для вироблення правильної поведінки. Характер вправ у підлітковому віці змінюється. Тепер необхідно вправи включати в різноманітну діяльність підлітків. Так, наприклад, учень 5-8 класів одержує реальну позицію "старшого" стосовно молодших школярів. Він навчає малюків (в порядку шефської роботи) виконувати правила культурної поведінки, свідомо намагається стати зразком поведінки для них. Тому підліток стає вимогливим до себе, вчиться долати недоліки у своїй поведінці, протистоїть поганим прикладам і звичкам.

Другий приклад: школярі 5-8 класів включаються в загальношкільне чергування. Поведінка чергового по школі підлітка є зразком виконання обов'язків учня. Тому він розуміє, що черговий – господар у школі, за його манерами, вмінням поводити себе згідно з правилами культурної поведінки оцінюють загальний стан вихованості учнів школи. Відтак він намагається показати себе з кращого боку.

У ролі чергового підлітки вчатьсЯ форм спілкування з незнайомими людьми, які приходять до школи, форм спілкування з молодшими і старшими школярами, від яких вимагають виконання встановлених у школі правил. І про все це повинен нагадувати своїм підлеглим класний керівник під час інструктування перед початком чергування.

Підлітки виходять за межі школи і стикаються з різним оточенням, різними людьми. Спілкування з ними вимагає знань багатьох правил культурної поведінки. Тому учні середнього шкільного віку проявляють інтерес до цих правил, намагаються їх пізнати, правильно виконати, вони звертають увагу на форми взаємовідносин людей, наслідують їх.

Класний керівник повинен скористатися тим, що необхідність і потреба виконання правил культурної поведінки пов'язані з цікавою і привабливою для підлітків діяльністю (шефство, чергування, загальні культурні заходи). Тому педагогу при роз'ясненні змісту громадської роботи, її організації слід вказувати і на конкретні правила культурної поведінки, які необхідні під час виконання дорученої справи.

Зміст вправ і їх форма залежить від характеру правил, котрі відпрацьовуються. Деякі правила культурної поведінки і в підлітковому віці потребують спеціального показу.

Так, наприклад, можна провести заняття, де буде показано, як необхідно запросити дівчину до танцю, як поводити себе за столом, зразки буденного і святкового одягу та зачісок. Бажано для такого показу запросити спеціалістів: перукаря, модельєра, хореографа та інших. Це може бути кожна окрема зустріч, щоб дівчата і хлопці добре розібралися і навіть "приміряли" на себе кожну з цих справ.

Слід навчити підлітків орієнтуватися в незнайомих обставинах. Тут важливо показати, як потрібно діяти не тільки згідно з точно сформульованим правилом, а й у нестандартних випадках. Працюючи з підлітками, класний керівник стикається з тим, що доводиться перевиховувати школярів, долати сформовані негативні звички поведінки. В цьому й полягають головні труднощі в роботі з підлітками. Усунути їх можна тільки за умови, якщо школярі будуть задіяні в процесі самовиховання. А для цього потрібно допомогти переконатися в тому, що незнання правил культурної поведінки заважає вступати в контакт з іншими людьми, посісти гідне місце в колективі, ускладнює різноманітну діяльність у школі і за її межами.

У системі роботи класного керівника відоме місце посідає роз'яснення підліткам етичних норм, пов'язаних з правилами культурної поведінки. Форма роз'яснення різноманітна – етична бесіда, диспут, обговорення фактів колективного життя, стенди з правилами культурної поведінки. Головне завдання етичної освіти підлітків полягає в тому, щоб формувати моральні поняття. Це можливо тому, що учні 5-8 класів вже накопичили певний досвід спілкування з людьми, вони знають правила поведінки в конкретних ситуаціях (в школі, дома, на ву-

лиші, в кіно та ін.), можуть аналізувати свою поведінку, порівнюючи її з поведінкою інших людей, самостійно робити висновки і деякі узагальнення.

"Нігілізм" старших підлітків потребує ретельного осмислення, не слід прямо "нав'язувати" їм правильних поглядів.

Тому багато проблем, пов'язаних з проявами зовнішньої культури поведінки, з підлітками необхідно обговорювати: не слід боятися, що учні висловлять неправильну думку або хибне тлумачення і не завжди вдасться відразу ж переконати їх у цьому. Головне в іншому. Підліток висловив помилкове твердження, заборонити йому так думати неможливо, але вчитель знає, в чому потрібно переконувати учня або учнів.

При роз'ясненні правил культурної поведінки необхідно розкривати перед школярами правильні мотиви поведінки і показувати їм прояви таких якостей, як такт, уважність, люб'язність.

Підлітки повинні навчитися відрізняти грубість від прямоти, ввічливість від підлабузництва, уважність від догідництва. Бесіди, диспути і інші форми етичної освіти повинні проводитися в системі, яка визначається завданнями виховання, рівнем вихованості учнівського колективу, інтересами і потребами самих підлітків. Бесіди і заходи з культури поведінки треба проводити 4-6 разів на семестр, до них треба ретельно готуватися і класному керівникові, і школярам, і батькам.

У кожній бесіді не слід порушувати одразу багато питань, намагатися обговорювати все.

Роз'яснення правил культурної поведінки і привчання підлітків до їх виконання відбувається в процесі всієї виховної роботи: і на уроках, і в позакласній роботі, і під час індивідуальних бесід. Систематична робота щодо культури поведінки формує в середовищі підлітків правильну громадську думку, яка дозволяє роботу класного керівника зробити більш ефективною.

Література

До заняття 1. Конституція України. – Київ, 1996.

До заняття 2. Олесь О. Рідна мова в рідній школі; Дорохов О. Розмова про розмову.

До заняття 3. Привалов Б. Вибач, будь ласка.

До заняття 4. Чухліб В. Пісня тоненької очеретинки.

До заняття 5. Маркуша А. Бережіть час.

До заняття 6. Сухомлинський В. Прогаяний день.

До заняття 7. Бушелєв Б. Обережно, двері зачиняються.

До заняття 8. Дорохов О. Тисячу років тому.

До заняття 9. Костецький А. У гостях.

До заняття 10. Сухомлинський В. Розділена радість.

ПРИЧИНИ НЕДИСЦИПЛІНОВАНОСТІ

(За Р. Драйкером)

Бажана поведінка	Мета дитини	Реакція вчителів	Відгук учня	Альтернативні поліпшення
1. Мені добре тільки тоді, коли на мене звертають увагу	Домогтися уваги	Відчуття: докучливий. Поведінка: намагається вмовити, підбадьорити	Тимчасово зупиняється, а потім знову продовжує або робить щось інше, щоб звернути на себе увагу	На звертати на нього уваги, коли поводитися погано. Звернути увагу на позитивні вияви поведінки, коли учень цього не сподівається. Треба знати, що покарання, умовляння, заохочення – це все вияви уваги і тільки заохочують таку поведінку
2. Мені добре тільки тоді, коли я перебуваю в центрі уваги, верховоджу або показую, що ніхто не може мене примусити щось робити	Виявити силу, зверхність	Відчуття: злий, відчуває, що його авторитет під загрозою. Поведінка: намагається обстоювати свій авторитет	Активно-пасивна агресивна поведінка підсилюється або дитина нібито змінює поведінку	Уникнути конфлікту. Треба допомогти дитині навчитися, як застосовувати силу в добрій спосіб. Треба бути свідомим того, що воювати або піддатися означає: дитина виграє і ще більше старатиметься брати верх.
3. Мені добре тільки тоді, коли роблю шкоду іншим, бо мене образили. Мене це любить.	Помститися	Відчуття: дуже ображений. Поведінка: хоче відплатити тим самим	Вишукує спосіб мститися далі і продовжує та підсилює поведінку або виявляє її іншим способом	Не показувати відчуття образи. Не карати і не мститися. Треба виробляти правильне спілкування – переконати дитину, що її люблять.
4. Мені добре тільки тоді, коли всі переконані, що від мене не можна нічого доброго сподіватися	Домогтися компетентності	Відчуття: безсилля. Поведінка: не хоче навіть спробувати	Пасивний – ніякої реакції, нічого не змінюється	Перестаньте критикувати дитину. Підбадьорюйте будь-яку ініціативу, спробу, дарма, що вона мала. Не піддавайтеся. Доведіть, що дитина є великою цінністю

Треба переглянути відчуття свої й учня, коли намагається виправити поведінку

Щоб з'ясувати, чому учень поводитьсь саме так, чому він порушує дисципліну, необхідно подумки стати на його місце. Насамперед треба з'ясувати мету учнівської поведінки, відповівши на запитання:

1. Як я почувуюся в такій ситуації?
2. Що мені робити в такому випадку?
3. Що робить учень?

Проаналізувавши у такий спосіб ситуацію, доходимо певного висновку про причини порушення дисципліни.

Ось деякі поради з власного досвіду класного керівника щодо того, як можна уникнути загострення відносин між учителем та учнем, коли виникає проблема з дисципліною під час навчання. Треба так підійти до вирішення цього питання, щоб і вчитель не втратив контроль і учень не почувався приниженим.

Пробні стратегії поведінки (за Т.В. Виноградовою)

1. Якщо тільки це можливо, ігноруйте ситуацію, яка Вам не подобається. Звертаючи на неї увагу, Ви лише закріплюєте небажану поведінку.

2. Якщо Ви все ж змушені діяти, використовуйте "сигнальне втручання". Підніміть брови, нахмуртесь або похитайте головою, щоб дати учню зрозуміти, що він робить щось неприйнятне.

3. Спробуйте наглядати за ним зблизька. Підійдіть ближче до учня, який погано поводитьсь, або пересадіть його ближче до себе.

4. Уникайте конфронтації. Як правило, якщо тут хтось і вийде переможцем, то це – учень.

5. Щоб відвернути увагу від тих, хто домагається конфронтації, ходіть по класу, звертаючи увагу на те, що учнями зроблено непогано, що добре.

6. Візьміть когось за зразок. Звертайтеся до того учня, який робить так, як треба, щоб інші могли Вас почути, та ігноруйте тих, хто не виконує завдання.

7. Спробуйте "поступово формувати поведінку". Закріпіть ту поведінку учня, яка близька до бажаної, і далі поступово і ненав'язливо підвищуйте свої вимоги так, як у виставі події наближаються до кульмінації.

8. Скажіть неслухняному учневі, що Ви хочете, щоб він змінився. Скажіть йому, чого від нього очікуєте, потім поясніть йому, що станеться, якщо він це зробить (це краще, ніж пояснювати, що станеться, коли він цього не зробить). Будьте рішучими, щоб закріпити йому прийнятну поведінку.

9. Поясніть учневі, як стежити за власною поведінкою (записи для виявлення частоти проявів певної поведінки). Це зробить його більш відповідальним.

10. Щоб збільшити кількість виконаних завдань, влаштовуйте учневі перевірку на час. Наприклад, запитайте його, скільки завдань він може виконати за певний час. Потім перевірте його, та краще буде, якщо він це зробить сам.

11. Поставте учням, які не встигають вчасно, певну мету, наприклад, поділіть арифметичні задачі на частини і вимагайте від учнів завершення кожної частини.

12. Краще зменшувати час, ніж збільшувати навантаження. Завдання повинні бути короткими, а час на їх виконання – обмеженим. Учням легше працювати з короткочасними завданнями, виконуючи які, вони легко і швидко досягають успіху. Зверніть увагу на це під час уроку.

13. У розкладі завдань розмістіть спочатку менш пріоритетні завдання, наприклад, орфографію перед перервою. Інакше кажучи, спочатку нехай учні роблять те, чого не люблять, а потім те, що їм подобається.

14. Аналізуючи виконані завдання, краще відзначити правильні відповіді, ніж неправильні. Робіть це ненав'язливо, адже ніхто із нас не любить, коли його роботу виставляють на огляд, особливо тоді, коли його помилки виправляють червоним.

15. Створіть довірливу атмосферу, даючи можливість учням самим оцінювати свою працю, спираючись на Вашу підтримку їхніх виступів та дотримуючись правил поведінки на уроці. Якщо Ви скажете класу, що вони гарні учні, це принесе користь і Вам. Краще хвалити добру працю, ніж доброго учня.

16. Якщо Ви змушені погрожувати, то виконуйте ці погрози. Даремні погрози тільки послаблюють Вашу позицію.

17. Посилаючи учня до учительської, подумайте, можливо, саме цього він хоче у цю хвилину, щоб уникнути виконання складного завдання у класі.

18. Коли Ви робите зауваження учневі, то робіть це віч-на-віч, щоб уникнути приниження учня перед класом.

19. Уникайте вимушених зізнань. Звинувачений учень напевно буде брехати; краще скажіть йому, що він зробив погано і що Ви хочете, щоб це не повторилося. Після цього забудьте про цей випадок.

20. Уникайте примусів. Якщо Ви спонукаєте учня до поганої поведінки, він так і вчинить.

21. Натякніть учневі, який дошкуляє іншим, що йому треба вибачитися, але не примушуйте його це робити. Якщо Ви змусите учня вибачитися, то з його боку це може бути лицемірством.

22. Остерігайтесь масового покарання, якщо учень винен, то він сам повинен відповідати за це, а не цілий клас чи ряд. Якщо не знаєте, хто винен, краще залишити цю справу, а не звинувачувати цілий клас.

23. Якщо Ви змушені вдаватися до покарання, робіть це тільки тоді, коли маєте намір закріпити правильну поведінку відразу після покарання.

Спочатку Ви можете випробувати на практиці одну з цих стратегій. Коли відчуваєте, що можете вміло нею користуватися, додайте ще кілька. Не намагайтеся застосувати їх усі відразу.

"Приклад – кращий учитель! Те, що ми робимо, проявляється виразніше, ніж те, що ми говоримо. Вкрай важливо, щоб дорослі в школах моделювали учням важливість вчитися ціле життя, спонукали їх до колективної праці та будили бажання постійно вдосконалюватися" (Денніс Спаркс)

Ввічливість

1. До дорослих і незнайомих звертайся тільки на "ви".
2. Зустрівшись зі знайомим, першим привітайся, називаючи ім'я або ім'я та по батькові. У школі вітайся з усіма вчителями і працівниками, відвідувачами школи.
3. Під час розмови з дорослим, якщо він стоїть, встань рівно, при цьому не підпирай стіну, не тримай руки в кишенях.
4. Дивися на того, з ким розмовляєш, уважно слухай його, не перебивай. Не втручайся в розмову старших.
5. Завдавши комусь неприємності, попроси вибачення.
6. Якщо запитують дорогу, зупинись і поясни, як зручніше пройти.
7. Не чекай, коли в тебе попросять допомоги, допоможи з власної ініціативи.
8. Дякуй усім за послугу; на подяку відповідай: "Будь ласка", "Прошу".
9. Поважай думку товаришів, зважай на їхні інтереси.
10. Уміє стримувати почуття. Не гарячкуй, коли чимось схвилюваний, говори спокійно, ввічливо.
11. Не виявляй свого невдоволення окриком.
12. Не турбуй дрібницями зайняту роботою людину. Уміє цінувати і поважати чужу працю.
13. Не будь набридливим, надто цікавим.

Уважність

1. Будь уважним до людей. Уміє зробити їм ті послуги, яких вони потребують.
2. У розмові або грі завжди допомагай слабшому, заступайся за нього.
3. Перш ніж будь-що зробити, подумай, чи не заважаєш ти іншим.
4. Бережи час, працю і відпочинок людей. Не завдавай їм зайвого клопоту.

Скромність

1. Уникай будь-якого самохвальства: не вихваляйся своїми успіхами, знаннями, речами.
2. Намагайся нічим не виділитися серед товаришів.
3. Надаючи допомогу, послугу товаришеві, не підкреслюй цього.
4. Одягайся просто, чисто, але не крикливо.
5. Правильно реагуй на критику товаришів.

Тактовність та люб'язність

1. Старайся допомагати людям так, щоб вони не відмовлялися від твоєї допомоги.
2. Поважай чужі смаки. Не нав'язуй свої думки товаришам.
3. Не роби зауважень, які можуть поставити іншого в незручне становище.
4. Якщо у тебе поганий настрій, не показуй цього. Подбай, щоб він не позначився на настрої інших.
5. Якщо бачиш, що товариш чимось засмучений і не хоче поділитися з тобою своїми переживаннями, не виявляй зайвої цікавості.
6. Завжди будь стриманим і спокійним. Будь ввічливим і люб'язним і з неприємною тобі людиною.
7. Не говори в товаристві про те, що цікаво лише тобі, знайди цікаве для всіх.
8. Не плескай товаришів по плечу, виражаючи своє задоволення.

Пунктуальність і відповідальність

1. Організовано, у визначений час розпочинай і закінчуй роботу.
2. Робоче місце, знаряддя праці (в тому числі свої книжки, зошити), особисті речі тримай у чистоті і порядку. Кожна річ повинна мати своє місце.
3. Бережи свій час і час інших людей. Ніколи не запізнюйся, не примушуй себе чекати, не відволікай дрібницями від справ інших, розумно використовуй кожен хвилину.
4. Щоб не запізнитися, заздалегідь приготуй усе, потрібне тобі.
5. Будь точним на словах і на ділі. Перш ніж пообіцяти, подумай, чи зможеш виконати. Якщо пізніше стане ясно, що з непередбаченої причини виконати обіцянку не зможеш, повідом про це заздалегідь.
6. Дотримуйся режиму дня. Привчайся прокидатися без будильника у визначений час.
7. Доцільно плануєш і використовуй час, раціонально організуй своє навчання, працю, дозвілля. Допомагай доцільно організувати дозвілля молодшим товаришам.
8. Завжди виходь з дому завчасно. Краще прийти на дві-три хвилини раніше, ніж запізнитися.
9. Якщо ти взяв щось у кого-небудь, поверни коли обіцяв, не чекаючи нагадувань.
10. Висловлюй свої думки чітко і стисло.
11. Будь нетерпимим до грубості, хуліганства, вживання спиртних напоїв, куріння.
12. Виконуй правила дорожнього руху.

У гостях

1. Якщо тебе запросили у гості, а ти чомусь не зможеш прийти, ввічливо відмовся, поясни причину.
2. Приходь в гості без запізнь, не змушуй на себе чекати.
3. У гостях поведься скромно, просто, не вимушено.
4. Якщо тебе просять заспівати, продекламувати, потанцювати і ти вмєш це робити, не змушуй себе умовляти. Обов'язково виконай прохання.
5. За столом не тягнись першим за найсмачнішим, їж без поспіху.
6. У гостях не слід шепотіти, говорити по секрету будь з ким.
7. Пий тільки безалкогольні напої. Пам'ятай, що алкоголь – отрута. Він шкідливо впливає на здоров'я, особливо на молодий організм: погіршує пам'ять, розумові здібності, дезорганізує учня, що негативно позначається на його навчанні.
8. Не затримуйся в гостях. Якщо хто-небудь з гостей неприємний тобі, не показуй цього. Будь з ним ввічливим, як і з усіма.

Гостинність

1. Якщо ти вирішив запросити у гості товаришів, подумай, що ви будете робити, коли зберетесь разом, які розваги запропонуєш. Подумай і про те, кого запросити, щоб серед запрошених були і хлопці, і дівчата з різними захопленнями, щоб кожний міг розповісти що-небудь цікаве.
 2. Приймаючи гостей, одягнись по-святковому. Цим ти виявиш повагу до гостей, покажеш, що ти радий їх бачити.
 3. Зустрічай гостей привітно, з усмішкою. Допоможи їм роздягнутися, розсади якомога зручніше.
 4. Якщо серед гостей хтось прийшов до тебе вперше, будь до нього особливо уважним, щоб він почував себе просто і невимушено.
 5. Якщо в кімнату зайде старший, познайом його з товаришами – назви їхні імена.
 6. Приймаючи гостей, старайся поводитися так, щоб їм було весело і цікаво. Думай про них, а не про себе. Виконуй усі їхні бажання.
 7. Розсаджуючи гостей за столом, зважай, хто з ким дружить.
 8. Частуючи гостей, виявляй доброзичливість, пропонуй гостям за столом усе смачне, роби це люб'язно, але в міру наполегливо.
 9. Якщо гість ненароком розіб'є, зламає що-небудь, не показуй, що ти цим засмучений.
 10. Коли гості вже йдуть, обов'язково проведи їх до виходу, допоможи вдягнутися.
- І і. Якщо в гостях була дівчина, а на вулиці вже темно, обов'язково проведи її.

За столом

1. Учися правильно й красиво накривати стіл. Тарілки ставлять на однаковій відстані одну від одної. Справа від тарілки кладуть ніж і ложку (заглибленням вверху), зліва виделку (зубцями вверху).

2. За столом сиди прямо, не клади лікті на стіл, ногу на ногу, не підпирай шоку рукою.

3. Виделку тримай у лівій, а ніж – у правій руці.

4. Їж без поспіху, не відкушуй великих шматків.

5. Не розмовляй з повним ротом. Якщо тебе про щось запитали, спочатку проковтни їжу, а потім відповідай.

6. Не качай кульок з хліба, не криши його, додай шкоринки.

7. Під час їди не сьорбай голосно, не дуй на гарячу страву, не стукай ложкою по тарілці. Намагайся їсти беззвучно.

8. М'ясо відріжай невеликими шматочками, з'ївши один шматочок, відріжай інший. Не розрізай відразу всю порцію – їжа швидко охолоне.

9. Птицю треба брати з тарілки виделкою, відрізаючи невеликими шматочками, а коли відрізати нічого, можна взяти кісточку руками і обгризти.

10. Кісточки з риби можна виймати не тільки виделкою, а й пальцями, притримуючи шкоринкою хліба. Пальці витирають серветкою.

11. Гарнір – овочі, картоплю, макарони – набирають на виделку також за допомогою хлібної шкоринки.

12. Рибу, сирники, котлети, яечню тощо ножем різати не треба. Відділити шматочки можна виделкою.

13. Не їж ложкою те, що можна їсти виделкою.

14. Не їж з ножа, це негарно, до того ж небезпечно: можна порізатися.

15. Їж акуратно; чиста скатертина на столі – ознака твоєї культурності.

16. Під час їди не займайся сторонніми справами – не читай і не захоплюйся розмовами.

17. Поївши, подякуй батькам або господині, якщо ти в гостях.

18. Приступаючи до обіду, додержуйся такої послідовності у виборі страв: спочатку їж салат, закуску, після цього переходь до першої, потім до другої гарячої страви.

19. Із суспільного посуду бери найближчий до тебе шматочок, не вибираючи.

20. Не підбирай хлібом залишки соусу з тарілки.

21. Кісточки від компоту не випльовуй на блюдо. Піднеси ложку до рота, виплюнь на неї кісточку і поклади на блюдо.

22. Закінчивши їду, ложку не облизуй. Брудні ніж і виделку не клади на скатертину, а поклади на свою тарілку.

23. Коли п'єш чай, не залишай чайну ложку у чашці або склянці – вони можуть перекинутися. Розмішавши цукор, поклади ложку на блюдо.

Подарунки

Подарунок – вияв любові шани до особи. Він повинен відповідати уподобанням та смакам того, кому призначений.

Подарунок, виготовлений власними руками, цінніший за куплений.

Приготування подарунка тримай у таємниці. Він повинен бути сюрпризом.

Подарунок має бути гарно оформлений, загорнутий у чистий папір.

Вручають подарунок з привітною посмішкою.

Вручивши подарунок, скромно вислухай слова подяки, не заперечуй і не обговорюй їх.

Коли сам одержуєш подарунок, не відкладай його на бік, не ховай, як річ, тобі не потрібну: розгорни упаковку, розглянь подароване і чесно подякуй.

Якщо вже маєш таку річ або чимось подарунок не сподобався, не говори про це, не засмучуй того, хто дарував.

Ніколи не даруй подароване тобі.

Якщо тобі подарували цукерки, тістечка, пригости ними гостей, а потім візьми сам.

На вулиці

Перш ніж вийти на вулицю, подивись у дзеркало, чи все в порядку в твоєму вбранні.

Якщо назустріч іде людина похилого віку або дівчина, відступи і дай дорогу.

Якщо поруч посковзнувся перехожий, підтримай його за руку; якщо він упав – допоможи підвестися.

Коли звертаєш на що-небудь увагу свого супутника, роби це поглядом або кивком голови.

Не привертай до себе увагу голосною розмовою, шумом, галасом.

Додержуй чистоти.

Переходь вулицю тільки у дозволених місцях.

У магазині

Заходячи у магазин, подивись, чи є в ньому потрібні тобі товари.

Умій правильно запитати про наявність у продажу тих чи інших товарів.

Будь чемним з продавцем. Не забувай подякувати йому за продане тобі.

Стоячи у черзі, не втручайся у розмову старших. Не привертай до себе увагу пустими запитаннями.

Будь акуратним, не сміти, не кидай на підлогу папірці, намагайся не забруднити когось купленим товаром.

ТЫ ИДЕШЬ В ГОСТИ

Тебя пригласили в гости. Это, конечно, не в первый раз. Но ты хочешь создать о себе самое лучшее мнение. Если это так, то внимательно прочитай все, что написано ниже.

Ты узнаешь о том, как следует себя вести в гостях. А еще: когда лучше приходить в гости и когда не следует этого делать, что и как дарить.

Начнем с продолжительности визита. На недолгое посещение никто не обидится. Даже если оно будет достаточно часто повторяться. Это не значит, что после "здравствуй" следует сразу уходить. Кратчайшее время визита – от 10 до 15 минут.

Долгое посещение может отвлечь хозяев от важных дел, помешать отдыху. Самое большее, что может позволить себе воспитанный гость, – это задержаться на 3 часа. Больше – уже неприлично. Такое можно позволить только по отношению к очень близким людям.

Учитывать время надо, но смотреть на часы каждую минуту не стоит. Хозяева могут это заметить. Но чувство времени нельзя терять. Закончи свой визит, если хозяева бросают взгляды на часы или говорят о чем-то недоделанном. Воспитанные люди позволяют себе такое напоминание о времени, только если гость засиделся.

Лучшее время для посещений – то, о котором заранее договорились. Если же ты идешь без предупреждения, то приготовься к различным неожиданностям. Твой неожиданный приход может не только обрадовать, но и поставить хозяев в неловкое положение. К тому же их может не оказаться дома. Без предупреждения лучше ходить только к близким или родным, – туда, где тебя будут рады видеть всегда.

Не принято ходить в гости рано утром или поздно вечером. Самое благоприятное время для посещений – с 12 до 20 часов. Когда ты чаще всего ходишь в гости? Наверное, по вечерам или в выходные дни. Большинство людей поступают так же. В предпраздничные дни и по субботам люди обычно заняты уборкой и другими хозяйственными делами. Твой приход помешает.

Старайся не приходить в гости во время обеда или ужина. Если же это все-таки произошло и тебя пригласили за стол, то вежливо поблагодари и откажись. Если отговорки не помогли, из уважения к хозяйке дома следует принять приглашение. Не надо уходить сразу после того, как с едой будет покончено.

Звонок у входной двери – не для того, чтобы приводить хозяев в нервное состояние сумасшедшими трелями. Достаточно одного звонка. Если дверь не открыли, можешь позвонить еще раз, но не больше.

После приветственных слов спроси у хозяев, куда следует повесить верхнюю одежду или положить зонт, где можно снять обувь.

Лучше начать с этого, чем бежать обутом и одетым в комнату; такое поведение простят только маленькому ребенку. Ты можешь расстроить хозяев дома таким неуважением к их собственности. Может быть, на первый раз тебе простят брошенную на пол куртку из-за твоего возраста. Но чем старше ты будешь становиться, тем меньше будет нравиться такая "простота" окружающим. Может так случиться, что тебя все реже будут приглашать к себе твои знакомые и даже родные. Мало кому нравится принимать людей, вносящих беспорядок в дом и оставляющих следы грязной обуви на ковре. Задумайся об этом уже сейчас.

Чтобы чувствовать себя свободно в любом обществе, нужно уметь придерживаться хотя бы основных правил поведения.

Не требуй к своей персоне слишком большого внимания в гостях. Чувствуй себя свободно, но знай меру. Не стоит излишне шумно; себя вести, привлекая внимание. Даже из чувства неловкости не старайся быть лучше других, будь самим собой. Если ты находишься в гостях у своих друзей или одноклассников, и собрались одни дети, то можно держать себя свободнее. Конечно, это не значит, что ты можешь стоять на голове и делать все, что угодно.

Если в комнате находятся и взрослые, и дети, то придется быть сдержаннее. Тогда ни тебе, ни родителям не придется краснеть за твое поведение.

Не стоит вмешиваться во взрослые разговоры и приставать с вопросами в самый неподходящий момент. Поверь, ничего хорошего из этого не получится. Поговорить со взрослыми сможешь тогда, когда они сами к тебе обратятся. Тогда они смогут оценить все твои достоинства и сообразительность.

Если тебе необходимо что-либо спросить или обратиться с просьбой, сделай это вежливо. Обязательно извинись и, обращаясь к близким и хорошо знакомым людям на "ты", а к малознакомым — на "вы", объясни, что тебе нужно. Не забудь поблагодарить за услугу.

Если ты видишь, что кто-то из гостей сидит одиноко из-за того, что его забыли познакомить со всеми, подойди к нему и спроси, как его зовут. Тогда этот человек уж точно будет о тебе замечательного мнения. Но не навязывай ему общения. Это уже личное дело каждого — продолжить разговор или остаться в одиночестве.

Не надо обещать, если не сможешь прийти в гости. Научись отказываться от приглашений в таких случаях. Но обязательно тактично объясни причину отказа, выразив сожаление. Тогда тот, кто приглашал тебя, не обидится. Особенно вежливо постарайся объясниться, если приходится отказываться перед самым торжеством.

Если тебе приходится уходить раньше, извинись и объясни причину своего ухода.

Постарайся уйти, не привлекая внимания остальных гостей. Перед уходом обязательно поблагодари хозяев за гостеприимство и похвали угощения, если они были.

Когда ты просто навещаешь своего друга, то все равно не разрешай себе полностью расслабляться. Даже если дома никого нет, кроме друга, совсем не обязательно валяться по полу, собирать ковры и заворачиваться в них; прыгать на кроватях или устраивать из кресел гоночные машины. Можно, конечно, пошуметь, но не надо становиться дикарем.

Представь себе картину: в самый разгар вашей игры в комнату входят родители твоего друга. В это время ты обгоняешь друга и на всей скорости врезаешься в них с дикими криками. Твой вид оставляет желать лучшего, так как во время предыдущего боя подушками одежда помялась, в волосах полно перьев, а лицо покраснело. Долго потом будут помнить твое посещение, а о хорошем мнении о тебе придется пока забыть. И как ты будешь себя чувствовать всякий раз при посещении этого дома?

Тем более надо вести себя по возможности тихо, если в квартире, кроме тебя, твоего друга или подруги, есть кто-то из взрослых. Они могут быть заняты делом или отдыхать после работы. Ваш шум им помешает.

Вообще тебе следует научиться разговаривать негромко. Это полезно помнить везде, где бы тебе ни приходилось бывать: в гостях, на улице, в школе и в транспорте.

Не стоит ходить по комнате и все рассматривать, трогать, заглядывать во все углы.

Есть визиты, которые обязательно нужно делать. Один из таких — посещение больного товарища...

Давно, известно, что настроение влияет на самочувствие. Поэтому и пришедшие в гости друзья тоже помогают больному быстрее выздороветь.

Когда врачи не разрешают посещения, узнай о здоровье друга у его родных. Можешь передать не только устные пожелания выздоровления, но и письмо, записку. Заболевшему однокласснику приятно будет получить весточку из школы, он поймет, что не забыт.

Интересная книжка или игра, принесенные другу во время болезни, еще больше объединят вас. Общие интересы только поддерживают и укрепляют дружбу. Но если твой выбор книги был не совсем удачным, не обижайся, а узнай, что интересует друга сейчас.

При посещении больного не садись на постель, для этого всегда найдется стул. Если во время твоего посещения появились врач или медицинская сестра, уйди из комнаты на время.

Прежде чем уходить, поинтересуйся, когда можно в следующий раз навестить друга или подругу. И обязательно выполни обещанное.

5. МЕТОДИЧНІ РОЗРОБКИ ВИХОВНИХ ЗАХОДІВ

МОРАЛЬНИЙ ІДЕАЛ ТА ЙОГО МІСЦЕ В ЖИТТІ ЛЮДИНИ

Мета. Сприяти вихованню в учнів доброти, чесності, порядності, гуманного ставлення до оточуючих; закріпити уявлення учнів про моральні цінності людини; розвивати вміння аргументовано висловлювати свою думку.

Обладнання. Клубок ниток, вишиті рушники, аркуші паперу, ручки, 5 свічок, бейджі, емблема клубу, фонозаписи мелодій.

(Звучить мелодія).

Вчитель. Любі діти! Шановні гості! Відомий французький письменник-гуманіст Антуан де Сент-Екзюпері вважав, що "єдина справжня розкіш – це розкіш людського спілкування". Тому ми щиро вдячні всім, хто прийшов до нас поспілкуватися на тему "Моральний ідеал і його місце в житті людини".

Давайте спробуємо сьогодні відповісти на такі запитання: які риси повинен мати громадянин незалежної України, щоб створити державу, яка не буде колонією?

Якою повинна бути сучасна людина, щоб життя стало кращим, щоб ми змогли самі себе поважати?

В чому суть життя? Для чого ми живемо?

(Звучить мелодія).

Постукали рівно о сьомій у двері надії,

Дорога якою тулилась до сонних чобіт,

Зоріло на подвиг,

Цвіло відкриттям,

А на ділі –

Усе так звичайно:

Сніданок,

Робота,

Обід.

Ви так лаштувалися:

Шал світової кориди...

Повержені біди всихають по ваших слідах.

А шлях – мов яйце: ідеш-то й спіткнутися ніде,

А так тріумфально – в нікуди

Й хода – не хода.

Ну, хай би ще день був жаркий чи гіркий

До нестями,

*Щоб просто забулось розхристано-спрагле
 "Збулось!",
 Чи врешті прибилося одвідкись:
 Коли вже не з вами,
 То хай би таки відбулося.
 Хоч з кимось, хоч щось.
 Хоч трохи незвичне б, на крихітну крипельку дивне.
 А день?
 Але він – розпромінійте на хвильку чоло –
 Вже тим особливий, що десь народилась людина –
 Такої на світі ніколи ще не було.*

Вчитель. Друзі! Ось клубочок життя, зітканий із ниток буття, наших почуттів, думок. Давайте сьогодні почнемо його розмотувати і пильніше придивлятися до його ниточок. Розмотуючи клубок, скажімо: "Мій друг сказав би, що я (серйозна)".

(Клубок передається із рук в руки, а інші тримаються за нитку).

Вчитель. Ось так у нас вийшло замкнуте коло всіх наших почуттів, емоцій, рис характеру.

Так і в житті все переплітається.

Та, власне, усе наше життя – то нескінчене пізнання одне одного і навколишнього світу.

Учень. Хто я? Навіщо я прийшов у цей світ? Куди іде моє життя? Здавалося, це прості запитання, але дати відповідь на них все важче. Як же дізнатися, ким ми станемо? Вибрати собі образ життя? Але що це означає?

Учень. Телебачення, реклама, журнали наводять нас на думки про те, що ми повинні бути красивими, багатими, успішними. Нам потрібно мати машину, дачу, роботу, фізичну досконалість.

Вчитель. Уже з перших кроків свого життя ви чуєте від батьків, дорослих: "Не можна так робити. Це погано". "А от тут ти добре вчинив. Завжди будь таким!". Вам доводиться чути, як люди оцінюють одне одного: "Ця людина добра, хороша!". "А ця така неприємна!". Батьки вас повчають: "Не роби людям зла", "Будь добрим, принциповим, чесним". Що ж це за поняття?

Ці поняття характеризують мораль. Слово "мораль" походить від латинського *mores* – звичай. Звичай являє собою сукупність вироблених людством певних норм поведінки людини в суспільстві. Мораль – це своєрідний узгоджувач дій людей у суспільстві. Не хочеться вам поступатися місцем літній людині – так приємно сидіти в автобусі біля вікна але ваша совість не дозволить вам цього зробити. Приємно в неділю вранці полежати в теплій постелі, але ви пригадуєте, що ваш клас взяв зобов'язання прибрати шкільне приміщення. Обов'язок примушує вас бути разом із товаришами. Захоплено граючи з товаришами у футбол, ви раптом пригадуєте, що не вивчили ще історію, і ваш обов'язок учня примушує вас припинити гру. Все це і є мораль.

Учень. Виходить, що норми моралі – це, так би мовити, неписані закони.

Вчитель. Саме так, тож приймайте, як належне, коли вам роблять зауваження не лише ваші близькі, а й незнайомі люди. Знайте, що коли б люди були байдужі до різних негативних проявів поведінки інших, ніколи б не було порядку в суспільстві.

Вчитель. Скажіть, а до слова *ідеальний* які синоніми ви могли б дібрати?

Учні. Досконалий, бездоганний, взірцевий...

Вчитель. Отже, одним із значень слова "ідеал" є – взірць досконалості, довершення, приклад.

Говорити про ідеал людини можна під різними кутами зору, у різних ракурсах.

Об'єднаємось у 4 групи.

Виберіть спікера, секунданта і контролера. Кожна група одержує питання, обговорює, і потім спікер представляє думку групи.

1-а група. Якими ви бачите ідеал сучасної людини з погляду професії лікаря?

(Вести здоровий спосіб життя, турбуватися про власне здоров'я, відповідально ставитися до свого здоров'я, турбуватися про здоров'я своїх нащадків).

2-а група. Які якості повинна мати сучасна людина, щоб правильно визначитись у виборі професії?

(Потрібно бути добре поінформованим. Вибір професії, з одного боку, має відповідати здібностям і знанням учнів, а з іншого – потребам і можливостям суспільства. Людина повинна робити те, до чого має хист і здібності).

3-я група. Яка ідеальна людина з погляду правоохоронця?

(Громадянин повинен передусім знати закони і поважати їх. Незнання законів не є виправданням за скоєння злочину. Кожна культурна людина повинна знати Конституцію своєї держави, Декларацію про права людини. Громадяни повинні допомагати правоохоронним органам у боротьбі зі злочинністю).

4-а група. Думка психолога щодо ідеальної людини.

(Кожна людина повинна бути трішечки психологом. Та людина, яка намагається усвідомити себе: Хто я? Який я? У чому моє призначення? Ідеальна людина та, яка свідомо займається самовдосконаленням, яка за допомогою волі будує свій характер, свідомо оволодіває культурою людських взаємин, дотримується норм моралі).

Вчитель. Сухомлинський писав: "Ідеал людської краси – це водночас і ідеал моральності, Любов до людей – це твоя моральна серцевина". Що означає любити людей?

Учень. Знати їх, вивчати. Піклуватися, творити добро. Чуйно ставитися до навколишніх.

Учень. А ще, мабуть, треба бути доброзичливим, великодушним, чесним, поважати старших.

Учень. Я думаю, що любити людей – це значить не бути до них байдужим. Расул Гамзатов писав:

*Люди, невже вам не страшно,
Поспішіть, відверніть зло,
Щоб глуха байдужість
Вам на совість каменем не лягла!*

Вчитель. Помічено: ми стали вразливіші, до добра і зла чутливіші. "Війна нервів" – вираз, породжений, на жаль, нашим часом, бо, як ніколи, загострилася палітра конфліктів – політичних, міжнаціональних, економічних, моральних. Ми перебуваємо у жорстокому стані пересмищення ідей, вчинків і подій, пошуку тверезих істин і комфортності життя. Барометр нашого настрою вже тривалий час тримається на позначці "тривожно".

Пограбування, зловмисне вбивство, тяжкі тілесні пошкодження, згвалтування, шахрайство – повідомлення про це, на жаль, в постійному обігу в місті й на селі.

Учень. Кажуть, що драбина життя повна колючок і найбільш боляче вони впиваються, коли ви сповзаєте по ній вниз.

Вчитель. А що значить сповзати вниз по драбині життя?

Учні. Вбивати, красти, пиячити, вживати наркотики, глумитись над іншими, робити зло.

Вчитель. Чи можете ви вважати своїм ідеалом людину, яка думає лише про себе, а іншим робить зло, завдає болю?

Учні. Звичайно, ні.

Вчитель. Кажемо "боляче", коли ненароком поранимо пальця, коли втрачаємо рідних і друзів, віру у добро і справедливість.

Популярна медична енциклопедія визначає біль, "як специфічну реакцію живого організму на шкідливий вплив". Звідси поняття "больового бар'єру". Чим нижчий больовий бар'єр, тим людина жорстокіша. Як правило, страждає людина з високим больовим бар'єром, бо чужий біль вона переживає як свій власний.

Чи не час нам зробитися чутливішими, набути того больового бар'єру, який допоможе суспільству виконувати благодійну місію, проявити кращі душевні якості.

Учень. Вдумайтесь у такі факти: в Україні проживає майже 2 млн. самотніх людей. Близько 200 тисяч із них цілком або частково не здатні обслуговувати себе. 15 тисяч із них проживають у будинках-інтернатах, їх об'єднує немічність, самотність.

Учень. У злиднях живуть 150 тис. наших земляків. Близько 30 тисяч із них мешкають у напіврозвалених халупах.

Учень. За останні 5 років злочинність та правопорушення серед неповнолітніх зросли на 45%. У країні нині засуджено понад 100 тис. підлітків, 527 тис. взято на облік у міліції.

Учень. У світі 39 млн. ВІЛ-інфікованих, із них 4,5 млн. – діти. В Україні 41452 ВІЛ хворих людей, в Харківській області – 1114 осіб.

Учень. В Україні 700 тис. дітей у віці від 12 до 18 років – наркомани, 40% підлітків вживають алкогольні напої.

Вчитель. Сумна статистика, чи не так?

Віритесь, – ми колись навчимося працювати так, щоб не чекати допомоги від багатого спонсора із цивілізованого Заходу чи процвітаючої Японії. А от повернути зір сліпому, слух глухому, повноцінне здоров'я квалому – на те не завжди є надія. Єдиним рятувальником щодо цього була і лишається наша здатність відчувати чужий біль, як свій, і готовність прийти на допомогу.

Учень. *Не зобидь ні старця, ні дитини,
Поділись останнім сухарем,
Тільки раз ми на землі живем.
У могилу не бери провину.*

Учень. *Зло нічого не дає крім зла,
Вмій прощати, як прощає мати.
За добром спіши воздати –
Мудрість завше доброю була.*

Учень. *Витри піт солоний із чола
І трудись, забувши про утому.
Бо людина – ціниться по тому,
Чи вона зробила, що могла,
Скільки сил у неї вистачило,
Щоб на світі більше щастя стало.*

Вчитель. Любі друзі! Давайте трішечки відпочинемо. Пограти можуть всі бажаючі. Ті, хто мають те, що я називаю, міняються місцями.

1. Ті, хто мають годинники.
2. Ті, у кого сірі очі.
3. Ті, у кого довге волосся.
4. Ті, у кого сережки.
5. Ті, у кого сьогодні 11 балів у щоденнику.
6. Ті, хто щасливий.

(Діти знітились).

Так, важко визначитись, правда?

Що ж таке щастя?

Учень. *Про щастя мріємо всякчас...
Воно вже зовсім поруч нас
Палає вогником зеленим,
Де без прикрас і без чудес
Відбивсь в рослинці світ увесь –
На двох – для тебе і для мене.*

- Учень.** *Шукаєм долі, добрих знад...
А ти поглянь, як квітне сад
В своїм пташинім стоголоссі...
Посій свій лан і пересій,
Й прикрий собою в градобій
На нім – і квіти, і колосся.*
- Учень.** *Життя! Шалений водограй!
Ладнай човна свого, пускай
У пошук мрію за водою...
Вся сутність мрій твоїх п'янкх –
В джерелах тасмниць зелених
Для всіх –
Із радістю й сльозою.*
- Учень.** *А ми все прагнемо чогось,
Хоч взнати й звідать довелось:
Абстрактне дерево – не квітне.
Не полінуйсь в своїй плавбі –
Відкрий для себе – сам собі
Свій острів долі заповітний.*

Вчитель. Так, кожен із вас повинен досягти свого острова, знайти свій скарб – сенс життя. За допомогою психологічного тесту перевірте себе, хто ви: капітан? Рульовий? Чи пасажир того корабля, на якому ви вжепливете до заповітного острова.

Психологічна гра

Капітан? Рульовий? Пасажир?

(Так. Ні. Не знаю).

1. Я завжди відчуваю відповідальність за все, що трапляється в моєму житті.

2. У моєму житті не було б стільки проблем, якби деякі люди змінили своє ставлення до мене.

3. Я вважаю за краще діяти, а не розмірковувати над причинами своїх невдач.

4. Іноді мені здається, що я народилася (народився) під "нешасливою зіркою".

5. Я вважаю, що алкоголіки самі винні в своїй хворобі.

6. Іноді я думаю, що багато за що в моєму житті несуть відповідальність ті люди, під впливом яких я стала (став) такою (таким) як я є.

7. Коли я застуджуюсь, вважаю за краще лікуватися самостійно, а не звертатися за допомогою до лікаря.

8. Я вважаю, що у сварливості та агресивності, які так дратують, найчастіше винні інші люди.

9. Вважаю, що будь-яку проблему можна розв'язати і не дуже розумію тих, у кого вічно виникають якісь життєві труднощі.

10. Я люблю допомагати людям, тому що відчуваю вдячність за те, що інші зробили для мене.

11. Коли трапляється конфлікт, то розмірковуючи, хто в ньому винний, я звичайно, починаю з себе.

12. Якщо чорна кішка перейде мені дорогу, я переходжу на інший бік вулиці.

13. Я вважаю, що кожна людина, незалежно від обставин, повинна бути сильною і самостійною.

14. Я знаю свої недоліки, але хочу, щоб оточуючі ставилися до них поблажливо.

15. Звичайно, я мирюся з ситуацією, вплинути на яку не здатний.

Підрахунок результатів:

"Так". 1, 3, 5, 7, 9, 11, 13 – 10 балів.

"Ні". 2, 4, 6, 8, 10, 12, 14, 15 – 10 балів.

"Не знаю". – 5 балів.

100-150 балів. Ви – капітан власного життя. Ви відчуваєте відповідальність за все, що з вами відбувається, багато берете на себе, долаєте труднощі, не перебільшуючи їх і не зводячи до рангу життєвих проблем. Ви бачите перед собою завдання й думаєте над тим, як його можете розв'язати.

50-90 балів. Ви охоче буваєте рульовим, але можете, коли це необхідно, передати штурвал до вірних рук. При оцінці причин власних труднощів ви цілком реалістичні. Гнучкість, розсудливість і чутливість завжди бувають вашими союзниками. Трапляються ситуації, що ніяк вас не стосуються, ви не несете за них ніякої відповідальності, і все ж, коли це потрібно, берете відповідальність на себе. І ви, звичайно, знаєте, коли це треба зробити. Ви вмієте жити в добрі й злагоді з іншими людьми, не порушуючи внутрішньої злагоді з самим собою.

До 49 балів. Ви часто буваєте пасажиром у своєму житті, легко підкоряєтеся зовнішнім силам, говорячи: так склалася обставина, доля тощо. У своїх труднощах ви звинувачуєте кого завгодно, весь білий світ, але тільки не себе. Справжня незалежність здається вам недосяжною і неможливою. Все ж ви вмієте мирно співчувати з іншими, не роблячи різниці між тим, які це люди і як вони ставляться до вас.

Вчитель. На твоєму людському шляху каміння, яке ти повинен прибрати, щоб ідучи за тобою, було легше. Якщо за своє життя ти не побачиш жодного камінця і не прибереш його – ти не людина.

Вчитель. Чи може ідеальна людина відокремлювати особисте щастя життя від життя суспільства?

Учень. Ні. Ця людина небайдужа. Вона відчуває свою відповідальність за все, людина, яка не мириться зі злом і несправедливістю. А для цього потрібно мати громадянську мужність і чесність. Це людина-громадянин.

Вчитель. Яка, на вашу думку, найважливіша риса громадянина?

Учень. Почуття обов'язку, тобто коли людина відчуває три речі: можна, не можна і треба.

Вчитель. Перевіримо, яке ваше почуття обов'язку. Я зачитую твердження, а ви говорите, "можна", "не можна" чи "треба".

1. Керувати своїми емоціями, незалежно від того, яким темпераментом наділила тебе природа. (*Треба*)

2. Спокійно й байдуже ставитися до товаришів, які глумляться над іншими, вживають алкогольні напої, палять. (*Не можна*)

3. Проявити свої найкращі людські якості, стати справжньою людиною, яку поважатимуть і яка сама поважатиме себе й своїх товаришів. (*Треба*)

4. Не ображаючи іншого, без крику і галасу довести, що його думка – хибна, а ваша – правильна. (*Можна*)

5. Піклуватися про матір, батька, бабусю, молодших братів і сестер. Березти рідних – найдорожче, що у вас є. (*Треба*)

6. Відмовитися від дорогих подарунків, які батьки готові вам зробити, відмовляючи собі в найнеобхіднішому. (*Можна або треба*)

7. Переглядаючи фільми, телепередачі, брати для себе те, що наймодніше, навіть якщо воно суперечить нашим поглядам та моралі. (*Не можна*)

8. Намагаючись виховувати в собі найкращі риси людяності, не забувати про оточуючих тебе людей. Пам'ятати, що існує розум, честь, совість. (*Треба*)

Вчитель. Майбутнє України залежить від громадської позиції кожного з вас. Без людей із високим інтелектуальним рівнем, без людей високоморальних не вдасться вирватися вперед.

До побачення! До нових зустрічей!

Т. Ємельяненко

ЖИТТЯ ЛЮДИНИ – НАЙВИЩА ЦІННІСТЬ

Мета. Спонукаати учнів до роздумів над життєвими проблемами; сприяти вихованню високих морально-етичних якостей; виробляти активну життєву позицію.

Наочне оформлення. Збірка В. Симоненка "Берег чекань"; грамзапис пісні "Два кольори"; крилаті вирази, записані на дошці:

Живи не як хочеться, а як можесться (Народна мудрість)

Найпрекрасніші й найщасливіші люди ті, хто прожив своє життя, піклуючись про щастя інших (В. Сухомлинський)

Ні про що не турбуватися, ні за чим не турбуватися - значить не жити, а бути мертвим (Г. Сковорода)

Епіграф.

Пам'ятай! Життя є дар,
Великий дар.
І той, хто його не цінує,
Цього не заслуговує.

(Леонардо да Вінчі)

(Звучить запис пісні "Два кольори").

Учитель. Людське життя... Неповторне і звичне, радісне і сумне, сповнене глибоких переживань, солодке, як мед, і гірке, як полин, перелетене червоними і чорними тонами, як у цій пісні "червоне – то любов, а чорне – то журба"...

Людина – найбільша цінність на Землі, творець усіх земних благ.

(Учень читає вірш В. Симоненка "Ти знаєш, що ти – людина?").

*Ти знаєш, що ти – людина?
Ти знаєш про це чи ні?
Усмішка твоя – єдина,
Мука твоя – єдина,
Очі твої – одні.
Більше тебе не буде
Завтра на цій Землі.
Інші ходитимуть люди,
Інші кохатимуть люди –
Добрі, ласкаві і злі.
Сьогодні усе для тебе –
Озера, гаї, стети.
І жити спішити треба,
Кохати спішити треба –
Гляди ж, не проспи!
Бо ти на землі – людина,
І хочеш того чи ні –
Усмішка твоя – єдина,
Мука твоя – єдина,
Очі твої – одні.*

Учитель. Що людина цінує понад усе? Чому?

(Відповіді дітей).

Учитель. Довге чи коротке, але воно триває лише від народження й до смерті, його не можна прожити двічі.

– Чи має життя мету і сенс?

– Хто керує людським життям?

– Чи можна зробити його кращим і шасливішим?

– Чи має людина право піти з життя або позбавити його іншу людину?

– Що таке життя?

Пропоную кожному висловити свою думку на поставлені питання.

(Відповіді дітей).

• Життя – це певний проміжок часу, заповнений різноманітними подіями, переживаннями, радощами, смутками, які тривають від народження до смерті.

• Життя – насамперед, становлення людини, це період, коли людина розвивається в усіх відношеннях: фізичному, розумовому, моральному. Кожна людина прагне певної досконалості: підвищувати освітній рівень, реалізація і здійснення задумів.

• Життя кожної людини неповторне, таємниче. Неповторним, яскравим буває життя видатних людей: композиторів, художників, письменників. Життя звичайних людей також різниться, кожен крок на життєвому шляху неповторний, тому неправильно вважати, що є дні, якими можна нехтувати.

Учитель. Дехто гадає, що справжнє життя ще попереду, а шкільні роки – це ніби прелюдія до нього. Думаючи про майбутнє, ми недооцінюємо день сьогоднішній. Послухайте поезію В. Симоненка "Минуле не вернеть".

Учень. *Минуле не вернеть, не виправить минуле.
Вчорашнє – ніби сон, що випурхнув з очей.
Як луки навесні ховаються під мулом,
Так відкриється воно пластами днів, ночей.
Але воно живе – забуте й незабуте,
А час не зупиняється, а молодість біжить,
І миті жодної не можна повернути,
Щоб заново, по-іншому прожити.*

Учитель. Людина може бути творцем і господарем власного життя. Це залежить від характеру, знань, вольових якостей, ідеалу, мети або сенсу життя.

Як ви гадаєте, заради кого чи чого людина живе на землі?

(Відповіді учнів).

Жити треба заради інших, приносячи користь суспільству, тільки тоді це буде повноцінне життя.

Легке життя – легкі шляхи нікуди не ведуть. Людина зобов'язана пращувати, щоб залишити свій слід на землі та виправдати власне існування.

Учитель. Як треба ставитися до життя? Як ви долаєте труднощі?

(Відповіді учнів).

- Прагнути до життєвих істин;
- уміти перетворювати мінуси на плюси;
- уміти бачити в житті не тільки погане, а й добре;
- не надавати особливого значення "дрібницям" життя;
- пам'ятати, що все у житті швидкоплинне – і добре, і погане, тому слід насолоджуватися першим і не засмучуватися другим;
- бути толерантним у стосунках із людьми;
- виробити активну життєву позицію;
- бути оптимістом у житті.

Учитель. Як оцінити життя людини?

(Відповіді учнів).

- Роками, вічністю, миттю;
- важливо не скільки прожила людина, а як прожила;
- життя буває коротке, як іскра, як спалах і вічне;
- життя людини оцінюється тим, що вона зуміла чи встигла зробити, залишити по собі.

Учитель. Про це сучасний поет Микола Луків сказав:

Що вона зробила, що змогла.

Скільки сил у неї вистачило,

Щоб на світі більше щастя стало.

– У чому щастя людини?

– У чому ви вбачаєте щастя власного життя?

– Чи має право людина позбавити себе життя?

(Відповіді учнів).

• Щастя людини у можливості робити щасливими інших людей. Людина немає права позбавити себе життя. Це великий гріх, прояв слабкості, легкодухості, розчарування;

• лише ті починають цінувати життя, кому доводилося бути на краю смерті;

• життя кожної людини безцінне;

• життя – це безцінний дар, який людина одержує при народженні, цінуйте цей дар! Розпоряджатися ним вона буде сама;

• людина має право на життя, – за статтею 27 Конституції України, – ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати його.

Учитель. Підведемо підсумок. То в чому полягає сенс життя людини?

(Відповіді учнів).

Учитель. Дякую вам за щирі розповіді. І нехай вам щастить у житті. Хай буде дороговказом для вас Духовний заповіт матері Терези:

Життя – це шанс. Скористайся ним.

Життя – це краса. Милуйся нею.

Життя – це мрія. Здійсни її.

Життя – це виклик. Прийми його.

Життя – це обов'язок. Виконай його.

Життя – це гра. Стань гравцем.

Життя – це цінність. Цінуй його!

Життя – це скарб. Бережи його.

Життя – це любов. Насолоджуйся нею.

Життя – це таїна. Пізнай її.

Життя – це юдоль бід. Перебори усе.

Життя – це пісня. Доспівай її.

Життя – це боротьба. Почни її.

Життя – безодня невідомого – не бійся, вступи в неї.

Життя – удача. Шукай цю мить!
Життя таке чудове – не забути його.
Це твоє життя. Бороши його.

ДІТИ ВЧАТЬСЯ ЖИТИ У ЖИТТЯ

Якщо дитину постійно критикують – вона вчиться ненавидіти.

Якщо дитина живе у ворожнечі – вона вчиться агресивності.

Якщо дитину висміюють – вона стає замкнутою.

Якщо дитина зростає у докорах – вона починає жити з почуттям провини.

Якщо дитина зростає у терпимості – вона вчиться сприймати інших.

Якщо дитину підбадьорюють – вона починає вірити в себе.

Якщо дитину хвалять – вона вчиться бути вдячною.

Якщо дитина зростає в чесноті – вона вчиться бути справедливою.

Якщо дитина живе у безпеці – вона вчиться вірити людям.

Якщо дитину підтримують – вона вчиться цінувати себе.

Якщо дитина живе у розумінні і доброзичливості – вона вчиться знаходити любов у цьому світі.

ДИСКУСІЙНИЙ КЛУБ

"Життя прожити – не поле перейти"

"Життя – це любов і помилки"

Б. Шоу

Запитання для дискусії:

– Що таке життя?

– У чому сенс життя?

– Як сформувати стиль життя?

– Яким життєвим цінностям я віддаю перевагу?

– Як ви розумієте вислів "Життя прожити – не поле перейти"?

– Чи залежить щось у суспільстві від ваших вчинків?

– Яким, на вашу думку, стане світ через 10 років? Чи залишиться життя таким, як тепер, стане кращим чи гіршим? Чому?

– Чи залежатиме зміна цього світу від вас?

– Якби ви могли зробити один щось для людей, щоб це було?

Афоризми

• "Не вмирай, поки живеш" (*Галлі*)

• "Життя не ті дні, що минули, а ті, що запам'яталися" (*П. Павленко*)

• "Життя частіше схоже на роман, ніж наші романи на життя"

(*Жорж Санд*)

• "Бережіть час – це тканина, з якої виткане життя" (*К. Річардсон*)

Відкритий мікрофон "Совість – мій компас"

"Тільки совість визначає правдивість вчинків" (А. і С. Голлон)

I. Питання для обговорення:

- Що таке совість?
- Совість і життя. Совість і слово. Совість і вчинки.
- Просто чи складно: чинити згідно з совістю?
- Як розвивати, виправляти свою совість?
- Як йти за своєю совістю?
- Що означає: "Жити по совісті"?

II. Промова на захист совісті.

Діалоги про чесність

- "Найсильніший той, хто має владу над собою" (Сенека)
- "Краще гірка правда, ніж красива кривда"

Питання для обговорення:

- Що таке чесність?
- Лицарська честь. Слово честі. Правда і кривда.
- Чи завжди треба говорити правду?
- Чому іноді важко говорити правду?
- Що означає бути чесним по відношенню до себе?
- Чому треба намагатися бути чесним?
- Що таке "невинна кривда"?
- Чим погана "невинна кривда"?
- Чи варто бути чесним у наш час?

Анкета

Чесність у судженнях

1. Що ви розумієте під чесністю:

- а) здатність завжди говорити правду собі та іншим;
- б) здатність завжди говорити правду тим, кого любиш;
- в) чесна людина може іноді щось приховати, якщо обставини цього вимагають;
- г) чесна людина може собі дозволити відхилитися від істини в дрібницях, якщо це не образить інших?

2. Іноді допустимо сказати неправду, особливо якщо це іде на користь справі:

- а) погоджуюсь;
- б) майже погоджуюсь;
- в) не погоджуюсь;
- г) категорично не погоджуюсь.

3. Якщо хтось із близьких скаже мені неправду:

- а) дуже ображусь і скажу про це цій людині;
- б) промовчу;
- в) я і сам так іноді роблю;
- г) які дрібниці! Нічого страшного немає!

4. "Я не збираюся ні перед ким розкривати свою душу чи розповідати про свої особисті проблеми":

а) чи це характерно для більшості людей?

б) чи завжди ми повинні розповідати іншим людям про свої особисті проблеми?

в) коли не варто розказувати "всю правду"?

г) яка шкода може бути від того, що інші люди будуть про вас знати?

ДОБРО І ЗЛО У НАШОМУ ЖИТТІ

Раз добром зігріте серце

Вік не прохолоне.

Т.Г. Шевченко

Вступне слово вчителя. Напевне, кожен із вас ще з дитинства пам'ятає ці рядки, бо людина, вступаючи в життя, прагне розібратись у ньому і збагнути: що ж погано, а що добре.

(Пісня "Если добрый ты").

Ви підростаєте, ширшає коло людей, з якими спілкуєтесь, зростають вимоги до вас, як до людей. У відносинах між людьми дрібниць немає. Все серйозно, все значуще, все так чи інакше відображається на настроях людей, їхньому здоров'ї.

(Сценка "Провідала").

Дійові особи. Автор, Валя, Муся.

Валя не прийшла до школи. Подруги послали до неї Муся.

– Сходи й дізнайся, що з нею: може, вона хвора, може, їй щось треба. Муся застала Валю в ліжку.

– Ох, Валечко! – сказала Муся, присідаючи на стілець. У тебе, напевно, флюс! Ах, який флюс був у мене літом! Цілий нарів!.. А ти знаєш, бабуся якраз поїхала, а мама була на роботі...

– Моя мама теж на роботі, – сказала Валя, тримаючись за щоку.

– А мені потрібне полоскання...

– Ох, Валечко! Мені теж давали полоскання. І мені стало краще. Як полощу, так і краще! А ще мені допомагала грілка, гаряча-гаряча...

Валя зраділа і закивала головою:

– Так, так, грілка... Муся, у нас на кухні стоїть чайник...

– Це не він шумить? Ні, це, напевне, дощик! Муся зіскочила зі стільця і підбігла до вікна.

– Так і є, дощик! Добре, що я в галошах прийшла! А то могла б застудитись!

Вона побігла в передпокій, довго гупала ногами, надягаючи галоші. Потім, заглянувши в двері, крикнула:

– Одужуй, Валечко! Я ще прийду до тебе! Обов'язково прийду! Не турбуйся!

Валя зітхнула, потримала в руках холодну грілку і стала чекати маму.

– Ну що? Що вона говорила? Що їй треба? – допитувались у Мусі дівчата.

– Та в неї такий же флюс, як був у мене! – радісно повідомила Муся.

– І вона нічого не говорила! А допомагають їй тільки грілка і полоскання!

Ось так зуміла вислухати свою подругу Муся. Виходить, вона ще не навчилась бути доброю. А навчитись бути добрим – важко. Важко, якщо говорити про доброту постійно, а не ту, яка виникає раз на рік від хорошого настрою. Це справді важко – уявити себе на місці іншої людини, зрозуміти її переживання, завжди бути готовим втішити того, кому погано, розділити чиєсь горе, допомогти.

(Пісня "Добрим быть непросто").

Вчитель. А коли до тебе прийшли поділитися радістю, хіба це менш важливо? Всяке почуття потребує співпереживання.

Одна школярка написала до дитячого журналу такого листа:

"Я помітила, що коли моя подруга розповідає мені про свої неприємності, скаржитись на щось, я роблю вигляд, що співчуваю їй, а насправді мені її не жаль. А коли вона одержить п'ятірку, мені якось прикро і заздрісно".

Заздрість і нещирість – це дуже погані почуття і їх треба видавлювати з себе, як гній із нариву, не дати їм роз'їсти свою душу. Дівчинка, яка написала цього листа, сама зрозуміла свої недоліки. А коли зрозумієш, що злим бути погано – це перший крок до виховання в себе доброти. Бажання стати добрим – прекрасне бажання, але воно не зразу може бути здійснене.

Доброта – категорія не абстрактна. Вона – в конкретних вчинках людей, саме у вчинках, а не в словах.

Є люди, які на перший погляд здаються добрими, а варто придивитись уважніше і не можна позбутись відчуття фальші, нещирості, лицемірства. Чому? Здається, все в цій людині є – і м'якість, і лагідний погляд, і підбадьорливі слова в потрібний момент, але раптом розумієш, що вона абсолютно байдужа до твоїх проблем, що вона просто прикидається доброю, можливо, заради власної вигоди. Лицемірна, нещира людина завжди думає про користь для себе. Наприклад, сьогодні я їй поспівчуваю, а завтра вона дасть мені списати задачу.

Не випадково люди провели чітку межу між людиною доброю і добренькою.

Добра справа – це справа копітка. Тут мова йде про особисту відповідальність за долю людини, за її вчинки. І тут гарними фразами вже не обійдешся. Потрібно діяти – в будь-який момент прийти на допомогу, вміти поступитись своїм заради чужого. Взагалі, добро – завжди дійове, воно ніколи не буває пасивним, бо пасивне добро – це вже не добро.

Від постійного лицемірства не можна стати добрим, навпаки, можна навіть зненавидіти людей, перед якими треба прикидатись добрим.

Так сталось із героєм американського фільму "Хороший син". У 10-річного хлопчика, якого звали Роберт, померла мама. Батько на деякий час відправив його до свого брата, де було двос дітей – одноліток Роберта Гаррі і молодша донька Конні. Сім'я недавно втратила наймолодшу дитину – сина. Він втонув у ванні, коли мама купала його і на хвилинку вийшла з кімнати.

Гаррі виявився злою і жорстокою дитиною, але прикидався лагідним і люблячим сином.

(Обговорити епізоди фільму).

Він безжально вбиває собаку, провокує на дорозі автокатастрофу, виявляється, це він втопив свого братика, бо йому віддали його іграшку. Він намагається втопити свою сестричку і зіштовхує з обриву в море маму, коли та все зрозуміла. Роберт зрозумів це раніше і неодноразово намагався зупинити брата, але марно, той усю вину звалював на нього.

Ці два хлопчики ніби два протилежні полюси – один добрий, чуйний, уважний, а інший – породження пекла, злий і жорстокий. Аналізуючи їхню поведінку, ми можемо легко розібратися що погано, а що добре.

Великий і малий

*Жили собі сусіди
На вулиці одній,
Два хлопці-непосиди,
Великий і малий,
В усім були несхожі
Сусіди-хлопчаки:
Один поводивсь гоже,
А другий навпаки.
Малий свої уроки
Виконує весь час.
Великий по два роки
Даремно ходить в клас.*

*Малий, узявши книжку,
Дідусеві чита.
Великий тягне кішку
Із тину за хвоста.
Малий дає дорогу
Малятам з дитсадка.
Великий із-за рогу
Ім тиче кулака.
То ж, певно, по заслугі
Дісталось хлопчакам:
В малого всюди друзі,
Великий ходить сам.*

Крім кінофільмів і книжок вчать вас життю батьки. Це вони – мудрі, досвідчені, зможуть правильно підказати вам, як діяти в тій чи іншій ситуації.

Та, на жаль, не на всі випадки життя можна отримати рецепт.

Щирі співчуття

Дійові особи. Автор, мати, син.

Був у матері не дуже розумний син. Коли він підріс, мати й каже:

– Піди, синку, потриєсь межи людьми, подивись, що й до чого.

Пішов син, а невдовзі приходить побитий і заплаканий.

– Що трапилось? – питає мати.

– Що, що? Побили мене. Ішов я вулицею, дивився, що й до чого, аж бачу, мужики привезли зерно до млина, носять мішки. Я й став тертись, то біля одного, то біля другого. От вони й побили мене, щоб не заважав.

– Ах ти ж, нерозумний! – зітхає мати. – Тобі треба було сказати: "Дай вам Боже, добрі люди, носити й не переносити".

Пішов хлопець на другий день і зустрів похоронну процесію і сказав так, як навчила його мати. Знову його побили і він прийшов, плачучи. Мати пояснила, за що його побили і сказала:

– Тобі треба було сказати: "Прийміть мої щирі співчуття".

Та й на третій день побили нерозумного сина, бо сказав він ці слова нареченому, який віз свою наречену з церкви від вінця.

Отож, ніхто не зможе дати вам готові рецепти на всі випадки життя, але кожна мати може дати таку раду – не скупитись ніколи на добро.

*Як би тобі, доню, в світі не було,
Не скупись ніколи людям на добро.
Бо і так доволі хтось посіяв зла,
І холонуть душі наші без тепла.*

*Забувають діти рідних матерів,
Глянь, від того болю світ аж посірів.
Стогне від розлуки зранена земля,
І сивіти стала матінка твоя.*

*Доню моя, доню, синьоока зірка,
У житті буває солодко і гірко,
Як би тобі очі не манили зваби,
Не чини ніколи своїм друзям зради.*

*Не забудь ні старця, ні дитину,
Поділись останнім сухарем,
Не носи в душі своїй провину,
Тільки раз ми на землі живем.*

*Зло нічого не дає, крім зла,
Вмій прощати, як прощає мати.
Мудрість завжди доброю була,
За добро добром спіши віддати.*

Злом за добро

Дійові особи. Ведучий, подорожній, гадюка, бідняк, дідусь.

Ішов якомсь подорожній, аж чує хтось жалібно стогне на узбіччі. Подивився він довкола і побачив гадюку, привалену важким каменем. Вона пручалась, намагаючись звільнитися з полону, але марно, камінь ще дужче привалював її.

– Звільни мене, чоловіче добрий, може й тобі в пригоді стану, – благально звернулася вона до подорожнього. Пожальві чоловік гадюку, все-таки живе створіння, та й відхилив і камінь. Тільки-но гадюка звільнилась, вона миттю обвила шию свого рятівника і почала його душити.

– То так ти мені за добро платиш? – прохрипів той.

– Ха-ха-ха! Який же ти дурний! Та де ти бачив, щоб за добро добром платили. Всі в цьому світі за добро злом платять, і я теж.

– Та ні ж бо, за добро годиться платити добром, от давай звернемось до перехожих, хай вони нас розсудять.

– Давай, – погодилася гадюка.

От пішов чоловік зі своєю смертельною ношею та й зустріли вони бідняка.

– Скажи, чоловіче, за добро добром чи злом платять? – спитали вони в один голос.

– Та годилось би платити добром, але всі чомусь злом платять. Ось і я працював на пана ціле літо, а він мені нічого не заплатив за роботу, та ще й каже, що я йому заборгував, бо їв забагато.

– Ну що, почув? – зловтішно прошипіла гадюка.

– Он іде дідусь. Давай ще спитаємо його.

– Ну що ж, спитаймо.

Звернулись вони до дідуса, щоб той розсудив їх, а він і каже:

– Щоб правильно вас розсудити, я хочу побачити, як усе було насправді. Ходімо до того місця, де все трапилось.

Пішли вони до каменя. Гадюка злізла з шиї і лягла на узбіччя, а дідусь привалив її каменем.

– Отак усе було спочатку? – спитав він.

– Саме так і було, – відповіли вони.

– Ну, то нехай так і далі буде. Як не вмієш добром за добро платити, то лишайся тут назавжди.

Та й пішли собі геть.

Життя завжди карає того, хто за добро злом платить. А чим же платити за зло? Зло треба вміти прощати.

Вчитель. В одній із передач "Без табу" розповідали трагічну історію, яка трапилася на Поліссі.

Одного вечора на безлюдній дорозі зіткнулись автомобіль і мотоцикл. В аварії загинули чоловік і дружина, що їхали на мотоциклі. Сиротами лишилися шестеро їхніх дітей, найстаршому виповнилося 15, а наймолодшому – рік. Водія судили, але селом поповзли чутки, що після аварії жінка ще була живою і благала вбивцю не добивати її, щоб не сиротити дітей. Але він, замітаючи сліди, зробив свою чорну справу. Чи й справді так було, чи то був просто плід сільських пліткарів, але діти поклялися помститися кривднику. Як жилося сиротам, можна здогадуватись, та вони не хотіли йти до дитячого будинку і лишилися разом, підтримуючи одне одного, допомагаючи одне одному. Допомогали їм люди, чим могли. Всі вони вирости, стали на ноги.

Відбувши покарання, повернувся до села вбивця їхніх батьків. І тоді старший із хлопців, який уже працював у міліції, підстеріг його на узліссі, коли той пас корову, прив'язав до дерева і спалив живцем. Знаючи, що йому не уникнути покарання, він вирішив пустити собі кулю. Чи то пістолет був не пристріляний, чи воля до життя відвела його руку, але він схибив. Куля не вбила його, вона вибила тільки його очі.

І тепер зовсім сліпий він відбуває покарання у в'язниці. Сиротами знову лишилися діти у двох сім'ях. Зло породило нове зло. Звичайно, зло, заподіяне цим дітям, було непомірно великим, але, якби вони знайшли в собі сили простити, то ця лавина б зупинилась і не роздавила б одного з них.

Отже, зло нічого не дає, крім зла. І треба вміти прощати своїх кривдників, прощати так, як прощає мати.

Та найкращу пораду дає нам наймудріша книга Біблія. Вона говорить: "Стався до людей так, як би ти хотів, щоб ставились до тебе, і ніколи не роби іншим того, чого не хотів би, щоб зробили тобі".

А ще Біблія вчить: "Якщо хтось зробив тобі добро, пам'ятай про це завжди і воздай добром за добро, а якщо ти зробив комусь добро – забудь про це, не кричи про це на кожному кроці і не вимагай винагороди".

Не бійтеся бути добрими – не бійтеся віддавати іншим тепло своєї душі, воно, наче казковий горщик із кашею: чим більше віддаєш, тим більше залишається. Вчіться робити добро і розуміти тих, хто робить його вам.

Зла мама і добра тьотя

У Оленки були мама і тьотя. Вони обидві любили свою дівчинку, але виховували її по-різному.

Мама рано будила Оленку, примушувала її прибирати в кімнаті, вчити уроки. Вона вчила свою доньку шити, вишивати, любити і не боятися ніякої роботи.

А тьотя нічого не наказувала їй робити: вона сама розв'язувала за Оленку задачі, на цілий день відпускала дівчинку гуляти.

– У мене зла мама і добра тьотя, – говорила подругам Оленка.

Але пройшли роки, минуло дитинство. Виросла Оленка, пішла на роботу. Не нахваляться на неї люди: золоті руки у Оленки. За що не візьметься, швидше за всіх зробить.

– Хто ж це навчив тебе так працювати? – питають, бува, жінки. Опустить Оленка голову і мовчить.

– Учила мене мама, спасибі їй.

А про тьотю дівчинка нічого не скаже...

Вчитель. Про добру людину кажуть, що вона красива душею. Не обов'язково, щоб у неї було гарне обличчя, чи вишуканий одяг, але до таких людей тягнуться інші люди, як до світла, таким людям звіряють свої секрети, потаємні думки, бо вони ніколи не зрадять, не розкриють чужої таємниці, завжди розрадіть і допоможуть у скрутну хвилину.

(Пісня "Никто не приглашает на танцы").

Отож, поспішайте робити добро, починайте вже сьогодні, починайте з добрих вчинків, бо ж, як каже народна мудрість: посієш вчинок – пожнеш звичку, посієш звичку – пожнеш характер, посієш характер – пожнеш долю.

Почніть із доброї посмішки, широкого погляду. Бо ж людина насуплена, похмура, сердита ніколи не буває доброю. Вона завжди всім незадоволена і отруєє життя собі й іншим.

(Пісня "Улыбка до ушей").

Ваша доля – у ваших руках. Як ви будете ставитись до людей, так і вони будуть взаємними до вас. Будьте мудрими, бо мудрість – це поєднання розуму і доброти. Розумна, але зла людина може накоїти багато лиха. Розум без доброти робить людину хитрою і лукавою, жорстокою і винахідливою, людиною, здатною на все заради власної вигоди.

У добрість вірю. Птахом доліта...

Хай здалеку, а мчить на допомогу.

Я знаю: править світом доброта.

В лелечу мудрість вірю довгоногу.

В привітне слово,

В добродійство злив,

В трудівника, що осяває обрії,

Не говоріть:

"Він до роботи злий".

Який він злий?

Він до роботи добрий.

Отож, діти, живіть так, щоб, коли постарієте і оглянетесь на прожиті роки, вам не було соромно дивитись людям у вічі.

Хай Бог пошле вам Свою благодать і наповнить ваші серця любов'ю до людей і добротою.

Молитва

Діво Пресвятая –
 Матір матерів,
 Пригорни до серця
 Всіх своїх синів.
 Освіти їх душі
 Світлом золотим.
 Виповни любов'ю
 Неспокійний дім.
 Научи, як землю
 Вберегти від зла.
 Розумом, діянням
 І крилом тепла.
 Зоряна Богине,
 Сонце доброти,
 Землю України
 Щастям освіти!

(Пісня "Люди, будьте добрей").

А.І. Коваленко

ЩАСТЯ. ЯК МИ ЙОГО РОЗУМІЄМО?

Щасливий, хто мав змогу знайти щасливе життя.
 Але щасливіший той, хто вміє ним користуватись.

Г. Сковорода

Мета. Поглибити знання учнів про диспут та його проведення, розширити розуміння поняття "щастя", виховувати людяність, працьовитість, любов до людей, чесність.

Обладнання. Вислови, прислів'я.

Епіграф.

Щастя – не слава, не гроші –
 Все це минає.
 Щастя – це друзі хороші,
 Шана людська.

О. Підсуха

Вступне слово вчителя. Сьогодні у нас знову диспут. Його тема: "Щастя. Як ми розуміємо його?". Чому саме таку тему я обрала? Найперше тому, що кожен із нас хоче бути щасливим і не знає, як цього досягти. А ще до цієї теми мене "підштовхнула" розмова з одним уч-

нем, який якийсь запитав мене: "Чому всі люди, вітаючи один одного із святом, бажають великого щастя?". Тож сьогодні ми і постарасмося з'ясувати, що таке щастя, висловити свої думки, як ми розуміємо його, дізнаємося, що потрібно для того, щоб бути щасливим. Найперше звернімося до тлумачного словника, в якому сказано, що щастя – це почуття або стан найвищого повного вдоволення, сприятливий збіг обставин, талант, успіх.

Щастя... Усі найзаповітніші людські мрії і бажання увібрало в себе це слово, усі людські радощі й сподівання. Багато людей пройшли свій життєвий шлях, і кожен із них прагнув щастя. Можливо, саме тому люди не могли пояснити його. Одному щастя уявлялося клаптиком землі, другому – купою золота, третій був певний, що щастя – влада і знатність, хтось вбачав його в славі, а хтось у – коханні.

Декому таке щастя усміхалось: люди багатіли, досягали титулів, вигідно одружувались. Але яким мізерним було це щастя, і як швидко воно минало. Та були й люди великої душі. Вони знаходили своє щастя в боротьбі за щастя інших. Та для того, щоб воно було довголітнім, мало боротися, потрібно перемагати. Щастя не може бути самоціллю. Зайнята якимись важливими справами людина трудиться, винаходить, бореться, і вона щаслива.

Пізнати щастя можна і в праці, і в боротьбі, і в дружбі, і в коханні. Важливо тільки, щоб праця була потрібною для людей, країни, боротьба переслідувала високу гуманну ідею, а любов і дружба не були егоїстичними.

А як розумієте щастя ви?

(Учні висловлюють свої думки про щастя).

Прослухавши ваші думки, можна зробити висновок, що деякі учні розуміють щастя в друзях, інші – в улюбленій професії, родині, сім'ї, але бачу, що більшість, особливо дівчата, розуміють щастя в коханні. Правда, є в нас і такі думки, що щастя можна знайти в багатстві, славі.

– А щодо того, хто може бути щасливим?

– Щасливим може бути, насамперед, той, хто постійно прагне до щастя, хто має велику силу волі.

– А що сказано про щастя видатними людьми?

Учень. Не той щасливий, хто бажає кращого, а той, хто задоволений тим, чим володіє. (Григорій Сковорода)

Учениця. Щасливий, кому вдалося знайти щасливе життя, але щасливіший, хто вмів користуватися ним. (Григорій Сковорода)

Учень. Щастя дається тому, хто багато працює. (Леонардо да Вінчі)

Учениця. *Ми працю любимо, що в творчість перейшла,
І музику палку, що ніжно серце тисне.*

У щастя людського два рівних с крила:

Троянди й виноград, щасливе і корисне.

(Максим Рильський)

Учень. У листі до Івана Франка відомий український драматург Михайло Старицький пише: *"З перших кроків пізнання на полі народнім я зорівся думкою послужити рідному слову, огранувати його, окрилити красою і духістю. Це бажання, цей напрямок керували мною ціле життя, я не зрадив їх до могили, і я - щасливий"*. (М. Старицький)

Інсценізація за твором Г. Сковороди

"Розмова подорожніх про справжнє щастя"

Дійові особи. Яків, Афанасій, Григорій.

Афанасій. Люди в житті своєму працюють, а для чого – й самі не знають. Якщо подумати, то всім людським починанням, скільки б їх не було, один кінець – радість серця. Для неї ми вибираємо друзів, домагаємося великих посад, вишукуємо різні наїдки, різну музику, влаштуємо концерти, садимо сади. Словом, різними способами, які тільки можуть бути, стараємося веселити душу свою.

Яків. Однак я чув, що ніде немає більше забав і веселощів, як у Парижі й Венеції.

Афанасій. Вірно, там їх багато. Але поки ти нам їх із Венеції привезеш, то ми помремо з нудьги.

Григорій (заходить). Перестаньте брехати, любі мої приятелі, високі посади, велике місце, різні ігри і гуляння. Усі ваші затії не зможуть розвеселити душу і вгамувати нудьгу. Одне те, якщо дізнатися, в чому справжнє щастя людини і здобути його.

Афанасій. Правда, ми народилися для справжнього щастя і прагнемо до нього, а життя наше є шлях, як ріка, текучий.

Яків. Я довго шукаю щастя, але знайти його не можу.

Григорій. Якщо ви справді хочете знайти його, то скажіть, що для людини найкраще?

Яків. Краще те, що вище, а вище – всьому голова і кінець.

Григорій. А чого ви собі в житті найбільше бажаєте?

Афанасій. Я хотів би стати людиною високопосадовою, щоб мої підлеглі були міцні, добрі, щоб у мене був будинок, як у Венеції, сад, як у Флоренції, щоб був я розумним і вченим, благородним і багатим.

Григорій. Шкода, що в тебе такі безглузді бажання. Ти з твоїми мріями схожий на дерево, яке бажає в один час бути і дубом, і кленом, і липою, і березою... Але милостива мати-природа краще знає, що нам потрібно. Бачу, що не зможемо знайти щастя.

Яків. Чому?

Афанасій. Чому ж?

Григорій. Тому, що не розуміємо, що воно таке. Для того, щоб бути щасливим, не треба їздити за моря, колінкувати перед сильними світу сього. Шукаємо щастя по країнах, століттями, а воно є завжди і всюди, як риба у воді, так ми в ньому, а воно коло нас шукає нас самих.

Немає його ніде, тому що воно є всюди. Воно подібне до сонячного саява: відкрий тільки вхід йому в душу свою. Воно завжди штовхас в стіну твою, шукає проходу і не знаходить, а твоє серце темне й невеселе. І ти маєш пізнати себе і здобути його.

Вчитель. Проблема щастя завжди перебувала в центрі уваги Г. Сковороди. Вона пов'язана у нього зі "сродною" працею, яка, за словами філософа, є необхідною передумовою щастя. Якось один знатний багатий чоловік звернувся до Сковороди за порадою. "Тяжко мені без радості жити, – скаржився він філософу, – ні влада, ні золото не зробили мене щасливим. Моє серце слухали кращі лікарі світу, моє тіло купалося в цілющих водах Європи, я тисячі карбованців щомісяця по монастирях розсилаю, але спокою не знає моя душа". Вислухавши цю скаргу, Сковорода приніс косу, вила, граблі, сокиру, поклав їх до ніг пана і сказав: *"Це єдине джерело людської радості. Працюй. Зароблений у поті кусок хліба вилікує всі хвороби – душевні і тілесні"*. Можливо, в деякій, мірі й нам слід прислухатися до цих слів, сказаних дуже давно. А тепер дізнаємося, що ж думають про щастя ваші ровесники, молодші школярі, люди старшого віку.

Учениця. Я провела опитування у людей старшого віку. Більшість із них вбачають щастя в здоров'ї своїх дітей. Деякі з них кажуть, що щасливі тому, що нема війни, що їхні діти й онуки не зазнають того лиха, що довелося пережити їм.

Є й такі, що вважають себе щасливими тому, що відродилася духовність, віра в Бога, відроджуються традиції, звичаї.

Але, правда, були і такі відповіді: "Де ви побачите тепер щасливих?".

Учень. Учні старших класів відповіли, що щастя в коханні, в улюбленій професії. А в одній з анкет була і така відповідь: "Як куплю машину, то буду щасливий".

Вчитель. Бачимо, що кожен розуміє щастя по-своєму. Але всі, без винятку, хочуть бути щасливими. А що говорять про щастя повір'я? Інколи бачимо, що люди дарують один одному різні сувеніри-талісмани на щастя. А ще кажуть, хто знайде підкову, той буде щасливим. Підкова на щастя. Звідки ж походить цей вислів? Чому знайдена підкова приносить щастя?

Учень. Підковувати коней почали ще до нової ери і робили це спочатку заради краси: були підкови із золота або срібла. Під час бігу коні легко губили "взуванку", і підкова дійсно була дорогою знахідкою. Тим більше, що привілейовані знатні люди (аристократи) вважали принизливим піднімати підкову з шляху.

Розповідають, що англійський дипломат XVII століття лорд Кастлей, вихваляючись своєю заможністю, наказав прикріплювати до копит власних коней підкови із срібла на "живу нитку", аби вони швидше губилися. Серед слуг лорда був коваль, який швидко набивав нову підкову, щоб невдовзі кінь загубив і її.

Вчитель. Ми живемо в дуже складний час.

– А чи можемо ми тепер бути щасливими? (*Учні висловлюють свої думки*).

Мабуть, для кожного з нас найбільше щастя сьогодні, що ми живемо у вільній державі Україні, маємо свою державну мову, свої символи, розвиваємо традиції і щодня повинні молитися до Всевишнього, щоб наділив нас здоров'ям і розумом, щоб ми спільною працею змогли допомогти нашій молодій країні і стати в ряд передових країн світу. А я бажаю вам досягти справжнього людського щастя.

Хай кожному з вас воно усміхнеться. Будьте щасливі!

О. Леперт

ШЛЯХ ДО ГАРМОНІЇ

(тренінг із пошуку шляхів розв'язання життєвих суперечностей для старшокласників)

Пропонуємо тренінг, що допоможе школярам вирішити певні життєві суперечності та віднайти шлях до гармонії.

Вправа "Як я розумію "гармонію"?"

Цілі: усвідомлення учнями поняття "гармонія": з'ясування прикладів гармонійного співіснування з довкіллям.

Час виконання – 20 хв.

Тренер. Один із східних філософів зауважив, що перебувати в гармонії з природою, природним ритмом Усесвіту означає бути поетом, художником, музикою і танцюристом. "Гармонія" в перекладі з грецької означає "злагоженість, зв'язок, стрункність". У словнику це поняття пояснюється як внутрішня і зовнішня узгодженість, цілісність явищ та процесів". Тож чи є наше життя в макро- й мікросоціумі, у природі гармонійним?

Завдання 1

Тренер. Напишіть, будь ласка, на окремих аркушах перелік тих якостей людини, які ви вважаєте важливими для гармонійної взаємодії з довкіллям. Чим більше ви напишете, тим цікавішим буде виконання наступних завдань.

Час виконання – 5 хв.

Завдання 2.

Тренер. Послухаємо, які якості кожен вважає суттєвим для гармонійного існування людини з довкіллям.

(Учні по черзі вказують якості, а тренер записує їх на дошці (плакаті), доповнюючи перелік тими, що називаються вперше, а також своїми прикладами.)

– Зараз ми проголосуємо за ті якості, указані у списку, які ви вважаєте найголовнішими для гармонійного співіснування людини з навколишнім світом.

(Тренер зачитує якості, а учні голосують. Якщо за певну якість проголосувала більшість, педагог записує її окремо і звертається до учнів із запитанням: "Чому ви вважаєте саме цю якість найважливішою?" Бажаючи учні відповідають.)

Час виконання – 10 хв.

Завдання 3

Тренер. Зараз кожен отримає аркуш із таблицею. Перепишіть із дошки ті якості, які виявилися найважливішими для групи.

Таблиця

Якості, що сприяють гармонії людини з навколишнім світом	Самооцінка

– А тепер у графі "Самооцінка" навпроти кожної якості вам пропонується поставити бали за десятибальною шкалою, тобто оцінити, як розвинена ця якість у вас.

Час виконання – 5 хв.

Запитання для обговорення:

– Скажіть, будь ласка, чому ті якості, які ми щойно з'ясували, недостатньо виявляються у громадян?

Вправа "Гармонія в моїй сім'ї"

Мета: усвідомлення учнями способів гармонійного існування в сім'ї; сприяння розвитку якостей, що допоможуть у розв'язанні конфліктних сімейних ситуацій, налагодженню гармонійних стосунків у майбутніх власних сім'ях.

Час виконання – 25 хв.

Завдання 1

Тренер. Продовжуючи розмову про гармонію людини з довкіллям, хочу запитати: "Де зароджуються перші паростки гармонії?"

Прошу називати будь-які приклади, можливо, навіть не зовсім вдалі та недостатньо обгрунтовані.

Примітка. Якщо учні не називають сім'ю як джерело гармонії, то педагог їм пропонує цей варіант, запитуючи, чи погоджуються вони з таким твердженням.

– Послухайте, будь ласка, цитату із твору Е. Сетон-Томпсона "Доміно": "Мати стежила за грою дітей. Вона старанно підтримувала загальні розваги. Пухнаста малеча гралася, як звичайно роблять ці створін-

ня, що тільки починають жити, для котрих найвищою силою є мати, і ця сила вся до їх послуг". Звісно, що для будь-якої дитини з моменту народження "найвищою силою" є її батьки, і тільки вони впродовж певного часу є її порадиниками, захисниками. Далі на життя дитини впливає колектив дитсадка, школи, спілкування у дворі, на вулиці. Утім, сім'я і в цей час залишається найвагомійшим чинником благонадійного розвитку дитини, її гармонійного існування зі світом.

Таким чином, можна стверджувати, що гармонійне середовище для особистості здебільшого створюється сім'єю, близькими людьми.

Час виконання – 5 хв.

Завдання 2

Тренер довільно поділяє учнів на чотири групи (або учні розраховуються на перший – четвертий й утворюють групи відповідно до своїх номерів.)

Тренер. Відомо, що дуже часто сімейні стосунки не можна назвати гармонійними. Поспілкуйтесь у групах і з'ясуйте приклади та причини дисгармонійних сімейних стосунків.

Час виконання – 5хв.

(Для продовження завдання тренер умовно добирає кожній групі "групу-партнера", тобто фактично утворює дві пари груп. Після цього кожна група по черзі називає один із приладів, а її група-партнер допомагає знайти шляхи вирішення означеної проблеми.)

Час виконання – 15 хв.

Примітка. Важливо, щоб учні самотужки спробували знайти шляхи вирішення поширених проблемних ситуацій у сім'ї, з'ясували для себе, що не тільки вони потребують уваги й допомоги, а й їхні батьки. Складною є ситуація, коли учні вказують на недостатню увагу з боку батьків. У такому разі учням самим варто порушувати ці питання в сім'ї, звертати на себе увагу, утім, робити це слід тільки в позитивній формі.

Можливі приклади налагодження стосунків:

"Тату, мамо, я добре розумію вас, вашу зайнятість, знервованість постійними проблемами, але ж і ви зрозумійте мене – я маю багато проблем, із якими не можу звернутися ні до кого, крім вас. Та я боюся, що ви мене не зрозумієте";

"Дуже прошу вас, не розмовляйте зі мною наказовим тоном, я так хочу, щоб спілкування в нашій сім'ї було ввічливим, щоб ми поважали одне одного, адже ж ми рідні люди".

До дискусії може приєднуватися тренер, якщо учні вичерпають відповіді та аргументи, однак не нав'язуючи своєї думки.

Запитання для обговорення:

– Для чого ми проводили що вправу?

– Що нового ви дізналися про сімейні стосунки?

– Отже, гармонійні стосунки людини з навколишнім світом починаються з сім'ї: чим більша гармонія всередині сім'ї, тим гармонійнішими людьми стануть діти. Утім, не впадайте у відчай, якщо ваші сімейні стосунки не є гармонійними. У вас усе попереду, якщо ви наполегливо прагнутимете таких стосунків. Водночас досвід сімейних непорозумінь допоможе вам у майбутньому не припускатися таких помилок.

Вправа "Природа і вчинок"

Мета: усвідомлення старшокласниками взаємозв'язків у природі; необхідність гармонійного співіснування з об'єктами природи; спонукання суб'єктного ставлення до світу природи.

Час виконання – 20 хв.

Тренер. Усі ми здійснювали вчинки, які залишали неприємні відчуття або за які нам соромно. Чому так відбувається? Нерідко причинами таких дій є внутрішні суперечності, які заважають нам робити так, як хочеться насправді. Коли ми чинимо всупереч своєму "Я", виникає внутрішній дискомфорт. Утім, не слід одразу лякатись і думати про себе погано. Адже відомою є істина, що людина вчиться на помилках. Кожна помилка – це життєвий урок, підступ до вищої сходинки. А чи здійметеся ви на цю сходинку, залежить від вас. Філософи стверджують, що сенс життя полягає в постійному самовдосконаленні, встановленні гармонії з довкіллям, у духовному збагаченні і що духовні надбання залишаються навіть після смерті людини, утілюючись у наступних поколіннях.

(Для виконання завдання учні мають сидіти парами. На дошці написані теми розповідей: "Учинок, за який мені соромно", "Учинок, яким я пишаюся", "Я був свідком учинку".)

– Поговоримо про вчинки, які ви здійснювали щодо світу природи або свідками яких були.

Ви сидите парами, тож кожен має розповісти своєму сусідові про якийсь учинок та про почуття, пов'язані з ним. Далі кожен розповідає групі приклад учинку сусіда, обов'язково відтворюючи його ставлення.

Допускається опис як позитивних, так і негативних учинків.

Час виконання – 20 хв.

Вправа "Зрозумій себе"

Мета: сприяння усвідомленню внутрішнього "Я", шляхів гармонізації внутрішнього світу.

Час виконання – 20 хв.

Завдання 1

Тренер. Французький філософ минулого сторіччя Альберт Швейцер (1875–1965 рр.) стверджував, що "наше життя сповнене сили та гармонії лише тоді, коли зовнішнє "Я" відповідає внутрішньому, що кожен учинок, який здійснюється всупереч нашому внутрішньому "Я", – це рана, яку ми завдаємо власній душі".

Отже, гармонія з довкіллям можлива лише тоді, коли існує гармонія зі своїм внутрішнім світом. З'ясуємо, які ж якості потрібні для гармонії нашого внутрішнього світу. Назвіть їх, будь ласка.

Примітка. Учням зазвичай важко відповідати на це запитання. Якщо вони називають недостатньо прикладів, їм допомагає тренер. Важливо пояснити школярам, що гармонії внутрішнього світу людини сприяє:

- розуміння себе – адекватна самооцінка своїх дій та вчинків, зближення Я-реального та Я-ідеального (намагання бути таким, яким би хотів себе бачити);

- прийняття себе реального, справжнього – віра у свої можливості та ставлення до себе як до важливої складової навколишнього світу;

- усвідомлення та прийняття меж своєї свободи у ставленні до навколишнього світу, відповідальність перед своїм "Я" за вибір критеріїв оцінювання у взаємодії з довкіллям та незалежність від тиску зовнішніх обставин.

Час виконання – 5хв.

Завдання 2

(Тренер ділить учнів на невеликі групи по 4-5 осіб.)

Роздатковий матеріал: картки з порадами щодо усвідомлення свого "Я".

Тренер. Кожній групі я роздам картки з порадами, як зрозуміти своє "Я". Поспілкуйтесь у групах та оцініть кожну пораду за п'ятибальною шкалою. Обґрунтуйте, чому саме так ви оцінили кожну з них.

Представники доведуть позицію групи.

Час виконання – 15 хв.

Запитання для обговорення:

Якою є ваша думка з приводу проведеної вправи? Які моменти були найважливішими у вправі?

Вправа "Добро – шлях до гармонії"

Мета: сприяти усвідомленню учнями поняття "добро", того, що без добра неможливі гармонійні стосунки з довкіллям.

Час виконання – 35 хв.

Тренер. Взаємодія людини з навколишнім світом споконвіків будувалася на протилежних моральних категоріях – добра і зла.

Стародавній грецький філософ Зенон зазначав: "Жити потрібно у злагоді з природою. Це все одно, що жити у злагоді з добром". Отже, без добра неможливі гармонійні стосунки з природою.

Завдання 1

Тренер. Проведемо "мозковий штурм". Це завдання виконується швидко. Прохання наводити будь-які приклади, що спали на думку згідно із завданням, а я записуватиму їх на дошці. Отже, назвіть, будь ласка, слова, що асоціюються зі словом добро.

Час виконання – 5 хв.

Завдання 2

Тренер. Утворіть невеликі групи по 4-5 осіб. Спілкуючись у групах, оберіть одне слово із загального списку, що, на ваш погляд, найбільше характеризує добро. Після виконання завдання представник від групи доведе, чому саме таке слово обрала група.

Час виконання – 10 хв.

Завдання 3

Тренер. Як ви розумієте такий життєвий девіз: "Коли всім навколо буде добре, тоді мені буде ще краще"? Спілкуючись у групах, з'ясуйте сутність цього вислову. Виділіть представника, який розповість, як ваша група розуміє вислів.

Час виконання – 10 хв.

Завдання 4

Для продовження вправи запропонуйте учням стати в коло й по черзі давати відповіді на запитання. У разі необхідності можете першим почати відповідати:

- 1) Для чого ми проводили цю вправу?
- 2) Які почуття викликали у вас завдання вправи?
- 3) Чому варто розглядати питання добра і зла?

Примітка. Якщо учень відмовляється відповідати на запитання, це його право. Не слід примушувати всіх учасників робити висновки.

Час виконання – 10 хв.

Тренер. Отже, проаналізувавши нашу роботу, можна зробити висновок, що тільки добро, розуміння себе, інших, сенсу життя та взаємозалежності всіх процесів на Землі забезпечить гармонію людини з довкіллям. А будь-який негативний учинок тільки віддаляє людину од гармонійного співіснування зі світом та самим собою.

О. Колоцькова

У КАВ'ЯРНІ

(Звучить музика).

1-й ведучий. Ми раді вітати вас у цій залі, у нашому невеличкому кафе. А поскільки на вулиці весна, то і події будуть розгортатися повесняному: трішечки казково, трішечки кумедно, бо весною хочеться жити, сміятися, зустрічатися з друзями.

2-й ведучий. Нам доречніше запросити їх додому або до кав'ярні. Тут хоч не тьохкає соловейко, але теж затишно і романтично. До речі, тут трапляються різні цікаві історії, і ми з вами можемо стати їх учасниками і свідками.

1-й і 2-й ведучі. Отже, запрошуємо до кав'ярні!

1-й ведучий. Незабаром до нас завітають перші гості. З правилами етикету у них негаразди. І ми пропонуємо вам невеличкий конкурс між столиками, записати правила хорошого тону, які порушили. За кожную правильну відповідь фішка.

Ситуація 1.

Першою заходить жінка, за нею – чоловік. Жінка шукає вільне місце. Ідучи, вони голосно розмовляють, зачепили одного з сидячих, роздивляються хто де сидить, звертають увагу на їжу, поставлену на столах. Жінка підходить до столика де вільно, мовчки сідає, а за нею чоловік.

2-й ведучий. Отже, які порушення ви помітили? *(Першим зайти повинен чоловік, він має знайти вільне місце і запропонувати сісти жінці)*.

1-й ведучий. Мабуть, всі ви погодитеся, що загальноприйняті правила поведінки тією чи іншою мірою пов'язані з почуттям прекрасного.

2-й ведучий. Знання етикету робить поведінку людини невимушеною. Пропонуємо вам кілька запитань на тему: "За столом". Правильна відповідь – фішка.

1. Що повинен робити чоловік, який супроводжує жінку, коли вони підходять до столу чи виходять із-за столу? *(Підсунути чи відсунути стілець)*

2. Чоловік запросив жінку до кафе. Хто замовляє і хто платить? *(Замовляє і платить чоловік, та при бажанні за себе може заплатити жінка)*

3. Чи можуть жінки наливати освіжаючі чи міцні напої? *(Якщо її супроводжує чоловік, то ні)*

4. Що робити жінці, якщо чоловік, який сидить за сусіднім столом, поглядами і піднятим келихом починає набридати? *(Перестати звертати на нього увагу)*

5. Як бути, коли хтось із близьких занадто захмелів? *(Час їти додому)*

1-й ведучий. А зараз пограємо і перевіримо, наскільки гарно ми вміємо себе поводити. Ваше завдання якомога швидше з уривків фраз скласти правило етикету.

1. Увійшовши до зали, вітатися не треба, можна кивнути знайомим.
2. Відмовитись від запрошення сісти можна лише з поважної причини.
3. Побачивши знайомих, не завжди можна підходити.
4. Не можна зупинятися біля столика знайомих, якщо він не сам.
5. Тільки якщо чоловік вітає старшого за себе або жінку, він має підвестися.
6. До офіціанта звертаються ввічливо, супроводжуючи бажання словом "будь ласка".

7. Сидячи за столом, уникати шуму, брязкоту, голосних вигуків.

Ситуація II.

За столиком сидять двоє. Жінка поклала на стіл сумочку, носову хустку, інші дрібниці. Наводить за столиком макіяж, а чоловік тим часом читає газету. Між ними зав'язується діалог.

Чоловік. Може, тобі замовити ще кави?

Жінка. Ні, не треба, це справжні помії.

Чоловік. Торт теж несмачний?

Жінка. Пам'ятаєш, коли ми були у Іванових, теж таким пригощали.

1-й ведучий. Всі зауваження слухні. Та їх можна дещо доповнити, і оформити як "правила хорошого тону у кав'ярні".

1. Газету, що належить кафе, довго не читають.

2. Чокаються дуже рідко, коли хочуть підкреслити особливу урочистість.

3. Звичайно чоловік підіймає з легким кивком келих і дивиться своїй супутниці у очі, жінка відповідає тим самим.

4. Нечемно перешіптуватися, затуливши рот рукою.

5. Уникати сварок і голосних розмов.

2-й ведучий. Тема наступної ситуації "Побачення у кав'ярні".

Пропонуємо закінчити речення.

1. На побачення, призначене в кафе, раніше приходиться... (чоловік).

2. Чоловік може піти на зустріч своїй знайомій і... (підвести її до столу).

3. Якщо він цього не зробить, то принаймні... (встане, коли вона підійде до столу).

4. Якщо жінка хоче заплатити за себе... (вона має попередити про це).

1-й ведучий. Ну от підходить до кінця наша, зустріч. Підводимо підсумки.

2-й ведучий. Будемо раді, якщо вам у нас сподобалось, і чекаємо на вас у нашому затишному кафе. (Звучить музика).

КАЖІМО БІЛЬШЕ НІЖНИХ СЛІВ...

Мета. Поглибити в учнів знання з теорії літератури; розвивати у них творчу діяльність; виховувати за допомогою поезії почуття гуманності, милосердя.

*Страшні слова, коли вони мовчать,
заколи вони зненацька причаїлись,
коли не знаєш, з чого їх почать,
бо всі слова були уже чиймись.
Хтось ними плакав, мучився, болів,
із них почав і ними ж і завершив.*

*Людей мільярди, і мільярди слів,
а ти їх маєш вимовити вперше.
Все повторилось: і краса, й потворність.
Усе було: асфальти й споршії.
Поезія – це завжди неповторність,
якийсь безсмертний дотик до душі.*

(Л. Костенко)

Як ви гадаєте, чому інколи слова бувають страшними? (*Можна зробити боляче, поранити, образити людину*). А які ви знаєте страшні слова? (*Війна, біль, смерть, кривда, несправедливість...*). Дійсно, це страшні слова, їх неприємно чути кожній людині. І тому тема нашого заняття: "Кажімо більше ніжних слів..."

Сьогодні ми разом із вами будемо пригадувати ніжні, добрі слова, говорити їх один одному, складатимемо з ними поезії, і я маю надію, що після сьогоднішнього заняття у світі стане більше ніжних слів, люди стануть добрішими, і в цьому буде і наша з вами заслуга.

А що ж таке доброта? (*Прагнення робити добро; доброзичливість*). А які правила доброти ви знаєте? (*Допомагати слабким, маленьким, хворим, старим, тим, хто потрапив у біду, пробачати помилки, не бути жадібними, не заздрити*).

Давайте зараз спробуємо скласти римоване правило доброти, користуючись кінцевими словами у рядках:

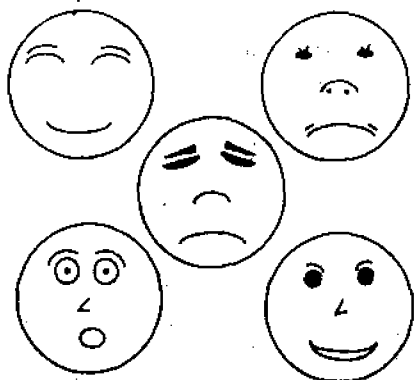
.....пробачай,
.....не звертай,
 пожалій,
 зігрій.

У кожного з вас – різні вірші, свої правила доброти, але ідея у них одна. Хто її назве? (*Будьмо добрими, говорімо більше ніжних слів*).

Давайте зараз назвемо і запишемо добрі й ніжні слова, нехай вони постійно зігрівають наші серця. (*На дошці "сердечка" з паперу, діти заповнюють їх словами: добро, милосердя, ніжність, мама, кохання, ласка, доброта, радість, сміх...*), я зараз назву вам одне слово – експромт. Воно не відноситься до почуттів, бо експромт - невеликий вірш, складений без підготовки. Давайте запишемо його визначення і потім спробуємо скласти експромт із будь-яким словом, яке ви бачите у "сердечку".

Зверніть увагу на дошку. На ній розміщено піктограми (зображення людських облич у різному емоційному стані). Хто розпізнає їх настрій?

А яка серед них, на вашу думку, добра людина? (Всі, крім сердитої). Чому? (Бо сердита, зла людина, вона завжди чимось незадоволена, а добрі слова для неї не властиві).

Давайте спробуємо скласти вірш, але не звичайний, а вірш-присвята доброти. Як ви гадаєте, що таке вірш-присвята? (Відповіді учнів).

Запишемо визначення. Присвята – невеликий поетичний твір, присвячений кому-небудь, чи чому-небудь. А тепер складаємо вірші-присвяти. Хто відчуває складність, використовуйте кінцеві слова, які ви бачите на дошці:

.....ти,
в людині,
святині,
доброти.

Домашнім завданням вам було скласти вірш про почуття, яке ви пережили. Хто бажає прочитати свою поезію?

Про яке почуття йдеться? Чи завжди воно приносить радість? А коли – сум? Хто ще бажає виступити?

Дійсно, треба поспішати жити, творити гарні справи, говорити добрі слова. І саме про це йдеться у вірші нашого поета-земляка Сергія Малишка "Не скупімося на добрі слова". А директор нашої школи В. Червоненко поклав їх на музику, і утворилася пісня. Давайте зараз послухаємо цю поезію, покладену на музику, і спробуємо визначити її віршовий розмір, риму, римування. (Звучить фонограма). Ми прослухали пісню. Хто з вас назве розмір поезії, риму, римування? Чому навчав нас дана поезія? А які люди вам подобаються: привітні чи байдужі, усміхнені чи похмурі, ті, котрі володіють собою чи легко вибухають?

Володіти собою – це велике мистецтво. Недарма почуття інколи порівнюють із стихією: грозою, штормом, землетрусом, цунамі. І я вам зараз пропоную заочно подорож у природу. Уважно прислухайтесь до звуків. Чи можна те, що ви почуєте, порівняти з почуттями? Якими саме? Тож подорожуємо.

(Фонограма "Звуки природи").

Звуки чого ви чули? (*Водоспаду*). Із яким почуттям його можна порівняти? (*Коханням, дружбою*). Чому? (*Кохання несе із собою радість і сум, захоплення і розчарування, бо це стрімке почуття*).

Для наголошення, привернення уваги до якогось явища, почуття, думки у віршах використовують рефрен. Запишемо визначення.

Рефрен – це повторення групи слів чи кількох віршованих рядків.
Наприклад:

*Творімо добро!
Поспішаймо творити,
Бо гарне людині
Приємно робити,
Творімо добро!*

А зараз я хочу вам запропонувати скласти вірш про добрі почуття, використовуючи рефрен. Але перед тим, як ви почнете складати свої поезії, давайте пригадаємо, що таке плагіат? (Плагіат – літературна крадіжка, привласнення чужого твору). Як ви гадаєте, чому я вам так часто про це нагадую?

А тепер починайте складати свої поезії про почуття. Для тих, хто відчуває невпевненість, на дошці наведено опорні слова:

кохання, зітхання, чекання, світання, прохання;
ніжність, вірність;
доброта, мета, золота

Я дуже хочу почути ваші вірші й пропоную вам їх прочитати під супровід музики. Бо ніщо не зворушує так душу, як поезія і музика. А як називається це поєднання? (Мелодекламація – читання твору під супровід музики). Я уважно слухаю ваші поезії. (*Фонограма*).

Молодці, ви добре справилися із завданням, всі ваші поезії ми обов'язково залишемо до нашого літературного альманаху "Паросток". А вдома ви спробуйте скласти вірш на тему; "Добрі слова". .

Я впевнена, що ви станете творчими людьми, бо тільки творчі люди так тонко відчувають оточуючий світ, вміють висловлювати свої почуття. А ще, як учитель, я хочу, щоб ви були тактовними, ввічливими. І тому, щоб виховати у вас ці риси, на закінчення нашого заняття я пропоную вам гру "Мікрофон". Зверніться до наших гостей зі словами-побажаннями. (Доброго здоров'я, хорошого дня, доброго дня, вітаю, гарного настрою, приємного відпочинку, зичу щастя, моє щире вітання, успіхів вам, всього доброго...).

Молодці! Ви справді сьогодні творчі, виховані, добрі й ніжні. Залишайтеся такими і надалі.

*Кажімо більше ніжних слів,
Знайомим, друзям і коханим.
Нехай когось тепліше стане
Від зливи наших почуттів.*

Нехай тих слів солодкий мед
 Чиюсь загойть рану.
 (Чи перий біль, чи то останній) –
 Коли б то знати наперед!
 Кажімо більше ніжних слів,
 Комусь всміхаймось ненароком.
 То не життя людське коротке,
 Короткі в нас слова черстві.
 Кажімо більше ніжних слів.

(Фонограма "Не скупіємось на добрі слова". Під музику учні дарують гостям "серця").

А на закінчення я хочу побажати кожному з вас: людського щастя, милосердя, доброти, ніжності.

Кажімо більше ніжних слів!

Ю. Погрібняк

СМІЙТЕСЬ З НАМИ, СМІЙТЕСЬ НА ЗДОРОВ'Я

Учитель. Діти, урок гумору відміняється. Зараз ви прослухаєте повчальну доповідь "Як правильно себе поводити", яку підготував... (ім'я учня-порушника дисципліни). Потім він виступить з повідомленням "Як виконувати доручення".

(Перевертаємо плакат зі словами П. Глазового:

Від малого до старого
 Всі ми любим щирий сміх,
 Бо з нікчемного й смішного
 Посміятися не гріх.
 Добрий сміх не б'є, не мучить,
 А на світі жити учить,
 Тим-то й бажаний для всіх!

Там – напис: "Першоквітневий жарт").

До нас у гості завітали двоє нерозлучних друзів: Гумор та Посмішка. (Заходять хлопчик і дівчинка, вони можуть бути ведучими або суддями у змаганнях).

Вони завжди і всюди поруч. Як тільки з'являється Гумор, то і Посмішка тут як тут, поспішає за ним. Де мешкають ці друзі, люди забувають про свої біди та нещастя, стають веселими та життєрадісними. Від Гумору та Посмішки тікають вороги – Сум та Сльози. Друзі допомагають нам у важку хвилину, роблять наше життя цікавішим. У нас сьогодні повинно бути весело. Якщо ви заприятелюєте з нашими гостями, то вони можуть залишитися з нами назавжди. Все залежить від вас.

Конкурс "Що це означає?"

Ви, мабуть, уже звернули увагу на цю дивну фотокартку. Оголошується конкурс на кращий підпис або назву того, що зображено на фото. Свої варіанти пишть на аркушах і передавайте вперед.

(Підсумки конкурсу підводяться у кінці вечора).

Відбір членів команд

Зараз пропонуємо вам хіт-парад анекдотів зі шкільного життя. Хто розповідає анекдот, автоматично стає членом однієї з двох команд.

Конкурс любителів поїсти

Від кожної команди запрошуються 2 представники, які не відмовляються трохи поїсти. Ваше завдання: із заплющеними очима треба нагодувати свого товариша. Буде враховуватися швидкість та охайність.

Конкурс на найжартівливіше оповідання

Вам треба скласти веселу розповідь за поданим початком. Кожен учасник повинен придумати по одному реченню та розповісти ланцюжком. Тягніть жеребки.

Початок розповіді

1. Коля ламав собі голову над трьома проблемами: як весело провести літо? Як випросити у батьків новенький велосипед? Як потрапити на Чорне море? І нічого путнього придумати не міг. І раптом...

2. Сидів Петрик на контрольній роботі, задачу вирішував, на кнопки комп'ютера натискав, але відповіді не отримував...

Конкурс для глядачів

Поки команди готуються, не будемо витратити часу. Цей приз (виносять величезну коробку, прикрашену як подарунок) отримає той, хто переможе в аукціоні. Треба назвати літературні твори жартівливого змісту.

(Щасливчику пропонують розгорнути і показати приз. Виявляється, у коробці – загорнута у цілу куцу паперу – цукерка).

Конкурс художників

Наступне завдання: намалювати автопортрет із зав'язаними очима.

Конкурс для найсильніших

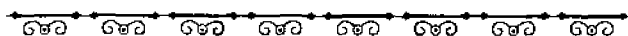
Цей конкурс допоможе виявити найсильнішого серед наших учасників. Переможе той, хто найвище відіб'є головою повітряну кульку.

Конкурс хвальків

Запрошуються по одному хлопцю від команди. Зараз ви одягнете намисто, пов'яжете хустку на голову, сядете на уявний трон і з люстерком у руках, дивлячись на себе, будете розхвалювати свою красу: "Ох, яка ж я гарна!" Вам необхідно якнайдовше протриматися у образі Несміяни.

(Час від часу упродовж вечора показують сценки, звучать гуморески, підготовлені учнями, можна провести ігри для бажуючих: "Французький крок", "Хто не встигне на стілець"...).

6. ЭТИКЕТ В ВОПРОСАХ И ОТВЕТАХ

Цветы

• *Можно ли дарить один цветок?* (Несомненно, да. Нобелевский лауреат Ясунари Кавабата писал: "Один цветок лучше, чем сто, передает великолепие цветка").

• *Можно ли дарить цветы в горшке?* (Некоторые считают это дурным тоном. Кто-то видит в этом плохую примету. "А вдруг они увянут?" Но эти опасения напрасны! Дарить цветы в горшках можно, если вам точно известно, что адресат их очень любит и не против получить их в подарок. Потрудитесь узнать, какой сорт цветов он предпочитает, и тогда вы не ошибетесь. Вместе с цветами в горшках можно преподнести справочник по цветоводству).

• *Как дарить цветы – завернутыми или нет?* (Если, придя в гости на торжество, вы вручаете цветы в прихожей, можно передать их в упаковке, если же вы с цветами входите в комнату, то снимите бумагу и преподнесите букет без нее. Однако говорить об упаковке можно лишь тогда, когда она эстетична и гармонирует с самим букетом.

Не забудьте, что подают букет цветками вверх, а не наоборот).

• *Если вы посылаете цветы с доставкой из цветочного салона...* (Вложите в корзинку или внутрь букета записку с пожеланиями).

• *Как сочетать цветы в букете?* (Современные флористы допускают сочетание практически любых цветов в одном букете).

• *Какие цветы не следует приносить в больницу?* (Цветы с резким запахом и осыпающиеся пылью).

Светское общение

• *Улыбка...* (Высоко цените в общении между людьми такое мимическое движение, как улыбка. Когда человек улыбается, его лицо делается несравненно лучше. Улыбка, по словам Л.Н. Толстого, способна передавать то, что называется красотой. Он с величайшим мастерством описал 97 оттенков улыбки. Окружающие благодарно воспринимают улыбку, выражающую искреннюю приветливость и дружелюбие. Улыбающийся человек быстрее вызывает к себе расположение).

• *Что называется "дежурной улыбкой"?* (Обычно так говорят об улыбке неискренней, когда человек улыбается по обязанности, потому что "так надо". Однозначного решения здесь нет. Однако этикет предполагает, что лучше дежурная улыбка, чем искренние грубость и хамство).

• *О чем не следует говорить в светской беседе?* (Не следует "выворачивать душу наизнанку", откровенничать, злословить, критиковать общих знакомых, родственников, сослуживцев, начальство, распростра-

няться о своих болезнях и проблемах, говорить о людях, не известных собеседнику, повествовать о катастрофах, чрезвычайных происшествиях).

• **Можно ли задавать вопросы о доходах семьи?** (Ни в коем случае).

• **Можно ли спрашивать о религиозной принадлежности?** (Нет).

• **Какого человека можно назвать хорошим собеседником?** (Того, кто умеет слушать, мимикой, жестами, позой поддерживает беседу, не стараясь быть в центре всеобщего внимания. Древнегреческий оратор и философ Цицерон утверждал: "Не следует завладевать разговором как вотчиной, из которой имеешь право выжить другого; напротив, следует стараться, чтобы каждый имел свой черед в разговоре, как и во всем остальном").

• **Кто такой брюзга?** (Это человек, всегда вечно всем недовольный и сообщающий об этом окружающим. Общение с ним дело трудное и малоприятное. Но хуже всех приходится ему самому: люди избегают его, к тому же плохое настроение вредно для здоровья).

• **Можно ли давать советы?** (Будьте осторожны! Не торопитесь давать советы, если вас не просят об этом. Сказать знакомому "Тебе не идет этот галстук!" или "Я не советую тебе встречаться с этой дамой!" ... в то время как вас даже не спрашивали об этом – величайшая бестактность!)

• **Допускается ли в беседе спор?** (Вполне. Человек должен уметь защищать свою точку зрения, но важно делать это тактично, корректно, аргументировано, без лишних эмоций).

Приведем так же замечательную мысль о том, что единственный способ добиться наилучшего результата в споре – это уклониться от него. Однако не всем это удастся. В таком случае следует непременно овладеть искусством спора и техникой аргументации, иначе переубедить соперника будет крайне сложно).

• **Избавляйтесь от слов-паразитов!** (Слова-паразиты не украшают речь, а только вызывают раздражение у слушателей. "Так сказать", "понимаете", "значит", "вот" – эти слова характеризуют культуру человека.

Слова-паразиты засоряют нашу речь, они не представляют никакой ценности, более того, являются немалой помехой в общении, поскольку доказывают, что человек не уверен в том, что говорит.

Это своеобразные заполнители пауз. Паузы между предложениями, словосочетаниями, группами слов должны быть непременно. Но нет необходимости заполнять их чем-либо! Кроме того, постоянное произнесение каких-либо звуков обедняет беседу, не дает возможности подумать ни говорящему, ни его партнеру по общению).

• **Никогда не следует злоупотреблять...** (Иностранскими словами и специальными терминами. Их можно использовать только в беседе с

людьми, которым они абсолютно понятны. Очень важно употреблять их в правильном значении и грамотно произносить. Особое внимание следует обращать на родные слова, относительно недавно вошедшие в наш лексикон).

• *Каково значение комплиментов в светском общении?* (Очень важную роль в общении играют комплименты. Они не имеют ничего общего с лестью или с преувеличенными похвалами, ведь в любом человеке всегда найдется нечто, достойное одобрения. Заметить это, оценить, открыто выразить свое одобрение или восхищение – в этом состоит искусство комплимента. В естественности светских комплиментов состоит их прелесть, когда же в них слышится подготовка, претензия и театральность, они могут стать смешными и пошлыми, вызвать у человека, которому они адресованы, непредвиденную реакцию. Комплименты свидетельствуют о бескорыстном, доброжелательном отношении к человеку. Ему предоставляется возможность узнать, запомнить и совершенствовать свои положительные черты и способности. А это, несомненно, придает уверенность в себе, укрепляет чувство собственного достоинства, поднимает самооценку. Люди нуждаются в таких знаках одобрения, как комплименты.

"Если одно-два приветливых слова могут сделать человека счастливым, надо быть негодяем, чтобы отказать ему в этом". Т. Пейн).

• *Часто можно услышать такой "неправильный" комплимент: "Вы сегодня прекрасно выглядите!"* (Если вы хотите сделать настоящий комплимент, никогда так не говорите. Во-первых, это банально. Что, собственно, означает "прекрасно выглядеть"? А во-вторых, слово "сегодня" как бы говорит о том, что в другие дни этот человек выглядит плохо).

• *Что можно сказать об этикетном значении поцелуя?* (Во многих культурах исторически закрепилось целование в щеку (к примеру, троекратный русский поцелуй), целование в плечо или поцелуй своей ладони (при приветствии у арабов). Целование рук, ног, края одежды, шлейфа платья было известно в европейских странах средневековья с древности. Поцелуй выражал почтение или служил способом оказания чести (например, целование руки у короля). Сейчас в европейском этикете остался лишь поцелуй руки у священнослужителя или у женщины).

• *Существуют ли особые правила в обычае целовать руку женщине?* (Поцелуй должен быть символическим и представлять собой лишь легкое прикосновение губами к руке. "Чмокание" считается вульгарным. Девушкам руки не целуют. В гостях целуют руку только хозяйке дома. Не целуют руки и не здороваются через стол.

Женщина, протягивая руку для приветствия или поцелуя, поднимает ее до уровня своего пояса. Мужчина своей правой рукой подни-

мает дамскую руку чуть выше и затем, немного наклонившись в поклоне, касается губами ее руки.

Дама не должна вырывать руку, даже если она не одобряет поцелуя. А руки дамы должны быть всегда готовыми к поцелую – ухоженными и безукоризненно чистыми).

• Какие ограничения накладывает этикет на жестикуляцию? (Жесты разделяются на предписанные этикетом, нейтральные и недопустимые. Руками допустимы около 700 тысяч различных движений, поэтому жесты имеют необъятную многозначную палитру смыслов и значений.

Умеренные и сдержанные жесты при общении всегда предпочтительнее, чем активная жестикуляция. Излишнее жестикулирование не имеет смысла, раздражает, порой смешит. Во всем должно быть чувство меры).

• Что считается неприличным в светском общении? (Несколько советов, как не привлекать внимания окружающих:

– не дотрагивайтесь до собеседника, не кладите руку на его колено, локоть или плечо, не теребите за рукав с целью привлечь внимание;

– не зевайте в обществе;

– руки старайтесь держать в покое, не тормошите галстук, пуговицы, не вертите в руках ручку, не "барабаньте" пальцами по столу;

– женщине не следует играть своими украшениями (кольцом, ожерельем, серьгами и т.д.), замочком сумочки, брелком, накручивать на палец прядь волос;

– не играйте зажигалкой или ключами – это может раздражать;

– не заплетайте в косички кисти скатерти, не крутите в руках чашку, столовые приборы, салфетки;

– невежливо поворачиваться спиной к собеседнику, а также к кому-либо другому, стоящему поблизости;

– не подбаивает в обществе почесываться, в том числе ерошить волосы, стараться сосредоточиться;

– не принято приводить себя в порядок в общественном месте: причесываться, красить губы, снимать ворсинки с одежды. Для этого существуют туалетные комнаты;

– нехорошо хрустеть суставами пальцев или шелкать ими. Не стоит также долго и пристально изучать свои ногти в присутствии других людей;

– разговоривая, старайтесь не пожимать плечами;

– невежливо, а потому некрасиво показывать пальцем, особенно на человека;

– не смачивайте палец слюной, листая страницы. Никогда не загибайте страницы книги, используя их в качестве закладки;

– не поглядывайте то и дело на часы во время разговора;

– используйте пепельницу только для пепла и окурков, а не для бумаг, фруктовых зерен и всего, что, загораясь, распространяет неприятные запахи;

– не хлопайте дверью. Всегда придерживайте ее).

• *Если вы допустили оплошность, обидели кого-то, ситуацию можно спасти, не произнося лишних слов...* (Например, пошлите или преподнесите цветок или маленький букет с запиской ("Извините" и т.п.), пакетик любимых сладостей, шоколад, игрушку – любой знак внимания в качестве утешения).

Если вы уверены, что у оскорбленного вами человека развито чувство юмора, то можете придумать что-нибудь шутовское, например, подарите кактус с записочкой: "Я совсем не хочу быть таким колючим" или сдутый воздушный шарик со словами: "Вот так я чувствую себя после того, как нагрубил тебе".

Тот, кто действительно хочет извиниться, наверняка найдет для этого способ, призвав на помощь хорошие манеры, сердечность, фантазию).

• *Юмор и шутки в общении...* (Юмор и шутки в общении выступают своеобразным катализатором положительных эмоций. Веселый, излучающий жизнерадостность собеседник весьма приятен в общении, он всегда желанный гость. Но шутить нужно умючи! Это целая наука, а возможно, и искусство. В обществе уместна шутка с тонким смыслом, никого из присутствующих не оскорбляющая, деликатная. Важно учитывать, что многие готовы принять шутку за издевку, за доказательства неуважения к их личности и поэтому могут рассердиться или затаить обиду).

Абсолютно недопустимы шутки по поводу чужой фамилии, комплекции, лысины, роста, национальности, автомобильной аварии и др. Кроме того, помните, что всякая шутка, повторенная второй раз, превращается в катастрофу.

Как легкая и приличная шутка есть признак ума, так грубая насмешка доказывает противоположное и нестерпима в светском обществе).

• *Как принято реагировать на неуместную шутку или бестактность?* (Ничто в таких случаях не действует лучше, чем минута общего молчания, которая воцаряется после неудачного высказывания. Затем кому-нибудь из приглашенных стоит начать разговор на другую тему. Если шутник без конца рассказывает или повторяет анекдоты, которые заставляют краснеть или обескураживают присутствующих, хозяину следует его остановить, сказав что-то вроде: "Кажется вы сегодня не в ударе").

• *Предполагает ли современный этикет услужливость?* (Несомненно, да. Однако услужливость является добродетелью до тех пор, пока не становится навязчивой, обременительной. Целесообразно взять за правило: оказывать услуги только тогда, когда об этом просят. Не случайно излишнее, ненужное усердие в народе называют "медвежья услуга").

• *Как отблагодарить за услугу малознакомого человека?* (Ценный подарок или денежное вознаграждение в таких случаях обычно вызывает неловкость. Да и преподнести их не так просто. В данной ситуации подойдут так называемые "непрактичные" подарки: для женщины – цветы с запиской, торг, конфеты в коробках (запомните, развесные конфеты не дарят ни при каких обстоятельствах); для мужчин – марочное вино, сигары.

Иногда лучше отблагодарить малознакомого человека за услугу не сразу, а по случаю праздника или дня рождения).

• *Принято ли выразить свою благодарность за мелкую услугу хорошо знакомому человеку?* (Благодарить необходимо в любом случае. Благодарность не бывает излишней. Вы можете выразить ее, преподнеся в подарок что-либо, соответствующее интересам человека: книгу, словарь, справочник, картину, музыкальный диск, "толстый" журнал и т.д.

Формой благодарности также может выступать и письмо с уведомлением, что услуга была полезной и важной).

• *Реклама все назойливее пытается преподнести жвачку как "свежесть, чистое дыхание, наслаждение"...* (Воспитанный человек жует жевательную резинку, только оставшись наедине с самим собой. Во время общения, пребывания на людях лучше отказаться от жвачки, если вы не хотите, чтобы ваши партнеры по общению запомнили вас только жующим).

• *Быть счастливым!...* (Быть счастливым – лучший способ нравиться окружающим людям и избегать стресса. Каждый счастлив по-своему.

"Вы счастливы или несчастливы не благодаря тому, что вы имеете, и не в связи с тем, кем являетесь, где находитесь или что делаете; ваше состояние определяется тем, что вы обо всем этом думаете".
Д. Карнеги).

• *Прагматичные американцы сформулировали "Семь рецептов счастья". Вам решать, стоит ли ими воспользоваться!*

1. Любите своих близких (любовь как эмоция полезнее тревоги, ненависти, ожесточения, соперничества).

2. Помогайте людям (это освобождает от гнета своих проблем и улучшает самочувствие).

3. Полностью отдавайтесь любимой работе или другой деятельности, которая вам приятна.

4. Старайтесь быть счастливым (избегайте людей и обстоятельств, которые вам не приятны).

5. Занимайтесь спортом и физическим трудом (выплескивайте эндоморфины).

6. Увлекайтесь всегда чем-нибудь.

7. Если с вами случилось несчастье, не впадайте в отчаяние (помните: жизнь, как маятник).

• *Если вы не хотите стареть, воспользуйтесь такими рекомендациями:*

Нужно:

– умеренно есть, предпочитая качественные натуральные продукты;

– почаще есть рыбу, овощи, фрукты;

– потреблять пищу медленно, небольшими порциями, 4-5 раз в день;

– пить побольше воды хорошего качества;

– заниматься физической культурой;

– как можно больше двигаться;

– дышать свежим воздухом;

– достаточно спать (не менее 8-10 часов);

– больше радоваться и смеяться;

– больше общаться с комфортными для вас людьми;

– любить природу, близких и жизнь;

– чаще менять обстановку и впечатления;

– иметь цель в жизни и стремиться к ней.

Не нужно:

– переедать;

– употреблять алкоголь;

– пить много кофе;

– курить;

– сидеть дома;

– смотреть часами телевизор;

– сердиться на окружающих;

– мрачно, однообразно одеваться;

– терять чувство юмора;

– ругать окружающих и всех тех, кто живет "не по-вашему".

Внешний вид

• *Что такое элегантность?* (Существует множество взглядов на понятие элегантности. Ответим цитатой из журнала "Officiel": "Элегантность – это манеры, их не получишь искусственным путем. Это своеобразный сплав физических данных, духа, одежды – их взаимодействие... Создать себе имидж элегантной женщины – значит быть безупречной во всем и всегда, даже когда отправляешься за хлебом. И дело не только в том, чтобы не навешивать на себя сразу все украшения, и даже не в тщательном подборе обуви, сумки – надо просто уметь расположить к себе окружающих. Вежливость и взаимоуважение – тоже своего рода элегантность").

• *При подборе одежды важно руководствоваться чувством меры...* ("Чувство меры – это не какая-то серенькая середина, не оставляющая никакого впечатления. Это точное попадание в цель. Когда нужно, чувство меры подскажет: нужно много, нужно чуть-чуть и т.д.

Развитый вкус и есть, прежде всего, чувство меры: умение определять и меру (сколько цветов, деталей, отделок в одном предмете одежды будет красиво, как их сочетать и т.д.), и обстановку, для которой подойдет та или иная мера. В основе чувства меры, которое, словно индикатор, определяет наш вкус, прежде всего, лежит уважение к себе и окружающим". Эти слова принадлежат искусствоведу И.А. Андреевой).

• *Сколько цветов одновременно может сочетать женщина в своей одежде?* (Рекомендуется сочетать не более трех цветов).

• *Женские украшения...* (Должны образовывать ансамбль с костюмом. Не стоит надевать на руку более одного кольца. Зачем нарушать чувство меры? Все украшения, которые надеты на женщине, должны быть выполнены из одного материала. Недопустимо носить одновременно изделия из золота и серебра).

• *Особые требования предъявляет этикет к украшениям деловой женщины...* (Женщине, стремящейся поддерживать имидж бизнес-леди, следует:

- избегать очень крупных украшений;
- не использовать слишком блестящих и ярких украшений;
- не надевать звенящие, качающиеся украшения;
- избегать дешевых, низкокачественных украшений;
- не носить антикварных или слишком дорогих украшений).

• *Каким должен быть макияж?* (Неестественно и вульгарно будет выглядеть на лице толстый слой косметики. Помните, лучшая косметика та, которая не бросается в глаза, которую не видно. Главный принцип макияжа – совсем не много и вполне достаточно!).

• *Стоит ли надевать шляпу с вечерним платьем?* (Шляпу с вечерним платьем надевать не принято).

• *Существуют и другие нюансы...* (К вечернему платью можно надеть шелковые, кружевные, любые тонкие перчатки. Действуйте по правилу: чем короче рукав платья, тем длиннее должны быть перчатки, и наоборот).

На перчатку сверху можно надеть браслет, но ни в коем случае не кольца).

• *Когда уместно декольте?* (Согласно нормам этикета, одежду с декольте лучше не использовать до 18 часов.

Обнаженные плечи принято считать уместными начиная с 19 часов. Декольте на груди уместно после 20 часов.

Глубокое декольте уместно ближе к полуночи (после 22 часов).

Подбирать декольтированную одежду следует с учетом возраста и комплекции. Женщинам с признаками старения кожи носить декольте не рекомендуется. Очень худым женщинам декольте противопоказано).

• *Может ли женщина прийти на службу без чулок?* (Нет. Даже в жару необходимы чулки).

• *Может ли женщина положить носовой платок в рукав одежды?* (Ни в коем случае).

• *Внешний вид в значительной степени зависит от умения правильно держаться и двигаться...* (Чтобы создать о себе более приятное впечатление у окружающих, необходимо выработать красивую прямую осанку: спину держите прямо, плечи должны быть развернуты, голова слегка приподнята.

Физиологически нормальная осанка человека определяется воображаемой вертикальной линией, на которой расположен центр тяжести тела и которая проходит через вертикальную вершину черепа, пересекая линии, соединяющие уши и суставы плеч, бедер, колен, лодыжек. Подбородок должен находиться под прямым углом к туловищу, плечи прямые, грудная клетка поднята вверх, но не чрезмерно, живот подтянут, но не втянут глубоко внутрь. В этом положении спина сохраняет свои естественные изгибы, и все тело поддерживается суставами бедер и ног, расположенных слегка врозь с напряжением в пятках. Чтобы почувствовать, что такое "стоять прямо", проведите мысленный эксперимент: представьте, что неведомый гигант держит вас за волосы и почти отрывает от земли).

• *Походка может многое рассказать о человеке...* (Всегда следите за своей походкой:

– спину держите прямо: "наденьте" свои плечи как будто бы на вешалку;

– приподнимите голову, но не "задирайте нос";

– представьте, что у вас "канат в груди" и вас как бы "влечет" вперед;

– не размахивайте руками;

– не держите руки в карманах;

– не стучите каблуками;

– помните о приветливом выражении лица;

– пусть ваши шаги будут средней длины: не семените ногами;

– держите голову прямо, не наклоняйте ее;

– не закладывайте руки за спину;

– двигайтесь достаточно быстро, энергично;

– главное в походке – естественность!)

• *Женщине важно уметь красиво садиться...* (Когда женщина садится, она не поднимает платье или пальто. Она может закинуть ногу

на ногу, сидя на стуле, но не должна позволять себе этого, сидя в низком кресле или на диване. В таком случае ноги следует держать вместе, то есть прижать друг к другу, обе голени наклонить в одну сторону. При этом можно одну ступню заложить за другую).

• *Как не должна сидеть женщина по правилам этикета?*

- широко расставив колени;
- повернув ступни ног внутрь;
- развалившись на стуле;
- примостившись на самом краешке сиденья стула;
- обвивая ногами ножку стула;
- обнимая руками колени;
- барабана пальцами по подлокотникам кресла, по столу;
- обрушиваться с силой на сиденье стула;
- вставая, отгалкивать стул;
- присаживаться на стул и подниматься раньше, чем сядет или встанет гость.

• *Как не следует стоять?*

- Опираясь на спинку стула.
- Прислонившись к стене.
- Выпячивая нижнюю часть корпуса.
- Повернувшись спиной к собеседнику, к гостю, даме, пожилым людям.

• *Как ходить на высоком каблуке и в длинной юбке?* (Колени при ходьбе не должны быть постоянно согнуты. Нужно выпрямить их больше, чем обычно, стопы еще больше развернуть наружу под большим углом, делать более короткие шаги. Помните, чем выше каблук, тем короче шаг! Двигайтесь плавно, сдержанно и грациозно.

Прекрасной проверкой правильной осанки является умение ходить с книгой на голове, не роняя ее. Замечательно, если вы можете пройтись, положив на голову несколько книг).

• *Как красиво и правильно ходить по лестнице?* (Избегайте наклона грудной клетки вперед, который приводит к излишнему отведению тазовой части назад. Это выглядит непривлекательно. Туловище должно оставаться в вертикальном положении. Каждый шаг начинайте с носка и заканчивайте выпрямлением ноги в колене. Перила в этом случае должны играть роль исключительно психологического фактора).

• *Помните...* (Пижама, халат, домашние туфли нигде, кроме спальни и ванной комнаты, носить не принято. В них не расхаживают по квартире и тем более не открывают входную дверь).

В такси

• *Какое место в такси считается наиболее почетным?* (Место на заднем сиденье справа по ходу машины).

• *Кому предоставляется почетное место?* (Женщине или пожилому мужчине).

• *Какое место следует выбрать женщине, если она едет одна?* (Этикет утверждает: женщина всегда должна сидеть сзади справа. Женщине не следует садиться рядом с незнакомым мужчиной (водителем)).

• *Как правильно садиться в машину?* (Ни мужчине, ни женщине нельзя входить в машину головой вперед. Это выглядит некрасиво. Если женщина хочет сесть в машину, она должна подойти к ней, открыть дверь, сесть, а потом обе ноги поставить на пол машины).

• *Как правильно выйти из машины?* (Женщина поворачивается на сиденье и опускает сначала ноги на землю, а потом, держась левой рукой, встает и поднимает весь корпус).

• *Можно ли разговаривать с водителем?* (В такси не следует занимать водителя разговорами, если он первым не заговорит с вами).

• *Как следует вести себя даме, если ее спутник или таксист помогают ей сесть или выйти из машины?* (Даме следует взглянуть ему в лицо, улыбнуться и поблагодарить. Оставлять без внимания проявления хорошего тона крайне неприлично).

На улице, в транспорте, в лифте

• *Займитесь об опрятности своего туалета...*

– Занимайтесь своим туалетом дома.

– Никогда не делайте этого на улице или в общественных местах.

– Продумайте свой внешний вид заранее, а не за 5 минут до выхода.

– Никогда не выходите на улицу в нечищенных ботинках.

– Перед тем, как закрыть за собой дверь квартиры, внимательно посмотрите на себя в зеркало. Не думайте, что окружающие ничего не замечают.

• *Как поступить, если на улице случилось нечто непредвиденное?* (Если у вас развязался шнурок, оборвалась пуговица, разошлась стрелка, сломалась "молния" или обнаружился еще какой-либо изъян в одежде, надо отойти в сторону и поправить, но не делать этого на глазах у прохожих).

• *Как правильно ходить?* (Прямо, с достоинством. Не "задирать нос". Не класть руки в карманы. Не жестикулировать слишком сильно).

• *Что не следует делать на улице?* (Свистеть. Громко смеяться. Показывать на что-либо, "тыкая пальцем").

• *Какой стороны следует придерживаться при передвижении по тротуару?* (Правой).

• *Каким может быть ответ на извинения?* (Возможны фразы типа: "Ничего", "Не беспокойтесь", "Ничего страшного", "Бывает", "Все нормально" и т.п.)

• *Как следует повести себя, когда вашего спутника приветствуют на улице?* (Приветствуйте знакомого вашего спутника кивком).

• *Когда под раскрытым зонтом идут двое, кто его держит?* (Зонт держит мужчина или старший по возрасту).

• *С какой стороны от женщины идет мужчина?* (Мужчина должен идти слева от женщины. Исключение составляют военные, когда они в форме).

• *Если по улице идут трое, какое место самое почетное?* (Посередине).

• *С какой стороны обходят прохожих?* (Идущих впереди обходят слева, а идущих навстречу – справа).

• *Кто кого должен брать под руку?* (Обычно женщина может брать мужчину под руку, но не наоборот. Мужчина может взять женщину под локоть, если он помогает ей преодолеть какое-либо препятствие (лужа, яма, гололед и т.п.)).

• *Если женщина идет с двумя мужчинами, может ли она взять их под руки?* (Этикет запрещает женщине идти под руку с двумя мужчинами, смешной вид имеет и мужчина, ведущий под руки двух женщин).

• *Если вы встретили на улице знакомого и хотите поговорить – как быть?* (Невежливо останавливать человека, который не рассчитывал на встречу с вами. Лучше пройти с ним часть пути, попросив разрешения проводить. Если вы чувствуете, что вам не рады, настаивать не стоит).

• *Как обратиться к прохожему, чтобы узнать дорогу, местонахождение какого-либо учреждения и т.д.?* (Культурный человек никогда не забудет при этом сказать: "простите", "извините", "пожалуйста", – и затем поблагодарить за помощь).

• *Если вы хотите, чтобы прохожий остановился и дал вам нужный ответ, стоит ли задавать вопросы с частицей "не" ("Не скажете...", "Не знаете ли...")?* (Нет. Зачем заранее произносить отрицание? Лучше начать так: "Извините, скажите, пожалуйста...").

• *Если к вам обратились, а вы ничем не можете помочь, как вежливо ответить?* ("К сожалению, я не знаю", "К сожалению, я ничем не могу помочь", "Извините, не могу быть вам полезен...")

• *Можно ли на улице целовать руку женщине, выражая ей свое почтение?* (На улице руку не целуют. В нашей стране принято целовать руку лишь замужней женщине).

• *Всегда ли мужчина должен пропускать женщину вперед?* (Находясь в помещении или вне его, мужчина идет впереди женщины лишь в исключительных случаях. Например, если на пути встречается какое-либо препятствие, то мужчина преодолевает его первым, а затем помогает пройти женщине).

• *Спускаясь по лестнице...* (Мужчина идет на 1-2 ступеньки впереди женщины, а поднимаясь – на 1-2 ступеньки сзади, для того чтобы быть готовым прийти ей на помощь в любой момент).

• *Кто первым заходит в лифт – мужчина или женщина?* (Мужчина, поскольку лифт – это зона повышенной опасности).

• *Кто первым выходит из лифта – мужчина или женщина?* (Тот, кто ближе к двери).

• *Как следует вести себя в транспорте...* (Вовсе не редким явлением в транспорте бывает агрессия окружающих. Психологи объясняют это тем, что уменьшается личный "пространственный пузырь" человека, отчего он начинает ощущать себя "не в своей тарелке". Опыт показывает, что громоздкая сумка, висящая через плечо другого человека, которую мы бы даже не заметили на улице, очень мешает в транспортной тесноте, а острое зонтика превращается в холодное оружие. Здесь помогут только взаимное внимание и уважение).

• *Воспитанный мужчина...* (Сядет в транспорте лишь в том случае, если поблизости не стоит ни одна женщина или пожилой человек. Он всегда старается предложить свое место женщине, которая оказалась рядом с ним. Обязанностью мужчины является уступить место пожилой женщине, женщине с сумками или знакомой. По отношению к молодым женщинам и женщинам средних лет такой жест – добровольное проявление воспитанности. Уступая место, следует четко, приветливо сказать: "Садитесь, пожалуйста" или "Прошу вас, садитесь").

• *Как должна повести себя женщина, которой уступили место?* (Ей следует улыбнуться и поблагодарить мужчину, уступившего ей место. Неприлично отказываться сесть или спрашивать: "Неужели я такая старая?" Не стоит также на освободившееся место сажать своего ребенка).

• *Если в автобусе, вагоне метро много пассажиров, и вам нужно выходить, что уместно спросить, пробираясь к дверям?* (Часто в подобной ситуации можно услышать режущие слух вопросы типа: "Сходишь?" или "Подвинешься?" Все намного проще, спросите негромко с вежливой интонацией: "Извините, вы будете сейчас выходить?")

• *Как должен повести себя мужчина, выходя из автобуса?* (Мужчина должен подать руку женщине, чтобы на нее можно было опереться. Если следом за его спутницей выходит незнакомая женщина, ей также следует подать руку и помочь выйти. Дурным тоном будет выглядеть отказ в помощи другим женщинам, выходящим из автобуса).

• *Как следует повести себя мужчине, если у его спутницы в руках сумка?* (Мужчина должен взять из рук дамы тяжелый пакет, хозяйственную сумку. Небольшие дамские сумочки в руках мужчины выглядят нелепо).

• *Все ли могут входить в переднюю дверь автобуса?* (Правила проезда предполагают, что в переднюю дверь могут выходить все, а входить только женщины с детьми, инвалиды, пожилые люди).

• *В общественном транспорте не следует...* (Заглядывать в книгу, газету, журнал, которые читает рядом стоящий или сидящий пассажир).

• *Как лучше приветствовать знакомых в транспорте?* (Вполне достаточно приветствовать знакомых кивком. Вслух, по имени не здороваются: незачем представлять знакомых всем присутствующим в салоне).

В вагоне поезда

• *Кто первым поднимается в вагон поезда?* (Сначала женщина, за ней – мужчина).

• *Обязательно ли представляться попутчикам и беседовать с ними?* (Нет. Это делается по взаимному желанию. Если с вами знакомятся, а вы не расположены к общению, то назвать себя все равно следует).

• *Не стоит докучать пассажирам...* (Рассказами о своей жизни, делах, проблемах. Болтливость – показатель дурного воспитания, точнее, отсутствия воспитанности. Если попутчики уклоняются от разговора, неприлично принуждать их беседовать с вами: навязчивый человек создает себе не лучшую репутацию).

• *Как следует вести себя в купе?* (Вежливо и предупредительно. Запрещается класть ноги на противоположное сиденье, курить, громко разговаривать, петь, свистеть и т.д.)

• *Внимательно слушать, а тем более вмешиваться в чужой разговор...* (Верх неприличия).

• *Можно ли угощать чужих детей без разрешения родителей?* (Нет).

• *Какую одежду лучше надеть в дорогу?* (Это может быть спортивный костюм (но ни в коем случае не вытянутый на коленях и локтях). Исключаются пижама, халат, нижнее белье).

• *Как поступить, если вы читаете, а ваши попутчики в купе уже легли спать?* (Выключить свет).

• *Как попрощаться с попутчиками в конце путешествия?* (Этикет предписывает: уходя, попрощаться с попутчиками, пожелать им всего доброго, даже в том случае, если вы не общались в пути).

В самолете, на теплоходе

• *Войдя в салон самолета...* (Неприменно здороваются с бортпроводницей. В течение всего полета следует неукоснительно выполнять все ее требования, так как это является гарантией безопасности путешественников).

• *О чем следует побеспокоиться в самолете?* (Спросите у стюардессы о том, где лежат гигиенические пакеты).

• *Как поступить с использованным пакетом?* (Отдать стюардессе).

• *Что следует знать взрослым, путешествующим с маленькими детьми...* (Необходимо подумать о том, что экипаж не может взять на себя воспитательные функции. Невоспитанные, беснующиеся дети мешают пассажирам и совсем не умиляют).

Мнение о родителях в таком случае может сложиться далеко не лучшее).

• *Когда путешествие закончилось...* (Поблагодарите стюардессу за заботу и внимание, не забудьте попрощаться со своими полутчиками).

На отдыхе

• *Как представляются соседям по столу в обеденном зале, отдыхая в санатории, пансионате или доме отдыха?* (Необходимо при первой же встрече назвать себя, сказав фразу типа: "Позвольте представиться, меня зовут..." или, "Давайте познакомимся, я...")

За столом не принято активно вести разговоры, спорить, навязывать общую тему для беседы, но и молчать с отсутствующим видом тоже некрасиво. Отдых приятен тогда, когда вокруг доброжелательные люди, расположенные к ненавязчивому общению).

• *Манера общения...* (Должна быть самой непринужденной. Недопустимо надоедать своим новым знакомым, соседям постоянными рассказами анекдотов, историями из своей жизни, жалобами на питание, погоду, персонал или общество не вашего круга).

• *Какая одежда будет неуместна на отдыхе?* (Одежда делового стиля и стиля Шанель).

Обращение

• *Как правильно использовать местоимения "вы" и "ты"?*

Ситуации, в которых следует обращаться на "вы", следующие:

– При общении с незнакомым, малознакомым собеседником.

– В официальной обстановке (даже к другу, родственнику).

– При подчеркнуто вежливом, сдержанном отношении к собеседнику.

Обращение "ты" возможно в таких ситуациях:

– При обращении с хорошо знакомым собеседником.

– В неофициальной обстановке.

– При дружеских, интимных отношениях, при фамильярном общении.

• *Приемлема ли форма обращения: "мужчина", "женщина", "дедуля", "бабуля"?* (Нет, желательна безличная форма: "Будьте добры", "Извините", "Скажите, пожалуйста").

• *Как обратиться к незнакомому человеку?* (К незнакомому человеку можно обратиться со словами "господин", "гражданин", "девушка", "молодой человек". Сейчас нет устоявшейся формы обращения, мы уже не "товарищи", но еще не ощутили себя "господами").

• *Допустима ли форма обращения на "ты" к подчиненным, ученикам?* (Нет, обращаться следует на "вы").

• *Если при разговоре присутствует третий человек...* (О присутствующем человеке нельзя говорить "он", "она". Речевой этикет предусматривает в этом случае третьего человека, присутствующего при разговоре, называть по имени, имени-отчеству).

• *Какое обращение не отвечает требованиям этикета?* (Обращение типа: "имя-отчество + ты", с которым нередко старшие по возрасту или по положению люди обращаются к своим подчиненным или младшим по возрасту людям).

Приветствие

• *Кто первым здоровается – мужчина или женщина?* (Первым следует здороваться мужчине).

• *В каких случаях первой здоровается женщина?* (Когда женщина проходит мимо группы стоящих знакомых людей).

• *Должна ли вставать женщина, приветствуя мужчину?* (Если это пожилой человек, женщина должна вставать).

• *Должен ли вставать мужчина, приветствуя женщину?* (Мужчина должен вставать всегда, когда в комнату входит женщина).

• *Кому можно сказать: "Привет!"?* (Со словом "привет" можно обратиться к своим добрым знакомым, одноклассникам, ровесникам, но никак не к человеку старшего возраста, руководителю, преподавателю. Это приветствие распространено среди молодежи).

• *Надо ли обмениваться рукопожатием, приветствуя товарищев по работе?* (Сейчас это не принято).

• *Каким должно быть рукопожатие?* (Коротким и энергичным. "Вялое" рукопожатие говорит об отсутствии энергии, неуверенности в себе и безволии. Рукопожатие, сокрушающее суставы, причиняющее боль, – это рукопожатие грубого, невоспитанного человека ("сила есть – ума не надо")).

• *Войдя в комнату, где находится несколько человек, вы хотите обменяться рукопожатием с одним из них, надо ли протягивать руку и остальным?* (Да).

• *Если на лацкане вашего пиджака прикреплен тибличка (бэдж) с вашим именем, надо ли представляться при знакомстве?* (Да).

Представление

• *Кого кому представляют?* (Младшего – старшему, мужчину – женщине, менее известного – более известному).

• *Если вы сами называете свое имя во время знакомства.* (Стремитесь произнести свое имя четко, глядя в глаза партнеру по общению, так, чтобы вас было хорошо слышно. В противном случае вас оценят как зажатого, неуверенного в себе, низкостатусного человека и будут вынуждены переспросить, а это не способствует созданию позитивного имиджа).

• *Если вы представляете своего родственника и одного из знакомых, кого называть первым?* (Родственника).

• *Какие существуют варианты ответных реплик по поводу состоявшегося знакомства?*

Возможны следующие варианты:

– Очень приятно!

– Очень рад!

– Очень рад с вами познакомиться + имя-отчество нового знакомого.

– Мне очень приятно, что мы познакомились, и т.п.

Поздравления

• *Можно ли поздравить по телефону с днем рождения?* (Принято поздравлять в письменном виде, но от этого правила возможно отступление).

• *Как принято поздравлять с юбилеем?* (Только лично).

• *Не забывайте о праздниках!* (Никогда не упускайте возможности поздравить (устно или письменно, в шутку или всерьез) любимых, родных, коллег с каким бы то ни было праздником – государственным, национальным, семейным).

Поздравление – замечательный повод улучшить настроение близким и знакомым и продемонстрировать им свое расположение).

Телефонный этикет

• *Люди пользуются телефоном уже более ста лет но...* (До сих пор не все знакомы с телефонным этикетом!)

• *Поднимая трубку, лучше не использовать слова:*

– "Да". Это слово слишком короткое, с его помощью трудно создать располагающий к общению настрой.

– "Слушаю". Как показывают исследования, это звучит несколько тщеславно.

– "У телефона". Эта фраза звучит несколько странно. Где же еще может находиться человек, отвечающий по телефону.

– "На проводе". Абоненту может показаться, что с ним говорит акробат!

• *В какое время разрешается звонить домой знакомым?* (С 9 до 22 часов).

• *Вам разрешили звонить в любое время...* (Не стоит это понимать буквально).

• *О чем уместно поинтересоваться в самом начале телефонного разговора?* (Уместно поинтересоваться, имеет ли ваш абонент время и возможность разговаривать с вами, не отвлекаете ли вы его от дел. Если ваш собеседник занят, договоритесь о времени разговора, удобном для вас обоих).

• *Считается совершенно недопустимым...* (Начинать телефонный разговор с вопросов: "Кто это?", "Я куда попал?" и т.п.)

• *Никогда не спрашивайте: "Кто звонит?"* (Если нужно это узнать, спросите: "Могу ли я передать ему (тому, кому звонят), кто звонил?" Согласитесь, на такой вопрос трудно ответить "нет").

• *Если вы набрали неверный номер...* (Не спрашивайте: "Какой у вас номер?" Спросите: "Простите, ваш номер такой-то?")

• *Если звонок раздается в организации, фирме, учебном заведении, что говорят, подняв трубку?* (Называют организацию и свое имя полностью).

• *Нужно ли представляться при телефонном разговоре?* (Необязательно, если вы позвонили по домашнему телефону, но лучше, конечно, представиться. Позвонив в организацию, следует назвать себя непременно).

• *Можно ли вести по служебному телефону личные разговоры?* (Личный разговор должен быть предельно кратким).

• *Как правильно поставить ударение на слове "звонишь"?* (На букву "и").

• *Как поступить в ситуации делового общения, когда вам позвонили, а вы разговариваете с посетителем?* (Вежливость предписывает не прерывать беседу с посетителем телефонными разговорами. Попросите звонящего подождать или перезвонить).

• *Как тактично намекнуть, что вы не можете больше продолжать телефонный разговор, не обидев собеседника?* Приемлемы выражения типа:

– "Не хочу вас прерывать, но я боюсь опоздать на заседание".

– "Простите, но подошло время очередной встречи и мне пора идти".

– "Прошу прощения, но я сейчас занят, могу ли я вам перезвонить?"

– "Очень рад вас слышать, но сейчас мне надо уйти".

В ресторане, в кафе

• *Кому предписывает этикет первым входить в ресторан – мужчине или женщине?* (В ресторан, кафе и другие подобные заведения мужчине следует входить первым, женщина проходит за ним. Войдя в вестибюль, мужчина должен снять головной убор, при выходе его можно надеть только в дверях).

В зале ресторана мужчина пропускает даму вперед, самостоятельно или с помощью администратора (метрдотеля) выбирает место и осведомляется, довольна ли его спутница выбранным местом).

• **Мужчине следует...** (Пододвинуть своей даме стул, когда она садится за стол, и сесть только после нее. Если вы хотите сесть за стол, который уже занят, следует спросить у сидящих, можно ли занять свободное место рядом с ними. Вы можете сесть лишь в том случае, если получили согласие. Кивком вы должны приветствовать тех, кто уже сидит, за столом, представляться в такой ситуации нет необходимости).

• **Кому предлагают в первую очередь посмотреть меню?** (Меню предлагается посмотреть прежде всего даме или старшему по возрасту).

• **Не стоит стыдиться обращения к официанту...** (С просьбой объяснить, что кроется под названием того или иного блюда, наоборот, подобные вопросы вполне естественны и уместны).

• **Кто делает заказ?** (Заказ делает мужчина, посоветовавшись с дамой).

• **Как подзвать официанта?** (Достаточно легкого жеста, громко подзывать официанта неприлично).

• **Считается совершенно недопустимым...** (Обращаться к официанту так же, как и к другим работникам сферы обслуживания – продавцам, водителям такси... пренебрежительно, фамильярно, например: "Красавица", "Эй, шеф". Имя обслуживающего вас человека можно прочесть на бэдж. Если же имя не указано, его следует спросить).

• **Кому в первую очередь предлагают блюда?** (Женщине, сидящей по правую руку от хозяина, затем гостю слева, в последнюю очередь – пригласившему).

• **Какое положение столовых приборов указывает на окончание еды?** (Вилка и нож должны лежать на тарелке параллельно друг другу, а их ручки соответствовать стрелкам циферблата, показывающим 5 часов).

• **Кто должен подать сигнал, что обед (ужин) в ресторане, кафе завершен?** (Если обедали (ужинали) несколько человек, то сигнал следует подать инициатору встречи. Если ужинают кавалер и дама, знак, что пора уходить из ресторана или кафе, подает дама. Мужчина может предложить ей остаться, но не следует настаивать и уговаривать – это бестактно. Если за столом, за которым проходил обед (ужин), остаются другие посетители, с ними прощаются легким кивком. Они в ответ слегка кланяются).

• **Когда в зале есть свободные места, можно ли садиться за уже занятый столик?** (Нет. Только если нет свободных мест, допустимо попросить у сидящих за столом разрешения сесть. Непременно следует поблагодарить, даже если ответ отрицательный).

• **Если во время ужина необходимо выйти из-за стола...** (Не следует уходить молча, оставляя спутника (спутницу) в недоумении. Принято с улыбкой, негромко сказать: "Я покину вас на несколько минут" или: "Извините, мне нужно выйти". Объяснения куда и зачем не требуются).

- *Как приветствуют знакомых, проходящих мимо вашего столика?* (Поклоном головы, не вставая (даже если это женщина)).
- *Если необходимо поговорить с проходящим мимо знакомым...* (Полагается встать).
- *Можно ли пользоваться за столом зубочисткой?* (Ни в коем случае).
- *Какими должны быть действия мужчины по окончании ужина?* (Мужчина ставит на место стулья у столика. Если в зал он входил на полшага впереди своей спутницы, то из зала первой выходит дама. В гардеробе мужчина надевает свое пальто первым. Затем помогает даме надеть верхнюю одежду – это его обязанность и, возможно, привилегия. Для этого он держит пальто дамы за плечики чуть ниже ее плечей. Дама надевает правый рукав и, повернувшись спиной к своему пальто, держит левую руку согнутой в локте, ее спутник помогает ей надеть левый рукав и аккуратно укладывает пальто ей на плечи, как бы фиксируя одежду).
- *После посещения кафе, ресторана...* (Мужчина провожает даму до дверей ее квартиры. Он первым входит в подъезд, чтобы оградить ее от неприятных неожиданностей. Поднимаясь по лестнице, он идет за дамой, готовый в любую минуту ее поддержать (спускаются вниз по лестнице сначала мужчина, потом женщина)).

Приглашение

- *Что должно быть указано в приглашении?* (Кто приглашает, наименование мероприятия, число и день месяца, час начала и окончания приема, в левом углу приглашения – адрес и телефон приглашающей стороны, этаж, комната).
- *Можно ли на официальный прием приглашать по телефону?* (Нет, необходимо послать приглашение в письменном виде, а по телефону осведомиться о его получении).
- *Нужно ли отвечать на приглашение в случае вашего отказа?* (На приглашение отвечают всегда, даже в случае отказа).

Дом, семья

- *Нередко женщины прибегают к сценам с криками, упреками, слезам...* (Л.Н. Толстой писал: "То, что начато в гневе, кончается в стыде". Важно не доводить семейную ситуацию до критической черты. Если назревает конфликт и непонимание зашло слишком далеко, лучше сесть за стол переговоров и решить проблему на рациональном, а не эмоциональном уровне. Неуравновешенным женам стоит запомнить узбекскую пословицу: "Раздоры для семьи – что снег для травы").
- *Прежде чем сказать горькую правду...* (Помажь кончик языка медом, – гласит народная мудрость).

• *В семье непременно должна присутствовать приятная непредсказуемость...* (Подарки, сюрпризы, любовные записки в неожиданных местах, смена интерьера, романтический ужин и многое другое – это и есть элементы милой непредсказуемости. Создать праздничную обстановку в доме, составить оригинальный букет и остроумно назвать его, надеть лучшее платье, приготовить экзотическое блюдо в честь супруга (супруги), подать десерт в ванную комнату... Ваша фантазия может подсказать вам самые неожиданные и смелые решения. Именно так создаются уют и тепло в доме. Причем каждый из супругов может внести свой вклад в создание благоприятной семейной атмосферы.

Обязательно прочтите книгу "4004 способа найти, увлечь и удержать..." (Хайнц, Эдвардс, 1999). Она расширит ваши представления о том, как создать приятную непредсказуемость в своей семье).

• *Каждый член семьи имеет право на...* (Тайну. В семейной жизни необходимо уважать свободу своего партнера, не ограничивая ее. Насилие всегда оскорбительно! Запомните, каждый имеет право на тайну. Имейте свои секреты, они могут быть самыми разными, как пустяковыми, так и серьезными. Напрасно некоторые считают гласность в семейной жизни идеалом отношений. На самом деле она способна отравить любой, даже самый крепкий союз.

Неверно представлять супружество как полную открытость. Пожились – теперь все делаем вместе, думаем, дышим... Люди создают семейный союз, становятся одним целым, но все же оно состоит из двух индивидуальностей. Полное растворение в другом человеке иногда приводит к трагедии, потере самого себя. Многие исследователи проблем семейной жизни единогласны в мнении, что гласность в семейной жизни должна присутствовать только в финансовых вопросах и в вопросах воспитания детей. В других же сферах всегда следует взвесить, чем можно поделиться, а о чем следует умолчать. Прямолинейность не лучшее средство для укрепления семьи).

• *Если муж и жена пришли в гости или встретили знакомых, допустимо ли публично подтрунивать над "своей половиной"?* (Ни в коем случае. Ирония может быть воспринята неадекватно).

• *Муж и жена пришли в гости, вечер заканчивается, один из супругов выказал намерение уходить, а другой хотел бы задержаться, как быть?* (Если один из супругов выказал намерение уйти, то другой присоединяется к этому решению без комментариев. Споры по этому поводу должны проходить без свидетелей. Бурные обсуждения на глазах у всех недопустимы).

• *Случается, что в семье возникают разногласия по поводу того, может ли один из супругов принять приглашение и отправиться в гости без другого. Как быть?* (Обычно подобные приглашения поступают от сослуживцев, когда отмечается карьерный рост, защита диссертации, получение награды и прочее. Один из супругов вполне может принять такое приглашение. Как правило, связанные с ним ме-

роприятия носят разовый характер. В случае часто повторяющихся приглашений такого рода допускается ответ: "Поздравляю, рад(а) за вас. Но этот вечер я планирую посвятить семье". Это даст понять приглашающему, что частые приглашения только одного из супругов не приветствуются и приняты не будут).

• **Можно ли одному из супругов приводить в дом гостей, не предупредив заранее другого?** (Этикет рекомендует обязательно посоветоваться с супругой (супругом) и только после этого приглашать гостей, даже если это близкие друзья и вы полностью уверены, что им будут рады. В противном случае вы можете поставить своих домочадцев в неловкое положение).

• **Как следует вести себя свекрови (теще), живущей вместе с супружеской парой?**

– Ограничить свою заинтересованность подробностями жизни молодых.

– Не "лезть" в их жизнь.

– Позволить им быть самостоятельными.

– Не требовать зятя или невестку называть ее "мамой". Приемлемо обращение по имени-отчеству.

– Не позволять себе проявлять недовольство.

– Не злоупотреблять выражением типа: "В мое время...".

– Не критиковать зятя перед дочерью, невестку перед сыном.

– Поменьше рассказывать о своем прошлом.

– Не давать непрошенных советов.

• **Как правильно сказать "моя жена" или "моя супруга", "мой муж" или "мой супруг"?** (Говоря о своей жене, муж произносит "моя жена". Говорить "моя супруга" неверно. То же правило действует, когда жена говорит о муже: "мой муж", а не "мой супруг").

Спрашивая у друга, знакомого, соседа о его жене, следует использовать слово "супруга", а не слово "жена". Например, правильно будет сказать: "Иван Васильевич, как поживает ваша супруга?" Неправильно: "Иван Васильевич, как поживает ваша жена?"

Правильно: "Зинаида Федоровна, передайте привет супругу!" Неправильно: "Зинаида Федоровна, передайте привет мужу!")

• **Воспитывая своего ребенка, обучая его правилам этикета, запомните, что...** (Наказания и нравоучения не имеют силы! Максимальный эффект может дать личный пример родителей и атмосфера, царящая в доме. Уместно привести старый анекдот: "Мать провожает своего сына-школьника на день рождения к товарищу. Он уже вышел на лестничную клетку и спускается с пятого этажа на первый, застегивая на ходу одежду. Мать кричит ему вслед: "Веди себя хорошо!". Сын, спустившись на первый этаж, кричит во все горло на пятый: "А как?")

• **Уважаемые отцы!** (Любя своего ребенка, желая ему добра, не забывайте: "Самое большое, что может сделать отец для своих детей, это любить их мать").

Гости

• *Существуют ли особые правила приглашения в гости?* (Пригласить в гости можно письменно или устно, при личной встрече или по телефону. Нельзя приглашать в гости через третье лицо, а также в присутствии людей, которых не приглашают).

• *Как следует принимать или отклонять приглашение?* (В любом случае, принимаете вы приглашение прийти в гости или отклоняете его, поблагодарите пригласившего, скажите несколько любезностей.

– Если вы получили приглашение, но не можете им воспользоваться, лучше сообщить об этом сразу.

– Если вы дали согласие, но за несколько дней или часов выясняется, что срочные дела не позволяют вам прийти, срочно сообщите об этом хозяевам, а не за 5 минут до начала застолья.

– Если человека ждут в гости, а он не пришел и ничего не сообщил – это грубое нарушение правил этикета.

– Если вас приглашают в гости, не спрашивайте: "А кто еще будет?")

• *Можно ли приходить в гости без предупреждения?* (Нет, обязательно предупредить заранее. Русская пословица гласит: "На незваного гостя не припасена и ложка").

• *Если гости пришли без приглашения, а их визит весьма некстати, как быть хозяевам?* (Этикет предполагает такой выход: хозяин или хозяйка может произнести следующую фразу: "У нас сегодня много дел, но мы рады, что вы зашли". После этого даже незнакомый с приличиями человек, побеседовав несколько минут, как правило, удаляется).

• *Этикетные правила приличия предполагают, что...* (Воспитанный человек не только не опаздывает, но и не злоупотребляет гостеприимством. Еще Жан-Жак Руссо писал: "Умный человек удаляется за минуту до того, когда он был бы лишним").

• *Домашние животные...* (Не должны мешать гостям. То, что умиляет вас в ваших питомцах, кого-то может обескуражить, а кого-то повергнуть в шок. Собака или кошка могут лезть в тарелку к гостю, оставить шерсть на его праздничной одежде, порвать чьи-то чулки или настойчиво подкладывать кому-то на колени мокрый мяч).

• *Как должны быть одеты хозяева к приходу гостей?* (Нарядно, празднично. В одежде следует отдать предпочтение романтическому, фольклорному или авангардному стилю одежды. Нежелательно использовать деловой, классический, спортивный стили.

Однако помните: внешний вид хозяина и хозяйки не должен затмевать внешний вид приглашенных).

• *Как следует встречать первых гостей?* (Хозяин и хозяйка должны встречать первых гостей вместе. Далее гостей принимает муж, а жена занимает уже прибывших).

• *Если хозяева не успевают знакомить гостей...* (Эту функцию выполняет кто-либо из мужчин).

• *Как гости должны приветствовать друг друга?* (Мужчины встают, женщины протягивают руку сидя. Женщина должна встать, если вошедший гость значительно старше ее).

• *Как будет воспринят разговор шепотом в компании?* (Как оскорбление. Русские поговорки гласят: "Шептунов – на мороз", "Больше двух – говорят вслух". Если есть острая необходимость посекретничать, нужно отойти в сторону и не смущать окружающих своим шепотом. Неприлично выпытывать у беседующих, о чем их разговор. Таким вопросом вы поставите людей в неловкое положение, да и вряд ли вам ответят!)

• *Может ли хозяйка приглашать гостей к столу, если не все еще собрались?* (Да, если после назначенного срока прошло 15 минут. Иначе у прибывших вовремя гостей может создаться впечатление, что они менее уважаемы и желанны, чем опаздывающие гости).

• *Как должны сидеть хозяева, принимая гостей?* (Хозяева должны сидеть по разным концам стола. Если стол большой (более 50 человек), супруги сидят рядом, муж слева от жены).

• *Как рассаживают гостей?* (Женщин рядом с мужчинами).

• *Когда должен сесть гость, раньше или позже хозяев?* (После того, как хозяйка дома заняла свое место).

• *Когда можно приступать к еде?* (Когда хозяйка наполнила свою тарелку и угощение подано всем гостям).

• *Кто первым произносит тост?* (Самый старший или самый почетный гость).

• *Необходимо ли выпивать до дна после тоста?* (После тоста нет необходимости выпивать все, что находится в вашем бокале. Достаточно пригубить или отпить немного).

• *Когда следует держать вилку в правой, а когда в левой руке?* (Когда едят мясо, вилку держат в левой руке, а нож – в правой; когда едят салаты, овощи, картофель, вилку держат в правой руке).

• *Как едят птицу – вилкой или руками?* (Курицу, индейку, перепела едят, как горячее блюдо, вилкой с ножом).

• *Как едят рыбу?* (Рыба считается "трудным блюдом". К рыбным блюдам подают особый нож – тупой, похожий на лопатку. Если рыбного ножа нет, можно воспользоваться двумя вилками. Если рыбья кость попала в рот, ее аккуратно сплевывают на вилку, а затем кладут на край тарелки или на специальную маленькую тарелочку).

• *Можно ли хлеб брать вилкой?* (Хлеб берут только рукой, а не вилкой и кладут на специальную тарелочку. Небольшие кусочки хлеба отламывают от ломтика или булочки пальцами левой руки и направляют в рот. При этом вилку кладут зубцами на край тарелки, а нож остается в правой руке. Ваш хлеб, положенный на пирожковую тарелку, всегда находится слева).

• *Как едят суп?* (Суп едят бесшумно, не втягивая его в себя со свистом, край тарелки слегка наклоняют от себя. Можно вовсе не наклонять тарелку и оставить небольшое количество супа. Хозяйка наверняка поймет вас).

• *Не выплевывайте кости на тарелку...* (Их следует незаметно выплевывать на вилку (косточки от фруктов – в ложку), приложенную к губам, и затем класть на тарелку).

• *Не разговаривайте во время еды...* (Разговаривать с набитым ртом некрасиво).

• *Как можно отказаться от предлагаемого блюда?* (Не стоит говорить, что блюдо вам не нравится или вредно. Не афишируйте свой слабый аппетит, плохое пищеварение или какие-либо другие проблемы. Допускается отказаться без объяснения причин).

• *Принято ли ухаживать за соседкой по столу?* (Да, непременно. Вам следует помочь расположиться ей за столом, предложить попробовать все блюда. Если дама отказывается от угощений, никогда не настаивайте и не спрашивайте почему).

• *Как обращаться с салфетками?* (Обычай и правила приличия предусматривают, что и мужчина, и женщина кладут салфетку на колени, как только все рассядутся за столом. Этикет также требует, чтобы гости положили свои салфетки на колени только после того, как это сделают хозяева).

Салфетку из ткани ни в коем случае нельзя закладывать за ворот! Кладя салфетку на колени, не машите ею над столом, как фокусник. Просто разверните. Салфетка на коленях должна быть сложена пополам, складкой к вам.

В конце еды салфетка должна находиться на ваших коленях до тех пор, пока все сидящие за столом не закончат есть и пить. После этого салфетку следует положить на стол справа от столового прибора.

Не вытирайте салфеткой лицо и бороду, ею можно только слегка провести по уголкам губ (промокнуть), перед тем как отпить вина или воды, чтобы не оставлять на стекле жирных следов.

Совершенно недопустимо использовать салфетку вместо носового платка или в качестве полотенца для сильно испачканных рук).

• *Если вы попали в неловкую ситуацию...* (Если вы нечаянно пролили или уронили что-то, не выдавайте своего волнения, непринужденно улыбнитесь. Не стоит тут же бросаться исправлять свою оплошность и многословно извиняться. Скатерть можно промокнуть салфеткой, крошки не принято смахивать на пол, их собирают в салфетку. Если кусочки еды или капли случайно попали на вашу одежду, то постарайтесь, не привлекая внимания, аккуратно счистить их носовым платком или салфеткой).

Если вы ненароком уронили столовый прибор, то сделайте вид, что ничего особенного не произошло, спокойно попросите другой, не объясняйтесь. Окружающим не стоит придавать никакого значения случившемуся).

• *Можно ли отставлять лизинец, когда берете чашку?* (Нет. Это претенциозно и старомодно).

- *Если кусковой сахар подан без специальных щипчиков в сахарнице...* (В таком случае брать его следует только руками, а не ложкой).
- *Можно ли пить из блюдечка?* (Ни в коем случае, хотя это русская купеческая привычка).
- *Помешав чайной ложкой в стакане или чашке...* (Тотчас положите ее на блюдце).
- *Можно ли в гостях смотреть телевизор?* (Нет, потому что это мешает общению. Телевизор можно посмотреть дома).

"Шведский стол"

- *В чем своеобразие "шведского стола"?* (На таком приеме гости не садятся за общий стол. Они сами набирают еду, которая располагается на одном или нескольких столах, которые ставят так, чтобы к ним можно было легко подойти).
- *Как следует вести себя за "шведским столом"?* (Взять тарелку и два прибора, положить себе немного еды. Не рекомендуется накладывать на одну тарелку разную еду: рыбу, мясные закуски, салат, горячее. Целесообразнее будет подойти к столу столько раз, сколько вам нужно).
- *Можно ли забирать с собой еду со "шведского стола"?* (Нет. Можно вынести только фрукты. Фрукты выносят открыто, не пряча по карманам).
- *Если "шведский стол" устраивают в гостинице, на курорте, в санатории, какую одежду предпочесть?* (На "шведский стол" нельзя приходить в спортивной одежде, в спортивной обуви, в халатах, шортах и майках. Важен аккуратный, ухоженный внешний вид).

Подарки

- *Старинная книга советует помнить:* "Цена подарка зависит, главным образом, от трех условий: во-первых, от чувства, с которым его дарят; во-вторых, от того, насколько он подходит к празднику и личности; в-третьих, от манеры дарить. Для того чтобы дарить хорошо, необходимо иметь такт и деликатность".
- *Как принято вручать подарок?* (Если вы пришли в гости, нельзя вручать подарок в прихожей. Необходимо снять верхнюю одежду, привести себя в порядок и в праздничной комнате, где накрыт стол и собираются гости, вручить подарок. Обязательно в оригинальной упаковке, с улыбкой и самыми теплыми словами).
- *Если вам вручили подарок, как поступить – тут же развернуть или отложить в сторону?* (Подарок следует, сразу же развернуть, поблагодарить, выразить восхищение, отметить добрые намерения дарящего).
- *В каких случаях допустимы подарки деньгами?* (На свадьбу или очень близким людям).

- *Как вручать денежный подарок?* (В незапечатанном конверте).
- *Принято ли дарить подарки на официальных приемах?* (Нет, кроме тех случаев, когда сослуживец уходит на пенсию или переезжает в другую страну).
- *Когда дарят книгу, надо ли ее подписывать?* (Да, если вы – автор. В остальных случаях поздравления и пожелания пишутся на открытке).
- *Безупречная упаковка...* (Создает первое впечатление о подарке, о вашем отношении и вкусе. Позаботьтесь о ней).

Танцы

- *Если женщина знает танец лучше, может ли она проявлять инициативу и брать на себя руководящую функцию?* (Лучше этого не делать).
- *Если женщина отказалась танцевать, как повести себя мужчине?* (Молча откланяться и отойти).
- *Если женщина уже пообещала кому-то танец, а ее приглашает другой кавалер, как принято поступать?* (Дама должна учтиво, дружелюбно поблагодарить кавалера за приглашение. Весьма уместны будут фразы типа: "Благодарю, но этот танец уже обещан" или: "Извините, я уже обещала этот танец").
- *Если женщина отказывается от приглашения на танец, обязательно ли объяснять причину отказа?* (Отказаться от танца является привилегией дамы. Ей вовсе не обязательно объяснять причины отказа).
- *Если мужчина два раза получил от дамы отказ с ним танцевать, как ему быть дальше?* (После второго отказа мужчине следует понять, что более настаивать не стоит).
- *Что должен сделать кавалер, получив согласие дамы на танец?* (Он должен вежливо поблагодарить даму. Вместе они направляются к танцевальному кругу. Мужчина пропускает свою даму вперед, а если в танцевальном зале есть место, то идет рядом, предложив ей свою руку).
- *Если во время танца ненамеренно столкнулись две пары?* (Мужчине следует первым извиниться перед другой парой и перед своей партнершей).
- *Можно ли во время танца разговаривать?* (Обычно музыка заглушает слова, но вежливым будет немного поговорить. Традиционно мужчина начинает разговор первым).
- *Куда следует смотреть во время танца?* (В лицо друг другу, улыбаясь. Смотреть по сторонам или на других танцующих нельзя).
- *Танец закончился – как повести себя?* (Когда заканчивается танец, мужчина обязательно провожает свою даму на место, пропуская ее вперед, и благодарит).
- *Как отвечает дама на благодарность кавалера?* (Милой улыбкой).

Правове виховання – виховна діяльність школи, сім'ї, правоохоронних органів, спрямована на формування правової свідомості та навичок і звичок правомірної поведінки школярів¹.

Правову культуру особистості ми визначаємо як інтегровану якість, в якій сфокусована гармонія правосвідомості, морально-естетичних переживань, правових знань і морально-правової поведінки. Зміст правової культури старшокласників включає такі компоненти: мотиви правової діяльності; правову свідомість та правовий самоконтроль; правову компетенцію (правові знання та правове мислення); суспільно-правову активність.

Правове виховання має свої завдання:

- надання учням знань про закони держави, підвищення їх юридичної обізнаності, інформування з актуальних питань права;
- виховання поваги до держави і права;
- вироблення умінь і навичок правової поведінки;
- виховання нетерпимого ставлення до правопорушень і злочинності, спонування до посильної участі в боротьбі з негативними явищами в житті;
- подолання в правовій свідомості хибних уявлень, негативних навичок і звичок поведінки.

Основним показником правової культури є рівень засвоєння членами суспільства правових цінностей (правових норм, принципів; навичок правомірної поведінки; поваги до права тощо), ступінь оволодіння ними і практичного їх впровадження в правову діяльність.

Згідно психологічної теорії діяльності, можна виділити такі етапи правової діяльності: вироблення мотивів; усвідомлення цілей; планування (прийняття рішення та вироблення програми діяльності); реалізація рішення; аналіз та оцінка результатів; корекція. Очевидно, що означені компоненти правової діяльності мають бути включені й до структурного складу правової культури, яка виявляє рівень розвитку цієї діяльності.

Аналіз змісту складових правової діяльності, а отже, й правової культури, дозволяє визначити відповідні функціональні параметри: в блоку *мотивів* – правосвідомість, інтерес до права, потребу в засвоєнні досвіду правової діяльності, сприйняття правових цілей; в блоку *цілепокладання й планування* – правові знання та правові розумові вміння, чи правове мислення (логічні вміння – аналізу, синтезу, узагальнення, конкретизації, класифікації, аргументування, обґрунтування; прогностичні, оцінні; здатність до дивергентних операцій); в блоку *реалізації* рішення – суспільно-правову активність (здатність до усвідом-

¹ Блок з досвіду правового виховання учнів укладено за публікаціями видання "Позакласний час", 2005-2006 рр.

лення й реалізації громадських прав, обов'язків; оволодіння практичними навичками правової поведінки, засвоєння правового досвіду); в блоку *аналізу, оцінки та корекції* чи блоку зворотного зв'язку - правовий самоконтроль (здатність до правової самооцінки, рефлексії - контролю за власними правовими судженнями, оцінками, послідовністю в правових діях).

Отже, забезпечення всіх дієвих актів правової діяльності, що виконується на високому якісному рівні, потребує формування в суб'єкта правової діяльності актуальних параметрів особистості.

На підставі вивчення психолого-педагогічних підходів до моделювання особистості (В.І. Андрєєв, Н.В. Кузьміна, К.К. Платонов), вважаємо за доцільне включити до складу особистісної моделі випускника навчального закладу нового типу, що має високий рівень правової культури, такі функціональні компоненти: цілемотиваційний, змістовний (категоріальний), практично-дійовий, індивідуально-типологічний.

У системі правового виховання широко використовуються такі форми: бесіди на правові теми, уроки з правовою тематикою, правові інформації, лекції, диспути, конференції, кінолекторії, вечори запитань і відповідей, зустрічі з працівниками правової сфери діяльності, гурткова робота, рольові ігри та ін.

Учителі-вихователі у процесі правового виховання використовують різні засоби: Конституцію України, тексти законодавчих актів, підручники, навчальні посібники, кінофільми, матеріали газет і журналів, вирішення творчих завдань, моделювання конфліктних ситуацій, творчі майстерні, орієнтаційно-рольові ігри, групові дискусії, педагогічні технології з використанням засобів мистецтва.

Так, наприклад, посилення уваги при вивченні учнями літературних творів (або ж при самостійному читанні художньої літератури, перегляді кінофільмів, телевізійних передач) до самостійного аналізу правових аспектів сюжету відповідного твору мистецтва з наступним колективним обговоренням дає змогу значно підвищити ефективність формування правової культури учнів.

Необхідно зауважити, що саме класичні твори мистецтва найбільш продуктивно формують моральний, духовний світ особистості. У тих випадках, коли твори мистецтва не мають достатньої художності, здійснюється серйозний збиток не тільки естетичним смакам, але й затверджується бездуховність, деформуються моральні критерії.

Упродовж навчального року в школах повинні здійснюватися профілактичні заходи:

а) бесіди (шкільного психолога, медпрацівників, юристів, працівників міліції, представників з відділу у справах сім'ї та молоді) на таку тематику: "Шкідливі звички руйнують твоє життя", "Перший крок до злочину", "Соціальні труднощі молодого людини" та ін.;

б) диспути: "Здорові звички чи життя в своє задоволення?", "Сенс життя людини", "Твоя життєва позиція";

в) тематичні вечори: "Говоримо про хворобу", "Злочин", "Шлюб, сім'я, закон", "Романтична зустріч";

д) конференції: "Взаємозв'язок права і моралі", "Закон і совість" та інші.

Важливе значення має обговорення цілого ряду правових питань на класних виховних годинах, перегляд кінофільмів на правову тематику, активна участь у шкільних гуртках і студіях та в учнівському самоврядуванні.

Орієнтовна тематика бесід з морально-правового виховання учнів

Теми для школярів середнього шкільного віку

1. Україна – незалежна правова держава.
2. Єдність та відмінність права та моралі.
3. Як ви розумієте поняття "аморальний вчинок".
4. Що таке правопорушення, їх види?
5. Злочин та види кримінального покарання.

Теми для школярів старшого шкільного віку

1. Конституційні права та обов'язки.
2. Правові проблеми, які нас турбують.
3. Чи можуть бути права без обов'язків?
4. Зґвалтування та інші статеві злочини.
5. Наркоманія, токсикоманія, їх вплив на злочинність.
6. Правові основи підприємницької відповідальності.

В основному індивідуальна робота вчителя (класного керівника) проходить за таким планом:

1. виявлення причин правопорушення;
2. постійне відвідування учня вдома;
3. підтримка постійного зв'язку з батьками, з інспектором ІСН;
4. по можливості, знайомство з друзями підлітка;
5. залучення до гуртків, доручення;
6. відвідування уроків учителів-предметників з метою спостереження за учнями з неадекватною поведінкою;
7. постійний контроль за учнем, як він бере участь у трудових справах класу;
8. залучення до класних і загальношкільних справ;
9. проведення різноманітних бесід.

Важливе місце в системі правової освіти школи відводиться роботі з батьками. Питання з правової тематики, і зокрема "Профілактика шкідливих звичок школярів у сім'ї", "Сімейні свята без спиртного – міра чи реальність", "Закон про спокійну старість" і інші виносились на розгляд батьківських класних зборів. Обговорювались питання засвоєння моральних цінностей і ідеалів, норм взаємин між людьми.

Для прикладу наведемо програму занять філіалу батьківського університету педагогічних знань з морально-правового виховання школярів.

Засідання 1.

1. Анкетування батьків з метою виявлення труднощів та проблем у правовому вихованні дітей.

2. Лекція "Правове виховання в системі національного виховання учнів".

3. Бесіда за круглим столом: "Громадянин починається в сім'ї".

Засідання 2.

1. Зустріч з психологом. Як виправити небажані риси характеру у дітей.

2. Дискусія "Чи вміємо ми спілкуватись зі своїми дітьми?"

Засідання 3.

1. Зустріч з працівниками правоохоронних органів "Відповідальність батьків за виховання дітей".

2. Прес-експрес: огляд та обговорення статей періодичної преси з проблем правового виховання учнівської молоді.

Засідання 4.

1. Лекція "Важкі" діти і особливості виховної роботи з ними в сім'ї".

2. Інформація. Огляд статей з проблем виховання важких підлітків, опублікованих в газеті "Сім'я".

Примітка: заняття відбуваються 1 раз в чверть.

Як підсумок правовиховної роботи в школі проводиться місячник правових знань.

План місячника.

1-й тиждень. Ти і закон.

Заходи:

1. Виставка та огляд літератури на правову тематику в шкільній бібліотеці.

2. Бесіди по класах: "В дружбі з правилами поведінки", "Дрібна крадіжка. До чого вона веде".

3. Конкурс-вікторина "Чи знаєш ти закон?"

2-й тиждень. Тиждень правил дорожнього руху.

Заходи:

1. Зустрічі з працівниками ДАІ.

2. Конкурс "Ситуація на дорозі".

3. Бесіди по класах: "Червоний, жовтий, зелений", "Закони вулиць і доріг" і т.д.

3-й тиждень. Зустрічі з працівниками правоохоронних органів.

Заходи:

1. Батьківські збори з участю працівників міліції, суду, прокуратури "Відповідальність батьків за виховання дітей".

2. Зустріч з працівниками правоохоронних органів по класах.

3. Вечір запитань та відповідей.

4. Перегляд кінофільму "Заложники диявола".

4-й тиждень. Підсумковий тиждень.

Заходи:

1. Виховна година "Мій край, моя історія жива" (про Прапор, Герб, Гімн України).

2. Вечір "Посвята в громадяни України".

3. Літературний вечір з участю батьків "Душі людської доброта".

4. Всеукраїнський урок безпеки вуличного руху з участю інспектора ДАІ.

Система правовиховної роботи сприяє розширенню правових знань учнів, формує вміння співвідносити в життя норми моралі та прав, застосовувати правові знання в повсякденному житті.

БРЕЙН-РИНГ "УКРАЇНА – ДЕМОКРАТИЧНА ПРАВОВА ДЕРЖАВА"

Мета. Проконтролювати рівень засвоєння учнями деяких тем правознавства, активізувати пізнавальну діяльність, викликати інтерес до вивчення права, розвивати логічне мислення, прививати навички правовомірної поведінки.

Обладнання. Апаратура для Брейн-рингу: панель, де вмикається жовта чи червона лампа – в залежності від того, яка команда дає вірну відповідь; круг і молоток для гонго-сигналу, "чорний ящик", набір цифр для рахунку. Емблема-плакат клубу "Діоген-2". Обладнання і картки-букви для гри з глядачами. Плакат "Феміда", "Святязь", екран, слайди.

План проведення гри:

1. Вступне слово ведучих.

2. "Правові гони".

3. Відбіркова гра.

4. Гра з глядачами.

5. Відбіркова гра.

6. Гра з глядачами.

7. Фінальна гра.

8. В ході фінальної гри кожен капітан має право на паузу (*перша пауза – музична, друга пауза, третя пауза – гра з глядачами*).

9. Підведення підсумків гри.

I

1-й ведучий. Ми раді вітати всіх, хто зібрався в цій залі: вчителів, гостей, учнів...

2-й ведучий. Продовжуємо ігри нашого інтелектуального клубу "Діоген-2".

1-й ведучий. Тема Брейн-рингу – "Україна – демократична, право-ва держава".

2-й ведучий. Але ви будете мати можливість показати свої знання і в галузі літератури, мистецтва, історії.

1-й ведучий. За звання кращих знавців права будуть змагатись команди 9-х класів: 9-а – "Юристи", 9-б – "Бакалаври".

2-й ведучий. Прослухайте план проведення Брейн-рингу.

Відбудеться три командних гри: дві відбіркових і фінальна. Відбіркові йдуть до 3 балів, фінальна до 5 балів. В перервах – гра з глядачами.

II

1-й ведучий. Які ж команди будуть брати участь у першій відбірковій грі? Це вирішать "Правові гони" – своєрідна розминка.

2-й ведучий. В першій відбірковій грі будуть брати участь команди, що дадуть найбільшу кількість вірних відповідей за 1,5 хвилини (*З оберти стрілки*).

1-й ведучий. Запрошуємо команду "Юристи" 9-а класу, звучить музика з передвиборних роликів.

2-й ведучий. Думаю, що ця музика нагадала вам про вибори.

1-й ведучий. "Джерелом державної влади має бути народ" – це одна з суттєвих ознак правової держави.

2-й ведучий. І питання наших правових гонів стосуються демократії, виборів, виборчої системи.

Питання для правових гонів

1. Влада народу. (*Демократія*).

2. Спосіб прийняття законів або важливих рішень шляхом голосування населення. (*Референдум*).

3. Референдум – безпосередня демократія: Так? Ні? (*Так*).

4. Система виборів, коли обраним вважається кандидат, який набрав більшість голосів. (*Мажоритарна*).

5. Повноважний представник народу в органах законодавчої влади. (*Депутат*).

6. Кількість депутатів в складі Верховної Ради. (*450*).

7. Вищий орган законодавчої влади. (*Парламент*).

8. Термін, на який обирається народний депутат. (4 роки).
9. Автор першої Конституції України. (Пилип Орлик).
10. В республіці – громадянство, а в монархії – ? (Підданство).
11. Перший Президент України, обраний всенародно. (Л. Кравчук).
12. Обмежувальні умови залучення громадян для участі у виборах. (Виборчий ценз).

13. Віковий ценз для народних депутатів. (21 рік).
14. Гарантія, що повинна забезпечити умови: для виконання депутатами своїх повноважень. (Депутатська недоторканість).
15. Різноманітність поглядів. (Плюралізм).
16. Президент України, обраний Центральною Радою. (М. Грушевський).
17. Перший збірник законів на Русі. ("Руська Правда").
18. Дата прийняття Конституції незалежної України. (28.06.1996 р.).

19. Президентом може бути обраний громадянин, вік якого не менш... (35 років).

1-й ведучий. Запрошуємо команду 9-б класу "Бакалаври", потім 9-в класу "Казус".

2-й ведучий підводить підсумок Правових гонів, запрошує першу команду за жовтий ігровий стіл, другу – за червоний стіл.

III.

1-й ведучий. Починаємо першу відбіркову гру. Питання цієї гри стосуються ідеї правової держави і таких ознак правової держави, як верховенство закону у регулюванні суспільних відносин, пакування права в управлінні державними справами.

Питання для першої вибіркової гри.

Сучасна концепція правової держави складалась зусиллями багатьох поколінь учених різних країн. (Виходить людина в грецькому одязі, говорить:

"Я бачу загибель тієї держави, де закон не має сили і перебуває під чисюнь владою. А там, де закон – володар над правителями, а вони його раби, я вбачаю порятунок держави й усі блага, які тільки можуть дарувати державам боги.)

2-й ведучий. Увага, питання. – Хто ця людина? Про яку ознаку правової держави ведеться у його виступі?

Відповідь. Платон, "верховенство закону".

– Засновниками теорії правової держави вважаються Дж. Локк, Ш.Л. Монтеск'ю, І. Кант. А хто з українських академіків-правознавців (назвіть хоча б 2 прізвища) зробив свій внесок в розробку теорії правової держави, запропонував свої визначення основних рис правової держави?

Відповідь. Б.О. Кістяківський, Ф.Б. Тарановський, М.І. Палієнко.

(Сценка "Судочинство на Січі").

Одна з ознак правової держави – панування права. А яке джерело права було використано для прийняття судового рішення в цьому випадку?

Відповідь. Звичаєве право (або правовий звичай).

– Зверніть увагу на плакат. Це – богиня правосуддя. В грецькій міфології дочка Урана і Геї, друга дружина Зевса, за версією Есхіла – мати Прометея. Вона була радницею великого бога, передавала людям пророцтва і повеління Зевса. Як звать цю богиню, що є символом правосуддя?

Відповідь. Феміда.

IV.

Перша гра з глядачами

– Богиню правосуддя часто зображують з пов'язкою на очах, мечем і терезами. Меч – символ неминучості покарання, терези – показували ступінь (міру) вини людини. Символом чого є пов'язка на очах Феміди?

Відповідь. Неупередженості.

– А яке джерело права використано в даному випадку? Виходить суддя: "Для того, щоб винести рішення у цій справі, що сьогодні слухається у суді, ми знайшли в архівах аналогічну справу, що розглядалась 3 роки тому і на підставі того рішення винесли своє".

Відповідь. Правовий прецедент.

– Ви вже згадали такі джерела права як правовий прецедент, правовий звичай. Але головне джерело права – нормативно-правовий акт. Завдання командам: "Згадайте структуру нормативно-правового акта і визначіть, де тут гіпотеза, диспозиція, санкція". (На столи роздається текст ст. 173 ККУ, де передбачається відповідальність за дрібне хуліганство).

V.

Ведучий. Починаємо другу відбіркову гру.

За червоний ігровий стіл запрошується команда...

За жовтий – ...

Гра іде до 3 балів.

– Яка з ознак правової держави має на меті не допустити узурпації державної влади?

Відповідь. Поділ влади на законодавчу, виконавчу, судову.

– Наступне завдання стосується однієї з гілок державної влади – виконавчої.

Назвати пропущені ланки в схемі органів виконавчої влади (командам роздаються листи зі схемою органів виконавчої влади).

Органи виконавчої влади

Центральні 1?

Місцеві 2?

Обласні та районні держадміністрації 3?

Відповідь. 1? – регіональні. 2? – Кабінет Міністрів, міністерства, держкомітети, відомства. 3? – виконкоми місцевих, селищних, сільських рад.

– Увага, "Чорний ящик". (Мелодія з кінофільму про Ш. Холмса).

Ви бачите богиню правосуддя з пов'язкою, мечем, терезами. А раніше, замість меча (караючого меча правосуддя) зображували інший символ – не караючий, а, навпаки, такий, що одарював тих, хто не порушував закон. Цей символ знаходиться в "Чорному ящику". Назвіть його.

Підказка. З цією річчю часто зображували римську богиню шастя Фортуну.

Відповідь. Ріг достатку.

– Знайдіть помилку в тексті: "Президент України, Кабінет міністрів України, Національний банк України, Верховний Суд України – всі вони мають право законодавчої ініціативи".

Відповідь. Верховний Суд України такого права не має.

– Які положення, зафіксовані в Конституції України, свідчать про те, що Основний Закон дотримується принципу жорсткого поділу влади? Назвіть 2-3 положення.

Відповідь:

а) "право вето" – вплив президента на процес законотворчості;

б) право парламента притягувати до відповідальності президента в порядку імпічменту;

в) різні терміни повноважень президента і парламента.

– Як в Україні називається те, що в Данії називають "фолькетінг", в Ісландії "альтинг"; в Ізраїлі – "кнессет", в Югославії – "скупщина"?

Відповідь. Верховна Рада.

– В Іспанії – "кортеси", в Швеції – "ріксдаг", в Польщі – "сейм". А як в США?

Відповідь. Конгрес.

VI

Друга гра з глядачами.

Ведучий. Ця богиня ототожнюється з правосуддям і законом. Назвіть вираз, пов'язаний з її ім'ям, що вживається, часто іронічно, для визначення слуг закону – суддів, юристів.

Жреці Феміди.

VII.

Фінал.

Ведучий. Починаємо фінальну гру. У фіналі беруть участь команда ..., запрошується за червоний ігровий стіл, і команда ... запрошується за жовтий ігровий стіл. Гра йде до 5 балів.

Питання для фінальної гри:

– Наявність ефективної правоохоронної системи – одна з ознак правової держави. Увага, про який правоохоронний орган і чому ми говоримо: "незриме око держави".

Відповідь. Про прокуратуру, тому що її основна функція – нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство...

– Через декілька років ви будете отримувати атестат зрілості. Я читаю вам атестат одного з літературних героїв, і ви маєте сказати – чий це атестат і хто його склав. До речі, цей герой має пряме відношення до правоохоронних органів.

Атестат.

1. Знання в галузі літератури – ніяких.
2. Знання в галузі астрономії – ніяких.
3. Знання в галузі ботаніки – нерівномірні. Знає властивості беладони, опіуму, ядів взагалі. Не має поняття про садівництво.
4. Знання в галузі хімії – глибокі.
5. Знання в галузі анатомії – точні, але безсистемні.
6. Знання в галузі кримінальної хроніки – величезні. Здається, знає всі подробиці кожного злочину, здійсненого в ХІХ ст.
7. Добре грає на скрипці.

Відповідь. Шерлок Холмс, склав – Ватсон.

– Увага! "Чорний ящик"!

Існування демократії неможливе без свободи слова, права на отримання інформації (ст. 34 Конституції України). Питання: В "чорному ящику" знаходиться те, що в перекладі з італійської – "сорока", або "сороченятко", і має безпосереднє відношення до названих прав і свобод. Що в "чорному ящику"?

Підказка. Вам буде легше відповісти на це питання, якщо згадаєте, символом чого вважається сорока.

Відповідь. Сорока – символ лісової поширювачки новин. Недарма кажуть "сорока на хвості принесла" про шойно почуту дивину. Емблему цього птаха мали перші газети. Отже, в "чорному ящику" – газета.

– А тепер мова піде про один з конституційних принципів правового статусу громадян України. Назвіть принцип, до якого підходить висловлювання американського філософа Емерсона: "Моя свобода розмахувати руками закінчується там, де починається ніс мого ближнього".

Відповідь. Принцип недопустимості зловживання правом.

– Увага на екран. Ви бачите фрагмент картини відомого художника. Питання. Назвіть картину, її автора, і – порушення якого права людини тут зафіксовано?

Відповідь. "Іван Грозний і син його Іван" І. Рєпіна. Порушено право на життя. До речі, позували Мясоєдов – російський художник і Гаршин – російський письменник.

Ведучий. Напередодні Нового 2000 року смертна кара в Україні була відмінена. І це ще один доказ того, що наша держава дійсно намагається не порушувати права людини, а, значить, знаходиться на шляху побудови правової держави.

– Проблема прав людини має міжнародний характер. Головну роль з міжнародних організацій щодо захисту прав людини відіграє ООН. Назвіть документи ООН, що входять в міжнародну Хартію прав людини. Увага, питання: Назвіть документи ООН (хоча б 3), де зафіксовані права людини.

Відповідь. "Загальна декларація прав людини", "Міжнародний пакт про громадянські і політичні права", "Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права", "Конвенція про права дитини". Документи ООН є орієнтиром для інших країн з питань захисту прав людини.

– Один з напрямів формування правової держави в Україні – підвищення рівня правової культури громадян. Питання: "А що включає в себе поняття "правова культура"?"

Відповідь: Знання і вивчення права. Дотримання правових норм. Вміння кваліфіковано захистити свої права і права інших громадян в разі їх порушення.

– Складіть словник юридичних термінів (за 1,5 хвилини).

1. 1) Спосіб систематизації законодавства:

К.....Я

2) Основний Закон держави:

К.....Я

3) Підкуп державних, політичних, громадських діячів, що здійснюється особою, або групою осіб у власних інтересах

К.....Я

4) Форма оскарження і перевірки судом вищої інстанції вироків, рішень і постанов судів першої інстанції, що не набули законної сили

К.....Я

2. 1) Правовий прецедент.

2) Правовідносини.

3) Прокуратура.

4) Презумпція невинуватості.

У випадку 1 діти повинні написати терміни на основі визначень, у випадку 2 – навпаки.

Відповіді.

1. 1) Кодифікація; 2) Конституція; 3) Корупція; 4) Касація.

2. 1) Судове чи адміністративне рішення з конкретної юридичної справи, якому надається обов'язкове значення під час вирішення всіх наступних аналогічних справ.

2) Врегульовані нормами права суспільні відносини, учасники яких мають суб'єктивні права і обов'язки, що забезпечуються державою.

3) Державно-правова інституція, на яку покладається підтримання державного обвинувачення в суді, нагляд за додержанням законів...

4) Правовий принцип, за яким щодо особи, яка підозрюється у вчиненні злочину, припускається невинність до того часу, поки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому законодавством і встановлено вироком суду...

– Прослухайте завдання: кожна з команд отримає листочки, де написані слова. З цих слів ви повинні скласти відому фразу, крилатий юридичний вислів, що, врешті решт, закликає нас з вами підвищувати рівень своєї правової культури. Назвіть цю фразу.

(Слова: незнання, закон, не, від, звільнення, відповідальність).

Відповідь. Незнання закону не звільняє від відповідальності.

VIII.

В ході фінальної гри: музична пауза (звучить пісня).

IX.

Третя гра з глядачами.

– Ми вже згадували про свободу преси. Але не завжди повідомлення в газетах правдиві й достовірні. Який птах є символом безсоромних домислів і вигадок журналістів?

Відповідь. Качка.

Після недостовірних, але потрібних для збільшення тиражу газет, новин і повідомлень довгий час ставили літери NT (з латинської – "не перевірено"), скорочено – ен-те (німецькою – качка). Так мирна качка стала символом безсоромніших журналістських домислів. Вираз "газетна качка" з'явився в XVII ст. в середовищі німецьких газетярів.

X.

Підведення підсумків гри.

XI.

1-й ведучий. Команди показали непогані знання в галузі права. Кращою була команда...

2-й ведучий. Можливо, ця гра допоможе комусь з вас зробити вибір життєвого шляху.

1-й ведучий. І на нашій сцені, можливо, ви бачили тих, хто через декілька років стане на сторожі закону.

2-й ведучий. Майбутніх юристів, прокурорів, судей.

1-й ведучий. А всім нам гра допоможе стати законослухняними громадянами.

2-й ведучий. До нових зустрічей в нашому інтелектуальному клубі.

С.М. Сурмило, вчитель-методист

ЖИТТЯ ЛЮДИНИ – НАЙВИЩА ЦІННІСТЬ КРАЇНИ

Мета. Сприяти усвідомленню учнями того факту, що найвищою цінністю для будь-якої країни є життя кожного її громадянина; формувати в них уміння користуватися такими джерелами інформації, як обмін думками з однолітками; розвивати в школярів здатність до мислительної діяльності в парі, групі чи самостійно; виховувати патріотичні почуття.

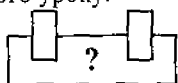
Обладнання: Аркуші паперу для виконання учнями самостійних завдань у парі та групі, картка з написом "Найвища цінність країни", на звороті якої схематично зображено людину, понятійна таблиця, "авторське" крісло, папір для поміток з клейкою основою (для "Шкали оцінювання").

Хід заняття

1. Актуалізація [1].

1. Привітальне слово вчителя (*дуже стисло*).

– Доброго дня, любі мої! Як я рада вас бачити! Ви так підросли, подорослішали за літо і, бачу, охоче повернулися до школи. Так? (*Відповіді дітей*). Тоді почнемо урок. Але спершу усміхніться один одному, щоб вам було приємно співпрацювати. Тепер прочитайте тему сьогоднішнього уроку:

– найвища цінність країни

(*У записі на дошці перша частина фрази прикрита аркушем паперу*).

2. Робота в парах.

– Порадьтеся між собою і залишіть на аркушах паперу, які лежать у вас на партах, що, на вашу думку, є найціннішим для будь-якої країни.

3. Робота в групах.

– Обміняйтеся думками із сусідньою парою.

4. Презентація роботи в парах і групах.

Заслухавши відповіді учнів, учитель узагальнює їх та коротко записує на дошці по різні сторони прикріпленого за допомогою скотча аркуша паперу з написом "Найвища цінність країни", наприклад:

II. Евокація (Усвідомлення).

1. Робота в групах.

Учитель ділить школярів на групи і по чергово дає кожній з них завдання довести, в чому для країни полягає цінність природних ресурсів, екологічної чистоти природного середовища, медицини, промисловості, освіти, науки та техніки, сільського господарства (всього 6 груп).

2. Презентація учнями роботи в групі.

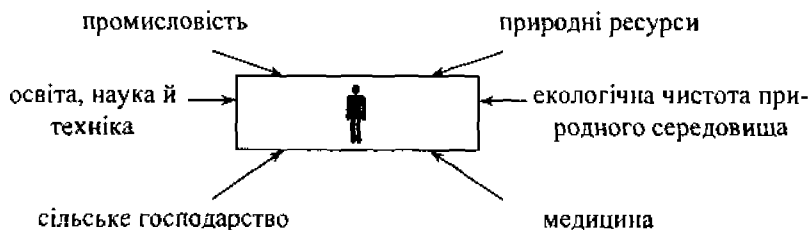
У процесі презентації учитель коротко занотує висновки дітей у відповідних колонках понятійної таблиці:

Природні ресурси	Промисловість	Освіта, наука й техніка	Медицина	Екологічна чистота природного середовища	Сільське господарство
Забезпечують існування людини	Задовольняє потреби людини в житлі, предметах побуту тощо	Забезпечують освіченість громадян країни, сприяють полегшенню умов їхнього життя	Позбавляє людину хвороб та запобігає їх виникненню	Є запорукою здоров'я населення країни	Задовольняє потреби суспільства в рослинній і тваринній їжі

та підбиває підсумки роботи груп:

– Діти, підсумовуючи сказане вами, можна зробити висновок: **усе, що робиться в країні, робиться для покращення життя і добробуту людей, що її населяють. Отже, найвищою цінністю для країни є ... життя людей.**

Після цього педагог вносить корективи у схему, зроблену ним на дошці на початку уроку, перевернувши для цього картку з написом "Найвища цінність країни" та домалювавши стрілочки до променів, що відходили від нього:

Далі він прибирає аркуш паперу, що частково прикривав формулювання теми уроку, й учні читають фразу повністю:

Життя людини – найвища цінність країни

3. Робота в групах.

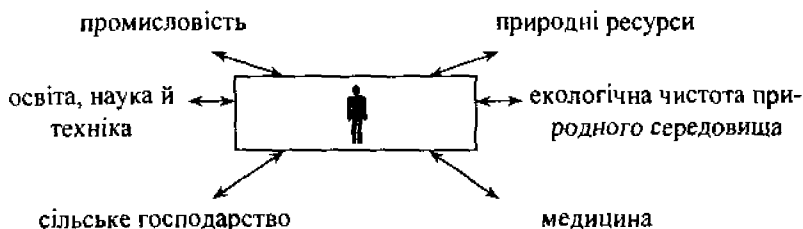
– Спробуйте тепер поміркувати, у чому ж полягає для країни цінність життя кожної людини, яка в ній живе? (Відповіді учнів).

4. Презентація учнями роботи в групі.

Підсумовуючи відповіді дітей, учитель констатує:

– Отже, кожен член суспільства, залежно від його талантів, здібностей, знань і вмінь вносить посильний вклад у розвиток будь-якої галузі виробництва, тим самим сприяючи покращенню умов існування інших громадян країни. (Згадайте девіз мушкетерів: "Один за всіх і всі – за одного"). Саме в цьому й полягає цінність окремої людини для країни.

Учитель знову коректує схему на дошці, замінивши односторонні стрілки на двонаправлені.

III. Рефлексія.

1. Самостійна письмова робота учнів.

– Яку, на ваш погляд, цінність для країни представляєте особисто ви?

2. Презентація самостійних робіт учнями в "авторському" кріслі.

Підсумовуючи відповіді дітей, учитель робить висновок:

– Якщо все, що робиться в країні, спрямоване на благо людини, то, мабуть, сама людина має відповідно ставитися до країни, в якій живе? І, як бачите, навіть у вашому віці можна зробити немало. Та найважливіше ваше завдання сьогодні – це турбота про власне здоров'я й успішне навчання.

IV. Домашнє завдання.

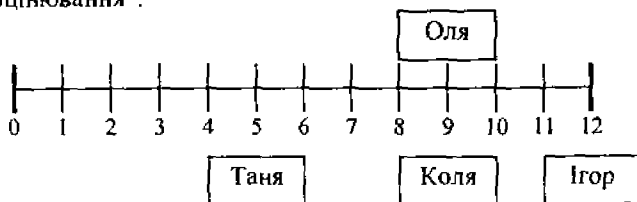
– Удома візьміть у дорослих членів сім'ї інтерв'ю про те, яку користь країні може принести турбота кожної людини про власне життя й здоров'я.

V. Оцінка діяльності учнів на уроці.

– Хто отримав задоволення від своєї праці на уроці?

– Хто відчуває, що працював не на повну силу, тобто міг би краще?

– Спробуйте оцінити свою діяльність на уроці за допомогою "Шкали оцінювання":

Кожен учень прикріплює аркуш паперу зі своїм ім'ям на дошку навпроти відповідної цифри "Шкали оцінювання".

– На мій погляд, ви досить добре попрацювали і чесно заслужили відпочинок, – завершує урок учитель.

Література

Адаптовано: Методична система "Розвиток критичного мислення у навчанні різних предметів / За ред. Стіл Дж., Мередіт К. – К.: Міленіум, 2001. – 162 с.

К. Балютіна

[Початкова школа, 2004. - № 8].

КОНСТИТУЦІЙНІ ОБОВ'ЯЗКИ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Мета. Дати уявлення про головні обов'язки людини та їх взаємозв'язок з правами, навчити приймати аргументовані рішення щодо балансу прав та обов'язків, продовжити набувати навичок виробляти колективні рішення в малих групах, формувати особисте ставлення до обов'язків людини і громадянина.

Ключова ідея: якщо немає обов'язків – відсутні й права.

Вчитель нагадує, що на попередніх уроках учні ознайомилися з основними соціально-економічними правами шляхом вивчення основних положень Конституції України та деяких нормативно-правових актів. Зараз учні мають усвідомити взаємозв'язок між правами та обов'язками людини і відповідальність людини за свої права. Для цього їм пропонується ознайомитися зі ст. 23 Конституції України, яка проголошує: "Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний та всебічний розвиток особистості".

Дискусії щодо прав людини актуальні і до сьогодні. Якщо в людини є право, хтось повинен мати обов'язок. Якщо немає обов'язку – немає й права. Загалом маємо пам'ятати, що ми – громадяни України, і в нас є обов'язки перед Вітчизною, своїм народом, перед іншими людьми, перед нашими рідними та близькими. Вчитель проводить обговорення питань:

1. Як ви розумієте ст. 23 Конституції України?
2. Чи є, на ваш погляд, обов'язки перед іншими людьми і державою обмеженням ваших прав? Чому?

Обговорення призводить до загального розуміння нерозривної єдності прав і обов'язків у демократичному суспільстві.

Після цього учні, користуючись Конституцією, виписують головні обов'язки громадян України:

Захищати Батьківщину, незалежність та територіальну цілісність України.

Поважати її державні символи.

Дотримуватися Конституції та законів України.

Сплачувати податки та збори, встановлені законом.

Оскільки цей урок є завершальним у темі: "Конституційні соціальні, економічні та культурні права. Конституційні обов'язки людини і громадянина в Україні", то учням пропонується на вибір декілька варіантів тематичного оцінювання.

1) Розв'язати підсумковий кросворд з цієї теми.

1. Один з видів середнього навчального закладу. (*Гімназія*)

2. Дитина, яка отримує середню освіту. (*Учень*)

3. Одна з форм навчання. (*Вечірня*)

4. Тимчасове колективне припинення роботи працівниками. (*Страйк*)

5. Згідно ст. 48 Конституції України, кожен має право на... життєвий рівень для себе і своєї сім'ї. (*Достатній*)

6. Особа, яка не досягла 18-річного віку. (*Дитина*)

7. Один з видів соціального забезпечення. (*Пенсія*)

8. Прискорене навчання, опанування матеріалу за декілька класів. (*Екстернат*)

9. Історично зумовлена суспільна форма володіння матеріальними та нематеріальними благами. (*Власність*)

10. Платежі, що є обов'язковими для внесення в державний бюджет. (*Податки*)

11. Згідно ст. 48 Конституції України кожен має право на... (*Житло*).

12. Людина, яка самостійно, на власний ризик займається діяльністю з метою одержання прибутку. (*Підприємець*)

Максимальна оцінка за розв'язання цього кросворда складає 9 балів.

2) Якщо хтось бажає отримати вищий бал, йому пропонується творче завдання – написати невеличкий твір на тему: "Яка ситуація складається в Україні з дотриманням соціально-економічних прав? Які є суб'єктивні та об'єктивні причини невідповідності між задекларованим та дійсним станом речей?"

Заключне слово вчителя.

Підводячи підсумки вивчення цієї теми, вчитель акцентує увагу учнів на тому, що соціально-економічні права є дуже важливими для існування людини. Необхідно боротися конституційними методами за їх неухильне дотримання державою. Оскільки з дотриманням прав шільно пов'язане виконання конституційних обов'язків, нам з вами потрібно їх сумлінно виконувати, що конче необхідно для нормального функціонування держави. Треба обов'язково займати активну громадянську позицію, бути небайдужим до власної долі та майбутнього.

ГРА "МИ І ЗАКОН"

Умови проведення гри. У грі беруть участь 2 команди. В кожній команді по 6 чоловік: це може бути команда учнів одного класу чи збірні команди по кілька чоловік від класу. Кожна команда готує емблему та її захист, виконує домашнє завдання на тему "Образ злочинця ХХІ століття", девіз, привітання команди-суперниці.

Хід зустрічі

I. Привітання команд.

Кожна команда знайомить глядачів з девізом, емблемою, проводить їхній захист, а також вітає команду-суперницю.

(Конкурс оцінюється загальною оцінкою до 5 балів).

II. Розминка.

Командам пропонується витягнути по 3 запитання по черзі і дати на них відповіді. На обдумування можна дати до 15 сек.

Відповідь на кожне запитання оцінюється за 2-бальною системою:

1. Чому виникла ідея правової держави, яка її роль?
2. Дати пояснення поняттю "дієздатність".
3. Що таке "злочин"? Які його ознаки? Яка різниця між поняттями "злочин" та "правопорушення"?
4. Для чого у людському суспільстві потрібне право?
5. Дати пояснення поняттю "правоздатність".
6. Назвати види правопорушень та юридичної відповідальності за них.

III. Домашнє завдання.

Кожна команда у конверті отримує опис злочинця. За цим описом учасники повинні створити фоторобот злочинця. Домашнє завдання оцінюється за 5-бальною системою. Над завданням працюють по 3 члени з кожної команди.

"Чоловік високого зросту, сутулий, без головного убору, волосся світле, пряме, лоб високий, обличчя продовгувате з виступаючою вперед щелепою, довгий з горбинкою ніс, великі сірі очі, широкий рот з тонкими губами, над якими виступають маленькі вусики. Верхня губа розсічена, тонкий шрам тягнеться від лівого кутка носа до вуха".

IV. Конкурс-практикум "Оцінити ситуацію".

Конкурс оцінюється за 2-бальною системою. Кожна команда отримує завдання і після 30-секундного обдумування один з представників команди дає відповідь.

1. Дві подружки, восьмикласниця Таня та десятикласниця Оля, захоплюються сучасною музикою. Прослуховуючи записи музичних творів, виставляють акустичні колонки магнітофона на вікно, незважаючи на пізній час. Коли декілька мешканців багатопверхового будинку почали робити зауваження, то подружки оцінювали це як посягання на свободу їхнього дозвілля... І ось фінал: дівчат разом з батьками викликають у кримінальну міліцію в справах неповнолітніх...

Оцініть дії дівчат, батьків, а також ситуацію з боку представників правоохоронних органів: якими можуть бути їхні дії?

2. Під час перерви один з восьмикласників, бешкетуючи, штовхнув свого товариша. Той упав зі сходів і самостійно піднявся уже не зміг. Хлопця забрала "швидка допомога". Висновок лікарів: пошкоджений хребет, можливо, хлопець не зможе рухатись. Які можуть бути юридичні наслідки у цьому випадку?

V. Конкурс "Криміналісти".

Кожна команда дає огляд кримінальної хроніки з області за минулий тиждень, по можливості даючи власну оцінку наведеним фактам. Конкурс оцінюється за 3-бальною системою.

VI. Конкурс "Дешифратори".

Команди отримують по одному вислову, зашифрованому цифрами за порядковим номером букв у алфавіті. Конкурс оцінюється за 5-бальною системою.

1. Мораль – це правила поведінки людей.

2. Немає прав без обов'язків, а обов'язків – без прав.

VII. Конкурс плакатів.

Кожна команда проводить захист своєї роботи на правову пропаганду. Оцінюється за 5-бальною системою.

VIII. Конкурс "Словник ввічливої людини".

Оцінюється за 2-бальною системою. Один учасник із кожної команди називає ввічливі слова, на кожен крок руху. Перемагає той, хто назве більше слів без затримки.

IX. Конкурс "Детектив".

У конкурсі беруть участь по 1 учаснику від кожної команди. Вони повинні дати оголошення на розшук своєї однокласниці, яка зникла. За цим оголошенням члени команди-суперниці повинні відгадати, про кого йде мова. Переможцем вважається та команда, в якій оголошення дане в лаконічній, але зрозумілій формі, і щоб команда-суперниця могла відгадати, про кого йде мова. Конкурс оцінюється за 3-бальною системою.

X. Конкурс "Пам'ятаєш? А чи виконуєш?".

Один представник від кожної команди повинен записати правила поведінки:

1. У кінотеатрі.

2. У транспорті (громадському).

XI. Підведення підсумків змагання.

Примітка: Конкурси можуть мінятися місцями залежно від того, чи потрібний час на обдумування. Конкурс "Детектив" можна розіграти з глядачами, щоб вони відгадали, про кого йде мова. В цьому конкурсі опис однокласниці можна замінити описом якогось відомого літературного героя.

ЗНАВЦІ ПРАВА

*"Порушувати закони – це все одно
що рубати сук, на якому сидимо!"*

(В. Сухомлинський)

Мета. Виховувати в школярів зацікавлення щодо правових знань, популяризувати правові закони, формувати правову культуру школярів.

У турнірі беруть участь три команди по четверо чоловік (учні 9-11-х кл.)

1-ша команда "Юні адвокати"; 2-га команда "Юні судді"; 3-тя команда "Юні прокурори".

Журі – троє – дільничний інспектор, директор, вчитель правознавства.

Система оцінювання п'ятибальна.

I. Розминка:

1. Коли виникло право?
2. Коли виникла держава?
3. Які події передували утворенню та проголошенню незалежності України?

4. Які права громадян України?

5. Які обов'язки громадян?

6. Назвати види юридичної відповідальності.

II. Азбука правознавця:

1. Що таке держава?

2. Що таке право?

3. Що вивчає правознавство?

4. Що таке правопорушення?

III. Ерудит:

1. З якого віку неповнолітні несуть адміністративну відповідальність?

2. З якого віку неповнолітні несуть кримінальну відповідальність?

3. Хто несе адміністративну відповідальність за неповнолітніх?

4. Яке правопорушення не є адміністративним?

5. В одній із квартир багатоповерхового будинку зібралась молодь на вечірку. Танці, музика... Не обійшлося й без спиртних напоїв... Сусіди неодноразово просили веселу компанію не шуміти, після чого на свою адресу чули лайливі слова. Отже, дії цієї компанії:

– підлягають адміністративній відповідальності;

– підлягають кримінальній відповідальності;

– не підлягають відповідальності.

6. Проїзд у транспорті без квитка – це:

- кримінальне правопорушення;
- адміністративне правопорушення;
- не є правопорушенням;
- дисциплінарне правопорушення.

IV. Правова ситуація (розглянемо ряд ситуацій, які юні правознавці спробують прокоментувати):

1. Десятикласник Андрій К. побив у роздягальні Сергія П., учня 8-го класу. Сергій був травмований. Його батьки звернулись до суду. Суд оголосив рішення: Андрія К. позбавити волі строком на 2 роки згідно зі статтею 206 Кримінального кодексу України, але на підставі статті 46 цього ж кодексу дати відстрочку виконання вироку на 1 рік 6 місяців. Якими мотивами керувався суд? (Гуманними, це було вперше, юнак розкався в скоєному; він був неповнолітнім. Суд виявив йому довіру).

2. Через 6 місяців цей же Андрій К. скоїв новий злочин – участь у груповому зґвалтуванні. І ось вирок суду: 6 років позбавлення волі. Відсидів Андрій К. не 6 років, а 8. Чому строк позбавлення волі Андрія К. збільшено до 8 років? (Загальний строк позбавлення волі Андрія К. становить суму строку згідно з вироком попереднього суду (2 роки) та строку згідно з вироком, оголошеним на підставі скоєння ним повторного злочину (6 років).

3. Під час перерви учень 8-го класу Ігор штовхнув Петра, і той упав на сходи й ушкодив хребет. Батьки Петра подали позов до суду. Яке рішення має ухвалити суд? (Зобов'язати батьків Ігоря відшкодувати витрати на лікування Петра).

4. Часто учні скоюють дрібне хуліганство: вчиняють бійки, розпивають спиртні напої, з'являються в нетверезому стані в громадських місцях, чіпляються до перехожих, лаються. Які заходи адміністративного впливу можна застосувати до неповнолітніх та дорослих за перелічені правопорушення? (Штрафи, виправні роботи з відрахуванням 20% заробітної платні, виправні роботи від 1 місяця до 1 року).

5. Андрію на шістнадцятиріччя подарували мотоцикла. Не отримавши посвідки на право керування мотоциклом, він через тиждень вирішив обкатати його, узявши із собою сусідського хлопчика. Коли вони під'їхали до містка, де стояв знак "Заборонено", Андрій не зупинився, а виїхав на міст. Раптом щось вибухнуло, і хлопці з мотоциклом упали в річку. У результаті падіння Андрій отримав кілька синців, а хлопчика в тяжкому стані доставили в лікарню.

Запитання:

1. Чи міг Андрій мати у своїй власності мотоцикла?
2. Чи мав він право катати сусідського хлопчика на мотоциклі?
3. Чи можна Андрія за скоєне притягти до кримінальної відповідальності?

1. Андрій мав право мати у своїй власності мотоцикла.
2. Керувати мотоциклом не мав права, оскільки у нього не було посвідки водія.
3. Можна, оскільки неповнолітні несуть кримінальну відповідальність із 16 років.

Підведення підсумків турніру.

Слово журі.

Г. Рябоволик

НА ТЕРЕЗАХ ФЕМІДИ

Мета. Виховувати у школярів інтерес до правових знань, формувати правову культуру учнів.

В турнірі беруть участь 2 команди по 4-5 учнів (9-10 кл.).

Обирається журі, запрошуються працівники правоохоронних органів.

I тур. Правова розминка

Короткі чіткі запитання – короткі чіткі відповіді; 30 сек. на обмірковування.

1. Народовладдя. (*Демократія*)
2. Повна незалежність держави. (*Суверенітет*)
3. Чи передбачається кримінальна відповідальність за екологічні правопорушення? (*Так*)
4. Чи висувають релігійні організації кандидатів до органів державної влади? (*Ні*)
5. У скільки років настає кримінальна відповідальність неповнолітніх? (*У 16 років*)
6. Членами політичних партій можуть бути громадяни України, які досягли... (*18 років*).
7. Необхідна умова демократії. (*Гласність*)
8. Певні правила соціальної поведінки людини. (*Мораль*)
9. Документ, що посвідчує особу. (*Паспорт*)
10. Вік отримання паспорта. (*16 років*)

II тур. Азбука правознавця

Питання для обох команд однакові. За 30 секунд написати назви юридичних термінів.

1. Влада народу. (*Демократія*)
1. Акт, виданий Президентом. (*Указ*)
3. Основний Закон України. (*Конституція*)
4. Особа, що надає юридичну допомогу громадянам. (*Адвокат*)
5. Суспільно небезпечна дія або бездіяльність, за які передбачено кримінальне покарання. (*Злочин*)

III тур. Правова ситуація

Команда вибирає конверт з описом ситуації, завдання – прокоментувати дану ситуацію.

1. Двоє учнів на перерві побилися. Наступного дня батько одного з хлопців прийшов відстоювати права сина, він побив хлопця.

2. В гастроном "Дружба" прийшов 14-річний Андрій влаштуватися на роботу. Своє бажання працювати мотивував важким матеріальним становищем. Чи отримає Андрій роботу?

3. Під час вистави в цирку мавпа вихопила у глядача М., який її фотографував, фотоапарат і розбила його. М. вимагає від адміністрації цирку відшкодувати йому вартість фотоапарата. Чи правомірні його вимоги?

4. 5-річного Ромчика, який гуляв біля будинку, покусав собака, якого господар вивів у двір. Батьки хлопчика зажадали відшкодування моральної шкоди і затрат на лікування. Господар собаки відмовився виконати цю вимогу. Яка ваша думка з цього приводу?

IV тур. Правові ланцюжки

Визначити, що правильно:

1. Законодавчим органом в Україні є:

а) Верховний Суд України;	в) Конституційний Суд;
б) Верховна Рада;	г) Уряд України.
2. Символом України є:

а) синьо-жовтий прапор;	в) герб-тризуб;
б) Конституція України;	г) Закони України.
3. Хуліганство – це...

а) безквитковий проїзд;	в) образливе чіпляння до громадян;
б) нецензурна лайка в громадських місцях;	г) спекуляція.
4. У скільки років громадяни України можуть бути засновниками молодіжних організацій?

а) у 18 років;	в) у 15 років;
б) у 14 років;	г) у 16 років.

V тур. Конкурс капітанів

"Розв'язати" правове рівняння.

1. Термін, на який вперше отримує призначення суддя. (5)
2. Мінімальний вік кандидата в Президенти. (35)
3. Пенсійний вік чоловіків. (60)
4. Максимальний строк дії доручення. (3)
5. Мінімальний термін відпустки. (24)
6. Граничний вік призиву на військову службу. (27)
7. Мінімальний шлюбний вік жінки. (17)
8. Вік громадян, що дає право на участь у виборах. (18)
9. Максимальний робочий час на тиждень. (40)
10. Максимальний термін позбавлення волі. (15)

VI тур. Конкурс вболівальників

"Жаргон"

Подумайте, як на "шкільному діалекті" звучать такі знайомі для вас слова?

Наприклад: щоденник – червоне і чорне, чергові учні – пірати
XXI ст.

- Двійка –
- Перша парта –
- Учительська –
- Хлопці на перерві –
- Кінець навчального року –
- Їдальня –
- Виклик до директора –
- Відмінники –
- Остання парта –
- Контрольна робота –

VII тур. Агітатори

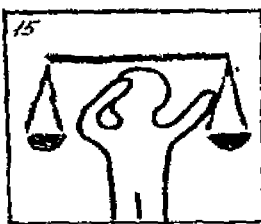
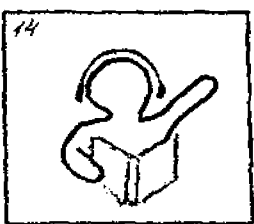
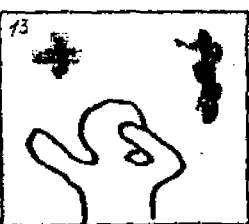
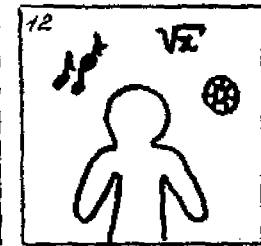
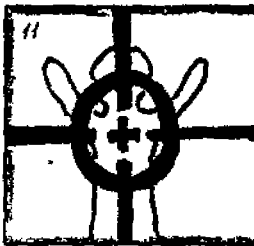
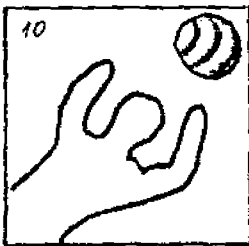
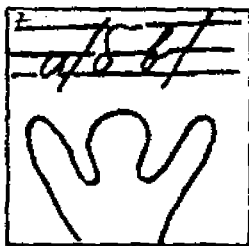
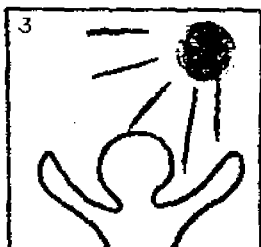
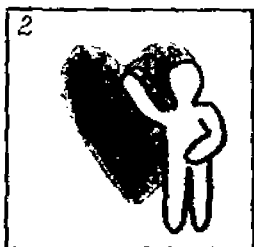
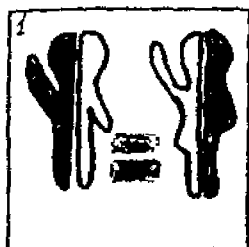
За 2-3 хв. представники команд мають виступити з короткими промовами перед товаришами і переконати їх у шкідливості куріння для підлітків.

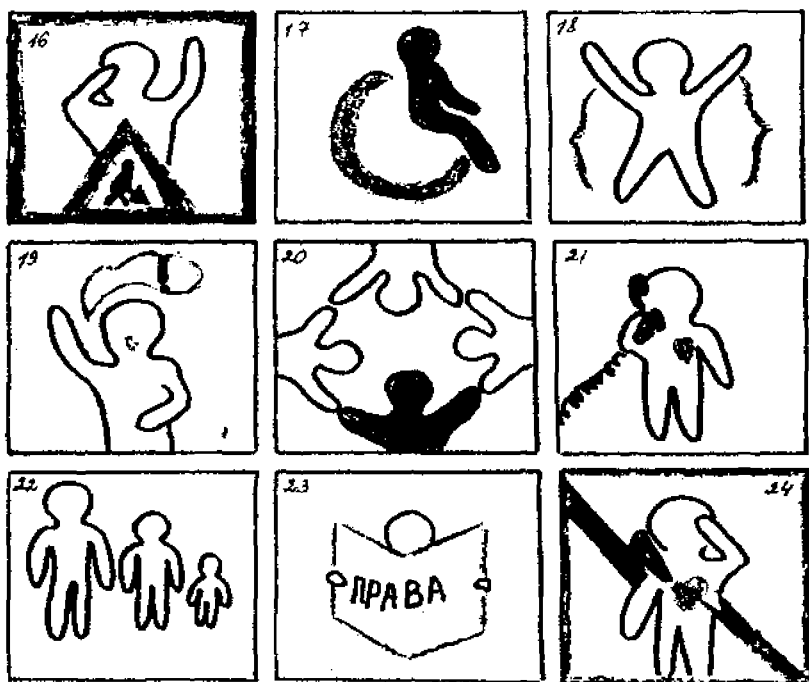
Журі підводить підсумок, визначає переможців.

Н. Кравчишин

ЧИ ЗНАЄШ ТИ СВОЇ ПРАВА?

Вікторина в малюнках

Відповіді

1. Всі діти є рівними у своїх правах.
2. Всі діти мають право на любов та піклування.
3. Невід'ємне право дитини на життя.
4. Захист дітей від викрадення та продажу.
5. Діти не повинні стати жертвами насильства.
6. Всі діти мають право на повноцінне харчування.
7. Всі діти мають право на освіту.
8. Захист дітей від наркоманії.
9. Всі діти мають право на міжнародну допомогу.
10. Всі діти мають право на відпочинок.
11. Дітей не можна залучати до бойових дій.
12. Всі діти мають право на розвиток талантів.
13. Всі діти мають право на медичну допомогу.
14. Всі діти мають право на інформацію.
15. Захист прав неповнолітніх правопорушників.
16. Діти не повинні залучатися до примусової праці.
17. Особлива турбота про дітей-інвалідів.
18. Особлива турбота про дітей-сиріт.
19. Всі діти мають право на власну думку.
20. Діти мають право на об'єднання.

21. Всі діти мають право на особисте життя.
22. Дитиною вважається людина віком до 18 років.
23. Всі діти повинні знати свої права.
24. Жодна дитина не повинна бути скривджена.

О. Котовська

Див.: "Позакласний час", 2006. - № 5-6. - С. 67-92.

ИГРА "КАК ИЗБЕЖАТЬ БЕДЫ"

Цель. Учить безопасности жизни. Формировать правовое сознание, ответственность за свое поведение. Вести профилактическую работу по предупреждению правонарушений. Воспитывать уважение друг к другу, желание помочь другому человеку.

Оборудование. Плакат "Советы, как избежать беды" и плакат с правилами жизни, листовки с правилами для каждого. Карточки с ситуациями. Карточки с заданиями для трех групп. Выставка поделок детей, рисунков "Кем я хочу стать", сочинений "Мое увлечение".

Ход занятия

Часть I. "Как избежать беды"

1-й ведущий. Сегодня мы поразмышляем над ситуациями, в которых подростки пострадали из-за доверчивости и неосторожности при встрече с преступниками. Некоторые сделали несчастными себя, своих родителей, других людей, потому что сами встали на путь правонарушений, поддавшись соблазну или не сумев воспротивиться влиянию тех, кто уже искушен в противоправных действиях.

2-й ведущий. Об этих двух бедах – когда ребенок становится жертвой преступника и когда он сам нарушает закон – и пойдет речь на нашем занятии. Наша задача – уяснить, как уберечь каждого школьника от неверного шага. В этом нам поможет игра "Если грозит опасность".

Ведущие делят учеников на группы в ходе игры "Листки календаря". Раздав каждому ребенку по листку отрывного календаря, они предлагают собрать команды, состоящие из одинаковых дней недели (понедельников, вторников и т.д.; числа значения не имеют). Команда, собравшаяся первой, становится в круг, берется за руки и хором называет свой день недели. Дети садятся по командам – группам. Ведущий предлагает выбрать из каждой группы по одному человеку для создания экспертной группы. Каждой из семи групп ведущий раздает карточки с типичными криминальными ситуациями, в которые попадают

дети. За пять минут дети должны инсценировать ситуацию и предложить ее решение. В это же время экспертная группа знакомится со всеми ситуациями и составляет свои ответы.

Ситуации (*задания на карточках для каждой из групп*) в приложении.

Каждая из групп по очереди демонстрирует свою ситуацию, предлагает свой вариант решения. Представители других групп высказывают свое мнение, обсуждают, как нужно поступить. Экспертная группа проводит экспертизу каждого решения, дает правильный ответ, если группа ошиблась или дала ответ неточный, неполный.

Ответы экспертной группы:

"Понедельник": не стоит ходить одному, доставать деньги, когда рядом стоит ватага незнакомых подростков. Сразу, как только стали отнимать деньги, нужно звать взрослых. Ребята, которые отбирают у младших деньги, в общем-то, народ трусливый: увидев взрослых, спешащих на помощь, они, скорее всего, не станут продолжать свои действия.

"Вторник": о подобных случаях надо немедленно рассказать родителям. Если вы принесете деньги, то от вас такие ребята не отстанут: будут постоянно придумывать, как вновь выманить деньги,

"Среда": если девочка умница, то телефон незнакомой "подруге" не даст, а скажет: "Давайте подождем маму здесь" и сядет на скамейку рядом с бабушками или пойдет играть с подругами. Тетя постоит-постоит и уйдет.

"Четверг": ребята постарше часто набиваются в гости к мальчикам, дарят им что-нибудь, чтобы вызвать симпатию. Напрашиваются поиграть в его квартире, в результате пропадают ценные вещи. Нужно быть осмотрительнее в выборе знакомых, не приводить чужих людей в гости.

"Пятница": лучше не уходить из дома.

"Суббота": нельзя входить в квартиру, надо быстро пойти к соседям и позвонить в милицию.

"Воскресенье": не бойся показаться невежливым с незнакомым взрослым, когда он тебе что-то обещает, предлагает куда-то съездить или что-то показать, как бы это ни было заманчиво, или выгодно для тебя. Нужно отказаться и быстро уходить, а то и спастись бегством. В том, что ты убегаешь, нет никакой трусости. Ты не уронишь этим свое достоинство, а, наоборот, сохранишь его.

Ситуации комментирует гость – работник правоохранительных органов.

"Понедельник": открытое похищение вещей, одежды или денег уголовное законодательство квалифицирует как грабеж. Большой срок наказания, если грабеж сопровождается насилием (причинение лицу телесных повреждений) или совершается по предварительному сговору группой лиц. Ответственности подлежат лица, достигшие не 16-ти, а 14-ти лет (УК Украины, ст. 10).

"Вторник": требование передачи имущества (деньги, вещи, одежда и т.п.) под угрозой насилия, повреждения или уничтожения имущества, разглашения позорящих лицо сведений – вымогательство. Если преступники нанесли потерпевшему умышленно телесные повреждения, они так же подлежат уголовной ответственности с 14-ти лет.

"Среда": "подруга" хотела, пользуясь доверчивостью девочки, попасть в квартиру, и завладеть имуществом путем обмана. Это мошенничество.

"Четверг": эти ребята готовят кражу чужого имущества по предварительному сговору с проникновением в жилище. Такое преступление наказывается лишением свободы от 3 до 10 лет, возможно, с конфискацией имущества. Возраст – от 14 лет. Считается особо тяжким преступлением.

"Пятница": парни занимались кражами имущества граждан из чужих жилищ путем проникновения через балконы, форточки. Они пытались вовлечь несовершеннолетнего в преступную деятельность. Это деяние наказывается лишением свободы на срок до 5 лет. В такой ситуации подростку могут предложить наркотики; это тоже уголовно наказуемое деяние.

"Суббота": в квартире совершается кража. Чтобы не подвергнуться разбойному нападению, нужно вызвать милицию.

"Воскресенье": этого ребенка могут держать в качестве заложника, чтобы потребовать выкуп с родителей; нанести тяжкие телесные повреждения, изнасиловать или даже убить. Все это тяжкие преступления. Ответственность наступает с 14 лет.

1-й ведущий. Необходимо ежедневно помнить о том, как вести себя так, чтобы не стать жертвой преступления.

2-й ведущий. Давайте прочитаем советы, как избежать беды (читает плакат с советами).

Часть 2. "Мысль – змея, или Где начинается преступная дорога"

1-й ведущий. Речь идёт о той коварной мысли, которая посещает многих подростков: "Укради, ведь это так просто". Большинство умеют воспротивиться этому губительному нашептыванию, а некоторые идут у него на поводу.

Инсценировка ситуации

Подросток видит, что один из гостей в прихожей, доставая носовой платок, выронил деньги. Гость ушел в комнату, а деньги остались лежать на полу в прихожей. Мальчик уходит в свою комнату, а деньги, лежащие на полу, не дают ему покоя. Ему в голову приходят разные мысли.

"Мысль-змея". Что ты сидишь? Пойди и подбери деньги.

Мысль разумная. Они не твои. Не делай этого.

"Мысль-змея". Ты же не в карман за ними полезешь, а с пола поднимешь. Потерял – сам виноват. Что с возу упало...

Мысль разумная. Это нечестно. Подними и отдай гостю его деньги.

"Мысль-змея". Боишься, что кто-то увидит? Они же разговаривают, раньше часа из комнаты не выйдут.

Мысль разумная. Не делай этого! А вдруг у него они последние? Не хватит на проезд, что он будет делать?

"Мысль-змея". Придумал... Да у него их целая пачка, и не заметит, что одной бумажки не хватает.

Мысль разумная. Не бери чужого. Нельзя.

"Мысль-змея". Тебе же нужны деньги? Чего ты сидишь, вон они, на полу валяются, подбери – и они твои.

Ребята обсуждают ситуацию, высказывают свои предположения, как поступит герой.

2-й ведущий. С этой гривны и начинается падение подростка, который позже попал на скамью подсудимых. К его отцу, профессору, приходили на консультацию студенты. Раздевались в прихожей, оставляли там пальто, сумки, портфели. И опять в голову приходила "мысль-змея": "Тебе нужны деньги? Так они там, в карманах, в сумках. Не бойся, ведь тогда все обошлось, и на этот раз все будет в порядке. Только один совет: часть денег оставляй. Тогда подумают, что потеряли их". Не сумел парень прогнать "мысль-змею", не смог побороть в себе преступное желание в самом начале. И в результате оно завладело им целиком и в конце концов привело на преступный путь. Если не поддаваться таким мыслям, то никакая ситуация не спровоцирует на преступление.

1-й ведущий (*рассказывает другую ситуацию*). Трое приятелей – Саша, Витя и Тарас хотели побывать на дискотеке. Но они не учились в этой школе, и их не пустили. Они постояли у входа и пошли домой. Но, проходя мимо школьного здания, увидели, что одно окно на первом этаже приоткрыто. Саша залез в окно, чтобы проверить, открыта ли дверь класса: ведь тогда они легко смогли бы попасть в зал, где шла дискотека. Ребята стояли под окном и ждали сигнала Сашки. И вдруг из окна вылетели три целлофановых пакета. С криком "атас!" Сашка выпрыгнул из окна, схватил пакет и побежал. Витек подхватил второй пакет и рванул за Сашкой. А вот Тарас какое-то мгновение постоял, как вкопанный, а потом повернулся и ушел, оставив пакет на газоне под окном.

Ребята, почему произошло преступление? Ведь ребята не собирались красть вещи.

Дети высказывают свои мнения по поводу этой ситуации.

2-й ведущий. Оказалось, Сашка попал в класс, где девочки передевались перед дискотекой и оставили свои вещи: куртки, кроссовки,

сумочки. При виде никем не охраняемых вещей у Сашки пропало желание проникнуть на дискотеку. Им овладела та же "мысль-змея": вещи можно взять. А Витьке и Тарасу уже он сам дал команду хватать брошенные им из окна пакеты и бежать.

1-й ведущий. Витек поддался. Может, он и раньше брал чужое. А Тарас, видимо, не допускал мысли, что можно присвоить то, что ему не принадлежит. Потому и не поддался примеру товарищей. У него была своя голова на плечах. На него не подействовала ситуация, которая подстрекала к правонарушению.

Эти же ситуации комментирует гость – работник правоохранительных органов.

2-й ведущий. Подростки очень часто оказываются в ситуации выбора: взять или не взять чужое, солгать или сказать правду, ударить того, кто слабее, или сдержаться. При этом, как правило, времени на размышление нет. И тут решающим становится привычный для подростка образ мыслей, все предшествующие поступки. В соблюдении правил для учащихся, школьных традиций, моральных норм – во всем этом формируется правовое сознание, ответственность за свое поведение.

1-й ведущий. Для выполнения следующего задания нам нужны три группы. Чтобы распределиться на группы, мы поиграем в игру "Белки, желуди, орехи". Станьте все в круг и рассчитайтесь, начиная от меня, на первый-третий. Первые номера – белки, вторые – желуди, третьи – орехи. Каждая тройка, возьмитесь за руки. По команде "Белки!" все первые номера должны поменяться местами, а я могу занять любое освободившееся место. Тогда тот, кто остался без места, становится в центр круга и подает следующую команду. *(Когда сделано несколько переходов, ведущий остается в кругу и предлагает детям сесть в три круга по их номерам в игре, и раздает карточки с заданиями для групп).*

Подберите несколько ситуаций, оценивая их с позиции правовых норм.

"Белки". "Ты не имеешь права"

"Желуди". "Это разрешено законом"

"Орехи". "За такой поступок ты можешь быть привлечен к ответственности"

Ребята зачитывают свои варианты, их комментирует сотрудник правоохранительных органов.

Гость. Правонарушители выходят из ребят, не занятых никакими делами, которые учатся плохо, ничем полезным не увлекаются. Основная беда несовершеннолетних правонарушителей как раз в том и состоит, что к труду они не приучены. А именно труд дает материальный достаток, чувство собственного достоинства, самоуважения. Став взрослым, такие ребята не смогут или не захотят найти работу, не смогут закрепиться в трудовом коллективе.

2-й ведущий. А у нас ребята увлеченные, трудолюбивые. Можете сами убедиться.

Ребята читают свои сочинения или рассказывают о своих увлечениях, рассматривают рисунки и поделки.

1-й ведущий. Чем раньше растущий человек подумает о своей жизни, чем раньше он научится управлять собственным поведением, тем больше времени у него останется для хороших, добрых дел.

2-й ведущий. Чтобы вы верно шли по жизненной дороге, прочитайте и запомните правила, которые уберегут вас от неверного шага, облегчат вам жизнь.

На плакате записаны правила школьной жизни. Ребята читают:

- Что бы ты ни делал, количество добра в мире должно увеличиваться.

- Старайся жить так, чтобы людям рядом с тобой было хорошо.

- Научись радоваться не только своим успехам, но и успехам товарищей по классу.

- Прежде чем обратиться к человеку, улыбнись ему: ведь добрые отношения начинаются с улыбки.

- Никогда никому не завидуй и не ябедничай: ябеда озлобляет людей и разрушает их отношения.

- Старайся прийти на помощь товарищу, не жди, пока тебя об этом попросят.

- Если тебе будет плохо, не спеши обвинять в этом других. Учись терпеть неприятности. Плохое скоро проходит.

- Дорожи своей дружбой, цени свой класс и свою школу.

- Относись к людям так, как ты хочешь, чтобы они относились к тебе.

В завершение каждый ребенок получает листок с этими правилами.

"Понедельник". Мальчик пошел в компьютерный клуб. Он достал деньги, и тут ребята постарше выхватили их, сказав: "Было ваше – стало наше!". Мальчик плачет.

"Вторник". Мальчику предложили покататься на велосипеде. Он сел прокатился по улице и вернулся, после этого ему сказали: "Теперь плати пять гривен". Мальчик сказал, что денег у него нет, а ему в ответ: "Не принесешь деньги к семи вечера, завтра заплатишь вдвое больше".

"Среда". Девочка одна играет во дворе. К ней подходит женщина с сумками и ласково к ней обращается: "Здравствуй, Оленька! Ты меня не помнишь? А я тебя сразу узнала. Я мамина подруга, в городе проездом". Девочка говорит, что мама на работе. "Подруга" просит ее телефон, звонит из телефона-автомата (по мобильному). А потом сообщает девочке: "Мама сказала, чтобы я подождала ее дома. Ты открой мне дверь, а сама можешь еще поиграть".

"Четверг". Мальчик играл на улице и познакомился с новыми ребятами постарше него. Они подарили ему жвачки и наклейки, пообещали защищать его от обидчиков. Когда они встретились на следующий день, то стали настойчиво просить поиграть у него в квартире.

"Пятница". После ссоры дома (причину придумайте сами), мальчик, обидевшись на отца, убежал из дома. Поздно вечером он залез на чердак и уснул. А утром его разбудили парни, которые накормили его, дали конфет, потом показали, как можно залезть на чужой балкон (или через окно в чужой дом), и сообщили, что завтра его очередь принести еду.

"Суббота". Мальчик подошел к своей квартире, видит, что замок на двери сломан, а за ней слышатся чужие голоса.

"Воскресенье". Дяденька предлагает ребенку навестить больную собаку, которая якобы лежит в подвале и скулит, или заявляет, что он набирает детей в балетную студию или в школу моделей и предлагает поехать с ним на машине туда, где идет отбор (обдумайте, как поступить в каждом случае, а для показа выберите одну из ситуаций).

Г.В. Белоногина

МОЛОДЬ ТА МІЛЦІЯ

Напередодні проведення цього виховного заходу старшокласникам школи пропонувалась анкета "Молодь і протиправна поведінка". Учні давали відповіді на такі питання:

1. Яка, на вашу думку, основна причина, що спонукає молодь до протиправних дій?
 - а) вплив алкоголю та наркотиків;
 - б) низький рівень доходів сім'ї;
 - в) захист себе і близьких;
 - г) упевненість у безкарності;
 - д) солідарність із компанією;
 - е) бажання розважитися.
2. Яке ваше ставлення (негативне, позитивне, допустиме в окремих випадках, важко відповісти) до таких протиправних дій:
 - крадіжок;
 - застосування фізичної сили щодо іншої особи;
 - уживання спиртних напоїв;
 - уживання наркотичних речовин;
 - азартних ігор;
 - протитуції;
 - самогубства.

3. Як часто ви палите, вживаєте спиртні напої, токсичні речовини?
- а) не вживаю;
 - б) інколи;
 - в) 1-2 рази на тиждень;
 - г) щоденно.
4. З ким би ви хотіли провести бесіду з питань профілактики правопорушень?
- а) з лікарем;
 - б) з юристом;
 - в) з представником правоохоронних органів.
5. Чи ваші батьки, спілкуючись з вами, торкаються проблем правопорушень, уживання алкоголю, тютюнопаління, уживання наркотиків:
- а) так;
 - б) ні;
 - в) інколи.
- Відповіді на питання анкети були проаналізовані представниками міліції.

Спілкуючись зі старшокласниками, представник правоохоронних органів зулунився на деяких проблемах.

Щоб не потерпіти від злочину та уникнути інших неприємностей:

1. Не гуляй сам і не шукай собі пригод у небезпечних місцях (на пустирях, будівельних майданчиках, у лісосмугах тощо).
2. Пам'ятай, що надмірна цікавість не веде до добра: не чіпай знайдені предмети, не втручайся у справи інших, особливо у сварки та бійки, почувши постріли, тікай в інший бік.
3. Не ходи вулицями у пізній час без дорослих, намагайся виглядати чистим і охайним, аби не справляти враження бездоглядного.
4. Будь обережним, коли заходиш до під'їзду. Якщо там темно, дочекайся сусідів.
5. Ніколи не відчиняй двері квартири стороннім людям.
6. Не спілкуйся з підозрілими особами, відмовляйся від їхніх доручень щось кудись віднести чи передати на словах.
7. Не дозволяй незнайомцям заманити тебе у пастку – не вір обіцянкам, відмовляйся від подарунків або запрошень "у гості".
8. Не вживай речовин сумнівного походження, що можуть викликати отруєння чи втрату самоконтролю. Май на увазі, що правопорушення, скоєне у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, обтяжує провину.
9. Не будь надто самовпевненим, у сумнівній ситуації звернися за допомогою до будь-кого з дорослих (зроби вигляд, ніби вони – твої знайомі).

10. Уникай місць, де збирається збуджений натовп та можливі порушення громадського порядку.

11. Під час проведення масових заходів не привертай до себе уваги зухвалою поведінкою, гучними вигуками, незвичним одягом.

12. Не наближайся до п'яних, а також тих людей, які поводяться дивно й можуть бути здатними на непередбачені дії.

13. Не носи з собою предмети (ніж, кийок, патрони тощо), наявність яких може викликати підозру або бути поставлена у вину; а ось учнівський квиток, паспорт чи інше посвідчення особи тобі не завадять.

14. Не вдавай із себе героя, будучи в небезпеці, тікай у людне чи освітлене місце, користуйся міліцейським свистком, що завжди має бути напоготові.

Якщо ж усі запобіжні заходи не допомогли і тебе затримують:

1. Не тікай, не чини опір: краще потрапити до міліції, ніж під колеса автомобіля чи до лікарні.

2. Будь чемним з працівниками міліції, не намагайся залякати їх своїми "впливовими" батьками.

3. При можливості проси друзів якнайшвидше повідомити про твоє затримання власних батьків. Не роби дурниць, не потрапляй у міліцію "за компанію".

4. Не брешти працівникам міліції: якщо не хочеш казати правду – мовчи та плач; але й не дозволяй себе залякати: не давай свідчень проти себе, не бери на себе зайвого – кожен має відповідати за свої вчинки сам.

5. Знай, що права та інтереси неповнолітніх захищає Закон; якщо тебе затримано, вимагай від працівників міліції пояснення причин твого затримання та роз'яснення власних прав.

6. У якій би ролі ти не потрапив до міліції (потерпілого, свідка чи правопорушника), твої права відстоюватимуть законні представники, насамперед, це батьки чи особи, котрі їх замінюють, а, при потребі, й фахівці (адвокат, педагог, лікар).

Незнання закону не звільняє від відповідальності, отже знай:

1. Якщо ти малолітній правопорушник, то тобі і твоїм батькам доведеться нести передбачену Законом відповідальність.

2. До 11 років дитина не має права бути засудженою, але за її вчинки відповідають батьки або особи, котрі їх замінюють: вони можуть бути оштрафовані або змушені відшкодувати заподіяні дитиною збитки.

3. Бездоглядну дитину віком до 15 років після встановлення її особи та всіх обставин, що призвели до її бездоглядності, відповідні органи передають на виховання спеціально призначеним опікунам або до відповідних виховних закладів.

4. Підлітки віком від 15 до 18 років можуть бути віддані під нагляд опікунів або до відповідних виховних закладів.

5. Неповнолітні віком від 11 до 18 років можуть бути притягнуті до відповідальності за неналежну поведінку (*систематичне ухилення від навчання та праці, бродяжництво, жебрацтво, дрібні злочини тощо*) й направлені за вироком суду чи за рішенням уповноважених служб у справах неповнолітніх на перевиховання до спеціальної школи, професійного училища).

6. Закон установлює кримінальну відповідальність за протиправні дії з 16 років.

7. Неповнолітні, яким на момент вчинення тяжкого злочину (вбивства, зґвалтування, грабежу, злісного хуліганства тощо) виповнилося 14 років, можуть бути за вироком суду позбавлені волі строком до 10 років, з відбуванням покарання у виховно-трудоxвй колонії.

8. Якщо заподіяний злочин не становить великої небезпеки для суспільства, до неповнолітнього можуть бути застосовані примусові заходи виховного характеру (наприклад, відшкодувати заподіяні збитки власною працею).

Пам'ятай:

1. Працівники міліції мають право затримати підозрілого неповнолітнього тільки на три години для з'ясування його особи. Відлік часу починається з моменту складання протоколу про затримання.

2. При складанні протоколу краще бути ввічливим і чемним, давати тільки загальну інформацію про себе (прізвище, ім'я, вік та адресу).

3. Якщо ти приховуватимеш ці відомості, і твої батьки через це не будуть знайдені, тебе можуть помістити на 30 діб до дитячого приймального-розподільника для встановлення твоєї особи. Звичайно, перебування в цьому закладі не піде тобі на користь.

4. Про затримання мають бути негайно повідомлені твої батьки або особи, які їх замінюють.

5. Важливо, щоб протокол затримання був оформлений правильно, тому прочитай його уважно і зверни увагу на зазначені в ньому дату і час затримання, бажано запам'ятати зміст протоколу, а також прізвища та посади працівників міліції, дії яких, можливо, доведеться оскаржити.

6. Про свої потреби та права краще вести розмову не з рядовим міліціонером, а з офіцером, бажано з працівником інспекції у справах неповнолітніх.

7. Тобі зобов'язані надати медичну допомогу при пораненні, хронічній хворобі (наприклад, діабеті), дозволити скористатися туалетом, ти маєш право зателефонувати батькам.

8. Тебе не мають права тримати у камері попереднього затримання разом із дорослими.

9. Щире розкаяння може полегшити твою долю: краще, щоб тебе вважали наляканою дитиною, ніж досвідченим і самовпевненим злодієм.

10. Триваліше затримання (арешт) можливе тільки з санкції прокурора у випадках, передбачених законом: коли неповнолітній був затриманий на місці злочину, впізнаний як злочинець свідками, на його одязі виявлені сліди злочину (наприклад, плями крові) або в нього виявлено знаряддя злочину (зброя тощо).

11. Міліція не має права допитувати тебе інакше, ніж у присутності твоїх законних представників – батьків, адвоката, педагога, лікаря; адвокат має бути допущений до участі у твоїй справі не пізніше 24 годин після затримання; через 72 години тобі має бути пред'явлено звинувачення або тебе повинні звільнити, передати на поруки чи на підписку про невиїзд.

12. Якщо впродовж 30 діб твої батьки чи опікуни не будуть знайдені, то рішенням комісії у справах неповнолітніх тебе буде відправлено до закритого виховного закладу. Звісно, туди краще не потрапляти.

13. Якщо ти потрапив до відділення міліції або до дитячого приймальника-розподільника, не вдавай із себе "крутого". Придивляйся до того, як поведуться інші, будь слухняним і мовчи. Якщо знаєш якісь цікаві історії та анекдоти – розваж інших, але не перестарайся, аби не перетворитися на блазня. Будь готовим до "приколів" і насильства. Зберігай почуття гумору й будь готовим постояти за себе, не жалійся, якщо тебе образили. Уникай участі в "іграх заради цікавості", нікому не довіряй, ні про що не проси, не дозволяй іншим принижувати тебе.

14. Якщо тебе помістили до слідчого ізолятору – справи кепські, стережися, наслідки можуть бути трагічні. Слухай тільки порад свого адвоката та не втрачай надії на краще.

15. У слідчому ізоляторі неповнолітні повинні знаходитись окремо від дорослих.

16. Якщо тобі довелося побувати у міліції в будь-якій ролі (свідка, потерпілого або правопорушника), головне – зробити з цього правильні висновки. Про такі випадки іншим краще не розповідати: це не додасть тобі ані слави, ані авторитету, а радше викличе непотрібні розмови та чутки.

КОНВЕНЦІЯ ООН ПРО ПРАВА ДИТИНИ

Ведучий. Проблема правового захисту сім'ї і дитинства ось уже тривалий час перебуває у центрі уваги міжнародної спільноти. Особливого значення надається забезпеченню прав дітей як частини населення, що внаслідок своєї вразливості, фізичної і розумової незрілості, потребує особливої охорони і лікування з боку батьків і суспільства.

Найважливіший міжнародно-правовий акт у цій галузі – це Конвенція про права дитини, схвалена на 44-й сесії Генеральної Асамблеї ООН 20 листопада 1989 р. (вона набула чинності для України з 27 вересня 1991 р.).

Головним завданням Конвенції є забезпечення дітей особливим піклуванням та допомогою, надання необхідного захисту, сприяння сім'ї, як основному осередку суспільства, та природному середовищу для зростання і благополуччя всіх її членів і особливо дітей. Конвенція визнає, що дитині для повного та гармонійного розвитку необхідно зростати в сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові та розуміння, дитина має бути повністю підготовлена до самостійного життя в суспільстві та вихована в дусі ідеалів, проголошених у статуті ООН, і, особливо, в мирі, гідності, терпимості, свободі, рівності та солідарності.

Ознайомимось із основними правами дитини, які проголошує Конвенція ООН.

Дитиною вважається людина віком до 18 років

Якщо тобі не виповнилося 18 років, ти вважаєшся дитиною. Ти ще ростеш, ходиш до школи, одним словом – формуєшся фізично й духовно.

Ти знаєш, що ти – людина.

Ти знаєш про це чи ні?

Усмішка твоя – єдина,

Мука твоя – єдина,

Очі твої – одні.

Більше тебе не буде.

Завтра на цій землі

Інші ходитимуть люди,

Інші кохатимуть люди –

Добрі, ласкаві й злі.

Сьогодні усе для тебе –

Озера, гаї, степи.

І жити спішити треба,

Кохати спішити треба –

Гляди ж не проспи!

Бо ти на землі – людина,

І хочеш того чи ні –

Усмішка твоя – єдина,

Мука твоя – єдина,

Очі твої – одні.

В. Симоненко

Всі діти є рівними у своїх правах

Усі діти, незалежно від походження, кольору шкіри, національності, статі, мови є рівними у своїх правах.

Пісня для всіх

<i>А я найбільше хочу</i>	<i>А що для цього треба?</i>
<i>Зробити так, щоб діти</i>	<i>Прозоре й чисте небо,</i>
<i>Були завжди щасливими</i>	<i>І сонце променисте,</i>
<i>У всьому-всьому світі,</i>	<i>І неодмінно – пісню,</i>
<i>Щоб ні війни, ні голоду</i>	<i>Таку, як сонце й небо, –</i>
<i>Ніхто й ніде не взнав,</i>	<i>Для всіх дітей одну!..</i>
<i>Щоб кожен день для кожного</i>	<i>А пісню цю, як виросту,</i>
<i>Приходив, як весна!</i>	<i>Я сам для всіх складу.</i>

А. Костецький

Усі діти мають право на любов та піклування

Дитина має право на піклування батьків, родичів, громади та держави. Інтереси дітей є першочерговими.

Невід'ємне право дитини на життя

Життя кожної дитини є найціннішим не тільки для батьків. Кожна країна має забезпечувати гідне життя та здоровий розвиток дітей – своїх маленьких громадян.

Кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя.

Захист дітей від викрадення та продажу

Обов'язки держави полягають у тому, щоб докладати всіх зусиль для попередження викрадення дітей, торгівлі дітьми та їх контрабанди. Діти – не товар, яким можна торгувати.

*Якщо ти сам залишився удома –
Вхідні двері добре зачиняй
І незнайомих тьотю й дядю
В свою квартиру не впускай.
Щоб не забрали цінні речі,
Не причинили тобі зла –
Не відчиняй дверей нікому,
Хто б не просив й щоб не казав.
Одразу подзвони до мами
Чи татові дзвінок зроби –
Вони тобі завжди порадять,
Як тут уникнути біди.*

Всі діти мають право на власну думку

Кожна дитина може вільно висловлювати власну думку та погляди, до того ж, цим поглядам повинна приділятися увага під час вирішення будь-яких питань, що торкаються даної дитини.

Діти мають право на об'єднання

Дитина має право зустрічатись із іншими людьми, вступати до асоціацій, об'єднань, або ж створювати їх.

Всі діти мають право на інформацію

Держава забезпечує доступ дітей до всебічної інформації. Заохочується розповсюдження засобами масової інформації матеріалів, що стосуються соціальних, культурних питань розвитку дитини. Держава також запобігає розповсюдженню та впливу шкідливої для дитини інформації.

Діти не повинні стати жертвами насильства

Держава захищає дітей від брутального поводження з боку батьків або інших осіб, жодна дитина не може бути піддана катуванню, знущанню, незаконному арешту або позбавленню волі.

Зійшла зі стежини дитина

Стоїть на узбіччі одна

Будьте уважні, дорослі,

Бо в цьому і ваша вина.

Не залишіть хлопчину,

Допоможіть йому.

Дайте тепла кравчину,

Не темну холодну тюрму.

Дай, Боже, дорослим сили

Добром лікувати зло.

Не залишіть дитину,

Дайте свою любов.

І хай вже хитка драбина,

Над прірвою висне воно.

Не даймо впасти дитині,

Не допустім нове зло.

Особлива турбота про дітей-сиріт

Держава повинна забезпечувати захист дитини, яка позбавлена сім'ї, надаючи відповідну альтернативу сімейному піклуванню.

Особлива турбота про дітей-інвалідів

Дитина-інвалід має право на особливе піклування та умови життя, які забезпечують її гідність та участь у житті суспільства.

Я був гостем у вашій хаті,

Тут все – і хліб, й до хліба є,

І радий я, що ви багаті,

Сто літ зозуля хай кує.

Як цвіт весни, красива дуже,

Усмішка б тільки на лиці.

Чому зів'яла пишна ружа

І коси – наче в молоці?

Я знаю, чоловік вас любить,

За вас віддав би і життя.

В тривозі затремтіли губи –

Із ліжка не встає дитя.

Гіркий полин, гірка і доля.

Бо то ніщо багатство те,

Коли дитя твоє ніколи

Від ліжка кроку не пройде.

А жити так – то відцвітати,

Як вишня у саду тривога.

Життя дала дитяті мати,

А доля зрадила обох.

Всі діти мають право на медичну допомогу

Діти мають право на медичну допомогу за найвищими стандартами, які реально може забезпечити держава. Жодна дитина не може бути позбавлена доступу до ефективної охорони здоров'я.

Всі діти мають право на повноцінне харчування

Кожна дитина має право на рівень життя необхідний для її фізичного, розумового, духовного, соціального розвитку, батьки несуть відповідальність за забезпечення необхідного рівня життя дитини. Держава ж створює відповідні умови для реалізації цієї відповідальності.

Вітаміни – добра штука

Це докажує наука.

Харчування повноцінне

Для дитини незамінне.

Вітамінів як дадуть,

Діти всі уміть рости.

А щоб в школі добре вчитись

І у армії служити,

Та здоров'я добре мати

Треба добре харчуватись.

Тож держава хай подбає

Про чудові урожаї:

Помідори і капусту,

Дині, гарбузи, петрушку,

Сливи, яблука, гранати,

Ріпку, моркву і салати,

І цукіні-кабачки,

І зелені огірки.

Руки вимили чистенько –

Йдіть обідати хутенько.

Пахне страва на столі,

Пригощайтеся, малі!

Імо правою рукою,

Хліб беремо до борщу.

І жусмо без оглядки

Запашні, м'які оладки.

Всі діти мають право на розвиток талантів

У кожній дитині закладений певний дар. Завдання держави полягає у тому, щоб не лише вчасно помітити талановитих дітей, а й сприяти розвитку їхніх талантів та обдарувань.

В школі пишем і читаєм,

І малюєм, і співаєм.

Пишем, пишем, вишиваєм –

Свій талант ми розвиваєм.

Усі діти мають право на освіту

Дитина має право на освіту, і обов'язок держави – забезпечити доступну для кожної дитини безкоштовну обов'язкову початкову освіту та заохотити її до отримання середньої освіти.

Учися, дитино, Бог буде з тобою,

З любов'ю тебе шануватиме світ;

Учися, щоб сіять добро поміж люди, –

І житимеш вічно, не згине твій слід!

До школи

Ну, прокидайтеся, діти:
 Ранок – до книжки пора!
 Сонечко встигло залити
 Все посереду двора!
 Швидше вдягайтесь до школи!
 Кращі прогасте дні, –
 Пізно вертати, – ніколи
 їх не завернете, ні!
 Змалку кохайтесь в освіті,
 Змалку розширюйте ум,

Бо доведеться у світі
 Всяких назнатися дум.
 Треба самим розвертати:
 Як і до чого все йде,
 Шлях безпомилково взяти –
 Той, що до правди веде.
 Щоб не зросли ви на сором
 (Бійтесь найпаче того)
 Та не зробились позором
 Рідного краю свого.

П. Грабовський

Усі діти мають право на відпочинок

Діти мають право на відпочинок, дозвілля та участь у культурному та творчому житті.

Захист дітей від наркоманії

Діти мають право на захист від незаконного вживання наркотиків, а також від залучення до виробництва наркотичних речовин та торгівлі ними.

*Люди, невже вам не страшно!
 Поспішіть, відверніть зло,
 Щоб глуха байдужість
 Вам на совість каменем не лягла!*

Р. Гамзатов

Діти не повинні залучатись до примусової праці

Дитина має право на захист у тих випадках, коли їй доручається робота, яка може нести загрозу її здоров'ю. Держава встановлює мінімальний вік для прийому на роботу і визначає вимоги до умов праці неповнолітніх.

Швачка

*Рученьки тернуть, злипаються віченьки...
 Боже, чи довго тягти?
 З раннього ранку до пізньої ніченьки
 Голкою денно верти.
 Кров висисає оте остогиджене,
 Прокляте нишком життя,
 Що паненя, вередливе, зманіжене,
 Вишвирне геть на сміття.
 Де воно знатиме, що то за доленька –
 Відшук черствого шматка.*

*Як за роботою вільна неволенька
Груди ураз дотика.*

П. Грабовський

Захист прав неповнолітніх правопорушників

Дитина, яка порушила закон, має право на таке поводження, що сприяє розвитку в неї почуття власної гідності та зміцнює повагу до прав і свобод людини.

Дітей не можна залучати до бойових дій

Держава повинна вживати всіх можливих заходів, щоб діти не брали участь у військових діях. Жодна дитина віком до 15 років не повинна призватися на службу до збройних сил. Держава повинна піклуватися про дітей, які постраждали від збройних конфліктів.

*Не люблю я шуму, крику, зойку, стону,
Не люблю я бою, ні гуку гармат,
А люблю спокійно сісти між квітами,
Де пташки співають, летиться аромат.*

М. Герасимчук

Усі діти мають право на міжнародну допомогу

Діти, які з вини дорослих, політиків чи через стихійне лихо (землетрус, повінь, радіоактивне ураження) стали біженцями, мають право на отримання міжнародної гуманітарної допомоги, яку надають міжнародні, урядові організації, а також прості люди, яким не байдужа доля дітей, постраждалих від стихійного лиха чи воєн.

*Де страшна війна і холод,
Де дітей нестерпно мучить голод,
Ім руку допомоги простягни
І вижити якось допоможу.*
*Де стихійне лихо не минуло тихо,
Де руїни й дим – поможіть і тим,
Хто під ними стогне, кров'ю стіка –
Руку допомоги простягни.*
*Бо Земля в нас – Мати – для усіх одна.
Всіх нас і голубить, і жорстоко кара.
І ніхто не знає, де чия біда,
Руку допомоги простягни.*

О.В. Котовська, Н.П. Лизак

НЕ ВТОМЛЮЙМОСЬ ЖИТИ

Мета. Ознайомити учнів з основними положеннями *Конвенції про права дитини*. Виховувати людяність, почуття чуйності, доброти.

Обладнання. Конвенція про права дитини; Конституція України; газетні та журнальні статті; вислови відомих людей.

"Сьогодні діти – завтра народ" (В. Сухомлиньський)

"Кожна дитина має право на увагу, на ласку, на похвалу" (Є. Аркін)

"Діти – живі квіти землі" (М. Горький)

(Малюнок на сцені).

Ведуча. Дитина – найцінніший скарб. Пройде не одне тисячоліття, поки людство зрозуміє що істину, і, нарешті, прийме закони, які оберігатимуть дитину – найбільше наше багатство.

Права дитини – це певні можливості, які треба дітям (до 18 років) для того, щоб жити і дорослішати.

Діти мають особливе право на піклування та допомогу з боку держави. Але, на жаль, життя, здоров'я, навчання, щастя дітей усього світу недостатньо захищені.

Сьогодні 250 млн. дітей живе за рахунок важкої праці, жебрацтва, пограбувань. 30 млн. дітей у світі не можуть навчатися. Кожен рік від хвороб помирає 5 млн. дітей. Поширюється торгівля дітьми. Використовують дітей, від яких відмовилися батьки, для пересадки органів. В Україні три чверті дітей – діти з хронічними хворобами, з'явився новий тип дітей – "діти вулиці".

На основі Конвенції Україна у 1991 році прийняла Закон України про охорону дитинства. У кожній державі є один найголовніший закон – Конституція. Ось чому кожен народ хоче мати хорошу Конституцію. Бо від Конституції залежить щастя й доля нашого народу. Кожний громадянин повинен добре знати Конституцію своєї держави, розуміти її, виконувати і боронити.

Конвенція має 54 статті, написаних на 6 мовах. ООН має комітет з прав дитини, йому кожна держава звітує про заходи, які вжиті згідно з Конвенцією. Він же досліджує, як у країнах дотримуються права.

Ведуча. Права дитини згідно з Конвенцією:

1. Всі діти рівні у правах.
2. Всі діти мають право на любов та піклування з боку батьків та держави.
3. Право на навчання.
4. Право на медичне обслуговування.
5. Право на гру.
6. Право на відпочинок.
7. Право на інформацію.
8. Право висловити власну думку (якщо це не загрожує безпеці держави або не порушує прав інших людей).

9. Дитина не повинна бути примушена до тяжкої праці.
10. Дитина не повинна бути скривджена та зневажена.
11. Дитина не повинна бути жертвою насильства та війни.
12. Право на якісне харчування.
13. Діти, позбавлені сім'ї, охороняються та опікуються державою.
14. Право на ім'я.
15. Право на приватне життя.
16. Право на спілкування.

Ведуча.

Щось бентежить мою душу

І у серце загляда.

Ніби щось зробити мушу,

Але що – душа не зна.

А проте сказати хочу,

Взявши ручку і папір,

Я про день ясний, погожий

І про водоспад із гір.

Об'єднаєм всі зусилля

І мерцій до річки, в луг.

Маєм право на дозвілля,

А воно найкращий друг.

І не гаючи хвилини,

Одягнувшись я скоріш,

Рано вранці по стежині

За здоров'ям біжу в ліс.

А пташки на соснах "браво"

Виграють привітний спів.

На здоров'я маю право –

Це найкраще із скарбів.

А втомившись, я присяду

В затінку і на пеньку,

А гілки берези ззаду

Пісню заведуть таку:

"Любий, друже, подивися,

Навкруги яка краса,

До травинки нахилися,

Подивись на небеса.

А метелика влітаю,

Помилуюсь, відтупчу.

На докільля право маю,

На природу, на красу.

А коли у небі зорі

Затанцюють вальс Бостон,

В мене право залишиться

На міцний дитячий сон.

В. Чижова

(Звучить пісня "Дорога спадщина").

Учень. Право на власну думку

Ти маєш право вільно виражати свої погляди, право на участь у прийнятті рішень. При вирішенні будь-яких питань, що стосуються тебе, твоїм поглядам має приділятися належна увага.

Учениця. Право на охорону здоров'я

Ти маєш право на життя та охорону здоров'я, на медичну допомогу. Пам'ятай! Від твого ставлення до здоров'я залежиш не тільки ти сам, а твоя позиція впливає на твоїх друзів, знайомих, батьків та твоїх майбутніх дітей. Подбай про це.

Учень. Право на освіту

Ти маєш право на безкоштовну освіту. Держава зобов'язана забезпечити доступність вищої освіти для всіх на підставі здібностей. Право користуватися бібліотеками, спортзалами, обладнанням школи.

Учениця. Право на гру

Унікальне право, яке мають тільки діти. Ти маєш право брати участь в іграх, заходах, що відповідають твоєму віку, змаганнях.

Учень. Право на ім'я

Ти маєш право на ім'я. В перші дні твого життя, батьки подарували тобі ім'я. І від тебе, від твоїх вчинків, від твоїх справ залежить яким буде твоє ім'я: добрим, гучним, чи, навпаки, десь непомітно для всіх розтане в розмаїтті інших імен.

Учениця. Право на приватне життя

Ти, як особистість, маєш право на приватне життя.

Учень. Право на спілкування

Ти, як повноцінна частина суспільства, маєш право на спілкування з будь-ким і стосовно будь-якого питання.

Учениця. Право на відпочинок

Ти маєш право на відпочинок у будь-який час і в будь-якому місці. Але пам'ятай, що твій відпочинок не повинен заважати діяльності інших людей.

Учень. Право на інформацію

Ти, як майбутній член дорослого суспільства, маєш право на інформацію будь-якого виду, для формування особистої думки з певних питань.

Ведуча. Існує багато інших прав, які ти маєш знати й реалізовувати щодня. Але пам'ятай: твоє право не повинне порушувати права інших.

Від народження ти маєш певні права, які гарантовані й захищаються державою.

З віком у тебе з'являються обов'язки та відповідальність. Існують закони, які визначають твої обов'язки. І ти маєш їх знати.

Незнання закону не звільняє тебе від відповідальності за твої вчинки, дії або бездіяльність.

Інтуїційні завдання

1. Який документ затвердила у 1989 році ООН про права дітей?

- а) Декларація прав дитини;
- б) Конвенція прав дитини;
- в) Закон України про охорону дитинства.

2. Який документ прийняла Україна про права дитини у 1991 році?

- а) Декларацію прав людини;
- б) Конвенцію прав дитини;
- в) Закон України про охорону дитинства.

3. Як називається Основний закон України, де записані всі права і обов'язки?

- а) Декларація прав дитини;
- б) Конвенція прав дитини;
- в) Конституція України.

4. Це те, що ти повинен робити, щоб бути корисним собі та іншим:

- а) обов'язок;
- б) право.

5. Назви, що є аморальним з перелічених тверджень?
- аздрити успіхам товариша;
 - не дозволяти кривдити себе та інших;
 - не поважати товариша, якщо його думка відрізняється від твоєї.
6. Назви, що є правильним з перелічених тверджень:
- користуватись результатом праці інших;
 - співчувати людині, коли з нею трапилась біда;
 - радіти, коли в товариша радість;
 - давати обіцянки і не виконувати їх.
7. Що з перелічених тверджень є правом?
- вільно висловлювати думку;
 - користуватись бібліотекою;
 - дотримуватись моральних норм поведінки.
8. Чи порушив закон Буратіно у казці О. Толстого "Золотий ключик" небажанням вчитись?
- ні;
 - так;
 - це його справа.
9. Яке право порушив Іван-царевич у казці "Царівна жаба"?
- вільно висловлювати думку;
 - на власність особистих речей;
 - на навчання.
10. Хто у казці "Колобок" учинив найнебезпечніший злочин?
- Вовк;
 - Лисиця;
 - Ведмідь.
11. У казці Андерсена "Дюймовочка" який злочин вчинили окремі персонажі проти Дюймовочки?
- вбивство;
 - розбій;
 - викрадення.
12. Які правопорушення скоїла Лисичка у казці "Котик і півник"?
- хуліганство;
 - вбивство.

Ведуча.

*А я прийду, прийду у божий храм
І добротою храм душі відкрию.
Життя – любов, любов – це є життя
І відокремити добро від зла зумію.
Я вірю, вірю в силу доброти,
Добро завжди сильніш було від злого,
Не варто в серці зло лихе нести.
Ми маєм право жити і без нього.
Благаю всіх – тримайтесь, щоб не впасти,*

Національне виховання ґрунтується на культурно-історичному досвіді рідного народу, його традиціях, звичаях і обрядах, багатовіковій виховній мудрості.

Зміст і характер національної системи виховання відображають: рідна мова, родовід, рідна історія, краєзнавство, природа рідного краю, народна міфологія, фольклор, національне мистецтво, народний календар, національна символіка, народні прикмети й вірування, релігія і виховні традиції, родинно-побутова культура, національні традиції, звичаї та обряди.

Традиції і звичаї бувають родинні, регіональні і загальнонаціональні. Вони об'єднують минуле і майбутнє народу, старші і молоді покоління, інтегрують етнічну спільність людей у високорозвинену сучасну націю.

МИ – ДІТИ ТВОЇ, УКРАЇНО!

Девіз. Забудеш рідний край – тобі твій корінь всохне. (П. Тичина)

Мета. Ознайомити учнів з традиціями, звичаями і побутом українців; вияснити особливості життя наших предків, їхні погляди на різні сторони своєї діяльності; показати вміння і винахідливість, поетичну обдарованість, віртуозність; виховати бажання знати і пам'ятати духовні надбання рідної землі, берегти і наслідувати їх у повсякденному житті.

Умови проведення. Для змагання потрібно дві команди, які будуть брати участь у різних конкурсах (не менше 5 осіб). Ведучий і група журі, яка буде оцінювати виступ команд. Перемагає команда з більшою кількістю балів.

Ведучий. Шановні гості! Сьогодні до нашої компанії завітали дві громади. Кожного року вони збираються, щоб позмагатися у різних конкурсах, показати свої знання давніх українських традицій та звичаїв. Зараз кожна з громад спробує довести, що саме вона – найрозумніша, найспівочіша, найвинахідливіша. Тож просимо кожную з громад на сцену.

(Команди з'являються по черзі, співаючи українську народну пісню за власним вибором, можна один куплет і приспів. Після цього вони оголошують назву громади і девіз. Наприклад: громада "Козачата", девіз: "Словом, як листом стелемо, а ділом, як голкою колемо").

Ведучий. Бачу, що наші гості добре підготувалися. Тож не будемо гаяти часу.

1-й конкурс

Ведучий. "Хата без дітей, що криниця без води", - кажуть у народі. В українських сім'ях завжди було багато дітей. А кожній дитині треба дати достойне ім'я. Хай кожна з команд по черзі називає імена, які зу-

стрічаються у нашій місцевості. Кожне ім'я – один бал. Якщо команда вкаже, що воно означає, то нараховується два бали. Наприклад: Богдан – даний Богом.

2-й конкурс

Ведучий. А зараз перевіримо, чи знають громади давні звичаї. Так, важливими подіями в житті дитини є обряди хрещення і пострижини. Про них зараз розкажуть представники від кожної громади.

(Представник команди, яка програє, витягує один із двох папірців).

3-й конкурс

Ведучий. Першим видом народної творчості, з яким зустрічається дитина, є колискові пісні. До них поступово додаються пестушки та утішки.

*Ладі - ладусі,
Де були - у бабусі.
А що їли – кашку,
А що пили – бражку.*

А тепер побачимо, як їх виконають наші учасники.

4-й конкурс

Ведучий. Наступним важливим кроком у житті дівчини і юнака був вступ до молодіжної громади. Це традиційні об'єднання молоді, що організовувалися за статево-віковою ознакою і діяли на засадах етико-правових звичаїв та норм громадського життя. Склалися вони з неодруженої молоді – парубків і дівчат. Для вступу потрібно було вміти грати на музичних інструментах, співати, цікаво розповідати. А поки учасники готуються заграти, заспівати, цікаве розказати, я вам повідаю одну бувальщину.

Говорили раз шляхтичі запорожцям:

– Ми от, шляхетське військо, воюємо завжди за честь, а ви, запорожці, за гроші.

А запорожці їм відповідали:

– Ну що ж, чого кому бракує, то й за те і воює.

5-й конкурс

Ведучий. *Ненько моя, ненько,
Не дай мене за нелюба,
Голубко сивенька.
Бо в нелюба гірка губа,
Гірша за калину.
Буде бити, катувати
Мене, молоду.*

Як ви здогадалися, мова йде про весілля. Це своєрідна урочиста драма, що супроводжується іграми, музикою, танцями, співами, навчаючи характеру народного свята. Зараз перевіримо, чи знають наші учасники, з яких обрядів вона складається, і якою весільною пісню вони нас порадують.

(Учасники називають обряди, з яких складається весілля в даній місцевості, а потім виконують пісню).

6-й конкурс

Ведучий. Кожен чоловік за своє життя повинен збудувати дім, виховати дитину, посадити дерево.

А де можна будувати новий дім?

А де не можна його будувати?

Це і є нашим наступним завданням для двох громад. Переможе той, хто назве більше вимог.

(Відповідь можна знайти у книзі "Українська минувшина". – К. 1994. С. 27).

7-й конкурс

Ведучий. А що за двір без господарських будівель? Зараз кожна з громад отримає назви цих споруд. Чи знають вони їхнє застосування? Побачимо.

(У списку подаються: хлів, стайня та інші будівлі).

Підказка. Хлів – для великої рогатої худоби. Стайня – для коней. Саж, куча, кармлик – для свиней. Кадуб, довбня – для бджіл. Клуня, стодол, половник – для зерна в снопах. Комора – хліб та продукти домашнього вжитку.

8-й конкурс

Ведучий. *В овечій кошарі і теля буде королем.*

Скільки свиню не мий, а вона калюжу знайде.

Не тоді коня годують, як у плуг запрягають.

До чого я веду? А до того, що у файного господаря повна і стайня, і хлів, і куча. Хай представники громад із закритими очима намалюють те, що ірже, те, що мукає, те, що хрюкає? А ми подивимося на ці казкові тварини.

9-й конкурс

Ведучий. *Вбирали січену капусту,*

Шатковану і огірки.

(Хоч це було в час м'ясопуги)

Хрін з квасом, редьку, буряки,

Рябка, тетерю, саламаху,

Як не було - поїли з маху,

І всі строцили сухарі...

Іван Котляревський

Ну що? Покотилася слинка? Побачимо, що приготувала кожна з громад. На рішення журі виноситься одна з приготовлених українських страв від кожної громади.

10-й конкурс

Ведучий. *Продай, продай, панотченьку,
Свій сад-виноград,
Да дай мені, панотченьку,
Дорогий наряд:
Зелену да суконьку до дому,
Жемчужного намистечка на шиєчку,
Сап'янові черевички на ніжечки.*

А тепер домашнє завдання. Громадам потрібно було намалювати чоловіка і жінку в національному вбранні. Які ж вони, ці українці?

11-й конкурс

Ведучий. "Іди, іди, дощику, наваримо борщику" – говорить народна мудрість. А як дізнатися, чи буде дощ, чи ясна погода. Про це знає народна метеорологія. Свої знання продемонструють наші учасники. Я зачитую прикмету, а представник громади, порадившись, дає відповідь. За правильну відповідь – 1 бал. Прикмети для обєх команд спільні. Першою відповідає громада-лідєр.

Підказка. Правильний варіант підкреслений.

Чистий захід сонця – на (дощ, добру годину).

Сонце при заході яскраво-червоне – на (вітер, безвітряний день).

Місяць-молодик сходить ріжками вниз – на (дощ, вітер).

Червоно-багряні зорі звєчора – на (добру годину, негоду).

Ясне зоряне небо – на (погоду, дощ).

Хмари рухають проти вітру – на (добру годину, негоду).

Дим стелиться, погано горять дрова – на (відлигу, мороз).

Свиня солому в барліг носить – на (мороз, відлигу).

Горобці купаються у поросі – на (вітер, дощ).

Риба вискакує з води – на (дощ, спеку).

12-й конкурс

Ведучий. "Громада – найбільший чоловік" – кажуть у народі. І зараз ми в цьому пересвідчимося на власні очі. Обом громадам будуть роздані загадки. За кожную правильну відповідь – 1 бал. Та з громад, яка здасть варіанти відповіді першою, отримає додатковий бал.

(Громадам роздається 10 однакових загадок. Поки вони їх відгадують, глядачам можна запропонувати інші загадки. За їхнє відгадування можна надавати якийсь заохочувальний приз).

Загадки

- * Скатертина біла увесь світ накрила. (*Сніг*)
- * Без сокири, без долота, а мости буде. (*Мороз*)
- * Мене частенько просять, ждуть, а тільки покажусь, ховатися почнуть. (*Дощ*)
- * Понад воду стежка, а води не нап'єшся. (*Веселка*)
- * Двоє рідних дітей межа перебила. (*Очі*)
- * Заглянув у погрібець, аж там два ряди яєць. (*Рот і зуби*)
- * Ріжуть мене ножакою,
Б'ють мене ломакою,
Зате мене отак гублять,
Що всі мене люблять. (*Хліб*)
- * Залізний ніс, дерев'яний хвіст. (*Сокира*)
- * Криво махає, а рівно б'є. (*Цін*)
- * Грамоти не знаю, а цілий вік пишу. (*Олівець*)
- * Ходить пані по майдані
Куди гляне – трава в'яне. (*Коса*)
- * Іде лісом – не шелестить, іде водою – не плюскотить. (*Промінь сонця*)
- * Як ходить, то повне, як стоїть, то порожнє. (*Взуття*)
- * Що взимку в хаті замерзає, а надворі ні. (*Скло у вікні*)
- * Скручений, зв'язаний, по кімнаті танцює. (*Віник*)
- * Дерев'яна рука, а пальці залізні. (*Вила*)

Ведучий. Це був останній конкурс. З ним завершилося наше змагання. Залишилося лише підбити підсумки.

(Підраховуються бали і оголошується громада-переможець).

*А за сим словом, бувай же здоров,
Бувай же здоров, пан-господарю,
Пан-господарю, старший братчику;
Не сам-собою – із газдинькою,
Із газдинькою, з усією челядкою,
Із синоньками, із донечками,
А з усім родом, з гречним обходом!*

В.П. Литовченко

ПІСНЯ ТА НАРОДНІ МУЗИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ В ЖИТТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Літературно-музичне свято

Мета. Збагатити знання учнів про українську пісню – духовну основу життя народу; ознайомити учнів з перлиною української культури – кобзарським мистецтвом; познайомити учнів з українськими народними музичними інструментами.

Розвивати інтерес до культурної спадщини свого народу, почуття прекрасного. Залучити школярів до пошуків, дослідництва, популяризації краєзнавчого матеріалу, народної творчості, а головне – виховувати їх у дусі патріотизму.

Вчити учнів умінню слухати музику, виховувати музичний смак, любов до рідної пісні. Показати, що література і музика – невід’ємні.

Виховувати потребу зберігати як святиню все те, що пов’язує нас із рідною землею.

Обладнання. Сцена святково прикрашена (на стінах – вишиті рушники, плакати). На сцені – музичні народні інструменти: кобза, бандура, цимбали, сопілка, скрипка. Стіл застелено вишитою скатертиною, на столі керамічний посуд, квіти. В залі велика розгорнута книжкова виставка "Творчий Маріуполь".

Підготовча робота. Напередодні літературно-музичного свята і учні, і батьки відвідали Маріупольський міський музей народного побуту та культури народів Приазов’я, бібліотеки міста, прочитали книжки про музичні традиції нашого народу, вивчили багато українських народних пісень. Підготовча робота учнів була спрямована на вивчення музичної, літературної географії Донецького краю. Учні зібрали цікаві літературно-краєзнавчі відомості про рідне місто Маріуполь.

Вступне слово вчителя. Добрий день, шановні друзі! Сьогодні ми з вами зібралися на літературно-музичне свято "Пісня та народні музичні інструменти в житті українського народу". Ми з вами живемо в час, коли відроджуються національні традиції, а побудова суверенної України не можлива без виховання національної гідності, любові до народних святинь.

Багато цікавого ви сьогодні дізнаєтесь про долю української пісні, про історію виникнення кобзарства, про відомих поетів та композиторів Донецького краю, міста Маріуполя; познайоміться з найрізноманітнішими українськими народними музичними інструментами, а саме: кобзою, бандурою, скрипкою, сопілкою, цимбалами, гусями, лірою, трембітою, волинкою, бубнами, басом, басолею, гудком, торбаном. Одні з них досить широко відомі в Україні і в наш час, інші – вийшли з ужитку й існують тільки в музеях. Сьогодні Ви маєте можливість не тільки почути розповідь про музичні інструменти, а й побачити їх і почути мелодійні чарівні звуки бандури, кобзи, сопілки, скрипки, цимбал...

Шановні друзі! Я Вас, всіх запрошую взяти активну участь у проведеному нашого свята, співати разом з нами українські народні пісні, активно відповідати на питання літературної вікторини.

Основна частина свята. Юні шанувальники музичної культури українського народу запросили всіх присутніх помандрувати разом у чарівний світ народної пісні.

1-й учень. *Пісне! Велична, рідна пісне!*

*В тобі є все: і древня наша слава,
Володимира хист і мудрість Ярослава,
і наших прабатьків ворогування злісне,
І Богдана розвага,
І Богуна відвага,
І Дорошенка розум, і хитрощі Мазепи.
І гомін гір, і блискіт зір,
І шум лісів, і розмова стени.
І материна любов, і жар палкий кохання,
За свободою жаль і мрії про свободу,
І весь наш біль, всі наші сподівання.
Ти – дзеркало душі, країни та народу!*

2-й учень. "Українська пісня! Хто не був зачарований нею, хто не згадує її, як своє чисте, прозоре дитинство, свою горду юність, своє бажання бути красивим і ніжним, сильним і хоробрим? Який митець не був натхненний її багатючими мелодіями, безмежною широтою і красою її образів, чарівною силою, що викликає в душі людській найскладніші, найтонші, найглибші асоціації, почуття, що підносить її до вершин людської гідності, до людяності, до творчості", – так чудово писав про це невмируще українське багатство Олександр Довженко.

3-й учень. Як же до людей прийшла пісня? Існує легенда про пісню. Розповідають, що Бог вирішив наділити дітей світу талантами. Обдарувавши усіх, підвівся Господь Бог зі святого трону і раптом побачив у куточку дівчину. Вона була одягнена у вишиту сорочку, руса коса переплетена синьою стрічкою, а на голові багрянів вінок з червоної калини.

– Хто ти? Чого плачеш? – запитав Господь.

– Я – Україна, а плачу, бо стогне моя земля від пролитої крові і пожеж. Сини мої на чужині, на чужій роботі, вороги знущуються з удів та сиріт, у своїй хаті немає правди і волі.

– Чого ж ти не підійшла до мене? Я всі таланти роздав. Як же зарадити твоєму горю?

Дівчина хотіла вже йти, та Господь Бог, піднявши правицю, зупинив її.

– Є в мене неоціненний дар, який уславить тебе на цілий світ. Це – пісня.

Узяла дівчина Україна дарунок і міцно притиснула його до серця. Поклонилася низенько Всевишньому і з ясним обличчям і вірою понесла пісню в народ.

4-й учень. Пісня! Як багато вона важить у житті людини! У ній його минуле, сучасне і майбутнє. В ній найповніше виявилась душа народу.

У XII-XVII ст. – час розквіту українського героїчного епосу – звучать історичні пісні, в яких оспівується героїзм козацтва, його сміливі походи, лицарська честь, життя і побут. Образ веселого запорожця, що у вільні від битви хвилини любить погуляти, міцно увійшов у пісні. Найяскравіша ознака козацтва – похідна пісня, набрала свого найбільшого розвитку у XIV-XVIII ст. Цей час по праву називають золотою добою української пісні.

(Звучить "Козацький марш" – музика народна).

З цією піснею козаки вирушали у свої походи, з нею звершували свої героїчні подвиги. Великою популярністю в народі ось уже більше трьох віків користується пісня "Ой на горі та жінці жнуть", в якій згадуються імена двох гетьманів XVII ст. – Петра Конашевича-Сагайдачного і Михайла Дорошенка. А скільки тонкої душевної краси в піснях "Засвістали козаченьки", "Ой не ходи, Грищо" та в багатьох інших шедеврах, у яких світиться, грає веселкою душа українця.

Пісенну традицію давніх віків з успіхом опанували й розвинули поети XIX ст. Т. Шевченко, І. Франко, Л. Українка та багато інших. Саме з піснею, з кобзарською думою пов'язував Т. Шевченко безсмертя народного генія і славу рідної землі:

*Наша дума, наша пісня
Не вмере, не загине...
От де, люди, наша слава,
Слава Україні!*

Народження людини пов'язане з піснею, перше кохання дівчини і юнака, щастя любові і гірка тривожна розлука – в пісні, думи батька і матері, що виглядають синів з походу, з далеких доріг війни – в пісні. Воїн, ідучи в похід, бере з собою три речі: зброю, хліб і пісню.

Про що б не співалося в піснях, завжди відчуваш велику силу почуттів – щастя чи горя, туги чи радості.

Українська пісенність – дорогоцінне надбання поетичного генія народу, нев'януча окраса його духовної культури.

5-й учень. Світова слава української пісні. "Є щасливо обдаровані природою... і щасливо обдаровані народи. Я бачив такий народ, народ-музикант, – це українці" (П.І. Чайковський); "Українська народна поезія найбагатша і найкрасивіша в Європі" (А. Люкшич, Югославія); "Я люблю чарівні мелодії української пісні, хвилюючу красу української музики, прекрасну українську мову, чудову народну говірку", – говорив про Україну Максим Горький; "Здається, кожна гілка дерева на Україні має свого поета і кожна стеблина трави на цих безмежних квітучих рівнинах відлунюється піснею" (Тальві, США); "Народні пісні для України – все: і поезія й історія, жива, яскрава, сповнена барв, істини, історія, яка розкриває все життя народу" (М.В. Гоголь).

Мотивами українських пісень скористалися Й.С. Бах і Й. Гайдн, вплелися вони до творів В.А. Моцарта, К.М. Вебера, Ф. Шуберта, Л. Ван Бетховена, виразно відчутні у Ф. Ліста, Б. Бартока, А. Дворака, Ф. Шопена, М. Глінки.

6-й учень. *Струни мої золоті,
Грайте ж мені стиха...*

Найулюбленишим, найпоширенішим музичним інструментом у козаків була кобза.

Кобза – старовинний український народний струнно-щипковий інструмент. Назва "кобза" походить від турецької "кориз" (від однострунної гітари).

Кобза була поширеним музичним інструментом кобзарів, які виконували свої пісні та думи про життя і побут українського народу, про боротьбу з гнобителями.

Яка ж будова цього легендарного, оповитого імлою століть щипкового багатоголосника? Кобза і бандура (удосконалений, модернізований різновид кобзи) – це музичні інструменти, виготовлені із цілого шматка верби чи клена. Деякі кобзи схожі на великий ополоник з короткою ручкою, який має потовщені краї. Все це разом – основа кобзи, спідняк. Різно звучуючись, спідняк переходить у ручку (гриф), на якій розміщені кілочки для басів. Боки ручки з дерев'яними кілочками називаються щоками. Верхня частина кобзи, виготовлена, як правило, з ялини, – це верхняк, або дейка, а той круг, де сходяться верхняк зі спідняком, – брямки. У нижній частині кобзи знаходиться струнник, до якого чіпляються баси та приструнки. Закінчується струнник двома, трьома і більше хвостами, що тримають при кобзі струнник прикріпленими до спідняка одним чи кількома гудзиками – пупками. Вирізаний посередині верхняка отвір – це голосник. Між голосником і струнником лежить підставка, зроблена з міцного дерева, – кобилка, через яку ідуть баси і приструнки. Під верхняком наклеюються кілька тоненьких пружних дерев'яних паличок – пружин. Під прямим кутом між верхняком і спідняком розташовано кілька дерев'яних підпорок – це душа, вона поєднує спідняк в одне вібруюче тіло.

Струни кобзи поділяють на баси – бинти та приструнки. Старі кобзи мали тільки 12 струн (така кобза була в Остапа Вересая). Згодом з'явилися кобзи на 20-30-35 і більше струн.

(Розповідаючи, учень показує всі складові кобзи на інструменті).

У давнину струни виготовлялися з кишок тварин, пізніше їх замінили металеві.

(Учень школи виконує на кобзі українську народну пісню).

7-й учень. Бандура – душа українських народних співців.

Бандура – український народний щипковий інструмент. Вона відома з XV ст. Витіснила кобзу в XVIII столітті, відтоді часом звать її кобзою. Сучасна бандура має овальний грушоподібний асиметричний

неглибокий корпус з верхньою плоскою декою, коротким грифом, що закінчується головкою з кігрифа. Праворуч над декою – короткі струни-приструнки. В цій конструкції використано принцип звукоряду стародавніх гуслів – поступове вкорочування струн. Струни бандури ставелі, товщі – обмотані канителлю. Бандура – один з найпоширеніших українських народних інструментів. На ній акомпонують собі бандуристи й кобзарі.

У післяжовтневий час поширилось колективне виконання на бандурі – вокально-інструментальні ансамблі й капели.

Українських народних співців і музикантів, що супроводжують свій спів грою на бандурах, називають бандуристами, кобзарями.

Мистецтво бандуристів розвивалось упродовж віків. Бандуристи складали й виконували думи та пісні про турецько-татарську неволю, про боротьбу народу проти польської шляхти, про народних героїв, закликали до боротьби проти соціального та національного гноблення.

Музична культура українців надзвичайно багата. Українці по праву вважаються одним із наймузичніших народів світу. І прикладом цього є нев'януче, а вічно живе кобзарське мистецтво. Однією з найяскравіших сторінок в історії української культури є мистецтво кобзарів, бандуристів, лірників.

Кобзарі-співці завжди були передовою частиною українського народу.

Кобзар Рихліївський на "прозвище Бандура", який був на Січі, ходив з гайдамаками; три кобзаря, які були покарані за участь у повстанні під час Коліївщини – Петро Соковий, Прокоп Скряга, Василь Марченко. Кобзар Антіп Головатий був послом від Запоріжжя до Катерини II.

8-й учень. Андрій Шут. Український народ буде повік вдячний цій людині за те, що зберегла у своїй воістину феноменальній пам'яті цикл дум про Богдана Хмельницького. Шут, на противагу прізвищу (можливо, псевдоніму), надзвичайно серйозно ставився до професії. Рік його народження невідомий, а народився він у містечку Олександрівні Сосницького повіту на Чернігівщині. Сімнадцятирічним перехворів віспою і втратив зір. Щоб не вмерти з голоду, взявся за традиційне ремесло сліпців – сукування вірьвовок та виготовлення вірьвовочної збруї. І хоч ця робота забезпечувала сякий-такий прожиток, юнак без вагання залишає її, стає учнем панотця Павла Козла.

Репертуар кобзаря, що в основному складався з дум, записували письменник П. Куліш, фольклористи Г. Базидевич та Амвросій Метлицький. А співав Андрій Шут думи "Бідна вдова й три сини", "Хмельницький і Барабаш", "Гноблення України польською шляхтою й повстання проти неї", "Богдан Хмельницький і Василь Молдавський", "Смерть Богдана Хмельницького і вибори нового гетьмана" та інші.

Коли підріс син у Андрія Шута, його навчили грати на кобзі та грамоти. Виступав у 50-х рр. XIX ст. В репертуарі переважали релігійні псалми, історичні пісні та думи.

9-й учень. **Архип Никоненко**. Рік народження невідомий. А жив народний співець в Орлиці на Полтавщині. Дитиною вчився грати на кобзі, а вже дорослим самотужки перекваліфіковувався на ліру. Його особисто знав П. Куліш. І встиг записати від кобзаря тексти шести дум: "Козак Голота", "Бідна вдова і три сини", "Сестра та брат", "Буря на Чорному морі", "Про Олексія Поповича", "Втеча трьох братів з города Азова". Поводаркою у лірника була його чотирирічна донька від другого шлюбу (перша дружина померла). Никоненко був одним з найкращих знавців і виконавців українських народних дум. Помер незадовго до виходу в світ першого тому Кулішевих "Записок о Южной Руси", тобто в 1856 р.

Іван Кравченко-Крюковський. Сучасники називали його великим кобзарем та кобзарським гетьманом. А дослідники народної творчості В. Горленко й О. Сластін ставили його як виконавця історичних пісень і дум вище навіть за Остапа Вересая. Та й сам Вересай був такої ж думки.

Народився Іван Григорович на Полтавщині, на околиці міста Лохвиці. Батьки були кріпаками поміщика Крюковського, тож співця й прозивали за прізвисьмом пана. Осліп, маючи десять літ від роду. Кобзарського мистецтва навчався в панотців Івана Кравченка-Касьяна та Гаврила Вовка. У Кравченка-Крюковського теж були учні. Найвідоміший – Микола Дубина з Решетилівки на Полтавщині.

З бандурою (в якій було 28 струн) Іван Григорович обійшов усю Лівобережну Україну. Виконував думи "Федір Безрідний-Бездольний", "Три брати Самарські", "Сокіл і соколя", "Проводи козака", "Сестра і брат", "Вдова й три сини", "Івась Коновченко-Вдовиченко" та ін.

Одним з найвидатніших кобзарів ХІХ ст. був **Остап Вересай**.

Наші бандуристи, щоб стати професіоналами, навчалися (в музичній школі, музичному училищі, консерваторії) аж 14 літ! А найвідоміший серед них Остап Вересай провчився, та й то в трьох панотців (Микити, Юхима Андріяшевського, Семена Кошового) неповний рік. Вершин же кобзарської майстерності досяг високих. І все самотужки.

Народився в селі Калюжницях Прилуцького повіту на Полтавщині в сім'ї сліпого кріпака. На четвертому році життя тяжко захворів і також осліп. В репертуарі кобзаря було чимало пісень на слова Тараса Шевченка. У жовтні 1860 р. Т. Шевченко надіслав свого "Кобзаря" О. Вересая з дарчим написом: "Братові Остапу від Т.Г. Шевченка".

Першим звернув увагу громадськості на Остапа художник Лев Жемчужников, і 1871 року співця запрошують до Києва на відкриття Колегії Павла Галагана. Його репертуар записують славетний український композитор Микола Лисенко і не менш славетний етнограф і поет, автор тексту Державного Гімну "Ще не вмерла Україна" Павло Чубинський.

У 1873 р. керівництво Південно-Західного відділу Російського географічного товариства скликає позачергове засідання для ознайомлення з творчістю Остапа Вересая.

10-й учень. Гнат Гончаренко. Народився він у селі Ріпках на Харківщині. На двадцять другому році життя вчився (усього три місяці) в кобзаря Петра Кулібаби. Спочатку мешкав неподалік від Харкова на Губаєнковім хуторі, а як померла дружина, перебрався до сина залізничника у Севастополь.

Гнат Тихонович знав лише три думи ("Олексій Попович", "Бідна вдова й три сини", "Сестра і брат"), але це не стало на перешкоді тій вельми високій оцінці, яку дав йому Гнат Хоткевич: "Це найсвітліший образ із усіх відомих мені кобзарів. Уже одна його зовнішність робила якесь чаруюче враження... Перше, що впадало в око, це особлива чистота й охайність його зовнішності... Як виконавець це був віртуоз, у нього не було "змазаних" місць, а все чисто й художньо".

Кобзар Михайло Кравченко, який був відомим на початку ХХ ст., не тільки талановито виконував думи, а й створював їх сам.

У перші дні Великої Вітчизняної війни пішли на фронт бандуристи М. Опришко, Д. Піка, Г. Гордійчук. Вони загинули смертю хоробрих.

Відома Миргородська капела бандуристів під керівництвом І. Скляра теж внесла свою пайку в перемогу. Капелани виступали в окопах на передовій, у госпіталях...

Цікава своєю творчістю і особа кобзаря **Євгена Мовчана**. Народився він у 1898 р. на Сумщині. На дев'ятому місяці життя, хворіючи на віслу, він втратив зір. Батьки працювали в наймах. Сестра, коли хлопцеві виповнилось 7 років, віддала його до школи для сліпих. Одного разу за якусь незначну провину його посадили у комору, де зберігалися музичні інструменти. З цього все і почалося.

Виконував пісні на слова Тараса Шевченка. Мелодії складав сам. Помер у 1968 р.

В 1918 р. в Києві було створено Першу українську капелу кобзарів – тепер капела бандуристів України.

Мистецтво бандуристів постійно ускладнюється, збагачується їх репертуар, у якому народні пісні, думи вітчизняних та зарубіжних класиків.

(Ліричні пісні на слова Г. Сковороди "Де згода є в сімействі". Т. Шевченка "Учітьсь, брати мої...")

11-й учень. Я хочу розповісти про ліру.

Ліра – це струнно-клавійно-смичковий інструмент з колесом, яке крутиться і тертям об струни видобуває звук. Застосовують ліру в оркестрах народних інструментів. Цей інструмент має ще одну назву – рилля. Темброві властивості ліри та обмежені прийоми гри обумовили переважно сумний, церковно-моралізаторський репертуар лірників.

(Звучить грамзапис гри цього народного музичного інструменту).

Гуслі – давній струнно-щипковий інструмент слов'ян та інших народів. Згадується в письмових джерелах з VI ст., поширені були в Київській Русі, пізніше в Росії, в Білорусії. Використовується в оркестрі народних інструментів.

(Звучить грамзапис гри на гусях).

Цимбали та гудки. Широкого розповсюдження в музичному побуті України здобули цимбали. Зовні вони схожі на гуслі: трапецієподібний дерев'яний корпус, плоскі деки, два резонаторних отвори. Проте, на відміну від гусяря, що видобуває звуки щипком пальців, цимбаліст грає, вдаряючи по струнах дерев'яними паличками. Цимбали мають багату палітру і використовуються як для сольної, так і для ансамблевої гри, особливо у трійстих музиках.

З давніх-давен в Україні побутував народний інструмент, який називався гудком. Струн на інструменті було три, грали на них дугоподібним смичком. Мелодію вигравали лише на одній струні, але, торкаючись водночас двох інших струн, смичок викликав їх постійний акомпанемент. Грали на гудку, притиснувши корпус до грудей, а іноді тримали вертикально, спираючи на коліно. На гудках грали придворні скоморохи. Гру на будь-якому струнному інструменті в давнину називали гудьбою.

(Звучать на цимбалах українські мелодії).

12-й учень. **Трембіта** – український духовий дудьцевий інструмент, рід труби без вентилів і клапанів. Виготовляється з дерева і обгортається березовою корою. Довжина 2-2,5 метри, діаметр – близько 3-х сантиметрів. Поширена трембіта на Гуцульщині, на Буковині, на Закарпатті.

Трембіту слухають усі, слухають стоячи. Ніякий інший музичний інструмент не може порівнятися з нею за силою духу. В мелодії трембіти всі звуки Карпат.

Трембіту дано зробити не кожному, бо роблять її за легендою, з так званого "громового" дерева. А все тому, що не так часто блискавка попадає в дерево. Та відшукати його в Карпатах може тільки той, хто не один рік проводить на альпійських пасовищах. Використовують майстри-умільці найчастіше сосну, бук, граб.

Трембіта – це вісник радості і туги, своєрідний сигнал. Трембітою повідомляли і про наближення худоби на полонину.

13-й учень. Цікава історія створення сопілки.

Як солодко грає,

Як глибоко крає.

Розриває білі груди.

Серденько виймає...

Мабуть, ніхто сильніше і красивіше не сказав про чарівні звуки найулюбленішого й найпоширенішого українського інструмента, ніж Леся Українка.

Сопілка... скільки мовлено про неї в піснях і казках, у думках і загадках, приказках і прислів'ях. Вона і серед буйних веселощів свята єднання і народження родини, і на похороні тужить-плаче... У зелених розкошах радісного літа будить ранок на широкому лані.

Сопілка – український народний музичний інструмент, відомий ще з часів Київської Русі. Будовою нагадує дерев'яну флейту з шістьма отворами. Довжина близько сорока сантиметрів.

Відомий етнограф М. Сумцов у 1889 р. так описує сопілку: "Сопілка робиться з дерева, що має м'яку серцевину: бузини, верби чи черемхи. Серцевина викручується геть тоненькою паличкою або випалюється розпеченим дротом. Один кінець дудки зрізається навкіс, і поблизу отвора відщеплюється тоненький язичок, а потім на довжині дудки прорізається від 4 до 8 отворів. Іноді такі дудки роблять з очерету, ясеня, коровки".

Сопілка має синонім "дудка". А по всій Україні назв цих значно більше. Так, описана Сумцовим сопілка у Карпатах зветься "пишалка", а описана Петуховим – "флюяра", "фреля". До речі, метал – то досі найулюбленіший матеріал для виробництва усяких сопілок у Карпатах.

(Звучать на сопілці народні мелодії).

14-й учень. Скрипка – чотириструнний смичковий інструмент, провідний у симфонічних оркестрах. Відомий у східних слов'ян з XI ст. У Західній Україні була поширена з XIV ст. триструнна скрипка. Класичний зразок створено в XVI-XVIII ст. італійськими майстрами – Амати, Гварнері, Страдиварі. Серед українських скрипкових майстрів – Т. Підгорний, В. Мочалов.

Скрипка завжди бажана була і на весіллях, і на вечорницях...

(Звучить на скрипці народна пісня "Тече вода в ярк").

Далі розмова піде про рідкісні інструменти – бас, басолю, козобас, волинку, торбан. Ви дізнаєтеся про історію їх виникнення, практичне застосування.

У невеликих народно-інструментальних ансамблях в Україні, зокрема в трійстих музиках, часто зустрічається струнний акомпануючий інструмент, що зветься бас, басоля.

Зовні басоля нагадує велику скрипку чи віолончель, хоч стандартних розмірів у неї немає. На території центральних та східних областей України частіше зустрічається чотириструнний інструмент – басоля, в західних – триструнний. Грають на басолі смичком. Оригінальним народним витвором, що ввібрав у себе ряд елементів у музичному побуті Гуцульщини, став козобас. На весіллях, коли музиканти вже розходилися, а люди ще хотіли веселитися, гості робили імпровізовану басолю: у відро вставляли коромисло, його верхній кінець і дужку відра з'єднували дротом. Музика вдаряв палицею по дроту або протягував нею, ніби смичком. Так і народилася ідея зробити незвичайну басолю з оригінальним резонатором у вигляді барабана. Гриф, як правило, прикрашає голівка кози, тож не диво, що його назвали козобасом.

15-й учень. Я хочу розповісти ще про один не менш цікавий народний інструмент – волинку. (В Маріупольському міському музеї народного побуту та культури народів Приазов'я є народний музичний інструмент – волинка).

Дуда, коза, баран, міх – це все назви одного і того ж музичного інструмента. Та найбільш розповсюджена його назва – волинка.

Волинка дійшла до нас із давніх часів. Грали на ній переважно пастихи. Складається вона з міха, зробленого з козячої або овечої шкіри, і вставлених у нього двох, рідше трьох трубок. В Україні цей інструмент входив до складу Оркестру війська запорізького.

А ви чули про такий інструмент, як **торбан**? Ось послухайте, що про нього повідомляє "Український радянський енциклопедичний словник": "Торбан – це народний струнний щипковий музичний інструмент. За будовою близький до бандури. На ньому – 30-40 струн. Був поширений в Україні з першої половини XVIII до кінця XIX ст. Співаків, що грали на торбані, називали торбаністами (серед українців відомі Григорій Відорт, Іван Кошовий)".

Торбан вирізнявся тим, що його гриф був значно ширшим, без ладків і мав більшу кількість струн. Він мав елегантну, велику та вишукану форму, вимагав складних прийомів гри і був доступним лише для аристократичних салонів у козацькій старшині. Можливо, це було головною причиною того, що цей інструмент, який часто називали панською бандурою, наприкінці XIX ст. вибув з ужитку і сьогодні, на жаль, він є лише музейним експонатом. Сьогодні торбан відроджується в українській музиці переважно як оркестровий інструмент.

16-й учень. *Донеччина!!! Пишаємося ми твоїми мальовничими куточками природи, пам'ятниками історії та культури, видатними людьми.*

У пісні, створеній поетами Донецького краю, що палко любили і люблять свою землю, слово постає в усій своїй красі, мелодія доносить до нашої душі всі тонкощі відтінків рідного українського слова, всю глибину почуттів.

Михайло Петренко – відомий поет-романтик. Народився 1817 р. в м. Слов'янську. Він автор відомого романсу "Туди мої очі", пісень "Дивлюсь я на небо", "Взяв би я бандуру", віршів "Гей, Іване, пора", "Слов'янськ" та інші.

(Звучать пісні Михайла Петренка "Дивлюся я на небо", "Взяв би я бандуру").

Кожна пісня, мов іскра, викресана з душевних глибин, проникає в саме серце, бо, як сказав Михайло Шевченко, укладач збірки "Найкращі пісні України": "Вона має те велике, єдине, що не вмирає, бо гукає, об'єднує, паморочить жагучим почуттям духовності – має дух! І дух той будить, відроджує, плекає і живить пісня".

Нахвилено оспівує українську пісню у своїх віршах поет Євген Лютюк (в збірках "Рівнодення", "Дівич-земля"). Немало віршів його покладено на музику. Це і "У кого чого немає, той про те і співає", "Лебеди" та інші.

Багато прекрасних слів про українську пісню сказали М. Чернявський у збірці "Проводжаю сина", І. Білий "Передмістя".

До української пісні, до її джерел звернувся поет Г. Кривда у збірці "За відрогами літ":

*На пісню – душу звідусюди,
Мов ручаї, стікались люди,
Спливали в пам'яті недавні
Криваві січі і бої...*

Донеччина багата іменами видатних поетів, таких як Володимир Сосюра, Василь Стус, Василь Голобородько... Вони з великою любов'ю оспівували рідний край, свою Україну.

*Любіть у труді, у коханні, в бою,
Як пісню, що лине зорею...
Всім серцем любіть Україну свою –
І вічні ми будемо з нею.*

В. Сосюра

17-й учень. Як відомо, "театральним" місто стає у зв'язку з відкриттям театру, а статус "літературного" набуває тільки з появою свого журналу. І ми, мариупольці, дочекались виходу у світ мариупольського літературно-художнього альманаху "Маріуполь", перший номер якого присвячений ювілею – 220-річчю міста Маріуполя (під редакцією Богдана Слющинського). Мрія багатьох літ здійснилась завдяки зусиллям мариупольських поетів Андрія Ладкіна, Лідії Білозерової, Павла Бессонова. У нашому місті живуть і пращують талановиті поети, письменники – Геннадій Мороз, Богдан Слющинський, Сергій Климов, Микола Новоселов, Анатолій Білоус, Лев Яруцький, Леонтій Кір'яков, Наталія Харакоз та інші.

Пісня не могла не схвилювати поетів і композиторів нашого рідного міста. Багато пісень написано мариупольськими поетами та композиторами. Усі вони різні за тематикою, але їх об'єднує одне – бажання творити на радість людям, бачити красу нашого краю, оспівувати все те, що несе в собі життя.

18-й учень. В руках я тримаю збірку поезій Володимира Івановича Смирного.

Володимир Іванович народився у 1928 р. в м. Маріуполі. З 1952 р. – член літературного об'єднання "Азовьє"; з 1959 р. – член об'єднання донецьких композиторів. Володимиром Івановичем написано біля 140 пісень про Донецький край, про лагідне Азовське море, про людей праці (тільки про Маріуполь написав він 7 пісень, одну з яких грає головний годинник нашого міста).

Біля сорока років він працював учителем музики в школах нашого міста. Володимир Іванович співпрацював із багатьма мариупольськими композиторами: Георгієм Метко, Володимиром Мітіним, Олександром Моденком, Георгієм Сесіашвілі, Євгенієм Білоцерковським, а також з поетами нашого міста: Богданом Слющинським, Павлом Бессоновим, Віталієм Солдатовим.

Пісні В.І. Смирного виконуються професійними співаками та хужоджніми колективами по радіо і телебаченню.

(Звучить пісня "Маріупольський вальс", сл. В. Смирного, муз. В. Мітіна).

Володимир Олександрович Мітін – композитор, педагог, директор дитячої музичної школи № 5 м. Маріуполя. З 1994 р. – член Бюро об'єднання композиторів Донбасу. Співпрацював з поетом В. Смирним, зараз співпрацює з маріупольськими поетами Володимиром Жигуліним, Богданом Слющинським. Володимир Олександрович – постійний член журі конкурсів "Азовська перлина" імені Тамари Каці та інші.

Володимир Іванович Жигулін – поет, викладач музичної школи № 5 м. Маріуполя, керівник дитячого ансамблю народних інструментів. З 1964 р. почав писати вірші про красу рідного краю, про людей праці. Пісню на слова Володимира Жигуліна "Я вийду на околицу" (композитор В. Головань) виконує народна артистка Росії Валентина Толкунова. Працює у співдружності з композиторами Володимиром Мітіним (написали пісні "Остання надія", "Червона калина", "Моя Україна", "Слід на піску", пісні для дитячого хору); з Валерієм Скавровим написано біля 10-и пісень; з Валентиною Стащенко (пісня "Багряная летопись", присвячена 60-річчю Азовського морського пароплавства); з Валентином Морозовим написано біля 30-и пісень.

(Звучить пісня "Моя Україна", сл. В. Жигуліна, муз. В. Мітіна).

Вчитель пропонує всім присутнім бути учасниками літературної вікторини (матеріали вікторини додаються).

Вчитель. Весь вік людський супроводжують пісні. Доки живе пісня, доти житиме і народ. Тож нехай завжди наше життя прикрашає пісня, хай приносить вона у наш дім лише радість і щастя.

(Звучать пісні "Несе Галя воду", "Ой, за гаєм", "Ти ж мене підманула", "Зелене жито" та інші).

Вчитель. *Кружляй же завжди, пісне, на орбіті,
Брини й лунай в різноголоссі нот.
Про рідний край і нашу пісню в світі
Не забувай, співучий мій народ!*

Шановні друзі! Бажаю вам, щоб багатий і розмаїтий світ народного мистецтва супроводжував вас упродовж усього вашого життя.

Минають віки, змінюються покоління, а народна пісня залишається. І я вірю, що житиме українська пісня, наш народ, наша Україна!

ЛІТЕРАТУРНА ВІКТОРИНА

1. Як називали в Україні мандрівних співців, що в супроводі музичних інструментів виконували народнопісенні твори? (*Кобзарі*)
2. Кого з видатних українських кобзарів Ви знаєте? (*А. Шут, А. Бешко, І. Романенко, М. Ригоренко, А. Никоненко, І. Кравченко-Крюковський, О. Вересай, Г. Гончаренко, М. Кравченко, Є. Мовчан та ін.*)
3. Кому саме з українських кобзарів у 1860 р. Т. Шевченко подарував збірку "Кобзар"? (*О. Вересаю*)
4. Назвіть прислів'я і приказки про народні музичні інструменти. (*Дудка знає, нащо грає. Не в ту дудку грає. На скрипочці грає, бо веселість має. Скрипка плаче і сліз не має. Скрипка грає – голос має. На вулиці скрипка й бас, пусти, мамо, хоч на час. Мені тепер не салі, коли граю на басолі, Бас гуде, скрипка грає, Ігнат мовчить, а все знає. Музика без басів, як гість без грошей.*)
5. Які народні музичні інструменти ви бачили в Маріупольському міському музеї народного побуту та культури народів Приазов'я? (*Волинку, гуслі, цимбали*)
6. Назвіть народний інструмент, у супроводі якого виконувалися думи? (*Кобза*)
7. Як називається народний музичний інструмент, відомий з часів Київської Русі, будова нагадує дерев'яну флейту? (*Сопілка*)
8. Який народний інструмент називали "душею українських народних співців"? (*Бандуру*)
9. Який музичний інструмент за будовою близький до бандури, але на ньому 30-40 струн? (*Торбан*)
10. Який народний інструмент схожий на гуслі? (*Цимбали*)
11. Назвіть музичний інструмент – вісник радості і туги, поширений здебільшого на Гуцульщині, Буковині, Закарпатті. (*Трембіта*)
12. Назвіть чотириструнний смичковий інструмент, відомий у східних слов'ян з XI ст. (зображений на фресці Софійського собору в Києві). (*Скрипка*)
13. Хто написав пісні "Дивлюсь я на небо", "Взяв би я бандуру"? (*М. Петренко*)
14. Назвіть поетів Донеччини, які оспівували українську пісню у своїх віршах. (*В. Сосюра, В. Голобородько, Г. Кривда, Є. Литюк, М. Чернявський, І. Білий, В. Смирний та ін.*)
15. Коли вийшов перший номер літературно-художнього альманаха "Маріуполь"? (*У 1998 р., присвячений ювілею – 220-річчю міста Маріуполя*)
16. Назвіть редактора літературно-художнього альманаха "Маріуполь". (*Поет Б. Слощинський*)

17. Назвіть відомих поетів міста Маріуполя. (В. Смирний, В. Солдатов, П. Бессонов, Л. Білозерова, А. Ладкін, Г. Мороз, С. Климов, Л. Кір'яков, Б. Слющинський, В. Жигулін та ін.)

18. Назвіть відомих композиторів міста Маріуполя. (Г. Метко, В. Мітін, Г. Сесіашвілі, Є. Білоцерковський, О. Моденко та ін.)

19. Скільки пісень про Донецький край, про людей праці написав В. Смирний? (Біля 140)

20. Скільки пісень про Маріуполь написав В. Смирний, назвіть деякі з них? (Про Маріуполь написав 7 пісень: "Маріупольський вальс"; "Пісня про Маріуполь"; "Азовський вальс"; "Азовське море"; "Морянушка" та ін.)

Використана література

1. Слабошпицький М. З голосу нашої Клію. – К., 1993.
2. Шевченківський словник: У 2-х т. Вид-во АН УРСР. – К., 1967.
3. Історія української літератури: у 2-х т. Вид-во АН УРСР. – К., 1955.
4. Найкращі пісні України. – К., 1982.
5. Українські прислів'я і приказки. – К., 1992.
6. Україна в цікавих фактах: Книга рекордів України. Упор. Масенко Г. – Львів, 1992.
7. Литвин М.К. Чи знаєте ви мистецтво. – К., 1971.
8. Олійник О. Мова моя калинова. – К., 1994.
9. Маріуполь (літературно-художній альманах). Упор. Слющинський Б. – Маріуполь, 1998.
10. Газетний матеріал.

Н.В. Лемешко

СВЯТО УКРАЇНСЬКИХ ЗВИЧАЇВ ТА ТРАДИЦІЙ

Пропонуємо сценарій Свята українських звичаїв та традицій.

В усіх народів світу існує повір'я, що той, хто забув звичаї батьків, карається людьми і Богом. І він блукає по світі, як блудний син, ніде не може знайти собі притулку. Але хто ми? Які? Звідки? Ці запитання завжди з нами. Відповіді ми шукаємо всюди. А може, варто прислухатися насамперед до голосу, який то тихіше, то гучніше звучить в нас самих. Можливо, в нас це відлуння, а сам голос із далекої-далекі давнини...

(Танець "Молитва").

У час духовного відродження нашого народу все уважніше вдивляємось в його історію, все частіше звертаємось до нашого минулого. Кожна людина завжди з великою любов'ю і душевним трепетом згадує те місце, де вона народилась, де промайнуло її босоноге дитинство з дивосвітом-казкою, у затишній батьківській оселі. І для кожного з нас це його рідна земля, це його рідна Україна. Країна смутку і краси, радості і печалі, розкішний вінок з рути і барвінку, над яким світять яскраві зорі. Українська пісня... Хто не був зачарований нею, який митець не був натхненний її мелодіями, яка мати не співала цих легких, як сон, пісень над колискою дорогих дітей своїх. Українська пісня – це бездонна душа українського народу.

(Пісня "Ой, зелене жито, зелене").

Україна – золота й чарівна сторона. Земля рясно уквітчана, зелено закосичена. Край, у якому почалося наше щасливе життя. Тут жили наші батьки, діди й прадіди, тут корінь українського народу, який сягає у глибину століть. А знати свій народ – це знати мамину пісню, що вчила добра і ласки, пам'ятати батьківську хату, знати бабусину розмальовану скриню, з трепетом брати в руки речі, які в ній є, і берегти, як реліквію. Ось сьогодні перед нами український рушник. "Хата без рушника – що сім'я без дітей", – говорили в народі. Майже в кожній, навіть найбіднішій оселі, завжди на видному місці висів рушник. Традиційно з рушником вітали появу дитини в родині. З ним зустрічали дорогих гостей. Його дарували старостам і зустрічали молодих після шлюбу. З ним збирали в дорогу чоловіків та синів, проводжали людину в останню путь. Рушник в Україні завжди був символом гостинності, на ньому підносили давню слов'янську святиню – хліб і сіль. Він був і є вірцем людської працьовитості.

Дівчата, що вже могли тримати голку в руках, починали вишивати рушники. "Не лінуйся, дівонько, рушники вишивати – буде чим гостей шанувати", – наказувала мати дочці. У народі існує традиція: вишиваний рушник переходить від матері до дочки і стає сімейною реліквією. Двічі на рік прикрашали житло рушниками – на Різдво та Пасху. Виряджаючи сина у далеку дорогу, мати дарувала йому вишитий рушник. При цьому, бажаючи щастя, вона говорила: "Нехай стелиться тобі доля цим рушником". Червоні та чорні нитки у вишивці матусиного рушника – то наша одвічна любов та журба. Наша споконвічна доля.

(Звучить "Пісня про рушник").

Гарним звичаєм в Україні була і дівоча коса, як своєрідна візитка охайності. В усіх родинах існував непорушний звичай – піднявшись ранком, дівчина мусила насамперед розчесати волосся й заплести косу. Прощання з косою – це, власне, прощання з дівуванням. Багато існує пісень та віршів про косу. Звучать вони і сьогодні.

(Пісня "Ой у вишневому садочку").

А ось один із сучасних ліричних віршів "Про дівочу косу" Панасюка.

*Розпустили кучері дівчата,
Підвели ще й брови для краси,
Тільки ти ходи, як вчила мати,
Не обрізуй русої коси.
Хай вона росте густа та пишна
Чорнобривим хлопцям на біду
Я тобі, моя чарівна вишня,
Сам у них троянди заплету.
Ллються коси, як ранкові роси,
В ланцюгах срібляться золотих.
Що є краще за дівочі коси
І троянди, вплетені у них?
Тільки ти ходи, як вчила мати,
Не обрізуй русої коси.*

Найкращою оздобою голови дівчини був вінок. Народ вірив, що дівчина, маючи на голові вінок, володіє чарами, якими могла тяжко карати кожного напасника. Починала носити віночок дівчинка з трьох років. Перший вінок для неї плела мама, купала його в росах сім днів, а тоді до скрині клала. У віночок вплітала чорнобривці, незабудки, барвінок, ромашки. Кожна квіточка лікувала дитину. У чотирирічному віці у віночок доплітали безсмертник, листочки яблуні. Для шестирічної дівчинки вплітали у віночок мак. Всього в українському віночку 12 квіточок і всі вони – обереги:

вишневий та яблуневий цвіт – це символи материнської любові;
калина – символ краси та дівочої вроди, символ України;
деревій – символ нескореності, а барвінок – оберег домашньої оселі;
незабудка – покращує зір людини, а любисток та волошка – це символи людської відданості та вміння бути корисним.

Ромашка у віночку наймолодша за своїм віком, символом доброти та ніжності. Її вплітають разом з кетягами калини та батіжком хмелю – символами гнучкості та розуму.

*Між ромашок в лузі, біля річки
Йшли в віночках білих дві сестрички.
Віддаля і розпізнати важко,
Де малі дівчата, де ромашки.*

Ще до вінка в'язались стрічки. В'язати стрічки теж треба уміти і символи їхні знати.

Сором був тій дівчині, у якої стрічки пов'язані недбало або не по порядку. Найперша – посередині, світло-коричнева – символ землі-годувальниці. Поруч з брунатою стрічкою в'язуться жовті – символ сонця. За жовтими стрічками – світло-зелені – символ краси та молодості. За світло-зеленими стрічками в'язуться блакитні – символ неба. Далі в'язуть жовтогарячу стрічку – символ хліба. Фіолетову як символ мудрості людини. Наступна стрічка – малинова – символ душевності та ширості. Після малинової стрічки в'язали рожеву – символ достатку. В'язали до строю і білу стрічечку, але тоді, коли кінці її були розшиті сріблом і золотом. На лівому кінці вишивали сонце, а на правому – місяць. Якщо стрічка не була вишита, то її не пов'язували, бо це символ пам'яті про померлих. Дівчата, що вплітали у віночок мак, одночасно підв'язували до нього червону стрічку – символ печалі і магичності. Люди вірили у силу стрічок. Стрічки – обереги волосся від чужих людей. Відмірялись вони по довжині дівочої коси і відрізались трохи нижче коси, щоб її сховати. На українському народному весіллі вінок відіграє роль, як в інших народів відіграє біле покривало або "фата". Воно повинно було охороняти "молоду" від "поганого ока". У нашому звичаї цю роль виконує вінок з барвінку – символ тривалого кохання. Людська пам'ять ще й до сьогодні зберігає мистецтво плетіння вінків. Але вінки з квітів пасують тільки до дівочого обличчя, а молодницям хустка до лиця.

Український народ як давній символ зберігає пам'ять про хустину. У кожній родині, де підросла дівчина, розмальована на коліщатах скриня мала повнитися хустками. Хустка – це щоденний одяг для старих і молодих дівчат. Вишивану хустину як знак любові і вірності дарувала дівчина коханому. Або ж шовкову хустину дарував козак своїй милій. Не обходиться без хустини й весільний обряд. Хустиною під час вінчання пов'язували руки молодих на знак міцного шлюбного союзу, міцної сім'ї. Молодицям виходити поміж люди без хустки вважалося непристойним. Чоловік дарував дружині хустку на знак любові, довір'я, злагоди та поваги. Білу хустину (носовичок) дарують рідні новобранцеві, щоб здоровий вернувся з військової служби, зберігши її як пам'ять. Коли син вирушав у дорогу, мати зав'язувала у білу хустину хліб, щоб не забував батьківського порогу. Хустина пройшла крізь віки, і нині вона незамінний предмет нашого побуту, традицій, ритуалів.

Дай мені, мамо, хустину на щастя,

Хай буде на згадку вона,

Щоб не була поміж нами далека

Навіть чужа сторона.

(Хоровод дівчат з великими хустками різного кольору виконує "Кривий танець").

Споконвіку українські жінки та чоловіки свято шанували одяг, а особливо вишиту сорочку. Наші прашури вірили, що вона захищає людину не лише від негоди, а й від ворожих сил. Мова вишитих сорочок – це і сукупність візерунків, і гра кольорів, і майстерність вишивальниць. Мріючи про достаток, люди вишивали баранячі ріжки – як символ багатства. Вишивали квіти, калину – як символ мудрості, доброти. Вишивали барвінок – символ немеркнучого життя; яблучне поле – символ кохання. Україна знає близько 100 способів вишивання. Ставлення до сорочки, значення її в житті людини народ закарбував у піснях, прислів'ях та приказках.

Бідний на сорочку старається, а багатий і кожуха цурається.

У суботу має бути гарна погода, бо у суботу сирота сорочку сушить.

Як неділя, то й сорочка біла.

Нема нічого, крім сорочки, в якій мати народила.

Хто має дочки, той ходить без сорочки, а хто має синки, той готує сумки.

(Виконується пісня "Два кольори").

Звідки любов українця до зелених садочків? Звідки його пристрасть оточувати своє житло дикими деревами та кущами? Який кущ наймиліший для серця українця? З давніх-давен існує звичай – біля щойно зведених осель на примітному місці в першу чергу висаджувати калину. Кущі калини розростаються, милуючи зір білим цвітом навесні й рубіновими кетягами ягід восени. Плоди калини символізують мужність людей, які проливали кров за Батьківщину в боротьбі з ворогами. Звідки взялася калина? Розповідають, що колись напали на українське село вороги. Дівчина-красуня, яку схопили бусурмани, вирвалася і почала тікати. Але раптом розірвалося її червоне намисто і розсипалися по землі яскраві намистинки, з яких через деякий час і повиростали калинові кущі. Калина – це спомин про домівку, пам'ять про рідну матір, її турботу і пестливі руки. Вважалося, що в сім'ї, де зберігається калинова сопілка, обов'язково народиться хлопчик. Зроду-віку калина була символом дівочої краси, кохання, вірності. Калинові кущі часто саджали на могилах. Козак, умираючи на чужині, просить:

Казав собі насипати високу могилу,

Казав собі посадити в головах калину,

Будуть пташки прилітати, калиноньку їсти,

Будуть мені приносити від родоньку вісті.

Без калини не уявити пісенної творчості народної.

Схиляються червоні кущі в луках і на козацьких могилах – журиться, сумує Україна. Та знову і знову лунає її безмежжям: "А ми тую червону калину підіймемо, а ми нашу славну Україну, гей, гей, розвеселимо!"

(Виконуються пісні "Калина", "Калинова земля").

Є серед українських звичаїв та символів ще один, до якого все частіше й частіше звертаються люди. Берегиня – так називали наші пращур-ри богиню, що берегла їх від усякого лиха і дарувала добро. Згодом так стали називати в народі жінок, які берегли і підтримували домашнє вогнище. Хто ж вона, українська берегиня? Мандрівників, що проїжджали повз Україну, приємно вражала врода українських дівчат, їхня охайність і співучість. Чимало чужинців вважали за честь вибрати тут собі дружину. Особливо вражала незалежність українок, їхня гордість, цілісність, самостійність. Немає кращого друга, як вірна подруга, але насамперед, жінка – це берегиня роду, турботлива і лагідна мати. "Матуся", "неня", "ненечка" – так називають цю найріднішу для кожного людину. Під сонцем тепло, а під материнським крилом добре і затишно. До чужих людей йшли за розумом, а до матері – за серцем. Слово нені і лікувало, і повертало сили після хвороби, і захищало від злих сил, і надавало наснаги. "Материна молитва з дна моря виймає", – говорили люди. Матусина любов покривала і боронила синів своїх у далеких походах. Рідну неньку згадували вони у своїх молитвах. Та для кожного з нас рідна ненька – це також і країна, де він народився, це його рідна Україна.

Берегинею нашого роду завжди була жінка-мати. Шанобливе і трепетне ставлення до неї – запорука того, що нашому роду ні за яких обставин не буде переводу. Жінка-берегиня стоїть біля витоків нового життя, вона це життя плекає і зміцнює. В цьому її боже призначення, найперша і найголовніша сутність. Тож любіть свою кохану Україну, шануйте її, і хай завжди над нею світять яскраві зорі.

Т.І. Попова

ЧЕРВОНА КАЛИНА – СИМВОЛ УКРАЇНИ

Сценарій виховного заходу за участю батьків

Мета. Розширити знання та уявлення учнів про калину як рослину-символ України, показати, як оспівували її український народ у давнину та письменники сучасності.

Розвивати зв'язне мовлення, художні здібності учнів. Виховувати любов до рідного слова, свого краю.

Оформлення. Святково прибрана кімната, на застеленому рушником столі стоїть тарілка, оздоблена народним розписом. На ній хліб і калина. Поряд стоїть глечик з гілочками калини. Біля столу лавки, вкриті килимками.

Звучить мелодія пісні "У полі калина".

Вчитель. Дорогі діти! Сьогодні у нас не зовсім звичайне заняття. Ви, напевно, помітили, як гарно прибрана наша кімната.

1-й учень. *Я не груша, я не слива –
Я калинонька вродлива.
Я стою в зеленім листі
У червоному намисті.
А чому ж я так прибралась?
Бо до свята готувалась.*

2-й учень. *Гарно вбралася калина
У червоні намистини.
Стиглих ягід на обід
Принесе онукам дід.
Ласуватимуть малята.
наче в лісі пташенята.
Бабця випече пиріг –
раптом гості на поріг?
Чай заварить на калині.
Завітайте до нас нині.*

Вчитель. Так, у нас сьогодні піде мова про калину. Про цю звичну на перший погляд рослину, але таку незвичайну.

"Перша квіточка – наша родинонька, друга квіточка – рідна сторона", – так говориться у пісні про калиновий цвіт. Калина полюбила українську землю, на якій вона дуже гарно росте, а народ шанує її за дуже пишну вроду й цілющі властивості. Немає такого села, де б за тином чи біля криниці, у лузі чи на березі водойми не росла, не квітла калина рясним білим цвітом навесні, не рум'яніла червоними ягодами аж до зими.

Цим і пояснюється те, що на Україні понад 100 населених пунктів з назвами Калинівка, Калинове. А чому ж калина має таку назву? Ось як про це розповідає казка.

Учениця розповідає казку Г. Демченко "Калинка".

Вчитель. Наслідуючи приклад дівчинки, зробіть і ви маленьке добре діло: посадіть кущик калини.

3-й учень. *Посадіть калину...
Коло школи.
Щоб на цілий білий світ
Усміхалась щиро доля.
Материнський ніжний цвіт.
Посадіть калину...
На городі.
Щоб завітнула земля!
Із роси – пречиста врода.
З неба – почерк журиця.
Посидіть калину...
Коло тину.
Щоб злагода цвіла!*

Буде щедрою родина –
 Буде честь їй і хвала.
 Посадить калину...
 Коло хати.
 Щоб на всеньке на життя!
 Стане кожен ранок святом.
 Дітям буде вороття.
 Посадить калину...
 В чистім полі.
 Хай вона освятить час!
 Рід наш любить дуже Волю.
 Хай же й Воля любить нас!
 Синє небо, злоте поле...
 Посадить калину біля школи,
 А щоб цвіт її не стерся,
 Не зів'янув в споршші.
 Посадіте коло серця,
 Щоб цвіла вона в душі.

А. Листопад

Вчитель (показує ягоди калини). Діти, що ви згадуєте коли дивитесь на плоди калини? У кого з вас біля будинку росте калина? Хто її посадив і доглядає?

На нашій планеті росте понад 200 видів калини.

4-й учень. *В нашому садочку в червонім віночку
 Над самим струмочком виросла калина.
 Листя з сонцем грає, в воду поглядає.
 Гарну вроду має молода князівна.
 Вітер догоджає, коси розплітає,
 Уночі туманом сизим укриває.
 А вона стріпнеться, сумно усміхнеться
 Вгору поглядає – сонечка чекає.*

О. Мамчиц

Вчитель. Стала червона калина символом отчого краю, нашої рідної України. Її вишивали на рушниках, сорочках, скатертинах. Коли в давнину козак вирушав в дорогу, мати напувала його калиновим чаєм і давала з собою хліб з калини, а наречена прикріплювала до коня гілочку, щоб нагадувала козакові домівку, матір, кохану, його рідну мову.

5-й учень. *Солов'ї на калині, на калині зозуля,
 Через гори й долини лине пісня з Поділля.
 Мова в ній калинова, дерева сонячна гілка.
 Серця тиха розмова, калинова сонілка.*

Вчитель. Про цей чарівний куш складено безліч пісень, віршів, приказок, загадок. Давайте їх пригадаємо!

Загадки.

В лісі на горісі червоні хустки висять.

І не дівчина, а червоні стрічки має.

Навесні зацвіте білим цвітом, а в жнива – червоним плодом.

Стоїть дід над водою з червоною бородою. Хто не йде, за борідку вщипне.

Прислів'я.

Калина хвалилась, що з медом солодка.

Пишна та корислива, мов червона калина.

Убралася в біле плаття, як калина в білий цвіт.

Щоки червоні, як кетяги калинові.

Україна, мов калина.

Стоїть у дворі дівонька, як над ставом калинонька.

Вчитель. Молодці, діти, ви гарно розповідали загадки, прислів'я про калину. А чи знаєте ви, які на смак її ягоди? Так, вони кислі і трохи гіркуваті. Але все ж таки вони дуже корисні, бо лікують багато хвороб. Використовують і калиновий цвіт, і ягоди, і свіжозрізану кору. Не було в народній медицині корисніших ліків від застуди, ніж калиновий чай. Свіжі ягоди з медом та водою вживалися при кашлі, серцевих захворюваннях. Соком її навіть очищали обличчя, щоб рум'янілось. А ще з калини готують різні смачні страви, печуть пироги, варять кисіль, варення. А як потрібна була калина на весіллі! Коли випікали короваї, неодмінно прикрашали його калиною.

А у нас на селі новина:

Зацвіла у лузі калина.

Не так у лузі, як на селі.

А в молодії на столі.

Мовила, говорила червона калина,

Не подоба мені у лузі стояти,

Але подоба у короваї стояти.

(Народни творчість)

Ось така вона, калина, улюблениця нашого народу. У віршах ягоди калини часто порівнюються з червоним намистом, коралами, вродливою дівчиною.

6-й учень. *Ось калина над рікою.*

Віти стелить по воді.

Хто це щедрою рукою

Їй намистечко надів?

Червонясте, променисте –

Розцвітає, як вогні...

Дай, хоч трішечки намиста.

Калинонько, і мені.

М. Познанська

7-й учень. *Колишися, калинонько, колишися,
Зеленими листочками розпишися.
Сонячними променями розмалюйся.
З дужим вітром буйнесеньким розцілуйся.
А ще й срібною росою вмийся чисто.
Надінь свої ягідочки, як намиста.*

М. Підгірянка

8-й учень. *Цвіте калина в нашому саду,
Її просту одежу
Вінча вінок, як ніжну молоду.
Віночок із маленьких квіточок,
Непишних, некрикливих, непримітних.
Вона отак, як наша доля, квітне,
Вона України рідної вінок.
А восени, як ватра, спалахне!
І кетяги дозріють, мов коралі,
Своїм осіннім кетягом сяїне
І звеселить осінні тихі далі.*

Л. Забашта

Вчитель (читає вірш Т.Г.Шевченка).

*Червоні кетяги калини
Горять вогнями усіма.
Без калини нема України,
Без народу України нема.
Найдеш у гаї ту калину.
То й пригорнись,
Бо я любила, моя дитино, її колись...*

Чи впізнали, діти, ви хто написав ці рядки?

Так, це Т.Г. Шевченко, великий український поет. Він оспівував у своїх віршах калину, бо дуже любив цю рослину і вжив слово "калина" у "Кобзарі" аж 385 разів! Давайте і ми з вами пригадаємо деякі з них.

1-й учень. *Сонце гріє, вітер віє
З поля на долину.
Над водою гне з вербою
Червону калину.*

2-й учень. *Тече вода з-під явора
Яром на долину.
Питається над водою
Червона калина.*

3-й учень. *Защебече соловейко
В лузі на калині.
Заспіває козаченько,
Ходя по долині.*

4-й учень. Три явори посадила
Сестра при долині.
А дівчина заручена –
Червону калину.

Вчитель. Багато його віршів стали піснями.

Дівчата виконують пісню на слова Т.Г. Шевченка "Зацвіла в долині":

Зацвіла в долині	Почула дівчина
Червона калина,	І в білій свитині
Ніби засміялась	З біленької хати
Дівчина-дитина.	Вийшла погуляти.
Любо, любо стало,	Вийшла погуляти
Пташечка зраділа	У гай на долину.
І защебетала.	

Хлопчики виконують пісню на слова Т.Г. Шевченка "Тече вода з-під явора".

Вчитель. Калина згадується і у віршах І.Я. Франка, Лесі Українки.

5-й учень. Червона калина, чого в лузі гнешся?

Чого в лузі гнешся?

Чи світла не любиш, до сонця не пнешся?

До сонця не пнешся?

Чи жаль тобі цвіту на радощі світу?

На радощі світу?

Чи бурі бойсиа, чи грому з блакиту?

Чи грому з блакиту?

6-й учень. Не жаль мені цвіту, не страшно і грому.

Не страшно і грому.

І світло люблю я, купаюся в ньому.

Купаюся в ньому.

Та в гору не пнуся, бо сили не маю,

Бо сили не маю.

Червоні ягідки додолу схиляю,

Додолу схиляю.

Я вгору не пнуся, я з дубом не пара.

Я з дубом не пара,

Та ти мене, дубе, отинив, як хмара.

Отинив, як хмара.

І. Франко

7-й учень. Козак умирає, дівчинонька плаче

– Візьми ж мене в сиру землю з собою, козаче!

– Ой коли ж ти справді вірная дівчина,

Буде з тебе на могилі хороша калина:

Як упадуть роси на ранні покоси.

То не в мою домовину, а на твої коси;
 Як припече сонце веснянії квіти,
 Хай не в'ялить моїх костей, тільки твої віти.
 – Ой що ж тобі, милий, з того за потіха;
 Щоб я мала червонити серед мого лиха?
 Ой що ж тобі, милий, з того за відрада,
 Щоб я мала процвітати, як мені досада?
 Чи то ж тобі стане миліш домовина.
 Як не буду зеленіти – німа деревина?
 – Ой так не затужить і рідная ненька,
 Як ти, моя калинонько, моя жалібненька...

- 8-й учень.** Ой ще ж над миленьким не зросла й травиця,
 Як вже стала калиною мила жалібниця.
 Дивуються люди і малії діти.
 Що такої пригодоньки не видали в світі:
 "Чия то могла в полі при дорозі,
 Що над нею калинонька цвіте на морозі,
 Що на тій калині листя кучеряві,
 А між цвітом бізесеньким ягідки криваві".
 Шуміла калина листям зелененьким:
 "Ой що ж се я німа стою над моїм миленьким?
 Поки ніж не крає, дерево не грає.
 А хто вріже глибоченько, тому заспіває.
 А хто вріже гілку, заграс в сопілку,
 То той собі в серце пустить калинову стрілку".

Л. Українки

Вчитель. З давніх-давен український народ опоетизував цей куш, опівав у піснях, легендах, переказах.

- 1-й учень.** Співа соловейко, про сонце й хмаринку,
 про любу Україну, що квітне в барвінку.
 А нам не наслухатись гарних пісень
 В садок під калину приходим щодень.
 Квітне тишається в лузі калина,
 пісня лунає в саду солов'їна.

М. Познанська

- 2-й учень.** А калина біля броду
 Білі квіти розпускає.
 На свою чарівну вроду
 Задивляється у воду,
 Соловейка виглядає.

Д. Павличко

Учні виконують українську народну пісню "Ой єсть в лісі калина" в обробці Л. Ревуцького. Дівчата танцюють.

3-й учень. *На морозі, як жарини,
В лузі ягоди калини.
Пурх горобчик: "Жив-жив-жив!" –
Дзьобнув ягідку й ожив. –
Я ледь з голоду не згинув,
Красно дякую, калино!"*

Р. Журавльова

Діти стають у хоровод і виконують пісню Ю. Михайленка "Біля калиноньки".

1. Осінь знов до нас прийшла
У село і в місто.
І калину одягла
В червоне намисто.

Приспів. Ми біля калиноньки
В дружнім колі стали
Пісеньку осіннюю
Ніжно заспівали.

2. Вже не гріє сонечко,
Спів пташок не лине.
Тільки усміхаються
Ягідки калини.

3. З золотого листячка
Сплетемо віночок,
Та й біля калиноньки
Почнемо таночок.

4-й учень. *Схилилась калина на воду
Дивилась на красную вроду,
Горобчики з поля летіли,
Всі ягоди спілі об'їли.
У сумі калинонька мила
Все листя у воду вронила
Прийшли за вітрами морози –
Замерзли в калиноньки сльози.*

В. Ладизець

Вчитель. Діти, а чи відгадаєте ви таку загадку?

В лісі вирізана, гладенько витесана,
Співає, заливається, як називається?

Правильно, це – сопілка. А з якої рослини робили колись сопілки?

З калини та верби.

В народі існувало таке повір'я: якщо зробити з калини сопілку, то неодмінно в сім'ї з'явиться продовжувач роду – син.

5-й учень. *В саду, на калині
Як тепліє навесні,*

Мов дзвіночки солов'їні,
 Все дзвенять, дзвенять пісні.
 А проснуся рано, рано
 У садочок вийду я.
 Під калинонькою стану,
 вивчу пісню солов'я,
 Буду теж я так співати,
 Бо і в мене голос є,
 Мама скаже:
 "В нас у хаті солов'ятко є своє".

М. Познанська

Хлопчик та дві дівчинки співають пісню "Ой у саду калинонька".

<i>Ой у саду калинонька</i>	<i>На сопілочці-свистульці</i>
<i>Спіє-дозріває.</i>	<i>Теж я хочу грати.</i>
<i>Під калиною Іванко</i>	<i>А Галинка із Іванком</i>
<i>На сопілці грає.</i>	<i>Можуть покружляти.</i>
<i>Дві подружки до калини</i>	<i>Підійдемо до калини,</i>
<i>Прийшли погуляти</i>	<i>Виберемо гілки.</i>
<i>Та й Іванка попросили</i>	<i>І для вас мій батько зробить</i>
<i>Ім сопілку дати.</i>	<i>Новенькі сопілки.</i>
<i>Ой Іванку на сопілці</i>	<i>Навчимося на сопілках</i>
<i>Дай мені заграти.</i>	<i>Ми чудово грати,</i>
<i>Ти з Оксаночкою гарно</i>	<i>Щоб усі пісні народні</i>
<i>Будеш танцювати.</i>	<i>Українські знати.</i>

Вчитель. Дуже гарно ви всі співаєте, а ваші мами теж люблять співати українські пісні і знають пісню про калину.

Мами виконують пісню "При долині куц калини".

Вчитель. У народі кажуть: любуйся калиною, коли цвіте, а дитиною, коли росте, і часто матері колихали своїх маленьких діток, сидячи під калиною, і наспівували колискових пісень.

Мама співає колискову.

Спи, дитино, бо покину,
Сама піду по калину,
Намалюю калиноньки
Та й покладу в головоньки.
А калина буде цвісти,
А дитина буде рости. (Народна творчість)

Вчитель. Проходили роки, дорослими ставали діти, але в серцях і пам'яті залишилась мати і калина.

Звучить пісня "На калині мене мати колихала" у виконанні мами.

Вчитель. Калина й Україна невіддільні настільки, що їх не уявляють одну без одної.

6-й учень. *У нашому лузі сталася новина –
Зацвіла білим цвітом червона калина.
Калинонько-Українонько – Божя наречена,
поклонилась тобі в пояс
травичка-зелена.
Защербечи, соловейку, з гілочки тоненько –
покоти малі колечка на весь світ біленький!
Ой калино, калинонько – листячко зелене,
цвіте твоє біле личко для мене, для мене.*

Б. Ченурко

Вчитель. Правду каже прислів'я: "Червона калина – символ України".

7-й учень. *Зацвітай, молода калино,
Серед тихого повесіння.
Чиста хвиля до тебе плине,
Омиває твоє коріння.*

8-й учень. *Це ж тобі од вітрів не ламатись,
Білим цвітом шуміти над світом.
Свіжих сил у землі набиратись,
Дивом кетягів погомоніти.*

9-й учень. *Неподоланому народу,
Солов'иній моїй Україні,
Над камінням, над сині води
Ти про щастя шуми, калино!*

В. Діденко

Всі учні хором. *Хай ізнов калина
червоніє, досягає,
всьому світу заявляє:
Я – країна Україна
– на горі калина!*

П. Тичина

Свято закінчується піснею "Ой у лузі червона калина".

РУШНИК, ЩО ВМІЄ ПРОМОВЛЯТИ

Хто з вас не бачив вишиваного рушника? Мабуть, нема таких. Хоч раз, а все таки стрічали. Адже рушник здавна слугував українцям не лише окрасою світлиці.

На вишиті рушники приймала повитуха немовля (цікаво, що для хлопчиків на рушникові вишивались свої візерунки, а для дівчаток – свої).

На щастя-долю давала мати його, коли виряджала в дорогу сина. Бачите, скільки призначень має український рушник!

На заручинах, коли дівчина погоджувалась вийти заміж, вона пер'язувала рушниками сватів. І в день весілля ставали наречені на вишитий рушник.

З давніх-давен полтавські рушники, зазвичай, вишивали червоними нитками. Бо червоний колір – то символ кохання, сонця, життя сушого.

Типовий орнамент полтавського рушника – це казкові квіти у вигляді вазончика-дерева життя, серед яких можна розпізнати шедру рослинисті України, оспівану в піснях.

У чарівну силу рушника вірили, як у доброго чудодія, що вбереже од всякого лиха.

Спитаєте, звідки ж бо взятися такій силі? А сила рушника – у його візерунках.

Рушники можна читати так, як читають книги. Треба лиш розумітися на орнаментах. Може спробуємо?

Почнемо з простенького На кожному рушникові є такі собі крайчики – "вужики" або "кривульки". То є Знаки Води. А де вода – там життя. Ламана лінія – безкінечник. Вона розповідає про те, що життя продовжується, бо воно вічне. А чотирикутники – то символ Сонця. От вишиєте такі квадратики з "вусиками" – і вийде у вас сонячний рушник.

Щоправда, квадратики можуть означати й поле, а "кривульки" – насіння.

Це вже, як ви забажаєте.

Так, думки й бажання ваші, коли вишиваєте, мають бути чисті, добрі й радісні. Тоді й у рушнику буде чарівна сила.

А ось Дерево Життя – найпоширеніший і найдавніший орнамент українського рушника. Це прекрасна квітка – її верхня частина – то сфера богів, нижче – життя людей і всього сушого на землі, а на долі – коріння, першооснова і початки цілого світу.

На рушникові можна побачити соняшник і китиці винограду, ружу і барвінок, дубові листочки й жолуді, вишню й вербове листя.

Калина на рушникові – символ дівочої вроди. А калина з дубом – то поєднання краси і сили.

Окрім основного деревця-вазона є ще й окремі галузки, які прикрашали низ та береги рушника.

З квітами переплітався пташиний світ. Тому й можна побачити на рушниках півника й зозулю, голуба й сороку, солов'я та різних фантастичних птахів.

Часто зустрінете на вишивці зозулю. Бо зозуля улюблена птаха нашого народу. Зозулька, зозулечка, зозуленька, ненька – кажуть на Україні про цю маленьку сіру пташку й пов'язують з нею щастя родини.

Бачите, як цікаво читати рушники? Віднині ви знатимете, як добре мати їх у світлиці. І, мабуть, не одна дівчина забажає й собі навчитися вишивати таку красу. Хіба ні? То, може почнемо вчитися? З найпростішого способу вишивання – з гладі.

Візьміть клаптик полотна і намалюйте візерунок. Кетяг калини чи сонях, а, може, дубовий листочок.

Контур вишиваємо "стеблинкою". Робимо це так. Нитку закріплюємо на намальованому контурі. Від першого уколу голку вколюємо вправо.

Зробили перший стібок? Набираємо на голку нитку і виколоємо її поверх першого стібка, посередині його. Далі робимо стібок зліва направо (завдовжки як перший). Бачите, на полотні утворюється тоненька кіска. Таким чином ми зробили контур малюнка рушника. А тепер заповнимо гладдю вільну площу. Більші площини – рідшими швами, менші – густішими. Довжина швів теж може бути різною. Правда, нічого складного? Тоді починайте свого першого справжнього рушника.

Бо з давніх-давен кожна українська дівчина вміла вишивати. І, ледь підріши, починала готувати собі посаг – сорочки, запаски, плахти, а найперше – рушники. З чистою думкою, світлою душею, гарними бажаннями. І з піснею.

Г. Дацюк

УКРАЇНСЬКЕ ВЕСІЛЛЯ

Вистава на 6 дій

Дійові особи.

1. Молода (Наречена) Оксана
2. Молодий (наречений) Петро
3. Батько молодої Василь
4. Мати молодої Марія
5. Батько молодого Степан
6. Мати молодого Настя
7. Старший боярин Іван

8. Старша дружка Олена
9. Старости
10. Свахи
11. Хлопці
12. Дівчата
13. Стецько
14. Цигани
15. Хрещена мати Оксани
16. Музики
17. Івасик, маленький хлопчик

Дія I – Сватання.

(Українська хата. На вікнах рушники, посад. Стоїть ніч, стіл, лави. За столом сидить Оксана.)

Оксана. Так хвилююся. Домовилися з Петром, що він старостів сьогодні зашле.

(Стук у двері).

Це, напевне, вони і є.

(Заходить Стецько).

Стецько. Добрий день, Оксано. Приймай гостей!

Оксана *(всплеснувши руками).* Стецько! Чого тобі? Кажи швидше та йди звідси, бо ніколи мені – гостей чекаю!

Стецько. Яких таких гостей?

Оксана. А тобі яке діло?

Стецько. Велике. Ти ж дружина моя майбутня, я мушу все знати.

Оксана. Ти що, Стецько, з глузду з'їхав? Що ти таке говориш? Та я краще олії з мухами нап'юся, ніж заміж за тебе піду!

Стецько. Не підеш, значить?

Оксана. Не піду!

Стецько. Чи ти дурна, чи з воза впала? У мене ж і воли, і свині, і корови. Та й сам я хлопець хоч куди козак – глянь, яке пузо, а шляпа яка...

(Оксана сміється. Заходять батьки Оксани, Василь та Марія.)

Марія. Що тут трапилось, доню?

Василь *(до Стецька).* А ти, прихвосню, що тут робиш?

Стецько. Женитися прийшов. Батько сказав: "Досить, бовдуре, на моїй шиї висіти – одружуйся та чіпляйся на жінчину".

Василь. Так ти, значить, свататися прийшов?

Стецько. Вгадали.

Марія. А старости ж твої де?

Стецько. Я їм самогону дав, то вони сидять десь під сіном.

Василь. Нічого, ми й без старостів обійдемося. *(До Оксани)* Неси, донько, те, що йому положено.

Оксана (до Стецька): Ти тільки очі закрій.
(Виносить йому гарбуза, накритого рушником).

Стецько. А це дуже приємно?

Оксана. Відкрий очі – побачиш.

Стецько. Ой, який чудовий! Стільки каші можна зварити!
(Виходить).

Марія. Який же він дурний, і як земля таких носить?

Оксана. Ой, мамо, я так хвилююся! І чому Петра так довго немає?
(Чути потрійний стук у двері).

Марія. Василю, Василю, либонь старости йдуть!

Василь. І сам чую й бачу. Оксано, швидше до печі! Та старанно колупай!

(Знову потрійний стук).

Василь. Господи милосердний! Дай моїй донечці доброго чоловіка, за її добрість пошли їй щастя!

(Втретє потрійний стук).

Василь (перехрестившись). Коли добрі люди та з добрим словом, то просимо до господи.

(Заходять 2 старостів з хлібом і пляшкою, наречений).

Василь. Що ви за люди й відкіля?

1-й староста. Перш дозвольте нам поклонитися, слово добре сказати та хліб від нас прийняти.

Василь. Хліб святий приймаємо, а вас послухаємо. А з якого царства ви, якого государства?

2-й староста. Ми є люди німецької, а йдемо в землі турецької. Ми собі ловці, удали молодці. Раз пішли на полювання, та й зустріли на вороному коні оцього князя. (Петро кланяється). І каже нам князь: "Бачив я отут куніцю, трохи не красну дівіцю. Поможіть, піймайте, десять городів вам дам і скирту хліба".

1-й староста. А нам, ловцям-молодцям тільки цього і треба. Сьогодні рано встали та зразу й на слід напали. Пішов наш звір у ваш двір, і з двору – до хати, тепер бажаємо його спіймати. Певно, наша куніця – у вас у хаті красна дівіця. Нашому слову кінець, а ви зробіть нашому ділу вінець.

Віддайте нашому князю вашу красну дівіцю.

Василь. Бачите, ловці-молодці, що ви нарobili? Мене з жінкою смутили, дочку пристидили, що скоро піч зовсім повалить. Дочко! Годі лишень піч колупати, чи немає чим цих ловців-молодців пов'язати?

(Оксана стоїть, колупає).

Марія. Чи чуєш, Оксано, що батько каже? Іди ж, іди та давай, чим людей пов'язати. Чи може нічого не придбала, та з сорому піч колупаєш?

(Оксана заносить на тарілці рушники і кладе їх хрест-навхрест на хліб, перехрестилась перед іконою, батькові трічі поклонилася, матері руку поцілувала. Потім пов'язала рушник старшому старості, далі іншому).

Марія. А тепер, доню, і нареченому хустку пов'яжи. Та слухай його, та шануй.

(Оксана в'яже хустку на руку Петрові).

Василь. Гляди ж, зятю! Жінку свою бий і уранці, і ввечері, і встаючи і лягаючи, і за діло і без діла. Не справляй їй ні плаття, ні одежі, дома не сиди, таскайся по шинкам та чужим жінкам. То з жінкою та діточками якраз підете у старці.

Марія. А ти, дочко, мужичку не спускай і ні в чому його не поважай. Коли дурний буде, то поїде у поле до хліба, а ти йди в шинок, пропивай останній шматок, пий, гуляй, а він хай голодус. Та і в печі ніколи не хлопочи – нехай павутинням застелеться піч, от вам і уся річ. Ви вже не маленькі, самі розум маєте і як вам жити, знаєте.

2-й староста. За таку науку строгу, поклоніться батькам в ноги.

(Молоді кланяються. Потім вони сідають на посад).

1-й староста. Що ви хотіли – те ми зробили.

2-й староста. А за ції речі, дайте нам горілки.

Батьки *(разом)*. Просимо милості на хліб, на сіль і на сватання.

(Старости і батько сідають до столу, а мати пореється – страви подає. Заходять дівчата, співають).

*Та ти, душенька, наша Оксаночко,
Обмітайте двері,
Застилайте столи,
Кладіте ложечки,
Срібнії блюдечка,
Золотії мисочки,
От ідуть дружечки.*

1-а дівчина. Дай Боже вам вечір добрий!

2-а дівчина. Ще завидна запросила Оксана нас на сватання.

Марія. Сідайте, дружечки, мої голубочки.

3-а дівчина. Не пристало нам сідати, тільки треба танцювати!

4-а дівчина. *Та ти душечко, наша Оксаночко,*

*Ламліте роженьку,
Стеліть доріженьку,
Щоб м'яко ступати
Надвір танцювати!*

Всі дівчата. З скрипками, з цимбалами, з хорошими боярами!

(Звучить музика, дівчата починають танцювати і виходять).

5-а дівчина *(до молодих)*. А ви не баріться, поки ще можна з нами потанцювати!

1-й староста. Ну що ж, Оксано, ріж хлібину в знак згоди.

(Оксана розрізас навпіл хлібину).

2-й староста. Діло зроблено. Ідіть, молоді, та гуляйте, бо вже недовго вам залишилося. А ми тут ще децо з батьками обговоримо.

(Молоді виходять).

1-й староста. Завтра запрошують вас свати на оглядини. Чекатимуть вранці, з ними тоді і день весілля призначите.

2-й староста. Спасибі вам за частування та слова добрі. Час і додому збиратися.

Василь. Вам спасибі, люди добрі.

1-й староста. Нам Бог допоміг і вам хай помагає.

(Всі виходять).

Дія друга – Оглядини.

(Інтер'єр той же. За столом батько нареченого, Степан. Мати нареченого порасться біля печі, готує на стіл).

Степан. Насте, ну що ти бігаєш як та курка, що знестися не може!

Настя. Ну звичайно, ти розвалився, як льоха в Спасівку, а я весь день на ногах. Не хочеться же перед людьми сорому набратися, а свати ось-ось на оглядини прийдуть!

Степан. Насте, одного прошу – не бреш, краще мовчи, як люди прийдуть, я сам говоритиму. А то ти все діло зіпсуєш!

Настя. Ну добре, добре...

(Стук у двері).

Степан. Це вони. Та сядь, хватить бігати! Коли добрі люди, то просимо до господи.

(Заходять Василь та Марія).

Василь. Добрий день цій хаті і вам, господарі.

Марія. Хай Бог посилає всього найкращого!

Настя. Проходьте, проходьте, люди добрі! Ми вже тиждень вас чекаємо.

Степан. Я ж просив мовчати, який тиждень, коли вчора тільки сватання було! Просимо до столу!

Василь. Та спершу треба було б господарство ваше обійти, подивитися чи годиться дочку свою вам віддавати.

Настя. То можна й на двір не виходити. Гляньте у це вікно – все наше господарство – як на долоні видно.

(Підходять до вікна).

Степан. Як бачите, у нас і корова, і пара волів є, і кози, і свині...

Настя. І верблюд. Нещодавно мої родичі прислали!

Степан *(смикаючи за рукав).* Насте, замовкни...

Василь. Ну а зерна у вас вистачить до нового врожаю?

Степан. Звичайно.

Настя. Та в нас цієї пшениці кругом насипано: і у сараї, і у корови, і в погребі та й у хаті по всіх казанках вона.

Степан. Та закрий рота! А то люди подумують хтозна-що про нас!

Марія. Я бачу: сад у вас великий та гарний.

Настя. В ньому і вишні, і груші, і яблука, і сливи, і терем, і черешні і...

Степан. Насте, зупинись... Більше там нічого немає.

Марія. А тепер: головне – чи допомагає син вам по господарству клопотатись?

Степан. Та Петро у мене – права рука. Він і зараз, до речі, з волами возиться.

Василь. Ну що ж, можна, як кажуть і по руках бить.

(Батьки вдаряють по руках, а матері цілуються).

Настя. Ну а тепер, просимо і до столу.

(Всі сідають за стіл).

Марія. Дасть Бог, то станемо хорошими сватами.

Василь. Головне, щоб наші діти між собою ладили та щасливі були.

Настя. На коли ж весілля призначати будемо?

Василь. Та, мабуть, тижнів через два.

Степан. І справді, чого тягнути?

Марія. Ну що ж, діло зроблено. Дякуємо вам за все, приходьте тепер і до нас в гості.

Настя. І вам спасибі велике.

(Всі виходять).

Дія 3 – Запросини.

(На авансцену виходять Оксана і Петро і звертаючись до залу, поклонившись перед цим, разом кажуть: Просили батько, просила й мати і ми просимо прийти до нас на весілля.).

Дія 4 – Дівчеч-вечір.

(На столі лежать готові паперові квіти, незавершене гільце).

Марія. Уже завтра і весілля. Зараз і дівчата почнуть на дівчеч-вечір сходитися. Аж не віриться, що моя Оксана вже заміж іде.

Оксана. Ну чому ти сумуєш, матінко? Весілля в мене завтра – радіти треба.

Марія. Колись ти мене зрозумієш, коли свою дочку заміж віддаватимеш.

(Заходять дівчата).

1-а дівчина. Благослови, мати, нам зайти до хати та з нашою молододою вечір провести.

Марія. Проходьте, проходьте, дівчатоньки.

(Дівчата сідають на лави, починають робити букети із квітів, при цьому співають).

Дівчата. Ой у саду, саду вишенька зів'яла

Там де наша Оксана та з нами співала.

*Ой у саду, саду, вишенька зів'яла –
То ми з твоїм дівуванням та вже попрощаймось.
Ой летить зозуля, до вишеньки верне,
Та вже твого дівування ніхто не поверне.*

Оксана. *Ой, котилося сонечко он там за горою,
Розстаюся, дівування, навіки з тобою.*

2-а дівчина. Та ти не сумуй, Оксано, ми часто будемо до тебе приходити.

Олена (старша дружка). Дівчата, зносьте сюди свої букетики. Оксані треба зробити такий вінок, якого ще ні в кого не було.

(Дівчата сходяться до столу, де стоїть Олена, "складають" вінок).

(Хоровод за вікном).

(Заходить хрещена мати).

Хрещена мати. О, та я бачу, що дівич-вечір в самому розпалі. А можна і мені до вас?

Оксана. Звичайно, цей дім для хрещеної матері завжди відкритий.

Хрещена мати. Принесла тобі, Оксано, весільний коровай.

Олена. Приходьте та розкажіть, як ви пекли його вчора.

Хрещена мати. *Благослови, Боже, Пречиста Госпоже,
І отець, і мати своєму дитяті
Сей коровай зібгати.*

Для випікання короваю запрошені були сім жінок, які жили з своїми чоловіками в повній злагоді (Розведених і вдовиць не брали). Коровайниці приносили борошно, яечко, горілку, масло. На коровай посередині поклали велику шишку, втикнули дві, докупи стулені, свічки. Тільки запаливши, саджали його до печі.

*Жіночки – коровайочки хорошиї коровай зібгали,
В середину місяць клали, а довкола зіроньки
З райськими пташечками.*

*Високі два стоги на дворі, а ще вищий коровай на столі.
Вже діло поробили, коровай усадили,
Думайте та гадайте, а сюди гільце встромляйте.*

А чи готове гільце у вас, дівчата?

Олена. Ще не зовсім, тітонько, та ми хутко його завершимо.

*Благослови, Боже, і отець, і мати
Своєму дитяті деревце зачати.*

1-а дівчина. Ой ходили ми в гори,

2-а дівчина. Та вивезли деревце соснове,

3-а дівчина. Та будемо ввивати зіллячком, барвіночком

4-а дівчина. Та пахучим барвіночком.

(Дівчата роблять гільце, встромляють його в коровай).

Хрещена мати. Добре з вами, та час іти.

Оксана. Хрещена, занесіть, будь-ласка, цю сорочку Петрові, я її сама пошила і вишила. Я хочу, щоб завтра він в ній був на весіллі.

Хрещена мати. Добре, дитино. *(До Олени)* Не забудь же Оксані косу розплести завтра вранці *(хрещена бере в руки згорнуту і перев'язану сорочку і виходить, а дівчата продовжують робити квіти).*

Дівчата (співають). Ходить Оксана по городеньку

Як біла лебедонька.

Ріже барвінок собі на вінок,

На свою головоньку,

Ой вінку-вінку, зелен-барвінку,

Наробив ти жсало.

Оксана. Свою матусю, свою рідную навік покидаю.

А може годі нам сумувати? В мене ж весілля, а не похорон.

Олена. І справді, дівчата, давайте щось веселе заспіваємо.

(Співають пісню "На городі чорна редька").

5-а дівчина. Не помітили, як і ніч настала, будемо додому збиратися.

Олена. Зараз перевірю, чи все ми зробили: букетики є, вінок для нареченої є, гільце звили. Начебто все.

Оксана. Ви завтра не баріться, раніше приходьте. *(Всі виходять).*

Дія п'ята – Весілля.

(Марія клопочеться по хаті. Забігає Оксана).

Оксана. Доброго ранку, мамо!

Марія. Доброго ранку. Ти виглядаєш щасливою, добре спала?

Оксана. Всю ніч очей не зімкнула. Але я дійсно щаслива, бо сьогодні я одружуюся з Петром.

(Заходять свахи).

1-а сваха (до Оксани). Ти вже й схопилася, рання пташко?

2-а сваха. А ти хіба не пам'ятаєш, як ти заміж ішла? Чи спала вночі?

1-а сваха. Це було так давно, що я вже і забувати стала.

Оксана. Ну чому так довго дівчат немає?

Марія. Ти просто хвилюєшся. Поглянь – ще і сонце не зійшло.

2-а сваха. Це тільки нам, свахам, зі старості не спиться – то й приїшли раніше.

Марія. Принеси-но, Оксаночко, хустки.

(Оксана приносить, а Марія перев'язує хустками свах).

1-а сваха. Ось і старша дружка. Теж певно не спалося.

(Заходить Олена).

Олена. Доброго ранку! Чи не спізнилася я?

2 сваха. Та ні, ще немає нікого.

Олена. Там, позаду мене ще дівчата йдуть.

Оксана. Ой, Олено, яка ж бо ти гарна сьогодні!

Олена. Ми тебе як зодягнем, ти ще краща будеш.

(Заходять дівчата і хрещена мати. Вони співають).

У городі зілля /2р.

За городом зілля /2р.

У цім домі, що на рогу

Почнемо весілля /2р.

І-а дівчина. Доброго ранку! Чи не спізналися ми?

І сваха. Щойно те ж саме Олена питала. Ні, не спізналися, але й відволікати не треба.

Хрещена мати. А ну ж бо, мати і дівчата, Оксану до шлюбу готувати!

(Мати виносить біле простирадло, розстеляє його, ставить стілець, на нього кладе подушку. На цю подушку сідає Оксана).

Оксана. *То не мати косу чеше /2р.*

Чужа чужаниця /2р.

За маму ставиться.

Ой, розплітай, мамо, косу, розплітай,

Тільки мою головоньку не торкай.

Бо моя головонька слабенька,

А я твоя донечка рідненька.

Марія. *Ой до вінця, Оксаночко, до вінця,*

Не забудь, молодая, гребінець.

Ой, упав гребінець під стілець

(Мати випускає гребінець).

Да подай Оксаночці гребінець.

(Дружка подає його).

Буду готувати її під вінець.

(Марія знімає стрічку, розплітає косу, розчісує, знову її заплітає, але вже без стрічки. Дружка одягає їй вінок з фатою).

(Чується гамін, стук у двері).

2-а сваха. Це, напевне, наречений за тобою йде. Пора і нам за роботу братися.

1-а сваха. А ну гукайте нам Івасика, нехай наречену продавати йде. А ти, Оксано, сідай та хай тебе мати накриє.

(Оксану накривають простирадлом, а також накривають хрещену матір).

(Заходять, наречений, боярин, свахи, староста та хлопці).

2-а сваха. Що ви за люди? Звідки і чого вам треба?

Наречений. *Котився місяць до зірки,
Вибрався Петро до дівки,
Питаюся свого батенька:
Чи много боярів брати?*

– Бери, синопьку,
 Всю дружинопьку,
 Бери старосту старого,
 Бери свашеньку-багачку,
 Бери свашечку-співачку,
 Бо там чужая сторона,
 Щоб не набратися сорома. ✓
 Ой, їдь, синопьку,
 В щасливу годинопьку,
 Час, привіз би
 Любую дружинопьку.

Івась. Щоб Оксанку в нас забрати, за неї треба викуп дати.

Іван (боярин). Що ж ти хочеш за неї?

Івась. Е!.. Голуб'ята, вона дорого коштує!

Іван. Та хоч би подивитись на неї.

Івась. Спочатку гроші. Дасте 100 червонців?

1-а сваха молодого. Та що ж ми гроші заплатимо, а вона, може крива та ряба?

2-а сваха молодого. Чи коса та лиса?

Івась. Наша Оксана найкраща в селі!

(Боярин хоче пролізти крадькома, але свахи молодій йому не дають).

Іван. Та немає в нас стільки грошей.

Івась. А як немає, то і ідіть. Наша Оксана в дівках не засидиться!

1-а сваха молодого. І наш Петро хлопець видний, крім Оксани за нього любя піде!

2-а сваха молодого. То може вступиш ціну, а то товарнемося.

Івась. Не вступаю. Оксана ще більшого коштує.

Іван (кидає гроші на тарілку). Ну на, тримай! Чи всі?

Івась. Ні, не всі, ще стільки ж покладіть!

(Боярин ще кладе)

Іван. А тепер усі?

Івась (забираючи гроші). Усі уже.

Петро. То впускай швидше, дуже кортить Оксану побачити!

1-а сваха молодого. А ти вибери ту, з якою під вінець підеш.

(Петро дивиться яке простираadlo зняти).

Іван (показуючи на хрецену). Оно вона.

(Петро знімає з неї простираadlo, всі сміються)

Петро. З цією ти до шлюбу йтимеш!

(Відкриває Оксану)

А я оцю красуню до церкви поведу!

(Оксана встала, а Олена хутко сідає на її місце).

2-а староста. О, видно, хто з дівчат заміж хоче!

1-а сваха молодого. Ой дайте нам дівку, ще й білу постільку, чотири подушки пухових, чотири сорочки льонкових, і скриню, і перину, і в дім господиню!

2-а сваха. *Благослови, Боже, і отець, і мати,
Своєму дитині під вінець ставати
Та з суженим шлюб узяти.*

Петро і Оксана (разом). Благословіть, мама і тато,

Оксана. Мені з Петром.

Петро. Мені з Оксаною.

Разом. До шлюбу стати.

Василь. Підійдіть сюди, діти мої.

(Наречені підходять, стають перед батьком на коліна).

Василь (перехрестивши їх). Даємо вам своє благословення, будьте щасливі! *(Цілує їх по черзі)*

Марія (перехрестивши їх). Разом з нами хай благословить вас Господь. *(Цілує їх).*

(Молоді встають, батько зв'язує їм руки хусткою).

Хрещена. Веди, наречений, до шлюбу омріяну долю свою, шануй її, милу та любу, як голуб голубку. Як вишню розквітлу в саду, дорогу молодим!

(Батько виводить 2-х за хустку, мати обсипає молодих тишеницею, цукерками, грішми. За ними виходять всі).

Перейма

(Виходять 4 хлопці і Стецько.)

1-й хлопець. Оно вони вже йдуть!

2-й хлопець. Він думав, що з нашої вулиці Оксану задарма забере. Не вийде!

Стецько. Правильно, а то мені, значить, гарбуза, а з шим обірванцем Петром до церкви.

3-й хлопець. Та ти ж у нас хлопець славний.

Стецько. Звичайно, хіба є в Петра така шляпа чи *(зладить тузо)* авторитет такий?

Іван. Що то за перейма на дорозі? Ану, розступіться та дайте пройти!

4-й хлопець. Нізащо!

Стецько. Нізащо!

Іван. А це чому ж?

1-й хлопець. Тому що викуп треба, а інакше в тебе заберемо наречену, і дружку.

1-а сваха молодого. Хлопці, але ж Оксана згоду дала.

2-й хлопець. Згоду дала, але в церкві ще не стояла!

3-й хлопець. Ну як, дасте викуп?

Іван. А що ж ви хочете?

4-й хлопець. Та могорича.

Петро. А ну, свашки мої, поставте їм могорича. За Оксану мені нічого не шкода.

(Свахи дають хлопцям могорич).

1-й хлопець. Ну що ж, тепер дорога вільна.

4-й хлопець. Щастя вам, молодята!

(Всі виходять).

(Вдома у молодого, на сцені батьки молодого, заходять батьки молодій).

Марія. Так поспішали, думали, що запізнимося!

Настя. Не хвилюйтеся, свахо. Вони ж тільки до церкви пішли.

Марія. І знаю, що дитину в хороші руки віддаю, а всерівно туга душу бере.

Настя. У нас твою Оксану ніхто не скривдить. Я їй і слова лихого не скажу.

Степан. Хіба що збреше коли що...

Настя. Що ти сорочиш мене перед сватами!

Степан. Бо це правда!

Василь. Годі сваритись. Он молоді вже йдуть.

(Матері беруть хліб на рушникові, батьки стають по боках. Заходять молоді, стають на рушники).

Петро. Вийдіть, тещо, з хати, свого зятя зустрічати!

Оксана. Вийдіть і ви, мати, свою невістку зустрічати.

Разом. Вийдіть, вийдіть, ви в кожусі та в хорошому дусі,
Які кожухи мохнаті, такі будемо багаті,
На худобу, на вівці, на гроші, червінці!

(Молоді кланяються).

Марія. Живіть щасливо, будьте багаті та здорові.

Настя. Та подаруйте нам онучаток.

Батьки разом. Во ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа!

(Віддають їм хліб, молоді цілують його і передають сватам).

Степан. За мною, діти, та на весільний посад.

(Степан за хустку заводить молодих за стіл. Олена і Іван швидко забирають рушник, щоб на нього ніхто не став).

Староста. Просили батько, просила мати всіх гостей до столу.

(Всі сідають до столу. Настя та дві її свашки подають страви).

2-а сваха молодого. З-за гори гуска летіла, наша капуста з перцем кипіла.

1-а сваха молодого. З перцем, не з перцем, просимо з ширим серцем.

1-а сваха. Свахи, ваш борщ чи на льоду укіпав?

2-а сваха молодого. Борщ як борщ, то ми для каші воду з помийниці брали.

2-а сваха. Та й гуску нелатраною подали.

1-а сваха молодого. То ми навмисне для вас, любі свахи.

Староста. Годі вам, свахи, страви всі смачні.

1-а дівчина. Да ти бачиш, дружко?

Олена. Бачу, бачу, подружко?
Що боярин коровай краде,
За гільце захиляється,
Короваєм запихається.

Іван: Та я роду не злодійського, а я роду королівського,
Короваю не брав, в рот його не запихав!

1 хлопець. Ну і взяв боярин дружку!

Іван. Взяли її вмили, серпом та й побрили,
Граблями розчесали, отак мені дружку вбрали.

Олена. Ну зачекай, ти сьогодні переді мною ще й танцювати будеш!

Іван. Не буду!

Староста. Іване, не забувай, що сьогодні – ти старший боярин. І замість сперечатися, краще б музик найняв.

Іван. А вони вже тут.

(Музики встають).

Староста. Ну що ж, пора вам до роботи братися, і перший танець – для молодих.

(Грає повільна музика, староста виводить наречених, вони танцюють).

(Дружка непомітно знімає з голови боярина картуза).

2 хлопець. Іване, де це твій картуз? Пропив вже?

Іван *(хапаючись за голову)*. І справді, де він подівся? Може, загубив десь? *(Шукає очима)*.

Олена. Я знаю, де він.

Іван. Так це ти його вкрала! Віддай відразу ж!

Олена. Картуз не віддається, він продається.

Іван. І що ж ти за нього хочеш?

Олена. Затанцюй мені!

Іван. Що завгодно, тільки не це! Ну хочеш, я тебе поцілую? Чи грошей дам?

Олена. Ні, я обіцяла, що ти мені танцюватимеш переді мною!

Староста. Прогавив картуза – виконуй.

(Боярин починає танцювати).

Оксана. Ну, Олено, допоможи йому.

(Танцюють вдвох).

Староста. Ну, музики, заграйте таку веселу, щоб підшви погоріли! *(Танцюють всі, деякі спускаються до зали, піднімають на танець глядачів).*

Староста. Батьки знову просять за стіл. *(Всі сідають за стіл, а двоє хлопців прокрадаються під стіл і крадуть у молодого тупфлю).*

Оксана. Ой, що це таке? Хто під столом? *(Хлопці вилазять).*

1-й хлопець *(до Івана).* Ми вирішили, щоб ти не ледачкував сьогодні.

Іван. Що ви хочете?

2-й хлопець. Як завжди – стакан.

(Хлопці наливають в стакан і боярин його випиває).

Староста. Благослови, Боже, і отець, і мати

Дітям своїм подарунки дарувати!

(Перейми дарують батьки молодій).

Василь. Даруємо вам щастя...

Марія. Здоров'я...

Василь. Хліба...

Марія. Солі...

Разом. І всього доволі!

2-й хлопець. Дарую вам трохи гречки, щоб не було між вами суперечки.

Свахи молодого. Бажаємо молодим, щоб мали в оборі, в коморі, в сішку, і в мішку, в ложці, в місці і в колиці.

Свахи молодій. Даруємо голку і нитку, щоб уміла шити, прясти, і в свекрухи вкрасти. Бо в свекрухи така власть – як не вкрадеш, то сама не дасть.

Староста. Дарую корзину суниць, щоб не ходив до чужих молодниць!

Боярин. Бажаю вам багатіти, а молодій спереди горбатіти.

1-а дівчина. Даруємо вам жменю проса, щоб не ходила жінка боса.

1-а хлопець. Даруємо вам ружу, щоб дивилась лиш на свого мужа.

2-а дівчина. Даруємо вам гроші мідні, щоб не були ви бідні.

Хрещена мати. Даруємо чисту воду, щоб були обоє гарні на вроду.

3-а дівчина. Даруємо молодому дугу, щоб не заглядав на другу, а молодій коня вороного, щоб не заглядала на другого.

3-й хлопець. Дарую граблі і вила, щоб молода добрий борщ варила.

4-а дівчина. Даруємо мішок колосся, щоб до віку мирно жилося.

4-й хлопець. Дарую горобця, щоб мали хлопця-молодця.

Дружка. Даруємо дзвіночки, щоб мали дві дочки.

5-а дівчина. Даруємо пучок калини, щоб до року були хрестини.

Батько молодого. Даруємо молодим сад, а в саду ягоди, щоб жили в мирі і злагоді!

Стецько. Даруємо вінок цибулі, щоб не давали один одному дулі.

(При цьому боярин роздає коровай – шишку – батькам, і іншим по кусочку).

Староста. Роздані подарки всі, поспіваємо пісні.

(Пісня "Зеленес жито").

Зеленес жито, зелене, хорошії гості у мене,

Зеленес жито за селом, хорошії гості за столом.

Зеленес жито жєнці жнуть, хорошії гості в хату йдуть.

Зеленес жито, ще й овес, тут зібрався рід наш увесь.

Зеленес жито – ярина, тут зібралася моя родина.

1-а сваха молодого. Та щось, дівчата, не дуже ви й співаєте, зуби у вас, мабуть, з редьки?

1-а сваха молодой. Що ви на дівчат накидаєтесь, на себе б глянули, свахи-нетіпахи!

2-а сваха молодого. Це ви, як сороки на лозі!

2-а сваха молодой. А ви як шпильки в стіні!

Староста. Це завелись надовго, а ну ж, свашки язикаті, нумо танець танцювати! (*Танець сваш*).

Староста. Прийшла пора для покриття.

(*Виносять стілець з подушкою, на неї сідає Оксана, Петро знімає з неї вінок, а Настя одягає хустку*).

Дівчата (*при цьому співають*).

Горіла сосна палала, /2р.

Під неї дівчина стояла, /2р.

Під неї дівчина стояла,

Русяві коси чесала.

Ой, коси, коси, ви мої,

Довго служили ви мені,

Більше служить не будете,

Під білий вельон підете.

Під білий вельон, під хустки,

Більш не піду я за дружки,

Горіла сосна ще й тріска,

Тепер я ваша невістка.

(*Під цю мелодію виконується танець "Прощання з дружками". Оксана по черзі танцює з кожною дівчиною, одягаючи їй вінок. Цілує її.*).

Марія. Вітаю ще раз тебе, дочко. Тепер ти вже молодиця, а не дівчина. Люби свого чоловіка, шануй його батьків.

Василь. Ми вже будемо йти, доню.

(*Всі починають співати*)

Де б я не йшла, де б не їхала,

Мамі своїй та й дякувала.

Оксана. Дякую тобі, мамо, що будила мене рано, більше не будеш, не будеш.

Всі. Де б ти не їхала, де б ти не йшла, батьку своєму дякувала.

Оксана. Дякую тобі, тато, що построй мені хату, більше не будеш, не будеш.

Всі. Де б ти не їхала, де б ти не йшла, воротам своїм дякувала.

Оксана. Дякую вам, ворота, де стояла хлопців ціла рота, більше не буде, не буде.

Марія. Ой, не дави з мене сльозу, доню.

Оксана. Я буду сумувати за вами.

1-а сваха молодого. З нами, Оксаночко, з нами, до чужої мами. Між чужії люди, там тобі добре буде.

2-а сваха молодого. В нас вітер сам хату мете, в нас сонечко хліб пече, сама вода в горщики лється. Бо в нас так ведеться.

Олена. Прощай, прощай, подруженько, бо вже йдемо, і твоє дівування з собою беремо.

Настя. Дякуємо вам, і завтра приходьте.

(Дівчата, Олена, батьки Оксани виходять).

Степан. І вам спасибі люди добрі. Завтра вранці чекаємо вас знову.

(Всі виходять).

Дія 6 – Циганщина.

(На сцені батьки Петра, Настя і Степан, заходить Оксана).

Оксана. Доброго ранку. Щось допомогти, мамо?

Настя. Та ні, Оксаночко, йди відпочивай. На твій вік ще вистачить.

Степан. А Петро де?

Оксана. Ще спить. Збудити його?

Настя. Не треба. Сьогодні відпочивайте.

(Заходять цигани).

1-а циганка. О, видно, невістка роботяща попалась, ні світ, не зоря, а вже на ногах.

Настя. Та я й знала, що невістка у мене добра буде.

Оксана. Мамо, не перехваліть мене.

1-й циган. Ну, добре. Годі вам теревені точити, ходімо Петра будити. Хай він гроші нам дає.

(Виходять і заходять із Петром, він протирає очі).

2-а циганка. Ну й соня же ти. Всю ніч проспав і не виспався.

1-й циган. Та хіба ж він спав? Хто в таку ніч спить?

Петро. Ну чого вам?

1-а циганка. Грошей давай.

Петро. Та я ж у себе вдома.

2-а циганка. Давай, давай, ти ж знаєш, що нам все одно нічого не доведеш.

(Петро дістає трохи грошей, дає їм).

Циган. Ну що ти, голубок, і за Оксану стільки ж дати треба.

(Петро ще дає).

1-а циганка. Ну добре, для почину вистачить. Гайда по гостям — курей збирати.

(Вони виходять, заходять музики).

Настя. Проходьте, проходьте, просимо вас до столу.

(Музики сідають до столу).

(Заходять цигани).

1-а циганка. Ху, ну й втомилася я, та й всі втомилися. Насилу мішки доперли.

2-а циганка. Не приходили ще батьки Оксани? Снідати їй не принесли?

Настя. Ні.

Циган. Оно якраз вони і йдуть.

(Заходять батьки Оксани, вона сидить за столом, на якому лежить цибуля, недоїдки, гарбуз, і т.і.).

Василь. Доброго ранку.

Марія. Боже поможи. Чи не скривдили ви тут нашу доню?

Циган. Ніхто її не зобижав.

Василь. Та й бачу, що їсти їй поставили таке, що свині у нас вдома такого не їдять.

1-а циганка. Не їдять тому, що немає такого в вас дома.

Марія. Пропустіть, та я хоч погодую свою донечку.

2-а циганка. Не смішіть людей. Де це видано, щоб цигани пропустили даром. Викуп давайте, тоді пропустимо.

Василь. Та майте ж совість. Ми ж до рідної доньки прийшли.

Циган. Тим більше, так що з вас більше ніж з інших положено.

(Василь дає гроші, і цигани їх пропускаяють).

(Марія підходить до Оксани, цілує її і ставить на стіл їжу).

Циган. Досить возитися з молодими. Оно вже люди йдуть.

(Заходять люди, молодь. Цигани починають з ними торгуватися).

Настя. Просимо, люди, до столу.

(Всі сідають за стіл).

(Музики грають і всі танцюють).

1-а циганка. Чи не пора вже нам батьків провезти, та в пилюці ви- качати?

Всі. Пора, пора.

Циган. Ну що ж, коні, до роботи.

(Виходять 2 хлопці)

1-й хлопець. Ми сьогодні за коней.

2-й хлопець. Тільки дарма не поїдемо, треба підкріпитися.

1-й хлопець. І з батьками з вітерком зможем прокотитися.

(Хлопці витягають візок, прикрашений квітками, ззаду прив'язані порожні консервні банки. Під музику батьків вивозять до зали, прово- зять по проходу і в кутку висипають).

(Батьки тікають, та їх ловлять і виводять на сцену).

2-а циганка. Всі ці дні батьки нас примушували танцювати. А зараз ми їх примусимо.

2-а циганка. Танець для батьків.

(Танець батьків)

Василь. Ану, музики, не зівайте, танець для циган заграйте.

Настя. Язика добре чесати, чи вмієте ви танцювати?

(Танець циган).

Степан. Дівчата, хлопці, в круг вставайте, гопака тут витинайте.

(Всі танцюють)

Марія і Настя разом. Дякуємо вам, що прийшли до нас і розділили нашу радість.

1-а дівчина. Сподіваємося через рік на хрестинах погуляти.

4-й хлопець. Спасибі за частування, та за музику хорошу.

Всі разом. Спасибі за все!

(Всі виходять залишаються музики, батьки, молоді).

Василь (до музик). Дякуємо, музики, за таку музику чудову.

Степан. Чи заплатили вам?

Музики. Так.

Настя. Я ще вчора розрахувалася.

Степан. От людина, не може, щоб не збрехати!

(Музики встають, збирають інструменти)

Музики. До побачення.

(Виходять).

Марія. Будемо і ми, доню, йти. Шануй Петра та батьків, слухай їх.

Оксана. Я проведу вас.

Настя. Ми всі підемо вас провести.

Василь. Спасибі, вам, свати, за все.

Степан. І вам також.

(Виходять).

(На сцену виходить Стецько).

Стецько. Цей обірванець Петро таку дівку собі вхопив. А я дурнем був, дурнем і вмру. От тільки каші гарбузової дуже хочеться. До кого ж сьогодні свататися піти?

(Звертаючись до зали).

Може ви підкажете, га? Ех. *(махнув рукою і пішов).*

УКРАЇНСЬКІ ВЕЧОРНИЦІ

Є в нашого народу чудові традиції – колядування і вечорниці. Віддаючи шану минулому, беручи все найкраще у наше сьогодні, ми на вечорницях відроджуємо усе найдорожче, що є в народі: його пісню, мову, етнографію, історію.

Пора вечорниць – це довгі вечори глибокої осені і зими. Збирались у когось у хаті. Кожен брав із собою роботу. На вечорницях пряли, вишивали, мотали пряжу, чесали вовну, плели кошики й майстрували інші предмети домашнього вжитку. На вечорницях співали народні пісні, танцювали, грали музики, розповідали бувальщини, небилиці. А скільки тут можна було почути розповідей про чаклунів, відьом, русалок. Господиня хати (паніматка) тримала лад на вечорницях.

Давайте завітаємо до однієї з українських сільських хат, де нас уже чекають добрі господиня і господар.

Ой на вечорницях дівки – чарівниці (сценарій вечорниць Наддніпрянини)

Традиційний інтер'єр селянської хати. Особлива прикмета: на стінах багато прикрас – витинанок, рушників.

Біля печі поростається тітка Текля – досвітчана мати. Дядько Тиміш сидить на лаві і лагодить кожуха.

Тітка Текля (сумовито). Відколи оддали ми свою Оксану на чуже село, то тільки й тішимося, що дівочими та парубочими співами.

Дядько Тиміш. Та ото ж... Усе веселіше. Але якби-то наша донька ближче була, то й вечорниць нам не треба було б. Онуків би бавили...

Тітка Текля (зітхає). Така, видать, наша доля...

За сценою чути дівочий спів.

Ой коли б той вечір

Та й повечоріло,

То б моє серденько

Та й повеселіло!

Ой коли б той вечір

Та й сонечко зайшло,

То б моє серденько

Та й до мене прийшло!

Тітка Текля (зраділо). А он і дівчата! Це ж сьогодні Дарина Пилипова перший раз на гулі прийде. Горщик битимем, щоб вечорниці водилися.

Дядько Тиміш. От і добре!

За сценою чути гамір, сміх. До хати заходять дівчата. Дарина з Катрею несуть горщик із кашею.

Дівчата (*стоять біля порога, разом*). Добрий вечір вам!

Дядько Тиміш (*привітно*). Доброго здоров'я, дівчата.

Тітка Текля. Чого ж біля порога стали? (*Радісно-здивовано*). О, нашого полку прибуло! Просимо, просимо, Дарино!

Дарина. Дякую вам, тітко Текле, і вам, дядьку Тимоше, дякую!

Дівчата проходять до хати, ставлять горщик із кашею на припічок, потім розгортають свої вузлики, виймають полотно, нитки і сідають до роботи.

Катря. Тітко Текле, будьте ласкаві, покажіть мені, як краше рукав на сорочці викінчити мережкою.

Тітка Текля. Ось, дивись. (*Бере голку, показує*).

Олена (*весело*). Ой, дівчата, давайте я вам нові загадки загадаю, їх мене дідусь навчив. (*Загадково*).

*В лісі росло,
В столяра пишалось,
В гарного хазяїна
Прядиком вкривалось.*

Катря (*замислено*). І що ж це таке може бути?

Галя. Мабуть, це стіл, бо його скатертиною вкривають.

Олена. Молодець, відразу одгадала, а мені дідусь підказував. А ось ще одна:

*Я морозу не боюся,
А хто мерзне – я сміюся.
Біля мене всі товчуться
І веселі діти в'ються;
Всі до мене! Є у мене
І печене, і варене.*

Дівчата (*хором*). Піч! Піч!

Олена. А оцю загадку вже нізащо не відгадаєте!

*З землі робився,
На кружалі вертівся,
На огні пікся,
На базарі бував,
Людей годував;
Я упав, то й пропав,
Ніхто не поховав.*

Дівчата. Не вгадаємо, ні, не вгадаємо.

Дядько Тиміш. Оленко, а може, це той горщик, у якому Дарина кашу принесла?

Олена. Так, дядьку Тимоше, ви вгадали!

Дядько Тиміш. А теперечки, дівчата, відгадайте мою загадку: "Чого хочеш – не купиш, а що хочеш продати – не продаси".

Катря. Такого ж не буває! Як є гроші, то все можна купити.

Дядько Тиміш. Е ні, дочко, всього не купиш. Моя відгадка така: це молодість і старість. Молодості ми вже ні за які гроші не купимо, а старості своєї нікому не продамо. Отож бережіть, дівчата, молодість, бо вона проминає, як весна. Як у пісні співається:

*Літа молодії, де ж ви полинули,
Чи в огні згоріли, чи в морі втонули?
Як в морі втонули, припливіть близенько,
Як в огні згоріли, то болить серденько.*

Галя (замисливо). Гарно ви, дядьку, кажете. А щоб душа не боліла, найкращі ліки для неї – пісня. Давайте заспіваємо.

Тітка Текля. Давайте, дівчата, давньо! (Починає співати "Не ходи, козаче, понад берегами" або якусь іншу старовинну пісню).

Галя (по паузі). Тітко Текле, скажіть, а який краще візерунок на рушники брати, щоб такі були гарні... ну, щоб такі, як ще ні в кого не було?

Тітка Текля (всміхаючись). І щоб старостам сподобалися?

Галя мовчить, тільки нижче схиляє голову.

Тітка Текля. Найкращі візерунки для вишивання дає нам наша багата природа. Це і ягоди калини червоні, і кручені паничі та рожі, що під вікнами ростуть. А є ще малюнки, які в душі народжуються. Це ознаки сонця, роси, любові і життя. Такі рушники говорити вміють, по них людську долю читати можна. Я бережу ще рушники своєї матері, бо вона була у селі найкраща вишивальниця.

Олена (з цікавістю). Ой, тіточко, покажіть нам ті рушники!

Тітка Текля повагом іде до скрині й виймає звідти декілька вишиваних рушників. Дівчата захоплено розглядають їх.

Тітка Текля (згадуючи). Мабуть, у матері тому так гарно виходило, що вона завжди, вишиваючи, співала пісень. Казала, бувало, що доля жіноча в пісню переливається, у вишивці стелиться. Недаремно про долю жіночу багато пісень у народі складено. Ось одна з них (тихенько наспівує, а дівчата підхоплюють).

Олена. Ми, тітко Текле, будемо своїх хлопців чарувати, щоб вони тільки нас любили. Давайте веселенької якоїсь заспіваємо.

Дядько Тиміш. Правда твоя, Оленко. А то затягли на сумне.

Олена починає співати, дівчата підхоплюють.

Катря (по закінченні пісні). Я на своїй хусточці таку мережку зроблю, що буде як намальована. Пам'ятаєте, як у Тараса Шевченка про хустинку сказано:

*У неділю не гуляла,
Та на шовки заробляла,
Та хустинку вишивала,
Вишиваючи співала:
Хустоночко мережана,*

*Вишиваная,
Вигантую, подарую,
І він мене поцілує...
Хустино моя
Мальованая.*

За сценою чути спочатку звідалік, а потім ближче парубочий спів – то хлопці виконують уривок із народної пісні "Нащо мені женитися".

*Нащо мені женитися,
Нащо жінку брати?
Тепер сіно не вродило –
Нічим годувати.*

До хати заходять четверо-п'ятеро хлопців.

Хлопці (разом). Добрий вечір господарям хати і вам, вишивальниці.

Дядько Тиміш. Проходьте, хлопці, сідайте та розкажіть. А чи вибрали ви поміж себе старшого – березу і чи устав свій маєте?

Андрій (гордо). Аякже! Оце мене березою і обрали. Спочатку не хотів, але коли вже довірили, то служитиму. Устав наш такий: "Будемо ж гуляти чесно, тихо та смирно, як і слід чесному і поважному парубоцтву, так, як гуляли наші діди й батьки. Господицю на вечорницях шанують, як матір, з дівчатами поводитьься з повагою; не забувають, братця, що чесна дівчина – то є краса і честь усього села". Оце і є наш устав.

Дядько Тиміш. Складно говориш, Андрію, добре, що тебе березою обрали. Гарні будуть у нас вечорниці. А сьогодні до нашого гурту Дарину прийматимемо.

Андрій (охоче). Чому б і ні? А чи вміє наша Дарина співати й вишивати?

Дарина соромиться, а дівчата приходять їй на допомогу.

Катря. Не кепкуй, Андрію, бо ось ми зараз заспіваємо, але й послухаємо, на що ви здатні!

Співають по черзі з хлопцями пісню "Лугом іду, коня веду".

Хлопці. *Край битой доріженьки
Яра рута зійшла;
Молодая дівчинонька
Та вже й заміж вийшла.*

Дівчата. *А й у млині, на камені,
Кукіль не вродився,
Козак, старий як собака,
Досі не женився.*

Андрій (поблажливо). Ну що ж, хлопці, треба нам визнати перемогу за дівчатами – висміяли вони нашого брата. Треба думати вже про одруження, а не чекати, коли кукіль на камені вродить. Але чи готові ви добре оповідати та жартувати, як доведеться у весільні бояри йти? Чого ти, Олесю, мовчиш, як води в рот набрав?

Олесь (*голосно*). Ось я переповім вам розмову нашої Оленки з її мамою.

Всі затихли і з інтересом слухають.

Олесь. Дочка матері скаржиться: "Мамо, я не піду за Гриця, бо він не вірить, що існує пекло". – "Не бійся, донечко: коли він одружиться з тобою і поживе хоча б півроку, сам переконається, що пекло існує".

Всі сміються, а Олена сердиться.

Олена. Ти не переживай дуже, бо будеш ти у раю, як я за Гриця в сусіднє село заміж вийду!

Олесь (*примирливо*). Та хто ж таку гарну й веселу дівчину із свого села випустить? Правда ж, хлопці, не віддамо Оленки, бо хто ж нам виспівуватиме як соловейко?

Хлопці. Застівай, Оленко, просимо!

Олена, повеселівши, заспівує українську народну пісню "Ой летіла горлиця".

*Ой летіла горлиця через сад, через сад, гей!
Розпустила пір'ячко на весь сад, гей, на весь сад!
Ой хто ж тебе пір'ячко ізбере, ізбере, гей!
Отой мене, молодую, забере, гей! Забере!
На курочці пір'ячко в один ряд, в один ряд,
Любімося, серденько, в один лад, гей, в один лад!*

Олесь (*наближається до Олени і підспівує до неї*).

*Коло лісу походжав, в лісі не бував,
А я свою Оленочку по голосу упізнав.
Ой як вона заговорить – як задзвонить,
Ой як вона заспіває – село розлягас.*

Василь *підходить до дівчат і сідає поміж Оленкою і Даринкою.*

Василь (*поглядає на Дарину*). І кому це ви сорочки вишиваєте? Чи не мені, бува?

Дарина *сором'язливо схиляється над шиттям, а Олена* *приходить їй на виручку.*

Олена (*завзято*). *Ой Василю, Василю,
Сорочку пошто,
І пошто, помережу,
І надіну, підпережу.*

До Олени й Дарини наближається Олесь.

Олесь. Овва! А я думав, ти мені сорочку вишиваєш! (*Підсідає до Олени і приспівує*).

*Ой, дівчино, дівчинонько, що ти з того буде?
Як я тебе вірно люблю, бачать бог і люди.
Не хочеш ти, дівчинонько, миленькою бути,
То дай мені таке зілля, щоб тебе забути.*

Олена (*сміючись, підспівує йому*).

*Ой, є в мене таке зілля коло перелазу,
Як нап'єшся того зілля, забудеш відразу.*

Тітка Текля (урочисто). Дівчата й хлопці! Дарина на свої перші вечорниці кашу принесла, тож давайте частуватися.

Всі сідають до столу. Дарина, сором язлива й несмілива, ставить горщик з кашею на стіл, знімає з нього рушник і підносить тітці Теклі.

Дарина. Це вам, тітко Текле, за гостинність, за доброту, за пісні ваші...

Тітка Текля. Дякую тобі, дитино! Будь чемною до людей і доброю до батьків своїх! А тепер пригощай усіх.

Дарина накладає кашу. При цьому вона має за звичаєм кожного, кого пригощає, поцілувати в щоку. Наблизившись до Василя, вона хуленько подає йому кашу і втікає, не цілуючи.

Василь (удає, що дуже здивований). А чому це ти, Даринко, мене обминаєш? Чи я твоєму батькові межу переорав? Чи мої телята траву у вашому саду випасли? Га? *(Ловить її за руку і притягує до себе, хоче обняти, та дівчина виривається).*

Василь. Звичай велить усіх цілувати, а коли вже ти така несмілива, то я тебе сам поцілую *(Обнімає і цілує дівчину).*

За столом сміх, жарти. Після частування всі встають. Андрій ставить спорожнілий горщик на стіл, а потім спускає його по дошці долу. Горщик падає і розбивається.

Дівчата (голосно). Дрібно, дрібно! Будуть наші вечорниці часті, часті і веселі! Хлопці з усіх кутків до нас ходитимуть!

Андрій (сміючись). Авжеж! З вами й нам весело! Давайте заспіваємо гуртової. Починай, Оленко!

Олена заспіває українську народну пісню "Ой у полі три криниченьки", всі підхоплюють. Поспівавши, починають збиратися додому. Дякують господарям хати, прощаються з ними, а ті проводжають хлопців і дівчат за поріг.

За сценою ще якийсь час чути дівочий та парубочий спів.

[Див.: О.Ільченко, О.Карпенко. Пустити ж мене, моя мати, на вулицю погуляти // Українська культура. – 1991. - №№ 7, 8].

Сценарій свята "Українські вечорниці"

Хазяйка. *Добрий вечір, любі гості,
Просим до світлиці,
Будемо розпочинати
Наші вечорниці.
Всіх, хто чесно працював,
Віддав сил немало,
Від усього серця, друзі,
Я запрошую до зали.*

Зала прикрашена вишитими українськими рушниками, зліва – колодязь із журавлем, справа – перелаз, сплетений із лози, квіти, дерева. Посередині – майстерно зроблена світлиця із вікнами, дверима, видніється піч, в печі горять дрова. Біля вікна сидять дівчата, вишивають рушники, деякі прядуть.

В світлиці зібралися хлопці, допомагають хазяйці розставити лави, накрити стіл.

Хлопець. Як хороше, що ми зібралися разом.

Дівчина. Можна славно відпочити та й повеселитись.

Хлопець. Сміху, танців буде доволі в нашій оселі.

Хазяйка. Хлопці, заспівайте нашу веселу українську. Може, швидше дівчата всі прийдуть.

(Звучить пісня "А я все дякуюся, де моя Маруся").

Хазяйка. От і веселіше стало в нашій господі.

Хлопець. Люба господине! Ми хочемо, щоб вечорниці сьогодні були на славу.

Дівчина. Хлопці, а що за свято без музик?

(Хлопці виходять і йдуть шукати музик).

(Хазяйка витягає скатертину вишиту і накриває стіл).

Хороші в нас хлопці. Отак завжди: допоможуть, знайдуть, що треба, геть і під землею достануть.

Голоси дівчат.

Дівчата. Добрий вечір, люба господине! Добрий вечір.

Хазяйка. Добрий вечір, дівчатонька. Заходьте, ласкаво просимо! Дівчата, заспівайте українську пісню. Щоб від танців, пісень, сміху стало весело у нас.

(Звучить пісня "Добрий вечір, дівчино, куди йдеш").

Хазяйка. Дівчата, розмішайтесь, сідайте та трохи порозмовляйте.

Дівчина. Ой ні, ми краще попрядемо, пошиємо, пов'яжемо. Бо як прийдуть хлопці, то яка то вже буде робота.

Хазяйка. Дівчата, то ви тут погомоніть, поспівайте, а я піду вечерею готувати.

1-а дівчина. Ой дівчатонька, тут і в печі горить сьогодні. А як так, то я сяду тільки коло печі. Дуже люблю, коли тепло.

2-а дівчина. А я теж біля тебе, хоч на стільчику, аби ближче до печі.

3-я дівчина. Ну й замерзлячки. А мені будь-де, аби видно було.

4-а дівчина. Так тісно в нашій хаті, хоч би закінчити прясти, поки хлопці прийдуть, а то ніде дітись.

1-а дівчина. А де ж це наші хлопці, щось забарились.

2-а дівчина. Дівчата, давайте щось веселе заспіваємо.

(Звучить пісня "Ой чие то жити").

3-я дівчина. Щось у нас сумно сьогодні. Давайте щось веселіше заспіваємо.

(Звучить пісня "В саду гуляла").

1-а дівчина. Дівчата, заспіваймо про хлопців. Почують і швидше придуть.

(Звучить пісня "Хлопці кучеряві". Чуються голоси, сміх).

Хлопець. Агов, чи є хтось в цьому домі?

Хазяйка. Заходьте, заходьте, чекаємо вас.

1-й хлопець. Добрий вечір тому, а хто в цьому домі.

2-й хлопець. Всім гостям оселі й хазяйці веселій.

3-й хлопець. Я, дівчата, обіцяв вам, що вечорниці будуть веселі.

Дівчата. Обіцяв, обіцяв. Ану побачимо.

1-й хлопець. Та в нашій компанії такі орли, що не дадуть дівчатам скучати. Ану, хлопці, втнемо якоїсь.

Хлопці. Аякже, обов'язково.

Пісня "Їхав козак містом".

1-а дівчина. А ну, дівчата, хоровод заведемо.

(Дівчата співають і ведуть хоровод "Маринонька". Звучить пісня "Ой піду я лугом").

Сценка "Баба Параска і баба Палажка" І. С. Нечуя-Левицького.

Хазяйка. Що це таке? Дівчата, хлопці.

Хлопець. Це наші дівчата зіграли сцену про двох приятельок. Правда, чудово?

Дівчина. Звичайно, чудово. А й справді є ще такі приятелі і в нашому житті.

Хазяйка. Треба побільше гумору, сміху, бо це ж наші вечорниці.

Сценка – пісня "Куди їдеши, Ятутше?"

Появляються герої з твору Нечуя-Левицького "Кайдашева сім'я" Карпо і Лаврін. В руках у них заступи. Вони підійшли до хворостяної стіни, а потім перелізли через перелаз і почали копати землю. Веселий Лаврін заговорив до Карпа.

– Карпе! А кого ти будеш оце сватати?

– Посватаю, кого трапиться.

– Сватай, Карпе, Палажку. Крашої од Палажки нема на всі Семигори.

– То сватай, як тобі треба.

– Якби на мене, то я б сватав Палажку. В Палажки брови, як шнурочки; моргне, ніби вогнем сипне. Одна брова варта вола, другій брові й ціни нема. А що вже гарна! Як намальована!

– Коли в Палажки очі витрішкуваті, як у жаби, а стан кривий, як у баби.

– То сватай Хіврю. Хівря доладна, як писанка.

– І вже доладна! Ходить так легенько, наче в ступі горох товче, а як говорить, то носом свистить.

– То сватай Вівдю. Чим же Вівдя негарна? Говорить тонісінько, мов сопілка грає, а тиха, як ягниця.

– Тиха, як телиця. Я люблю, щоб дівчина була трохи бриклива, щоб мала серце з перцем.

– То бери Химку. Ця як брикне, то й перекинешся.

– Коли в Химки очі як у сови, а своїм кирпатим носом чує, як у небі млинці печуть. А як ходить, то неначе решетом горох точить, такі викрутаси виробляє.

– Сватай Олену. Олена кругла, як цибулька, повновида, як повний місяць; в неї щоки, мов яблука, зуби, як біла ріпа, коса, як пряник, сама дівка здорова, як тур: як іде, то під нею аж земля стугонить.

– Гарна... мордою хоч паццоки бий; сама товста, як бодня, а шия, хоч обіддя гни.

– То сватай Одарку. Ця тоненька, як очеретина, гнучка станом, як тополя; личко маленьке й тоненьке, мов шовкова нитка; губи маленькі, як рутяний лист. З маленького личка хоч води напийся, а сама пишна, як у саду вишня.

– Вже й знайшов красуню! Та в неї лице, як тріска, стан, наче копістка, руки, як кочерги, сама, як дошка, а як іде, то аж кістки торохтять.

– Але ж ти вередливий, Карпе!

Дівчина. *Чи до пісні, чи до танцю
В нас охота здавна,
Наша рідна Україна
Таночками славна.*

Хлопець. *Хай квітне наш рідний край,
Гей, кінчай журитися,
Грай музико, дужче грай –
Будем веселитися.*

(Дівчата танцюють з хлопцями "Гопак").

Хазяйка. Ну ж бо, дівчата, покажемо себе у пісні, танці, що ми не гірші від предків своїх. *(Звучить пісня "Несе Галя воду").*

Сценка за твором І. Котляревського "Наталка-Полтавка".

Наталка виходить з хати. Несе на коромислі відра і прямує до колодязя із журавлем. Співає пісню "Ой я дівчина Наталка". До неї підходить Возний і вони ведуть між собою розмову.

Хлопець. Ну й молодець Наталка, зуміла відрубати цьому недоучці канцелярському.

Дівчина. А тепер давайте заспіваємо нашу улюблену.

(Звучить пісня "Ой у вишневому саду").

Хазяйка. *Пісня в праці помагає,
Пісня в горі нас втішає,
Пісня радощі приносить,
Моє серце пісні просить,
Хоч сама я й не співаю,*

Та ж для вас, співанок маю.

(Звучить пісня "Ой на горі два дубки").

Сценка з твору І. Нечуя-Левицького "Кайдашева сім'я".

Не чорна хмара з синього моря наступала, то виступала Мотря з Карпом з-за своєї хати до тину.

Не сиза хмара над дібровою вставала, то наближалася до тину стара видроока Кайдашиха, а за нею вибігла з хати Мелашка з Лавріном та всі діти.

– Нащо ви одв'язали нашого коня та заперли в свій хлів? – крикнула Мотря. – Не святі ж прийшли з неба та одв'язали його!

– Одчепись, сатано! Хто його одв'язував. То твої діти їздили по дворі та й упустили його, – крикнула Кайдашиха.

– Он глянь на тин! Це твій кінь звалив. Заплати три карбованці та оддай нашого кабана, тоді візьмеш свого коня.

Мотря. Як то? За свого невірного гнилого кабана та ви взяли нашого коня!

Мелашка. То ваш кінь гнилий та червивий, а не наш кабан.

Мотря. Ще й та обзивається! Мовчала б уже та не гавкала.

Мелашка. Принеси лишень три карбованці, а ні, то піду в волость тебе позивати.

Мотря. Ще й вона піде в волость! Втри передніше віскривого носа та тоді підеш в волость.

Кайдашиха. Не лайся, бо я тобі в вічі плюну.

(Сценка продовжується. Дівчата і хлопці танцюють).

Хазяйка. Ну, а зараз кінчай веселитися. Будемо вечеряти. От і добре.

Всіх до столу прошу сісти,

Вареники будем їсти,

Вареники не погані,

Вареники у сметані.

(Звучить пісня "А мій милий вареничків хоче").

Всі учасники сідають за столи. Чується сміх, жарти. Потім читають гуморески П. Глазового, С. Олійника, О. Вишні, С. Руданського, А. Гарматюка. Учасники вечорниць з гостями співають українські народні пісні.

УКРАЇНСЬКІ ВЕЧОРНИЦІ

(Українська світлиця прикрашена вишитими килимами, іконами з рушниками, збоку – під, посередині – стіл, застелений вишиваною скатертиною, лавки, вкриті домотканими килимами; дівчата і хлопці одягнені в український національний одяг).

Виходять ведучі.

1-й ведучий. Добрий вечір!

2-й ведучий. Добрий вечір!

1-й ведучий. Просимо до світлиці!

2-й ведучий. На веселі, на бадьорі.

Разом. Наші вечорниці.

1-й ведучий. Ви заходьте в нашу хату, превелику, пребагату.

2-й ведучий. Від зірничі до зірничі хай лунають вечорниці!

1-й ведучий. А на наших вечорницях хто сумний – розвеселиться!

2-й ведучий. Співи, танці, небилиці... – Гарні будуть вечорниці!

(У світлиці – господиня вечорниць, заходять дівчата).

1-а дівчина. Добрий вечір, паніматко!

2-а дівчина. Добрий вечір у вашій хаті! Чи можна до вас на вечорниці завітати?

Господиня. І вам вечір добрий, дівчатонька! Проходьте, голубоньки! Сідайте, будьте ласкаві, у нашій хаті, на нашій лаві.

3-я дівчина. Спасибі вам, паніматко! Пошли, Боже, щастя у вашу хату!

(Дівчата сідають, починають в'язати, прости, вишивати).

Господиня. А що, дівчата, роботу із собою взяли?

Дівчата. Взяти!

Господиня. А новини цікаві які принесли?

4-а дівчина. Кажуть, тітонько, у Христини Бондарівни сватання сьогодні... Чи, може, ви вже чули?

Господиня. У Христини? Ні, не чула. А чого ж – нехай іде заміж, хороша вона дівчина і рушників багато придбала.

5-а дівчина. А хто сватає Христину? Що за парубок, звідки?

4-а дівчина. Чи хороший парубок – не знаю, бо з сусіднього села, з Суховолі, але люди кажуть, що добрий і роботящий.

1-а дівчина. А ще Катерина розповідала мені, що землі у нього багато, однак у матері. Тож не буде погано Христині у Суховолі.

Господиня. А що ж, нехай і їй, сиротині, щастя усміхнеться.

2-а дівчина. Дівчата, а чого це ми сидимо? Давайте пісню заспіваємо!

(Лунає пісня "Світить місяць").

Господиня. Ой, дівчата, дівчатонька! Якби ви знали, як болить материнське серце, коли біду чує. От і моя так заміж вийшла. Скипіло

моє серце ще з тої миті, як уперше побачила його, та хіба послухала моєї ради. А оце недавно прийшла дочка і в сльози – покину його!

– Що сталося? Розпився, може? – питаю. Хитає головою, що ні.

– Гуляє? Розлюбив тебе?

– Якби розлюбив, – зверетенилась, – може б легше було. А то ж любить. Каже, що любить. По-своєму. Знаєш, мамо, що це значить: любить по-своєму?

Знаю, чого не знаю. Ви думаєте, матері геть усе позабували? Тут часом такий спогад серце здавить, що тікав би від нього світ за очі.

3-я дівчина. Тітонько, і що ж ви дочці порадили?

Господиня. А що тут радити? Сказати "розійдіться" – онучки шкода, сказати "терпи" – її молодого віку жаль.

– Ото, – кажу, – дочко, не я тобі його вибирала, не я тобі маю радити.

З тим дочка і поїхала. Отак і досі живуть.

4-а дівчина. Тітонько, а як же внучка ваша, не приїжджає до вас? Я пам'ятаю її маленькою, як з вами гусенята пасла.

Господиня. Отож-бо, дівчата, як була маленькою, то матері в село віддали, бо куди там у місті з дитиною у гуртожитку, яка там наука. Привезли до баби – гляди! Гляділа!

Робота, ясла. За клопотами й не натішилася нею. А все ж і сорочечки вишивала, і віночки на Купала плела. А казок по-своєму скільки переказала!

На п'ятому році забрали – квартиру одержали. І досі, мов ніж у серце, зятеві слова, ненароком почуті:

– Ты, дочка, от этого мужицкого языка совсем одурела. Чтоб я твое "татку" в последний раз слышал. И вообще, больше сюда – ни ногой!

Аби не знала, що його батьки з діда-прадіда в землі горбилися, леґше було б. Та Бог йому суддя.

5-а дівчина. І що, більше не приїжджала до вас онученька?

Господиня. Ні, дівчата, зять свого слова дотримав. А так же часом хочеться повірити, що й онучка про мене згадає, що не забула, як на березі гусенята пасла, як чорнобривці нюхала. Та де їй до села, коли вона шоліта на морі, а французька та англійська їй – замість рідної мови.

6-а дівчина. Ой, вибачте, тітонько, що ми вам жалю додали.

Господиня. Та що ви, дівчатонька, кажуть, у житті радість і смуток поруч ходять. І в мене є також маленька надія. Ось, дивіться. Нещодавно я листа одержала. На звороті – доччина адреса і... онучка підписала. Довго я на листа надивлялася, поки, нарешті, відкрила і прочитала. Ось послухайте. (*Читає*).

"Бабуню моя дорогенька, добрий день!

Бабуню, я Вас люблю! Вибачте, що не озивалася. Дурна була. Але вже порозумнішала і такою залишуся.

Бабуню, їздили ми в Москву на екскурсію. Всі пішли телевизор дивитися, а я в номері затрималась. Раптом по радіо – шедрівочка. Та сама, якої Ви мене вчили!

І зразу – Ви перед очима. І Ваша ластівочка над вікном. І котяра, що до неї закрадався. Вреднючий був кіт! Він ще живий, бабуню?

Хочу до вас! Гусенята пасти, чорнобривці нюхати, хочу в грозу виходити з Вами на ганок боятися.

Неодмінно приїду: Батькові скажу... Ні, не казатиму нічого. Щось придумаю, але приїду.

Ваша нерозумна, безсовісна бабчина внучка Олеся".

6-а дівчина. Ой, тітонько, як нам радісно за вас. От побачите, ваша внучка неодмінно до вас приїде.

Господиня. Спасибі, дівчата, на доброму слові. А чого це ми з вами заговорилися і за роботу забули? Десь і хлопці ваші забарилися. А давайте заспіваємо нашої улюбленої пісні.

(Лунають пісні "В неділю пораненько", "Засвіт встали козаченьки"),

2-а дівчина. Дівчата, напевно, хлопці ідуть. Чуєте як співають? *(Хлопці з-за дверей)*.

1-й хлопець. Пу-гу, пу-гу, дівчата, пустіть до хати, бо з дороги збився!

1-а дівчина. А хто такий?

2-й хлопець. Та свої, невже не впізнали?

2-а дівчина. А ви гарненько попросіть!

3-й хлопець. *Ой, дівчата, совість майте,
Швидше в хату нас пускайте.
Бо надворі мороз тріщить,
А в музикантів без діла рука свербить.*

3-я дівчина. А шо, дівчата, пустимо хлопців до хати?

(Хлопці заходять до хати).

Хлопці. Добрий вечір всім у хаті!

3-я дівчина. Спасибі, хлопці! Доброго і вам вечора!

Господиня. Як добре, хлопці, що ви прийшли. Мої дівчата аж повеселішали. Скажіть-но, а хто з вас старший, чи маєте свій устав?

4-й хлопець. Аякже, оце мене і старшим вибрали. А устав наш такий: "Будемо гуляти чесно, тихо, смирно, як і слід поважному парубоцтву. Господиню на вечорницях шануватимемо, як матір".

Господиня. Добре говориш, хлопча. Коли ви до нас з добром прийшли, то прошу, сідайте, дівчат звеселяйте.

5-й хлопець. *Дівчата, а чого це ви зажурились,
Аж брівоньки іскривились?
Галю, Галю чорнобрива,
Чого в тебе брови криво?*

5-а дівчина. *На козака задивилась,
Та й брівоньки іскривились.*

1-й хлопець. *Ой чия ж то дівчинонька
Така русокося?
А до неї хлопці липнуть,
Як кури до проса.*

1-а дівчина. *Полюбила коваля, –
Така доля моя.
Я ж думала кучерявий,
В нього чуба нема.*

2-й хлопець. Та годі вам кепкувати!

Слухайте, дівчата, я розкажу вам, що зі мною колись було, та тільки цур – не перебивати і "брешеш" не казати, а то покину розповідати.

Було це тоді, коли мого батька ще й на світі не було, а ми з дідом удвох на п'єцу жили, на комині хліб сіяли, на припічку молотили та півнями до млина возили.

От дав мені раз дід здоровенний гріш, отакий, як голова, та й каже: "Піди на ярмарок та купи кобилу, а на здачу – сокиру". Полетів я на півневі на ярмарок, купив отакенного оселедя та бубликів в'язку, поснідав гарненько, купив кобилку смирененьку. Загнуздав її, до хвоста сокиру прив'язав та й їду собі додому. Моя кобилка трюх-трюх, а сокира щок-щок – та й відрубала кобилі ногу. А я – хлопець недурний. Зліз із кобилі, зрубав вербу теньгу, приладнав кобилі гарненько і тільки рушив їхати, як верба раз – і зачепилася за небо. Що ж тут робити? Поліз я по вербі, щоб відчепити, та й заліз на небо. Дивлюся, а там циган лопатою гроші віє. Я привітався до нього та йду собі далі. Аж вижу: кум Грицько, який торік помер, у казані сидить, а там смола кипить. "Здорові були, куме, а чи не змерзли?" – питаю. "Та що ви, куме, тут так ладні, як дома на п'єцу". "Ой, – думаю собі, – куме, мусите так казати. За те вам така кара, щось-те горілку дудлили", – і пішов собі далі. Аж до краю дійшов, а там річка сметани тече, біля неї – дерева, а на них замість листя – вареники гречані, пухкі та свіжі. Під деревами люди лежать і, як котрий їсти хоче – розкрив рота, а вареники з дерева в сметану – бовть! Пірнув, перевернувся – і хляп в рот, тільки встигай жувати. От я тільки примостився, щоб перекусити, як мене щось за чуб – хвать! Як розкрутить, як пустить, то я просто з неба й упав ось коло хати. Аж чую – дівчата співають. Ось так і я собі причвалав до вас на вечорниці.

2-а дівчина. От так молодець! Спасибі тобі, що розвеселив наше товариство.

3-й хлопець. А давайте, дівчата, я вам про свою пригоду розповім. Ось послухайте.

(Лунає пісня "Ярема").

4-й хлопець. Знаєте, панове-товариство, хотів я порадитися з вами. Оце надумав женитись. Годі мені бурлакувати, та не знаю, яку мені брати: чи сліпу, чи криву, чи безносу, бо проста не піде за мене.

5-й хлопець. От так парубок, яке придумав!

3-я дівчина. Тебе, хлопче, і за ніч не переслухаєш.

4-й хлопець. І ти обізвалась. Так і видно, що заміж не хоче.

3-я дівчина. А бодай тебе!

4-й хлопець. Слухай, чорнява, брови, як сметана, сажею підведені, глиною зашпаровані, – чи підеш ти за мене?

4-а дівчина. Як за такого хорошуна не йти! Кругом богатир: від халяви до потилиці!

4-й хлопець. Ні, не буду я тебе сватати. Бо коли б ти була хоч трохи вища або ж нижча, або товща, чи тонша. Та ще зовсім небалакуча, наче без'язика.

5-а дівчина. Іване, я піду за тебе!

4-й хлопець. Ти? Ану постривай, я придивлюсь до тебе. Е, та ти ж кирпата. А правда? Ти пішла б за мене? Ану, музики, веселої заграймо!

(Лунає пісня "Висить ябко, висить". Вибігають дві дівчини, сперечаються).

1-а дівчина. Ще буде казати, що неправда!

2-а дівчина. А щоб тобі пір'я в роті поросло!

1-а дівчина. А щоб тобі на голові лопухи вирости!

4-й хлопець. Не сваріться!

2-а дівчина. А щоб тобі зуби повипадали!

1-а дівчина. Щоб тебе лихоманка трясла!

Господиня. Та годі вам, не сваріться! Що ви не поділили?

(Дівчата виконують пісню "Вкрала курку, вкрала").

1-а дівчина. *Ой жила ж я, жила*

Та й біди не знала,

Поки мені моя кумця

Курочки не вкрала.

2-а дівчина. Вкрала курку, вкрала!

1-а дівчина. Тож кажу: "Не брала!".

Разом: *Щоби тобі, моя кумцю,
Мовоньку забрало!*

2-а дівчина. *Ой сиджу собі, сиджу*

Та й думку гадаю:

Нащо мені твоя курка,

Як я свою маю?

1-а дівчина. Вкрала курку, вкрала!

2-а дівчина. Тож кажу: "Не брала!".

Разом. *Щоби тобі, моя кумцю,
Мовоньку забрало!*

1-а дівчина. *Сварилися, сварилися
Цілий день і нічку.
Забігаю ж до кумасі,
Заглядаю в пічку:
Кипить, кипить моя курка!
Ні вмерти, ні жити!*

2-а дівчина. *Беріть, беріть, кумцю, гроші,
Та лишень мовчіть!*

1-а дівчина. *Вкрала курку, вкрала!
А кажеш: "Не брала!".
А щоб тобі моя курка
В вилицях застрягла.*

Господиня. Помиріться! Чи то личить через курку сваритися?
(*Дівчата миряться*).

1-й хлопець. Та годі вам, давайте я вам загадаю краще загадку.
Чотири чотирники, п'ятий кавурник, несуть кригулицю через тин на вулицю.

3-я дівчина. Та це ж дірки у решеті!

1-й хлопець. Ех, ви, розумники. Чотири чотирники – оці чотири пальці, п'ятий кавурник – оце палець, кривулиця – ложка, тин – зуби.

3-я дівчина. Ану, я загадаю! Що буде, як козі сім літ мине?

2-й хлопець. Ото загадала – восьмий піде. А ти мою відгадай. Що це значить: Андрій, сім верств, по коліна. Знаєте, хлопці?

Хлопці. Ні, не знаємо!

3-я дівчина. І де ти таку загадку знайшов?

3-й хлопець. Це, бачте, так було: йшли три чоловіки над річкою, а їм назустріч іде чабан. Вони всі троє одночасно дали йому питання. Один пита: "Як тебе звати?", другий – "Чи далеко до села?", а третій – "Чи глибока ця річка?". Він їм трьом відповів разом: "Андрій, сім верств, по коліна".

Господиня. Ану, хлопці, мою загадку відгадайте: що хочеш купити – не купиш, що хочеш продати – не продаси?

2-й хлопець. Такого не буває. За гроші все можна купити.

Господиня. Е ні, всього не купиш, молодість не купити ні за які гроші, а старість нікому не продаси.

1-й хлопець. Спасибі, паніматко, за вашу загадку. Дозвольте розвеселити вас гарною піснею.

(*Лунає пісня "Ой устану ранесенько"*).

4-й хлопець. А що за вечорниці без танців? Ану, музиченьки, заграйте нашої, найшвидше ноги розімну.

(*Лунає пісня "Ми – галичани". Хлопці запрошують дівчат на танець*).

Гей, хто із нами –
Вдарим каблуками!
Нумо співати,
Танці танцювати!

Приспів: Ми – веселі галичани,
В праці виростаєм,
Вмієм добре танцювати,
Весело співаєм.

Грай, гармоністе,
Всі ми голосисті.
Грай, гармоністе,
Всі ми танцюристи!

Хлопці. Дякуємо вам, дівчата!

4-й хлопець. А що, дівчата, пора б і перепочити, чарчину перехилити. А чи приготували ви чогось смачненького?

Дівчата. Аякже, ось зараз і почастиємо всіх. (Дівчата виконують пісню).

Спасибі усім, Хто є в нашій хаті, Хто любить пісні, Жарти, танцювати. Хай линуть пісні, Квітне рідне слово. За українським звичасм Просимо до столу.	Смачні пироги, Запашні, рум'яні, Гречані млинці Добрі у сметані. До столу у нас Є всього на святі, І гостей хороших ми Вмієм пригощати.
---	--

(Дівчата пригощають хлопців).

4-а дівчина. Ой, дівчата, вже скоро півні заспівають, пора додому збиратися.

5-а дівчина. Спасибі вам, паніматко, за вашу гостинну хату!

Господиня. Спасибі й вам, що до мене завітали, моєї хати не минали. (Дівчата співають).

І шумить, і гуде,
Дрібен дощик іде,
А хто ж мене молодую
Та й додому відведе?

(Хлопці підхоплюють).

Обізвався козак
На солодкім меду:
– Гуляй, гуляй, дівчинонько,
Я й додому одведу.

(Дівчата у супроводі хлопців виходять).

ТРАДИЦІЇ ОБРЯДОВИХ СВЯТ

Зимовий цикл

Введення Марії у храм (4 грудня), Андрія Первозванного (13 грудня), Миколи Чудотворця (19 грудня), Святий вечір (6 січня), Різдво (7 січня), Меланки, Василя (13-14 січня), Водохреща (19 січня), Стрітіння (15 лютого), Масляна (за 40 днів до Великодня).

Свято Введення має різні основні традиції: розмови про узори на вишиванках; розмови про гріхи; розмови про дари Святого Духа; розмови про чесноти; розмови про милосердні справи; і розмови про героїчне минуле.

Передбачаються *форми* використання вищенаведених традицій:

- конференція "Традиції мого краю";
- конкурс вишивальниць;
- виставки вишиванок;
- вечір із кобзарем і лірником;
- вікторина "Червона ниточка";
- практична конференція "Все про рушник" (жіночу сорочку тощо);
- наукова конференція "Регіональні вишиванки";
- усний журнал "Вишивані вироби";
- урок-бесіда "Мої добрі справи";
- урок-роздуми "Про милосердних людей".

Свято Андрія має такі традиції: обмін ремеслознавчими секретами; конкурс дитячих вишивок; розмови молоді про готовність до самостійного життя; бесіди про героїчне минуле; співання колискових; презентація фізичної досконалості (гарної постави, витримки); кусання "Калити"; танець "4 кінці світу", гра "Коцюба і Калита".

Можливе використання цих традицій:

- свято-урок "Зустріч з лірником";
- свято-урок "Петриківка";
- КВК "Нумо, хлопці", "Нумо, дівчата".

Свято Миколая має такі основні традиції: розмови з нічним небом; сповідь; молитви при свічці; розмови-мрії через малюнок і мозаїки; розповіді про морські походи козаків, зустрічі з кобзарями.

Можливе використання цих традицій:

- конференція "Традиції мого краю";
- диспут "Народознавство як засіб вивчення краєзнавства";
- конкурс малюнка;
- пісенний конкурс кобзарів;
- ярмарок виробів;
- створення панно з природних матеріалів;
- усні журнали "Мої побажання батькам (друзям)";
- уроки-роздуми "Моє каяття";

– валеологічні уроки "Оздоровлення мистецтвом", "Оздоровлення словом, думкою" (на матеріалі свята Миколая).

Святий Вечір має такі основні традиції: розмови про добрі справи предків; носіння вечері більш далеким родичам; збір родини за столом; ряження, інсценізація колядок; пісна вечерея.

Можливе використання таких форм роботи:

- усні журнали "Мій родовід";
- диспут "Народознавство як засіб самовдосконалення";
- свято-урок "Батьки у школі";
- конкурси на кращий костюм, краще виконання колядок;
- конкурси "Колядка для дівчини", "Колядка парубкові", "Склади колядку вчителю", "Склади колядку батькам";
- конкурс дитячої колядки;
- конкурс Різдвяної атрибутики;
- конкурс "Страви із рослин";
- уроки Доброти, уроки Добррозичливості і Доброчинності (на матеріалі традицій Святого Вечора).

Свято Різдво має такі традиції: приймати у гостинну більш далеку родину (друзів); колядування родинною, драматизація родинною; уславлення людини-господаря; уславлення злагоди в родинях.

Можливе використання традицій:

- виставка "Родовідне дерево";
- конкурс "Страви на нашому столі";
- конкурс "Зустрічай гостей" (етика);
- конкурс "Тато, мама і я";
- усні журнали "Різдво у нашій родині", "Конкурс оратора";
- свято-урок ввічливого і доброго слова;
- усний журнал "Мої брати і сестри";
- драматизація колядки родинною;
- диспут "Народознавство як засіб розвитку людинолюбства"!

Свято Меланки має такі традиції: переодягання дівчат у парубків (і навпаки); драматизація сценок про недоладну поведінку дівки (парубка); шедрування; розмальовування печі.

Можливе використання традицій:

- конференція "Традиції мого краю";
- диспут "Народознавство як засіб розвитку самоусвідомлення";
- свято-урок "Народні розписи";
- свято-вистава "Меланкування";
- сцени-інсценування до творчого домашнього завдання "На дружній жарт";
- конкурс регіональної шедрівки.

Свято Василя має такі традиції: обмолот "Діда"; обмін секретами куховарства; посівання хлопчиками; пророкування доброї долі "циганями"; шанування 12 місяців року; демонстрація драматизованих шедрівок; шедрівки для шанування чеснот дівчат; шедрівки для вша-

нування парубків; інсценування шедрівок-висміянок (неохайність у одязі, зачісці, у світлиці тощо).

Можливе використання традицій:

- конференція "Традиції мого краю";
- проведення усних журналів "Людина і час", "Родовід" "Я і моє місце у майбутньому (осмислення поділу року на 12 часових відрізків). "Мої плани на майбутнє";
- конкурси ораторів (посівальників);
- дидактичні вправи та ігри "Склади власний посівальний ораторський текст";
- анкетування і тестування: критерії оцінки гарного хлопця (дівчини);
- усний журнал "Міфи про землю і небо";
- письмові твори на тему "Соціальна та історична корекція поведінки молодого людини";
- валеологічні конференції: "Морально-етичні норми поведінки молодого людини" (чоловіків і жінок), "Народознавчі основи самовдосконалення та саморозвитку дітей", "Роль шедрівок, посівальних текстів у формуванні креативності індивіда" (на матеріалі свята Василя);
- диспут "Народознавство як засіб розвитку самоусвідомлення особистості".

Свято Водохреща має такі традиції: ігрові дієства навколо спалення "дідуха"; ритуальні дієства з водою; ритуальні дієства із зерном; повторне відтворення ігрових дієств, проведених 6, 7, 13, 14 січня (дієства з пророкуванням, вертепом, переодяганням, шедруванням).

Можливе використання традицій Водохреща:

- конференція "Традиції мого краю";
- диспут "Народознавство як стимул самопізнання";
- свята – уроки побажання добра;
- валеологічні уроки: "Оздоровлення людини природними факторами: водою, повітрям, вогнем"; "Здоров'я людини та іготерапія", "Здоров'я людини та звукотерапія", "Оздоровлення людини засобами ароматерапії", "Оздоровлення людини засобами активізації позитивних емоцій".

Свято Стрітєння має традиції: окурення хати свічкою; кроплення стрітєнською водою; молитва за воїнів, чумаків-купців, за подорожуючих; передача секретів берегинезнавства; ігри з "братами-місяцями", ігри з "ведмедем"; передача секретів козацької вправності, кмітливості багатоборства, різновиди козацьких танців, змагань; змагання в слові, пісні, приказці тощо.

Можливе використання традицій Стрітєння:

- конференція "Традиції мого краю";
- диспут "Народознавство як засіб формування емоційного світосприймання особистості";

- урок "Зимобор";
- свято-урок "Традиції Фебраріуса";
- конкурси: "Пісня Зими", "Пісня Весни", "Зимовий фольклор", "Весняні та зимові прикмети", "Козацькі змагання";
- валеологічні уроки: "Ігротерапія та корекція психічного світу дитини", "Роль слова в оздоровленні людини", "Народознавчі питання рухової активності людини".

Свято Масляної має традиції: День холостяків і холостячок; День невістки, День свекрухи; День тещі; День вшанування Зими, День проводів Зими; День чистого посуду; День прощення.

Можливе використання традицій Масляної:

- конференція "Традиції мого краю";
- усний журнал "Осмислення одиниці часу (день, місяць, сезон)";
- свята-уроки "Свято Колисанки", "Проводи Зими";
- літературна вікторина "Вшанування Зими", "Пісні любові";
- валеологічні уроки: "Взаємини батьків і дітей", "Взаємини сім'ї з батьками", "Народознавство про оздоровлення соціуму", "Етично-психологічна атмосфера зустрічі гостей", "Етично-психологічні уроки народознавства про подарунки" (на матеріалі свята Масляної);
- диспут "Народознавство як засіб розвитку потреби, потяг до ціннісного нормативу";
- диспут "Народознавство, творчість як засіб самореалізації особистості".

Весняний цикл

Василя-плаксунця (13 березня), Явдохи (День Сонця – 14 березня), 40 мучеників (Сорок-Сорок, Сороки-жайворони – 22 березня), Чистий Четвер (за два дні до Великодня), Великдень.

Свято Василя-плаксунця має такі традиції: конкурси на крашого читця, поета, оратора; заклички до весни; топтання рясту; ігри з журавлем; водіння хороводів-веснянок (з гуканням весен Весни Ранньої, Весни Середульшої, Весни Пізньої).

Можливе використання традицій:

- конференція "Традиції мого краю";
- конкурс "Весняні ігри";
- диспут "Народознавство як засіб розвитку природних задатків";
- валеологічні уроки: "Поняття про рухову активність", "Роль ароматерапії в народознавстві", "НТП і людина", "Роль вправ на дихання" (на матеріалі свята Василя Плаксуна).

Свято Явдохи має такі традиції: гукати Весну; гукати братів – місяців; вшанувати Сонце.

Можливе використання традицій:

- конференція "Традиції мого краю";

- усні журнали "Роль атрибутів, персонажів у передачі молодому поколінню секретів народознавства";

- свято-урок "Зустрічаємо Весну";

- конкурси-драматизації "Хто як Весну зустрічав";

- конкурси ораторів "Весна рання", "Весна пізня";

- конкурс-змагання "Весняні словесні ігри", "Ораторство як засіб розвитку козацького характерництва";

- валеологічні уроки: "Звукотерапія у весняних обрядах", "Місце іпротерапії в народознавстві", "Народознавство і координація рухів", "Роль чистого повітря в психофізичному оздоровленні людини (на матеріалі свята Явдохи)".

- диспут "Народознавство як засіб ідентифікації".

Свято 40 Мучеників має такі традиції: використання словесно-рухових ігор та фольклору (скоромовки, перебалаканки, чистомовки, заклички); випікання та виготовлення жайворонів; ігри з жайворонками; традиції висміянок; зустріч Дня і Ночі.

Можливе використання традицій свята:

- конференція "Традиції мого краю";

- уроки корекції усного мовлення;

- усні журнали "Запобігання вадам у мовленні";

- свято-урок "Зустрічаємо птахів";

- свято-вистава "Наші жарти";

- диспут "Народознавство як засіб соціальної активізації";

- свято-урок "Як День і Ніч зустрічаються";

- свято-урок "Народознавство і козацьке характерництво";

- валеологічні уроки: "Народознавчі прийоми лікування сміхом", "Народознавство як запобігання фізичним вадам", "Народознавство як допомога в осмисленні понять простору і часу", "Народознавство і характерництво".

Свято Теплою Олексі має такі традиції: вшанування козаків-рибалок, пошанування козаків-пасічників, вшанування козаків-музик; увага до людей, які зналися на тваринництві, й, зокрема, на конярстві.

Можливе використання цих традицій:

- конференція "Традиції мого краю";

- журнал "Особливості козацького виховання";

- уроки: "Козацька ремеслознавча та кулінарна діяльність", "Козацька педагогіка і здоров'я", "Особисте і спільне в козацькій педагогіці", "Зв'язок козаків із сімейно-виховними традиціями", "Пісня, музика та музичні інструменти в козацькій педагогіці"; "Народознавство як передумова творення вихованої особистості".

Свято "Чистий Четвер" має такі традиції: прибирання оселі, оздоблення інтер'єру; сповідь.

Можливе використання цих традицій:

- конференція "Традиції мого краю";
- усний журнал "Народознавчі прийоми гігієни душі і тіла";
- свято-урок "Ярмарок писанок";
- валеологічні конференції "Наукові і народознавчі аспекти тіла, душі, соціуму" (на матеріалі свята "Чистий Четвер"),
- диспут "Народознавство як передумова творення відповідальної особистості".

Літній цикл

Зелена неділя (50-й день після Великодня), Івана Купала (7 липня), Петра й Павла (12 липня), Спасівка (14-19 серпня).

Свято "Зелена Неділя". Традиції свята: прикрасити хату клечанням; говорити з рослинами; проспівати пісню рослинам і деревам (щонайменше 17 пісень); водіння Калини; водіння Берези; водіння "Куста"; обмін секретами приготування борошняних виробів; випровадження із хати бід, хвороб, поганих вчинків, негативних рис характеру; поминання покійних; спогади козаків.

Можливе використання традицій:

- конференція "Традиції мого краю";
- конкурс на краще оздоблення приміщення;
- конкурс на кращий букет;
- конкурси на плетіння вінків;
- конкурси виконання пісень про живу природу;
- урок-роздум "Про позитивні та негативні риси характеру";
- усні журнали: "Чого не повинно бути", "Запобігання хворобам";
- диспути: "Народознавство як засіб розвитку техніки мовлення (попередження вад у мовленні та спілкуванні); "Пам'ять – ознака людяності";
- конкурс "Козацькі забави";
- валеологічні уроки: "Народознавство і ароматерапія", "Поняття про фізичну досконалість. Роль рухової активності", "Поняття про координацію рухів" (на матеріалі свята Зелена Неділя").

Свято Івана Купала має такі традиції: величання Сонця; величання Землі; величання Води; збирання лікарських рослин; оволодіння секретами закличок; оволодіння секретами рухової активності; биття кропивою.

Можливе використання традицій Івана Купала:

- конкурс пісень про кохання;
- усний журнал "Охорона природи";
- диспут "Народознавство як розвиваюча діяльність";
- конференція "Традиції мого краю";
- конкурси "Краща роль Іванка", "Краща роль Барвінка"; "Краща роль козака";

- валеологічні уроки: "Оздоровлення природними факторами", "Роль рухової активності", "Поняття про активні рухи", "Розвиток основних рухів у народних обрядах", "Народознавство і звукотерапія", "Лікарські рослини, їх використання (на матеріалі свята Івана Купала)".

Свято Петра й Павла має такі традиції: виставка дитячої іграшки біля церкви; продаж солодоців для дітей; ярмарок народних ремесел; обмін секретами кулінарії; обмін секретами ведення господарства; спогади про козаків-меценатів.

Можливе використання традицій свята Петра і Павла:

- виготовлення іграшок для дитсадків, дитячих будинків;
- ярмарок ремеслознавчих виробів;
- диспут "Народознавство як засіб екологічного та валеологічного виховання";
- конкурси сервірування столу (приготування страв);
- конкурси "Умілі руки", "Юний технік", "Кравчиня" тощо;
- усний журнал "Засоби самоврядування".

Осінній цикл

Різдво Божої Матері (21 вересня), Свято Луки (31 жовтня), Покрова (14 жовтня), Архістратига Михаїла (21 листопада), Пилипівка (27 листопада).

Різдво Божої Матері має такі традиції: величання Матері Божої як покровительки життя людини; аналіз досвіду збирання врожаю; володіння секретами збирання врожаю; секрети здорового способу життя. Увага до атрибутів праці; володіння секретами сенсорного та пізнавально-розумового виховання; оволодіння співочою майстерністю, аналіз історичного минулого козацтва.

Можливе використання традицій:

- свято-урок "Зустріч з серпиком";
- валеологічні уроки "Народна мудрість про здоровий спосіб життя";
- валеологічна роль пісні;
- диспут "Народознавство як шлях до осмислення людиною своєї відповідальності";
- усний журнал "Образ Божої Матері як символ козаків".

Свято Луки має такі традиції: вшанування хліборобів, повага до національної культури, увага до культури інших народів.

Можливе використання традицій:

- свято-урок "Національна культура";
- валеологічний урок "Ремесло як засіб уваги до здорового способу життя";
- усний урок "Що я знаю про живопис?"

Свято Покрови має такі традиції: вшанування матері-Землі; конкурси на спостережливість; конкурси на кмітливість; конкурси на винахідливість; конкурс козацької пісні; вшанування героїв-козаків; конкурс на знання кращих козацьких традицій, легенд, ігор тощо; започаткування вечорниць; ігри з кашею, ігри на метання.

Можливе використання традицій:

- урок "Усна народна творчість про осінь, жовтень, Покрову";
- вистава "Свято врожаю";
- диспут "Народознавство як засіб запобігання відчуженню людини від людини, людини від сім'ї";
- свято-урок "Закликаймо Покрову!";
- свято-урок "Козацькі звичаї";
- свято-урок "Козацька пісня";
- свято-урок "Козацький фольклор";
- валеологічні уроки: "Роль слова у корекції поведінки", "Народна мудрість про стосунки молодих людей", "Взаємодія людей різних поколінь як формування толерантності (на ріалі свята Покрови)";
- конференція "Традиції моїх батьків".

Свято Михайла має такі традиції: конкурси плетіння; розмови про Захисників; розмови про гріховність; розмови про символіку; розмови про героїзм і козацьких героїв; спогади про діла гетьманів; осмислення народних традицій як позитивного фактору; увага до національної історії, до меценатства.

Можливе використання традицій:

- виставки-ярмарки виробів плетіння;
- свято-урок "Про громадянську позицію гетьманів";
- семінарські заняття "Герби міст, поняття про символи, їх значення";
- письмові твори "Поняття "захисники" у філософському, історичному, соціальному аспектах", "Роздуми про Богдана Хмельницького, про Северина Наливайка, регіональних захисників краю";
- валеологічні уроки: "Народознавчі аспекти запобігання гріховності", "Поняття гріха в народознавчій та науковій думці (на матеріалі свята Михайла)";
- диспут "Народознавство як засіб самоконтролю, як елемент навчання вмінню співвідносити, зіставляти, порівнювати".

Пилипівка (Пилипівські Запусти) має такі традиції: зустрічі дітей у батьківському домі; символи пам'яті і уваги до батьків (братів, сестер); утвердження необхідних знань при приготуванні страв, сервірування столу; утвердження етики сімейних та родинних стосунків; пригостання сусідів пекарськими виробами; утвердження шани до роду, родини, сім'ї; поминання захисників краю.

Можливе використання традицій:

- конференція "Традиції моїх батьків";
- конкурс "Зустріч гостей";
- диспут "Народознавство як шлях до навчання людини любові і прощення";

- вікторина "Мій рід, родина, сім'я", "Який я уважний до баби, діда, матері, батька, брата, сестри";
- усний журнал "Сімейний фольклор";
- усний журнал "Козацький фольклор";
- валеологічні уроки: "Деякі аспекти харчування". "Поняття про психологічний клімат у сім'ї", "Роль ситуації успіху в народознавстві (на матеріалі свята Пилипівки)";

Весільна обрядовість має такі традиції: запрошення на весілля; дівич-вечір; випікання короваю; одягання до шлюбу.

Можливе використання традицій:

- свято-вистава "Підготовка до весілля";
- свято-урок "Свято короваю";
- вистава "Дівич-вечір";
- конкурс "Одягання молодої до шлюбу".

Друкується за виданням Стефанюк С.К. Українське народознавство (Практичне народознавство). – Харків: ББН, 2003. – С. 6-44.

ПРАВОСЛАВНЫЙ ЦЕРКОВНЫЙ КАЛЕНДАРЬ 2008-2015

Праздники	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Неделя мясопустная	25 фев. – 2 мар.	16-22 февр.	1-7 февр.	21-27 февр.	13-19 февр.	4-10 март.	17-23 февр.	9-15 февр.
Масленица Прощеное Воскресенье	3-9 марта	23 фев. 1 мар.	8-14 февр.	28 фев. 6 мар.	20-26 февр.	11-17 март.	24 фев. 2 мар.	16-22 февр.
Начало Вели- кого Поста	10 марта	2 марта	15 февр.	7 марта	27 февр.	18 марта	3 марта	23 февр.
Вербное Воскресенье	20 апр.	12 апр.	28 мар.	17 апр.	8 апр.	28 апр.	13 апр.	5 апр.
Пасха	27 апр.	19 апр.	4 апр.	24 апр.	15 апр.	5 мая	20 апр.	12 апр.
Преполовение	21 мая	13 мая	28 апр.	18 мая	9 мая	29 мая	14 мая	6 мая
Вознесение Господне	5 июня	28 мая	13 мая	2 июня	24 мая	13 июня	29 мая	21 мая
Троица	15 июня	7 июня	23 мая	12 июня	3 июня	23 июня	8 июня	31 мая
Начало Пет- рова Поста	23 июня	15 июня	31 мая	20 июня	11 июня	1 июля	10 июня	8 июня

Праздники, не выходящие из числа

Дата	Праздники
7.01	Рождество Христово
8.01	Собор Пресвятой Богородицы
14.01	Обрезание Господне. Свт. Василия Великого
15.01	Прп. Серафима Саровского чуд.
19.01	Крещение Господне. Богоявление
20.01	Собор Иоанна Предтечи
6.02	Блж. Ксении Петербургской
15.02	Сретение Господне
25.02	Иверской иконы Божией Матери
8.03	Обретение главы Иоанна Предтечи
22.03	40 мчч. Севастийских
7.04	Благовещение Пресвятой Богородицы
8.04	Собор Архангела Гавриила
3.05	Владимирской иконы Божией Матери
6.05	Вмч. Георгия Победоносца
9.05	Поминовение усопших воинов
22.05	Святителя Николая Чудотворца
3.06	Владимирской иконы Божией Матери
7.07	Рождество Иоанна Предтечи
9.07	Тихвинской иконы Божией Матери
12.07	Св. Первоверховных Апп. Петра и Павла
15.07	Положение ризы Пресвятой Богородицы
21.07	Казанской иконы Божией Матери
23.07	Положение ризы Господней в Москве
1.08	Прп. Серафима Саровского чуд.
2.08	Пророка Илии
5.08	Почаевской иконы Божией Матери
9.08	Вмч. и целителя Пантелеимона
10.08	Смоленской иконы Божией Матери
14.08	Происхождение честных древ Креста Господня
14.08	7 мчч. Маккавеев, Соломонии и Елеазара. Начало Успенского поста
19.08	Преображение Господне
20.08	Свт. Митрофана Воронежского
26.08	Свт. Тихона Задонского
28.08	Успение Божией Матери
11.09	Усекновение главы Иоанна Предтечи (постный день)
21.09	Рождество Пресвятой Богородицы

27.09	Воздвижение Креста Господня (постный день)
30.09	Мщ. Веры, Надежды, Любви, Софии
8.10	Прп. Сергия Радонежского
14.10	Покров Пресвятой Богородицы
26.10	Иверской иконы Божией Матери
4.11	Казанской иконы Божией Матери
6.11	Иконы Божией Матери "Всех скорбящих Радость"
8.11	Вмч. Димитрия Солунского
21.11	Собор Архистратига Михаила
28.11	Св. Мчч. Гурия, Самона и Авива. Начало Рождественского поста
4.12	Введение во храм Пресвятой Богородицы
7.12	Вмч. Екатерины
10.12	Иконы Божией Матери "Знамение"
17.12	Вмч. Варвары
19.12	Святителя Николая Чудотворца

ПРОГРАМА "РІК ЯК ВИТВІР КУЛЬТУРИ"

Програма "Рік як витвір культури" має за основу річний цикл діяльності двох самодіяльних колективів:

- гурту "Віночок" (учнів 4-9 кл., переважно дівчат, близько 30 осіб);
- гурту "Вісунські лицарі" (хлопців віком 10-15 років, близько 20 осіб).

У цій діяльності поєднується вивчення елементів Україно- і народознавства, підготовка й сценічний показ тематичних естрадно-фольклорних програм.

Мета Програми – зробити *культуротворення в руслі національної культурної традиції основою повсякденного життя* вихованців.

За період практичної роботи визначилися такі форми заходів як:

- екскурсії за темами розділів експозицій кабінету "Батьківщина";
- заочні подорожі різними історико-культурними маршрутами;
- тематичні вечори, присвячені діяльності видатних діячів національної культури;
- участь у фестивалях самодіяльних колективів та гуртків художньої самодіяльності;
- конкурси виконавців народної та патріотичної пісні, віршів, драматичних мініатюр тощо;
- фольклорно-народознавчі "вечорниці", календарні свята;
- зустрічі з майстрами народного ужиткового мистецтва - місцевих чи з навколишніх сіл району.

Осінній період

Діяльність гуртка в загальному річному циклі розпочинається виступом перед глядачами у День Незалежності з програмою "Ровесники Незалежності", яку вже знають і демонструють старші вихованці.

Це дає змогу згуртувати й дисциплінувати вихованців після літніх канікул, викликати інтерес до діяльності гуртка в новоприбулих вихованців, підвищити рейтинг колективу у школі й селищі.

Головні завдання діяльності гуртка в осінній період:

- залучити нових учасників;
- накопичити виконавський репертуар за тематикою періоду;
- підвищити навички й майстерність його виконання;
- поглибити розуміння й відчуття народних культурних традицій осіннього періоду.

Вступний цикл

24.08. – День Незалежності – взірць найвищих проявів національної гідності, самосвідомості та волі народу до самоствердження.

Передісторія появи цього дня в календарі.

Зміст Декларації Незалежності 1991 р.

Як відзначався цей день у подальші роки.

Сценічна програма "Ми – ровесники Незалежності".

Стартовий тиждень

1.09. – День знань – свято всіх, хто вчиться і вчить.

- "Якщо ти любиш Батьківщину, то хочеш все про неї знати" (ввідна екскурсія до кабінету українознавства).

- Щоб гідно зустріти день Наума-грамотника (старт пошуково-дослідницької самодіяльності вихованців – учасників гуртка).

Третій тиждень

14.09. – (Семена) Свято майстрів (початок роботи майстрів у приміщенні).

Програма "Екскурсія в місто майстрів".

Перші вечорниці "Свіччине весілля".

Жовтень

Перший тиждень

Свято подяки хліборобам. Програма "Слава рукам хліборобським".

Свято подяки вчителям. Програма "Другі батьки".

Центральний цикл осіннього періоду (другий тиждень жовтня)

Осінь – прекрасна пора. Поетичні й живописні вправи за осінніми мотивами, – знаних майстрів і власні, учнівські (підготовка до виставки на святі "День народження школи").

14.10. – Покрова Богородиці – важливе й шановане народне свято осінньої пори.

- Духовний зміст свята, вірування та сподівання людей, пов'язані з ним.

- Українське весілля як найвищий прояв культури народу (пізнавально-художня програма).

Четвертий тиждень жовтня

Свято "День народження школи". Участь у загальношкільному фестивалі самодіяльності:

- виступ гурту "Віночок";
- привітання гурту "Вісунські лицарі";
- виставка малюнків та декоративних виробів учасників гуртків.

Листопад**Перший тиждень**

4.11. – Свято Казанської ікони Божої матері.

Відвідання районного краєзнавчого музею.

Другий тиждень

9.11. – День пам'яті Г. Сковороди.

Художньо-інформаційна програма "Філософ-мандрівник".

Останній тиждень осені

День осінніх іменинників (*учасників гурту*) програма "Пилипівські вечорниці".

Початок Різдвяного посту, бесіди: "Значення посту в загальній культурі особистості й громадського життя", "Роль посту в оздоровленні організму".

Зимовий період

Початок зимового періоду має особливе значення в сенсі світової (загальноєвропейської) культури. Наразі актуалізується завдання пов'язати в свідомості вихованців відзначення грудневих свят з античними Сатурналіями (стародавній Рим), тому сценарій програми "Дорога до храму Мудрості" театралізується в дусі античних традицій.

Грудень**Другий тиждень**

14.12. – Свято Наума-грамотника. Фінал інтелектуальних змагань вихованців. Програма "Дорога до храму Мудрості".

Третій тиждень

19.12. – Зимове Свято Миколая. Програма "Чемним дітям Миколай дарує..."

Останній тиждень року

Підсумкова зустріч учасників гурту "Віночок" у кабінеті (світлиці). Співбесіда "Як прожили цей рік?"

Новорічне свято. Програма "Новорічні чудеса".

Січень. Різдвяний тиждень

Програма "Колядки".

Свято Різдва. Духовне значення та світський зміст свята. Обрядові традиції, культурні нашарування.

Третій тиждень

Поезія й краса зимової пори. Художньо-поетичні вправи за зимовими мотивами.

19.01. – Водохреща. Духовний зміст та екологічне значення цього явища.

Зустріч із православним священиком у кабінеті "Батьківщина".

Лютий

Перший тиждень

День пам'яті князя Ярослава Мудрого. Тематична екскурсія "Київ княжої доби".

Третій тиждень

14.02. – День святого Валентина. Програма "Небесна заповідь Любові".

15.02. – Свято Стрітення. Програма зустрічі гурту "Віночок" із козацьким братством "Вісунські лицарі".

Останній тиждень зими

23.02. – Традиційне Свято захисників Батьківщини.

День пам'яті Лесі Українки.

День зимових іменинників (*учасників гурту*).

Весняний період

Це є найбільш інтенсивний, насичений культурно-мистецькими подіями період року. Головними завданнями діяльності учасників гуртків є:

- творче ставлення до подій суспільного життя, природних явищ і відтворення їх у творчій самодіяльності;
- досягнення стану духовного піднесення й збереження цього стану протягом періоду задля творення краси і здоров'я.

Березень

Перший тиждень

8.03. – Міжнародний день жінок. Історія появи цього свята, традиції його відзначення. Соціально-культурне значення.

Програма "Наші любі чарівниці".

Другий тиждень

9-10.03. – Шевченківські дні.

- Драматичний виступ учасників гурту "Віночок" – Уривок із вистави "Золоті пальчики".

- Вечір вшанування пам'яті Т.Г. Шевченка.

Третій тиждень

Весняні вечорниці "Весела Явдоха". Перший весняний пленер, поетичні спроби на тему "Дихання весни".

Квітень

Перший тиждень

1.04. – День гумору. Програма "Присвячується пам'яті нашого славного земляка Павла Глазового".

Спроби створення гумористичних мініатюр (*дружні шаржі, пародії, гуморески*).

Другий тиждень

12.04. – Міжнародний день космонавтики. Україна – космічна держава. Програма "Вселенський шлях слов'ян".

Великодній тиждень

Вербна неділя. Народні ігри та розваги.

Вправи у виготовленні писанок.

Згідно з Православним календарем Свято Воскресіння Христового. Прадавні корені свята. Християнський зміст воскресіння. Декоративно-мистецькі традиції Великодня. Програма "Свято Пасхи".

Травень**Перший тиждень**

1-2.05. Традиційний День солідарності трудящих. Історія започаткування. Народні традиції відзначення – "Майвки".

6.05. – День Георгія Побідоносця – св. Юрія. Програма "Козацькі забави".

Другий тиждень

9.05. – День Перемоги. Програма "Обеліск".

День Матері.

Вправи в образному відтворенні теми материнства.

Останній тиждень весни

День весняних іменинників. Програма "Весна вітає вас"".

Літній період

Цей період багатий і благодатний для вихованців своїми рекреаційними та оздоровчими можливостями. Завдання – навчитись адекватно цінувати й плідно використовувати вільний час (*канікули*).

Червень**Перший тиждень**

1.06. – День захисту дітей. Зміст Конвенції ООН про права дитини. Програма "Світ щедрий" (*презентація програми відпочинку в літньому оздоровчому таборі*).

Літній пленер. Живописні й поетичні вправи за мотивами літа.

Виставка-огляд творчих досягнень вихованців.

Другий тиждень

Зелені свята (Трійця). Духовний зміст поняття Трійця.

Екологічне значення свят.

Програма "Троїцькі святки".

Липень**Перший тиждень**

7.07. – Свято Івана Купала. Прадавнє значення свята. Космічний аспект (*літнє сонцестояння*).

Програма "Купальське вогнище".

Серпень

Третій тиждень

14, 19.08. – Спасівські свята. Перекази про хрещення князем Володимиром Русі, про перемогу 1164 р. над греками.

Традиції освячення плодів, меду.

Інформація про початок сівби озимих.

Початок Успенського посту.

Програма "Свято врожаю".

День літніх іменинників.

Програма "Зіркове літо".

Ф.С. Олійник

[Позакласний час. – 2006. - № 23-24].

ПОКРОВОНЬКО, ПОКРОВОНЬКО, ПОКРИЙ МОЮ ГОЛОВОНЬКУ (Свято Покрови)

Традиційно Покрова в Україні належала до великих свят. У багатьох селах на її честь будували і освячували храми, бо Покрова вважалася не лише релігійним, а й національним святом. На честь свята в Україні зведено немало сіл. Свідченням цього є Стара Покровка і Нова Покровка на Харківщині. Чимало населених пунктів носять подібні назви і в інших областях України.

Жінки вважали свято Покрови своїм. До цього дня закінчувалася важка виснажлива робота в полі, можна було відпочити. В народі часто казали: "Були жнива – лежала баба нежива, а прийшла Покрова – вже баба здорова".

Покрова породила чимало прислів'їв. Серед них такі:

- По Покрові, то й по теплові.
- Прийшла Покрова – сиди, чумаче, дома.
- Покрова гріє не теплом, а ціпом.

Чому так казали? Що таке ціп? Для чого він використовується?
(Заходить парубок із ціпом).

-- А ходи-но, парубче, розкажи, що за диковинку ти тримаєш?

– Я в руках тримаю ціп. У давнину ним молотили снопи жита, пшениці, проса, ячменю, вівса. В клуні на току (таке рівне чисте місце) клали снопи всередину колоссям, молотили ціпом, зерно висипалося, снопи без зерна скидали в стіжок для домашніх потреб, а зерно вяли і складали в засіки.

– А як же ціп гріє?

– Як полюб'єш снопи ціпом, то й сорочка мокра від поту, жарко, ось так і нагрієшся!

– Дякую, парубче, за пояснення.

З особливим нетерпінням чекали Покрови дівчата, які сподівалися на сватів. Щоправда свататися можна було від Семена (14 вересня), а справляти весілля від Покрови до Пилипівських заговин (27 листопада). Від Покрови дівчата вивішували під стріхою пучки першо чи калини, обмазували глиною стіни хат, щоб у такий спосіб оповістити – тут є дівка на виданні.

• Прийшла Пречиста, несе старостів нечиста, а прийшла Покрова – заревіла дівка, як корова.

• Покровонько, Покровонько, покрий мою головоньку хоч онучею, хоч ганчіркою, хай не мучуся дівкою.

У цих прислів'ях, що позначені тонким народним гумором, відбилися одвічні бажання вийти заміж, народити та виховати дітей – продовжувачів роду. Дівчина, котра була на порі, але не змогла обзавестися сім'єю, викликала суспільну зневагу. Тому дівчата зверталися до покровительки з різноманітними молитвами:

<i>Свята Покровонько,</i>	<i>Щоб діверки і зовиці,</i>
<i>Покрий мою головоньку</i>	<i>Мов братики і сестриці,</i>
<i>Оце осінню.</i>	<i>До мене були.</i>
<i>Хоч і драною хустикою,</i>	<i>Щоб ділечко паробила,</i>
<i>Аби з хорошою людиною.</i>	<i>Чужій сім'ї догодила,</i>
<i>Щоб із сторони,</i>	<i>Всім мила була,</i>
<i>Щоб свекорко, як батенько,</i>	<i>Не лаяна і не бита,</i>
<i>До мене були.</i>	<i>Нагодована і вкрита</i>
<i>Свекрівонька, як матінка,</i>	<i>Спатоньки лягла.</i>
<i>Мене прийняли.</i>	

В народі існує безліч легенд про те, як Покрова обдаровує дівчат. Вона милостива до тих, хто слухався й шанував батьків, переймав неньчину науку до праці, охайності, підтримував духовну і фізичну чистоту. Але Покрова була непоступливою, якщо юнка зневажала моральні звичаї, нехтувала традиційними законами суспільного життя.

• Покрова накриває траву листям, землю – снігом, а дівчат шлюбним вінцем.

Саме від Покрови хлопці та дівчата збиралися на вечорниці, які продовжувалися до Великодня. Напередодні парубоцька громада обирала ватажка – березу.

(Сценка з драми М.Л. Кропивницького "Дай серцю болу – заведе в неволю").

Дійові особи: Омелько; Іван; Микита; Остап; Семен; Микола; Василь; Федько.

(*Парубоцька громада зібралася на вулиці, щоб обібрати на зиму березу*).

Омелько. Як собі хочете, панове товариство, а я не можу, оберіть кого другого собі, я й так за дві зими прийняв муки.

Остап. Велика мука. Може, ти ремсуватимеш на кого з нас? Може, тебе хто зобидив, так скажи.

(*Вбігає Іван*).

Іван. Ну що ж обібрали березу?

Семен. Та он Омелько кричить!

Іван. Я ж казав, що без мене ладу не буде! Хлопці, хто за Омелька, одізвиь!

Остап. Я!

Дмитро. Я!

Микита. Я!

Семен. Я!

Іван. Бач, Омельку, усі тебе бажають, чого ж ти брикаєшся, мов той неук?

Омелько (*на Семена*). Ось вам і береза: і розумний і дотепний!

Микита. Молодий ще дуже! Хоч і повно в його голові розуму, та глевкий ще його ум, нехай зачерствіє.

Омелько (*чуха потилицю*). Не хотілося би мені... Хто за мене, ставай праворуч! (*Парубки стають*).

Дмитро. Слухайте, хлопці, я вам ще торік казав, щоб Соломію прогнати з нашої компанії, бо вона в городі зовсім ошаліла.

Іван. Мабуть, перевчилася на один бік.

Дмитро. Іноді таке неподобне сплеще, що й парубкові соромно слухати, не те що дівці.

Остап. Так, так, вона-таки любить скороминку.

Омелько. Та ну-бо, не перебивай!

Дмитро. Тепер же знов кажу вам, що як вона буде ходити на вечорниці, то я вам не товариш.

Омелько. А я так, братця, думаю, що Соломія й не так-то й винна. Але ж громада – великий чоловік. Ну, одкликайтесь, хто не хоче, щоб вона була в нашій компанії.

Іван. Я!

Семен. Я!

Микита. А я хочу, щоб вона ходила!

Омелько. Що ж, Микито, бачиш, тільки ти один за Соломію. Слухайте ж сюди, панове товариство! Не хотілося мені, дуже не хотілося бути за березу, ну та коли вже ваша воля, то мушу послужити. Будемо гуляти чесно, тихо та смирно, як слід чесному і поважному товариству, так як гуляли наші діди і батьки... Хазяйку на вечорницях поважати і шанувати, як матір, з дівчатами обходитись із повагою, та не забувати, братця, що чесна дівчина – то є краса і честь усього села.

Всі (разом). Так! Так!

Іван. Ну вже Омелько, що скаже, то неначе дратвою пристрочить.

Семен. Не піде з позикою за розумом.

(До громади підходять три парубки: Микола, Василь і Федько).

Микола (з повагою кланяючись). Шановне товариство, дозвольте і нам прийти на вечорниці.

Іван. Ти диви, Омельку, ще молоко на губах не обсохло, а й воно туди ж.

Омелько. Постій, Іване! А ви звичай знаєте? Що робити вмієте? Співаєте, граєте?

Микола. Та я трохи на гармонії вмію.

Дмитро. Еге ж, вміє. Це мій сусід. Заграй Миколо! (Микола грає).

Омелько. Добре, приймаємо. Василю, що ти вмієш?

Василь. Я вам заспіваю (Співає – "Ой на горі та й жєнці жєнуть").

Федько. Може, я затанцюю?

Омелько. Ану давай, навприсядки! (Федько пробує, але за другим разом падає). Е, голубе, рано ще тобі на вечорницях гуляти, прийдеш через рік. (Бере Федька за комір і легенько відводить убік. Хлопець, похиливши голову, виходить).

Іван. Остапе, збігай-но за музиками та й дівчатам дай звістку.

Остап. Чому я знову за попихача? Є молодші (показує на Василя і Миколу).

Омелько. Що ж, хлопці, ви наймолодші, то ж підіть покличте музик і дівчат до хати вдови Морозиخي. Та не баріться! (Василь і Микола виходять). Тепер у складчину та покропимо вечорниці. Семене, ти будеш за міхоношу, наставляй бриля.

І парубочка громада вирушила до вдовиної хати. Ще не старій жіночці й самій хотілося бути на "людях", то вона залобки погодилася, щоб молодь збиралася у неї на вечорниці. Грошей не брала, а от про паливо на зиму мусила натякнути: мовляв нехай хлопці забезпечать. Не заборгували і дівчата – домовилися по черзі прибирати світлицю.

І зажило, завирувало вечорницьке життя. Припоравши домівки, дівчата з першими сутінками сходилися до вдови. Хто з мичкою, хто з веретеном, а молодіці брали з собою вишивання. Допоки збиралися хлопці, дівчата встигали і пісні поспівати ("Чогось мені чудно", "Ой, я маю чорні брови").

Згодом поскрипували дверима парубки й всідалися на довгій лаві. Кмітливі юнацькі очі крадькували за дівчатами: хотілося побачити свою обраницю в роботі. Згадувалось материне: "Придивляйся не на личко, а на руки. Личко одцвіте з літами, а вміння залишиться на все життя". Та сільські дівчата не ликом шиті: кожна старалася в роботі. Тільки чи надовго? Той жарту підкине, той призупинить веретено, – роботі вважай кінець. А тут співак знайдеться мастакуватий. І вже дзвенить, аж гасничок тухне, гуртівна мелодія ("Зеленая ліщинька", "В кінці гребні шумлять верби", "Тихо над річкою").

Нарешті біля воріт озивалася дрібним перебором гармонь, гукав лункий бубон. Оселя нараз пожавлювалася: музики йдуть! Хвацько сокоріли сінешні двері, гупотіли долівкою хлопчачі хромові чоботи. "Чи раді нам, чи мо' йти на сусідні села?" – крізь прочинені двері просувався смушева шапка. "Та заходьте, – окликували гуртом дівчата, – холоду не напускайте!". Гармонія враз розтягувалася на всі лади, і музика всідався біля столу. Поруч і бубяр. Миттю розсовувалися по закутках ослінчики й крісла, дівчата поспіхом упаковували рукоділля, і за хвилину-другу долівка аж гула від польки на два боки. Меткі дівчата – танці тільки-но починалися – встигали приспівувати:

*Ой мій милий умер, умер
Та в комору дуду запер,
А я пішла борошно брати
Та й почала в дуду грати.*

Один за одним змінюються танці: полька, краков'як, гопак, ойра, метелиця. Де ті й сили беруться! Здається після таких запальних танців вже небагато знайдеться охочих. Та ні ж: лишень заголосніє жива озвучка, як дівчата знову оживають. Не раз бувало, що між гармоністом та вправною танцюристкою спалахували суперечки, хто кого перевершить. Здебільшого першим ласував музика: "Фу, – казав, оправдуючись, – пітно в хаті, пальці ковзаються по клавішах".

У великій пошані на вечорницях були пісні. Тужливі й веселі, жартивні та розлогі, давні й нові, за довгу зиму колективний репертуар поповнювався новими мелодіями. Хоч на вечорницях не було спеціальних керівників, але кожен знав свої можливості, свій голос і, як правило, всідався так, щоб не псувати мелозвук. Хто ж фальшивив, таких одразу виправляли, підказували. Досить було комусь заспівати будь-яку пісню, як підхоплював гурт ("Кучерява Катерина", "Ой ти гарний Семене").

Традиційні вечорниці формували не тільки багату пісенну культуру, професійну вишуканість, регіональну своєрідність, але й передавали її у спадок, розвивали, зберігаючи живі традиції народного мелосу. Ще можна сказати й про оповідний жанр – прислів'я, приказки, легенди, казки тощо.

На особливу увагу заслуговує унікальний обряд посвячення в парубочтво. Нині віковий ценз на молодіжних дозвіллях практично не існує. Тим часом традиційний звичай вечорниць чітко регламентував вікову всюдозволеність. Підліткам забороняли відвідувати юначі розваги. Коли ж, як казали в народі, хлопець "дозрів", він мусив "скласти іспит".

Вечорниці, досвітки, посвітки. Сьогодні про них ми можемо дізнатися лише з оповідок літніх людей, вичитати згадки у художній літературі, побачити стилізовані виступи фольклорно-етнографічних колективів. У природному середовищі вони були значно цікавіші, ніж ми

увяляємо. Багатовіковий досвід одібрав із молодіжних розваг найкраще, варте особливої уваги, за допомогою якого виховувалися високогуманні риси юного покоління. На вечорницях зазвичай не лихословили, намагалися поводитися чемно, бо всі були "на виду". Не могло бути мови і про пиятику, і про розбишацтво. Таких швидко приборкували або ж вилучали з товариства. В цілому майже всі дотримувалися давніх звичаїв.

Вечорниці мали ще одну цінну рису. Всі, чи майже всі, хлопці й дівчата не сторонньо споглядали, а були безпосередніми учасниками і творцями гуртових дійств. Будемо відверті: зникли вечорниці й помітно відчувся брак пісні, здеморалізувалися окремі обряди, звичаї, і хоч сучасне дозвілля набуло найрізноманітніших виявів, ми втратили найосновніше – живе спілкування. Наша молодь перетворилася на стороннього спостерігача й байдужого споживача нерідко чужої нам культури. Обірвався золотий ланцюжок традицій. Нині вже нема кому ні представляти їх, ні відстоювати. Воістину справедливий й сьогодні слова давнього філософа: "Зростаємо матеріально – зубожіємо духовно".

Так нехай же не німіють вечорами сільські вулиці, хай лунає сміх, жарти; а село оживе багатоголовою піснею:

*Кину кужіль на полицю,
Сама піду на вулицю,
Нехай миші кужіль трублять,
Нехай мене хлопці люблять.*

Н.Г. П'ятикоп

ОЙ, АНДРІЮ, ДАРУЙ НАМ НАДІЮ

1-й ведучий. Україно! Чарівна моя ньєчко, найкращий куточок землі, солов'їна пісне! Ти найкраща, але найбільше твоє багатство – народ. Народ чесний, трудолюбивий, нескорений, міцний, як граніт, співучий, дзвінкоголосий.

2-й ведучий. *Українці – то є назва славного народу,
Україна – то край славний, аж по Чорне море,
Україна – то лан тишиний, і степи, і гори,
І як мені Україну щиро не кохати,
Мене ньєчка по-українськи вчила розмовляти.*

*1. Є багато країн на землі,
В них – озера, річки і долини...
Є країни великі й малі,
Та найкраще завжди – Батьківщина.*

*2. І тому найдорожчою нам
Є і буде у кожну хвилину
Серед інших країн лиш одна –
Дорога нам усім Україна!*

(Звучить пісня "Це моя Україна!").

3-й ведучий. З давніх-давен наша Україна славиться величними традиційними святами й обрядами. Кожен, хто не черствіє душею, хто сповнений любові, доброти до української спадщини повертається до традицій свого народу.

1-й ведучий. Одним із свят, яке завжди відзначали наші батьки, діди, прадіди, було велике зимове свято, особливо важливе для молоді – день Андрія.

2-й ведучий. Це свято відзначається 13 грудня і вважається днем пам'яті мученицької смерті одного із дванадцяти апостолів Христових – Андрія Первозваного.

3-й ведучий. За церковними легендами святий проповідував християнство у Скіфії й дійшов аж до Києва, де на одному з пагорбів поставив хрест і сказав: "Чи бачите гори ці? Повірте мені, на них засяє благодать Божа". Згодом там, де він установив хрест, було споруджено Андріївську церкву.

1-й ведучий. День Андрія Первозваного – найцікавіший. Від нього віє чарівною староукраїнською стихією. З давніх-давен у ніч на Андрія дівчата ворожать. Може, не зовсім широк, та все ж десь там, глибоко в душі, дівчина вірить, що Андрієва ніч допоможе їй пізнати свою долю – дізнатися, чи вийде заміж, а чи доведеться знову дівувати цілий рік.

2-й ведучий. Я хочу, щоб сьогодні ожили перед нами вечорниці в ніч на Андрія, а ігри, забави нагадали молодість батькам, бабусям, дідусям.

(Тихо лунає музика. Українська світлиця. Святково прибрано лавки, стіл, піч, макітри. На стінах вишиті рушники, доріжки, серветки. На столі на вишитому рушнику – запашний хліб, сіль).

Галя (прибирає і співає).

*Зайди, місяченьку, за чорну хмару,
Там мати шукає своїй доні пару,
Шукає, шукає багатого сина,
А їй кохає бідний сиротина.
Кохав, кохав ще й думає брати,
А тій же парі завадила мати.
Дівчина кохала хлопця молодого,
А їй віддали за вдівця старого,
За вдівця старого роки марнувати.*

Мати (*перебиває*). Чого, доню, сумної заспівала? Всіх хлопців відженеш такою невеселою від нашої хати.

(*Ставить на стіл макітри*).

Галя. То так... І сама не знаю, мамо, сумно чогось і неспокійно мені сьогодні. До всіх хлопців мені байдуже, тільки б один не обминув.

Мати. Не сумуй, Галинко (*підходить ближче*). То просто вечір такий таємничий, і місяць он як ясно світить. (*Дивляться на небо*).

(*Чути спів дівчат*). Все буде гаразд. Може, той один і не обмине. Петро дуже на тебе задивляється, такий поважний, багатий.

Галя. Ой, мамо, і не говоріть мені про нього. От і дівчата вже йдуть.

(*Дівчата співають. Звучить пісня "Ой ходила дівчина бережком"*).

1-а дівчина. (*Сміх*). Слава Богу, в вашій хаті!

2-а дівчина. Добрий вечір, тітонько. Чи можна в вашу хату?

Мати. Слава навіки. Заходьте, дівчата, сідайте. Зараз вареників на всіх наліпимо. Може, ще гості будуть. (*Порається*).

3-я дівчина. А може, й хлопці? І Іван, га? (*До 4-ї дівчини*).

4-а дівчина. Може! А може, й Роман?

3-я дівчина. Може!

1-а дівчина. А може, й Панько? (*Сміються*).

Галя. Панько – то Панько. Чи не так, дівчата?

Всі. Угу.

Мати. Та ну вас. Що ви ще розумієте.

2-а дівчина. Ох, дівчата, якби то знати, хто той суджений! Хоч би краечком ока глянути.

Мати. А чом би й ні. І не тільки краечком. Сьогодні ж Андрія. Знаєте, дівчата, всі ворожіння в цей вечір починалися з ночі, в яку народився один із апостолів Ісуса Христа – Андрій Первозваний. Давайте попросимо Андрія.

Дівчата. Андрію, Андрію, на тебе я надіюсь. Хочем долю свою знати, просим тебе помагати.

Мати. Ось як скуштуєте цих вареників і дізнається, ким буде ваш суджений. А щоб дізнатися ім'я хлопця – судженого, потрібно підійти до першого незнайомого чоловіка і під будь-яким приводом запитати, як його звати. Таке й буде ім'я чоловіка.

1-а, 2-а дівчини. Давай спробуємо. (*Пробують*).

3-я дівчина. А я чула про ворожбу зі свічкою.

4-а дівчина. Напишемо імена, поставимо на край великої тарілки. Запалимо свічку. І до якої стрічки підпливе свічка, такий і буде суджений. (*Ворожать*).

Мати. А ще, дівчата, є ворожба із дзеркалом.

1-а дівчина. А я знаю теж таке ворожіння. Треба в темноті сказа-
ти:

Ворожу осібно,
На люстерко срібне!
Ворожу на саму себе.
І... на тебе.

Потім, повернувшись, спиною:
– Покажи, святий Андрію, яка моя доля?
Ворожу на свій вік,
Дай, Боже, шлюбу дочекати,
Смерті не знати.
Він –...
Я –...
Покажи, Андрію, яка моя доля.
Тоді різко повернутися.
– Ану, дівчата, хто сміливіший.

2-а дівчина. Я хочу (пробує).

3-я дівчина. А я ще знаю ворожбу на тінях, також зі свічкою.

4-а дівчина. Якою буде моя доля? (Хтось стукає).

2-а дівчина. Ой, хто там?

3-я дівчина. Мамо, я боюсь.

Мати. Та не бійтеся, дівчата. Доню, засвіти світло.

1-а дівчина. Та це ж Панько! І дівчата з ним.

5-а, 6-а дівчата. Добрий вечір! Слава Богу!

Панько. Помагай вам Бог!

Мати. Слава навіки. Добрий вечір. Дякую! Як же ви налякали нас
(прибирають дзеркало, свічки).

Панько. Справді? (Усі сміються). А я й не хотів. Йй-Богу, не хотів!

Мати. Гарзд. Ану, дівчата, проходите, сідайте.

Дівчата. Дякуємо.

Панько. А я б пампушок з'їв би (заглядає в посуд).

Мати. Добре. Ану наберіть, дівчата, води в рот (смішать одна другу). Ось вам по мисці і наробіть пампушок. А ти іди, Панько, приведи собаку, ми її годувати будемо.

(Панько виходить). Ось борошно, олія. (Дівчата ліплять).

Але й гарні квіти приніс Панько. І де він їх тільки знайшов в таку пору. Поки ви наліпите пампушок, я віночок сплету. (Плете).

5-а дівчина. Це йому, тітонько, напевне, хлопці дали, мабуть, і вони сьогодні прийдуть.

2-а дівчина. А давайте, дівчата, заспіваємо.

(Співають пісню "Іхав, іхав козак містом").

Мати. Ну все, господиньки. Мийте руки, а я покладу пампушки, хай смажаться.

Дівчата. Ой, Андрію, Андрієчку,
Даруй нам надієчку,

*Хто з нас із дівчат
Перша заміж вийде.*

(Мати намащує пампушки).

Мати. Хто перша, друга, третя. *(Дівчата допомагають намащувати).*

Панько. *(Входить із собакою).* Моя собака така голодна, що тут тільки мене ледь не з'їла.

5-а дівчина. Ну от і наїється твоя собака.

6-а дівчина. А на 1, 2, 3 – всі поїла пампушки.

Мати. А тепер скиньте по чобітку, розкрутіть його із заплющеними очима, киньте. Де носик – там і милий.

5-а дівчина. *Святий Андрію, святий Андрію,
На тебе єдиного маю надію.
Скажи мені нині, дорогий Андрію,
Звідки я маю чекати надію.*

(Дівчата кидають чобітки. Хлопці жартوما ворожать, сміються та імпровізують наречених).

Мати. А зараз простежу доріжку чобітьми.

6-а дівчина. Поставте, тітонько, наші чобітки до порога.

Першою вийде заміж Галина, другою – Мар'яна, третьою – Олена, інші – будуть друзками.

Мати. А ти що там, Паньку, робиш?

Панько. Хочу й собі поворожити. Може, і я заміж вийду. *(Ворожить на квітках "любить – не любить").*

Мати. Хлопці не ворожать, і що ти собі видумав. *(Роман краде чобіт Галини і ховає за пазуху. Дівчата продовжують ворожити).*

Галя. Ой, дівчата, я свого чобота не бачу. Панько, ти взяв? Кажі!

Панько. Ні, я не брав. *(Стук, грук).*

Хлопці. *Ой на Андрія гадали дівки,
Щоб не лищали їх парубки.
А ми всі ходили в сусіднє село,
Щоб нашим дівкам заздрісно було.
По інших селах маємо дівчат,
У наших із-за тину лиш носи стирчать.
Хай же шукають собі вдівців,
Чи десь по селах чужих хлопців.*

4-а дівчина. Ой, Ромко!

3-я дівчина. Іван там *(причепурюються, входять).*

Роман. Добрий вечір, господине!

Іван. Слава Богу в вашій хаті!

Петро. Добрий вечір, тітонько.

Мати. Слава навіки! Бачу, до моєї хати ще не заросла стежка. Добрий вечір, хлопці! Проходьте до хати та сідайте.

Роман. Спасибі, тітонько.

Петро (*не сідає*). Спасибі, господине, що пустила в хату (*дивиться на Романа, поправляє кафтан*).

*Завернуся я в рядно
Та й сховаюся на дно.
А там на дні три мішки брудні,
Сім мішків горіхів і коробка шоколаду.
Пішли, хлопці, на вечорниці,
Вкрадемо, хлопці, по три паляниці.
Четвертий пиріг – дитині малій,
Щоб не казала мамі старій.
Стара мати здогадалася,
Взяла прута та й за мною погналася!
Як біг же я через городи,
Наробив же я багато шкоди.
Потоптав я трохи озимини,
Та погубив я там золоті гудзи.
Озимина весною посходить обов'язково,
А дівчата – вже познаходили гудзи.*

3-я дівчина. Петро не встиг поріг переступити, а вже збитків наробив (*сміються, особливо Галя*).

Мати. Та годі вже на Петра воду лити. Ніби й самі ще нічого не витворили.

Іван. Ми – ні. А скажи, Петре, нашо ти одяг нині такий багатий кафтан.

Роман. Та він, напевне, хоче на ньому зачепитися десь коло млина, чи що?

Іван. Або й на млині.

Петро. Що одяг – те й моє. А кому до того що.

Роман. Та нічого (*до дівчат*).

*Хлопці на вулиці,
Дівчата в світлиці,
Позбиралися дівчата –
Роблять вечорниці.*

Іван. *Не в'яжуть, не шують,
Не прядуть, не печуть,
А говорять небиллиці.
Про Микиту із села,
Про Степана із млина.*

Панько. *Вигадують різні небиллиці,
Як ростуть грушки на вербиці.*

5-а дівчина. (*Перешеніт*). Що правда, то правда, бо підсліпкувате не добачить, а глухувате не дочує.

6-а дівчина. От і ростуть на вербі грушки.

Хлопці. Так, так буває, що й корова літає. *(Сміх)*.

Роман. *(Дивиться, хто без чобота)*.

Стук, грюк у віконечко,

Вийди, Галю, на хвилиночку,

Дай коню водиці

З сусідньої криниці.

Галя. Та як я вийду, коли боса?

Роман. Ану, дівчата, хто бубликів хоче? Або те, що за пазухою.

3-я дівчина. Те, що за пазухою, не знаємо. *(До Галі вбік)*. А бубликів хочемо.

Роман. Для тебе, Мар'яно, тільки за поцілунок. Ану, чи дістанеш *(та намагається відкусити)*.

Галя. Те, що за пазухою, віддай, Романе, чобіт, а то в ноги холодно.

(Роман передає бублики Іванові, той пригощає дівчат).

Роман. Може, ще й взути?

Галя. Це я сама вмію. Бач, першою заміж збираюся. *(Роман допомагає взуватися)*.

Мати. От і наречений з'явився. І чекати не треба. Давайце, дівчата, заспіваємо.

(Співають пісню "Ішов козак потайком").

Мати. А ось іще гості до нас. *(Хлопці входять)*.

Батько. О! Та в нас гості зібралися.

Кум. Добрий вечір гостям і тобі, господине. Щось ви сумної співаєте.

Батько. А ми з кумом на ярмарку були.

Кум. Та й купили яблуньку,

А та яблунька садова,

Не що інше, як дівчина молода,

Дівчинонька чепурненька біля хати стояла,

Свою долю виглядала.

Та й нам, козакам, поморгала.

Мати. Ой, та за що ви її купили?

Кум. Кобилу продали, дівчину взяли. Ану, хлопці, хто жениться хоче?

Хлопці. Паньку, бери собі за жінку.

Панько. Зачекайте-но, хлопці, це моя буде. І тільки моя.

(До мішка іде, гладить, "дівка" брикається. Хлопець лякається, відходить назад).

Дівка. *Ой ти, хлопче молодий, забери мене з собою.*

Мати. Ой! Що ж ви купили? Чи не kota рудого в мішку принесли?

Панько. Хай йому грець! *(Хреститься)*. Я тієї нареченої не хочу.

Дівка. Ой не кидай мене, Паньку, моє серденько, нехай тебе поцілує моє серденько.

(Хлопці розв'язують, Панько хоче подивитися, "дівка" вискакує до Панька, той тікає до господині, ховається).

Панько. А ти, того, не брешеш? А чого так закриваєшся.? В тебе, напевно, зуби болять?

"Дівка". Угу!

Панько. Ну то давай поцілуємося, чи шо?

(Сміється, закриває очі. "Дівка" опускає руку і всі бачать, що це хлопець).

А цур тобі, пек *(сміх)*.

Мати. Ну й насмішили хлопці.

6-а дівчина. Дівчата, давайте заспіваємо.

5-а дівчина. А якої?

2-а дівчина. Напевне, смішної, жартівливої. "Від Києва до Лубен".

(Входить "пан Калитинський" з калитою і квачем).

– Я, пан Калитинський; прошу пана Коцюбинського калиту кусати!

(Коцюбинський ніби іде на коцюбі).

– Добрий вечір, пане Калитинський!

– Доброго здоров'я, пане Коцюбинський!

– Куди ідете?

– Іду калиту кусати.

– А я буду по пяску писати!

– А я вкушу!

– А я впишу!

(Коцюбинський намагається не сміятися і вкусить. Підходять інші).

– Добрий вечір, пане Калитинський.

– Добрий вечір, пане Коцюбинський.

– Відкіль приїхав ти?

– З Литви.

– Чому так здалеку приїхав?

– Калиту кусати.

– А ти ж куснеш?

– Кусну!

– А я мазну!

Хто ще буде калиту кусати? *(“Калитинський” смішить, пробують вкусити. Співають або говорять).*

А наша калита

Нам набила живота.

А тепер ми її з'їли

І за пером полетіли.

*А наша калита
Та й з маком і медом.
Йди до неї, кусай її,
Сторожка не бійся.
Кусай, кусай калиту,
Але не засмійся,
Йди до неї,
Кусай її,
І назад не вертайся,
А як вдасться вдало відкусити,
Пару сподівайся.*

(Ще кусають).

Кум. Ану, фанти, давайте викуп. Громадо шановна, скажи, що цьому фантові присудити? *(Роману).*

Хлопці. Заграти.

(Роман грає. Дівчата знімають калиту, ділять хлопцям, просять викуп).

Роман. Знімай калиту.

Петро. Хлопці, гайда збитки робити.

Хлопці. Пішли. На добраніч, тігонько!

Мати. На добраніч! А вареники? *(Пригощас).*

(Хлопці виходять. Роман залишається).

Роман. Дякую, тігонько! Дуже смачні у вас пироги! Мабуть, Галя пекла?

Мати. Та всі дівчата допомагали. Ну як, дівчата, вареники?

(Дівчата знаходять предмети у варениках).

1-а дівчина. О, мій суджений буде, мабуть... *(За предметами здогадуються).*

2-а дівчина. А мій...

3-я дівчина. А мій...

(Мати порається біля столу, печі).

1-а дівчина. Скоро, дівчата, Миколая. От цікаво, що він мені принесе, бо торік сиру бараболю знайшла і часник.

2-а дівчина. А я – цибулю.

Мати. Треба було б колядок трохи вивчити.

Дівчата. Треба.

(Пісня "Добрий вечір тобі, пане господарю". Дівчата й хлопці виходять).

Дівчата і хлопці. Дякуємо, тігонько! Вже й час додому йти.

1-а, 2-а дівчата. Проведи нас, Галю.

Дівчата і хлопці. На добраніч!

Галя. Мамо, я зараз.

Ромка. На добраніч вам *(виходить з Галею).*

Мати. На добраніч!

Хлопці. От поволі затихають наші вечорниці. Не забудьте, ви пороги, у наші світлиці. Хай любов і щире слово душу вам зігріє. Пам'ятайте вечорниці в ніч на Андрія.

Дівчата і хлопці. Запам'ятаємо. *(Всі сідають у залі. Ведучі йдуть на сцену).*

1-й ведучий. Ну от і закінчилися наші вечорниці. Добре, що діти наші повертаються до минулого.

2-й ведучий. Рідними їм будуть батьківські пороги, і люди, і пам'ять. У людині повинно щось жити високе і світле.

3-й ведучий.

*На всі світи й віки ти озирнись,
Де слово перше вимовив колись,
Де пісня мамина і пестила, і гріла,
Ввійшла життям у душу і у тіло.
Живила серце соком на порозі,
Водою й хлібом з житньої зорі.*

1-й ведучий.

*Не дай же їм сліпим метеоритом
Хай ще гарячим пролетить над світом,
Не дай умерти серед нас, живих.
Хоч скільки б там не обсідало лихо,
Не дай забутися, з якого роду,
З якого кореня у світі почалися.
Боже, великий, єдиний!
Нашу Україну храни.
Волі і світу промінням
Ти її осіни.
Світлом науки і знання
Нас усіх просвіти.
В чистій любові до краю
Ти нас, Боже, зрости! *(Пісня "Царю Небесний").**

Л.А. Клочко

СВЯТО МИКОЛАЯ

Мета. Ознайомити школярів з культурною спадщиною рідного краю: традиціями, звичаями, обрядами. Формувати пізнавальний інтерес учнів. Сприяти розвиткові творчих здібностей дітей, бажанню примножувати родинні традиції. Виховувати любов до народної творчості, прагнення вивчати й зберігати народні скарби, національні традиції, звичаї, обряди.

Святково прибрана зала. На стінах вишиті рушники, серветки, гілочки сосни, моделі ялинкових прикрас, сніжинки, виготовлені дітьми на уроках трудового навчання, надувні кульки, торбинки з дарунками тощо. На центральній стіні, прикрашеній вишитими рушниками, ікона Святителя Миколи Чудотворця, архієпископа Мир Арійських.

Всі учні одягнені в українські національні костюми.

Вчитель. Є в народі нашого чудові традиції:

Колядки, щедрівки, є і вечорниці.

Ось настав чудовий день,

Повний сонця і пісень,

Повний пахощів для друзів,

Що зібрав їх в дружнім крузі.

Показати хочем нині,

Як у нашій Україні

Ми святкуєм Миколая.

Учні. Ми зібралися у школі

В нашім гарнім, добрім колі,

В нашій радісній родині,

Бо велике свято нині.

А чи є між вас, дівчата,

Хто не знає, що за свято?

Дівчатка. Нема!

Вчитель. Може, хлопчики мовчать,

Бо не знають, що сказать?

Хлопчики. Ми давно його чекаєм,

Бо із дідом Миколаєм

Ми по колу дружно йшли,

Коляду із ним вели.

Поки він ще не прийшов,

Станьмо разом в коло знов.

Миколаю заспіваймо,

В гості діда закликаймо.

Учні. Сніги покрили поля і гори,

Інеєм блищать і ліс, і гай.

Іде до нас крізь ниви й гори

Святий угодник Миколай.

Що він несе в своїй торбинці?
 Багато гарних забавок
 Несе чемненькій він дитині.
 А для нечемних – жмут різок.
 За ним рушають янголята,
 Тримають книги у руках,
 Що, де, кому з нас треба дати –
 Усе списали в тих книжках.

Вчитель. А тепер сядьмо і трішки відпочиньмо. І поміркуємо, як і звідки прийшло це свято.

Учні. 1. Свято Миколая до нас, на Київську Русь, прийшло у 1088-1089 роках за часів Всеволода Ярославовича. І у церковному календарі називається воно "Празник Святого Отця нашого Ніколая, архієпископа Мир Лікійських Чудотворця".

2. Історія свідчить, що Миколай жив за часів імператора Костянтина у IV ст. і був архієпископом у Мирах в Лікій (Мала Азія).

3. Народився він у багатій сім'ї і зріс дуже доброю і чуйною до чужої біди дитиною. По смерті батьків він став спадкоємцем великого багатства, яке повністю віддав бідним та калікам.

4. Як щедрий Бог із небес, він часто заходив до помешкання багатодітних чи хворих людей і обдаровував їх, чим міг.

5. Після смерті його було визнано святим, а моші в 1087 р. перенесено у м. Бар, що в Італії, де їх було перезахоронено.

6. І от з того часу у день Ангела св. Миколая, 19 грудня, ми маємо улюблене всіма свято.

7. Розказують, що св. Миколай допомагав мандрівникам та подорожнім. І особливо – запорозьким козакам. А вони за що поміч побудували йому понад 30 храмів, названих його іменем.

Учениця. А що принесе нам святий Миколай?

Учні. Я ляльок багато маю,
 Але прошу Миколая,
 Щоб приніс мені новеньку,
 Кучеряву і гарненьку.

Я хотів би дві машини
 І солодкі мандарини.
 Але що це, що я бачу?
 Чому наш Володя плаче?

– Мені сумно, як згадаю
 Бліду дівчинку з трамвая.
 В неї дуже хворі ніжки.
 І вона не ходить пішки.

І в ніч чудес з дарунками прибудь!
 Святий і добрий Миколаю,
 Чекаємо на тебе давно.
 Що нам даси,
 Про це не знаєм,
 Та просимо тебе одно:
 Ти нам в здоров'ї дай зростати,
 Завзяття й сили нам надай,
 Щоб ми з руїн могли підняти
 І звеселити рідний край.
 А всьому нашому народу
 Ти добру волю принеси.
 Усяке зло й лиху пригоду
 Від України відверни...
 Учні. В небі метушня і рух,
 Янголята пращо мають:
 Білий тріпають кожух
 Для святого Миколая.
 Сів у санки Миколай
 В шубі, в теплих рукавицях:
 Янголятка, підганяйте,
 Щоб на землю не спізниться.
 Маємо чого радіти.
 Добре знаєте всі, діти!
 Долетіла до нас вість,
 Що до нас в дорозі гість.
 Хто це? Кожен пам'ятай –
 Це святий наш Миколай.
 Діточок він всіх згадає,
 Їм дарунки посилає.
 Він вже близько, вже іде.
 Наша пісня хай гуде.

Виконується українська народна пісня "Ішов Миколай лужком, бережком".

Ішов Миколай лужком, бережком,
 Святий Миколай лужком, бережком,
 Від хати до хати із своїм мішком,
 Ішов Миколай з червоним мішком.
 Відчиняйте двері – йде Миколай,
 Він благословить весь рідний наш край.
 Пропаде руїна, а ненька-Україна
 Буде процвітати із краю в край.
 Вже у вашій хаті святий Миколай,

Поклоном, господар, його зустрічай.
В біді він розрадить і кожному порадить,
До смаку дарунки собі вибирай.

Учні.

Забілів від снігу гай –
Йде святий наш Миколай.
Йде із Янгелом ясеньким,
Посміхаючись миленько.
Він за нас все пам'ятає,
Нагороди заготовляє,
Нам даруночки приносить,
Для нас в Бога ласки просить.
Все багатство він віддав
Бідним і стражденним.
За життя його всі мали

Святим і блаженним.
І приходить він до нас
Перед Новим роком
Щедрим, добрим і багатим
Пресвятим пророком.
Ой щось довго він не йде,
Чи дороги не знайде?
Ой смішний, та ще ніколи
Ми не бачили Миколи,
Бо приходить він тихенько,
Коли дітки сплять любенько.

Дзвонять дзвіночки. На середину зали виходять козаки з торбами, в яких знаходяться подарунки.

Козаки. Добрий вечір, любі діти.
Мандрував я білим світом
І зустрів я Миколая
Як виходив він із раю.
Ніс дідусь оцю торбину,
І сказав мені він: "Сину,
Візьми ось одну торбину,
Ці дарунки ти віддай
І скажи, що Миколай
Ще прийде до найчемніших,
Як вони заснуть у тиші".
На порозі Новий рік
І Різдво Христове,
А ви, діти, зустрічати
Ці свята готові?

Діти разом: Готові!

Учні виконують українські народні колядки.

Добрий вечір тобі, пане господарю!
Приспів (після кожного рядка). Радуйся!
Ой радуйся, земле, –
Син Божий народився!
Застеляйте столи та все килимами.
Та кладіть калачі з ярої пшениці.
Бо прийдуть до тебе три празники в гості:
А що перший празник – Різдество Христове,

А що другий прадник – святого Василя,
А що третій празник – святе Водохреща.

Нова радість стала

Нова радість стала, яка не бувала:
Над вертепом зіздала ясна світу засіяла.
Де Христос родився, з Діви воплотився,
Як чоловік, пеленами убого повився,
Пастушки з ягнятком перед тим дитятком
На колінця припадають, царя-Бога прославляють.
Славим, тебе, царю, небесний владарю,
Даруй літа щасливії цього дому господарю.
Цього дому господарю і його родині,
Даруй долю, верни волю нашій неньці Україні!

Козак. Молодці, діти. А ось і подарунки для вас.

Козаки роздають дітям подарунки і кожному вручають маленьку іконку Святителя Миколи Чудотворця.

Учні. Дуже вдячні Миколаю,
Що про нас він пам'ятає.
А найбільша радість нині,
Що приніс він Україні
Волю, правду і свободу –
Найдорожчу нагороду.
Ми, маленькі українці,
Ще слабенькі, як мізинці,
Але ми зростем на славу,
Боронитимем державу,
Щоб ніколи Україна
Вже не впала на коліна.

Всі. Слава Україні!

Учень. Життя святого Миколая дає нам важливий урок – бути ширими, лагідними, працьовитими і милосердними.

Всі разом. Здорові будьте, в гаразді оставайтесь!

Л. Пархоменко

{Початкова школа. – 1999. - № 11}.

ЧАРИ СВЯТ-МИКОЛАЇВСЬКОЇ НОЧІ

Дійові особи та костюми:

Ведучі - 2 дітей в українських народних костюмах.

Сніжинки – 10 дівчаток в довгих вишиванках, або у "пачках", на головах – срібні корони-вінки з довгим "дощиком" замість стрічок.

Сніговички – 10 хлопчиків у вишиванках та шароварах.

Метелиця – дівчина у довгій білій сукні з фатою на голові.

Янголятка – троє дівчаток у довгих білих сорочках, за спинами – білі крила.

(Крила роблять з білих, склеєних удвоє, товстих шпалер, на які зверху клеять смужки паперу. Смужки треба наклеїти рядами, порізати ножицями на "локшину" та навити на олівець. Вдягати, як рюкзак).

Чортенятка – троє хлопчиків в чорних спортивних костюмах з хвостами, на головах – спортивні шапочки з прикріпленими різками, чорні рукавички.

Св. Миколай – вчитель (або старшокласник) у відповідному костюмі.

Реквізит:

Велика ялинка, що стоїть у глибині сцени.

3 маленькі ялинки для гри "Маринка".

Віник, сани.

Величезна книга з написом "Добрі справи", зроблена з коробки та обклеєна яскравими шпалерами.

З різних боків сцени до центру виходять дві ведучі і стають поруч.

Ведуча 1: Ніч таємна, повна чарів

Заглядає з-поміж хмар.

У цю ніч – без лиха й чварів –

Приїде Святий Миколай.

Світить місяць, сяють зорі,

Повіває вітерець,

А сніжинки, мов пушинки,

Подалися у танець!

Ведучі розходяться в різні боки і лишаються на сцені. Вибігають 10 сніжинок із срібними "дошками" в руках. Вони роблять півколо та виконують пісню разом із танцювальними рухами.

Пісня Сніжинок

Сл. М. Вороного

1. Білесенькі сніжиночки,
Вродились ми з води,
Легенькі, як пушиночки,
Спустилися сюди.

2. Ми хмаркою носилися
Від подиху зими,
І весело крутилися
Метелицею ми.

Муз. В. Верховинця

3. Тепер ми хочем спатоньки,
Як діточки малі,
І линемо до матінки --
До любові землі.

4. Отож її нагріємо,
Устелимо сніжком,
Мов ковдрою, накриємо
Легесеньким пушком.

Доспівавши, Сніжинки вибігають за лаштунки під супровід ще одного програвання музики пісні.

Ведуча 2:

На Святого Миколая
Цілий рік жде дівтора,
То ж йому сніжин громада
Шлях сріблистий простеля!
У цю нічку чудотворну
Через білий-білий гай

На санках приїде в гості
До нас Святий Миколай.
Подивіться, любі діти,
Чи це зиронька зійшла,
І ясніс в білім лісі?
Чи Царівна Лісова?

Ведучі читають далі, а на сцену виходить дівчина-Метелиця і під тиху музику кружляє по сцені.

Ведуча 1:

Тихо-тихо в лісі стало,
Мов заснуло, що жило,
Раптом гомоном озвалось,
Раптом гомоном пішло!
Біла панна в білім вбранні...
Хто це? Хто це? Хто вона?

І танцює, і вирує –
Це ж Метелиця сама!
Ой мете Метелиця
У шалених у стрибках.
Білий килим стелиться,
А кінця йому нема.

Музика прискорюється, стає гучною, до Метелиці на сцену вибігають Сніговички.

(Опис рухів. Діти стають у коло та співають. Метелиця бере Сніговичка поряд себе і вони, з'єднавшись лівими ліктями, а праві руки тримаючи на поясі, крутяться млинком. Далі Метелиця та Сніговичок беруть наступного учасника гри, що стоїть поряд з ними, знову кружляють, тримаючись за ліві руки. Метелиця іде в лівий бік, а Сніговичок в правий, і так обкручуються по черзі з кожним, поки обійдуть усе коло і зустрінуться на авансцені. Тут вони знову з'єднуються ліктями, обкручуються млинком і розбігаються в різні боки, а за ними вибігають ті Сніговички, з якими вони кружляли).

Пісня-гра "Метелиця"

Сл. В.Верховинця

Муз. народна

1. Ой, надворі метелиця,
Крутить, вертить хурделиця.
Віє вона, повіває,
Усіх діток розважає.

2. Вітер свище десь у полі,
Ми танцюємо у колі.
Вітер грає на вулиці,
А ми скачем у світлиці.

3. Хай морозом повіває,
Хай снігами замітає,
А у школі нам тепленько,
Любо й весело серденьку.

На сцену виходять троє Янголят. Вони несуть величезну книгу з написом "Добрі справи".

Ведуча 2: Чуєте? Це Янголятка.
Заблукали до нас в гай.
Ой, дивіться, несуть книжку.
Мабуть, з ними й Миколай...

Янголята ледве несуть книгу втрьох.

Янголятко I: Ой, як зимно! Ой, як тяжко! Я засмучений украй. Болять в мене вже крилята. Бозю! Прошу, сили дай!

Янголятко II: Перестаньте нарікати: ще почує Миколай. Книжку він казав тримати. Пильнуй її! Пам'ятай!

Янголятко III: Ми трудилися цілий рік, добрі вчинки помічали, і найкращих лиш дітей у цій книжці записали!

Янголятко I: Чи ми когось не забули? Краще ще раз подивитись, щоб для жодної дитини в світі кривди не зробити.

Янголята обступують книжку і зортають сторінки.

Янголятко II: Чи є Леся і Улянка? Чи є Інна і Мар'янка? Іван, Діма і Марійка? Аня, Оля і Сергійко? Віта, Галя і Василь? І Наталя, і Андрій?

Янголятко III: Наша праця вже скінчилась, треба трошки відпочити. Подивіться, білі шати! Краще ходім всі гуляти!

Янголята лишають серед сцени книгу, а самі грають у сніжки та співають пісню "Зимонько-снігуронько" (слова Л.Глібова, музика Я.Степового).

Ведуча I: Ой, забули Янголята,
Що принесли книжку в гай...
Ось лежить вона розкрита,
А що скаже Миколай?
Тихо в лісі... Тихо... Цить...
Але лихо й тут не спить...
Бо набігли чортенята
І давай й собі гуляти!

З-за куліс з'являються трое чортенят. Вони ідуть великими кроками. Перше зупиняється і нагинається. Друге та Третє перестрибують через його спину, як через спортивного "коня" і т.д. Гра продовжується, доки не перейдуть через всю сцену. Раптом вони зупиняються перед книжкою "Добрі справи" та виконують дії, про які йдеться у тексті ведучої.

Ведуча 2: Раптом вони зупинились
І на себе подивились,
Задивовані украй:
Хто приніс цю книжку в гай?
Ну ж сторінки в ній гортати
І список імен читати.
А чи справді за справунки
Заробили ці дарунки?

Чортеня I: До дітей нас не пускають!
Хрестять, в Пекло нас женуть,
До всіх бісів відсилають,
Доторкнутись не дають!

Чортеня II: Ми що книжку заховась,
Хай Святий її шукає!
І-і-і, дурненькі Янголята,
Це вже наша їм відплата.

Чортеня III: Книжку добре заховась!
І ще добре погуляєм,
Нехай плаче дівтора,
Як дурна в вас голова!

Чортенята ховають за ялинкою книжку.

Українська народна гра "Маринка". Під ялинкою чортенята беруть маленькі ялиночки. (Якщо таких немає, можна використати гілки від срібних ялинок і встромити їх у підлогу, або навіть букети синтетичної зелені). Ними відмічають місця на уявному колі, біля яких стоятимуть гравці. Чортеня I проказує лічилку:

Поколело, покотило,
По дорозі волочило,
Сонце, місяць і зірки,
На кілочку вийдеш ти.

Чортеня I (на якому лічилка закінчилася) продовжує, ведучи діалог з Чортеням II:

- Де ти стоїш?
- На ринку.
- Що продаєш?
- Непрану хустинку.
- Що хоч?
- П'ять кіп галушок
І з сливами пиріжок!

За останнім словом зриваються, оббігають коло. Хто швидше повернеться на своє місце, знову починає.

- Де ти стоїш?
- На ринку.
- Що продаєш?
- Неметену хатинку.
- Що хоч?
- Сім кіл пампушок
І з яблуками пиріжок!

Знов оббігають коло. Треба пам'ятати, що у виставі удаване змагання між чортенятами. І попередньо треба навчити дітей, хто де стає та коли і до кого говорить.

- Де ти стоїш?
- На ринку.
- Що продаєш?
- Неслухняну Маринку.

- Що хоч?

- Солодких грушок,

А ще теплий козушок!

Галасуючи з віником у руках, на сцену повертаються Янголята.

Янголятко I: Який дідько вас наслав? Як зайшли ви у цей гай? Ви, нечемні чортенята, книжку дав нам Миколай!

Янголятко II: Віддавай, нечиста сило, скоро книжку й не кричи. А як ні – то ми кропилом поженем тебе в лісі!

Янголятко III бігає по сцені з віником та вимітає нечисту силу. Чортенята втікають за куліси.

Ведуча I: Як взялися воювати –

Побороли злих бісів.

Ось і зникли чортенята,

Залунав веселий сміх!

Ведуча II: Ой, діждуться чемні діти

Подарунків, теплих слів.

І полинув в білім лісі

Радісний веселий спів!

На сцену виходять всі учасники і співають українську народну пісню "Святий Миколай".

Ведуча I: Дзвенить небо, дзвонять зорі...

Мерехтить біленький шлях.

Довгожданий гість із неба

До нас їде на санках!

До зали заходить Святий Миколай. За собою тягне санчата, на яких лежить мішок з подарунками, що приготували батьки. На сцену виходять і ті діти з класу, котрі не брали участі у виставі. Миколай роздає подарунки або печиво "миколайчики", говорить слова.

Миколай: Що ви добрі, любі, чемні –

Про це все я добре знаю.

І тому я, любі діти,

Про вас завжди пам'ятаю.

Я несу для вас дарунки –

Щастя, радість та здоров'я.

Хай радіють чемні діти

В українській кожній хаті!

Хай їде у вашу школу

Кожна люба нам дитина;

А в неділі і у свята

Йде сюди уся родина!

Дитина: Святий Отче Миколаю!

Мою хату не минай!

Подаруй мені потіху

І торбину, повну сміху,

І здоров'я для родини,
Красну долю для України!

Миколай (*звертається до Дитини I*).

1) Мамусиній господині,
Що порядок любить все,
Даруночки несунині,
Бо дитина на них жде.

(до Дитини II і т.д.)

2) Ой, голубко, моя крале,
Слухай матінку свою –
То не тільки книжку й лялю,
А й цукерки принесу.

3) *Якщо в класі с дитина, яка погано вчиться або неслухняна, Миколай дає їй подарунок і в'язочку вербових гілочок, супроводжуючи це наступними словами:*

Що не слухав ти ні тата,
Ані мами, ані брата –
Тому різок, як той гай,
Дає Святий Миколай!

4) Ти, дитино моя мила,
Маєш тут, що заслужила, –
Я до тебе загостив
І дарунок тут лишив.

Ведучі стають по обидва боки Св. Миколая.

Ведуча 1: Коли Святий Миколай
З небес на землю йде,
То кожний дім і школа,
Мов вулик бджіл, гуде.

Ведуча 2: Там дівтора чекає
На срібних янголят,
Що із доріг безкраїх
На землю загостять.

Ведуча 1: Бо добре знають діти,
Що ні сніжний танок,
Ані мороз, ні вітер
Не спинять їх санок.

Ведуча 2: А на санках – дарунки!
Ах, як багато їх!
Для Славка, для Даринки,
Для всіх – для всіх – для всіх!

Ведуча 1: А тим, що пустували,
То чортик в темний кут
На пам'ятку поставить
Гнучкий з лозини... прут.

Ведучі промовляють разом.

Вітаємо з святом! Бувайте здорові!

Святкування Миколая

19 грудня - день Святого Миколая Чудотворця, як ще кажуть, Миколи зимнього. У народній уяві Микола – милостивий заступник від усіх бід і нещасть, господар земних вод, помічник хлібороба, оборонець людей на воді. Тому, виходячи в море, в далекі походи, козаки брали з собою образ святого Чудотворця.

На селі день Св. Миколая – веселе врочисте свято. Зранку всі йшли до Церкви, а після обіду скликали гостей. Надвечір запрягали найкращих коней в сани і з піснями їздили навколо села, щоб перевірити, "чи слизький сніг цього року випав".

У ці дні варили кутю та узвар, щоб наступного року був урожай на плоди та ячмінь. В околицях Києва ще наприкінці ХІХ - на початку ХХ ст. влаштовували обходи, схожі на різдвяне колядування.

У Західній Україні збереглася традиція обдарування дітей від імені Св. Миколая. Дідусь перевдягався в "доброго Миколая", заходив до оселі з подарунками для дітей і роздавав їх з приповідками. Вручаючи гостинці, згадував усе те добре, що зробили упродовж року малюки. До свята випікали спеціальне печиво – "миколайчики".

Діти свято вірили в існування доброго захисника і намагалися не гнівити Святого, який знає про все. В такий спосіб старші виховували у дітей шанобливе ставлення до батьків, привчали до чемності, працелюбності.

Література

1. Мудра Ол. Чари Свят-Миколаївської ночі.
2. Завадович Р. Вірш "День подарунків".
3. Багірова В. Вірш "Молитва".
4. Скуратівський В. Святвечір, II т. – Київ: Перлина, 1994.
5. Верховинець В. Весняночка. – К.: Музична Україна, 1989.
6. Кобальчинська Р. Золоті ключі. – Київ: Україна, 1993.
7. Пепа В. Горохова скриня. – Київ: Веселка, 1993.
8. Пономарьов А. та інші. Українська минувшина. – К: Либідь, 1993.
9. Воропай Ол. Звичаї нашого народу. – К.: Оберіг, 1993.

Л. Ткаченко

УКРАЇНСЬКІ ВЕЧОРНИЦІ ДО ДНЯ СВЯТОГО МИКОЛАЯ

На сцені відтворено в загальних рисах інтер'єр української хати, в правому кутку стоїть піч, в центрі – стіл, на столі – вареники. Біля столу стоять лави. Звучить мелодія пісні "Ой, хто Миколая любить".

На сцені господиня вечорниць, прибравши світлицю, запалює свічку біля образа, що висить на покуті.

Господиня. Закінчилась в полі вся робота,
Земля чекає вже весняної пори.
А в хлопців та дівчат своя турбота,
Бо потяглися довгі зимові вечори.
Тож прошу вас, хлопці та дівчата,
Вас чоловіки і молодіці,
На наші веселі на Миколи вечорниці!

(За дверима чути дівчат з піснями).

Господиня. О, Слава Богу! і святу святому слава! *(Хреститься.)*
Таки не минають гості моєї господи.

Дівчата. Тітонько Катерино!

Катерина. Іду, іду!

Дівчата. Доброго вечора Вам! *(Кланяються.)*

Дівчина 1. Дозвольте ввійти до Вашої хати та свято Святого Миколая відсвяткувати!

Катерина. Доброго вечора, дівчата! Та й набралося вас багато, одягнені як гарно. Ну просто впізнати не можна кожної. Заходьте дівчата, милості прошу.

Дівчина 2. Спасибі, будьте і Ви здорові! *(З піснею дівчата заходять до хати.)*

Катерина. Спасибі вам, дівчатоньки! Зараз будемо готувати вечерю, бо скоро хлопці прийдуть.

Дівчина 3. Ой, щось мені нудно та голова паморочиться.

Дівчина 4. Це ж тобі напевне вареників хочеться! *(Сміються.)*

Дівчина 5. А й справді, тітонько, Ви за вареники не забули?

Катерина. Ні, дівчата, не забула!

(За дверима чути ритми української польки.)

Дівчина 1. Ой, дівчата, невже хлопці йдуть?

(Всі наблизилися до дверей, слухають. До хати прямує дядько Свирид.)

Катерина. О господи, Свирид моєї куми човпе.

Свирид. Дозвольте на Ваш поріг ступити?

Дівчина 2. Ой лишенько, та ще й напідпитку!

Катерина *(біля дверей).* Ой, куме, це Ви? Спасибі, що не цураєтесь! *(про себе)* Щоб тобі чиряк на пузі вискочив! Чого тебе сюди чорти принесли?

Свирид. Спасибі, будьте й Ви здорові, кумасю, і ви, дівчата чепурні, як в калюжах поросята!

Дівчина 3. Заходьте, заходьте, дядьку задавака, облізлий, як рудий собака!

Свирид. Що? *(Співає.)*

Ой, летіли дикі гуси,

Та ще й каченята.

Колись були гарні дівки,

Тепер жабенята.

Дівчина 4. Ну й дає дід!

Свирид. Дівчата, вибачте, то все так, для сміху. Скажіть, а Наталки моєї тут не було?

Катерина. Ні, куме, не було. Ой, весь вечір споганить.

Свирид. А Ви, кумасю, діваєте?

Катерина. Гуляю, куме, аж дим іде!

Дівчина 5. Дядьку, дядьку! А я бачила, що Ваша тітка Наталка пішла до шинку, в Галатею!

Свирид. О, це вже, дівко, брешеш! Бо моя жінка до Галатеї не ходить! В гречку вскочити може, а от до Галатеї не піде.

Дівчина 1. Галько, Галько! Швидше! *(Надіває хустку на голову однієї з дівчат та ховається в гурт.)*

Свирид. О-о-о! Ондечки вона між дівками заховалася, тільки роги стирчать, як у Бровка вуха! А чого це ти між дівками затесалася, ще й спіднищо дівочу одягла? Ну, зовсім нема розуму. Вже стара, а ще в голові зайці гопака вибивають.

(Дівчата сміються, а Свирид бачить, що обізнався.)

– А я було й повірив! А це знов Галька Шмаровозова. Ох і дівка! Знов лапші на вуха навішала.

Катерина. Ну, тебе, куме, завжди ти в макогонову юшку влізеш!

Галина. Дядечку, дядечку! Та не сердьтесь. Краще поки прийдуть хлопці, розкажіть нам якусь побрехеньку.

Свирид. Ні, дівко, побрехеньку пізніше, як хлопці прийдуть.

Дівчина 2. Ви подивіться на нього, він ще розраховує тут бути, коли хлопці прийдуть.

Дівчина 3. Ну й гарячий дядько, напевно когось запримітив.

Дівчина 4. Та вже ж Гальку Шмаровозову.

(Сміх.)

Галина. Дядечку, та цур з Вами! А скажіть-но, хто отой Святий Микола?

Свирид. О, про це я розкажу. Давно це було. Колись в Греції в місті Міри Мікейсен помер місцевий єпископ – старший над священниками. Отож виникла потреба обрати нового, достойного. Але в цьому місці всі свяшеники були достойні такого звання, і важко було комусь із них віддати перевагу.

Дівчина 5. А що далі було?

Свирид. Годі мешканці того міста помолитися і сказали собі: "Хто завтра вранці прибуде до церкви з-поміж священників, той хай буде їхнім єпископом. Назавтра першим прийшов молодий священник, якого всі любили за його набожність і доброту. Ось цього молодого священника і обрали. Святий отець Миколай постійно робив добрі діла, допомагав усім, хто його допомоги потребував".

Дівчина 2. А я чула, що цього дня Святий Микола заходить до кожної хати і подарунки роздає.

Свирид. Саме так дівчата. Отець Миколай мав собі за звичай підкидати людям гроші або цінні речі, подарунки. А ще він любив приносити різні забавки, книжки і навіть вбрання.

Дівчина 3. Оце так. А я бачила Святого Миколая.

Дівчина 4. Ви подивіться на неї. Де ти його бачила?

Дівчина 3. Бачила. Мальованого на образі.

Дівчина 4. На образі. А як він виглядить?

Дівчина 3. Та так одягнений, як священник, коли править службу Божу. На голові чорна корона, а в руці велика палиця.

Дівчина 5. Ой, коли б він скоріше прийшов!

Дівчина 3. Давайте ми його будемо просити:

Святий, небесний Отче Миколаю,

Нас ти не забудь, і в ніч чудес

З дарунками прибудь.

Свирид. Не турбуйтеся, дівчата. Прийде святий Миколай і до нашої світлиці.

Дівчина 1. Тож давайте всі разом попросимо.

Всі. Святий, небесний, Отче Миколаю,

Нас ти не забудь, і в ніч чудес

З дарунками прибудь.

(Співають "Ой, хто Миколая любить".)

Дівчата. Йде!

(До світлиці заходить тітка Наталка, жінка дядька Свирида.)

Наталка. Кумасю! Кумасю!

Свирид. Ой, лишенько. Це вже моя мимра стара мене шукає. Дівчатоньки, сховайте мене. (Ховається.)

Наталка. Добрий вечір вам, дівчата! Привіт молодиці! Чула я, що у Вас, кумасю, ідуть вечорниці.

Катерина. Добрий вечір, Наталко! Проходьте.

Наталка. А кужіль для мене підготували?

Дівчина 2. Оце і замололи. Краще місце займайте теж біля нас.

Наталка. Місце, місце. А Свирида мого тут не було?

Дівчина 3. Ні, тітонько, не бачили!

Наталка. Слава Богу, хоч погуляю добре.

Катерина. А я Вас, кумасю, горілкою почастую.

(Тітка Наталка заперечує жестом частування.)

Наталка. Ні! Годі, годі балачками мене забавляти. Розійдіться, ширше коло хочу танцювати.

Дівчина 4. Як танцювати? А музики?

Дівчина 5. А ми заспіваємо.

Свирид. А я допоможу своїй Наталці танцювати.

Наталка (*здивовано*). Ондечки моє чадо. А бодай тебе... А щоб тобі голову повернуло назад.

Свирид. Це що, в мене голова буде потилицею вперед?

Дівчина 1. Тітко! Зачекайте! Не забігайте наперед.

Наталка. Ви чули? Якої плутає. Я ж просила, а я ж тебе благала, що підемо разом. Ні! Завжди він від мене тікає. Щоб тобі Бог три язика в роті дав.

Свирид. Та, Наталко, заспокойся, серце моє.

Наталка. Ну, добре, співайте або на чомусь грайте!

(*Тітка Наталка і дядько Свирид танцюють. Чути голоси хлопців.*)

Дівчина 2. Ой, нарешті явились і не запилились.

Хлопець 1. Глядіть, щоб не прогоріли.

Хлопець 2. А ти складчину зразу не віддавай.

Хлопець 3. А якщо розженуть?

Хлопець 4. А якщо розженуть, то підемо назад. Ну пішли! (*Ідуть граючи, зупиняються біля світлиці.*)

Хлопець 5. Добрий вечір, чесно громадо! Вам тітонько наше ніжайше поклоненіє! Ми смирні як телята, а ковбасу в нас Микола любить.

Хлопець 1. Він кільце одне і два, і три змегелить – тож мало. То ви не жалійте ковбаси!

Хлопець 2. А Василь по брехні, прямо у перину гільдію! (*Сміх.*)

Катерина. Годі! Годі, вам хлопці!

Завітайте любі друзі,

До нашої хати

Вам усім ми щиро раді

Будем пригощати.

Дівчина 3. Щиро кажемо вам, хлопці,

Велике спасибі.

Що до нас ви прибули

Та й музик нам привели.

(*Хлопці з дівчатами танцюють польку.*)

Дівчина 4. Дівчата! А хто з вас знає, як хлопцям ворожити, щоб собі гарну пару добрати? Ну що ж, доведеться розказати. От ти послухай, Василю. Коли впаде великий сніг, вдарить сильний мороз, вийди до себе на город, вирий, ну метрів зо три яму, порівняй її, постій до ранку, спостерігаючи чи не появляться чийсь сліди, може собака, чи кіт, чи пташка перебіжить. Але обов'язково приглянься, у який бік вестимуть сліди. Там, в тій стороні і живе твоя наречена.

Дівчина 5. А я знаю, як можна дізнатись ім'я ваших суджених хлопців. Треба вийти на вулицю й запитати в першої-зустрічної вам жінки.

Хлопець 3. Давайте краще поворожимо на дровах.

Хлопець 4. Дівчата! Хто хоче дізнатися яким буде ваш чоловік? Прошу підійдіть до цього мішка, ну і постарайтеся витягнути з нього свого судженого, і як, бажання є?

(Виходять дівчати, і кожна витягає з мішка кілок – показує глядачам, кажучи який, а хлопець – коментує.)

Рівний кілок – чоловік молодий і здоровий;

кривий кілок – чоловік немічний, старий;

кілок з корою – прикмета багатого чоловіка;

кілок без кори – прикмета бідного чоловіка.

Катерина. Дівчата й хлопці, годі вам ворожити. Вже й пора вареників покуштувати. Прошу, сідайте до столу!

Дівчина 1. І справді, вже пора вареники їсти.

(Всі сідають за стіл, співають "А мій милий вареників хоче...")

Дівчина 2. Що це ви все запихаєтесь варениками? Василю, а ну розсміши нашу публіку!

Василь. Ой ти, вже й вуха розвісила. А ходи-но сюди, Тетяно. От якщо зумієш першою перелускати насіння, тоді я виконаю твоє бажання.

Дівчина 2. Тебе сміхом не годуй, аби якусь дурничку на язик вхопити. Ну добре.

Василь. Ну добре, дівчино, це тобі не дядькові Свиридові лапшу вішати, от з ним ти і позмагаєшся. Дядьку Свириде!

Свирид. Агов! Та не сварися! От бісова кров. Воно, звичайно, брехня, але дуже схоже на правду. Ми з Наталкою зуби з'їли на цьому. Ох, в мене руки оце від коліна до плеча болять. Наталко! Чого це ти довбешся коло того мотовила? Бач з ким вона тут? Ще й кричить. А який нечистий тебе навчив? Наталко, ходи-но сюди!

Наталка. Та кажи швидше Василю, що ти хочеш? Ага, тоді вказуй на мою порцію.

Василь. Зараз ми побачимо, хто з вас справніший! Сідайте.

(Проходить конкурс на спритнішого по лусканню насіння.)

Василь. А й дідусю, дідусю, а ще й казали що зуби збили на насіння.

Свирид. А я можу побрехеньку розповісти.

Наталка. О, мати Христова, та твої побрехеньки уже увесь Канів знає.

Свирид. Ви чули?

Наталка. О, Господи! Ти знову почнеш як парубкував, як з дитячих літ від тебе спокою немає, як ти зі мною біля верби танцював, як тобі на зимні свята ворота дьогтем вимазала, та ще й пір'ям притрусила. Василю, розвесели публіку краще.

Свирид. От клята, ніде не дасть на чарку просунутися.

Наталка. Нехай буде й так!

Василь. Тетяно, твоє бажання виконає дядько Свирид!

Дівчина 1. Так-то й так!

(Дядько Свирид розповідає народні усмішки.)

Дівчина 3. Годі-годі балачками нас знову забавляти. Починайте скоріш грать, будем польку танцювать.

(Всі учасники танцюють польку, один із хлопців залишається в центрі – їсть яблуко.)

Іван. Ні, не буду я тебе сватати. Якби ти була хоч трішечки або вища, або нижча, або товща, чи там тонша, а то якось не під лад. А ти зовсім небалакуча, наче в тебе й язика нема.

Дівчина 4. Іване, ти що з розуму збився, дай краще яблуко гризну!

Іван. Диви що захотіла. Ну добре. Тітко Катерино, дайте-но відро!
(Кидає в відро яблуко.) Ну, а тепер кусай!

(Проводиться гра.)

Дівчина 5. Годі вам розважатися. Вже темненька нічка, тьмою світ закрила. Тож давайте всім присутнім на вечорі ще одну ворожбу скажу.

Разом. Давайте! Давайте!

Дівчина 5. О, нарешті згадала. Тітонько Катерино, нам без Вас не обійтись.

(Дівчина ставить дзеркало, запалює свічку. Кожна по черзі сідає перед дзеркалом і починаються жартівливі пророцтва.)

Дівчина 5. Хто бажає бути першою?

Дівчина 1. Ой, тітонько, що це? Чи то гора, чи то якась копиця?

Катерина. Буде в тебе чоловік п'яниця.

Дівчина 2. Ой, мамо, дайте води напиться!

Катерина *(дивиться)* А в тебе буде чоловік битися.

Дівчина 3. Неначе хвіст, чи пліт?

Катерина. Буде твій суджений старий дід.

Дівчина 4. Якесь свиняче рило...

Катерина. Буде в тебе чоловік гарний, та ще й Гаврило.

Дівчина 5. Дивіться тітко, якесь вороння всілось на гіллі.

Катерина. А ти будеш віддаватися кожної неділі.

Дівчина 1. Якась свиня неначе лізе на драбину.

Катерина. А ти будеш мати дівкою дитину.

Хлопець 1. Та годі вам, дівчата, зведете сюди всяку нечисту силу. Тітко Катерино, треба негайно щось зарубати металеве над верхнім одвірком, аби ще й мерці не прийшли, бо вони заліза бояться. *(Витягує з пазухи віршовку, приказуючи.)* Не віршовку зав'язую, а роти всім ворогам нашим! Болю їм в зуби, на очі більмо, в бік кольку, вуха без слуху, носа без нюху. Тьху-тьху! *(крутиться)* Відробив, відвів від нас дівчата, всі біди на сторону. Вашому керівництву подарую що чарівну шпильку. Тільки не зчепіться всі разом, а зробіть так, як я велю. Як тільки лихий вітер повіє, так і застібайте по черзі до подолу. Всю, нечисть як рукою зніме.

Дівчина 2. Петре, тебе з твосою чудасією до ранку не переслухати. Давайте краще Святого Миколу ще раз покличемо.

Разом. А й справді, давайте!

Святий Миколай, нас ти не забудь,
І в ніч чудес з дарунками прибудь.

(Всі співають "Ой, хто Миколая любить...". Заходить Святий Миколай з двома ангелами.)

Дівчина З. А ми на Вас давно чекали.

Ангел. Святий отче Миколаю, не будемо по хатах ходити. Тут, в цій господі я бачу зібрались з усієї околиці.

Святий Миколай. Добрий вечір, мої любі! А й справді скільки вас тут зібралося! Але не бійтеся, дарунків на всіх вистачить. Тож застерігаю вас, відразу не їжте, а по приходу додому покладіть під подушку. Через гарний сон, через ясну зорянищу мрія ваша здійсниться. *(Ангели роздають подарунки.)*

Святий Миколай. Між собою, любі друзі, в згоді проживайте, і родичів ви слухайте, старших поважайте. Все до книжки, до науки беріться скоренько, учіться гарненько. Не робіть ніколи кривди. Живіть, як розумні люди на цім Божім світі. Ці слова, ви любі друзі добре пам'ятайте. В душі ви їх глибоко собі сховайте. *(Під дзвони Святий Миколай з ангелами виходить.)*

Катерина. От бачите, друзі, минає Святого Миколая, а за ним Різдво Христове. Від Миколая можна колядувати.

(Всі разом співають колядку "Нова радість стала...").

Дівчина З. Спасибі Вам, тітко Катерино, вже наспівалися, натанцювалися, тепер додому час!

Свирид. Жінко! Жінко! Де ти? Вже додому час. *(Наталка крутиться біля високого парубка.)* Чого ти крутишся з отим мотовилом? Додому пора!

Наталка. Свириде, ще погуляймо!

Свирид. Ходім, ходім, серце моє. А вас, хлопці та дівчата, ласкаво просимо до нас на Святий вечір.

Наталка. Приходьте, хлопці та дівчата!

Свирид. Я вас добреньким почастую.

Наталка. Гм, мабуть, же я. Наварю, вареників, холодцю, пиріжків напечу, всякої всячини приготую.

Катерина. Хай люди ходять один до одного в гості! Хай в кожній хаті лунає пісня.

(Всі з піснею виходять.)

ТРАДИЦІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

*Та прийдуть до тебе три празники в гості
Що перший же празник – Різдво,
Що другий же празник – святого Василя,
Що третій же празник – Водохреща.*

На сцену під музику виходять двоє ведучих.

Ведуча. Добрий день шановні пані та панове! Сьогодні ми зібралися тут для того, щоб глибше вивчити звичаї і традиції нашого народу, побачити на власні очі, як раніше проходили свята.

За ялинковими прикрасами, які буде вішати на свою частину дідуха команда, будемо визначати переможця. Команда, яка переможе, братиме участь у конкурсі КВВ з народознавства.

Ведучий. З давніх-давен наша Україна славиться великими традиційними святами і обрядами. Кожен, хто не черствіє душею, хто сповнений любові, доброти до української спадщини, повертається до традицій свого народу.

Ведуча. Мабуть, чи не найбільше свят припадає на зимовий період. Яких празників тут тільки немає: і Андрія, і Наума, і Катерини, і Спиридона, Гната, Святвечір, Миколая, Меланки, Василя, Водохреща, предгечі Івана Хрестителя, Петра.

Ведучий. Одним із цих свят, яке завжди відзначали наші батьки, діди, прадіди, було велике зимове свято, особливо важливе для молоді – день Андрія.

Його святкували 13 грудня. Серед осінньо-зимових свят воно найбільше виділяється своєю поетичністю і неповторністю.

Починається вечір з дівочої ворожби після заходу сонця. Перед початком ворожіння кожна дівчина повинна з'їсти хоча б один вареник. Після цього брали ще по одному, клали на підлогу і впускали кішку, яку цілий день не годували. Чий вареник кішка з'їдала першим, та й заміж першою вийде, а чий не зачепить, то сидіти їй в дівках. Тісто на вареники замішували на воді, яку кожна дівчина приносила у роті з криниці. У західних областях замість вареників готували балабушки, або кукілки, а замість кішки брали собаку.

Ведуча. Я хочу, щоб сьогодні ожили перед нами вечорниці в ніч на Андрія.

(Тихо лунає музика.)

Перша сцена

Галя *(прибирає в хаті)*. Ой, сумно мені, сумно.

Мати. Чого, доня, сумно зітхаєш? Всіх хлопців відженеш від нашої хати.

(Чути спів дівчат.)

Галя. Ой, мамо, і не говоріть мені про них. От і дівчата вже йдуть.
(Заходять дівчата.)

1-а дівчина. Добрий вечір, тітонько. Чи можна в вашу хату?

Мати. Добрий вечір. Заходьте, дівчата, співайте. Може, ще гості будуть.

2-а дівчина. А може, і хлопці будуть? Й Іван, та? (Підштуркує сусідку.)

3-я дівчина. Може? А може, й Роман?

4-а дівчина. Може? А може, й Петро?

5-а дівчина. Може? А може, й Панас?

Галя. Та він дуже подібний на того жидка. (Сміх)

4-а дівчина. Ох, дівчата, якби то знати, хто той суджений! Хоч би красчком ока глянути.

Мати. Ось скуштуйте цих вареників і дізнаєтеся, ким буде суджений.

(У кожному варенику знаходиться річ, яка пов'язана з певною професією.) А щоб взнати ім'я хлопця – судженого, потрібно підійти до першого незнайомого чоловіка і запитати, як його звати. Таке і буде ім'я чоловіка.

1-а дівчина. Давай спробуємо. Он хлопці незнайомі йдуть. Хлопці, хлопці, а як вас звать?

Ведуча. Дівчата, зачекайте. Дозвольте командам допомогти вам.

Дівчата. Дозволяємо.

Ведучий. Перший конкурс – "Прочитай ім'я". Від кожної команди потрібно по одному студенту. Ви повинні прочитати імена, які написані у кожного хлопця на спині. Руками чіпати одне одного не можна. Починаємо. (Та команда, яка першою назвала ім'я, вішає на свою частину дідуха прикраси.)

Ведуча. Чи чули ви про обряд з Калитою? Послухайте? У різних регіонах називали його по-різному: Калита, король. Дівчата збиралися удосвіта в одній світлиці, потім ішли по воду. За повір'ям, воду треба було носити з дванадцяти криниць, бо вважалося, що кожна криниця символізує собою місяць року. Дівчатам до сходу сонця треба було замісити тісто. При цьому дотримувалися дійств, виконували приказки, обрядові сценки.

Випікали так калиту, щоб вона була сухою і важче відкушувалася.

Потім її обмазували медом, який приносили хлопці. Коли сходилась вся молодь, вибирали пана Калитинського, який керував дійством і оберігав прив'язану до стелі калиту.

Ведучий. Тож нехай оживе цей вечір з калитою.

Друга сцена

(Дівчата сидять, заходять хлопці.)

1-а дівчина. Хлопці, де це ви до цього часу вешталися? Забули, де

1-й парубок. Ні, не забули. Ми прийшли туди, де нам і належить бути, – до тепла, на ваш привітний вогник... А кощобою ми той вогник розведемо сьогодні такий, що довго палитиме!

1-а дівчина. Ви тільки й можете, що кощобою!

1-й парубок. Ні, не тільки кощобою! Можемо по-всякому...

(Парубок ловить дівку, притискає її до себе, цілує. Та радісно і водночас тривожно скрикує.)

2-а дівчина. Хлопці! Будете бешкетувати – будете кощобнути на вулиці!

2-й парубок. В жодному разі! Ми будемо вести себе чемно, гарно і нікого не збудимо. А кощобу просимо видати нам уже зараз. Доки в печі калита печеться, ми будемо визначати пана Калитинського.

(Дівчата приносять кощобу. Хлопці розходяться по хаті, скидають жупани, розташовуються на сценічному майданчику.)

4-й парубок. Увага! Хто має бути паном Калитинським?

2-й парубок. Я маю бажання бути паном...

3-й парубок. Витримаєш іспит – пан, а ні – пропав. Знаєш, як дівчата тісто для пампушок замішують?

2-й парубок. Як?

3-й парубок. А ось так. Розчиняють тісто водою, що принесена з криниці ротом. І не дай, Боже, що воду пролити. Отак зараз і ти набереш в рот води, вийдеш на кощобі перед наші ясні очі. І якщо втримаєш воду хоча б кілька хвилин не засміявшись, – бути тобі паном Калитинським. Зрозумів?

2-й парубок. Еге ж. А можна замість води – горілки?

4-й парубок. Горілку потім будемо пити. Принесіть йому води?

(Дівчина приносить кухоль води. В глибині сцени парубок набирає в рота води і, осідлавши кощобу, виїжджає на центр сцени.)

5-й парубок. Увага! Розступіться, люди!

4-й парубок. Ігі-гі-гі!..дорогу! Кінь з водопою повертається!

(Всі сміються. Парубок не витримує і виприскує водою.)

2-й парубок. Пропав! Хай вам грець! Не бути мені паном...

3-й парубок. Віддай кощобу іншому. А за те, що не витримав іспит, за святковою вечерею першу чарку питимеш не з горілкою, а з водою.

(Похнюплений парубок віддає кощобу, сідає до гурту.)

4-й парубок. Ще хто хоче стати паном Калитинським?

Ведуча. Чекайте, парубки та дівчата, а чи дозволите ви нашим учасникам стати паном Калитинським?

Всі. Дозволяємо.

Ведучий. Я запрошую на сцену по одній дівчині з кожної команди. Ваше завдання – якнайдовше утримати воду в роті.

(Виходить перша дівчина.)

1-й парубок. Панове! Наша чарівна пані хоче наворожити собі гарного нареченого. Для цього вона набрала в рот води і замість того,

щоб замісити тісто для пампушки, яку мав би вибрати голодний пес поміж іншими дівочими пампушками, наша пані знайшла інший спосіб ворожіння. Вона вибиратиме собі нареченого безпосередньо із нас. Кого сподобає, того вміє водичкою та поведе відразу до вінця.

(Кілька хлопців беруться за руки, оточують дівчину, що сидить верхи на коцюбі, водять хороводом промовляючи.)

Водим, водим хоровод.

Хто набрав водички в рот –

Тихий, скромний і без крику –

Вибирає чоловіка...

(Проказавши ці слова, вони зупиняються, і той, хто стоїть перед дівчиною навколішки, говорить.)

Парубок. Мене звати Степан. Хазяйський син. Багатий. Маю дві курки. Одна, правда, сліпа на одне око, а друга не несеться, зате бачить добре. Маю землі видиме-невидимо. Скільки б не дивився і не приглядався, – не побачиш... А що вже худоби! Жуки, і гусінь, і мухи, а що вже комарів – світа білого не видно! А крім того – повна скриня добра. Зачинена. Бо як відчиню, – все добро розлетиться, бо там його міль стереже.

Ведуча. Досить, досить. Ну і насмішили.

Інша дівчинка набирає воду в рот. Знову хоровод...

4-й парубок (З хороводу до дівчини підходить інший парубок.) Катерино, чим я тобі не жених? Може, й не зовсім гарний, та роботящий. Вже як за щось візьмусь – то й за вуха не відтягнеш. Спати можу до обіду, а що вже обідати люблю! Обідав би до самої вечері, а вечеряв би до сніданку. Вибереш мене – горя не знатимеш. Я добрий як сплю, а як обідаю, то нікого не зачіпаю. Ото вже матимеш чоловіка!

Ведучий. Досить, досить! Нехай спробує і третя дівчина.

(Хоровод. Шкутильгаючи, до дівчини підходить ще один парубок. Навмисно, заїкаючись та шепелявлячи, веде з нею розмову.)

3-й парубок. А мама кажуть, що я такий гарний, як місяць, а розумний, як три волосних писарі вкупі. Мені б ще таку жінку, як я. А то візьму гіршу – люди сміятимуться. Ти не дивись, що я такий замурзаний, ти мене вимий, причеши – і можна під вінець шкандибати. А цілуватись то я готовий і зараз...

(Парубок, витягнувши для поцілунку губи, наближається до дівчини. Та, не стримавшись, прискає від сміху, вмиваючи водою такого "красеня". Дівчата та парубки сміються.)

2-а дівчина. Оце так вибрала чоловіка! Красень, а не парубок!

3-я дівчина. З таким і на край світу не страшно...

1-й парубок. З таким тільки панувати!

1-а дівчина. Ага, з вами напануєш!

Ведуча. А ми підіб'ємо підсумки конкурсу. Найдовше протрималася дівчина з команди...

(Та команда, яка перемогла, вішає на свою частину дідуха прикрасу.)

Ведучий. Наступне свято в зимовому циклі – це свято Миколая (19 грудня). Як щедрий Бог, із небес, він часто заходить до помешкання багатодітних чи хворих людей і обдаровує їх.

Ведуча. Розказують, що св. Миколай допомагав мандрівникам та подорожнім. І особливо, запорозьким козакам. А вони за що поміч побудували йому понад 30 храмів, названих його іменем. А хіба тільки храми будували? На його честь складали пісні та вірші.

Ведучий. А ми почуємо зараз загадки від Миколая. Команда ... запрошується на сцену відгадувати загадки (див. додаток).

(На дідуха вішають прикрасу, якщо студенти відгадали загадку.)

Ведуча. Наступне свято – це Різдво, котре припадає на 7 січня. За церковним календарем – це народження Ісуса Христа. А ще раніше наші прашури відзначали народини Сонця, в яке вони щиро вірували. Ввечері, напередодні Різдва, в кожній оселі готували 12 пісних страв, серед яких обов'язково мала бути кутя. До кожної хати заходили колядники, ось і до нас завітали колядники.

Третя сцена

(На сцені знаходиться господар та господиня. Заходять діти та співають колядки.)

Хлопчик. Щедрий вечір вашій хаті,
Щоб були ви в ній багаті.
Щоб було вам до волі
І в коморі, і в столі,
Дозволь, господарю, колядувати.

1-а дівчинка. Козу треба привести обов'язково, бо, де коза ходить, там жито родить.

2-а дівчинка. А де коза пасеться, там худоба ведеться.

Господар. Що ж, заводьте козу, аби добро було в хаті, аби ми були багаті. *(Циган заводить козу. Коза дзвонить дзвіночком, мекає.)*

3-я дівчина. Ой, візьмися, козю, в боки,
Та покажи свої скоки.

(Коза скаче по хаті, дівчата співають.)

Циган. Може, купите мою козу, вона молоко дає.

1-й парубок. В тебе не коза, а кляча,
Та до того ще й ледача!

Циган. Не ображай мені козу,
Бо зараз хату рознесу!

2-й парубок. Та у тебе коза вкрадена, а не куплена,
Та до того ще й облуплена!

Циган. Неправда твоя, козаче,
Моя коза ще добре скаче.
Правда, дівчата?

Дівчата. Правда, правда, добра коза. Купуйте, доки циган продає.

Господар (до господині). А що, господине, може, купим козу? Буде молоко для дитини.

Господиня. Скільки хочеш за свою козу?

Циган. Мірку гречки, мішок вівса і ячменю,
Ще й гривень повну жменю.

Господар. Де ж я тобі гривень візьму.

(Коза хитається і падає.)

Циган. Лікаря треба, нашу козу рятувати.

Парубок. А ось і лікар з'явився.

(Заходить лікар у білому халаті з величезним шприцом.)

Лікар. Я лікар-аптекарь. Що тут коїться?

Циган. Врятуй мою козоньку, дам грошей жменю.

(Лікар обдивляється козу. Робить їй укол. Коза не рухається. Підбігає кіт, обнюхує козу.)

Кіт. Няв, няв, треба козі сало, щоб вона встала.

Господар. Немає сала – миша вкрала.

Кіт. Треба сала, бо коза не встане.

(Господиня шукає сала. Дає сало котові. Кіт підходить до кози, шепоче їй щось на вухо. Коза підводиться.)

Циган. Ожила! Моя кізонька жива!

(Господар запрошує всіх до столу. На столі вже стоять 12 страв.)

Ведуча. Шановні! Зачекайте, а чи можна нашим командам подивитися, які 12 страв подають на Святвечір? Запрошую на сцену капітанів команд. Ви дивитесь на стіл зі стравами 5 секунд, а потім вам потрібно лише перелічити їх.

Ведучий. Найбільше страв назвала команда ...

(Команда вішає прикрасу на свою частину дідуха.)

Ведуча. 13 січня святкують Щедрий вечір. Вважалося: який перший день Нового Року, таким буде і весь рік. Тому напередодні справляли всілякі забави, гульби, всякого роду маскування. На Щедрий вечір ходили з Маланкою, тому що цей день – день преподобної Меланії, що померла 439 року.

Меланка – веселий парубок, що вміє добре жартувати. Меланка всім показувала, яка вона господарка і що треба робити в Новому році. Ось зараз ми і побачимо це.

Четверта сцена

1-й парубок.

Подивіться на нашу Меланю.
Вона – як пишна пані,
Що не подивись, – все на місці.
Станок, як млинок.
Статура, як фігура,
А лице, як помий,
То хоч воду з нього пий.

2-й парубок. Кажуть, якого парубка Меланка приголубить, того кожна дівка полюбить.

(Меланка обнімає парубків.)

3-й парубок. А яку дівку Меланці поцілувати видається, то та до року віддається.

(Меланка ловить дівчат, цілує. Сміх. Писк.)

7-й парубок. Меланю, а покажи-но, як треба в цьому році сидіти за столом та вечеряти.

(Меланка все сміття вимітає на середину сцени.)

Циган. Подивіться, люди добрі,
На ту дуровину,
Позмітала усе сміття
Аж на середину.

3-й парубок. Не ображай нашу Меланю. А ну, Меланю, покажи нам, що ще треба робити в Новому році.

Меланя. А ще треба загадки розгадати.

Ведуча. Дозволь нашим хлопцям та дівчатам розгадати загадки.

Меланя. Будь ласка. На сцену запрошується команда ...

(Загадки)

Ведучий. І чи не останнім святом у зимовому циклі було свято Водохреща. Воно сягає корінням у дайбозькі часи, і було присвячено народженню Бога світла Ора і Богині води Дані, вигнанню зими та вшануванню і прискоренню приходу весни.

Ведуча. Справді-бо, цілий каскад обрядодій – свячення води, випускання голубів чи інших птахів, "застрілювання коляди" як злих сил – символізував поворот сонця на весну.

Ведучий. Цікаві звичаї побутували в цей день в Україні. До Водохрещ жінки намагалися не полоскати в воді білизну, "бо там чорти сидять і можуть вчепитися". По обіді на Водохреща, як уже освятилася вода, парубки розігрували "орден" хрест на льоду. Між обома сусідськими селами вчиняли бійку навкулачки. Чий гурт переможе, тому й залишався "йорданський хрест".

(Виходять два хлопці. Починають один одного штовхати, приказуючи):

– Це наш орден.

– Ні! Він нам належить.

Ведуча. Зачекайте, хлопці давайте вирішимо по-іншому, кому належатиме "йорданський хрест". Нехай команди силою поміряться.

Хлопці. Добре. Нехай.

(Проводиться гра на силу. Ведучі підбивають підсумки. Та команда, яка перемогла, вішає на свою частину дідуха прикрасу.)

(Вибігає чорт.)

Ведуча. Ой, що це? Мабуть, котрась з дівчат все-таки полоскала білизну в річці.

Ведучий. Чорте, йди геть звідси, тут нічого тобі робити.

Чорт. Е ні, як відгадаєте мої загадки – піду, а ні – тоді я залишусь.

Ведуча. Команда ... нам допоможе (див. додаток).

(Загадки. Якщо команда відгадала загадку, то вона вішає на свою частину дідуха прикрасу.)

Ведуча. Ось так непомітно і завершувалась ціла вервечка свят зимового циклу. Селяни вже думали про майбутній врожай. Свята вже пройшли.

Ведучий. А ми дивимось на дідух і рахуємо, скільки прикрас на кожній частині.

У команди ... У команди ... У команди ...

Найкращі знання з народознавства має команда Вона посіла перше місце.

Ведуча. Ось і закінчується наша зустріч.

Ведучий. Не забувайте традицій нашого народу, шануйте їх.

Ведучі (разом). До побачення.

Додаток

Загадки

1. В лісі росло,
В лісі пасло;
Додому прийшло,
Заспівало красно. (Гуслі)	2. Десь у гаю родилася.
У хаті опинилася;
Була німа і нежива, –
Тепер говорить і співа. (Скрипка)
3. Зверху кожа, знизу тоже, а в середині пусто. (Бубон)	
4. Загадаю загадку,
Перекину через хатку;
Пішла загадка в поход,
А вернулась через год.
(Колядка)	5. Сам у церкві не буває,
А других туди зазиває. (Дзвоник)
6. Живе один батько і тисячі синів має,
Всім шапки справляє, а собі не має. (Дуб, жолуді)	
7. Зимою – як літом, літом – як зимою. (Ялинка)	
8. Літом борода виростає, а зимою випадає. (Листя)	
9. Довгі ноги – не осел; єсть і роги, да не віл. (Цап)	

12 страв, які готують на Свят-вечір

1. Борш	7. Кутя
2. Риба	8. Смажена капуста
3. Гриби	9. Вареники з картоплею
4. Пирог з квасолею
чи горохом	10. Голубці з пшоном
5. Тушкована картопля	11. Хліб
6. Узвар	12. Коржі з маком

Словничок

Кошоба – кочерга.

РІЗДВЯНЕ СВЯТО

(скорочений варіант сценарію)

Дійові особи: Ведуча, Господиня, Батько, Бабуся, Дідусь, Внучка, Колядники, Василько, Коза, Щедрівник, 1-ша дитина, 2-га дитина, 3-тя дитина.

Ведуча. Багата і щедра Україна полями і лісами, ріками і дібровами, багата на хліб і пісню. А ще багатство – це її народні традиції і обряди. І ось напередодні Нового року дзвеніли по всій Україні колядки, щедрівки. Люди ходили від хати до хати, щоб побажати один одному всього найкращого. І ми сьогодні побуваємо у нашому чарівному світі традицій і обрядів.

Господиня. Мамо, доню, швидше накривайте до столу – ось ще трішки зазоріє – і колядники прийдуть, а у нас ще й куті на столі немає.

Внучка. Бабусю, а чому це ми на вечерю не їмо картоплю, чи ще щось, а кутю? І чому все так прибрано?

Бабуся. Сідай, дитино, та послухай. Ця традиція сягає сивої давнини, і назвали цей вечір "Святий вечір". Збирається на цю вечерю вся родина. О, та ти дивись, наш стіл уже накритий. Де ж це наші чоловіки забарилися? Поки їх чекаємо, то давай заколядуємо.

Співають коляду "Нова радість стала". Дідусь приносить сіно і розсипає його, а Батько ставить у кутку снопа – дідуха. Дідусь запалює свічку.

Дідусь. Дай, Боже, добрий вечір!

Всі. Дай, Боже!

Бабуся. Ось бачиш, Онучко, у нас в кутку стоїть сніп, прикрашений яблуками, горішками та кренделями.

Внучка. Це ж на ялинку треба вішати!

Бабуся. Ні, дитино, ялинка прийшла до нас із-за кордону. У нас завжди ставили сніп. Та й подумай, скільки тих ялинок нищать, рубають, щоб у кожній хаті була. А вона ж жива, їй боляче. Сніп же постойть у хаті, ще й краще зернята висохнуть, а після свят його обмолотять, навесні кинуть зерно в землю, зазеленіє нива, і буде нове зерно. Сніп – це символ достатку.

Внучка. Як цікаво. А розкажіть про Святий вечір!

Бабуся. Крім снопа, в хату ще вносили сіно і розсипали його в кутку, щоб можна було в холод принести телятко або ягнятко до хати. А стіл накривали гарною скатертиною. Тоді розставляли їжу: кутю, калач, сіль, борщ, гриби, пиріжки з капустою, рибу і обов'язково узвар із сухофруктів. А ще духмяні пампушки, яблука, горіхи.

Чути дзвіночок. Входять колядники, співаючи "Ой чи є, чи нема пан господар дома?"

Щедрівник. Ой чи ви спите, господареньку? Як не спите, говоріть з нами, з нами колядниками!

Батько. Якщо Ви до нас не з лихом, то й ми до Вас із щирим словом.

Дитина 1-ша. Куди йшли, туди йшли, а що бажаємо, про те й заспіваємо!

Виконується коляда "Добрий вечір тобі, пане господарю".

Дитина 2-га. Добрий вечір, люди, в році Новому щастя бажаєм Вашому дому.

Дитина 3-тя. Щастя бажаєм, радісно жити, в році Новому край звеселити!

Співають коляду "Білі коні зими..."

Щедрівник. Дозвольте Козі зайти до хати, у вас поскакати!

Всі. Дозволяємо! Дозволяємо!

Василько. Станьте у ряду, я Козу веду! Де Коза ходить, там жито родить, де не буває, там вилягає!

Співається пісня "Го-го-го, коза, го-го сірая".

Василько (до Кози). Підійди поближче, уклонися нижче господареві, господарочці. Чим вони тебе пожалують? Дадуть мірку жита, щоб Коза була сита та й ще поскакала!

Коза скаче під музику. Входять сіячі.

Сіячі (по черзі).

Сієм, сієм, посіваєм, щастя-долі Вам бажаєм,
У шасливій Вашій хаті, щоб були Ви всі багаті,
Щоб лежали на столі паляниці немалі.
Щоб були у Вас ковбаси, молоко і сало, й м'ясо,
І млинці, і пиріжки, і духмяні пампушки,
Щоб були в цій оселі і шасливі, і веселі!
Сієм, сієм, посіваєм, з Новим роком Вас вітаєм!
Сієм зерном ваговитим добрим людям працьовитим
Не з сівалок, а з долоні, по долівці, по ослоні,
Посіваєм в кожній хаті – будьте радісні й багаті!
Сієм густо перехресним на добробут людям чесним,
Промовляєм з кожним кроком:
З новим щастям!
З Новим роком!

Всі. З Новим роком!!!

Звучить коляда "Коляд, коляд, колядниця".

Господиня. Дякуємо Вам, любі, за щирі побажання. Гарно колядували. А де ж ваш Міхоноша?

Діти. Є, тітко, ось він! (*Підставляють торбинку*).

Колядники. А по цім слові будьте здорові, не самі з собою, а з господинею! З господинею і з дитиною! Вітаємо Вас з Новим роком! Щастя й здоров'я бажаємо, із Новим роком та довгим віком!

Батько. Хай ця зустріч буде поміж нас не остання. Жити в щасті і здоров'ї многії літа бажаємо всім!

Завершується свято виконанням пісні "Многая літа!"

НЕМАЄ ПЕРЕВОДУ ДОБРИМ ЗВИЧАЯМ НАРОДУ

(Сцена тематично оформлена. З'являється красива дівчина в українському вбранні. Це Меланка).

Меланка. Швидкоплинний час минає,
Вік космічний відкриває,
Та немає переводу
Добрим звичаям народу!
Добрий день вам, добрі люди!
Нехай щастя вам прибуде,
Та підходьте всі сюди
На веселі Меланки!
Дуже рада вас вітати,
Поздоровити зі святом,
Щоб усі були здорові!
Із Різдом вас і з Новим роком!
Я до вас з відкритим серцем,
З медом я прийшла і з перцем,
Я злих чарів не боюся,
І танцюю, і сміюся.
Я Меланкою зовуся.

А ось чуєте... *(звучить музика)*

Співи, жарти звідусіль –
То новорічний йде Василь.
Він нам душу звеселя.
Зустрічайте Василя!

(Виходить новорічний Василь у козацькому вбранні).

Та перед тим, як звеселяти,
Нехай розкаже нам про свято.

Василь. Я, звичайно, міг би багато розказати про Різдвяні свята, але думаю, що наші гості також знають багато цікавого про ці свята і зараз ми перевіримо це, провівши "Різдвяну вікторину".

(Василь та Меланка по черзі задають питання вікторини).

1. Назвіть три найяскравіші православні свята січня. *(Різдво Христове, Новий рік за старим стилем або Василя святого, Святе Водохреща або Йордань)*

2. Коли і в якому місті народився Ісус Христос? *(7 січня в Віфлємі)*

3. Що таке покуть? *(Почесне місце під образами)*

4. Як називається сніп, який на Свят-вечір вносять до хати і ставлять на покуті? *(Дідух)*

5. Як називається вечір перед святим Василем? *(Щедрий вечір або Меланки)*

6. Які пісні співають на Різдвяні свята? (*Колядки та щедрівки*)
 7. Як називається ватажок колядників та щедрівників? (*Береза*)
 8. Що таке Вертеп? (*Це макет церкви, який носять із собою колядники*)
 9. Скільки страв повинно бути на столі на святі вечерю і чому? (*12 страв, бо з Ісусом було 12 апостолів*)

10. Коли, ким, на кому, куди і звідки було здійснено повітряний переліт на нечистій силі? (*Вакула на чортові літаві із Диканьки у Петербурзі Оксани по черевички*).

Меланка. Молодці, на всі запитання відповіли правильно. Бачимо, що ви добре знаєте і шануєте звичаї наших дідів та прадідів.

Василь. Різдвяні свята – це прекрасні свята народження Сонця та Ісуса Христа.

Меланка. А чи знаєте ви, що існує давня слов'янська легенда про ці свята. Ось послухайте. Колись дуже давно на землю напали темні сили, наслані підступним та страшним богом Зла – Коротуном. З кожним днем сонце слабшало, день вкорочувався. Землю огорнула темрява.

Василь. І ось тоді на десятому небі зібралася Велика рада богів всевишніх. І мовила премудра Лада, богиня Добра та Любові до небесного коваля Сварога – Верховного бога: "Аби на землі все на лад пішло, викуй, Свароже, людям нове Сонце".

Запрацювала небесна кузня, задзвеніло небесне кувadlo – і заясніло Красне Сонце Ра (так воно тоді звалося) і передав його Сварог пресвітлій Коляді – богині Сонця і сказав: "Ось тобі нове Сонце, неси його людям та бережи".

Меланка. І послало Сонце свої промені на землю. Зраділи люди, стали вітати одне одного: "Радуйся, Земле, Коляда іде!"

Василь. Пізніше свято Коляди з'єдналося із християнським святом Різдва Христового. І народження Сонця люди пов'язують із народженням Ісуса Христа.

Меланка. Стали люди Коляду і народження Ісуса Христа оспівувати та славити. Так народилися величальні пісні: колядки та щедрівки.

Василь. Від народження Ісуса Христа минуло уже більш як 2 тисячі років. Але люди пам'ятають і шанують Різдвяні свята. І ми вітаємо усіх вас із святами та запрошуємо сьогодні поспівати із нами колядки та щедрівки та пограти в сонячні ігри.

(*Звучить музика*).

Василь. Нумо, щедрівники, часу не гайте, а веселе дійство починайте.

(*Проходить веселе новорічне дійство щедрювання та водіння Меланки. У ньому беруть участь усі персонажі новорічних щедрювань: Меланка, Циган, Береза, Ведмідь, Цапля і т.д. Дійство виконує фольклорний учнівський колектив*).

Меланка. Гарно наші щедрівники привітали, шастя й радості бажали. Але я впевнена, що усі присутні в цьому залі знають дуже багато щедрівок, і ми оголошуємо конкурс "На кращу щедрівку".

(Проводиться конкурс).

Василь. А яке ж це щедрювання
Без веселого гадання?
Зараз ми погадаємо
Й усі завдання розгадаємо.
Починаємо гадання
На удачу та старання.

Меланка. У мене в руках ромашка і, як уже сказав Василь, зараз ми розпочнемо новорічне ворожіння.

Подивіться, пелюстки у цієї ромашки, як у справжньої, їх можна відривати, але справа в тому, що на зворотному боці кожної пелюстки написано завдання, яке потрібно виконати. Щоправда, там є й такі, на яких написано: "Зараз ви одержите приз". Той, кому дістанеться така пелюстка, відразу ж одержить приз. Ось таке у нас буде ворожіння. Обіцяю, що важких завдань не буде. Існує лише одна умова: щоб не було написано на пелюстках, відмовлятися не можна. Завдання потрібно виконувати зразу. Отже, починаємо! Будь ласка! Не поспішайте, вибирайте пелюстку, яка вам найбільше подобається.

Завдання ромашки.

1. Дайте відповіді на запитання: "Яка жінка першою піднялася в повітря на літальному апараті, важчому за повітря?" (*Баба-Яга*)
2. Повторіть кілька разів швидко скоромовку "На покуті кутя".
3. Зараз ви одержите приз.
4. Відгадайте загадку: який рік триває лише один день? (*Новий рік*)
5. Візьміть в обидві руки по олівцю і на папері одночасно обома руками, не відриваючи олівці від паперу, намалюйте символи Коляди – однією рукою Сонце, а другою – Місяць.
6. Після закінчення гри за вашим бажанням буде виконаний танець. Назвіть його.
7. Зараз ви отримаєте приз, але справа в тому, що його потрібно дістати із миски з мукою, але без допомоги рук.

Василь. А які ж різдвяні свята в Україні можуть обійтися без ігор та хороводів? Ми запрошуємо вас на сонячні ігри із Василем та Меланкою.

Меланка. Зараз ми будемо грати усім тим, що нагадує нам сонечко. От, як ми усі станемо дружно у красиве коло, воно буде нагадувати сонце? Звичайно, буде!

Отже, часу не гайте, а дружно у сонячне коло ставайте! Танцюємо святкову Різдвяну польку! (*Звучить музика, усі танцюють*).

Василь. Ми трішки розім'ялися. А зараз ми нагадаємо, що надворі холодно, мороз, сніг і пограємо у гру "Біг на лижах". Але так як сніг у нас надворі, а ми у залі, то замість лиж у нас будуть... коробки з-під взуття. Стаємо ногами в коробки (лижі) і за сигналом починаємо рухатись. Потрібно пробігти певну дистанцію (15-10 м) та вернутися назад.

(Проводиться гра. Музична пауза).

Меланка. Ми знаємо, що усі ви любите сучасну музику, але й не забуваєте своїх українських традицій. І зараз ми це перевіримо, провівши гру "Ложкарі". У грі беруть участь 3-4 людини. Кожен вибирає на свій смак сучасну пісню, а виконати її він повинен дерев'яними ложками. Глядачі ж повинні вгадати, що це за пісня. *(Проводиться гра).*

Василь. Давно вже доведено, що від пісні до танцю – один крок. Тому ми оголошуємо танцювальний марафон.

Меланка. У цьому марафоні в нас
Є і полька, є і вальс,
Танго, краков'як,
І лезгинка, і гопак.
Починаємо усі
І танцюєм від душі!

(Музична пауза).

Василь. Дорогі друзі, ми ще раз вітаємо вас зі святом, і не одним...

Меланка. Дай Боже вам
Щедрого вечора на Різдво Христове,
Доброго вечора на Меланки,
Міцного здоров'я на Святого Василя,
Та веселого настрою на Водохреща!

Василь. На цьому слові
Бувайте здорові!
Щоб ви добре жили
І ніколи не тужили!
До нових зустрічей!

О.М. Бойко

НОВОРІЧНІ ВЕЧОРНИЦІ

(Під веселу музику діти заходять до святково прикрашеної актової зали, стають півколом і співають пісню.)

Дуже раді розпочати ми виставу для гостей
Хай дзвенить піснями свято, усмішка цвіте.
Артистична і музична чимала підмога в нас –
Здрастуй, свято новорічне, в добру путь, у добрий час!
Поспішаймо в казку, друзі, чудеса чекають нас,
Хай здійсняться всі бажання, всі бажання враз!
З нами весело співати: зараз кожен хай почне –
Новорічне наше свято і дзвінке і голосне!

(Під музику діти сідають на місця.)

(Танок Сніговиків.)

- 1-й Сніговик** *Я, Морозенко, з братами,
Славними сніговиками,
Прилетів Чумацьким шляхом,
Щоб під неба мирним дахом
Було свято на землі!*
- 2-й Сніговик** *Вам, дорослі та малі,
Як на Новий рік годиться,
Кожному припас гостинця!*
- 3-й Сніговик** *До ялинки я привіз
Подарунків повен віз:
Подарунки незвичайні –
Чарівні та величальні!*
- 4-й Сніговик** *Різнобарвні мішки, новорічні лантухи!
Відкриваймо тасмниці
Починаймо вечорниці!*

(Сніговики співають пісню.)

Прийміть, прийміть подарунки багаті,
Прийміть, прийміть побажання крилаті,
Прийміть, прийміть подарунки казкові,
Морозенка поцілунки медові

Приспів: Нумо, нумо, нумо, нумо воркотати,
А я буду, буду, буду вигравати,
А я буду, буду, буду танцювати
Розважатися, ялинку прикрашати!

Сніговики (разом)

Нумо, нумо збираймося!
У таночок спітаймося!

(Танок "Щедрик".)

(На сцену під музику виходять маленькі Діди Морози.)

- 1-й Дід Мороз.** Неначе всі зібралися на свято?
Уклін вам низький, і любов, і шана!
- 2-й Дід Мороз.** Та хоч дівчат вродливих тут багато,
Між них ми не побачили Сніжану.
- 3-й Дід Мороз.** В урочисту мить вона вогні повинна засвітить
На цій стрункій і чепурній ялинці!
- 4-й Дід Мороз.** А може десь серед гостинців
Сховалася у лантух жартома?
- 5-й Дід Мороз.** Сміється і чекає нас сама?
- 6-й Дід Мороз.** Подивимось, які чарівні речі в цьому мішку.

Діди Морози (разом). На щедрий вечір!

(Танок маленьких Дідів Морозів.)

(Дзвенять дзвіночки. Виходять дівчатка і співають "Ой, хто, хто Миколая любить". На сцену виходять Янголята.)

1-й Янгол. Дорогим діточкам юним, щедрим, милим.

Янголи (разом). Ми бажаєм здоров'я, щастія та сили!

- 2-й Янгол. Бути чемними завжди з мамою і татом, –
Щоб слухняністю була заповнена хата.
- 3-й Янгол. І дівчаткам, і хлоп'яткам – всім цікаво знати,
Хто такий Миколай, і що то за свято.
- 4-й Янгол. Ми прийшли із небес на зустріч із вами.
Янголи *(разом)*. Нас прислав Миколай з добрими вістями!
(Танок Янголят.) (На сцену виходить дівчинка.)
- Дівчинка. А як святий Миколай бачить усе на світі?
Як він встигає за всім слідкувати і всьому лад давати?
- 5-й Янгол. Знає Миколай пригоди всі –
Бо живе святий на небесі.
- 6-й Янгол. І йому за ширість, ласку, доброту
Дарував Бог місію святу.
- 7-й Янгол. Він на поміч поспіша завжди,
Береже від горя і біди.
- 8-й Янгол. Всім увагу вділить, допоможе,
Бо відмовити в бажанні він не може.
(Звучить музика. Виходить Святий Миколай.)
- Святий Миколай. Мир вам, діти, в цій оселі!
Будьте радісні, веселі.
Всім здоров'я вам бажаю
Щастя, долі в нашім краї.
Хай сповняться ваші мрії
На щасливі дні надії!
- Діти *(разом)*. Дяку ширу вам складаєм
Вас за гостя нині маєм!
- 1-й Янгол. Діти так довго чекали твого приходу!
- 2-й Янгол. Їхні помисли чисті, як прозорії води! -----
- 3-й Янгол. Вчинки добрі й хороші привели їх сюди.
- 4-й Янгол. Залишають лиш радість дитячі сліди.
- 5-й Янгол. Чудотворче ясний, повідай усім!
- 6-й Янгол. Про дарунки, які ти приніс у цей дім!
- Святий Миколай. Я дарунки оті просто так не даю,
За хорошії справи торбину свою
Розв'яжу для дітей, що достойні наград:
Котрі мають повагу до буднів і свят.
Хай розкажуть про справи, що творили за рік.
Не за зло – за добро, я вручу медяник.
- Дівчина. Я – ваша Оленка, хоч іще й маленька,
Хочу працювати, ненці помагати.
Бо важка в мамі робота:
Вихідний – лише в суботу.
Вимила віконце, щоб гляділо сонце.
Підмела підлогу з кутка до порогу.

Святий Миколай. Треба маму берегти, завжди їй на поміч йти
 Кожен день, за роком рік.
 Заслужила медяник.
 Молодець! Тримай медяник!

Хлопець. Я навчився умиватись, одягатись і взуватись.
 А сестричка ще мала – її мама одягла.
 Я з сестричкою гуляю, ні за що її не лаю,
 Бо вона іще мала – лиш ходити почала.

Святий Миколай. Як на діло, допомогу піднялась твоя рука,
 Заслужив ти подарунок, ось, тримай медяника!

1-й Янгол. Всі достойні теплих слів,
 Бо даремно кожен жив!

8-й Янгол. Творив добро – а це, можливо,
 Животворне шире диво!

(Звучить пісня про дружбу.)

Святий Миколай. Вручаю приз усім я дітям,
 які співали пісню доброти,
 Нехай вона схиляє світ
 і залиша лиш добрий слід.
 В серцях людей, що будуть жити
 і пісню добрую творити!

1-й учень. А ще для себе, отче єдиний,
 Як до нас прийдеш, будем просити:

2-й учень. Дай, щоб ми, діти, зуміли жити
 Нести славу Божу і України!

Святий Миколай. Будьте добрі, чесні, щирі,
 Живіть в радості і в мирі,
 Хай добро вас навіщас,
 Сонце, щастя вам засяє.
 З Новим роком!

(Звучить музика. На сцену виходить Дід Мороз.)

Дід Мороз. Де ж моя онука, друзі?
 Щось за неї я боюся.
 Хуртовина тут блукала,
 Щоб її не налякала!
 Гей, вітрець, допоможи
 Нам Сніжаноньку знайти!
 В небі зіронька засяй,
 Чарівна музико грай!

(Звучить музика. На сцену виходять казкові персонажі (з інших казок))

1-й казковий персонаж. Живе на світі казка,
 А в казці – Колобок,
 Який потрапив раптом
 Лисиці на зубок.

2-й казковий персонаж.

До цього ми вже звикли, бо так було завжди,
І у кінці цієї казки ми не бачим лиха.

3-й казковий персонаж

І все-таки повірте, так шкода Колобка,
Коли руда хитрунька з'їдає малюка.

4-й казковий персонаж.

А що, коли на світі, є інший Колобок?

У казці буде все знайоме.

Там, в дивнім сплетенні стежок,

Бо котиться інакше, бо котиться веселий Колобок!

(На сцену під музику вибігає Колобок.)

Колобок. Я коло-колобок гарячий
Я визрів на самім вогні.
Моя вогненна вдача
Завжди допомога мені!

Ведмідь. З'їм малесенький шматочок!

Вовк. Мій духмяний Колобочок! Мій!

Ведмідь. Ні, мій!

Лисиця. Ви, звірятка, не сваріться.
Можна гарно поділитись: мій чи твій!
Поховаймось, виглядаймось.
Колобочка визираймось тут і тут.
Я – ліворуч!

Вовк. Я – праворуч!

Ведмідь. Ну а я?

Лисиця. А ти тут поруч. Всі за кут!

(Звучить музика. Виходить їжачок.)

Їжак. А я ніколи не тікаю, бо я – колочний їжачок
На все життя я одягаю голками вкритий піджачок.
Чуки-чуки-чуки-чок! Я – маленький їжачок!

Колобок *(з острахом)* А я гарячий Колобок!

Їжак. Ти чого?

Колобок. Та он Лисиця, Вовк, Ведмідь...

Їжак. Ти їх боїшся? От ганьба!

Не лякайся. Я з тобою.

Разом справимось з бідою!

Ти і я!

(Тихенько домовляються, а потім міняються жупанами. Їжачок ховається.)

Лисиця, Вовк, Ведмідь *(разом)*.

Ось на кого ми чекаєм!

Ось кого ми виглядаєм!

Врешті-решт!

Їжак. Траля-ля! Врешті-решт!

Лисиця. Як співати вміє – серце так і мліє.
Заспівай-но знову: почую кожне слово!

(Пісня Колобка.)

З тіста виліплю Лисицю
Посаджу у грубу.
Хай упріє, як годиться
Та й уріже дуба!

Лисиця. Це на що він натяка?
Мов мене лякає...
Посміхатимусь поки,
Наче пісню знаю.

Колобок. Стій, Лисиця!

Лисиця. Ти злякався?

Колобок. Ні. Про підступ здогадався!
Ти вважаєш в тебе, хитра,
На плечах руда макітра?

Лисиця. Підійди-но, любий, бач: ховаю зуби,
Очі затуляю, язик вистромляю...

Колобок. На що це, хитрухо?

Ведмідь, Вовк. Помагає слухать.
Добре помагає.

Лисиця. Йди-но, я чекаю!

Колобок. Ну, кричи іще разочок!

Лисиця. Де ж ти, любий Колобочок?

Колобок. Я біжу, печу як птиця,
На язик тобі, Лисиця!

Лисиця. Ой-ой-ой! *(Тікає.)*

Всі. Перемога!

(Казкові персонажі виходять на сцену.)

1-й казковий персонаж. Непомітно, наче сніг
Час вистави лине.

2-й казковий персонаж. Не припиняй стрілки біг –
Ніхто не зупине.

3-й казковий персонаж. Скоро вже настане мить

4-й казковий персонаж. Нам ялинку засвітить!

(Звучить новорічна пісня.)

Дід Мороз. Гей-гей-гей! В хуртовині білий світ,
А мороз – надворі.
Синя крига, сивий сніг, і срібніють зорі.
Грає скрипка, гуде бас:
"Гей, до нас, дівчата!".
Вже прийшов жаданий час нам
Сніжану відшукати!

Сніжана. Поспішала я на свято, хоч дороги замело.
Довго буду пам'ятати усмішок тепло.
Друзі в мене всі навколо –
Скрізь знайомих пізнаю,
Кожен дім і кожна школа
Чують пісеньку мою.

Дід Мороз. Гей, музиченьки, заграйте!
Подарунки відкривайте!
Що в наступному пакунку?
Я б побачити хотів!

(Казка Пушкіна.)

Сніжана. У цей щедрий, добрий вечір
Я дарую вам віночок.
Мій віночок непростий –
Це таночок чарівний!

Дід Мороз. З Новим роком усіх я вітаю!
Довгожданна, хвилююча мить!
Друзі! Я карнавал відкриваю
Хай вогнями ялинка горить!

(Танок Діда Мороза і дітей.)

Дід Мороз. Хай же усмішки веселі
В кожній селяться оселі,
І в Новому році більше
Стане в нас веселих днів!
А тепер настав цей час, подарунки є для вас!

(Під музику Дід Мороз роздає подарунки.)

О.А. Левчук

НОВОРІЧНА ПЛУТАНИНА

(У фойє висить оголошення-запрошення Діда Мороза для дітей та вказівник – "ЛІС", на сцені – декорації для імітації лісу, напис "Лісова галявина". Із завиванням, гиканням, хіхіканням на сцену виходять лісові чудовиська).

Лісовик. Мені здається, що це саме та галявина, про яку написано в тому оголошенні.

Лісова Дрімучість. Немає ніяких сумнівів. Ви погляньте, скільки тут вже дітвори! Ба, у таку морозяку в ліс виперлися!

Кікімора. Ой, чудовиська лісові, що це діється у нашому лісі! Нам сумно, полякати нікого. А вони тут свято новорічне затіяли!

Болотниця. Ага, ще й якогось Діда Мороза зі Сніг... Сніг... зі Снігуркою чекають!

Лісовик. Так отой Дід Мороз, кажуть, дітей розважає, ще й подарунки їм роздає!

Всі *(разом)*. Подарунки?!

Лісова Дрімучість. Ой, як я хочу повеселитися!

Кікімора. А я хочу багато-багато подарунків!

Болотниця. Ага, найрозумніша знайшлася? А я що, не хочу? Так, чи що?

Кікімора *(дражниться)*. А може, їх на усіх не вистачить?

Болотниця *(свариться)*. Тобі точно не дістанеться!

Лісовик. Красунечки мої, не сваріться. Щоб були розваги і подарунки для всіх, треба знайти Діда Мороза.

Кікімора. А як же ми його знайдемо? Ми ж його ніколи не бачили!

Болотниця. Я навіть не уявляю, який він, цей дід.

Лісова Дрімучість. Ну, все! І не розважимося, і подарунків не отримаємо!

Лісовик. Дівчата, без паніки! Ви погляньте, скільки на галявині дітей! Та ми з вами враз дізнаємось, який цей Дід Мороз.

Лісова Дрімучість. А як?

Лісовик. А ми їх попросимо намалювати портрет Діда Мороза!

Кікімора. Підніміть руки ті, хто бачив Діда Мороза!

Болотниця. А тепер підніміть руки ті, хто зможе намалювати його портрет.

(Відбувається аукціон "Який Дід Мороз", гра "Намалюй портрет Діда Мороза". Лісові мешканці розглядають портрети).

Лісовик. О, у цього Діда Мороза вуса є!

Кікімора. Ага-ага, і очі, і вуха!

Болотниця. А я чула, що він літати вміє!

(Чується сильний стукіт).

Лісова Дрімучість. Що це було?

Кікімора. Щось упало?

Болотниця. Що упало?

Лісовик. Цить! Не що, а хто! І отой, хто йде сюди!

(Під музику виходить барон Мюнхгаузен).

Барон. Доброго дня, мої юні друзі! Летів я над лісом на своєму ядрі, коли бачу – галявина, а на ній стільки дїтлахів! Ось і вирішив приземлитись тут, щоб із вами зустрітись, зі святом вас привітати, розповісти цікаві історії.

Кікімора. Ми так раді Вас бачити!

Болотниця. Ми так хочемо подаруночків, сюрпризів!

(Лісовик і Лісова Дрімучість у цей час розглядають барона і портрет Діда Мороза – порівнюють).

Кікімора. Ой, це чоловік моєї мрії. Який красунчик цей Дід Мороз!

Болотниця. Сідайте, любенький, зручно, щоб вам усе видно було.

Барон. Які подарунки, які сюрпризи! Нічого не розумію!

Кікімора. Я для вас, я для вас... Я вам, я, тобто моя сестра... Буду, тобто не буду, хочу подарувати вам пісню.

(Художній номер – "Пісня Кікімор").

Барон. Я все зрозумів! Ви мене переплутали з Дідом Морозом!

Болотниця. Як це переплутали?

(Кікімора показує портрет).

Кікімора. Ось портрет Діда Мороза, який намалювали діти. А ви, дороженький, такий красень, точнісінько, як на портреті.

Барон. Але ж я не Дід Мороз! Я – барон Мюнхгаузен!

Лісовик. Як це не Дід Мороз? У тебе ж вуса є!

Лісова Дрімучість. І очі, і вуха, точнісінько, як у Діда Мороза.

Кікімора. І літати ти вмієш.

Барон. Та це я на ядрі летів.

Лісовик. На якому такому ядрі?

Лісова Дрімучість. Покажи нам, що воно ото таке, "ядрі"?

Кікімора. Та не ядрі, я ядро! *(Махає рукою).* Темнота!

Лісова Дрімучість. Не темнота, а Лісова Дрімучість.

Барон. Та, будь ласка, покажу. Навіть можете спробувати політати.

Всі (разом). Ні! Ми боїмося! Хай краще діти політають, а ми подивимось!

Барон. Ану, хто сміливий, підніміть руку!

(Барон вибирає 5-6 глядачів, лісові мешканці розставляють кеглі, роздають м'ячі дітям).

Барон. Умова гри така: кожен із вас сяде на ядро *(показує як)* і літатиме по галавині під музику, коли музика стихне, приземляйтеся біля кеглі й хапайте її. Хто не встигне взяти кеглю, виходить із гри.

(Гра "Літання на ядрі").

Лісовик. Дід Мороз все вміє. Тож нічого дивного, що ти ще й на ядрі літаєш!

Всі (разом). Ми згодні, правильно!

Барон. От морока! Та не Дід Мороз я, а хоробрий вояка, з яким трапляються різноманітні пригоди.

Кікімора. І що ж роблять справжні хоробрі вояки?

Барон. Справжні воїни, щоб бути спритними, хоробрими, швидкими, вчатьс я долати перешкоди. Для цього потрібно тренуватися на спеціальній смугі перешкод.

Лісовик. Цікаво, цікаво.

Лісова Дрімучість. А ми це ще перевіримо! Ану, друзяки, влаштуємо йому смугу перешкод.

(Всі швидко розставляють інвентар).

Всі (разом). Влаштуємо!

Барон. Такі перешкоди навіть діти здолають.

Кікімора. Ні, вони не впораються!

Барон. Перевірте.

Лісовик. І перевіримо. Ану, хто перешкод не боїться – підіймай руку.

(Лісовик відбирає 10 учнів, ділить їх на 2 команди, пояснює умови гри. Гра "Весела естафета").

Кікімора. Теж мені, спритні!

Лісова Дрімучість. Ага, перешкод не боятися! Хіба ж це перешкоди?
Болотниця. Ви спробуйте у нашу улюблену гру пограти.

Лісовик. Тоді справді станеш спритним.

Барон. Діти, пограємо у їхню гру?

Кікімора. Ану, спритні, піднімайте руку.

(Лісові мешканці обирають дітей для гри).

Лісова Дрімучість. Гра називається "Назбирай шишечок у відерце". Вам зав'яжуть очі, а ви повинні назбирати шишок у відро. Хто назбирає більше – переміг.

(Проводять гру "Назбирай шишок").

Кікімора. Грали ви чудово, тож усім дітям, які присутні на галявині, хочемо зробити свій подарунок.

Лісова Дрімучість. Є у нас чарівна пташка Фенікс, про що не скаже, все збувається.

(Лунає пісня "Мрії збуваються").

Болотниця. Ну що, діти, сподобався вам наш подарунок?

Лісовик. А тобі, Діду Морозе?

Барон. Ну, що ти скажеш оцим темним, дрімучим силам. Ну не Дід Мороз я!

(Чується голос за ширмою: "Снігуронько, агов, я, здається, знайшов ту галявину. Ходімо туди, там і дитлахів, бачу, зібралось багато". Під музику з'являються Дід Мороз і Снігуронька).

Дід Мороз. Доброго дня, мої хороші! Нарешті ми дісталися до галявини! Снігом усі дороги і доріжки замело.

Снігурка. От ми з дідусем і заблукали.

Лісовик. Хвилиночку, а ви хто такі будете?

Лісова Дрімучість. Чого сюди прийшли?

Болотниця. Чи не за подарунками Дідуся Мороза?

Барон. Та це ж справжні Дід Мороз і Снігуронька!

Кікімора. А у нас уже є Дід Мороз.

Дід Мороз. Як це у вас є Дід Мороз, коли я тільки-но прийшов?! Я – справжній Дід Мороз!

Кікімора *(сміється)*. А я тоді справжня Снігуронька!

Дід Мороз. Нічого не розумію.

Снігурка. Дивина, та й годі.

Барон. Ці лісові мешканці ніколи вас не бачили, а тому випадково сплутали мене з вами. Я їм кажу, що я не Дід Мороз, а вони не вірять.

Лісовик. А чого ми повинні вірити, що це він – Дід Мороз?

Кікімора. Вуса і в тебе, і в нього є.

Лісова Дрімучість. Очі й вуха у вас теж в обох.

Болотниця. Тільки ти як справжній Дід Мороз прилетів, а цей дідуган з дівчиськом пішки прийшли!

Барон. Я вам кажу, що я – барон Мюнхгаузен, а ось перед вами стоїть справжній Дід Мороз.

Лісовик. Справжній, справжній. Нехай доведе нам, що він справжній.

Лісова Дрімучість. Ми його зараз перевіримо.

Кікімора. Згоден? Не боїшся?

Дід Мороз (*сміється*). Такої історії зі мною ще не траплялося! Ну, добре, коли ви вже такі недовірливі, то я згоден довести вам, що ви помиляєтесь. А переконати вас допоможуть мої юні друзі.

Лісовик. Дід Мороз дуже кмітливий, кажуть. От ми зараз і перевіримо тебе. Ану, дівчаточка – лісові красунечки, загадайте цьому суб'єкту загадочки.

Загадування загадок

1. Що можна побачити із закритими очима? (*Сон*)

2. Хто розмовляє усіма мовами? (*Відлуння*)

3. Мати сина народила, а син – матір? (*Вода і лід*)

4. На ялинці росло 7 яблук. Три яблука зірвали білки. Скільки яблук лишилося на ялинці? (*На ялинці яблука не ростуть*)

Лісовик. Мушу визнати, що ти кмітливий.

Кікімора. А я ще чула, що Дід Мороз великий вигадник і витівник, знає багато незвичайних конкурсів!

Дід Мороз. Незвичайний конкурс хочете? Будь ласка.

(*Конкурс "Сніжинка"*).

Лісова Дрімучість. А ще говорять, що Дід Мороз сюрпризи дітям любить робити.

Дід Мороз. Це дійсно так. Сюрпризи я робити люблю. Ось і для всіх вас приготував незвичайний сюрприз.

(*Танок "Ча-ча-ча"*).

Болотниця. А ще Дід Мороз може робити чудеса, адже він незвичайний, казковий, чарівний.

Дід Мороз. Правильно, бо саме час запалити яскраві вогні на ялинці та нарешті розпочати наше свято!

Гей, ялинко! Мить вже близько.

Спалахни яскравим блиском,

Коли разом скажем ми:

"Ялинко, засвіти вогні!".

Діти, повторюйте разом зі мною: "Ялинко, засвіти вогні!"

Лісовик. Оце диво, оце чари!

Кікімора. Так, це справжній Дід Мороз!

Лісова Дрімучість. Ой, який сором, ми Діда Мороза не впізнали!

Болотниця. Оце оказія! З нас увесь ліс буде сміятися.

Кікімора. Сором, сором який!

Лісовик. Оце розважилися!

Кікімора. Дід Мороз нам тепер і подарунків не дасть.

Лісова Дрімучість. Дідусю, вибач нас темних, ми у лісі живемо, у школі не навчаємось, окрім жаб та п'явок нікого не бачили. Звідки нам було знати, що ти справжній?

Всі (разом). Пробач!

Лісовик. Вибач нас. Ми справді не хотіли тебе образити.

Дід Мороз (сміється). Ну, добре, добре. Вибачаю. Навіть запрошую вас залишитися на нашому святі.

Снігурка. Дідусю, тепер ми, нарешті, можемо дітей зі святом привітати!

Дід Мороз. Так, онучечко.

*Любі наші, друзі щирі!
Скільки тут зібралось вас!
Всі живіть у щасті й мирі,
У здоров'ї повсякчас!
З Новим роком всіх вітаю!
Він ступає на поріг,
У житті вам всім бажаю
Тільки радісних доріг!*

Снігурка. Рада бачити усіх вас
*Шлю вітання щирі всім.
Щастя, радості бажаю
Нашим друзям дорогим.*

Дід Мороз. *Виростаєте в дружбі й мирі,
Чуйні серцем, чесні й щирі.*

Снігурка. *Вам бажаєм радощів і сміху,
І багато снігу всім на втіху.*

Барон. *Щоб з вами не траплялися сьогоднішні дива,
Щоб вас не переплутали бува.*

Лісовик. *Хочу сьогодні усім побажати
В кумедні історії не потрапляти.*

Лісова Дрімучість. *Щоб ваші друзі вас не забули,
Гіркої звістки, щоб ви не чули.*

Кікімора. Щоб біди і горя ніколи не знали.

Болотниця. Щастя і здоров'я завжди мали.

(Лунає пісня "Карнавал новорічний").

Л. Василенко

ЗАВЖДИ ВСЕ ЗБУВАЄТЬСЯ

Дійові особи та виконавці:

Дід Мороз, Снігурочка, Чарівниця, 1-а фея, 2-а фея, 3-я фея, 4-а фея, Білосніжка, 1-й гном, 2-й гном, 1-а сніжинка, 2-а сніжинка, Петрик; Кажан, Дракула, Коцій Безсмертний, Баба Яга, 1-а кікімора, 2-а кікімора, 3-я кікімора, 4-а кікімора, Негода, Дід Спек, Онук, Вождь, Шаман, Казкар.

(Звучить таємнича музика. На сцені Кажан, Баба Яга, Дракула, Коцій Безсмертний).

Кажан. Чули новину? В нашій школі – Новорічне свято. Вже Діда Мороза і Снігурочку запросили, а Дід Мороз запросив усіх звірів, казкових героїв, добрих фей, Казкаря.

Баба Яга. Оце повеселимося!

Дракула. А як-же, повеселимося! Хто нас туди пустить? Ти ж чула – добрих чарівників. А ти що, добра? Признайся, вже не одну каверзу гостям приготувала?

Баба Яга. Ну і що? Ну й приготувала! Що за веселощі без гарної каверзи? Нечесно це! Не можна старих людей не поважати. Мені вже 300 років. Мене повинні пустити.

Коцій. Брешеш, стара! Тобі і 200 ще немає. Я – старіший за тебе.

Баба Яга. Неправда! Я старша! Я! Я!

Коцій. Ні, я! Я!

Дракула. Шановні! Прошу заспокоїтися! У світському товаристві так не прийнято.

Кажан. Угомоніться! Нас усіх образили. І ми повинні помститися.

Дракула. Як?

Кажан. Зрозуміло як. Треба зіпсувати їм свято.

Баба Яга. Спалити школу. От і свято не буде.

Коцій. Ну вже сказала! Тобі що, в тюрму захотілося?

Дракула. Я думаю, треба в них щось поцупити, без чого свято не відбудеться.

Баба Яга. Ялинку!

Коцій. Ну і що? Іншу куплять.

Кажан. Я знаю, що в них треба поцупити. Снігурочку! Ось без чого свято Нового року не відбудеться! Так і залишаться вони назавжди в старому році!

Баба Яга і Коцій (разом). Ой, як добре!

Дракула. Так і зробимо!

Кажан. А поки що нам треба причаїтися і дочекатися свого часу.

(Ховаються за ялинку. Звучить музика. На сцену виходять Білосніжка та 2 гноми).

Білосніжка. День вам добрий!

- 1-й гном. День вам гарний!
 2-й гном. Ой, який він незвичайний!
 Білосніжка. Бо прийшов уже на поріг Новий рік!
 1-й гном. Чудовий рік!
 2-й гном. Рік Новий!
 Білосніжка. Казковий рік!
 1-й гном. Хай здивує щастям всіх!
 2-й гном. Рік добра і рік кохання!
 Білосніжка. Тож приймайте привітання!
 1-й гном. Будьте добрі та здорові!
 2-й гном. Побажаємо любові!
 Білосніжка. Світла й радощів багато!
 Разом. Щоб життя було, як свято!
 Білосніжка. *Кажуть, що під Новий рік
 Все, що нам бажається,
 Що задумав ще торік,
 Завжди все збувається!*
- 1-й гном. *З Новим роком, з добрим роком!
 Хай на крилах лине час,
 Хай же буде з кожним роком
 Більше радості у вас!*
- 2-й гном. *Відгадайте, хто до нас завітав
 На ялинку у цей час?
 Ніжні феї й Чарівниця.
 Зустрічайте, як годиться!*
- (Виходять Чарівниця та чотири Феї).*
 Чарівниця. Добрий день усім, хто в залі.
- 1-а фея. *Тут і діти, і дорослі,
 Всі вони такі хороші,
 І красиві, милі, щирі,
 І веселі, й жартівливі.*
- 2-а фея. *Мабуть хочете співати?
 Танцювати, в ігри грати?*
- Діти. Хочемо!
- Чарівниця. От чудово! Як це добре!
- 3-я фея. *І ялинка вся у сльивах
 Вас привітно тут стрічає.*
- 4-а фея. *Новий рік прийшов на свято
 Добрим, щедрим і багатим.
 Подивіться всі навколо:
 Як красиво, як чудово!*
- 1-а фея. У добрий час!
 2-а фея. Хай добро панує в вас!

3-я фея. Ви на свято з чим прийшли?

4-а фея. Ми вам Казку привели!

Чарівниця. *В світі є казок багато
І веселих, і смішних.
І, напевне, що на світі
Не прожити нам без них.*

1-а фея. *Хай герої казок
Вам дарують тепло.*

2-а фея. *І навіки добро
Переможе хай зло.*

(Чується голос: "Досить! Набридло! Скільки можна!". На сцену виходить хлопчик Петрик).

1-а фея. Що сталося?

2-а фея. Хто це?

3-я фея. Що ти хочеш?

Петрик. Скільки можна! Знову те саме: вірші, пісні, ялинка. Знову зараз всі діти покличуть Діда Мороза, він приведе Снігурочку.

(До дітей). Вам що, все це подобається?

Діти. Так!

Петрик *(до Білосніжки та гномиків).* І вам подобається?

4-а фея. Звичайно!

Білосніжка. Авжеж!

Гномики. Дуже подобається!

Чарівниця. Як же може бути інакше? Адже Новий рік – найулюбленіше свято дітей та дорослих! І за традицією його зустрічають усією сім'єю!

1-а фея. Кожен рік ми зустрічасмо його нашою великою сім'єю.

2-а фея. І який Новий рік без Діда Мороза та Снігурочки?

3-я фея. Сподіваюсь, вони тебе не чули і не образяться.

Петрик. Хай ображаються. Вони мені не потрібні. Я зустріну Новий рік інакше.

4-а фея. І зустрічай!

1-й гномик. Залишайся сам!

Білосніжка. Друзі! Зачекайте! Але ж Петрик може потрапити в біду!

Петрик. Ні в яку біду я не потраплю!

2-й гномик. Що ти надумав? Що ти збираєшся робити?

Петрик. Я хочу зустріти Новий рік незвичайно! Наприклад, без снігу, ялинки, без морозу.

Гномики. В Африці!

Петрик. Можна й у Африці!

Білосніжка. А ти як туди потрапиш?

Петрик. Ха-ха-ха! Я все придумав! Я, на відміну від вас, уважно читав казки. І, на відміну від вас, помітив у шановної Чарівниці чарівну паличку, за допомогою якої дуже легко потрапити будь-куди.

Чарівниця. Ти добре подумав?

(Танець "Сонячні зайчики").

1-а фея. *Гляньте, гляньте, що за диво:*

Як тут тепло і красиво!

Заховалась десь зима.

2-а фея. *А з'явилося літо...*

Снігу, льоду вже нема,

І розквітли квіти...

Вождь. Люди племені Шао-бао! Чужоземець потрапив у наше плем'я. Хто ти, білокуре дитя?

Петрик. Я – Петрик. Я – з України.

Шаман. Дивна назва племені.

Петрик. Як у вас гарно! Так незвично!

Шаман. Це ще не все! Зараз прийде Дід Спека з онуком.

Дід Спека. *Йшли ми, йшли із Занзибару,*

З'їхали з Кіліманджаро.

На шляху була Сахара,

А в широкій Лімпопо

Ледь не з'їв нас гіппо...

Онук. Діду, всі чекають подарунків.

(Дід відкриває кошик).

Дід Спека. Почнемо з вождя *(підходить вождь)*. Тобі – хобот слона. Тобі, шаман, кіготь тигра. Всім іншим – намисто сушених жаб.

Петрик. Дивні якісь подарунки. Мені вже тут не подобається.

Шаман. А тепер, Вождь, розпалюй вогнище, будемо готувати святкову вечерю.

Петрик. Інша справа! Хоч наймся!

Онук. Що у нас на святкову вечерю?

Вождь. Хлопчик Петрик під соусом "Чумак" із ананасами.

Петрик. Ні, ні, ні! Ми так не домовлялися!

(Петрика хапають, Танець папуасів).

Петрик. Шановна Чарівниця, шановні феї, рятуйте! Я вже не хочу в Африку! Я хочу додому, зустріти Новий рік зі снігом, ялинкою, Дідом Морозом, Снігурочкою!

1-а фея. *Можна вже тепер сказати;*

2-а фея. *Сяй, ялиночко, ясній! І на нас усіх дивись.*

3-я фея. *Як ми будем танцювати, ще й співати, в ігри грати.*

4-а фея. *А тепер давайте, діти,*

Трішки поміркуємо,

Можє, гостя ми покличем,

Бо ще засумуємо.

Чарівниця. *От, наприклад, я б хотіла,*

Щоб прийшов сюди до нас

Сам Казкар у добрий час!

Казкар. *Гуде, шумить метелиця,
Сріблястим снігом стелиться
На гори й греблі рік.
Просторами широкими
З надіями високими крокус Новий рік.
Ви чуєте: між звірами
Луна збудилась хорами?
Не спить святковий ліс!
То вже іде Карпатами
З дарунками багатими.
А ви його чекаєте,
Зустрітись з ним бажаєте?
Признайтесь: так чи ні?
Повсюди я блукати звик...
Я сам Казкар і чарівник,
Підвладне все мені.
Ось гляньте, дзеркало оце...
Зробити варто рух –
І я відразу бачу все,
Що діється навкруг.
Або ж ліхтарик цей...
Як засвічу ним тільки,
Відразу казка з'явиться...
Хотіли б бачити? Будь ласка.
Але... Сидіть – не рухайтесь,
Уважно казку слухайте,
Туди дивіться, край гори...
Приготувались? Раз! Два! Три!*

(Звучить мелодія пісні "Маленькая страна", Виходить Снігурочка і співає).

*Десь за горами, за лісами
Новий рік поспіша,
Він вже кружляє небесами:
Щастя вам запаса.
Він нам здоров'я зичить вічне,
Напхнення в праці теж,
Вірності, дружби і кохання,
Щоб не було їм меж.*

Приспів:

*Новий рік поспіша (двічі)
Мрії нехай збуваються
І радіс душа.*

В Новому році будьте добрими,
 Чесними, як завжди.
 Друзів ніколи не забудьте.
 Привітайте від душі.
 Мрії нехай усі збуваються,
 Сяють навкруг вогні,
 Смійтесь, святкуйте, розважайтесь
 Ви сьогодні від душі.

Приспів.

Снігурочка. Я – Снігурочка, любі діти!

Рада світу, як і ви.
 Я люблю мороз і вітер,
 І замети снігові.
 І зі мною всі звірята
 Люблять гратися в ліску,
 Вмію я пісень співати
 І ковзатись на льоду.
 А сьогодні круг ялинки
 Веселитиму діток.
 Геї, летіть сюди, сніжинки,
 Підем з вами у танок.

(Танок сніжинок).

1-а сніжинка (під час танцю).

Ми сніжинки,
 Ми пушинки,
 Легкі крила маємо.
 Ми ялинку-верховинку
 Радо прикрашаємо.
 І грайливі, і щасливі,
 Новий рік стрічаємо.
 Краї милі, сніжнобілі,
 Піснею вітаємо.

2-а сніжинка. Ми, біленькі сніжинки,

Як пухкенькі пір'їнки,
 Іскристі, малі,
 Линем і линем,
 Стелем перини
 По землі.
 Ми легенько кружляєм,
 Все навколо встеляєм,
 Немов кожушком.
 Гори й долини,
 Сосни й ялини –

Під сніжком!
 Нас, біленькі сніжинки,
 Як пухенькі пір'їнки,
 Немов чарівник,
 В тихій замрії
 Сіє і сіє
 Новий рік.

(Кажан і Дракула крадуть Снігурочку. З'являється Негода).

Негода. А ось і я – Негода.
 Я малечі не люблю,
 Я дощем на неї ллю.
 Щоб на Новий рік не сніг,
 А багнюка на поріг.
 Є у мене щирі друзі,
 Ми в однім із ними крузі.
 Сієм лихо ми і бруд –
 Прошу всіх з'явитись тут!

(З'являються Кажан і Дракула).

Кажан. Ну як? Наш план спрацював?
Дракула. Як завжди, моя чарівна леді!
Кажан. Тепер я буду королевою балу.
Дракула. А я – королем!

(З'являються кікімори і Баба Яга. Звучить пісня Баби Яги).

Баба Яга. Ну що, вже злякалися? Нічого, ще злякаєтесь – нас тут багато. Ой, шумить і гуде, мабуть, мнлий мій іде.
(З'являється Коцїй).

Коцїй. Усе святкуєте? Все гуляєте?
 Мене, красеня, навіть не згадаєте?

Баба Яга. Друже мій страшенький! Ну що ти!
 Я ж так сьогодні довго наряджалась,
 До тебе, милий мій, на рандеву збиралась.

Коцїй. Ой, бабо, закрутила ти мені голову, що я й забув, чого сюди приїхав.

Баба Яга. Сьогодні ж свято! Ти подивись, як діти святково одягнені!

Коцїй. Та яке ще свято?

Баба Яга. Оце на тобі! Добалакалася, що й сама забула. Діти, підкажіть мені.

Діти. Новий рік!

1-а фея. Стривайте, а ми вас до себе на свято не запрошували.

Коцїй. А ми самі, без запрошення!

2-а фея. Ми чекаємо на свято Діда Мороза і Снігуроньку. А ви нам такі на святі не потрібні.

Баба Яга. Ти подивись, не потрібні! Почекайте, почекайте, буде вам і Дід Мороз, і Снігуронька!

Кощій з Бабою Ягою (*разом*). Рекс, Пекс, Фекс! Дід Мороз зі Снігурочкою – з'явся!

(*Баба Яга та Кощій, переодягнувшись, співають і танцюють під фонограму "Ну, постривай!"*).

Кажан. Ну, чом не свято? Король і королева на балу є!

Дракула. Дід Мороз і Снігурочка – також!

Баба Яга. Пісні, танці також є!

Чарівниця. А де ігри?

Кощій. Будь ласка!

1-а кікімора. А гра називається "Це все я, це компанія моя!". Хто співає, веселиться і роботи не боїться?

– Хто із вас такий хороший, загоряти йде в калошах?

– Хто із вас хоч раз хворів через те, що зайве з'їв?

– Чи багато серед вас невмиvak приходить у клас?

– Хто найбільше з вас зумів із річки виловити корів?

– Хто з вас робить по порядку рано-вранці фіззарядку?

Петрик. *Що за зборисько зробили,
Шуму й гаму наробили?*

Чарівниця. *Цить, маленький, не кричи,
Краще нам допоможеш.*

Петрик. Ну, кажіть швидше, в чому справа?

3-я фея. Сталося лихо. Дід Мороз їхав до нас на свято та десь забарився.

4-а фея. А Снігурочку зла нечисть украла та десь заховала.

Чарівниця. А дітям на свято потрібен справжній Дід Мороз і Снігуронька. Діти, що нам тепер робити?

Петрик. *Я знаю!
Гарний хлопчик я, малята,
Чи мене впізнали ви?
Я прийшов вас привітати
З Новим роком на землі!*

Спочатку ми повинні покликати нашого Діда Мороза.

Чарівниця. Ну так що, гукаємо, дітки?

1-а фея. Дід Мороз, Вас кличуть діти!

2-а фея. Прилітайте Ви до нас!

3-я фея. В цей будинок, до цієї зали!

4-а фея. Де святковий ранок наш!

(*Всі кричать: "Діду Морозе!" – трічі. Заходить Дід Мороз і співає*).

*Це я – той казковий дід,
Якого знає цілий світ,*

Який з дарунками мандрує,
Щастя й долю всім віншує.
Я повсюди друзів маю,
В кожну хату завітаю.
То ж прийшов я і до вас,
Щоб у цей святковий час
Подарунки вам віддати,
З Новим роком вас вітати.
Ви мене чекали?
Хто був чесним і правдивим,
Не брехливим, не злобливим,
Вчився добре, на "відмінно",
Працювати звик сумлінно,
Тата й маму шанував,
Слухався й не образжав,
Відданим Вітчизні ріс, –
Всім дарунки я приніс...

А де ж моя Снігуронька? Пропала... Діти, ви її не бачили? Ой, лишенько, що ж робити?

- 1-а фея.** Скоїлось нещастя –
Снігуронька потрапила в біду!
- 2-а фея.** Злодії її полонили,
В країні далекій її залишили.
- 3-я фея.** Ми Снігуроньку відшукаєм,
А злодіїв провчимо.
- 4-а фея.** Повернем її малятам –
Будуть разом святкувати.
- Петрик.** Не журіться ви, дідусю,
Будьте всі в хорошім дусі.
Ми з звірятами підемо
І знайдемо, віднайдемо
Ми Снігуроньку самі.

(Петрик разом зі звірятами виходить).

Дід Мороз. Поки наші шукають Снігуроньку, ми, дорогі діти, потанцюємо, посліваємо.

(Дід Мороз проводить конкурс на краці віншівки та вірші про Новий рік).

- 1-а кікімора.** І я так хочу грати, танцювати.
- 2-а кікімора.** І мені набридло по-нашому Новий рік святкувати.
- 3-я кікімора.** А то все, як скаже Баба Яга.
- 4-а кікімора.** Краше вбрання – Бабі Язі!
- 1-а кікімора.** Подарунки всі – також їй!
- 2-а кікімора.** Давайте завітаємо на їхнє веселе свято.

3-а кікімора. Після того як ми стільки каверз нарobili?

4-я кікімора. А давайте хоч одне добре діло зробимо.

1-а кікімора. Я знаю! Допоможемо Петрику визволити Снігуроньку!
(Кікімори йдуть допомагати Петрику визволяти Снігуроньку).

Дід Мороз. *Ой, гарно ж, гарно, любі дітки,*

Ми разом співали.

О, як славно, мої любі,

Ви ще й танцювали!

Можє, ще пограєм,

Та загадки відгадаєм,

Внучка ж продиктує.

Вже Снігуронька моя

Цим усім керує,

Бо старий став уже я,

Та й не домудрую.

Внучка, де ж ти? Відгукнися!

Час нам розважатись!

І в цю мить ураз з'явися,

Досить вже ховатись!

Кажан. Дорогі діти! На жаль, повинна вас засмутити. Більше свята не буде. Дід Мороз у відчай. Без Снігуроньки йому не справитись.

Дракула. Тому йдіть додому. До побачення.

Білосніжка. Що, я даремно нове плаття зшила?

Гноми (разом). А ми так готувалися...

(Звучить музика. З'являється Снігуронька).

Снігурка. *Добрий день усім!*

З Новим роком! З гарним снігом!

Я поспішала крізь хугу,

Щоб прийти до вас на гру.

Маю нових друзів я,

Це – нова моя сім'я.

З Новим роком всіх вітаю!

Щастя й радості бажаю!

1-а кікімора. Жити в дружбі, жити в мирі –

2-а кікімора. Наша мрія, наш завіт.

3-я кікімора. В дружбі – щастя, в дружбі – сила.

4-а кікімора. В дружбі – радість на весь світ!

Кошій. *Все, тепер я зрозумів.*

І не треба зайвих слів.

Тож візьміть мене на свято –

Гарних діток тут багато.

Дракула. *Я не буду рекетиром,*

А займуся добрим ділом –

*Буду вам допомагати –
Діток всіх розвеселяти.*

Баба-Яга. *І я вмю доброю бути
І злі наміри забути.*

Кажан. *Тепер я знаю, що добро
Переможе завжди зло.*

Дід Мороз. *Що із ними нам робити?
На мотузку посадити?*

Пробачаємо їх?

Всі. Пробачаємо!

Снігуронька. Дідусю! Треба їх пробачити, адже сьогодні – незвичайне свято.

Чарівниця. Рік Новий! Наше щастя безкрає! І глибоке, як неба блакить!

1-а, 2-а феї. По-новому хай пісня лунає!

3-я, 4-а феї. По-новому для всіх хай дзвенить!

Дід Мороз. *Добре, я не ображаюсь
І провину цю пробачаю.*

Снігурка. *А тепер ми всі пограєм
І загадки відгадаєм.*

(Загадки).

Кошій. *Новий рік – веселе свято!
Радості у нас багато!*

Баба Яга. *І сьогодні в цім будинку
Ми святкуємо біля ялинки.
Ми щасливі, як ніколи,
Ми святкуємо довкола.*

Снігурка. *Подарунки я ще маю
І лиш тим я їх вручаю,
Хто прийшов до нас на свято
У костюмах маскарадних.*

(Конкурс маскарадних костюмів).

Дід Мороз. *Гей! Сніжинки! Де мій клунок?
Вийміть звідти подарунок!*

Дракула. *А тепер, одну хвилинку!
Покружляймо довкола ялинки!
Гей, музико, грай гучніше!
Нехай буде веселіше!*

Баба Яга. *Ану, друзі, не зіваймо,
Гарну пісню заспіваймо,
Щоб щасливо нам жилося,
Й все задумане збулося!*

Кажан. *З нами весь народ стрічає
Щасливе свято – Новий рік.*

Дракула. *І ми сьогодні вам бажаєм
Ще краще жити, ніж торік.*

Білосніжка. *З Новим роком ми вітаєм
І дорослих, і малих!*

1-й гном. *Щастя, радості бажаєм!*

2-й гном. *Довгих літ і днів ясных!*

1-а фея. *З Новим роком, любі діти!
Хай вам доля сонцем світить!*

2-а фея. *Хай достаток і добро
Цілий рік гостюють у вас!*

3-я фея. *Дід Мороз, усім вам милий,
Вам бажає щастя й сили!*

4-а фея. *Щоб здорові ви росли,
Добрі й чесні всі були!*

Чарівниця. *Щоб раділи вдома вами
Ваші рідні тато й мама!*

Петрик. *Щоб до школи радо йшли,
Вірні Богові були!*

Баба Яга. *Щоб в науці повсякчас
Учителі хвалили вас!*

Дід Мороз. *Дорогі друзі! Прийшов час уже прощатись, треба далі
вирушати.*

Снігурка. *То ж прийміть ви на прощання
Наші кращі побажання!*

Кажан. *Не привчайтесь у роботі
Відкладати все на потім!*

Шаман. *Хай щастить вам, діти, всюди,
Хай ростуть з вас гарні люди.*

Дід Спека. *Хай щастить усім нівроку
В кожен день нового року!*

Онук. *Зоставайтеся здорові,
Далі нам рушати час.*

Вождь. *Через рік обов'язково
В гості прийдемо до вас!*

Всі (разом). *З Новим роком!
(Пісня "Новий рік!")*

РАДІЙТЕ ВСІ: ДОРОСЛІ Й ДІТИ – ХРИСТОС ВОСКРЕС!

Мета. Розповісти учням про свято Великодня, ознайомити зі звичаями та традиціями, пов'язаними зі святом, з основами християнської релігії, виховувати любов українського народу.

Обладнання. Клас прибраний рушниками, гілочки верби, на столі паска, свічка, писанки, вітальні листівки.

Вчитель. Сьогодні ми зібралися у цій залі, щоб величати Бога в переддень світлого Христового Воскресіння. Серед християнських свят особливою врочистістю й радістю виокремлюється свято Святої Пасхи – Великдень.

Що ж означає це свято для віруючого християнина? Чи це просто кінець посту й можливість смачними наїдками розговорітися? Радість у Воскреслому Господеві лунає цими днями в усіх великодніх відправах, наповнюючи наші серця духовним торжеством. Адже нині Христос переміг смерть Своїм Воскресінням, відкрив нам таїну життя вічного.

Учень. "Пасха" – слово єврейське, означає "вихід", "визволення". В Старому Завіті свято Пасхи було нагадуванням про вихід євреїв з Єгипту та скинення єврейським народом тяжкого єгипетського рабства. Новозавітна Христова Пасха замінила старозавітню. Святкуючи її, Христову Пасху, ми також відзначаємо позбавлення рабства – рабства гріха. Позбавлення влади гріха Господь Ісус Христос приніс нам Своїм Воскресінням із мертвих.

Воскресіння Христа спонукає нас боротися з гріхом. Воно закликає нас до моральної чистоти і святості, воно вчить нас бачити в людині брата, образ і подібіє Бога. Воскресіння Христа виправдовує нашу боротьбу з неправдою. Воно надихає нас на працю й благочестиве життя. Воскресіння кожної душі відбувається через відвернення від гріха до духовної досконалості, чиниться це через покаяння, виконання Христових заповітів.

Воскресіння Христа створило новий напрям життя людини: зробило її земне життя осмисленим і цілеспрямованим. Попереду не смерть, не загибель, не знищення, а набуття іншого виміру, "іншого життя, вічного, начало".

Наша віра дає сенс життю земному та збагачує наше духовне життя.

Учениця. До Великодня готуються заздалегідь. Попередню неділю називають Вербною. У цей час пробуджується від зимового сну природа, першими зацвітають верби, лози. Перші "котики" – символ молодості, пробудження природи.

Наступний тиждень називають Білим, Страсною седмицею. Упродовж Страсної седмиці кожен день має своє особливе значення. У Великий Понеділок Церква згадує смоківницю, яка засохла з волі Ісуса за

те, що не приносила плодів. Для віруючої людини є причина замислитися: пройшов Великий піст. Що він їй дав? Які духовні плоди людина винесла із цього посту? Можливо, вона стала квітучим деревом, чи стала подібною до безплідної смоківниці. Зробила людина добро за цей піст? Чи виросла вона духовно? Чи її варто "зрубати"... Ще можна встигнути здійснити до Великодня добрі справи – залишилося кілька днів...

Учень. У Вівторок згадують притчу про дів розумних і нерозумних. Притча гласить: нерозумні для зустрічі свого Жениха не приготували достатньо елею. І коли Жених прийшов, нерозумні діви сказали розумним: "Поділіться з нами елеєм". Їм відповідають: "Якщо ми вам дамо, то нам самим не вистачить, ідіть і купіть у тих, хто продає". І коли нерозумні пішли купувати і прийшов Жених, розумні діви "увійшли з ним в шлюб", а нерозумні залишилися стояти за дверима. Ми не знаємо, коли прийде Господь і можемо будь-якої хвилини чекати, що Господь покличе нас на свій суд. Треба бути завжди готовим до цього і мати в запасі той самий елеї – запас добрих справ, щоб не виявитися подібними до нерозумних дів.

Учениця. У Велику Середу Церква згадує грішницю, яка помазала ноги Христа дорогою ароматичною олією. Коли учні Христа почали дорікати грішницю тим, що краще було б олію продати і гроші роздати бідним, Ісус відповів, щоб не заважали – "вона приготувала моє тіло до поховання". В цей день згадується дуже трагічний момент – зрада Ісуса Христа його апостолом Іудою. День особливо пісний.

Учень. Великий Четвер – найзнаменніший день для християн, тому що в цей день Церква згадує, як Ісус Христос встановив таїнство свята Євхаристії – була здійснена перша літургія (Таємна Вечеря). Тоді Ісус переломив хліб, благословив вино і сказав учням: "Се творите моє wspomинання". З тієї пори вважається спомин Тайної Вечері. В цей день всі люди, які сповідають Христа, причащаються. В Церкві завершується Великий Четвер читанням 12 Страсних Євангелій, де описані страждання і смерть Ісуса Христа на хресті. Це найважча і трагічна передвелокодня служба.

Чистий Четвер – це день весняного очищення. Ще вдосвіта селяни чистили в стайнях, коморах, на подвір'ї, в хатах – все повинно бути чистим і виглядати по-святковому. В саду і на городі господар згрібав торішні листя і підпалював, щоб "очистити землю від морозу, зими, смерті і всякої нечисті". Робилося це із спеціальним заклинанням: "Смерте, смерте, іди на ліси, іди на безвість, іди на море. І ти, морозе великий і лисий, не приходи до нас із своєї комори. Смерть з морозом танцювала і співала, і за море почвалала!" Існує повір'я, що в Чистий Четвер до схід сонця ворон носить з гнізда своїх дітей купати в річці. Хто скупається раніше від воронячих дітей, той буде здоровим упро-

довж цілого року. Отож хворі люди купалися вночі – "поки ворон дітей не купає", щоб очиститися від хвороби. Викупавшись, хворий набирив зі свого купелю відро води, ніс ту воду на перехресну дорогу і виливав – "щоб там усе лихо зоставалося". А дехто ще й примовляв: "Господи, Ісусе Христе! Перехресна дорого! Дай, Боже, здоров'я в ручки, в ніжки, і в живіт трішки!"

Учениця. Великою П'ятницею закінчується Страсна седмиця, присвячена спомину страждань Ісуса і смерті його на хресті. В храмах здійснюється винесення Святої Плащаниці, і віруючі поклоняються образу померлого Христа, загорнутого в Плащаницю. Страсна П'ятниця – самий пісний день упродовж року.

У ніч на П'ятницю Спасителя взяли охоронці і повели на суд первосвящеників. І нарешті, у Велику П'ятницю здійснилась найжахливіша справа, на яку тільки здатне людство. І разом з тим цього дня сталося спасіння всього людства.

Була шоста година – і "розі'яли його!" Так коротко сказали нам Євангелісти про що велику подію. Але що може бути сильніше і виразніше цих коротких слів! У них сказано все.

І ось Христос Спаситель прийняв на Себе муки. За кого? За нас Він страждав у цей великий день.

Але як він страждав? Серед найжорстокіших мук Він молився за своїх катів: "Отче, прости їм, не постав їм це в гріх, бо самі вони не відають, що творять". Ось де справжня любов до людства! Чи можна ще де-небудь знайти сильнішу за цю любов? Але і ця любов Божественна не зачепила скам'янілі серця кровожадних ворогів Христових. Вони й слухати не хотіли цієї молитви. Навіть природа не могла винести цього жахливого видовища людської злоби і лютості сердець. Серед полудня земля сколихнулася, сонце раптом згасло, темрява нічна покрила землю і упродовж трьох годин тривала ніч. І тільки після цього Божественний страдалець випустив дух Свій.

Учень. Хресна смерть Спасителя – це найвеличніший подвиг безкінечної любові Господа до людства, це перемога над злом, гріхом і смертю. Ось що означає п'ятниця перед Великоднем. Чому ж вчить нас цей святий день? Краще від будь-яких слів говорить сам за себе Хрест і Плащаниця. Кожному, хто підійде ближче до Хреста і Плащаниці, вмерлий Спаситель покаже шлях до спасіння. Він скаже із Хреста, як треба терпіти в дні скорботи життя нашого, як треба любити своїх ближніх і ворогів. Вони нагадають кожному із нас молитву Христову: "Отче, прости їм, не постав їм це в гріх, бо самі не знають, що роблять". Нехай кожен із нас на скрижалях свого серця виріже каменем золоті слова цієї молитви Ісусової. І коли нас скривдять, образять нашу гордовиту натуру, поглянемо на Хрест Христовий і згадаємо ці золоті слова молитви: "Отче! Прости їм..."

У Страсну П'ятницю не можна ні шити, ні прясти, також не можна рубати дрова або що-небудь тесати сокирою. В п'ятницю печуть паски. Як тільки господині посадять паски в піч, вони йдуть на город і садять розсаду – "щоб капуста була здорова, як паска".

Учениця. У Велику Суботу Церквою згадується, як Ісус Христос зійшов в пекло до померлих. В цей день у храмах темне вбрання змінюється на світле. І нарешті, найголовніше з усіх свят – свято світлого Христового Воскресіння, Великдень. Опівночі за місцевим часом при співові "Воскресіння твоє, Христе Спасе..." здійснюється хресний хід навколо храму і в притворі храму починається Великодня утрення. Царські ворота головного вівтаря церкви і всіх приділів бувають відкритими упродовж всієї Світлої седмиці.

Учень. Веселки барвами засяє
 На сході сонечко з небес –
 Весь світ на radoшах співає:
 "Христос воскрес! Христос воскрес!"
 Христос воскрес і воскресив
 Життя предвічне на планеті,
 І навіки в пеклі голоси
 Співають Богові куплети:
 Христос воскрес – душа з п'їтьми
 В Господне с'яйво одяглася:
 Христос воскрес – воскресли й ми,
 Пророча мрія в нас збулася.
 Зійшов з високості небес
 Заради грішників планети,
 Заради них помер, воскрес,
 Щоб розірвать грїхів тенета.
 "Христос воїстину воскрес –
 Життя спасіння запорука,
 Всім благодать зійшла з небес,
 З хреста простягнуті всім руки!"
 Христос воскрес не для борні,
 А для Любові, Щастя й Миру,
 На радість всім, тобі й мені,
 Для всього того, в що ми вірим.
 За жовч життя нам дарував,
 За смерть – спасіння в тихім раї...
 Своєю смертю смерть здолав...
 За це осанну світ співає,
 Від аду до висот небес
 Лунає скрізь: "Христос воскрес!"

Учитель. Зі святом Великодня пов'язано багато народних повір'їв, з якими нас ознайомить бабуся учениці.

(Запрошена бабуся розповідає про народні звичаї, повір'я, пов'язані зі святом Великодня).

Учень.

Несе мужик у ночовках
Додому свячене:
Яйця, паску, і ковбаси,
Й порося печене.
І порося, як підсвинок,
Та ще й з хроном в роті.
Несе, бідний, та й спіткнувся
У самім болоті.
І схитнулись нові ночви,
Затряслось свячене,

І в болото покотилось
Порося печене.
Глянув мужик на болото,
Посвистав до лиха,
Одвернувся, набік плюнув
Та й промовив стиха:
"Та свиня таки свинею!
Правду кажуть люди:
Святи її, хрести її –
Все свинею буде!"

Учитель. Відгадайте загадки:

У бочці два тіста, а не змішуються? *(Яйце);*

У фарбах катається, до церкви збирається. *(Писанка)*

Учитель. Одна з ознак наближення Великодня – розмальовування писанок. Майже в усіх народів яйце вважалось джерелом життя, символом сонця, початку світу. Жреці в Єгипті ніколи не їли яєць, бо знищення зародку життя мали за непростимий гріх.

Учень. Існує дуже багато цікавих легенд про походження писанок. Коли Ісуса розп'яли на хресті, з його ран точилася кров. З кожної краплини виникала червона крашанка. А сльози Матері Божої, яка стояла під хрестом, молилась і гірко плакала, капали на ті червоні крашанки. І кожна крашанка перетворювалася на писанку. Зібравши всі писанки та крашанки в хустину, Богородиця пішла до Пілата просити дозволу, щоб поховати сина дорогого. Вона дарувала писанки дітям і наказувала їм жити у злагоді і мирі. Прийшовши до Пілата, Матір Божа зомліла, а писанки з хустини розкотились по всьому світу. З того часу люди розписують до цього дня писанки.

Учениця. У Карпатах запевняють: "Допоки пишуть писанки, доти буде світ, а перестануть, тоді світ скінчиться". Писанки приховують у собі тисячолітні символи небесного світила – Сонця як іпостасі Божої і вічного життя, є оберегами від багатьох хвороб людей і худоби, від лиха, напасті, пожеж, блискавки, бо мають магічну силу. Коли навесні господар виїздив у поле, перед тим писанкою гладив груди коней, волів, корів, щоби вони були гладкі, як яйце. Під час оранки у борозну клали писанку і приорували. При будівництві нового житла до всіх чотирьох кутів клали писанки. Покійника у домовину супроводжувала писанка, як світло у вічній темряві.

Учень. Колись старі писанкарки намагалися зібрати від трьох до дев'яти яєць від курки-первістки. Їх розбивали об сире дерево і на жовтках замішували фарбу. Писанки, мальовані тими фарбами, виглядали особливо світлими. Жовту фарбу виварювали з кори дикої яблуньки, зелену – з луски молодого соняшника, темну – з дуба, а фіалкову – з вільхи.

Є кілька видів святкових яєць, які розрізняються за технікою їх виготовлення.

Крашанки – яйця, пофарбовані у різні кольори природними барвниками. Червоне яечко означало радість життя, любов. Для молодих – надію на одруження. Жовтий колір уособлював місяць і зорі, а в господарстві – урожай. Блакитний – небо, повітря. А магічне значення – здоров'я. Зелений – весна, воскресіння природи, багатство рослинного та тваринного світу. Чорний з білим – пошана духів, душ померлих, подяка за охорону від злих сил.

Крапанки – яйця, на які воском наносять крапочки і занурюють у барвник. Потім віск знімається гарячою водою.

Шкрябанки – це, коли яйця фарбують, а потім голкою вишкрябують візерунок.

Писанки – яйця, розписані спеціальним інструментом – писачком, за допомогою якого наносять орнамент, а потім яйце фарбують. Віск знімають за допомогою гарячої води.

Мальованки – дерев'яні розмальовані яйця-сувеніри.

(Учні демонструють виготовлені ними писанки, шкрябанки, мальованки).

Учитель. Існує ще одна цікава легенда про походження писанок. Коли Ісус Христос ходив зі святим Петром по землі і проповідував, якось зупинилися в селі, де жили іудеї. Побачивши Христа, вони почали кидати в нього каміння, грудки землі. І коли торкався камінь Ісусового одягу, то робилася з нього писанка, а як торкалася грудка землі, то перетворювалася в крашанку. Святий Петро позбирав все те до кишені, а пізніше роздав людям. З того часу виник звичай готувати писанки та крашанки на Великдень.

(Звучить пісня "Христос воскрес...").

Радійте всі, дорослі й діти:
Христос воскрес! Христос воскрес!
Кладіть, кладіть найкращі квіти
На Божий хрест, на Божий хрест!
На тім хресті він був розп'ятий,
Чекав на поміч із небес.
Й лише один з усіх на світі
Христос воскрес! Христос воскрес!

Учитель. Великдень – одне з найбільших свят християн – святкується в Україні ще з X ст. навесні і пов'язане з воскресінням Ісуса Христа, тому й має назву Великий день або Великдень.

Учень. Останній тиждень перед Великоднем називають Вербним. У Вербну неділю святять вербу. Верба – одне з найулюбленіших дерев у народі. Цвіт верби – це прекрасне і зворушливе диво природи. Ці вербові прутики на Вербну неділю освячуються у церкві. Зранку на богослужіння сходяться всі: і старі, і малі, бо "гріх не піти до церкви, як святять вербу". Якщо господарі, повернувшись із церкви, заставали когось, хто не був у церкві, то були такого свяченою вербою.

(Діти входять з двох боків на середину попарно (хлопець і дівчина), б'ючи один одного свяченою вербою, промовляють).

1-а пара. Верба б'є, не я б'ю,

2-а пара. Через тиждень Великдень,

3-я пара. Недалечко червоне яечко.

4-а пара. Будь великий, як верба,

5-а пара. А здоровий, як вода,

6-а пара. А багатий, як земля!

(Кує зозуля. Вбігають хлопчики та дівчатка. З наповнених водою глеків обливають один одного, сміються, жартують).

1-й хлопчик (поливає). Будь здорова, як вода, а весела, як весна!

1-а дівчинка. Обережно, віночок новий, квіти намочиш.

2-й хлопчик. Давайте, дівчата, поллемо Богдана, щоб добре ріс.

(Дівчата підбігають до хлопчика, одні тримають, інші ллють воду).

Хлопчик. Досить, дівчата, а то до неба виросту.

Дівчинка (лле воду три рази). Один дощ, другий дощ, третій дощ.

Хлопчик. Ви мене з ніг до голови облили, зараз я на вас всю воду виллю *(доганяє дівчат, а вони швидко тікають)*.

Дівчинка. Давайте пограємо в гру "Вербич".

(Всі діти стають у коло. У центрі – дитина, яка тримає вербову гілочку – Вербич).

Всі. Вербич, Вербич, весну поклич!

Вербич. Зараз покличу!

Всі. І ми з тобою, побий нас вербою!

Повертаються спинами до Вербича. Вербич торкається до кожного гілочкою, промовляючи слова:

Не я б'ю, верба б'є,

За тиждень – Великдень.

Весна принесе золотого ключа,

А ви пошукайте собі Вербича.

(Із закінченням слів Вербич кладе гілочку в центрі кола, а сам стає разом з дітьми. Хто з дітей візьме першим гілочку, той стає Вербичем).

Хлопчик. Пограймо у гру "Займи місце".

Одного з учасників гри вибирають ведучим. Йому дають в руки гілочку верби. Решта гравців ходить по колу, взявшись за руки. Ведучий йде по колу в протилежний бік і говорить:

З вербою, з вербою
 Іду за тобою,
 Торкнувся вербою,
 Біжи за мною. Хоп!

Сказавши "Хоп!", ведучий злегка б'є гілочкою по стині одного з гравців, коло зупиняється, а той, кого вдарили, біжить зі свого місця по колу назустріч ведучому. Той, хто оббіг коло раніше, займає вільне місце, а той, хто залишився без місця, стає ведучим.

Діти вибігають, виходить одна дівчинка і говорить:

Дівчатонька-голуб'ятонька, радьмося,
 Та виходьмо на травицю, граймося.
 Піснею стрічати Великодні свята!

(Дівчата водять веснянку "Ой минула вже зима...").

Ой минула вже зима
 Снігу-льоду вже нема,
 Ой нема, ой нема,
 Снігу-льоду вже нема.
 В лузі квіти вже цвітуть,
 Вівці травку вже пасуть.
 Ой пасуть, ой пасуть,
 Вівці травку вже пасуть.
 Всі веснянку співаймо,
 Весну красну вітаймо.
 Вітаймо, вітаймо,
 Весну красну вітаймо.

Хлопці. А де ж це дівчата? Давайте покличемо їх!

Хлопчик. Ой виходьте, дівчата,
 Та в цей день на вулишо,
 Весну будемо стрічати
 Та віночки заплітати.

(Вибігають дівчата).

А віночки сплетемо,
 У танок підемо!

(Дівчата танцюють з віночками, співають пісню "Вийди, вийди, Іванку...").

Вийди, вийди, Іванку,
 Заспівай нам веснянку!
 Зимували, не співали –
 Весни дожидали.
 Весна, весна, наша весна,
 Та що ж ти нам принесла?
 Старим бабам по кийочку,

А дівчатам по віночку!
Звила ж я віночок вчора
Звечора, звечора
З зеленого барвіночку
Та й наділа на голівочку.

Дівчинка. Дівчата, а давайте подаруємо писанки хлопчикам.

(Дівчата зі словами "Христос воскрес!" дарують хлопчикам писанки. Хлопчики відповідають "Воістину воскрес!" і дарують дівчатам "котики").

Хлопчик. Хлопці, а давайте складемо писанки у відро з водою. Я щось придумав!

(Хлопчики зносять писанки до відра і стають півколом).

Хлопчик. А тепер, дівчата, стережіться! *(Бризкас водою з відра з писанками на дівчат і до зали).*

Дівчинка. Спасибі, хлопчики, за те, що побризкали цією чарівною водою. Дивіться, якими ми всі стали вродливими. Тільки раз на рік – на Великдень – умиваються водою, де писанки лежали. І від цього дівчата стають ще вродливішими.

Хлопчик. Хлопці, а в які ігри граються тільки на Великдень? Давайте пограємось!

Ігри з крашанками

1. Діти розкладають на столі принесені яйця і закривають їх шапками. На столі також лежать шапки, під якими нічого немає. Потім шапки рухаються по столу. Один з учасників гри в цей час перебуває поза кімнатою. Його викликають і питають, під якою шапкою яйця. Ведучий підіймає шапку і, якщо там є крашанки, забирає їх собі. Гра продовжується доти, аж поки всі крашанки не розберуть. Кому пощастить, той додому цілу шапку яєць несе.

2. Змагаються, чиє яйце довше крутитиметься. За командою діти одночасно розкручують свої крашанки. Чиє яйце довше крутиться, той і перемагає, він забирає яйця того, хто програв.

3. Гравці сідають один проти одного і катають крашанки. Крашанки зіштовхуються. Чиє яйце розбивається, той і віддає його супернику.

4. Крашанки катають з гірки. Чиє яйце покотиться далі, той і переможець. Він забирає крашанки інших гравців.

5. Бій крашанками. Гравці вигукують: "Раз, два, три! Мое яйце зміцній! До бою готовий!" Б'ють будь-яким боком крашанки.

(Діти виконують пісню "Радійте всі, дорослі й діти..." Під час виконання пісні учні тримають в руках свічечки. Двоє дітей з двох боків ідуть і запалюють ці свічечки. Свято закінчується срібним передзвоном церковних дзвонів).

МАЛЮЄМО ПИСАНКИ

Символи, що сприяють багатому врожаю

СИМВОЛ ЗЕРНА

ГРАБЕБАНКИ

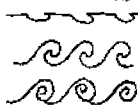

БАЙКАВКА

СИМВОЛ ВОДИ

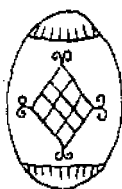
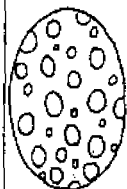
СИМВОЛ ЗЕМЛІ

БЕЗКІНЦЕВИК

БАРАНЧИ РІЖКИ

Символи здоров'я та довголіття

СОНЕЧКО

РУХА

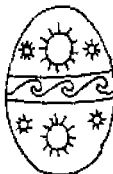
СВАРГА

РИБА

ОЖЕНЬ

Символи, що лікують

СОСЕНКА (СМЕРЕКА, ЯЛИЧКА)

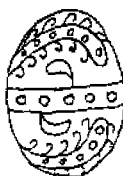
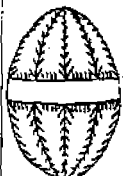
СОЛЯШНИК

Л'ЯВКИ

ШУЛЬКА КРУТОРОЖКА

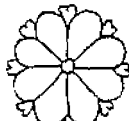
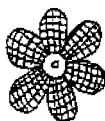
Символи кохання

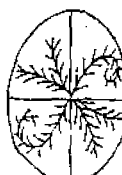
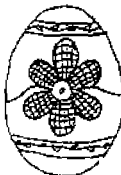
ВОЗУЛЯ

СМЕРЕКА

КВІТКИ

ВОСКРЕСНИ, ПИСАНКО! ВОІСТИНУ ВОСКРЕСНИ!

*"Писанка – це неповторне багатство...
Його треба берегти, як безцінний скарб"
Олександр Довженко*

Вчитель. Не встигнуть зимові струмки віддзвеніти, як у вікно загляне дивовижне свято – Великодень. "Христос воскрес! – Воістину воскрес!" – ти будеш вітатися по-великодньому і враз помітиш, як воскресатиме земля від ласкавого Божого дотику. Воістину дивовижне свято! І легенди Великодні дивовижні.

Старі люди кажуть, що десь у горах Карпатських живе злий дух, нібито ірод, прикутий до скелі 12-ма ланцюгами. Щороку посилає він на землю своїх слуг, а коли вони повертаються, запитує: "Чи живуть люди в злагоді та мирі? Чи шанують діти батьків своїх? А чи пишуть вони писанки?" Якщо пишуть, то він аж захлинається від злості. Бо люди, котрі пишуть писанки – його вороги. Плаче Ірод, зривається з ланцюгів, але ковалі ще сильніше приковують його, і злий дух не має сили розірвати залізні пута.

Звучить пісня "Писанкові сонечка".

1-й учень. Різні народи світу (в Древньому Єгипті, Греції, Римі, Стародавньому Китаї) шанували яйце і мали свою власну атрибутику його возвеличення. Але український народ найбільш виразно зумів донести до сьогодення свої графічні уявлення про життя за допомогою писанки.

1-а учениця. Якщо за часів язичництва писанку розписували до свята Весни, то за християнства – до Великодня – свята Воскресіння Христового. Існує багато цікавих легенд, пов'язаних з цим святом.

2-а учениця. Минув уже третій день, як помер Христос на хресті. Уже третій день Його Мати, Марія, журиться – не їсть і не п'є нічого. Жінки приходили до неї, хотіли потішити її, просили, щоб вона з'їла щось. Але Марія й далі нічого не говорила й нічого не їла... Одна з тих, що часто приходила до Матері Божої, була бідна дівчина Ганна. У неділю вранці, коли всі раділи, що Христос воскрес, Ганна взяла все своє добро – кілька яєчок – і пішла до Марії.

– Маріє, не плач, не сумуй, – просила вона. – Хіба ти не знаєш, що Твій Син воскрес? Не сумуй, а радуйся, Маріє!

– Знаю, – відповіла Марія. – Мій Син з'явився мені у сні. Навколо Нього була така ясність, що очі боліли від неї. Знаю, мій Син воскрес.

Дівчина дала Марії свій подарунок – кошик з яєчками. Сльози радості потекли з Марійних очей і впали на яєчка. І дивне диво сталося. Де впала сльоза з її святих очей, там на яєчках зацвіли квіточки, гарні метелики, ясні зірочки. Яєчка засяяли в кошику кольорами веселки! Марія зраділа й почала роздавати ті яєчка людям.

– Радуйтеся! – казала Вона кожному, коли подавала яйце. – Христос воскрес!

Коли вже яечок не стало, Вона з подякою віддала кошик дівчині. Ганна взяла його і вийшла на вулицю. Раптом глянула вона в кошик, а він повний гарних писанок. Зраділа дівчина, бігала вулицями міста Єрусалима і кожному, кого зустрічала, дарувала писанку: "Радуйтеся! Христос воскрес!" Скільки Ганна не роздавала тих яечок, а кошик у неї був завжди повний. Люди, яким вона давала писанки, несли їх додому, давали їх іншим та віталися словами: "Христос воскрес!" Так за короткий час усі люди в місті знали, що Христос воскрес.

Я писанка красуня,	Мене кладуть у свято
Вся в рисках і квітках,	На пишному столі,
Красу митців несу я,	Щоби моім убранством
Їх славлячи в віках.	Втішалися малі.
Без мене наше свято	В цій писанці українській
Не буде тим, чим є,	Душевна глибина:
Бо писанка багато	Жива блакить барвінка
Всім радості дає.	Й хода весни красна.

(Гр. Різник)

Учитель. Отже, з прийняттям християнства писанка стала своєрідним символом Великодня – свята Воскресіння Христового. Розписані писанки після освячення в церкві дарують родичам, знайомим, друзям, промовляючи – Христос воскрес! У відповідь кажуть – Воістину воскрес! – і щиро дякують. Дарувати писанку – означає бажати щастя, здоров'я, доброї вдачі.

Ввечері матуся нас чарує –
 Писанки на виставку малює.
 Віск черпає пищиком із блюдця.
 Її очі лагідно сміються,
 Її очі світяться у ласці:
 Квітоньки на писанці зурчасті,
 А на другій – півники та бджоли,
 Ми таких не бачили ніколи.
 А на третій – олені і сарни,
 На четвертій – рушничок прегарний...
 Дивиться і тішиться матуся.
 Я у неї малювати вчуся.

(Степан Жупанин)

1-а учениця. Гляньте, які писанки всі різні за кольором та орнаментом. Ці орнаменти – це не просто малюнки, а таємничі знаки, що надавали писанці добродійної сили, яка допомагала в біді, забезпечувала родинний добробут.

Найважливіший та найстаріший писанковий символ – сонце, джерело світла, тепла й життя. Найприроднішим його зображенням є коло з променями, закрученими або прямими. Одним із різновидів сонячного мотиву є свастика, яка в народі дістала різні назви – "ломані хрести", "качині шийки", "крутороги". Вона символізує багатство, радість, добру долю. Писанки з такими знаками охороняли від недуг, нещастя, злого ока.

1-й учень. Надзвичайно популярним в усіх районах України є безконечник. В орнаменті, хоч скільки його не розглядай, немає ні початку, ні кінця, як немає початку-кінця життя на землі. Безконечник, а його ще називають "хвилька", "вужик", "кривулька" – він нагадує вічний рух. Отож зло, яке приходить у хату, потрапить у цю пастку, не зможе з неї вийти і ніколи більше не турбуватиме господаря.

2-а учениця. А я чула від свого дідуся, що таку писанку пасічники клали під вулики, щоб добре роїлися бджоли.

2-й учень. А я читав, що правдивою писанкаркою називають ту дівчину, яка вміла майстерно і гарно вивести безконечник.

1-а учениця. Найпопулярніший рослинний орнамент – квітуча рослина у вазоні або дерево, яке символізує життя. Дубовий листок означає силу, владу й авторитет. Вишня – символ дівочої краси. Гілка смереки – символ вічного життя та юності. Виноград – братерство, вірна любов. Зображувалися також різні квіти – рожі, барвінок, тюльпани, соняшник, півонії, конвалії.

2-а учениця. А ще квіти, за українським повір'ям, це обличчя ненароджених дітей. Тому вірили, що бездітна жінка повинна писати багато писанок і дарувати їх дітям.

1-й учень. Можна зустріти на писанках і тваринні символи. Олені символізують довге життя та заможність, птахи – відновлення життя й природи. Кінь – це сила, витривалість та сонце. В давнину люди вірили, що кінь тягнув сонце по схилу. Бджола – душевна чистота, павук – наполегливість, терплячість.

1-а учениця. Досить популярними є геометричні символи. Яйце ділиться простими лініями на трикутники, квадрати, ромби, пояски. Ромб – це символ родючості. Квадрат, поділений на частини, – зелений лан. Дуже популярним символом є "сорок клинців". Кожен трикутник мав призначення – виконати одне бажання. За часів християнства "сорок клинців" стали означати 40 днів посту, 40 мучеників або 40 днів перебування Ісуса в пустелі.

2-а учениця. Після прийняття християнства добавились нові символи. Це – грецький хрест із чотирма рівними раменами, малюнок "серце Ісуса", написи "Христос Воскрес".

Учитель. Варто згадати ще один найдавніший символ – це Богиня Берегиня – жіноча постать із піднятими руками, яка зображує Велику Матір, усього живого – слов'янську богиню життя та родючості. Її називали Мокошею, Ладою, але найчастіше – Берегинею. На деяких археологічних знахідках можна побачити чотири- і шестируких Берегинь.

Хтось придбас писанку
 Гарну, як наш світ,
 Все на ній написано:
 Кольори і світ.
 А моя матусенька, –
 Майстер писанок,
 Писачок манюсінький
 В неї, як гачок.
 То Великдень світові
 Писанку несе,
 Не одними квітами
 Дороге яйце.
 З цибулини фарбами
 Ніби вишива

І оцими дарами
 Стіл весь наповня.
 А прийде неділенька,
 В кошик між ковбас,
 Покладем, як зіроньки,
 Писаночки в ряд.
 І довкола церковці
 Стануть матері,
 Заясніють в ясності
 Писаночки всі.
 Гаївки – співаночки
 Злинуть до небес.
 І будуть вітаннячка –
 Вже "Христос воскрес".
 (Б. Гірський)

Учитель. Символіка писанок пов'язана не лише з їхнім орнаментом, а й з кольором. Кожен регіон України мав своє характерне поєднання барв. На Поділлі переважають писанки чорно-червоного забарвлення. На Київщині та Чернігівщині – найвишуканіші мистецькі твори – білі писанки.

1-а учениця. Традиційні й кольорові поєднання: чорний та коричневий символізують землю, її родючість, червоний – радість життя, надію на любов, на одруження, жовтий – врожай та небесні світила, блакитний і синій – небо, повітря, воду, зелений – весну, воскресіння природи, чорний з білим – знак пошани добрих духів і душ померлих предків.

1-й учень. Добували фарби з різних рослин. Жовту – з кори дикої кислої яблуньки, фіолетову – з чорної вільхи, синю – з пролісків. Вживали ще сушені ягоди бузини чорної, лушпиння цибулі, кору чорноклена, каштанове листя, молодий барвінок. Поєднання кількох фарб означало родинне щастя, мир, злагоду.

Учитель. Існують різні техніки розпису великодніх яєць. Тому й називаються вони по-різному.

Крашанки – пофарбовані в один колір. Це переважно варені яйця.

Мармурові – на сире яйце накладають шматки сухої фарби, кольорового паперу, обв'язують ганчіркою і варять.

Дряпанки – яйце фарбують у темну фарбу, потім за допомогою голки, шила чи цвяха видряпують орнамент.

Крапанка – малюнок складається з крапок різного кольору.

Писанка – розписуються за допомогою воску та писачка.

– А як пишуться писанки?

Гарна писанка у мене,
Мабуть, кращої нема.
Мама тільки помагала,
Малювала я сама.
Хоч не зразу змалювала,
Зіпсувала п'ять яєць,
Та як шосте закінчила,
Тато мовив: "Молодець".

Змалювала диво-пташку,
Вісім хрестиків дрібних,
І малесенькі ялинки,
Поясочок поміж них.
Я що писанку, напевно,
Для Іванка залишу.
А для мами і для тата
Дві ще кращі напишу.
(К. Перелісна)

Учитель. Це ось так вийшло у Катрусі. Як ось треба тим робити, хто ще ні разу не займався писанкарством?

Розповідають дві учениці, показуючи предмети.

1-а учениця. Щоб розписати писанку, потрібно мати: куряче яйце, писачок, віск, свічку, скляні баночки; ложки, ганчірки або серветки, набір розчинних анілінових або природних барвників.

2-а учениця. Для писанки найкраще брати білі гладенькі яйця, без тріщинок та плям. Вимити їх у літній воді, протерти капустиним розсолом або оцтом. І нехай просохне. Віск на писанку наносять за допомогою спеціального інструмента – писачка.

1-а учениця. У нього кладуть шматочки воску, час від часу прогрівають над свічкою. Писачок тримається майже так, як ручка. Писачок торкається шкаралупи і залишається на місці, а лівою рукою обережно повертаємо яйце. Потім обережно кладемо яйце на ложку і опускаємо в баночку з найсвітлішою фарбою на 3-5 хв.

Учитель. Ось у нас є схема забарвлення писанки.

2-а учениця. Анілінові барвники розчиняють гарячою водою, але при фарбуванні писанки вони мають бути холодними, щоб віск не розтанув.

1-а учениця. Потім на жовтій поверхні покривають воском ті частини орнаменту (узору), які мають бути жовтими й опускають в іншу фарбу. І так продовжуємо робити доти, доки на писанці не утвориться багатоколірний малюнок. Як писанка вже вся замальована, необхідно зняти віск, поступово розтоплюючи його над полум'ям свічки і обережно витираючи яйце ганчіркою.

2-а учениця. Для того, щоб писанка краще збереглася, її можна покрити безколірним лаком, або виїняти білок і жовток. Це найкраще робити шприцом з грубою голкою. Видуту писанку можна підвісити на кольоровий шнурок із китицею. Шнурочок протягують за допомогою циганської голки.

Учитель. Щоб перша писанка вас не розчарувала, варто почати з найпростішого орнаменту. Якщо ви добре запам'ятали наші поради, то можете сміливо малювати писанку. Обов'язково збережіть свою найпершу роботу, може саме вона пробудить любов до писанкарства у ваших дітей. Не все спочатку виходитиме рівно та добре. Але не розчаровуйтесь. Майстерність прийде з часом і досвідом. Не забувайте, що писанка – витвір вашої руки та вашої душі.

– Дорогі гості! Любі діти! Сподіваюсь, що на сьогоднішньому святі хтось із вас знайшов свою перлину, що писанкарське мистецтво не піде в небуття. А тішитиме красою. Дивуватиме фантазією. Збагачуватиме дух і душу. Житиме! І воістину воскресне!

О. Беркун

СВЯТО ПИСАНКИ

Ведучий (в українському національному костюмі). З глибини століть від прашурів дісталась нам у спадщину дивовижна писанка, один з найяскравіших орнаментальних видів народного мистецтва. Це диво – витвір рук людських народжується не з дерева, не з жовтого виблиску металу, а із звичайного яйця і являє собою мініатюрний живопис.

(Показує виставку писанок, які зроблені руками учнів на уроках праці та малювання).

Ведуча (дівчинка в українському національному костюмі). Яйце, як і дерево, у слов'ян було символом весняного пробудження та оновлення світу, символом перемоги життя над смертю. Тому ще дотепер серед народу живуть перекази про те, що саме з писанки почався світ.

Учень-професор. У багатьох культурах світу яйце було символом сонця, а сонце – найважливіше природне явище, без якого не може бути життя.

Учениця-майстриня. Залежно від способу фарбування розмальовані яйця ділилися на крашанки (зафарбовані в один колір – показує) і писанки – це розмальовані різними фарбами і орнаментами (показує).

Хлопець (в українському костюмі). Писали українські дівчата писанки, кожна потай ворожила над білою шкарлупою яйця, купала кожне яйце в трав'яних фарбах-галунках, покривала символами сонця, воскресіння, любові, щастя, радості. Кожна дівчина хотіла, щоб її писанка була найкращою.

Звучить мелодія української народної пісні. Відкривається сцена, на якій декорація хати. На призвібі сидить старенька бабуся.

Вчитель. Сьогодні, діти, ми з вами всі разом будемо для себе відкривати красу наших писанок, ознайомимся з Великодніми звичаями нашого краю.

Бабуся. Розповім вам, любі, про часи теперішні й давні, про Великодній звичай.

Перед Великоднем білили хати, прикрашали кімнати рушниками, прибирали подвір'я. А коли все було зроблено по господарству, настав час для писанок. Бо що ж то за свято без писанки.

(Покашлюючи "бабуся" йде зі сцени – розвертається декорація сільської кімнати, прикрашеної рушниками, ікона у святому кутку, коровай).

Мати розмовляє з сином.

Син. Мамо, а звідки і як виникло свято писанки?

Мати (*тримаючи в руках кошик з писанками*). Ох, синку, було це дуже давно. Якщо ласка, то розповім про давне повір'я, про звичай розмальовувати яйця. А було це дуже давно...

(*Звучить "Космічна музика" – "Спейс"*).

Гасне світло. На сцені стоїть дуже бідна жінка і її син.

Мати. Синку, ось тобі 10 яєць, піди продай їх десь у місті й купи собі нову сорочинку. Бідні ми з тобою, а свята наближаються, той хоч, щоб ти обнову мав. Та, дивись, бережи кошика, щоб яйця не побив.

Син. Добре, матусю. Я все зроблю, як ви говорите.

Далі розповідь ведеться від "бабусі", яка сидить на лаві біля скрині.

Бабуся-2. Узяв хлопчик вузлик у руку та й пішов до Єрусалима.

Йде, а сам радіє, що сорочину нову матиме. Так підійшов він до міста. Раптом бачить, що з воріт міста людей багато йде. Всі кричать, галасують. А між ними весь у поросі хтось важко ступає. Хрест на плечах несе... Глянув хлопчик і злякався. Жаль стиснув йому серце. Став та й плаче. Аж тут жовнір: "Геть з дороги! Геть звідсіля!" Та й погнав коня на хлопчика. Хлопчик у рив скотився, а вузлик на дорогу впав. Всі яйця розбилися. Сумним ішло хлоп'я додому. Прийшов та й матері розповідає.

Хлопчик. Матусю! Так мені шкода, що я яйця розбив і не матиму нової сорочини. Але ще більше мені шкода того чоловіка, що хрест ніс.

Мати. Що ж робити! Видно, що Бог так судив, щоб ти не мав обнови. Дай-но вузлика, то я ще хоч кілька яєць підсмажу, то й вечера буде (*розв'язує вузлик*). Синку! Дивись! Та ж яйця цілі. Та ще й які гарні малюнки на них! Це за твоє добре серце Господь нагородив тебе.

Бабуся. А закінчилась ця історія тим, що хлопчик продав ці гарні розфарбовані яйця, купив собі сорочку та й інший одяг, а також їжу. Стали вони з матусею жити добре й щасливо. З того часу, кажуть, повелося на свята розмальовувати яйця.

Вчитель. Подивіться, які гарні розмальовані яйця. А знаєте, як вони називаються?

Крашанки-галунки – розфарбовані однією фарбою, а писанки – різними фарбами, та й ще з візерунками.

(*Танок писанок – кожен костюм імітує малюнок писанки, або український костюм з наголовником – малюнком писанки*).

Україночка. У нас в Україні найбільше розписували писанки дівчата. Кожне яйце вони купали у трав'яних фарбах-галунах, тому яйця, фарбовані такими фарбами, називали галунками. Розмальовували яйця колосками, щоб нива щедрою була; пташками, щоб з весни до осені шебетали та серце звеселяли; квітками, щоб гарно скрізь було; малювали сонечко красне, щоб світило ясно!

Українець. Я знаю такий звичай: кожна дівчина хотіла, щоб її писанка сподобалася усім, а найкращу дарувала нареченому.

Україночка. А при цьому дівчина і коломийку співала.

Коломийка.

Дівчата. Ой легіно, вийди з хати, не бійся морозу,

Я си в твої білі ручки писанку положу...

Хлопці. Ой чия ж то дівчинонька по горі ходила,

Взяла в руки писаночку – води ся налила.

Дівчата. Ой молоді легіники, де волі займете?

Я згубила писаночку, чи її знайдете?

Хлопці. Ой займемо сиві воли в зелену ліщину,

Заміняю писаночки на файну дівчину.

Бабуся. Так, так, я пам'ятаю. Гарну дівчину завжди називали писанкою, говорили, що вона така гарна, як писанка. А ще був такий звичай. На Великдень писанками хлопці і дівчата обмінювались і берегли їх до наступного року. Дітки, а може ви ще вірші про писанку знаєте?

– Спекла мама на Великдень

Біленькії паски.

А я куплю фарб і спишу

Гарнії писанки.

– Гарна писанка у мене –

Мабуть, кращої нема!

Мама тільки помагала,

Маловала ж я сама.

– Змалювала дрібно квіти,

Вісім хрестиків малих,

І дрібнісіньку ялинку,

Й поясочок поміж них...

– Я ту писанку для себе

Для зразочка залишу,

А для тата і для мами

Дві ще кращі налишу.

– Розмалюю ці писанки

Квітами й яличками

І роздам їх на Великдень

Поміж діточками.

– А братові, маленькому

Дам писаночки дві,

Щоб катав їх по зеленій,

Шовковій траві.

Україночка: Бабусю, а чи всі яйця можна було розписувати?

Бабуся. Ой, ні! На писанки годяться найліпші курячі яйця – чисті, білі, без жодної краплиночки чи плями. Їх треба старанно вимити у холодній воді, а потім покласти у тепле місце, щоб висохли і зітрілися. До теплого яйця віск краще чіпляється, а віск повинен бути ріденьким. Де лежить віск, там фарба не візьметься. Забарвляти починають із найяскравішої фарби і закінчують найтемнішою. Через кілька годин яйце опускають у теплу воду, щоб розтопився, розійшовся віск. Писанка готова.

Дівчинка. Я чула, що писанку треба розписувати, поки сонце не зійде. А чому так?

Бабуся. Щоб ніхто не бачив та не наврочив писанку.

Хлопчик. Так, мені мама говорила, що коли писанку розписують, то стежать, щоб ніхто чужий не зайшов у хату, бо писанку наврочить.

Бабуся. Господиня, яка розфарбовувала яйця, коли хтось заходив до хати, шепотіла: "Сіль тобі в очі, кремій у зубах. Як не шкодить земля воскові, так аби не зашкодили твої очі моїм писанкам".

Дівчинка. Ходить серед людей і таке повір'я: "Як розписують писанки, неможна згадувати про померлих, бо це завдасть шкоди тим, хто візьме з цих рук готову писанку".

Хлопчик. А я ще чув, ніби з писанки почався світ.

Вчитель. Що ж, послухаємо легенду про злого духа.

Бабуся (*дістає зі скриньки старовинну книгу, читає*). Живе у гірському проваллі злий дух Пекун-Щезник, прикутий дванадцятьма ланцюгами до скелі. Дуже хочеться йому знати, що діється на Землі? Чекає він, коли люди перестануть розписувати писанки та в мирі жити, тоді ланцюги самі розкриються та й випустять зло на землю.

Та весь час і досі чує: "Розписують люди писанки і живуть в мирі". І доки будуть розписувати писанки, доти і буде світ, буде жити ненька-Україна. Тож запам'ятаймо звичаї, пов'язані з писанкою.

Христос Воскрес! Усе радіє,
Сміється сонечко з небес,
Прозора річечка леліє –
І пролісок тремтить увесь.
Пташки співають в полі, в лісі,
І дзвонить дзвін аж до небес,
Де білі хмарки розпливлися –
Христос Воскрес! Христос Воскрес!

Звучить запис Великоднього колокола. Всі встають.

О. Верес, В.О. Казакова

ЯСНЕ-КРАСНЕ КУПАЙЛО...

Місце проведення: футбольний майданчик шкільного стадіону, берег ставка.

Оформлення: купальські ворота; вогнище; гойдалка; квіти польові і декоративні; вінки; свічки; вогняне колесо; Кострубило – солом'яне опудало; напис "З святом Івана Купала" на купальських воротах; відро з купальською "свяченою" водою і пучок вербових гілочок; Купайло-"дуб".

План проведення свята

1. Оформляється територія.
2. У різних кутках села збираються дівчата, вбирають "дуба"-Купайла і плетуть вінки.
3. О 19.00 год починають звучать у запису українські народні та купальські пісні.
4. На 20.00 год вся молодь з купайлами прямує до місця проведення свята з піснями.

5. 20.00-21.00 год – відкриття свята. Хлопці в українському національному одязі пригошають водою гостей зі словами: "Будьте здорові, з Купайлом"...

6. Поздоровлення від організаторів, розповідь про традицію, джерела, історію святкування Івана Купала.

7. Конкурси, хороводи, гуляння біля вогнища, визначення кращого "дуба", гадання на вінках.

8. Продовження гуляння молоді на дискотеці.

Хід свята

Ведуча. Добри вечір, дорогі друзі! Ми раді вітати вас на святі щастя, радості і завзяття, святі юності і кохання, вогню, води і купання, на святі Івана Купала.

Колись, після весняних співів, святкування зеленої неділі, проводів у жито русалок молодь у селі готувалася до чудового свята літнього сонцестояння – Івана Купала. Це була якраз середина літа, коли сонце стоїть найвище, а квіти, трави, дерева бувають у зелені, набравшись цілою силою...

Звідки походить назва Купала? Можливо, і від того, що в давнину у слов'ян була прекрасна богиня літнього сонцестояння, сонця й води – Купала.

Літні люди говорять, що в день свята потрібно раненько встати, бо сонце буде купатися. Тільки встати треба дуже рано, щоб побачити схід сонця. Як воно зійде, до нього хмарка маленька підпливає, і сонце в хмару пірнає, купається і всяким – зеленим, червоним, голубим, рожевим, жовтим – кольором переливається.

А що ж колись означав сам купальський обряд?

В день літнього сонцестояння – найкоротша ніч. Після нього природа і сонце ніби починають повільно слабнути. Наближається осінь. Природі необхідно було допомогти здолати холод, зиму, смерть. Смерть природи древні люди уявляли як солом'яну ляльку, одягнуту в жіночий одяг. Її робили дівчата та хлопці, водили кругом неї хороводи, потім оплакували і розкривали або топили її, чи спалювали.

Смерть-зиму палили навесні, а влітку всі народи Європи називали її Мареною, Мореною або Мариною. Це дуже давній обряд. Скоро солом'яне опудало замінила гарно вбраним стрічками деревом, яке люди називали Мариною або Маринонькою. Навколо дерева водили хороводи, відбувалися інші обряди.

Вшанування літнього сонця відбувається тільки коло води і обов'язково з вогнищем. Таким чином віддається шана двом життєносним силам – живій воді і світлоносному сонцю...

О, погляньте! До нас плывуть Дана і Лель зі своїми дітьми – самі посланці природи...

На човні підпливають, виходять на берег богиня води – Дана і бог світла – Лель, а з ними – їх діти.

- Дана. О, світе денний, бог світла Лель,
 Ти сонця ясного проміння ллєш,
 В день на Купала, в шасливий час
 Ми знов еднаємось – прийшов наш час.
- Лель. Моя богине, чарівна Дано,
 Вода джерельна, моя кохана,
 Нехай сьогодні в оцьому цвіті
 Розквітне щастя – найкраще в світі.
- Дана та Лель *(разом)* Радійте, люди, співайте з нами,
 Своє ми щастя ділимо з вами.
 В день на Купала ми зичимо вам
 І щастя й здоров'я на многі літа!

Діти Дани і Леля.

Ми – діти Сонця!	Ми вам бажаєм
Ми – цвіт Землі!	Щастя й добра,
Водиці чистої	Кохання чистого,
Дзвінки струмені.	Світла й тепла.
Любіться, кохані,	Нехай і вам, любі,
Як Дана і Лель,	Щастя всміхнеться.
Любов принесе вам	День на Купала
Цей радісний день.	До серця прийдеться.
Світла бог Лель,	Кохайтесь, любі,
І богине води Дана,	Хай Бог помага,
Радіють, кохаються	На Йвана Купала
В день на Купала.	І на многі літа.

Дана і Лель бризкають на присутніх свяченою купальською водою на березових гілочках зі словами: "Водице-студенице! Ти обмиваєш луки, береги, каміння. Обмий мою душу і тіло". *(Тричі)*

Ведуча. Свято Івана Купала – це свято, коли душа в кожного співає, коли в коло біля Купайла стають всі, хто молодий духом. Запрошуємо вас, дорогі гості, до нашого Купайла.

Дівчата водять хороводи біля "дуба" і співають купальських пісень: "Кругом Мариноньки", "Купала на Йвана", "А ми кривого танцю йдем".

Хлопці тим часом розпалюють вогнище зі словами: "Гори, наш купальський вогонь, не згасай!" *(тричі)*. "Вогонь купальський – вогонь душі".

Потім дівчата попарно з хлопцями перестрибують через вогнище зі словами: "Вогонь-вогнило, красне світило, очисти нас від скверни, дай нам вогню в душі!". Дехто розгойдується на гойдалці і стрибає через вогонь...

Ведуча. Що ж то за гуляння в таку прекрасну ніч без пісні – народної, натхненної. Зараз я пропоную поділитись нам на дві групи: на один бік – ті, хто живе за ставком, на другий – всі інші.

Котрі більше знають українських пісень і дружніше їх виконають, ті й починають. Слово вам! Починайте!

Ведуча. А хто серед нас найвідважніший і спритніший? Хто візьметься дістати приз на вершечку тієї високої тополі? Є призи і на другому дереві. А ну, козаки, покажіть свою спритність!..

Ведуча. А зараз хотілося, щоб вийшли наші красуні, ми проведемо серед них конкурс "Коса – дівоча краса".

Кожна дівчина під музику повинна пройтись у танку, розпустивши свої прекрасні довгі коси, а в котрій вони виявляться найдовшими, та й одержить приз і ім'я красуні сьогоднішнього свята"...

Ведуча. А зараз я пропоную позмагатися у мистецтві свисту. Краший свистун, що насвистить майстерно мелодію запропонованої йому пісні, одержить приз...

Ведуча. Ви, мабуть, помітили, йдучи сюди, що на тому березі ставка стоїть солом'яне опудало Кострубила. Він сьогодні стане об'єктом одного з наших конкурсів. А полягає цей конкурс у тому, щоб швиденько роздягтися, взяти з собою сірники, переплисти на той берег і підпалити Кострубила. Хто це зробить найшвидше, на того чекає дуже гарний приз...

Ведуча. Ні одне гуляння в давнину не проходило без танців. Ми всіх запрошуємо до українського танцю. Але так, як це конкурс, ставимо одну умову – танцювати до переможного кінця, і хто залишиться танцювати останній, той і виграє.

Лине музика, сміх. Раптом палаюче колесо – символ руху Сонця, злетіло з висоти і покотилось у воду, де згасло.

Дівчата тим часом, поки всі звернули увагу на колесо, беруть одного хлопця за руки і ноги і кидають у воду зі словами: "Начувайтесь, хлопці, у чому одягнені, в тому й освятитесь"...

Хлопці рвуться до Купайла, а дівчата захищають. Але "сильна половина" забирає "дуба" і несе до води зі словами:

Щоб наше Купало
Та ще краще стало
Стороною дощик іде.

Хлопці ставлять деревце в мул і приказують: "Щоб росла, буяла, а на той рік ще краща стала!".

Потім дівчата йдуть ворожити – віночки за водою пускати і співають пісню "Ой, на Івана..."

Ведуча. На добраніч вам, хто вже йде додому. Наше свято закінчується. Нехай воно стане для нас жаданим, традиційним. Щоб кожного року ми збиралися тут разом, славили Івана Купала, співали, веселились, Сонцю і Воді шану свою віддавали. Хто не йде шукати цвіту папороті, хто не поспішає додому, – то запрошуємо на нашу святкову танцювальну програму.

На все добре! Зі святом!

ІВАНА КУПАЛА

- 1-а дівчина. Добрий вечір у нашій хаті,
Будьте здорові, будьте багаті.
- 2-а дівчина. Хліб ясниться в хаті,
Сяють очі ширі,
Щоб жилось по правді,
Щоб жилося в мирі.
- 3-я дівчина. Балачок зайвих ми до вас не маємо,
Словом щирим, піснею народною,
Господарів вітаємо.
- Мати. А ми щирим серцем,
Хлібом-сіллю
Гостей зустрічаємо.

(Мати з поклоном на рушнику подає хліб-сіть, цілує святий хліб і ставить його на стіл. Всі разом виконують пісню "Зелене жито, зелене". Одна з дівчат бере ослінчик, садить Оленку на кожуха і говорить: "Сідай, Оленко, на кожуха, щоб була здорова і багата, а ми будемо приймати тебе до свого гурту". Одна з дівчат кладе на голову Оленці віночок і промовляє слова).

- 1-а дівчина. Будь, Оленко, ти вродлива,
Рум'яна та жартівлива.
- 2-а дівчина. Гарна, як квіточка,
Весела, як пташечка.
- 3-я дівчина. Щоб хата твоя повна друзів була,
Щоб у них ти порадників вірних знайшла.
- 4-а дівчина. А ще: щоб була милосердна –
До пташки, до звіра, до гілки калини,
До дорослого і до дитини.
- 5-а дівчина. Дух милосердя в собі бережи,
Заздрість, зневіру з душі сторони.
- 1-а дівчина. Будь, Оленко, ти вродлива,
Рум'яна та жартівлива,
Очоньки, як ясоньки,
Ніженьки маленькі,
Рученьки біленькі.
- 2-а дівчина. Як сходило вранці сонечко,
Квіти ми збирали,
Та під твоїм віконцем
У віночок сплітали.
- 3-я дівчина. З барвінка зеленого листочки,
Щоб були веселії твої дівочі рочки.
- 4-а дівчина. Та трохи вплели пахучої м'яти,
Щоб батька і матір не могла ти забувати.

- 5-а дівчина. А між мальвами
Червоні рута,
Щоб честь твоя дівоча
Не була забута.
- 1-а дівчина. Скажу тобі, подруженько,
А ти держи на приміті,
Та пам'ятай мою промову,
Поки живеш на світі:
Будь весела та шаслива,
Роботяща та кмітлива.
- 2-а дівчина. Пам'ятай: яка хазяйка біля печі,
Такі будуть про неї речі.
- 3-я дівчина. Доглядай свою світлицю,
Як чисту воду у криниці.
- 4-а дівчина. Умій сказати, умій змовчати.
- 5-а дівчина. Від теплого слова і лід розмерзає.
- 1-а дівчина. Гостре словечко коле сердечко.
- 2-а дівчина. Не той друг, хто медом маже,
А той друг, хто правду каже.
- Мати. Дитино моя рідна,
Довго я збирала для тебе
Стрічки кольорові,
Ще як пестила тебе малою,
Вважалася ти мені дівчиною у віночку.
Ось і дочекалась. *(Подає Оленці стрічки)*
- Оленка. Дякую, матінко.
- Мати. Як зоря на небі ясна,
Так моя дитина красна,
Чепурненька, молоденька
До роботи ладенька.
На втіху нам підростала,
Та з маківки ружею стала.
Най тобі, доню, щастя прибуде,
Най тебе ангел святий не забуде.
- (Діти виконують пісню "Ой з-за гори кам'яної").*
- 3-я дівчина. А тепер, Оленко, ми перевіримо, чи багато ти знаєш?
- 4-а дівчина. А скажи, Оленко, чим хата тепла?
- Оленка. Вогнем у печі!
- 5-а дівчина. А чим дівка багата?
- Оленка. Серцем добрим та щирим!
- 1-а дівчина. А що найдорожче у житті?
- Оленка. Батько й мати, весь мій рід,
Так навчав мене змалку дід!

2-а дівчина. Молодець, Оленко, приймаємо тебе до свого гурту!

Оленка (*вклоняється всім у пояс*).

Спасибі вам, матінко,
Спасибі вам, подруженьки,
Що добру та розуму мене навчаєте.
Не дивіться, що маленька,
Я весела й чепурненька,
Вмію прясти, готувати,
Пісень наших заспівати.

(*Виконує пісню "Ой у гаю при Дунаю"*)

Мати. Даю тобі, донечко люстерко,
Скільки б не подивилася в нього,
Все молодою себе побачиш,
Доки лагідною будеш,
Доки дім свій не забудеш.
Хай дух краси і молодості тебе прикрашає,
Хай личко твоє журби не знає.

Оленка низько вклоняється матері в пояс: "Спасибі, матінко".

(*Мати стелить рушник під ноги Оленці: Оленка стає на рушник*).

Мати. Йди, доню, по рушникові
Як по чесній дорозі,
А я тебе чекатиму на нашому порозі,
Та йди рівненько, з дороги не звертай,
Горя та розлуки не знала б ти бодай.

Оленка. Спасибі, матінко.

Мати. Оленко, дівчата, а чому це наша Улянка засмутилась?

Улянка. Мамо, матусю,
Пусти із хати, на вечорниці.
Кличуть дівчата –
Вже й соловейко тьохка у гаю,
Пусти, рідненька,
Тебе благаю.
Дарма не буду я там гуляти,
Візьму сорочку
Довишивати.
Бо прийдуть хлопці, будуть дивиться,
Хто в господині
У нас годиться.
Прийшла до мене пора дівоча,
Я свою долю зустріти хочу.
У вишиванку гарну вберуся,
Музики грають,
Пусти, матусю!

Мати. Іди, донечко, на вечорниці, та й сестричку Оленку бери із собою та пам'ятайте: честь дівочу бережуть змолоду, а одяг – заново! Хай Господь вас благословить, діти!

(Дівчата співають, виходять).

Л. Прядко

НА КУПАЛА НІЧКА МАЛА (Сценарій народного свята)

(Дівчатка, взявшись за руки і співаючи пісню "Гей на Івана", йдуть на став. У кожної на голові віночок і на руці ще по 4-5 віночків).

Ой на Івана та й на Купала
Красна дівчина долі шукала.
Ой вийди, доле, в чистеє поле,
В чистеє поле, в зелен-лісочок.
В чистеє поле, в зелен-лісочок.
Послухай, доле, мій голосочок.
Сплела віночок із квіток красних,
А мій миленький як місяць ясний.
А дівчинонька як та зіронька,
Неначе рута, яка найкраща.
Ой на Івана та й на Купала
Красна дівчина долі шукала.
Вінки сплітала, на річку несла.
На річку несла, в воду пускала.
На річку несла, в воду пускала.
Своєї долі та й не вгадала.

(Попереду несуть Маряну Кленову гілляку, замаєну вінками, квітами, стрічками. Прийшовши на місце, Маряну закопують і навколо неї водять хоровод. Співають: "Коло Мариноньки").

Коло Мариноньки ходили дівоньки.
Стороною дощик іде,
Стороною та на мою рутоньку червону.
Ой на морі хвиля, при долині роса.
Стороною дощик іде,
Стороною та на той барвіночок зелений.
Ой на горі жито, а в долині просо.
Стороною дощик іде,
Стороною та на русу косу дівчини.
Ой на Івана та й на Купала
Рано вранці сонце зійшло.

Рано вранці та на мою роженку червону.
 Ой на Івана та й на Купала
 Вранці випала роса.
 Роса впала та на той барвіночок зелений.

(Сідають навколо Марени, одна дівчина стає біля Марени. Дівчата співають "Гей на Івана").

Ой на Івана, ой на Купала	Сподобалося личенько твоє.
Вийшла Марія як та пава.	Ой не так личко, як ти сама.
На неї хлопці заглядаються,	Як на папері написана.
А привітати стидаються.	Як на папері, як на листочку,
А той Іванко не встидався,	Чорнії брови на шнурочку.
Взяв за рученьку, привітався.	Наче тернини очі зернини,
Марійко моя, душечко моя,	А твої уста, як сік малини.

(Дівчата встають і знов водять хоровод "А ми рутоньку").

А ми рутоньку посієм, посієм
 Зеленую руту, жовтий цвіт.
 А ми рутоньку будем поливати
 Зеленую руту, жовтий цвіт.
 А ми рутоньку поподем, поподем.
 Зеленую руту, жовтий цвіт.
 А ми рутоньку порвемо, порвемо
 Зеленої рути, жовтий цвіт.
 А ми віночки сплетемо, сплетемо
 Зеленої рути, жовтий цвіт.
 А ми дівчаток вберемо, вберемо
 Зелена рута, жовтий цвіт.

(Хлопці кладуть Марену, розривають на куски, кидають на воду. Дівчата не дають.)

Дівчата вибирають одну дівчину із присутніх, або з-поміж себе, ставлять замість Марени і водять навколо неї хороводи. Співають "Ой на Купала, Купалочка").

Ой на Купала, Купалочка	Із парубками сварилася,
Не виспалася Наталочка,	Погнала гуси, дрімаючи,
Бо цілу нічку проходила	Босії ноги збиваючи.
І хороводи водила.	Ой дай же, Боже, довгії ночі
Коло Марени крутилася,	На Наталоччині карі очі.

(Дівчина втікає, дівчата йдуть хороводом.)

А де наше Купайло стояло,
 То там місяць і сонячко сіяло,
 То там ясне сонячко сіяє.
 Там Микола кониченьки сідлає,
 Там Микола коника сідлає,
 До дівчини поїхати думає.

Ой приїхав під нові ворота.
 Вийди, вийди, дівчино молода.
 Ой не вийшла дівчина лиш мати
 Та став її так Микола питати,
 Чи є моя дівчина удома?
 Ой, чи вона молоденька здорова?
 Чого вона і горда, і пишна?
 Чого вона на Купала не вийшла?
 Русу косу звечора чесала,
 По півночі черевики взувала,
 На світанку личенько вмивала,
 Тому на Купала не бувала?

Дівчата сідають як-небудь і співають "Гей на Івана".

Гей на Івана, гей на Купала,
 Красна дівчина долі шукала,
 Долі шукала, віночок вила,
 Далі водою його пустила,
 Поплинь віночку по бистрій хвилі,
 Поплинь під хату, де живе милий
 Поплив віночок далі водою
 Серце дівчини забрав з собою.

(За цей час розпалюють вогонь. Дівчата стають і водять хоровод навколо вогню, співаючи: "Наше Купайло високее". Переспівавши пісню, дівчата просять присутніх стрибати через вогонь. Поки стрибають, дівчата стають збоку і співають куплету).

Хто стрибати не буде,
 Могорич нехай несе.
 А ми будем запивать
 І Купайло споминать.
 Наші хлопці – боягузи,
 Стрибати бояться,
 Мають новії штани,
 Вони обсмаляться.
 Ой ви жінки, жіночки,
 Де ж ваші пампушки?
 Пампушки ви дайте нам,
 Заспіваєм тісто вам.
 На Івана Купала
 Жаба в борщик упала,
 А хлопці виймали,
 Всі зуби поламали.
 Стали жінки купками,
 Хотуть бути дівками.

А хлопці коло води,
 Погордились як діди.
 Пийте, люди, мед, вино,
 Ми співати будемо,
 А хто пити не буде,
 Хай додому спати йде.
 Хто не має горілки,
 Напийтеся з ріки.
 Як в ріці вода гірка,
 Напийтеся із ставка.
 Вогонь гріє – не пече,
 Хлопцям з носа щось тече.
 Треба хусток купити,
 Хлопцям носа витерти.
 Понад річку ідемо,
 Плавають качата,
 А ми туди підемо,
 Де гарні дівчата.

Понад річку ідемо,
Пасуться індики.
І ми туди підемо,
Де грають музики.

Понад річку ідемо,
А там вовки трусять.
А ми туди підемо,
Де нас вірно люблять.

(Вогонь гасять. Дівчата, взявшись за руки, йдуть на річку пускати вінки. Співають: "Ой на Івана Купала дівчина долі шукала". Можна до віночка прикріпити свічку і запалити, потім пустити на воду. Буде плавати на воді багато свічок).

В гаю зелененькім соловей щебетав,
Там дівчина мила, віночок повила з барвіночку.
Повила, повила, на Дунай пустила.
Плинь, плинь, плинь віночку,
Гарний з барвіночку, за миленьким.
Плив, плив, плив віночок до берега пристав.
Вийшов з хати милий,
Милий чорнобривий, та й віночок, віночок спіймав.
В гаю зелененькім соловей щебетав.
Недаремно мила віночок повила з барвіночку.
Свято закінчується!
Гуляйте
Та Купала споминайте!
А хто не хоче – то спати лягайте!

ЧОМУ У ТИЖНІ СІМ ДНІВ

Мета. Ознайомити учнів з багатівіковою історією людської культури, нерозривно пов'язаної з календарем, заглибитися в історію значення семи днів тижня, довести до відома учнів, що доля залежить від дня народження; про кольори у долі; про найсприятливіший у добі час; про повір'я та замовляння.

Виховувати бережливе ставлення до часу, цінування кожної хвилини.

Обладнання. Макет календаря з написом днів тижня; плакати: "7 планет – 7 днів", "Найсприятливіший у добі час", "Про успіх запитай у місяця"; емблеми для учнів з написом днів тижня. Книжкова виставка "За народним календарем".

Священик. Ми знаємо, що світ створений Богом. Вам відомо, що Бог творив світ шість днів.

На початку створив Бог небо і землю, спершу пусту й порожню. Темрява стояла над безоднею, а Дух Божий ширяв над водами. І сказав Бог: "Нехай станеться світло!". І сталося світло. Побачив Бог, що зі світлом добре, й відділив його від темряви. Назвав же Бог світло – "день", а темряву – "ніч". І був вечір, і був ранок – день перший.

Тоді сказав Бог: "Нехай посеред вод утвориться твердь і нехай вона відділяє води від вод!". Бог учинив твердь і відділив від води, що під твердю. І назвав Бог твердь – "небо". І був вечір, і був ранок – день другий.

Тоді сказав Бог: "Нехай зберуться води, що під небом, в одне місце, і нехай з'явиться суша". І так сталося. І назвав Бог сушу – "земля", а збір вод назвав "морями". І побачив Бог, що воно добре. Сказав: "Нехай земля зростить рослини: траву, що розсіває насіння, дерева, що плодять врожай з насінням за їхнім родом на землі". І так сталося. І вивела земля з себе рослини: траву, що розсіває насіння за своїм родом, і дерева, що родять плоди з насінням у них. І побачив Бог, що воно добре. І був вечір, і був ранок – день третій.

Відтак сказав Бог: "Нехай будуть світила на тверді небесній, відділити день від ночі, і нехай вони будуть знаками для пір року, для днів і годин. Нехай сяють вони на тверді небесній, освітлюючи землю". І так сталося. І створив Бог два світила – Сонце і Місяць. І розташував їх Бог на тверді небесній біля зір, щоб вони правили днем і ніччю, відділяючи світло від темряви. І побачив Бог, що воно добре. І був вечір, і був ранок – день четвертий.

Тоді сказав Бог: "Нехай води закишать живими створіннями, і нехай птаство літає над землею попід твердю небесною". І сотворив Бог великих морських потвор і всіляких живих істот, що повзають і кишать у воді за їхнім родом, й різноманітне птаство крилате за його родом. І побачив Бог, що воно добре, та поблагословив, кажучи: "Будьте плідні, множтеся та наповняйте воду в морях, птаство нехай літає над землею". І був вечір, і був ранок – день п'ятий.

Тоді так мовив Бог: "Нехай земля виведе з себе живі створіння за їхнім родом – тварин і плазунів". І побачив Бог, що воно добре. Тож сказав: "Сотворімо ж людину на Наш образ і Нашу подобу; та нехай вона панує над рибою морською та птаством небесним, скотиною, диким звіром, плазунами й усім, що водиться на землі".

І створив Бог чоловіка та жінку. Благословив їх і сказав: "Будьте плідні, розмножайтеся і наповняйте землю, підпорядковуючи її собі. Пануйте над рибою морською, птаством небесним та всяким звіром, що рухається по землі".

Ще таке сказав Бог: "Даю вам усяку траву, що розсіває та різне дерево, що плодоносить: вони будуть вам на поживу. Всякому ж дикому звірові, всякому небесному птаству, усьому, що має живу душу, я даю на поживу зелені трави". І побачив Бог, що все створене ним було дуже добре. І був вечір, і був ранок – день шостий.

Сьомого дня перестав Бог творити і призначив цей день для відпочинку.

Учень (читає вірш Григоре Вієру).

Дні тижня

Біг струмочок, як тепер,
 В понеділок, у вівторок,
 І у середу й четвер.
 Ну й струмочок!
 І у п'ятницю, й суботу
 Він продовжував роботу.
 У діброву заховавсь.
 Навіть у неділю
 Не віддався дозвіллю!

Класний керівник. Багатомісячна історія людської культури нерозривно пов'язана з календарем, потреба в якому виникла в давнину, коли людина ще не мала писемності. Спочатку відлік часу був примітивним, та з розвитком культури, зі зростанням практичних потреб людей календарі удосконалювалися, з'являлися такі поняття, як рік, місяць, тиждень. Календар дає змогу регулювати і планувати якимось чином господарську діяльність, що особливо потрібно землеробським народам, до яких і належать віддавна українці.

Діти, давайте послухаємо, що ж таке календар.

Вчитель історії. Календар походить від латинського слова "calendar" – календи, назви першого дня кожного місяця у Стародавньому Римі. Це система лічення великих проміжків часу. Потреба в календарі виникла з початком господарської діяльності людини і пов'язаною з цим необхідністю передбачувати настання періодичних явищ природи. Існує велика строкатість календарних форм, уже всі вони можуть бути поділені на три групи: сонячні календарі, у яких основною одиницею є рік; місячні календарі, де основною одиницею є місяць – проміжок часу між двома однаковими фазами місяця; місячно-сонячні календарі, у яких поєднано особливості календарів двох попередніх груп. Сучасним міжнародним календарем є сонячний. Тривалість року в сонячному календарі відповідає циклові явищ природи, які пов'язані зі зміною пір року і є наслідком руху Землі навколо Сонця.

Класний керівник. А зараз дізнаємося, за яким же календарем ми живемо і відзначаємо події.

Вчитель історії. Вчені визначили, що тривалість одного року вимірюється рухами Землі навколо Сонця по еліпсоїдній орбіті і складає 365 днів. Але ця цифра є умовною. Астрономи назвали більш точну цифру: 365 днів 5 годин 48 хвилин 46,8 секунди. У Стародавньому Римі заокруглили до 6 годин. І до кожного четвертого року додавали ще один день – 366-й, який називали високосним. У Римі було два дні 26 лютого. Таку реформу календаря у 45 році до н.е. провів Юлій Цезар у співавторстві з єгипетським математиком Созигеном Александрійським. Тоді було закріплено традицію зустрічі Нового року 1 січня. Цей

календар було названо Юліанським. Пізніше в народі він дістав просту назву – "старий" стиль.

Прогресивний для свого часу, новий календар все-таки відставав від астрономічного. Через 128 років набігав один день. Це уже помітили вчені у середньовіччі. У 1567 році, за ініціативою Папи Римського Григорія XIII, було зібрано велику групу вчених – комісію календарної системи. Вчені встановили, що юліанський календар відстав від астрономічного на 10 днів. Таким чином, починаючи з 1582 року, Різдво, Новий рік та інші свята відзначали на 10 днів раніше. Ця реформа календаря дістала назву Григоріанського календаря, або "нового" стилю.

На українських землях з православною вірою утвердився вересневий початок Нового року. Всупереч церковній традиції виступив московський цар Петро I. 1699 рік був останнім роком відзначення Нового року на державному рівні восени. Петро I 15 грудня 1699 року оголосив, що днем відзначення Нового року слід вважати 1 січня. Саме це свято спостерігав Петро I у Німеччині, і воно йому сподобалось. Тому він своєю власною рукою підписав Указ про святкування "Нового року" і в Російській імперії. Старе літочислення – 7208 рік від "створення світу", Петро замінив на нове – 1700 рік від "Різдва Христового", за яким уже близько 800 років жила покатоличена Західна Європа.

Не відразу християнізована Московія прийняла нововведення. Та Петро все ж примусив християн Сходу бездумно відзначати це свято як державне. А вони прилаштували до нього ті новорічні звичаї, які в давнину стосувалися лише весняного "Нового року". Ось звідки на свято Василя гуцули кладуть під стіл плуг і сільськогосподарське начиння, і чому взимку "посівальники" посівають долівку в хаті, замість засівання полів. Ось звідки взимку співають шедрівки, якими закликають ластівку передчасно прилетіти. Проте церква продовжувала відзначати новий (церковний) рік 1 вересня... Більше як 200 років протрималося таке подвійне відзначення Нового року.

З 1918 року в нашому народі почали відзначати два "нових роки": 1 січня – Новий рік, 14 січня – "новий" старий рік.

Сьогодні "григоріанським" календарем користуються майже усі країни світу, незалежно від віросповідання. А країни з православним обрядом користуються числами григоріанського календаря, а святкують за юліанським стилем.

Вчитель етнографії. Етнографічні джерела стверджують, що в різні часи слов'яни, нащадками яких ми є, користувалися різними типами календарів. Найпершим примітивним календарюванням було визначення основного виміру часу – дня за сходами та заходами сонця, потім почала визначатися і доба. Спершу рахунок днів і ночей обмежувався кількістю пальців однієї руки, так виник п'ятиденний тиждень, а пізніше – за кількістю пальців на обох руках – десятиденний. Рахунок

днів здійснювався за рахунок зарубок на дереві, до речі, такими календарями у побуті користувалися аж до XIX ст. Отже, регулювання трудової діяльності за чергуванням дня і ночі було першою спробою календарювання. Пізніше люди звернули увагу на періодичну зміну фаз місяця – друга міра часу після доби, і вже потім рахунок часу почав вестися роками. Першим календарем, яким свого часу користувалися всі народи, був місячний, він і визначив семиденний тиждень (1 фаза місяця). Назви днів тижня пов'язані з їхніми порядковими номерами і релігійними звичаями. Так, українські назви днів прийшли в українську мову із болгарської через церковнослов'янську.

Вчитель астрономії. Після темної ночі настає світлий день, потім знову приходиться вечір. Зміна дня й ночі – доба – була першою природною мірою часу в людини. У сиву давнину небесні світила правили за надійні путівники первісним скотарським племенам, які кочували в пошуках нових пасовищ. Ще важливіше наперед знати, коли настане час, сприятливий для оранки, сівби, збирання врожаю. Тому астрономія успішно розвивалася вже тисячі років тому в Китаї, Індії, Вавилоні, Єгипті – там, де розвивалось культурне рільництво. Врожай залежить від Сонця – джерела тепла й світла, це було зрозуміло. Але лише із зовнішнього вигляду Сонця важко прослідкувати за зміною пір року.

Інша річ – Місяць. Він вирізняється з-поміж нічних світил не тільки розміром і яскравістю: в нього послідовно змінюється видима форма. Ці зміни здавалися стародавнім спостерігачам незбагненною загадкою, яка збуджувала фантазію, продовжувала віру в божественну силу Місяця.

Неважко було підрахувати, що всі місячні фази змінюються упродовж 29-30 діб (один оберт навколо Землі триває в середньому 29 діб 12 годин 44 хвилини й 2,8 секунди). Так було відкрито другу природну міру часу – місяць. Недарма в деяких мовах, у тому числі й у нашій, місяцем називають і небесне світило, і період часу близько 30 днів. За цими "місячними місяцями" китайці та вавилоняни вели відлік часу і встановлювали терміни хліборобських робіт.

Доба і місяць були основними мірами часу в усіх давніх народів. За ними було складено й перші календарі. Тоді, близько 6 тисяч літ тому або й ще раніше, і з'явилося поняття "рік". Роком вважали 12, іноді 13 місяців.

Але крім місяця існувала ще одна міра – семиденний тиждень. Ця міра лише умовно пов'язана з "місячним місяцем". У Європу вона проникла з Вавилону і збереглася до наших днів.

У місячному календарі дні тижня не можна назавжди узгодити з фазами Місяця, як у нинішньому – з числами місяців. Адже там приблизно 29-30 діб, а в тижні тільки 7. Природно, що початок фаз дуже рідко збігається з початком тижня.

Астролог. Погляньте на малюнок. Семикутна зірка в колі з назвами небесних світил і днів була священним знаком давніх астрономів. Вони вважали, що кожен день і будь-яка година перебувають під впливом одного з семи світил, які видно на нічному небі. Сім різних знаків – це прийняті в астрономів і астрологів позначення планет.

Понеділок – день Місяця. Ця планета швидка і непередбачувана. Можливо, тому понеділок вважають днем важким.

Вівторок – це Марс. У цей день владарює планета обмежень. Особисте й сімейне щастя може усміхнутися саме в цей день.

Середа – день влади Меркурія, який координує роботу півкуль головного мозку, отже, розумову діяльність.

Четвер – Юпітер, підтримка якого може прийти з найнесподіванішого боку.

П'ятниця – це Венера, під якою спокійно і радісно.

У суботу владарює Сатурн, який вимагає фізичної сили і витривалості.

Неділя – день Сонця, день роботи над собою, своїм духовним світом.

Ведучий. У Вавилоні народився тиждень-семиденка. Його викликала до життя забобонне шанування семи небесних світил. У вавилонян систему обліку часу запозичили євреї, греки, римляни.

У різних народів по-різному пояснюється кожний день тижня, залежно від їхніх вірувань і традицій.

Учениця. Вавилоняни вірили, що останній день кожного тижня несе самі лише біди і невдачі, і тому ніяких справ не слід розпочинати в цей проклятий богами день. Єгиптяни, вважали, що кожен день семиденки перебуває під охороною того чи іншого бога.

Учень. Римляни, за прикладом єгиптян, кожен день тижня присвятили одному з богів і семи небесних світил: Сонцю, Місяцю і п'яти планетам, які дістали назви за іменами римських богів. І досі ці назви значною мірою збереглися в різних мовах. Досі багато хто вважає понеділок нещасливим днем. А один з днів тижня три світові релігії вважають святковим – неділю (*християнство*), суботу (*їудаїзм*), п'ятницю (*іслам*).

Учениця. У Давній Русі тиждень звався "сідмицею", а останній його день – "днем недільним", тобто днем відпочинку й спокою, коли "немає діла". Понеділок – перший день по неділі, вівторок – другий (*вторий*), середа – середина сідмиці, четвер і п'ятниця – четвертий і п'ятий дні, а субота – від давньоєврейського "шабат", тобто нетрудовий день (*звідти й слово "шабаш"*). Усі ці назви збереглися і в нашій мові – прямій спадкоємниці давньоруської.

Класний керівник. Правильний календар було розроблено лише тоді, коли відкрили тривалість сонячного року – періоду обертання Землі навколо Сонця.

Бібліотекар. Народний слов'янський календар, який найповніше був зафіксований етнографами наприкінці ХІХ ст., являв собою переплетення народної обрядовості з елементами церковного християнського календаря. Результатом тривалої еволюції стали два паралельних способи лічби днів – від понеділка до неділі та від неділі до суботи. Походження слов'янських назв днів тижня практикують як номери днів, які настають після неділі: понеділок – понеділок; вівторок – другий день; середа – серединний у ряді по-недільних днів; четвер – четвертий і т. д.

Одна з яскравих особливостей народного календаря – уявлення про добрі та злі для людей дні. Існувало багато критеріїв для оцінки кожного дня – "жіночий" чи "чоловічий", пісний чи скоромний; збіг певних з них із церковними святами – Різдом, Стрітінням, Благовіщенням; природними або життєвими подіями. Один і той самий день за різними ознаками, звичаями, в різних місцевостях нерідко отримував протилежні оцінки. Деякі з них стали широковідомими, збереглися в народній пам'яті, інші – призабулися. Сьогодні ми дізнаємося про це.

Класний керівник. Життя рухається вперед. Дні в календарі змінюються із шаленою швидкістю: понеділок, вівторок, середа, четвер, п'ятниця, субота, неділя. Адже вони повторюються в нашому житті безліч разів.

А чи замислювалися ви, діти, над тим, що можна і чого не можна розпочинати робити в кожний із них? Які дні "чоловічі", а які – "жіночі"? Які дні легкі, щасливі, успішні, а які – ні?

Сьогодні ми поговоримо про дні тижня. Ознайомимося з багатомірковою історією людської культури, нерозривно пов'язаної з календарем; заглибимося в історію значення семи днів тижня, дізнаємося про найсприятливіший у добі час, про кольори у долі, про долю, що залежить від дня народження, про повір'я та замовляння у відповідні дні тижня.

Ведуча. Ось вони перед вами – ці сім днів. Розпочнемо з понеділка, так як із цього дня засновувався світ. Послухаємо їх.

(Виходять 3 хлопчики і 4 дівчаток з емблемами днів тижня. Учень-понеділок підходить до календаря, відкриває, де написано понеділок і починає розповідати).

Учень-понеділок. На осмислення понеділка у слов'янському народному календарі значно вплинуло те, що він посідав перше місце в ряді буденних днів і відповідно підпадав під магію "першого".

Понеділок – день "по-неділі" (після неділі). В Україні повсякчас пам'ятали, що понеділок важкий день, і тому будь-які роботи розпочинати не слід, "бо будуть невдачі", "як почнеш цього дня роботу, цілий тиждень буде тяжко".

У різних регіонах України по-різному ставляться до понеділка, як

до дня, коли "світ заснував". Інколи цим мотивували заборону снувати основу для ткання на верстаті. Глумачення понеділка не позбавлене і суперечностей; вірили, що розпочата цього дня шевська робота скоро буде виконана, радили саджати огірки, гарбузи, бо швидко з'являється зав'язь.

В Україні існував також звичай "понеділкувати", за яким деякі жінки цього дня не працювали і дотримувалися суворого посту. Вірили, що це вбереже родину від хвороб та нещастя.

Святий понеділок – перший після Водохреща, цього дня постували. Жилавий понеділок – перший день Великого посту. Цього дня пекли житні коржики – "жиляники". Великоденний понеділок – наступний за Великоднем, інакше – волочильний.

Цього дня ходили з привітаннями, співами "волочібних" пісень, приносили в подарунок "волочильне" – пшеничний калач, крашанки.

Поради для понеділка були такі: не можна здійснювати і братися за щось важливе, необхідно чекати всіляких змін і турбот. Це дуже нервовий день, і тому краще за все використовувати його для впровадження традицій для роботи, пов'язаної з домом, приділити більше уваги родичам і домашнім. Усі дороги у цей день несприятливі, оскільки, не є винятком різні випадковості, крім морських подорожей, оскільки Місяць був також пов'язаний з морем. Тому морські подорожі і водне плавання в цей день вважались дуже сприятливими.

Учень-вівторок. Вівторок – "вторий" (другий), "чоловічий" день. "Нині вівторок, щоб казати разів сорок". Разом з понеділком та четвергом вівторок відноситься до чоловічого "мужеського" дня. Але, на відміну від перших двох, у народному календарі за ним досить стійко закріпилась ознака легкого, вдолого, веселого та щасливого. Зазначимо, що у західних слов'ян вівторок був відомий як несприятливий день, що "належить чортові".

Цей день вважався найкращим для сівби, жнив, молотьби, зоління полотна.

Вівторок також називали днем, "коли світ заснував", і тому добрим для оранки: "усе поле заснується хлібом". На Закарпатті з цим віруванням пов'язувалась заборона снувати основу, її порушення могло накликати біду на сім'ю ткалі.

На Закарпатті справляли весілля у вівторок або четвер.

Дуже не рекомендують у цей день сидіти склавши руки. Навпаки слід проявляти максимум ініціативи, навіть не задумуючись про наслідки. Ні в якому випадку в цей день не можна приділяти велику увагу господарству і займатися справами, пов'язаними з близькими, тому що це може призвести до конфліктів. Не можна також у вівторок починати будь-які творчі цикли, бо цей день не пов'язаний з миром, а навпаки, з війною, кровопролиттям. Про це завжди слід пам'ятати і намагатися

уникати зайвих хвилювань і надто великого напруження пристрастей. У цей день краще не завершувати будь-якої справи, особливо при цьому потрібен компроміс.

Учениця-середа. Середа – "середній" день тижня, "жіночий". Інколи середу уявляли як хорошу "дівку". Кажали, якщо цього дня покинути мичку на гребені, вона прийде вночі і буде її допрядати.

У народному календарі українців ставлення до середи неоднозначне: "Скривилася, як середа на п'ятницю".

Здавна цього дня дотримувалися посту ("хто поститься, тому середа допоможе йти у Царство небесне").

Побутувало повір'я, що в середу Бог створив сонце, місяць та зорі.

Цей день чудовий для будь-яких поїздок, для здійснення оборудок, для комерційних справ, для зав'язування нових знайомств, для написання листів і взагалі для питань, пов'язаних з написанням та читанням, літературою. Він несприятливий для справ, пов'язаних з державними заходами, для контактів з начальством.

Учень-четвер. Четвер – день "четвертий". У народному календарі четвер називали "чоловічим" днем і в цілому вважали його сприятливим та легким для будь-яких людських справ.

На Волині вірили, що саме цього дня Бог створив планети, а тому сіяли огірки, капусту, бо для них потрібні сонячні дні. Певну роль відіграла співзвучність слів "четвер-вверх", "усе буде рости доверху".

На Поліссі цей день вважали несприятливим для садіння овочів, бо черви будуть їсти.

На Полтавщині вважали, що саме квочку треба садити в четвер.

Четвер – добрий у дорогу; на сході місяця – на замовляння від "переляку".

Чистий четвер – день весняного очищення, коли купалися вночі, до схід сонця, "поки ворон своїх дітей не купає", щоб бути здоровими упродовж року.

В цей день рекомендується місіонерська діяльність, вивчення релігії, закону, встановлення справедливості, спілкування з сильними світу цього, справи пов'язані з державою, із суспільством. Не слід у цей день бути наодинці, здійснювати комерційні операції, ділові поїздки, нові знайомства.

Учениця-п'ятниця. П'ятниця – "п'ятий" день, "жіночий", пісний. В особливій пошані у жінок було 12 п'ятниць, у які намагалися суворо постувати. За О. Воропаєм, "це п'ятниця перед Благовіщенням, десята після Великодня, перед Зеленими святами, Успінням, Головосіком, Здвиженням, Покровою, Введенням, Різдом Христовим, Водохрещам та дві великопісні". У багатьох селах України поміж старих жінок побутував звичай "тримай п'ятницю", тобто не виконувати домашні, насамперед ткацькі, роботи. Цей день ототожнювали ще й з образом свя-

тої Параскеви П'ятниці – вірили, що вночі вона може кинути веретено біля вікна жінок, що пряли цього дня. День святої П'ятниці – 10 листопада.

А от для чоловічої роботи цей день називали легким на почин. Вважалося, що у п'ятницю добре орати, сіяти жито, овес.

Страсна п'ятниця – день страждань і смерті Ісуса Христа. Цього дня віруючі люди нічого не їли до виносу плашаниці, не шили, не пряли, не рубали сокирою, не співали.

Вважається, що п'ятниця – це день миру, справедливості, споглядання, естетизму, мистецтва, кохання. Це найкращий час для нових знайомств, пов'язаних з любовними контактами, а також для укладання шлюбу. Цей день вважається дуже творчим, але потрібно уникати всіляких надмірностей, не віддаватися особливо пристрастям, конфліктам, тому що вони можуть згубно позначитися на здоров'ї та вивести людину із рівноваги: іншими словами, людині в цей день завжди і в усьому варто дотримуватися міри. Ось чому п'ятниця – день стримування тіла. Бажано поститися, щоб відновити втрачену гармонію і поєднати її з гармонією духа.

Учениця-субота. Субота – "жіночий" день, останній будній день. Народний календар характеризує цей день тижня неоднозначно. Це переддень неділі: "субота – не робота, помий, помаж та й спати ляж". Одні вважали цей день удалим для початку роботи, життя ("хто народився – цілий вік буде щасливим"), інші – тяжким. Намагалися закінчити будь-яку роботу, бо "будеш десять субот докінчувати".

На Поліссі та Закарпатті суботу шанували як поминальний день, уникаючи через те весілля.

Цього дня добре вмитися, "будеш геть усім людям гарний". По суботах мастили долівки, купалися, переодягалися, готували до неділі чисту білизну. А ввечері, коли дзвонили в церкві, казали, що добре вчити ходити малих дітей.

У великодню суботу робили крашанки. За народними повір'ями, такі крашанки зберігатимуться всі свята.

Ключальна субота – день перед Трійцею, коли до схід сонця рвали запашне зілля, а ввечері завітчували хату.

Субота – це найкращий день для самотності, концентрації, медитації, занять індивідуальними проблемами, роздумів над змістом життя, підведення підсумків, завершення будь-яких справ. Слід завжди пам'ятати, що це – день для туги, смутку, неспокою, внутрішніх сумнівів. Якщо в цей день будуть здійснюватися якісь справи, особливо ті, що пов'язані з пристрастями, то це може бути небезпечним, навіть можна потрапити до лікарні. Субота – найкращий день для того, щоб поставити в будь-якій справі останню крапку. Але завжди потрібно пам'ятати, що у суботу рекомендується менше говорити і більше мовчати...

Учениця-неділя. Неділя – "не діло", не робота. За народним календарем, це останній день тижня, на який було перенесено канони християнського календаря щодо святості суботи. В неділю діяла абсолютна заборона на будь-які господарські роботи, а найпоширеніше її мотивування – формула "гріх". Серед можливих наслідків порушення заборони називали каліцтво, хвороби, нещастя в сім'ї.

Але подекуди виконання певних видів робіт вважалося не тільки допустимим, але й ритуально необхідним та символічно значущим. Це стосувалося першого вигону худоби у поле, початку оранки, будівництва тощо. Крім того саме в неділю мав місце звичай колективної сусідської взаємодопомоги – толоки, під час якої могли виконуватися практично всі види робіт. На таких "недільних" толоках влаштовувалися різні забави, танці.

Цього дня зазвичай ходили до церкви.

На неділю припадає чимало християнських свят. "На сиропусну неділю і бусурмени вареники їдять!", "Яка погода на сиропусну неділю, така й на Великдень буде". Зелена неділя – Трійця, все уквітчане. Вербна неділя – святять вербу, б'ють свяченими гілками – "на здоров'я". Великдень – "великий день".

У неділю слід було приступати до нових справ, до лікування, адже в цей день починався цикл відновлення сил організму. Дуже добре в цей день закладати цикл, пов'язаний з різними творчими програмами. Але існували і різні заборони.

Наприклад, не радили усамітнюватися, замикатися в собі, влаштовувати різні авантюри. Заборонялося також вступати у двозначні оборудки, торговельні та економічні, а також заводити нові знайомства, особливо швидкоплинні.

(Лунає українська народна пісня "Ти ж мене підманула...").

Народознавець. Люди здавна вважають, що найважливішим у році є білий тиждень.

Останній тиждень перед Великоднем називають білим, або чистим. Найважливішим днем цього тижня є четвер, який називається чистим, світлим, великим, страсним або живим.

У дні білого тижня годилося прибирати і білити хати, а у Чистий четвер до схід сонця – наводити чистоту по-господарству й самому помитися – це дасть здоров'я на цілий рік. Удень спалювалося торішнє листя та різний непотріб. Своєрідний ритуал очищення людини і землі водою і вогнем супроводжувався словесними заклинаннями. Так, підпалюючи вогонь, чоловік повинен був промовити: "Смерте, смерте, іди на ліси, іди на безвість, іди на море. Смерть з морозом танцювала, танцювала і співала, і за море почвалала".

У Чистий четвер стригли дітей, прали білизну та одягалися у все чисте, святкове. Увечері, після відправи "страстей", люди несли додо-

му запалену свічку, намагаючись зберегти вогонь до приходу додому. Цолум'ям цієї чудодійної "страсної" свічки випалювали хрест на сволюку в хаті, – це був найкращий оберіг від злої сили. Ця свічка так само вважалася священною: її запалювали під час великої грози із громом, під час хвороби когось із домашніх.

Наступного дня, на Страсну п'ятницю, постилися зранку до виносу плащаниці з вітвара. Виконувати якісь роботи, крім випікання паски та садіння капусти, не можна було. Ні шити, ні прости в Страсну п'ятницю не можна. Великий гріх рубати дрова або що-небудь тесати сокирою.

За народним віруванням, у Страсну п'ятницю гріх співати.

У Великодню суботу готували крашанки. За повір'ям, виготовлені цього дня писанки чи крашанки зберігаються протягом усього наступного року. Фарбують 13 яєць, маючи на увазі 12 апостолів і Спасителя.

У Великодню суботу пускають шкарлупи з яєць на воду, аби задовольнити рахманів.

На Великдень до церкви збиралося все населення села, святити паски, яйця, сир, печених поросят, сало, ковбаси.

Вдома вся сім'я сідала до святкового столу. Починався обід з паски та яєць, потім їли все інше.

Після розговіння люди збиралися на великодні ігри.

Астролог. У пам'яті українського народу залишилися згадки про давнину, коли час асоціювався з плинністю води як символом минулості. Люди вірили у добрий і лихий час, склався навіть певний календар, який можна назвати магічним і гідроскопічним, оскільки він тісно пов'язаний із впливом небесних світил, насамперед Місяця, на долю людини, на її життя. Орієнтуючись за місячним календарем, можна спланувати ті чи інші справи, передбачаючи їхні результати.

1-й день – сприятливий для докладання зусиль;

2-й день – посвячення у таємниці;

3-й день – щасливий для розумової діяльності;

4-й день – нещасливий, але гарний для відчайдушних;

5-й день – щасливий;

6-й день – для гордоців;

7-й день – молитви та успіху;

8-й день – виправдання;

9-й день – благословення дітей;

10-й день – нещасливий;

11-й день – здоров'я та довголіття дітей;

12-й день – сприятливий для початку справ;

13-й день – нещасливий;

14-й день – щасливий;

15-й день – вигнання і відторгнення;

16-й день – нещасливий;

- 17-й день – сприятливий для добрих справ;
- 18-й день – день надій і кохання;
- 19-й день – сприятливий або фатальний;
- 20-й день – щасливий;
- 21-й день – небезпечний для розуму;
- 22-й день – випробувань і скорботи;
- 23-й день – переваги та скорботи;
- 24-й день – щасливий;
- 25-й день – нещасливий;
- 26-й день – щасливого побачення;
- 27-й день – особливо щасливий;
- 28-й день – удачі;
- 29-й день – невдачі.

Класний керівник. Ось і не вір після цього у щасливу нумерологію.

Психолог. Кожна людина приходить у цей світ не просто, а зі своїм життєвим кодом – рисами, які передбачалися їй за спадковістю від батьків-прадідів, зі своїм характером, зовнішністю... Однак, виявляється, на наше народження впливають не тільки спадковість чи фази Місяця. Дуже важливий і день, у який народилися.

Так, саме день тижня, в який ви народилися, інколи визначає всю вашу долю. Принаймні, раніше в це вірили. Ми ж можемо це перевірити. Почнемо з людей, що народилися в понеділок. Діти, уважно слухайте і визначайте свою долю.

Ведучий. **Понеділок – день Місяця.**

(Хлопчик із емблемою "понеділок – день Місяця").

Учень-понеділок. Місяць показує наші емоції, наш емоційний настрій на сприйняття зовнішнього оточення, а також дає людині ніжність, романтичність, поетичний, мрійний стан.

Понеділок – день Місяця, і тому він такий же, як і Місяць, капризний, неспокійний, мінливий. Однак понеділок дуже заступався за жінок, так як дівчатка, які з'явилися на світ у день Місяця, ставали чудовими матерями і господарками, хоронительками традицій дому.

Але вважалося також, що люди, народжені у понеділок, мають капризний і мінливий характер. Вони непостійні у настрої, хоча володіють дуже тонкою чутливістю, досить слабовільні і підвладні чужому впливові. Тому їх ніколи не ставили на відповідальну роботу. Вони були, як правило, безробітними, чи одержували ті завдання, які не вимагали великої концентрації уваги. Але в той же час саме з людей Місяця виходили храмові жерці, які мали здатність налаштовуватись на явища тонкого світу, так як були дуже чутливими і могли відчувати тонкі вібрації.

Через те, що у понеділок народжувались люди, які легко піддавалися смутку, меланхолічні, капризні і багато в чому некеровані, він вважався важким днем.

Ведуча. Вівторок – день Марса.

Учень-вівторок. Вівторок вважається дуже активним днем. Люди, народжені у вівторок, мають різкий, запальний, активний і некерований характер. Кращі їхні якості – здатність до боротьби, відвага, несприйняття пліток та інтриг. Людина Марса розкріпачена, активна, завжди хоче грати головну роль, у житті керується швидше за все пристрастями й активним початком, але активність її завжди спрямована на здійснення будь-якої справи. Добрий чи поганий, Марс завжди наділяє людей хоробрістю і рішучістю. Людина з сильним Марсом може бути яким завгодно злодієм, але ніколи не буде боягузом. У кращому випадку – це воїн, захисник, борець за справедливість, а в гіршому – нахабний тип, який не пропускає жодної бійки. В будь-якому випадку у нього все написано на обличчі, так як люди, народжені у вівторок, зовсім не вміють прикидуватися. Вони часто не можуть довести справу до кінця, тому що їм дуже заважає імпульсивність. Із людей, які народилися в цей день, підбиралися воїни, ядро і кістяк армії, або люди, яких ставили на найвідповідальніші посади, там, де потрібно було проявити ініціативу.

Ведуча. Середа – день Меркурія.

Учениця-середа. Меркурій – покровитель торгівлі, ремесла, купецтва, знань, писарів. Він є арбітром між Сонцем і Місяцем і визначає у людині якості провідника, посередника, інтерпретатора. В результаті сильної дії Меркурія в характері людини проявляються такі риси: вона постійно знаходиться в русі, допитлива, схильна до швидкого сприйняття інформації, до мови, дуже комунікабельна і постійно знаходиться в стані контактів, зв'язків, спілкування. У людини Меркурія добре підвішений язик, розвинене красномовство. Вона миттєво встановлює зв'язки з людьми, шукає і знаходить нові ідеї, постійно засвоює нову інформацію, чудово викладає свої думки. Іншими словами, люди, народжені у середу, хитрі, спритні, підступні, дуже швидкі. Вони – прекрасні писарі, торговці, ремісники, люди, які пишуть або працюють у сфері спілкування та обслуговування.

Ведуча. Четвер – день Юпітера.

Учень-четвер. Люди, народжені у четвер, притягують, викликають в оточуючих повагу до себе, багато хто бачить у них керівників. У свій час Юпітер називався "зіркою королів". Дійсно, для багатьох лідерів, які покликані керувати людьми, направляти їхні дії і бути для них провідниками закону і традицій, що існують у суспільстві, позасвідомо йде відчуття авторитету і влади. Такі люди не мислять свого існування без того, щоб не скеровувати і не координувати дії оточуючих. Людина Юпітера повсякчас ніби наставляє інших людей, і все її життя є прикладом для них. Талановитий організатор, авторитет у сім'ї, – така людина керується розумінням справи, а не власної вигоди. Вона чудово бачить своє і місце інших в оточуючому світі. З людей, які народилися в четвер, обиралися жерці, чиновники, законодавці. Іншим людям діставалися посади, пов'язані з управлінням, служінням закону. Були серед них мандрівники і місіонери, бо саме духовна місія була пов'язана з четвергом.

Ведуча. П'ятниця – день Венери.

Учениця-п'ятниця. Люди, народжені в день Венери, дуже надійні. На них можна покласти в усьому. Людина Венери – це людина почуття, яка вносить у світ гармонію і красу, тим самим рятуючи світ. У п'ятницю на світ приходять естети, актори, люди творчих професій, миротворці, носії миру. Це краші їхні риси. А у гіршому випадку – це раби своїх пристрастей, ледарі і пристосуванці.

Ведуча. Субота – день Сатурна.

Учениця-субота. Люди Сатурна – це люди-одинаки, філософи-одинаки, які не вписувалися в загальноприйняті рамки, живуть своїм відокремленим життям. До речі, у давнину з людей, які з'явилися на світ у суботу, виростили шпигуни, зрадники, поліцаї. Так як Сатурн є символом замкнутості, відокремлення, кристалізації, самопізнання, відторгнення людини від соціальних контактів, він виділяє людину з середовища подібних їй людей. Тип такої людини може бути кращим чи гіршим, але в будь-якому випадку у суботу народжуються тверді та рішучі люди. Вони терплячі і повільно, але неухильно прямують до власної мети. Люди Сатурну нетовариські, їх легко можна впізнати за сумним обличчям і відстороненістю. Вони справляють враження кам'яної людини, з ними дійсно не поспілкуєшся. Люди, народжені у суботу, витримують будь-який холод та мороз. У цей час вони розквітають, а ось спеку переносять дуже важко.

(Лунає українська народна пісня "У суботу до роботи мене ненька била").

Ведуча. Неділя – день Сонця.

Учениця-неділя. Сонце показує активний прояв людини в оточуючому світі, усвідомлення свого місця у ньому, її активне світосприйняття, сильне творче начало. Це небесне світило дарує людям світло й радість, свято й урочистість. Із Сонцем було також пов'язано цілительство.

Люди, народжені у день Сонця, у багатьох народів вважалися щасливчиками, тому що вони вже споконвічно ніби одержували заряд сонячного світла. Припускають також, що діти, які з'явилися на світ у неділю, будуть довгожителлями, оскільки в них є ніби невидима допомога збоку, особливо під час хвороби, їхній смуток є короткочасним, а радість, навпаки, довгою. Люди, які народилися в день Сонця, ставали лікарями, а також мали творчі професії, пов'язані з такими видами мистецтва, як, наприклад, розпис храмів, ритуальне зображення, або люди, які могли самі вибрати собі дорогу, так як їм надавалася свобода вибору.

Народознавець. Визначення, якими керувалися наші предки і які ми записали від старожилів, допомагали у спостереженні за формуванням душі, бо нічого для них не було ціннішого, ніж виростити на землі чесну, справедливу, доброзичливу, богоугодну душу. А цьому сприяли ще й кольори, які приносили чи забирали щастя.

Людині, яка народилася в понеділок, сприяє синій і шкодить білий.

Тим, чий день народження у вівторок, допомагає блакитний і не сприяє коричневий.

Тому, хто народився в середу, сприяють усі, крім фіолетового і синього.

Хто в четвер – теж синій шкодить, а допомагає рожевий.

Народженим у п'ятницю стане в пригоді чорний.

У суботу – білий.

У неділю – строкаті кольори, крім блакитного.

Психолог. Для кожної людини є найсприятливіший у добі час.

Січнеvim – 5-6 ранку, 7-8 вечора.

Лютневим – 10-12 ранку, 7-8 вечора.

Березневим – 7-8 ранку, 12 ночі.

Квітневим – 5-6 ранку, 9-10 вечора.

Травневим – 7-8 ранку, 9-10 вечора.

Червневим – 7-8 ранку, 7-8 вечора.

Липневим – 11-12 дня, 8-9 вечора.

Серпневим – 5-6 ранку, 7-8 вечора.

Вересневим – 12-14 ранку, 12-1 ночі.

Жовтневим – 8-9 ранку, 2-3 ночі.

Листопадовим – 8-9 ранку, 3-4 ночі.

Грудневим – 9-10 ранку, 9-10 вечора.

Ці години є певною фатальністю! У народі є вислів: сказав у таку хвилину. Предки вірили, що кожна людина має свій фатальний час, коли що скажеш – добре чи зле, обов'язково приліпиться настільки чільно до долі, що й конем не об'їдеш. Наводить до цього безліч прикладів. Отож, коли народився, то обов'язково стережися свого часу, щоб ти з добром у нього увійшов, нічого злого не зробив, не сказав, не подумав. Проте содіяє у твій час добро може повернутися сторицею.

(Лунає українська народна пісня "Ой ти, мамцю, жалуї мене, за музику не дай мене").

Демонолог. Кожна людина з дитинства і до старості перебуває в полоні традиційних уявлень народу, висловлених у казках, піснях, легендах і переказах, загадках, прислів'ях, прикметах. До системи народної культури входить повір'я.

У повір'ях вчувається гомін далеких епох, звичаїв та вірувань. У них закріплено систему знань народу, здобутих із трудового досвіду.

Найдавніші повір'я відображають життя наших предків.

Понеділок-чоловік. Цей день шанується та уявляється в образі дідуса, який зустрічає і проводить душі померлих на шляху до загробного життя.

Його вважали днем важким. Радили "не копати глини, бо завалить", "не мазати хати", "не садити квочки, бо вилупляться півники", "не копати свиней, бо сало буде слизьким", "не чесати волосся, бо яструб курей забере", "не вибирати попелу з печі, бо шуляк нападе на курей".

У понеділок дівчині не можна мити голову, бо не буде мати долі, вилізуть коси.

Якщо у понеділок обрізувати нігті, то зуби не болітимуть.

Не слід цього дня нічого давати з хати – цілий тиждень матимеш збитки.

Вівторок. У західних слов'ян цей день вважався несприятливим, тому заборонялося прясти, ткати, шити і взагалі важко працювати. На Полтавщині цього дня побоювалися саджати квочку, бо не всі курчата вилупляться.

Але саме в середу фіксувався значний комплекс заборон.

У середу намагалися не мити волосся, не розчісувати кіс, бо "в середи сорок дочок і кожна висмикне пасмо", "в середи сімдесят сім сестер, то треба дати кожній по волосині", "голова болітиме". З цим повір'ям часом пов'язувалася заборона снувати – "у середи багато дочок, і багато йде пражі на обнову". Не дозволялося також різати полотно на сорочки та шити, вбиратися в нову сорочку (бо чоловік помре).

У повір'ях, пов'язаних з четвергом, стійко проявлявся звуковий символізм, а саме співзвучність четвер – черви.

У цей день не робили сирівцю та квасу, "бо в них нечиста сила своїх дітей купає, варить собі страву". Подекуди в четвер не мастили, "щоб не було павуків у хаті", не прали, "бо буде град падати", не снували, "бо хлопці снуватимуть по селу" (ходитимуть неодружені).

У четвер не можна золити – коров'яче масло буде невдалим.

У цей день до сходу сонця добре промовляти чи замовляти, – гарно допоможе.

П'ятниця – проти п'ятниці (по заходу сонця) не можна мити ложок та мисок, бо тоді так будуть вороги тарабанити язиками про тебе, як тими ложками.

Не пекли у п'ятницю й хліба, бо з того хліба "кров потече", "жаба плигне на голову, так із жабою і вмреш".

У п'ятницю йти свататися – буде удача: засватається "навіть свинячий пастух".

Проти п'ятниці сон неодмінно справдиться.

Субота. Як сходяться (одружуються) ті, що народилися в суботу, то будуть безплідні, не матимуть дітей.

Не дозволялося обрізувати нігті – "натрапиш на нечисту силу у неділю", щось на тебе нападе і не буде чим боронитися, не можна їсти часник, бо будуть мерці снитися. Цього дня вірили, що добре умиватися – "будеш усім людям милий". А ще мастили долівку, готували чисту білизну – шанували наступаючу неділю.

Неділя. Саме в неділю казали, що "добре саджати курку, щоб курчата йшли, як люди до церкви". Не можна в неділю шити, бо нарве палець.

Подекуди цього дня виконували й певні ритуали – починали будівництво, оранку, вперше виганяли худобу в поле. А ще неділя була днем для толоки.

(Лунає українська народна пісня "Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці...").

Учениця. А мені бабуся казала, що є ще такі замовляння:

Місяцю ясний,
Місяцю прекрасний,
Місяцю молодий,
На тобі хрест золотий.

Місяцю ясний,
Місяцю прекрасний,
Тобі зоря пара.
Понеділок з вівторком,

Середа з четвергом,
П'ятниця й субота,
Неділя – одиниця.
Хто мені має бути, –
Нехай присниться.

Учениця. Ось послухайте, що моя бабуся розповідала. Свято першої борозни – старовинна народна традиція, пов'язана із сільськогосподарським календарем, – початок оранки, сіви.

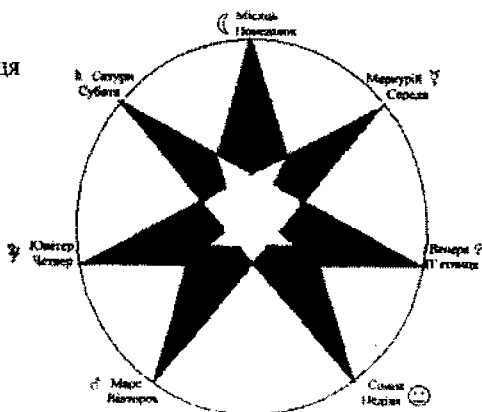
Перед тим, як виїжджати в поле, вся родина збиралася в хаті, перед образами запаловали свічки і молилися Богам. Потім свяченою водою кропили коней чи волів. Виїжджаючи, співали пісень жартівливого змісту:

В понеділок поїхали,
А у вівторок приїхали,
Вранці в середу орали,
В четвер плуга поламали,
У п'ятницю волів погубили,
А в суботу знайшли
І додому пішли.

Класний керівник. Отже, діти, народний календар – це той комплекс уявлень, вірувань та правил поведінки, який і дотепер містить у собі багато цікавого, слушного і загадкового.

Додаток

7 планет – 7 днів
Понеділок – день Місяця
Вівторок – Марса
Середа – Меркурія
Четвер – Юпітера
П'ятниця – Венери
Субота – Сатурна
Неділя – день Сонця

СМІЙТЕСЯ НА ЗДОРОВ'Я

Зала святково прибрана. Декорації до української народної казки, інтер'єр сільської хати, рушники.

На них плакати "Смійтеся на здоров'я", "Народ скаже, як зав'яже", "Мудрість народна – то великий наш скарб", "Якщо народ співає і сміється, то значить, в нім здорове серце б'ється".

Господарі – учні, вчитель-ведуча – в українських національних костюмах.

– Добрі люди зустрічаються – першим ділом вітаються, бажають здоров'я. Сьогодні зустрілись ми, то ж і привітаємо один одного: "Добридень, люди добрі! Здоровенькі були!". Вклонимось один одному, посміхнемось...

От бачите, які ми люди, які ми добрі та веселі, то й жити без усмішки не вміємо, знаходимо хвилини, щоб прочитати, чи почути, а то й придумати жартівливу історію.

Сьогодні з нами нехай буде ширий сміх, бо кожна щирість ріднить людей.

Наші гості – сміховинки, усмішки, анекдоти, жарти, гуморески, жартівливі народні та літературні казки.

Коли говорять про нас, українців, то завжди підкреслюють як одну з характерних наших рис – почуття гумору. І то справедливо. Неперевершеним майстром сміху в українській прозі називають О. Вишню, а в поезії – С. Олійника. А в дитячій гумористиці – Грицька Бойка. Він виставляє на сміх найрізноманітніші вади таких, як ви – дітей. Вереда, замазура, задавака, ледар, роззява, симулянт – ось ким населені його гумористичні вірші.

У Бойка сміх не жорстокий, не бездушний, а м'який і зичливий, покликаний допомогти, а не принизити. Комедійні ситуації автор підмічав у житті, або й дотепно нафантазував.

– Чому це ти подряпаний? –

Юрко Тимка пита.

Тимко йому відказує:

Та я ж купав kota.

А я от неодряпаний,

Хоч теж купав свого.

Еге, ж ти не викручував

І не сушив його!

Які ви знаєте вірші – шкільні веселинки Грицька Бойка?

Крутько

Йому в класі не сидиться,

Непосиді все б крутиться.

То щипа свого сусіда,

То погляне навкруги,
 То під партою обіда,
 То на парті ловить мух...
 Хтось запитує у Толі:
 Ти завжди крутко такий?
 Ні, не кожен день я в школі,
 У неділю ж – вихідний !

Хто чим хвалиться

Починаю я завжди першим переключку!
 А я першим на труді вистругав полицку!
 А я першим весь урок руку підіймаю!
 А я... першим на дзвінок з класу вибігаю!!!

Хто кричав?

Йшов з лікарні Гнат селом,	А чого ж ти горлав
А дружки його спитали:	В лікаря щосили?
Що, брат, боляче було,	Та тож лікар заволав,
Коли зуби рвали?	Бо я став брикаться.
Ні, – хлопчина їм сказав, –	Йому щипці поламав
Не дуже боліло...	І... вкусив за пальця!

– Ми прочитаємо вам байки, гуморески, автори яких висміюють негативні події, явища в житті людей. На горіхи перепаде кожному, хто нечепура чи брехун, жадібний чи нерозумний, грубіян чи нахаба, той, кому "важка робота в собі лежня побороти".

Помічник

Допоможи, – прохає брата
 Сестричка з іншої кімнати.
 Нема часу, у мене справа, –
 Сказав, потягуючись Слава.
 Ти відмовляєшся? Дарма.
 Тоді пиріг я з'їм сама.
 Допоможу, – брат згодивсь вперше, –
 Удвох усе робити легше.

Важка задача

Дав лінійку вчитель Клаві,	Як же зміряти я зможу? –
Папірець і олівця, –	Клава очі підвела, –
Зміряй, – каже, – стіл швиденько	Стіл оцей занадто довгий,
Від кінця і до кінця.	А лінієчка мала.

– Ім'я Павла Глазового добре відоме шанувальникам веселого слова. Павло Глазовий теж висміює ледарів, невихованих, грубіянів тощо. Чуємо і в'їдливий сміх, і теплу посмішку.

Важка задача

Батько сина-здоровила	Син задумався, похнюпив
Запитав сердито:	Голову патлату:
Доки будеш ти на шії	Я не знаю, скільки років
У мене сидіти?	Проживеш ти, тату!

Справжній мужчина

У тролейбусі стоїть	Справжніх, істинних мужчин
Згорблена бабуся.	Вже тепер немає.
Ой, – говорить, – упаду.	А якийсь патлатий тип
Як смикне – уб'юся.	Їй відповідає:
А мужчини он сидять...	Ні, мужчини, бабо, є,
Як же їм не соромно?	Та містов немає!..

– Сподобались гуморески? Що корисного з них ви взяли для себе? Яким не треба бути? А яким треба?

Молодці, розумні висновки зробили. І за це нагорода. Відпочинемо, і пограємо в "Сірого кота".

(Гравці стають в ряд, один за одним, беруть один одного за пояс і ходять у різному напрямку: і прямо, і по колу, і в'ються. В цей час між одним з гравців – сірим котом, який стоїть першим і водить усіх, і тими що стоять уряду за ним і зветься мишами, відбувається діалог:

– А є миші в стозі?

– Є!

– Ні!

– А чи бояться кота?

– Ні!

– Ой як кіт поверушить, то всіх мишей передушить!

Всі розбігаються, кого кіт зловить, той стає котом тощо).

...За голубими вітряками,

Де скачуть коники баскі,

Деся у траві під лопухами,

Живуть бабусині казки.

Сьогодні до нас прийшли казки, і як завжди, в них добро перемагає зло. Маємо надію, що казочка викличе у глядачів посмішку і буде для всіх веселим повчанням.

Інсценізація української народної казки "Жив був Пес".

– Наш народ дуже любить жарти. Тож давайте і ми пожартуємо. Я почну перший. Слухайте...

Упіймав дядько на яблуні хлопчика. "Ти що там робиш?" – запитав серdito. "Та упало ваше яблуко, то я його вішав", – не розгубився хлопчик.

Тату, мабуть, наш вчитель ніколи не бачив коня.

.. Чому?

– Сьогодні на уроці малювання я намалював коня? Він підійшов, подавився на малюнок і спитав: "Що це таке?"

Народ український сильний своїм життєлюбством. В народних сміховищах зустрічаємо комічні ситуації, їх надрукувала Олена Пчілка.

Розмова

- Здорово, дівко!
- Мішок перу.
- А чия та?
- Кури покаляли.
- Чи ти глухенька, чи ти дурненька?
- Наказала ненька.
- Чи й ненька твоя така?
- Виперу й сама.

– Відпочиває душа, коли слухаємо жарти в наш нелегкий час. Гумор викликає приємну, радісну, і щиру посмішку, підкреслюючи оптимізм, віру в добре нашого життя.

Ось полтавський жартик

Як був собі, та не мав собі,
Та взяв собі, затесав собі плужок.
А за тим плужком цуприк з ріжком.
А за цуприком – швець з бубликом,
А за шевцем – кібчик з яйцем,
А за кібчиком – моргун з хлопчиком,
А за моргуном – Петро з долотом,
А за Петрусем Антипрус з прусом.
А за Антирусом гончар з брусом,
А за гончарем Кисла,
А за Кислою п'ятниця,
А за п'ятницею середа,
А за середою Семен з бородою.

– Розвеселив вас гумор "у коротких штанцях"? А під гарний настрій завжди співати хочеться.

Народний геній склав пісень багато.
Вони лунають в будень і на свято,
І поруч них, і попереду них,
Іде його живий, правдивий сміх.
Якщо ж народ співає і сміється,
То, значить, в нім
Здорове серце б'ється.
Отож співай, народе добрий, з нами!

(Українські народні пісні: "Грицю, Грицю, до роботи!", "Та орав мужик край дороги").

– У повсякденні нашого народу широко використовуються прислів'я та приказки. Це справжні перлини народної творчості. Прислів'я – це короткі образні вислови з повчальним змістом: "Наука у ліс не веде, а з лісу виводить".

Це, звичайно, про те, як вам треба гарно вчитись, дбати про знання. А, ось про ледарів: "Ой, яка важка робота – в собі лежня побороти". А приказки не містять у собі повчання, а живаються у мові, щоб влучніше підкреслити сказане. Нумо, пригадайте їх, діти!

Один скаже, другий прикаже. Знайдеться той третій, що "Як овечко, не мовить ні словечка".

(Конкурс знавців українських приказок).

Народ скаже, як зав'яже.

Кожна жаба своє болото хвалить.

І без Гриця вода освятиться.

Раденький, що дурненький.

Засмієсь, Матвійко, дам копійку.

Хто сміється тому не минеться.

Ти йому "стрижене", а він тобі "голене".

Хоч кілка йому на голові теши, а він про своє.

– А тепер настав час посміятися по-доброму один над одним.

Скоромовки

Хто швидше і правильніше скаже скоромовки три рази підряд?

Вибіг Гришка на доріжку.

На доріжці сидить кішка.

Взяв з доріжки Гришка кішку –

Хай піймає кішка мишку.

– Настав час загадок. Знаємо, що ви всі їх любите. Це один з найдавніших і найбільш поширених видів усної народної творчості. З давніх-давен через них передавався життєвий досвід народу, знання, також перевірялися розумові здібності підростаючого покоління. Таких, як ви, дітей. Отож, розумні та кмітливі, я загадую:

– Утрюх їдуть братці на конячці. *(Пальці і ручка)*

– Тіло жовте, серце чорне, тіло мовчить, а серце говорять. *(Олівець)*

– Хто найбільшу шапку носить? *(У кого голова найбільша)*

– Що стоїть посеред Києва? *(Літера Є)*

– Ви, мабуть вже стомилися, а давайте відпочинемо трішки. Станцюємо всі разом гопачок. Всі встали... танцюймо!

– А тепер наші хлопці станцюють жартівливий танець "Козаки".

Вгомонились... Нагнались... Насміялись... Приємно дивитись на ваші веселі вічка, блискучі зубки, рум'яні, усміхнені личка.

А чи сподобалось вам на нашому святі гумору? Чим?

Кому сподобалось, хто добре повеселився, тих нагорода чекає, тих ми пригощаємо смачними варениками із капустою, гарбузовою кашею. А щоб не переставали сміятися – то вам будуть вареники із сюрпризом! Вже здогадалися? То вибирайте на здоров'я той вареник.

Ото ще посміємося!

– А тепер дружно скажіть нашим господиням творцям вареників та каші: "Спасибі!" Отож, посміхайтесь частіше, жартуйте, смійтеся над лихом і будьте щасливі і здорові!

– Посміхніться ще раз один одному, скажіть дружно:
До побачення! Будьте здорові!

Т.В. Рига

НАРОДНІ ПРИКМЕТИ (довідник для допитливих)

Передбачення весни

Якщо 1 лютого була ясна погода, то весна буде ранньою.

Якщо 4 лютого по обіді сонячно – на ранню весну.

14 лютого на нічному небі багато зірок на пізню весну.

15 лютого випав сніг – на дощову і холодну весну.

Якщо 15 лютого сонце визирає з-поза хмар, весна не забариться, а якщо того дня не видно сонця, то 24 лютого вдарять морози.

Якщо 15 лютого хуртовина дорогу перемете – весна буде пізньою і холодною.

Довгі бурульки – весна затяжна.

Якщо у вересні багато дощів, то їх обмаль буде у травні.

Пізньої осені вітер зі сходу – весна буде холодною.

Восени рано випаде сніг – весна буде ранньою.

Перший грім при східному вітрі – весна буде сухою і теплою.

Восени листя берізки жовте зверху – весна рання, знизу – пізня.

Якщо бджоли рано вилітають із вуликів, то варто чекати ранньої і теплої весни.

Одночасний приліт птахів зграями – на дружну весну.

Ранній приліт граків, журавлів і жайворонків – на ранню й теплу весну.

Ворони купаються ранньою весною – на тепло.

Якщо граки одразу летять на гнізда – на дружну весну.

Яким буде літо?

Якщо зима холодна і безхмарна, то літо буде теплим і сухим.

Зима морозна – літо жарке.

Якщо навесні летить багато павутиння, то літо буде жарким.

Сніг тане раптово, вода збігає швидко – на мокре літо.

Якщо ранньою весною блискає блискавка, а грому не чути – літо буде сухим.

Явдоха (14 березня) красна – вся весна красна, урожай на огірки.

Явдоха з дощем – літо буде теплим і мокрим.

Пізня весна віщує гарну погоду влітку.

У перших числах квітня гроза – на тепле літо.

21 квітня – зустріч сонця з місяцем. Якщо цього дня гарна погода, буде погоже літо, якщо негода – літо буде холодним і дощовим.

Весною літає багато павутиння – на спекотне літо.

Щедре виділення соку у берези віщує дощове літо.

Верба зацвіла, коли погода стояла ясна й тепла, – літо буде теплим і щедрим на мед.

22 червня зацвіла липа – на тепле сонячне літо.

Рано родить малина – на тепле літо.

Трава в червні починає сохнути – на дощове літо.

Якщо п'явки не дають потомства у травні, то літо буде холодним, вітряним і сухим.

Якщо граки прилетіли до середини березня – літо буде мокрим, а сніг зійде рано.

На початку травня вже є маленькі гусенята – на сонячне літо.

Прогнози на осінь

Якщо в травні багато дощів, то їх буде обмаль у вересні.

Грім у вересні – осінь тепла.

Грім у вересні віщує довгу осінь.

Грім у жовтні – на малосніжну зиму.

Грозвий серпень – на довгу осінь.

Якщо погода "молодого" бабиного літа (з 28 серпня по 11 вересня) гарна, то "старе" бабине літо (13-21 вересня) буде непогожим.

Якщо влітку в лісі на горобині багато плодів – осінь буде дощова, мало плодів – передбачається суха осінь.

Багато павутиння на бабине літо – на ясну осінь і холодну зиму.

Пізно зацвіла горобина – осінь буде тривалою.

Калина вже достигла, а листя на ній ще зелене – на теплу осінь.

Коли стиглий овес вдруге зазеленіє – осінь буде непогожа.

Якщо влітку на деревах з'являються жовті листки, то чекай ранньої осені.

Журавлі високо летять – на затяжну осінь.

Довго шпаки не відлітають – осінь буде сухою.

Восени довго не зникають мухи – осінь буде довгою, сніг ляже пізно.

Синиці, сороки, сойки влітку рано вмошуються на ночівлю – чекай холодної осені.

Яка погода буде взимку?

Літо дощове – зима сніжна, морозна.

Літо сухе, жарке – зима малосніжна, морозна.

Якщо до 13 грудня не випаде сніг, зима буде тепла й малосніжна, якщо випаде – холодна й сніжна.

Рясний урожай горобини обіцяє сувору зиму.

Багато ягід влітку – передвістя холодної зими.

Багато жолудів на дубах – на сувору зиму.

Горіхи рясно вродили, а грибів мало – зима буде сніжною й морозною.

Пізній листопад – на сувору тривалу зиму.

Якщо у вишні листя опаде до 14 жовтня – зима буде теплою, якщо ж до цього – такі числа вишня зелена – зима буде лютою.

Швидкий падолист – різка зима.

Рано опало листя на липах – зима буде лютою.

Кури починають линяти рано восени – зима буде теплою.

Білка восени будує гніздо на дереві низько – зима буде морозною, високо – на теплу зиму.

Якщо білка до середини жовтня поміняла шубку, зима буда гарною, морозною.

Білка робить великий запас горіхів – на холодну зиму.

Поява комарів пізньої осені – на м'яку зиму.

Відліт журавлів до 14 жовтня бути ранній зими.

Якщо ластівки відлітають рано, то зима буде холодною, якщо ж – пізно, то зима буде м'якою.

Пізній відліт птахів віщує теплу зиму.

Снігурі прилетіли в грудні – зима буде суворою.

Чим більші під осінь мурашники, тим суворіша зима.

Бджоли восени щільніше вічко заліплюють – на холодну зиму, залишають його відкритим – на теплу зиму.

Синички зранку пищать – чекай початку морозів.

Передбачення погоди за ознаками, спільними для різних пір року

Прикмети гарної погоди

На небі видно багато зірок.

Сонце червоного кольору сідає при безхмарному небі.

Хмари повільно рухаються зі Сходу або Півночі перед встановленням ясної маловітряної погоди з похолоданням восени та взимку і потеплінням у весняно-літній період.

Встановлення північних і північно-східних вітрів (ясна і холодна погода).

Посилення вітру після тривалих опадів (на прояснення).

При ясній погоді ніч і ранок безвітряні, вдень вітер з'являється і значно посилюється, під вечір стихає (гарна погода збережеться).

Послаблення дощу або снігу надвечір (поліпшення погоди).

Сильний дощ або сніг уночі або рано-вранці при слабкому вітрі (на сонячну погоду).

Злива при сонячному сьйві – наступного дня знову можливий дощ.

Велика роса на траві (стійка ясна суха погода).

Утворення роси або інею після заходу сонця і їх зникнення після сходу (гарна погода).

Туман під час сходу Сонця (довготривала гарна погода).

Дим іде прямо вгору або похило (збереження або настання гарної погоди).

Прикмети негоди

Зірки сліпо мерехтять перед опадами.

На небі не видно зірок.

При сході сонця хмари червоні (на дощ).

Поява і згущення перистих хмар у вигляді ниток, кігтів, гачків (сильний вітер, опади, погана видимість).

Перисті хмари швидко рухаються із заходу або півдня (тривала негода із сильними вітрами та опадами).

Перисто-купчасті хмари мають розпливчасті краї, що змикаються між собою (опади, посилення вітру).

Хмари швидко рухаються із заходу і півдня (дощ і вітер).

Хмари рухаються у протилежному вітру напрямку біля поверхні землі (негода, сильний вітер).

Хмари, що перебувають на різній висоті, рухаються назустріч або впоперек одна одній (близьке випадання опадів, поява сильного поривчастого вітру).

Швидко потемніння денного неба, суцільно вкритого низькими хмарами (невдовзі будуть опади).

Різка зміна напрямку вітру (зміна погоди).

При ясній погоді вітер дув з одного й того ж боку, а потім різко змінив напрямок і збільшилась його швидкість (вітряна з опадами погода).

Вітер посилюється, стає поривчастим, змінює напрямок (опади, шквал).

При ясній погоді вітер дме декілька днів зі сходу, а під вечір ще посилюється (наближення негоди).

Сильний дощ або сніг вранці при сильному або штормовому вітрі (весь день непогожий).

Дощ або сніг припинилися в кінці дня, а небо залишається хмарним (наступного дня знову можуть бути опади).

Опади випадають після сильного дощу (тривала негода).

Туман вранці не розсіюється (наближення вітряної погоди).

Відсутність вранішньої роси (наближення негоди).

Дим стелиться горизонтально або опускається донизу (перед дощем).

Крім "універсальних" ознак, якими передбачаються зміни погоди в різні пори року, існують і такі, що характерні тільки для певного сезону: весни чи літа, осені або зими. Ці прикмети передавалися усно із покоління в покоління. Нижче ми надаємо прикмети погодних умов, з допомогою яких можна прогнозувати погоду певної пори року.

Погода весною

Ознаки погоди, що вказують на ймовірність приморозків

Вранці стоїть ясна погода, а опівдні з'являються купчасті хмари, що поступово збільшуються, але надвечір зникають. Дме північний вітер, який на кінець дня слабне.

Упродовж дня чи в полудень дме холодний вітер, який затихає перед або після заходу сонця. Температура повітря у другій половині дня різко падає.

Злива, дме різкий холодний вітер, підвищується тиск. Потім дощ перестає, хмари розганяються вітром. Температура знижується.

У хмарну погоду ввечері зменшується хмарність, стихає вітер, поліпшується видимість.

Ознаки можливих опадів, вітру, похолодання

Червоний колір небесних світил (на вітер, випадання опадів).

Грім у березні (повернення морозів).

Перший грім при північному вітрі (на холодну весну, при західному – на мокру весну).

Вранці чути грім – ввечері буде дощ.

З'явилася висока і крута веселка (на вітер), полога і низька (на дощ).

Квіти лютиків у ясний день закриті (перед дощем).

Біле латаття прикрило квіти (через день – два піде дощ).

Кульбаба стулює свою пухнасту кульку, неначе парасольку (перед дощем).

Мальви складають пелюстки квіток, ніби зав'яли (перед дощем).

Польова берізка закриває квіти (перед дощем).

Бджоли літають допізна (наступний день буде непогожим).

Бджоли вилітають із вуликів, але залишаються поблизу (перед негодою).

Мурашки розбігаються в різні боки, метушаться, лазять по деревах то вгору, то вниз, переселяються на нові місця (перед паводком).

Жаби голосно квакають, а потім раптово замовкають (перед похолоданням).

Граки галасливо в'ються над гніздами, то сядуть, то знову злетять (перед зміною погоди).

Гуси сидять, поховавши голови під крила (перед похолоданням).

Жайворонків зранку не чути (перед негодою).

Ластівки низько літають (перед дощем).

Птахи довго не співають (на похолодання).

Соловейко заспівав 15 травня (Борисів день) (похолодання на два тижні).

Зайці довго не линяють весною (холодна погода триватиме).

Ознаки сонячної і теплої погоди

- Молодик з'явився без дощу (збережеться суха погода).
 Хмари пливуть високо.
 На небі з'явилися сині хмари (на тепло і опади).
 Туман довго стоїть над водою і не розходиться.
 Сильний вітер – приморозки не передбачаються.
 У морозний день шибки "плачуть" (перед потеплінням).
 Дощ, що починається великими краплинами, буде нетривалим.
 Зацвітає горобина (наступає постійне тепло).
 Кульбаба легко розкидає пушинки (на суху погоду).
 На поверхні водойм з'являється листя латаття білого (кінець нічним приморозкам).
 Цвіте мати-й-мачуха.
 Польова берізка розкриває квітки (перед сухою погодою).
 Фіалка розкрила квітки.
 Бджоли, павуки, мурашки виявляють велику рухливість.
 Ворони купаються раною весною – буде тепло.
 Вуркочуть голуби, граються граки.
 Жайворонки співають довго.
 Журавлі рано прилетіли (на ранню весну).
 Кури в негоду бродять на подвір'ї і не ховаються (перед швидким потеплінням).
 Ластівки літають високо.
 Ластівки почали лаштувати гнізда (настало стійке тепло).
 Соловей заспівав – вода на спад пішла.
 Соловейко всю ніч щебече.
 Чайка з півдня прилетіла (через три дні чекай тепла).
 Кішка міцно спить, лежить червом догори (на тепло).

Погода влітку

Ознаки дощу, негоди

- Дошова хмара шумить (буде град).
 Глухий грім – на тихий дощ, розкотистий – на зливу.
 Грім під час прохолодної дошової погоди (така погода збережеться тривалий час).
 Веселка вранці або перед полуднем (на зливу, вітер із шквалами і часто грозою).
 Веселка висока й полого (на вітер), полого і низька (на дощ).
 Задушливе марево (перед грозою).
 Після теплового вітру піде дощ з холодним вітром (буде град).
 Духота – без грози не обійдеться.
 Вода темнішає в річках (перед бурею з грозою).
 На воді від крапель дощу утворюються бульбашки (на тривалу негоду).

Після сильного дощу швидко прояснюється (скоро знову буде дощ).

Акації цвіт обліплений бджолами.

З кінчиків листя монстери починають падати краплі води. Каштани починають "плакати" за 1-2 доби до дощу.

Квітка берізки закриває свій віночок.

Кінський каштан стягується перед непогодою.

Конюшина зближує свої листочки і нахилиється.

На широкому листі канни вранці є прозорі капельки води – вдень буде дощ.

Смородина, буркун мають сильний запах.

Верба, черемха, вільха, осока "плачуть".

Яскраво-оранжеві суцвіття нагідок закриваються.

Медузи відпливають від берега (за кілька годин до шторму).

П'явки липнуть до стінок акваріума або банки, висуваються з води.

Дошові черв'яки вибираються на поверхню ґрунту.

Багато метеликів звечора сидить на квітках сон-трави (завтра слід чекати дощу).

Бджоли вранці не вилітають з вуликів, а сидять у них і гудуть (упродовж найближчих 6-8 годин буде дощ).

Бджоли в сонячний день поспіхом летять до вулика і не вилітають з нього (перед вітряною з дощем погодою).

Метелики в сонячний день припиняють свої польоти і шукають схованки.

Пройшов дощ, прояснилося небо, а метелики як під час дощу сидять і не літають (знову буде дощ).

Мухи, бджоли, оси, комарі шукають схованок (перед вітром, дощем).

Комарі дуже кусаються.

Цвіркуни ввечері мовчать.

Мурашки ховаються в гнізда.

Акваріумні рибки плавають біля поверхні води.

Риба клює погано, а то й геть перестає.

Риба вискакує з води, плещеться.

Жаби вилазять з води, скачуть на березі й квакають.

Жаби мовчать (на холод).

Дятел барабанить, стукає дзьобом по гілці погожого дня (бути дощу).

Голуби ховаються.

Горобці сидять набундючившись.

Гуси і качки довго не виходять з води, лопотять крильми, кричать і старанно змащують пір'я жиром.

Кури обскубуються, лопотять крильми, копаються в піску, кудкудачуть.

Кури сідають високо на сідала, дерева, під навісом.

Кури спокійно походжають по подвір'ю під час дощу – негода буде тривалою, але без зливи.

Квочка збирає курчат і ховає їх під себе.

Ластівки літають то вгору, то вниз (перед бурею).

Ластівки літають низько понад землею (на дощ і вітер).

Півні розспівалися (на дощ).

Чайки перед настанням шторму летять до берега.

Крїт робить високі купи.

Собака риє землю.

Вівці б'ються одна з одною лобами (на сильний вітер).

Коні лягають і качаються через спину.

Корови менше дають молока.

Перед сухою, теплою, ясною погодою

Хмари рухаються швидко.

З'являється веселка.

Веселка після дощу швидко зникає.

Чим рясніша роса, тим теплішим буде наступний день.

На чистім небі блискає блискавиця (на посуху).

Блискавиці, що з'являються в посуху, віщують ще більшу посуху.

Кінський каштан розгортає листя, як розчепірені пальці.

Багато медуз біля берега моря (шторм не передбачається).

Бджоли не сідають на квітки акації.

Хмарного ранку бджоли вилітають із вуликів.

Бджоли вилітають з вулика і сидять купою на його стінах (на спеку).

Мошка, комарі літають стовпом, товчуться.

Мурахи швидко рухаються. Мухи прокидаються рано-вранці й починають цокотіти.

Світлячки світяться яскраво.

Цвіркуни кричать.

Акваріумні рибки спокійно лежать на дні акваріума, риються в піску.

Жаби сидять у воді.

Увечері жаби квакають, влаштувуючи справжні концерти.

Горобці веселі, рухливі, задерикуваті, літають зграйками.

Жайворонок невтомно співає.

Зозуля довгий час кує.

Зяблик дзвінко співає.

Кажани активно літають після заходу сонця.

Іволга мелодійно співає.

Кури не ховаються від дощу (він буде короткотривалим).

Півні в хмарний день зранку починають співати (на випогоджування).

Корови лягають на подвір'ї.

Передбачення осінньої погоди

На дощ, непогоду

Сильний північно-східний вітер у листопаді (на дощ або мокрий сніг).

Кілька днів підряд небо затягнуте білими хмарами.

Дощ, що випадає у другій половині дня, – довготривалий.

Сіль, цукор відволожуються.

Вовчі ягоди особливо сильно пахнуть (перед дошем).

Кури, гуси, качки та інша домашня птиця ховає голову під крило.

Кури ошупують пір'я (перед дошем, снігом).

Кішка тягнеться до води, або п'є її більше звичайного.

Пес рие землю, катається по землі, лежить, скрутившись у клубок.

Бульдог стає кволим, відмовляється від їжі.

Під час вечірнього доїння у корови твердіє вим'я (на похолодан-
ня). У дійниці осідають краплі молока (на дощ).

Ознаки сухої теплої осені

Небо на ніч вкривається хмарами, посилюється вітер (загрози при-
морозків немає).

Ввечері або вночі з'явився туман і швидко не розвіюється (вранці
приморозку не буде).

Похолоднішає під час негоди (на припинення опадів).

Випадає пухнастий іній (на ясну погоду).

В ясну і тиху погоду надвечір температура повітря різко знижуєть-
ся.

Грім у вересні (на тепло).

Дим з димаря і від багаття підіймається догори.

Павутиння розстелюється на рослинах (на тепло).

На бабине літо багато павутиння.

Горобці збираються зграями і галасують (на гарну сонячну погоду).

Погода зимової пори

Ознаки негоди, опадів

Сонце при заході криваво-червоне (на холод і вітер).

Дим з труби чи від вогнища стелиться по землі без вітру.

Слабка тяга в печі взимку (перед вогкою погодою).

Білий вогонь в печі (на відлигу).

Дрова горять з тріском (на мороз).

Дрова в печі шиплять, димлять, погано запалюються (на відлигу).

Жар в печі швидко гасне (на відлигу).

Сніг до дерев прилипає (на тепло).

Кімнатні птахи перестають співати (перед сильними морозами).

Ворона ховає дзьоба під крило (на віхолу).

Горобці дружно розцвірінькалися (на відлигу).

Горобці ховаються (перед морозом чи перед завірюхою).

Горобці утеплюють свої зимові схованки, збираючи пух і пір'я (перед посиленням морозів за дві-три доби).

Гуси й качки ховають під крила голови (на холод і негоду).

Гусак піднімає лапу (на холод).

Півень у дворі стоїть на одній нозі (на мороз).

Синички зранку пищать (на великий мороз).

Сорока тривожно скрекоче (бути хурделиці).

Сорока літає близько від людських поселень і лізе під стріхи (на хуртовину).

Білка не виходить з дупла (на снігопад).

Кішка шкребе підлогу (на вітер і заметіль).

Кішка забирається якомога вище, згортається клубочком, багато спить (на мороз).

Кішка гулиться до тепла (на мороз).

Лисиця теплими зимовими днями згортається в клубочок, спить прямо на снігу (на сильний мороз).

Собака щулиться і лежить клубочком (на холод).

Собаки качаються по снігу (на вітер або хуртовину).

Ознаки ясною погожого дня

На небі видно багато зірок.

Місяць світить яскраво.

Місяць з "вухами" (на мороз).

Вночі випадає на деревах і кушах іній.

Повітря прозоре, чисте.

Вночі рано-вранці при слабкому вітрі йде сильний сніг.

Дим з труби здіймається вгору стовпом.

Дрова горять і потріскують (на мороз).

Сніг під ногами сильно скрипить, а голос чути далеко.

Великий строкатий дятел барабанить.

Ворони сідають хто як: хто в один бік, хто в інший.

Галки збираються надвечір зграями і галасують.

Горобці тихо сидять на деревах чи будівлях.

Індик кричить в холоднечу.

Снігурі перед відлигою бадьоріше співають свої пісні.

Кішка вмивається, лиже лапу.

Кішка лягає посеред кімнати, простягається і спить.

Миші, що зимують під снігом, за кілька днів до відлиги виповзають з-під підстилки на поверхню.

Білка морозного дня виходить з дупла і починає багато рухатись.

Свині чухаються – на тепло.

Навчально-методичне видання

Друзь Зінаїда Василівна

Хрестоматія з методики виховання особистості

Настільна робоча книга

У трьох томах

Комп'ютерний набір, верстка *Багірова Н.В.*

Друзь З.В. Хрестоматія з методики виховання особистості: Настільна робоча книга: У 3-х тт. – Т. 2.: Ч. 1: Методична конкретика основних напрямів виховання за кредитно-модульного підходу. Навч.-методичне видання. – Кривий Ріг, 2008. – 525 с.